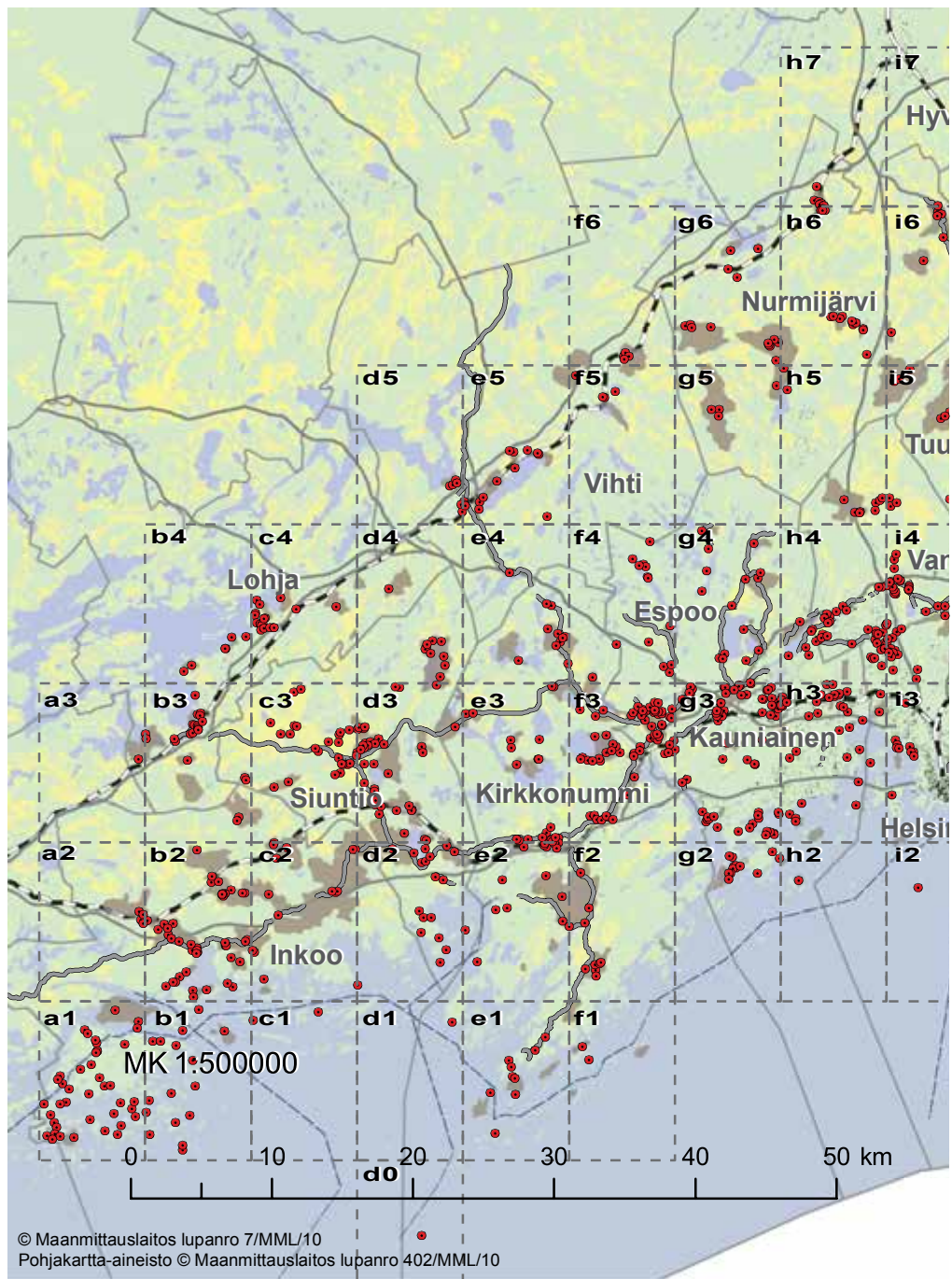


Hanna Galtat
Riitta Tornivaara-Ruikka

Maalle!

Helsingin seudun
kulttuuriympäristöopas





Hanna Galtat
Riitta Tornivaara-Ruikka

Maalle!

Helsingin seudun
kulttuuriympäristöopas



Toimitus (kohteet, tekstit)

Hanna Galtat FM

Kuvatoimitus

Hanna Galtat ja Linda Leskinen

Toimituskunta

Vilhelm Helander Prof. em.

Marianna Niukkanen FM

Lauri Putkonen FM

Mikael Sundman TkL

Mona Schalin TkL

Minna Perähuhta, Riitta Tornivaara-Ruikka ja Heikki Kurki ovat myös osallistuneet kokouksiin ja Perähuhta ja Kurki kommentoineet kohteita.

Kartta-aineisto

Riitta Tornivaara-Ruikka (vastaava), Martti Kauhanen /
Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus

Taitto

Juha Karsikas

Taloudellinen tuki

Ympäristöministeriö, Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus (ELY), Rakennustietosäätiö RTS, Valtion
Rakennustaidetoimikunta

Verkkoversion oppaasta on julkaissut Uudenmaan ELY-keskus:
www.doria.fi/ely-keskus

ISBN 978-951-98331-5-6 (painettu)

ISBN 978-951-98331-6-3 (verkkoversio)












Painopaikka Lönnberg Print & Promo, Helsinki 2012

KOHDEKUNNAT

Espoo
Helsinki
Hyvinkää
Inkoo
Järvenpää
Kauniainen
Kerava
Kirkkonummi
Lohja
Mäntsälä
Nurmijärvi
Pornainen
Porvoo
Sipoo
Siuntio
Tuusula
Vantaa
Vihti

SISÄLTÖ

LUKIJALLE	6
ESPOO	8
HELSINKI	44
HYVINKÄÄ	84
INKOO	88
JÄRVENPÄÄ	114
KAUNIAINEN	124
KERAVA	130
KIRKKONUMMI	136
LOHJA	168
MÄNTSÄLÄ	184
NURMIJÄRVI	192
PORNAINEN	206
PORVOO	216
SIPOO	254
SIUNTIO	284
TUUSULA	304
VANTAA	320
VIHTI	340
HAKEMISTOT	352
HENKILÖHAKEMISTO	379
KUVALUETTELO	386
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	388

	Kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennuskohde
	Muinaisjäännös
	Kulttuurihistoriallisesti arvokas tie
	1. Maailmansodan aikainen linnoitusketju
	Arvokas kulttuurimaisema
	Arvokas kulttuurimaisema
	Kartat mittakaavassa 1:75 000 (esim. e4)
	Kartat tarkemmassa mittakaavassa (esim. e4, 1)
	Meriväylä
	Valtatie
	Rautatie
	Kuntaraja

Kartta-aineistot:

© Sipoo, © Helsinki, © Vantaa

© Museovirasto

© Liikennevirasto/Digiroad 2010

Väylärekisterin väylätiedot © Liikennevirasto

Rakennusten sijaintitiedot VTJ /VRK 4/2009

© Uudenmaan liitto

© Uudenmaan ELY-keskus

© Maanmittauslaitos lupanro 7/MMML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MMML/10

Aineiston kopiointi ilman Maanmittauslaitoksen lupaa on kielletty.

Helsingin seudun kulttuuriympäristöopas

Lukijalle

Helsingin ympäristön rakennuskulttuuria on tutkittu pitkään. Kunnalliset ja maakunnalliset museot, museovirasto ja kaupunkisuunnitteluviranomaiset ja monet tutkijat ovat tehneet perusteellista työtä. Nyt nämä tiedot on yhtenäistetty ja koottu yksiin kansiin.

Rakennuskulttuuria on tarkasteltu tiheästi rakennettujen kaupunkiympäristöjen ulkopuolella. Olemme keskittyneet maaseudun vanhoihin, arvokkaisiin ja mielenkiintoisiin kohteisiin. Viisikymmentä vuotta nuorempia kohteita ei yleensä ole mukana. Alue käsittää puoliympyrän, jonka säde on runsaat 50 km Helsingin keskustasta mitattuna.

Rakennuskulttuuriin kuuluu tässä kaikki se mitä ihminen on muokannut maaseutumaisemassa. Muinaismuistot, vanhat tiet, meriväylät ja viljelymaisemat kuuluvat rakennuskulttuuriin yhtä hyvin kuin kylät, kartanot, talonpoikaistalot ja torpat. Olemme käsitelleet kesähuviloita ja urheilumajoja yhtä hyvin kuin teollisuuden ja kaupan ympäristöjä ja julkisten laitosten alueita. Puistot ja puutarhat ovat mukana ensisijaisesti rakennusten ympäristöinä. Tältä osin inventoinnit eivät ole vielä aivan täydellisiä.

Taajamien sisältä olemme poimineet ne vanhat kohteet, jotka edelleen kielivät maaseudun historiasta ja vapaa-ajan rakennuskulttuurista. Nämä kirkot, kartanot, muinaismuistot ja kesähuvilat ovat mukana vaikka ne olisivatkin keskellä uutta urbaania rakennetta. Täysin johdonmukaisesti emme ole edenneet, kun esimerkiksi Kulosaaren luontomaisemaan 100 vuotta sitten rakennetut huvilat eivät ole mukana, mutta Kauniaisten vastaavat rakennukset kuuluvat kohteisiin.

Helsingin ympäristö on perinteisesti ollut ruotsinkielistä aluetta. Oppaan nimistö heijastaa historiallista perinnettä. Emme ole seuranneet nykyisiä virallisia kielisuhteita. Suluissa on aina toinen muoto; tavallisesti suomenkielinen, joskus ruotsinkielinen. Kartta auttaa aina löytämään paikan, jos nimi sattumalta on eri kuin jossain viitassa.

Suuri rantatie eli maantie Turku-Viipuri esiintyy aina vähän romantisoivassa muodossa Kuninkaantie.

Olemme erityisesti ajatelleet vesillä liikkujaa, kun saariston ilmeikkäimmät ja parhaiten säilyneet torpat ja alun perin vapaa-ajanviettoon rakennetut huvilat on

sisällytetty oppaaseen. Näin saatetaan nyt yleiseen tietoisuuteen suuri määrä tyyppillistä, arkista ja mielenkiintoista arkkitehtuuria. Tähän liittyy tietysti kaikkien yhteinen vastuu. **Kanssaihminen koti ja pihapiiri ovat yksityisaluetta, johon isäntäväki kutsuu ulkopuolisia, jos niin haluaa. Muilla ei ole asiaa yksityisalueelle eikä kenenkään mieleen saisi tulla toisten häiritseminen. Kohteita voi tarkastella vain jokamiehenoikeuden suomin edellytyksin yleisiltä teiltä, veneväyliltä ja talvisin laduilta käsin.**

Monikerroksellisuus tuo aina positiivisen lisän ympäristöömme ja tämä myös toivottavasti näkyy oppaasta. Jonkun kohteen jääminen ilman mainintaa ei tee siitä arvotonta tai mielenkiinnotonta. Kohdetta ei vain ole inventoitu, se ei ole kuulunut sopivaan ympäristökokonaisuuteen tai Seura on katsonut, ettei juuri se kohde tuo oleellista lisää oppaan informaatioarvoon. Olemme käyneet jokaisessa kohteessa muutamia saariston kohteita ja muinaisjäännöksiä lukuun ottamatta. Silti tarkkaa-vainen lukija tulee löytämään virheitä. Niitä ei voi välttää, vaikka ne on pyritty minimoimaan.

Opas on tehty niin, että maaseudulla liikkuva saa perustiedot mielenkiintoiselta vaikuttavista kohteista. Kohteen sijainti löytyy ja sen kuvauksessa on aina viite karttaan (1:75 000) ja joskus tarkempaan karttaan (1:20 000). Kuvia on käytetty vain, jos kohde on vaikeasti löydettävissä tai jos sen näkeminen johtaa pihapiirin rauhan rikkomiseen.

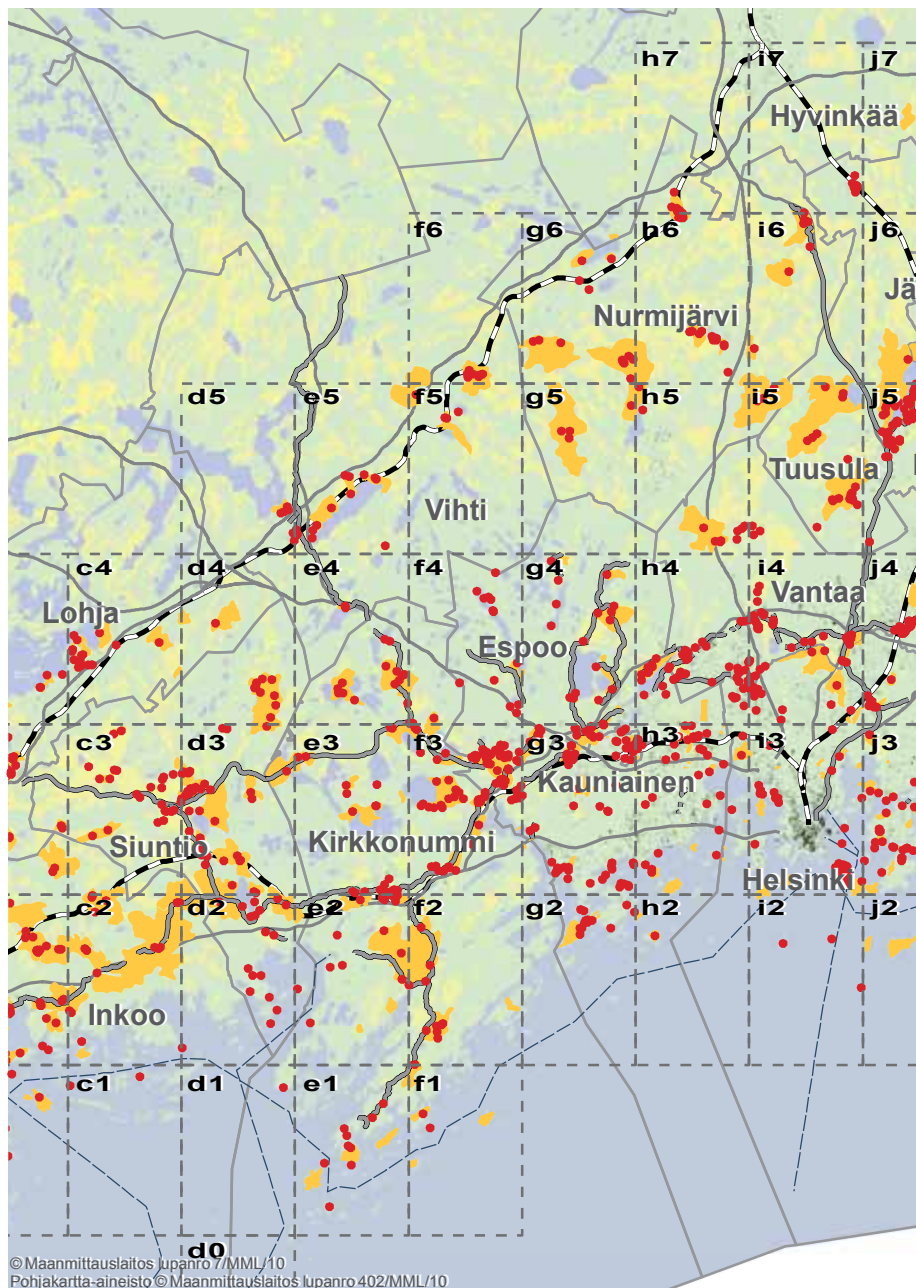
Selostustekstin **puolilihava** nimi osoittaa, että sama nimi esiintyy kartalla, jonka numero on heti otsikon jälkeen. Merkit f3, 1 tarkoittaa, että kohde on 1:75 000 mittakaavassa olevalla kartalla f3 ja lisäksi sen tarkemmalla kartalla 1 (keltaisessa ympyrässä) mittakaavassa 1:20 000.

Olemme kiitollisia palautteesta. opas@rakennustaiteenseura.fi.

Hyvää matkaa Helsingin ympäristöön!

15.9.2012

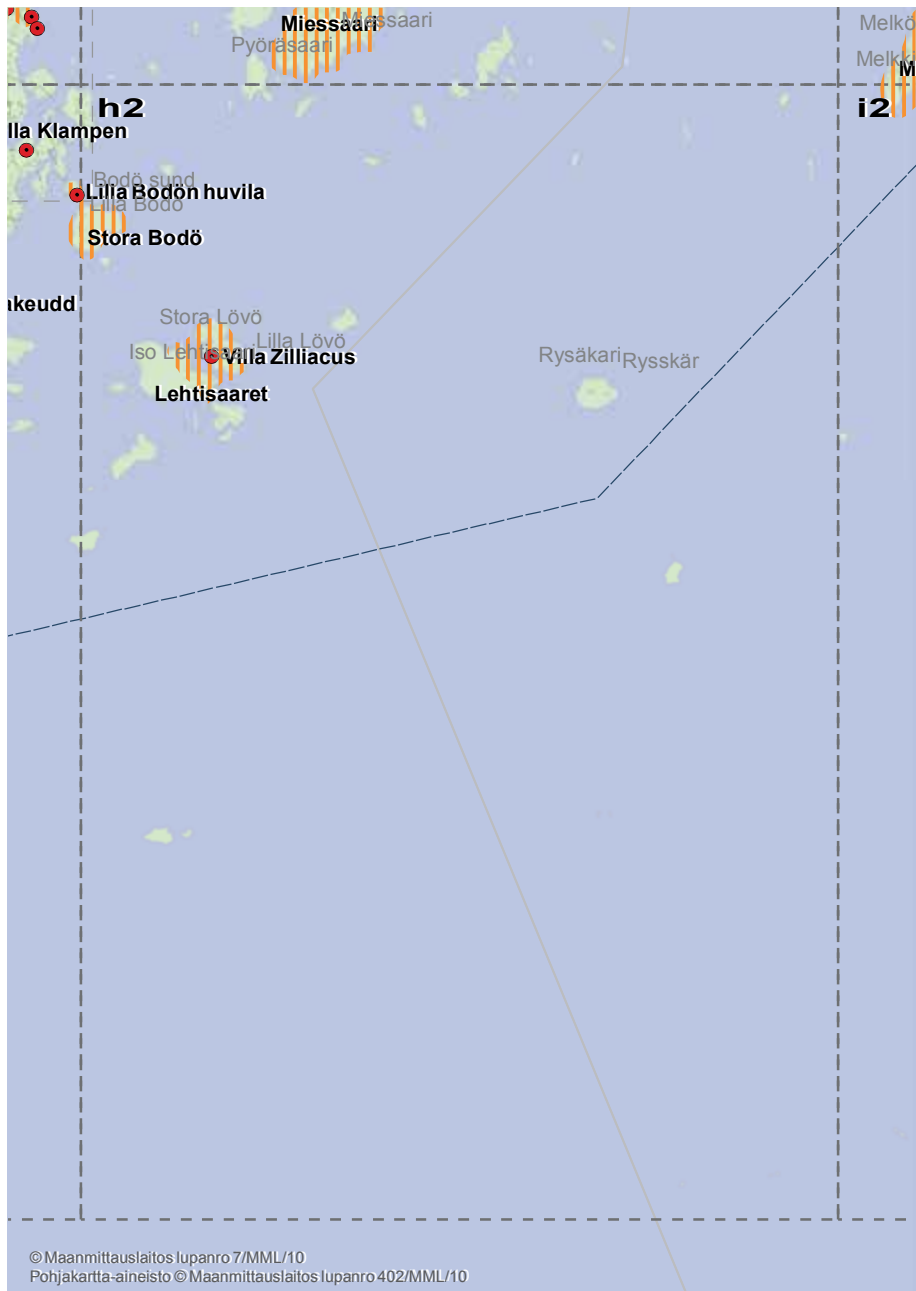
Mikael Sundman, arkkitehti



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM

f4	g4	h4
f3	g3	h3
f2	g2	h2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM

ESPOO

Soukanniemen kärjen huvilat ja muistomerkki g2 Soukanniemen kärki on lähes rakentamaton, laaja luonnonvarainen alue, jossa on kaksi suurta, kulttuurihistoriallisesti arvokasta huvilaa. Niemen eteläkärjessä on n. 1880 rakennettu uusrenessanssityylinen huvila **Fridhem**, jonka suunnitteli kapteeni Ekström Viipurin Sammonlahdella sijainneen huvilan mukaan. Rakennuksen tunnetuin omistaja oli amiraali Oscar von Kraemer. Keisari Aleksanteri III seurueineen vieraili hänen luonaan 1889, ja tämän kunniaksi hakattiin rantakallioon pitkä muistokirjoitus. Arkkitehti Sigurd **Frosterus** avioitui von Kraemerin Emmy-tyttären kanssa ja rakennutti perheelleen huvilan Soukanniemeen 1913. Jugendhenkisessä, kaksikerroksisessa rakennuksessa on suuri puolipyöreä avokuisti. Alue on osa Soukanniemen kärjen ja Suvisaariston aluekokonaisuutta, ja se kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Maren ja Tallholmen g2, 1 Monet Helsingin läntisen rannikon vanhimmista kesähuviloista on rakennettu Espoon saariston kauneimpiin paikkoihin lukeutuvan Marenin salmen tuntumaan. Alue on osa Soukanniemen kärjen ja Suvisaariston aluekokonaisuutta, ja se kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Rakennustaiteellisesti arvokkain on 1892 rakennettu **Villa Marstrand** Ramsöuddilla. Viereinen Tallholmen muodostaa oman, erillisen huvilyrhmänsä. Jean Wiikin suunnittelema **Villa Tallholmen** valmistui 1866. Kirkkoherra Gabriel Geitlinin rakennuttamaa rakennusta pidetään Espoon ensimmäisenä varsinaisena kesähuvilana. Geitlinin poika Johan (Nanne) rakennutti Marenin salmen rantaan 1872 valmistuneen **Nannela**-nimisen huvilan, jonka sanotaan saaneen vaikutteita Reininlaakson keskiaikaisista linnoista. Tallholmenin varhaisempaa asutusta edustava kalastajamökki vuodelta 1846 on säilynyt osana arkkitehti Ellen Segerstrålen suunnittelemaa, 1914 valmistunutta **Villa Gluschkoffia**. Saaren eteläkärjessä sijaitsevan **Villa Appelqvistin** nykyasu on 1910-luvulta, mutta rakennuksen runko on paljon vanhempi.

Pentala g2, 1 Pentala on luonnoltaan erikoinen saari, jonka keskellä on järvi. Saaren koilliskärjessä on maisemallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävä pursiseuran paviljonki **Paven**. Sen vuonna 1913 valmistuneen osan on suunnitellut arkkitehti Sigurd Frosterus ja 1938 valmistuneen osan arkkitehti Matti Finell. Pavenin lähellä on poikkeuksellisen hyvin säilynyt **kalastajamökki** ranta-aittoineen todennäköisesti 1800-luvun vaihteesta. Rakennukset ovat osa kaupungin saaristomuseota. Huviloista komein on tullinhoitaja Edvard **Hanellin** 1900-luvun alkupuolella rakentama suuri puuhuvila saaren itärannalla. Saari on osa Soukanniemen kärjen ja Suvisaariston aluekokonaisuutta, ja se kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Stora Bodö ja Lilla Bodö h2 Stora Bodön pohjoisrannalla on koristeellinen, tornillinen huvilarakennus, jonka rakenteisiin todennäköisesti sisältyy 1800-luvun alkupuolen kalastajatorppa. Huvilan nykyasu on n. vuodelta 1877. Bodösundin vastakkaisella puolella, Lilla Bodössä, on erikoinen pienehkö, paanuvuorattu kesähuvila vuodelta 1886.

Villa Klampen g2 Arkkitehtitoimisto Malmström & Tikkasen suunnittelema kansallisromanttinen hirsihuvila Klampen valmistui 1918. Rakennus sijaitsee korkeahkolla kallionnyppylällä Ramsösundin etelärannan tuntumassa.

Villa Stakeudd g2 Maisemallisesti hallitsevalla paikalla sijaitsevan huvila Stakeuddin (Stäket) suunnitteli ja rakennutti arkkitehti Karl Lindahl. Kaksikerroksinen, mansardikattoinen, jugendhenkinen huvila valmistui 1912. Rakennusta ympäröivät taidokkaat kivipengerrykset. Huvila kuuluu Soukanniemen ja Suvisaariston aluekokonaisuuteen.

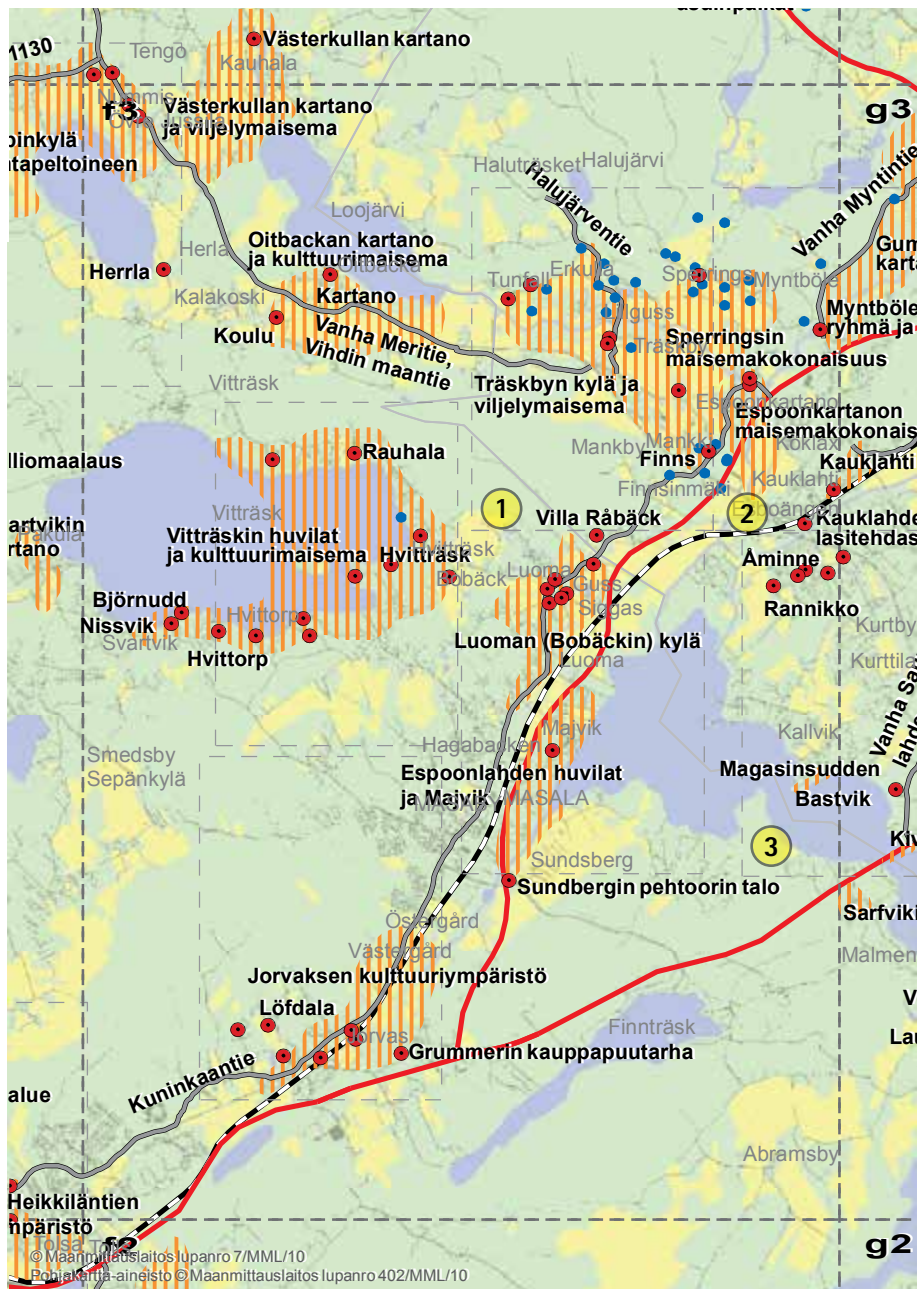
Lehtisaaret h2 Lehtisaarissa on todennäköisesti ollut yksi Espoon saariston vanhimmista kalastajayhdyskunnista. Tähän viittaa n. 1760 hakattu pitkäkhö kalliokirjoitus, joka kertoo kahden virolaisen kalastajaperheen asuneen saarella. Kalastaja-asutuksen viereen rakennettiin 1910 liikemies Arvid **Zilliicuksen** suuri jugend-

g2,1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MM/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MM/10

1:20 000 1 KM



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 © Pohjakaarta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM

tyylinen huvila, jonka suunnitteli arkkitehti Karl Lindahl. Saari palstoitettiin kesähuvilatonteiksi 1920-luvulla. Lehtisaaret edustavat tyyppillistä Suvisaariston kesähuvila-asutusta.

Mataskärin koulu g3, 2 Yksityisin varoin perustettu kansakoulu aloitti toimintansa 1895. Arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnittelema koulutalo valmistui seuraavana vuonna Mataskärin saareen. Rakennusta laajennettiin jo 1899 Aspelinin suunnitelmien mukaisesti. Pihapiirissä on erillinen asuinrakennus. Koulu on toiminut myöhemmin leirikeskuksena.

Skatanniemi Suvisaaristossa g3, 2 Skatanniemen kärki on arvokas, yhtenäinen aluekokonaisuus, jossa on toisiinsa liittyneinä alueen perinteiseen elinkeinoon, kalastukseen, liittyvää rakennuskantaa sekä vanhoja kesähuviloita. Österuddin kärjessä on kaksi 1800-luvun **kalastajamökkiä** apurakennuksineen. Useista kulttuurihistoriallisesti arvokkaista huvilarakennuksista tärkeimmät ovat "norjalaistyylinen" **Villa Sjötorp** 1910-luvulta, rakennusmestari K.F. Anderssonin suunnittelema koristeellinen, rapattu **Villa Björkstrand** vuodelta 1915, "terijokelaishuvila" **Villa Bromsnäs** vuodelta 1912 ja arkkitehti Albert Nybergin suunnittelema **Villa Olgin** vuodelta 1921.

Villa Miniato g3, 3 Insinööri Knut Selin rakennutti itselleen huvilan 1901–02 arkkitehtuuritoimisto Gesellius–Lindgren–Saarisen suunnitelmien mukaan. Rakennus on arvokas kokonaistaideos, jonka muodostavat julkisivut, sisätilojen kiinteä sisustus, taloon suunnitellut huonekalut sekä ympäröivä luonnonmaisema. Arkkitehtuuriltaan ja materiaalinkäsitteilyltään rakennus liittyy samanaikaisesti toteutettuun Suur-Merijoen kartanon päärakennukseen. Arkkitehtoniset vaikutteet ovat karelianismista, keskiaikaisista linnoista ja jugendista. Salaneuvos Alfred Nyberg osti Villa Selinin 1905, ja nimesi sen uudestaan Italiassa, San Miniaton kaupungissa sijaitsevan kappelin mukaan. Rakennus peruskorjattiin ja entistettiin vuosina 1981–83.

Villa Pentry g3, 2 Alun perin Viipurin seudulle rakennettu huvila siirrettiin Nuottaniemeen kauppaneuvos Nikolai Matrosoffin toimesta vuonna 1915. Jugendtyylinen rakennus korjattiin vuonna 1992, ja se toimii nykyisin pursiseuran paviljonkina. Nuottaniemen kalliosta hakkasivat mm. kiinalaiset sotavangit ja venäläiset työmiehet 1910-luvulla nupukiviä Helsinkiin, Tallinnaan ja Pietariin. Huonommista kivistä rakennettiin yhä paikalla oleva pitkä laitur, jota jatkettiin puisilla arkuilla. Laiturille johti kapearaiteinen rautatie.

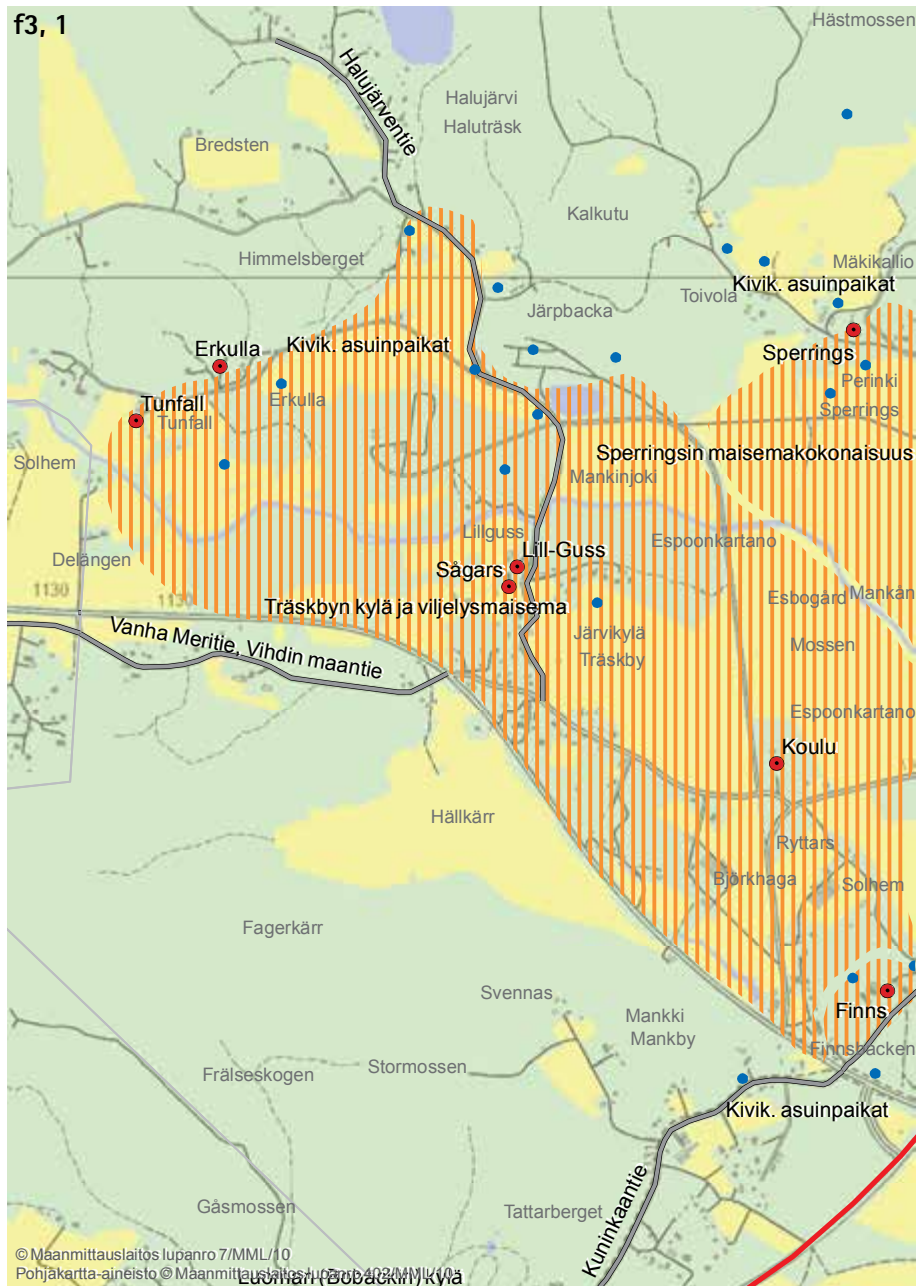
Villa Rulludden ja Villa Marjaranta g3, 2 Villa Rulludden on rakennettu neljässä vaiheessa. Ensimmäisen, talviasuttavan osan eli Vintervillan, rakennutti koulu-, liike- ja valtiopäivämies Alfred Kihlman 1873. Hänen poikansa, lakimies Lorenzo Kihlman rakennutti sen viereen 1890-luvun alussa kesähuvilan, Sommarvillan, jota kutsuttiin myös ajanmukaisen romanttisesti nimellä Päijännestugan. Talvihuvila ei vielä eronnut perinteisistä rakennustyypeistä, mutta Päijänne-huvila edusti selkeästi uutta, kesänviettoon ja tiiviisti luonnon yhteyteen suunniteltua rakennustyyppiä. Jälkimmäistä laajennettiin koristeellisella siivellä, ja sen päätyyn rakennettiin vuonna 1901 jugendtyylinen asuintorni, jonka suunnitteli Kihlmanin vävy, arkkitehti David Frölander-Ulf. Vuonna 1908 tehtiin laajennustöitä, joissa huvilarakennukset liitettiin yhdeksi kokonaisuudeksi arkkitehti Hjalmar Åbergin suunnittelema rakennusosalla, jota kutsutaan nimellä Stora Verandan.

Villa Marjarannan rakennutti Rulluddenin pohjoispuolelle 1903 Kihlmanin toinen poika, kasvitieteen professori Oswald Kihlman (myöh. Kairamo). Kansallisromanttisen huvilan on todennäköisesti suunnitellut arkkitehti Eliel Saarinen. Huviloilla on aikaisemmin ollut yhteinen suuri puistoalue erikoisine kasveineen ja näkötorneineen. Rulluddenissa on kaupungin pieni huvilamuseo ja juhlatila.

Tvijälp h3 Westendin edustalla oleva Tvijälpin saari muodostaa huviloineen arvokkaan merellisen lisän Westendin rantamaisemaan. Saarella on säilynyt vanhan kalastajayhdyksunnan leimaa.

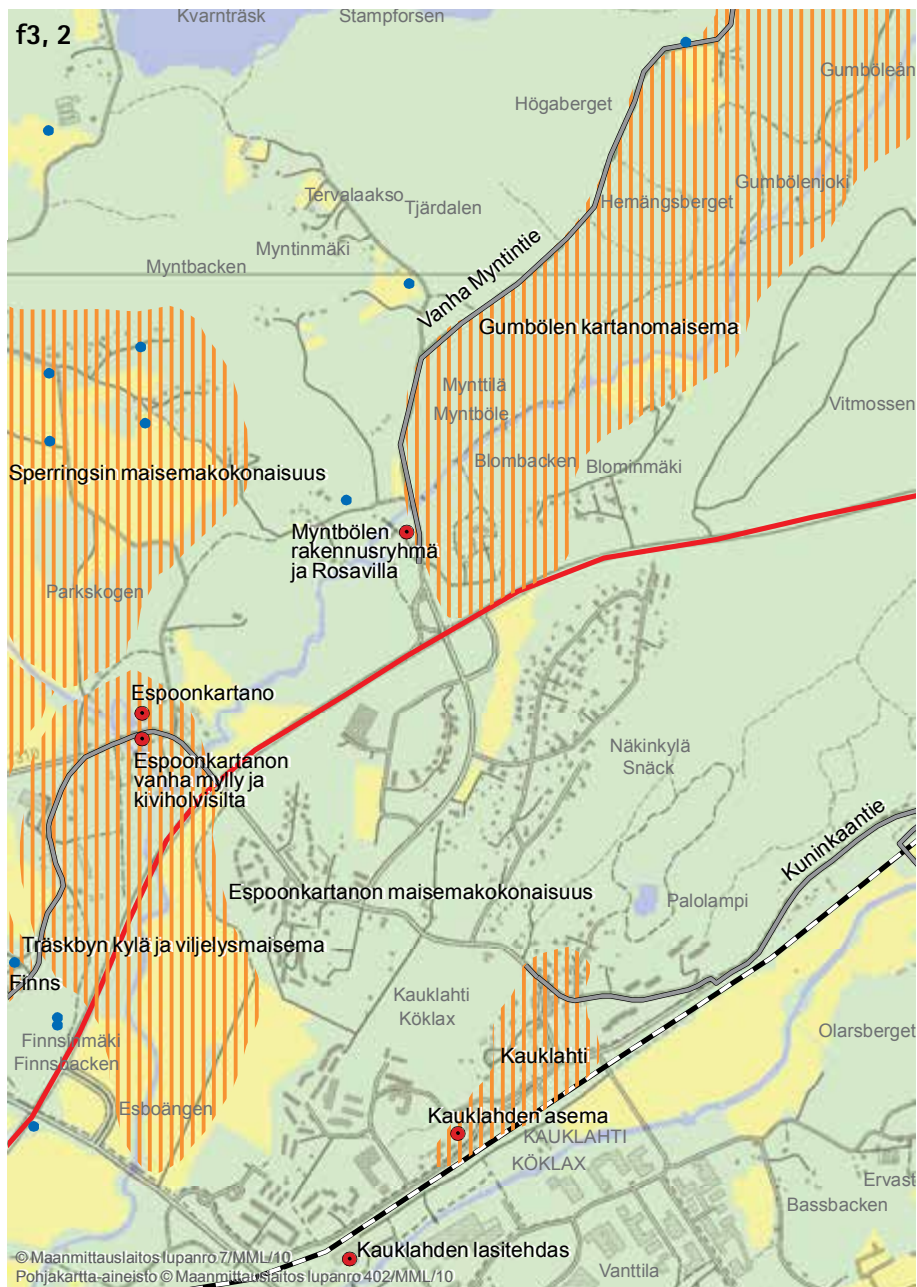
Vasikkasaari (Kalvholmen) ja Miessaari (Karlö) h3 Iso Vasikkasaari on Espoon vanhimpia ja kauneimpia huvilasaaria. Siellä oli aikoinaan Gräsan kartanoon kuuluneita kalastajatorppia. Yksi kalastajamökki on säilynyt muutetussa asussa. Ensimmäisen huvilan, ns. Röda Villanin, rakensi pankinjohtaja Abel Landen, joka omisti saaren vuodesta 1878. Huvila talousrakennuksineen on hyvä esimerkki Espoon saariston varhaisimmasta huvilarakentamisesta. Landenin lapsille jaettiin saaresta myöhemmin omat huvilapalstat. Hildur-tyttä-

f3, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10
Luonnon (Bubackin) kylä

1:20 000 1 KM



ren ja hänen puolisonsa, Kreikan kirjallisuuden professori I.A. Heikelin suuren ja koristeellisen huvilan suunnitteli arkkitehti Frithiof Mieritz 1896. Saaren luoteisosassa sijaitseva rakennus on säilynyt yksityiskohtia myöten lähes alkuperäisessä, koristeellisessa asussaan. Saaren eri osille annettiin kreikkalaisperäinen nimitys, ja **Heikelin** huvilaa kutsuttiin nimellä Korintos. Läheisellä kallioniemellä näkyy erikoinen, Poseidonin temppeliä jäljittelevä huvimaja, jonka Abel Landen rakennutti väyllyen Heikelille 1897. Landenit rakensivat vielä saman vuosikymmenen lopulla saaren eteläiselle niemelle Päijännehus-nimisen huvilan ja aivan saaren eteläkärkeen toisen, pienemmän mökin. Saaren länsiosassa sijaitseva **Gula Villan** oli alunperin Landenin pojan huvila. Rakennusta laajennettiin 1900-luvun alkupuolella, ja siinä toimii nykyään kesäravintola. Huvilan ranta-aitta ja huvilavahdin mökki kuuluvat saaren huvila-asutuksen toiseen vaiheeseen vuosina 1925–35. Helsinkiin suuntautuneesta laivaliikenteestä muistuttaa pohjoisrannan höyrylaivalaituri paviljonkeineen. Saari on suurimmaksi osaksi kaupungin ulkoilualuetta.



Läheisessä Miessaaressa oli kalastaja-asutusta jo 1800-luvun vaihteessa, ja yksi kalastajatorpista on yhä säilynyt. Saaren luoteisrannalle rakennettiin 1870-luvulta lähtien useita kesähuviloita. Vanhoista kesähuviloista on jäljellä kolme. Venäläiset pakkolunastivat Miessaaren 1. maailmansodan aikana linnoitustarkoituksiin, ja sinne rakennettiin tykkipattereita ym. linnoituslaitteita 1914–17 (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Niitä täydennettiin viime sotien aikana. Miessaari on puolustusvoimien hallinnassa ja toistaiseksi suljettu.

Villa Carlstedt h3 Arkkitehti Lars Sonckin 1910-luvun alussa suunnitteleman erikoinen, pyöröihirsen huvilarakennuksen silmiinpistävin yksityiskohta on monimuotoinen, erilaisista kaariaiheista koostuva katto. Huvilan rakennutti johtaja J.W. Carlstedt. Hänen poikansa, taidemaalari Birger Carlstedt, rakennutti vuonna 1930 huvilan viereen mahdollisesti itse suunnittelemansa suuren, funktionalistisen ateljeerakennuksen. Erikoinen ja rehevä puisto, johon kuuluu mm. tekolampi ja pengerryksiä, on puutarha-arkkitehti Paul Olssonin 1915 suunnittelema.



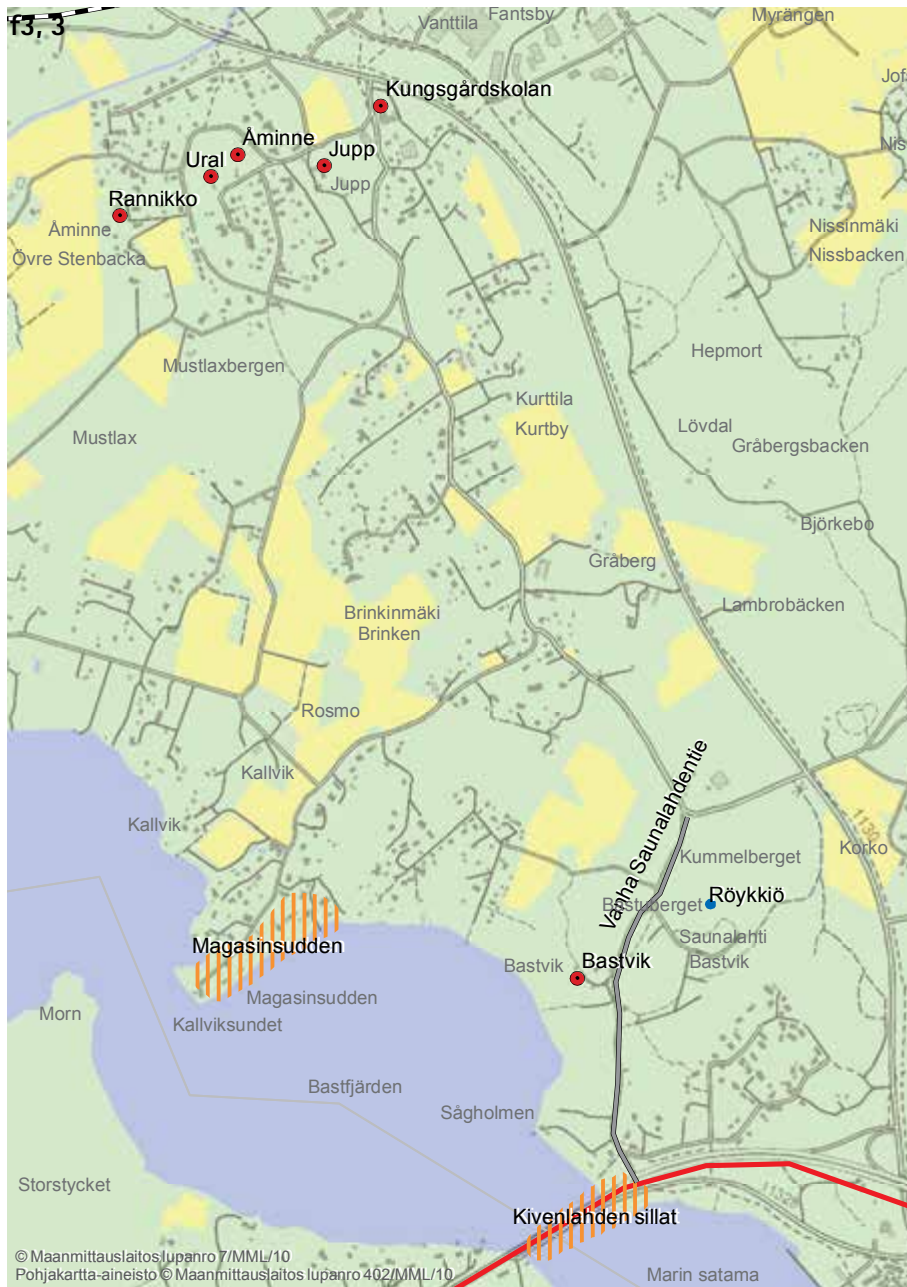
Villa Koli h3 Suurehko hirsihuvila Villa Koli valmistui 1915 Koukkuniemen kalliorannalle tohtori J.J. Karvoselle. Jugendhengen, vähäeleisen rakennuksen suunnitteli Suomen ensimmäisiin naisarkkitehteihin lukeutunut Wivi Lönn. Rannalla sijaitsi aiemmin Villa Kolikari -niminen huvila, ja lähistölle valmistui samoihin toinenkin huvila nimeltä Villa Kari. Mahdollisesti tästä syystä on yleistynyt nimi Kolikari puhuttaessa Villa Koliasta. Rakennus on peruskorjattu vuonna 1985.

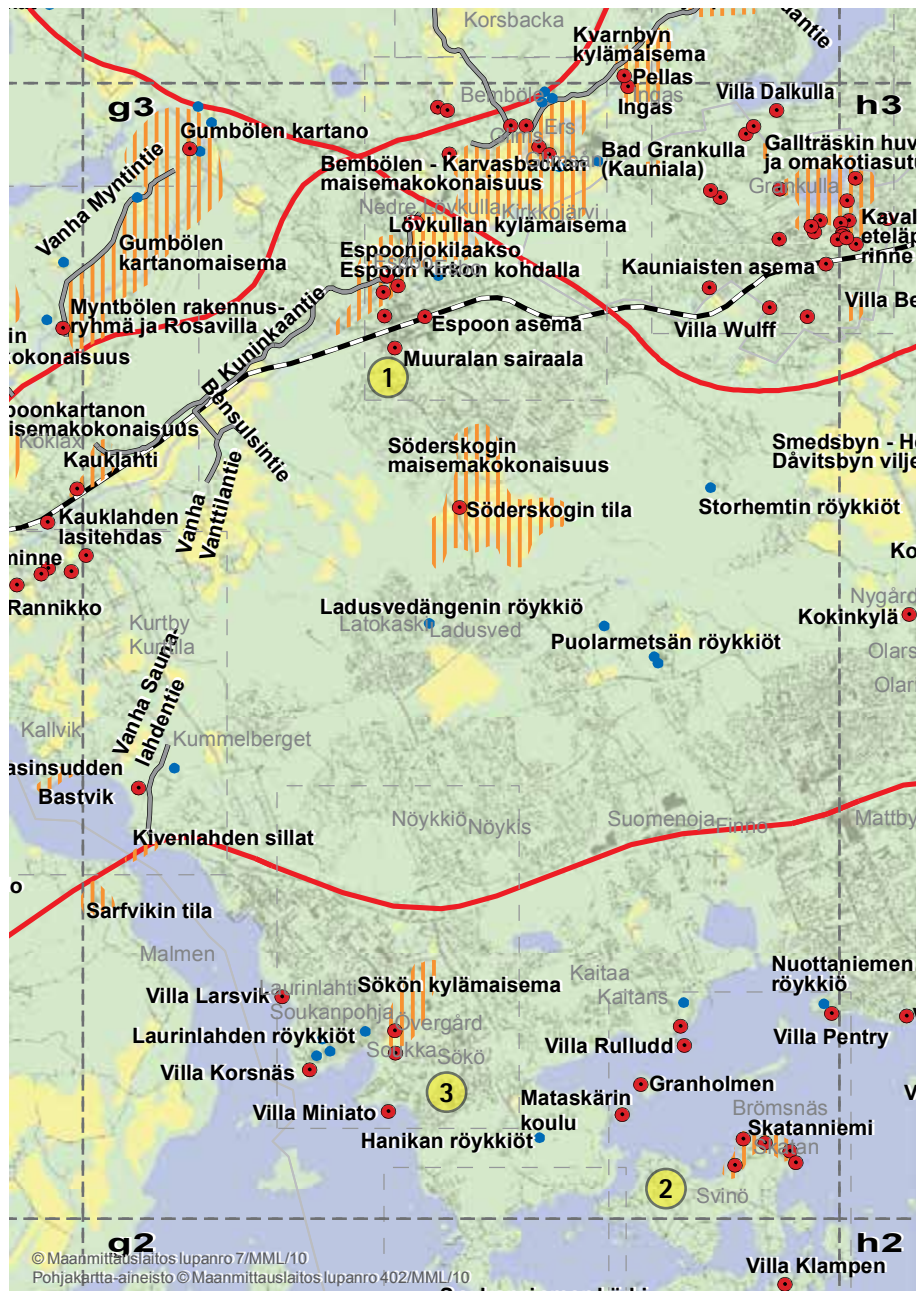


Granholmen g3, 2 Puistomaisessa ympäristössä on kaksi koristeellista huvilarakennusta ulkorakennuksineen. Molemmat huvilat rakennutti vuorineuvos E.L. Bergroth ja ainakin toisen, punaisen, on suunnitellut arkkitehti Theodor Höjjer vuonna 1877.

Karhusaaren (Björnholmin) huvila h3 Karhusaaren huvila on rakennustaiteellisesti Espoon merkittävimpää 1800-luvun huviloita ja muodostaa monine apu- ja talousrakennuksineen mielenkiintoisen kokonaisuuden. Panimon omistaja Nicolas Sinebrychoff rakennutti huvilan 1890-luvun alussa arkkitehti K.A. Wreden suunnitelmien mukaan. Kaksikerroksinen puurakennus on saanut vaikutteita Italian renessanssipalatsista. Sen sisätilatkin ovat poikkeuksellisen komeat. Huvila peruskorjattiin 1990-luvun alussa Espoon kaupungin kulttuuritoimen käyttöön. Suurehkoissa puistossa on Krimin sodan (1853–56) aikaisia linnoitusvaljeja.

Stora Ängsholmen ja Lilla Ängsholmen (Niittysaaret) h3 Stora Ängsholmenin rehevä, puistomainen kasvillisuus on pitkäaikaisen asumisen muovaamaa. Saareen rakennettiin 1900-luvun alussa kaksi arkkitehti Valter Thomén suunnittelemaa kesähuvilaa. Toinen niistä valmistui vanhan kalastajatorpan paikalle, ja





© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 1 2 KM



insinööri Hugo Liliuksen rakennuttama Villa Vestanvik saaren länsilaidalle 1909. Vestanvik esiteltiin valmistuttuaan Arkitecten-lehdessä erikoisen, ns. amerikkalaisen rankorakenteensa vuoksi. Huvilan erikoisuuksiin kuuluu myös rakennusrungon sisään tehty suuri veranta meren puolella. Myös Lilla Ängsholmenissa on vanhaa huvila-asutusta.

Espoonkartano f3, 2 Espoonkartano on Espoon historiallisesti ja maisemallisesti arvokkain alue, ja valtakunnallisesti merkittävä kartanoalue, johon sisältyy useita huomattavia rakennuksia ja rakenteita, vanha tiestö ja arvokas kasvillisuus. Se liittyy myös kiinteästi Finnsin, Sperringsin ja Träskbyn kulttuurimaisemiin. Kuninkaankartanoksi 1500-luvun jälkipuoliskolla perustettu kartano läänitettiin aatelistolle 1607. **Kartanon** maineikkaisiin omistajiin lukeutuvan maaherra A.H. Ramsayn aikana tehtiin suurisuuntainen rakennussuunnitelma, josta toteutuivat lopulta vain 1797–1801 valmistuneet siipirakennukset. Läntisestä siipirakennuksesta muodostui päärakennus, joka uusittiin ja laajennettiin perusteellisesti 1914–15 arkkitehti W.G. Palmqvistin piirustusten mukaan. Kartanopuutarhan suunnitteli tuolloin puutarha-arkkitehti Paul Olsson.

Muista rakennuksista tärkeimmät ovat Myllykosken harmaakivinen **mylly** vuodelta 1777, krouvinakin toiminut työväenasunto Krogen 1700-luvun puolivälistä, navettamäen suuret talousrakennukset, konttori sekä työväenasunnot, joista suuri osa on Palmqvistin suunnittelemia. Lisäksi kokonaisuuteen kuuluu Holken, kartanon koillispuolella sijaitseva suuri kansallisromanttinen 1900-luvun alun hirsihuvila. Historiallinen Kuninkaantie on alueella erittäin hyvin säilynyt. Espoonkartanossa on kolme **kiviholvisiltaa**, joista myllyn vieressä sijaitsevaa, 1777 valmistunutta, pidetään Suomen vanhimpana. Muut kaksi siltaa ovat vuosilta 1900 ja 1914.

Finns f2, 1 Finnsinmäellä sijaitseva rakennusryhmä kuuluu kiinteästi Espoonkartanon ja Träskbyn maisemakokonaisuuksiin. Ryhmään sisältyy kolme kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta. Finns sijaitsee Kuninkaantien ja Siuntioon sekä Vihtiin johtavien teiden risteyksessä, ja oli 1800-luvun alusta tärkeä kesti-kievaripaikka. Kievarirakennus on vuodelta 1861. Espoonkartanon omistaja Arthur Myrberg lahjoitti rakennuksen ja tontin kansanopistolle 1891. Arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnittelema koristeellinen kaksikerroksinen opistorakennus valmistui sen viereen 1897. Maamme vanhimpiin kuuluva kansanopistorakennus on palautettu alkuperäiseen asuunsa 1987. Samaan pihapiiriin valmistui 1909 arkkitehtitoimisto Taucher & Cajanuksen suunnittelema oppilasasuntola. Finnsin alueelta on löydetty useita **kivikautisia asuinpaikkoja**, jotka ajoittuvat 3000–500-luvulle eKr, sekä keskiaikainen Mankbyn kylä. Opastaulu sijaitsee kansanopistoa vastapäätä.

Myntbölén tila ja Rosavilla f3, 2 Myntbölén 1600-luvun alkupuolella muodostuneen tilan rakennusryhmä on kauniisti ryhmittynyt Gumbölénjoen rannalle ollen osa Gumbölén kartanomaisemaa. Talonpoikainen, paritupainen päärakennus on rakennettu kahdessa vaiheessa 1700-luvulla ja vuonna 1821. Se kuvastaa hyvin tyyppillistä espoolaista vanhaa asuinrakennusta. Päärakennuksen lähellä on punamullattujen talousrakennusten ryhmä ja vanhoja lehtipuita. Pihapiiriin läpi kulkee vanha kylätie siltoineen.

Mynttiläntien varressa, Gumbölén golfkentän eteläpäässä, sijaitsee Leppävaarasta siirretty Rosavilla. Albergan kartanon omistaja, amiraali Karl Tersmeden rakennutti sen 1700-luvun puolenvälin jälkeen todennäköisesti eräänlaiseksi huvimajaksi. Huvila purettiin 1970-luvulla ja pystytettiin 1984 pienennettynä golfkentän kerhorakennukseksi.

Magasinsudden, Kallvikin satamapaikka f3, 3 Magasinsudden on ollut Espoon kenties tärkein satama. Se oli ilmeisesti jo 1500-luvulla Espoonkartanoon kuulunut laivanrakennus- ja lastauspaikka, joka tarjosi suojan suurillekin aluksille. Niemellä oli myös kruununmakasiini 1700-luvulla. Lähiseudun suuret tiilitehtaat käyttivät sitä lastauspaikkana 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Laiturirakenteista on säilynyt vain vähäisiä jalkia. Niemelle johtaa kaunis, puiden ja aitojen reunustama kuja. Sen pohjois- ja luoteispuolella on tiiliteollisuuden maisemaan jättämiä jälkiä, kuten savenottokuoppia.

Sperringsin maisemakokonaisuus f3, 1; f3, 2 Sperringsin historiallinen kylämäki ja sen edessä avautuva maisema liittyvät tärkeänä osana Espoonkartanon-Träskbyn laajaan viljelymaisemakokonaisuuteen. Ne ovat viimeinen jäännös suuresta Espån kylästä, joka sijaitsi Espoonkartanon paikalla. **Sperringsin** nykyisen päära-

kennuksen on suunnitellut arkkitehti W.G. Palmqvist 1910-luvulla. Se muistuttaa tyyllisesti Espoonkartanon työväenasuntoja samalta ajalta. Sperringsissä on myös säilynyt kartanon mäkitupia asuinrakennuksiksi muutettuina. Alueella on ollut asutusta jo kivikaudella.

Träskbyn (Järvikylä) kylä- ja viljelysmaisema f3, 1 Träskby on Mankinjoen laakson etelärinteellä sijaitseva laaja, yhtenäinen kylä- ja viljelysmaisema, johon kuuluvat maisemallisesti myös Espoonkartano ja Sperringsin kylä. Alueella on ollut asuin- ja pyyntipaikkoja jo kivikaudella. Arvokkaimmat rakennusryhmät ovat vanhan kylätien (Halujärventie) varrella sijaitsevat **Sågarsin** ja **Lill-Gussin** vanhat tilat. Ne ovat olleet samalla paikalla viimeistään 1700-luvulta. Sågarsin pitkä päärakennus on rakennettu kolmessa eri vaiheessa 1700–1900-luvulla. Lill-Gussin päärakennus on vuodelta 1869 ja toinen asuinrakennus vuodelta 1894. Tilojen talousrakennukset ovat pääosin 1800-luvulta. Träskbyn peltoaukean laidassa Tunfallintieellä sijaitseva **Erkulla** on Helsingin ympäristön yhtenäisimpiä 1800-luvun alun torppakokonaisuuksia. Asuinrakennus vuodelta 1800 ja talousrakennukset kuvastavat hyvin aikansa kartanotorpparin asuinkulttuuria. Myös lähellä sijaitseva **Tunfall** on Espoonkartanon entinen torppa. Kylän itäpuolelle, Vihdin vanhan maantien (Järvikyläntie) varrelle 1919 valmistunut **kansakoulurakennus** liittyy sek in kartanoon.

Villa Råbäck f3 Poikkeuksellisen kookas, huvilamainen Villa Råbäck sijaitsee Kuninkaantien varrella. Sen rakennutti ja todennäköisesti myös suunnitteli maanviljelijä ja puutarhanhoitoa harrastanut kauppaneuvos A.I. Lindfors 1903. Puutarha-arkkitehti Paul Olsson suunnitteli huvilaa ympäröivän laajan puiston 1923. Paikalla sijaitsi aiemmin Espoonkartanon Kungstorp-niminen torppa.

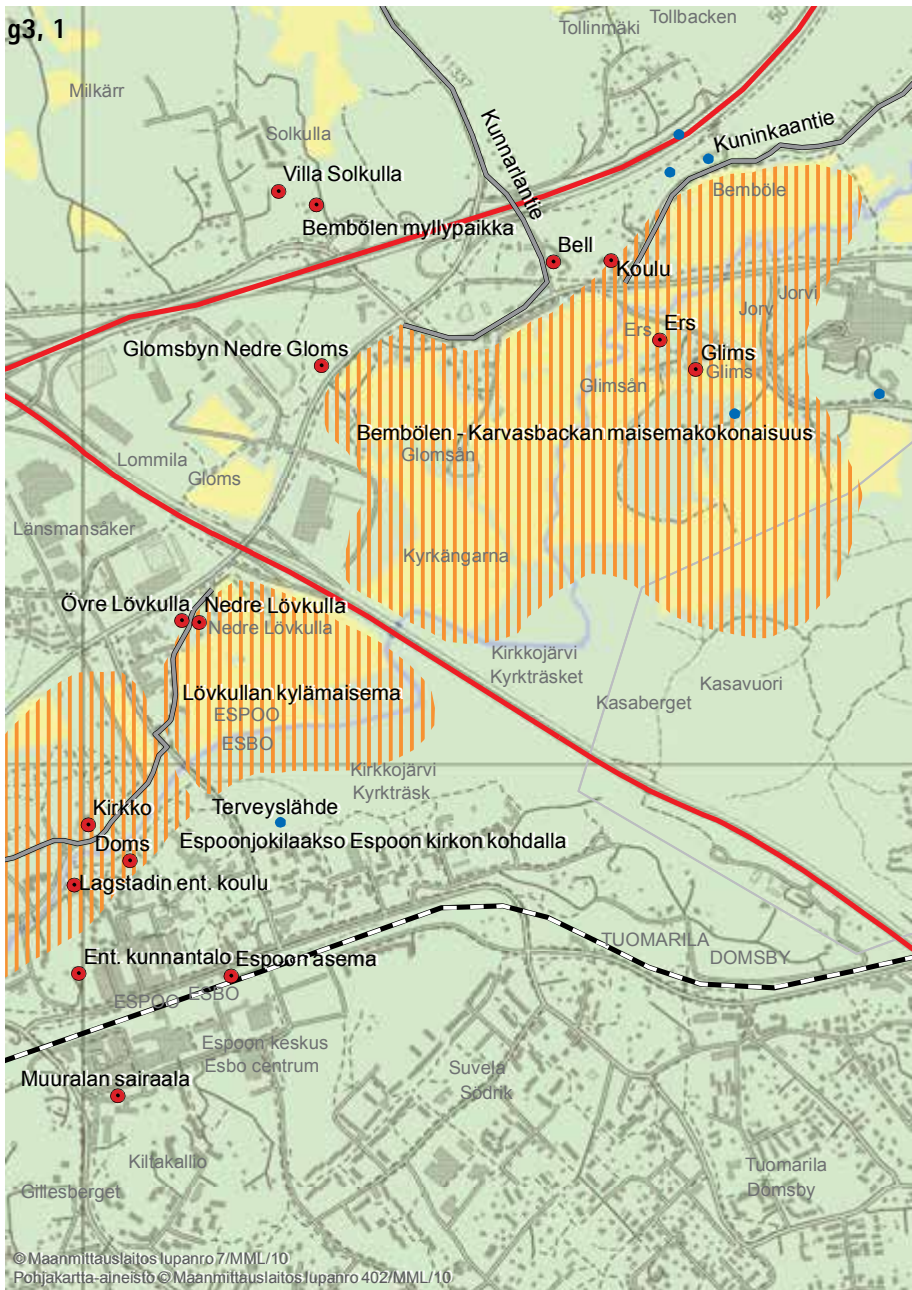
Åminnen tila (Åminne gård) ympäristöineen f3, 3 Åminnen suuri, kartanomainen asuinrakennus 1900-luvun alkuvuosilta on tyyliiltään jugendhenkinen. Siinä ovat asuneet Åminnen tiilitehtaan ja myöhemmin Kauklahden lasitehtaan johtajat, mm. Villa Miniaton rakennuttaja, insinööri Knut Selin. Nykyisin rakennuksen omistaa Espoon kaupunki. Päärakennusta ympäröi suurehko, osittain villiintynyt puisto ja muutama talousrakennus. Åminnen vieressä on **Ural**-niminen lasitehtaan työväenkasarmi 1930-luvun vaihteesta. **Juppin** tilan rakennukset ovat tiiviinä, yhtenäisenä ryhmänä historiallisella talonpaikalla. Tilan talonpoikainen päärakennus on 1800-luvun jälkipuoliskolta, mutta useat talousrakennuksista ovat vanhempia. Kookas, jugendvaikutteinen kansakoulu **Kungsgårdskolan** on Espoon puisista koulutaloista rakennustaiteellisesti arvokkain. Kauklahden koulupiirille rakennettu koulu valmistui 1910, ja sitä on myöhemmin laajennettu. Työväenyhdistys **Rannikko** osti 1906 käyttöönsä vanhan huvilarakennuksen, joka sai lisäosan 1909. Yhdistyksen jäsenet olivat pääosin alueen monien tiilitehtaiden työntekijöitä. Rannikko on Espoon työväentaloista vanhin, ja sillä on tärkeä asema Uudenmaan työväenliikkeen historiassa.

Gumbölen kartanomaisema g3; f3, 2 Gumbölen kartano syntyi 1600-luvun alkupuolella kun kylän taloja liitettiin yhteen. Empireityylinen, puinen päärakennus rakennettiin Adlercreutzien aikana 1840-luvulla, ja sitä on peruskorjattu 1900-luvulla. Rakennuksessa on nykyisin Espoon kaupunginjohtajan virka-asunto. Tilalla toimii myös ratsastustalli. Kartanokukkulan juurella sijaitsevat talousrakennukset ovat enimmäkseen 1900-luvun alusta. Kartanoa ympäröivä puisto on osittain toteutettu puutarhuri J.W. Skogströmin 1914 laatiman suunnitelman mukaisesti. Kylätieverkosto Gumbölen lähellä, erityisesti **Vanha Myntintie** ja kaksi kivihoivisiltaa, on säilynyt hyvin. Jokilaakson pellot on muutettu golfkentäksi, mutta maiseman luonne on muutoin säilynyt. Gumbölientien varrella on rappaamaton pieni tiilirakennus, joka valmistui 1908 pientenlastenkouluksi. Jokilaakson laidoilla on ollut **asutusta** 3000-luvulta eKr.

Kauklahti f3; f3, 3 Kauklahden vanhinta rakennuskerrostumaa edustaa Kuninkaantien varrella sijainnut keskiaikaisperäinen kylä, josta on säilynyt joitain maatilarakennuksia sekä kyläraitti 1900-luvun alkupuolen liikerakennuksineen. Teollistuminen synnytti Bassenmäen rinteelle työläistäajaman pienine mökkeineen.

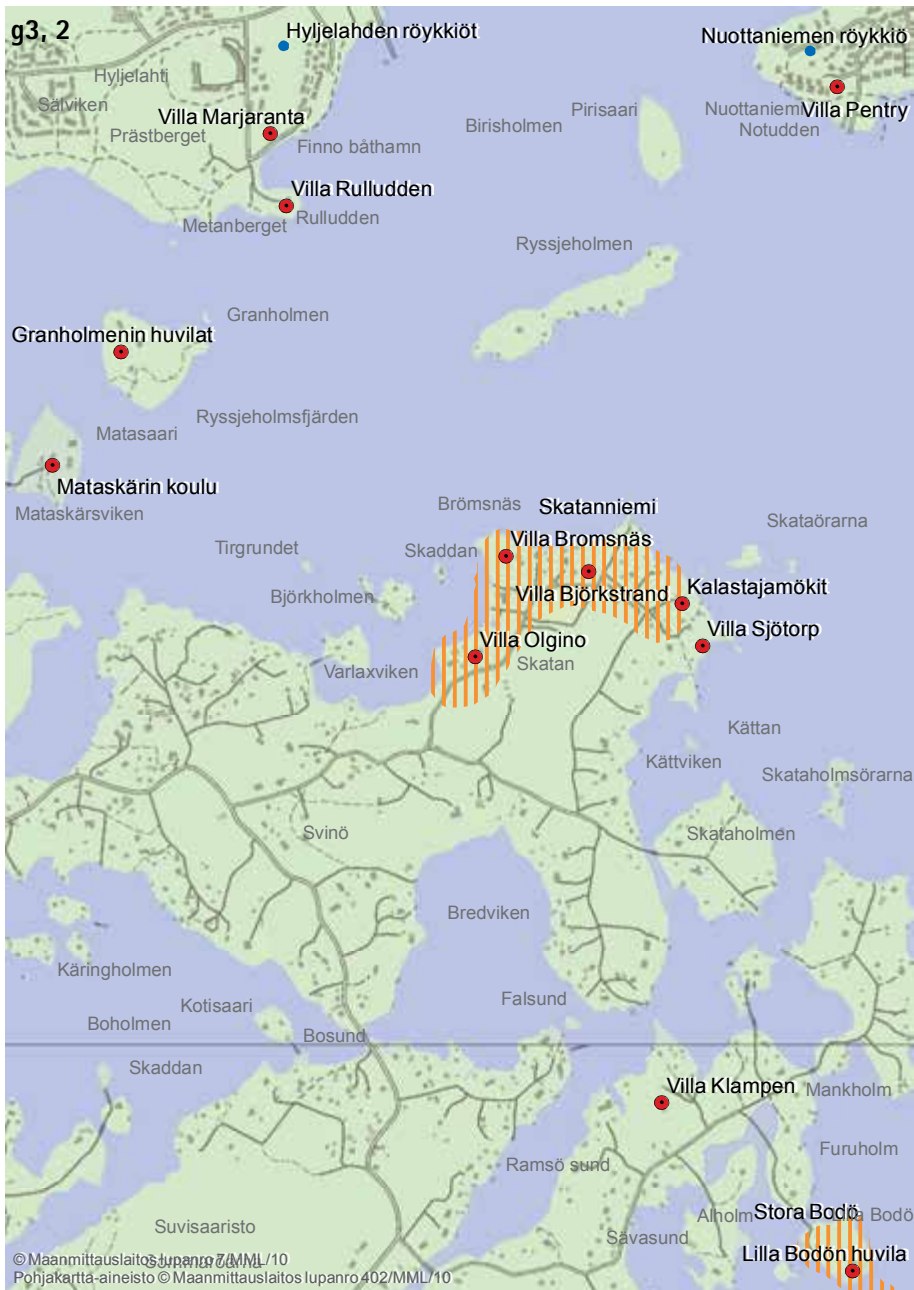
Rautatieasema valmistui arkkitehti Bruno Granholmin laatimien, IV luokan tyyppiipiirustusten mukaan 1903. Valtakunnallisesti merkittävään asemakokonaisuuteen kuuluu asemapuisto, liiteri ja kellari sekä kauppana kaksi rautatieläisten asuintaloa ulkorakennuksineen. Rautatien eteläpuolella on pumppuasemanhoitajan asuinrakennus liitereineen.

g3, 1



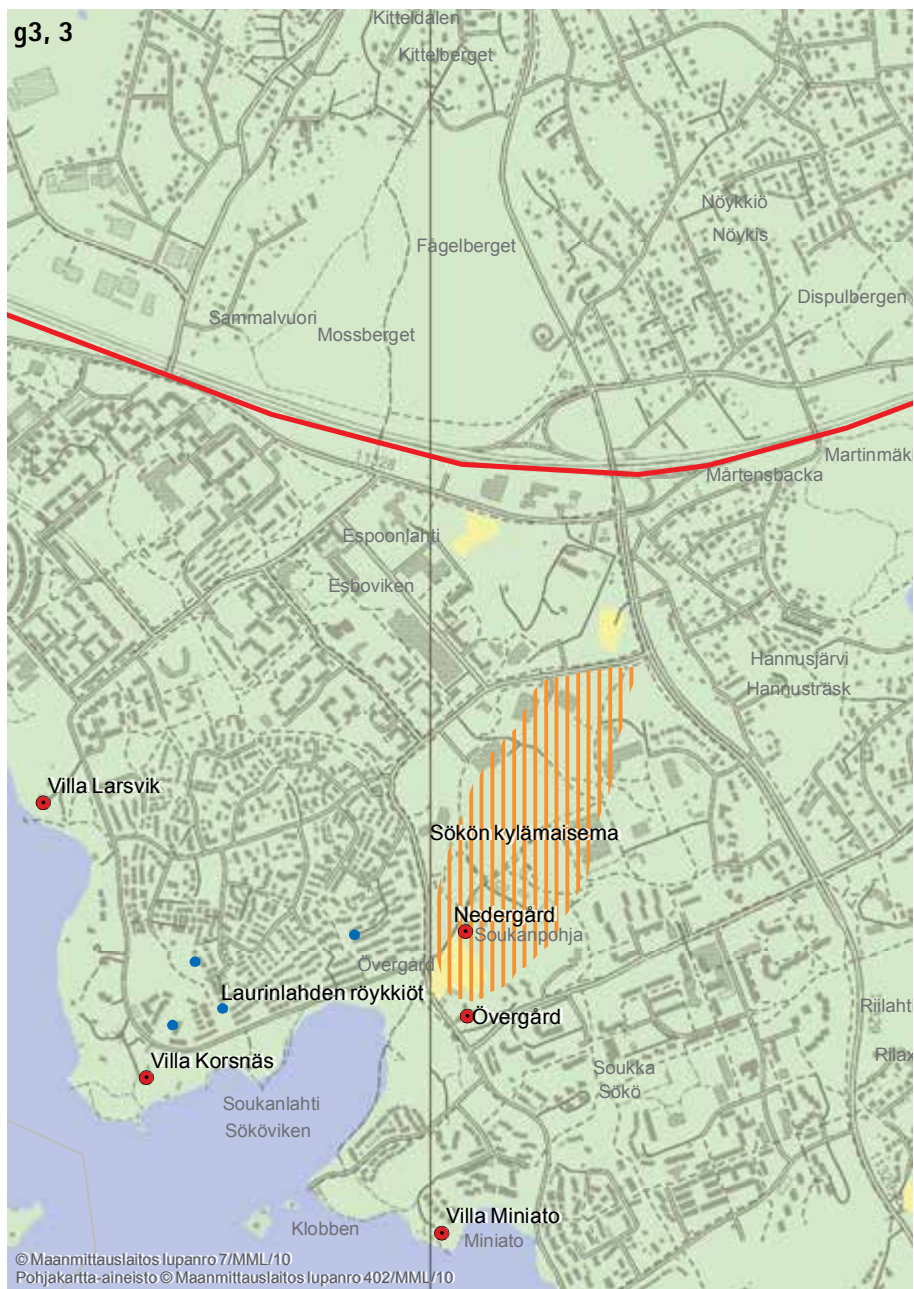
©Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto ©Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

g3, 2



© Maanmittauslaitos, Suupeno 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos, luvanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM



Äminnen tilitehtaan vanhaan tehdasrakennukseen rautatieaseman lähelle perustettiin 1920-luvun alussa Kaukalahden **lasitehdas**. Päätuotteina olivat aluksi talous- ja apteekkilasi, mutta tehtaasta kehittyi vähitellen maan suurin valaisinlasitehdas. Rakennus paloi 1946, ja se rakennettiin uudelleen entistä suurempana ja korkeampana. Lasitehtaan toiminta siirrettiin Riihimäelle 1951. Rakennus on edelleen teollisuuskäytössä ja toimii korkeine piippuineen Kaukalahden maamerkinä. Se on myös yksi harvoja vanhoja teollisuusrakennuksia Espoossa.

Bastvikin tila ja hautaröykkiö f3, 3 Espoonkartanoon kuuluneesta Bastvikistä tuli itsenäinen tila 1820-luvulla. Päärakennuksen nykyasu on arkkitehti Väinö Toivion 1920-luvun lopulla suunnitteleminen muutostöiden mukainen. Talon runko lienee kuitenkin peräisin 1800-luvun alkupuoliskolta. Rakennuksessa toimii rakennushistorian ja perinnerakentamisen tietokeskus. Tilan lounaispuolelle, Espoonlahden rannalle, perustettiin 1876 Bastvikin höyrysaha, josta kehittyi nopeasti Espoon tärkein teollisuuslaitos. Sahan toiminta lopetui hieman ennen 1. maailmansotaa. Kummelbergetin laella on suuri pronssikautinen hautaröykkiö, kooltaan 13 x 11 x 1 metriä, jossa on keskellä kolme kuoppaa.

Bembölen myllypaikka ja Villa Solkulla g3, 1 Glomsinjoen koskessa on kahden vesimyllyn harmaakiviset rauniot sekä pato- ja rännirakenteiden jäännöksiä. Paikalla oli kaksi puomyllyä jo 1700-luvun alkupuolella. Ne olivat Bembölen, Karvasbackan, Glomsin ja Lövkullan kylälaisten käytössä. Viimeinen mylly paloi 1929. Jokilaakson kasvillisuus on erikoinen.

Myllypaikan luoteispuolella on arkkitehti Uno Ullbergin suunnittelema, klassismia ja funktionalismia yhdistelevä Villa Solkulla, jonka rakennutti toimitusjohtaja Knut Törnroos 1936–37. Paul Olssonin puutarhaus suunnitelma vuodelta 1931 lisää huvilan kulttuurihistoriallista arvoa.

Bembölen–Karvasbackan maisemakokonaisuus g3, 1 Glomsinjoen vastakkaisilla rinteillä sijaitsevat Bembölen ja Karvasbackan kylät muodostavat viljelysmaisemineen laajan yhtenäisen kulttuurimaisemakokonaisuuden. Jokilaakso on **ikivanhaa asuinalueetta**, josta on tehty paljon kivikautisia löytöjä. Liikennehistoriallisesti kylillä on ollut tärkeä sijainti, sillä Helsinkiin johtava maantie haarautuu Kuninkaantiestä Bembölessä. Myös Turusta Helsinkiin viennyt talvitie kulki Glimsiin ohieste. Monet kylien taloista ovatkin toimineet kestiekievereina.

Vanhoista taloista on kylämaalla alkuperäisenä enää vain **Bell** (nyk. Bembölen kahvitupa), jonka päärakennus on vuodelta 1737. Bembölen kylämaän juurella on 1923 valmistunut tiilinen, kaksikerroksinen **kansakoulurakennus**, jonka on suunnitellut arkkitehtitoimisto Borg–Sirén–Åberg. Karvasbackan kyläryhmän muodostavat **Glimsin** ja **Ersin** tilat, jotka ovat säilyttäneet hyvin 1800-luvun rakennuskantansa. Espoon kaupungin talomuseo **Glimsiin**, entiseen maatilaan ja kestiekievariin, kuuluu kaikkiaan 11 rakennusta, joista vanhimmat ovat 1700-luvulta.

Espoonjokilaakso Espoon kirkon kohdalla g3, 1 Espoon kirkonmäki on osa maisemakokonaisuutta, johon sisältyy useita yksittäisiä kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Tärkein niistä on 1400-luvun lopulla valmistunut **keskiaikainen harmaakivikirkko**, jonka kirkkosalin keskilaivaa kattavat tähtiholvit ja sivulaivoja ristiholvit. Kirkko laajennettiin harmaakivisin ristasakarin 1821 Pehr Granstedtin johdolla. Se on restauroitu 1929–31 arkkitehti Armas Lindgrenin ja 1982 arkkitehti Olof Hanssonin suunnitelmin. Kellotapuli on vuosilta 1767 ja 1869. Kirkon pohjoispuolella on siunauskappeliksi muutettu entinen ruumishuone vuodelta 1827. Kirkkomaata ympäröivä kivimuuri on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta.

Kirkon länsipuolella kohoavalla mäellä on 1853 valmistunut Muuralan pappila, jonka arkkitehtina toimi Jean Wiik. Sen kaksi siipirakennusta muodostuvat vuodelta 1818 peräisin olevasta leivintuvasta kamareineen sekä 1770-luvun aitta- ja varastorivistä. Kirkon ja pappilan välisessä rinteessä on Espoon ensimmäinen, vaatimaton pitäjätupa, joka siirrettiin paikalle 1889. Siinä on toiminut 1900-luvun alussa suomenkielinen kansakoulu, ja sen kokoussali laajennettiin 1933 seurakuntasaliksi. Kirkonpuoleista rantaa seuraileva vanha maantie. Koillisessa on niittymäinen, 1900-luvun alussa kuivattu Kirkkojärvi.

Jokilaakson vastakkaisella puolella on **Lagstadin entinen kansakoulurakennus**, nyk. kotiseututalo, vuosilta 1873 ja 1887. Sen pohjoispuolella, vanhan kahluupaikan kohdalla, on savusauna, jonka päädyssä on vuosiluku 1839. Vanhan kylämaän viimeinen maatilan asuinrakennus on **Doms**, jonka jugendhenkinen nykyasu on

1900-luvun alusta. Kukkulan laella on Espoon vanha **kunnantalo** vuosilta 1933 ja 1945. Espoon **rautatiasema** valmistui arkkitehti Bruno Granholmin piirustusten mukaan 1903. Koristeellista rakennusta laajennettiin 1909.

Glomsbyn Nedre Gloms g3, 1 Glomsby, yksi Espoon vanhimmista kyläpaikoista, sijaitsee historiallisen Kuninkaantien varrella. Teiden puristukseen jäänyt kylämaisema on pahoin kärsinyt. **Nedre Glomsin** vanha päärakennus on yksi harvoja säilyneitä 1700-luvun alkupuolen asuinrakennuksia Espoossa. Sillä on historiallista merkitystä myös 1700-luvun postitalona. Rakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen asunsa.

Hanikan hautaröykkiö g3 Sökön eteläpuolella, Hanikan laella, kallioisessa metsämaastossa kulkevan luontopolun luoteispuolella, on kaksi pronssikautista hautaröykkiötä. Kookkaat röykkiöt ympäristöineen ovat poikkeuksellisen hyvin säilyneet. Paikalla on opastetaulu.

Hyljelahden hautaröykkiöt g3, 2 Sjäälöbergetin laella (Finnon venesataman länsipuolella, asutuksen ympäröimänä) on kaksi pronssi- tai rautakautista hautaröykkiötä. Läntisellä laella on laaja kiveys, kooltaan 10 x 6 metriä, jossa on kolme keskittymää. Paikalla on mahdollisesti ollut yksi suuri röykkiö, joka on hajoitettu. Sen koillispuolella sijaitseva toinen röykkiö on läpimitaltaan 4 metriä.

Kivenlahden sillat f3, 3 Espoonlahden rautasilta vuodelta 1936 sai suuren symboliarvon kun Neuvostoliitolle vuosiksi 1944–1956 vuokrattu Porkkalan alue alkoi siitä. Länsiväylän rakentamisen yhteydessä 1960-luvulla valmistui sen viereen uudempi rautasilta. Vanha Jorvaksentie on säilyttänyt intiimin luonteensa Kivenlahden rannassa.

Ladusvedängenin hautaröykkiö g3 Metsässä, vastapäätä leikkipuistoa, on n. 10 x 11 metrin suuruinen pronssi- tai rautakautinen hautaröykkiö, jonka keskellä on kuoppa. Sen lounaispuolella on sijainnut pienempi röykkiö. Alueella on myös viljelymaiden raivaukseen liittyviä kiviä.

Laurinlahden villat Larsvik ja Korsnäs g3, 3 **Villa Larsvik** on kokenut useita vaiheita ja omistajia. Valtioneuvos Konstantin Saurén rakennutti talviasuttavan hirsihuvilan omistamansa Stensvikin kartanon maille 1905. Sittenmin rakennusta on jatkettu itäpäästä, ja se on korotettu kaksikerroksiseksi. Rakennuksen pääosin funktionalistishenkinen nykyasu on arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema.

Läheinen **Korsnäs**, aiempi Sandvik, on Espoon vanhimpia huvilanpaikkoja. Johtaja Bertel Björkman rakennutti Jarl Eklundin suunnitteleman funktionalistisen huvilan vanhemman hirsirungon päälle 1935. Molempia rakennuksia ympäröi suurehko puistoalue.

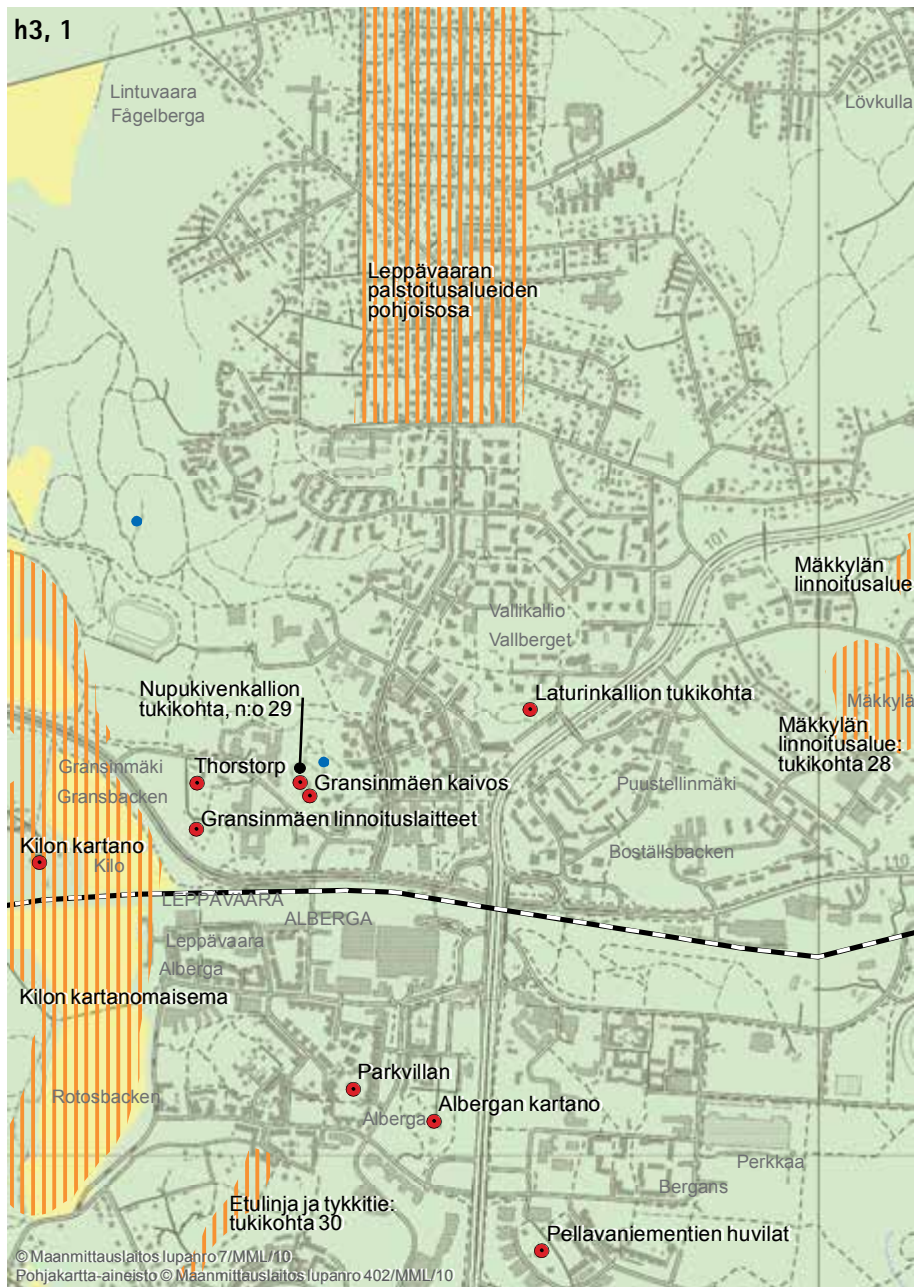


Laurinlahden hautaröykkiöt g3, 3 Krattivuoren laella ja ympäristössä on useita pronssi- tai rautakautisia hautaröykkiöitä, joilta on yhä avoin näkymä merelle. Itämeren edeltäjän Litorinameren pinta oli huomattavasti nykyistä merenpintaa korkeammalla, ja nykyiset kalliot olivat kaukana rannasta sijaitsevia luotoja. Röykkiöt on merkitty opastetauluilla.

Lövkullan kylämaisema ja Espoon terveyslähde g3, 1 Kahden talon muodostama tiivis kyläryhmä loivarinteisellä kukkulalla, entisen Kirkkojärven pohjoispuolella, liittyy kiinteästi Espoonjoen alun maisemaan. Övre ja Nedre Lövkullan välitse kiemurtelee lehtipuiden reunustama vanha maantie. Kylämaisemaa ovat muuttaneet terveydenhuolto-oppilaitoksen uudisrakennukset. **Övre Lövkullan** päärakennuksen runko on todennäköisesti 1700-luvulta, nykyasu 1920-luvulta. Rakennus on korjattu oppilaitoksen käyttöön. **Nedre Lövkullan** päärakennus on vuodelta 1892. Peltomaisema on muutettu golfkentäksi.

Vuonna 1750 perustettu terveyslähde oli Espoon merkittävimpiä nähtävyyksiä ja Helsingin seudun kulttuurielämän keskuksia. Lähteen käyttö oli vilkkaimmillaan 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, jolloin se oli erityisesti Suomenlinnaa rakentavien upseereiden suosiossa. Terveyslähde erottuu pienenä, peltojen ympäröimänä metsäsaarekkeena lähellä Espoonjoen rantaa.

h3, 1



1:20 000 1 KM

Muuralan sairaala g3, 1 Arkkitehti Knut Wasastjernan suunnittelema, 1920 valmistunut puurakenteinen sairaala edustaa alueen vanhinta kunnallista rakennuskerrostumaa. Sairaalaan kuului alunperin varsinainen sairaalarakennus, kulkutautiosasto ja talousrakennus sekä sittemmin puretut lääkärin asunto ja ruumishuone.

Nuottaniemen hautaröykkiö g3, 2 Nuottaniemen kärjen korkeimman kallionnyppylän laella on matala pronssi- tai rautakautinen hautaröykkiö, jota on jonkin verran hajoitettu.

Puolarmetsän hautaröykkiöt g3 Puolarmetsän sairaalan länsipuoleisessa metsikössä pienellä kalliolla sijaitsee pronssikautinen hautaröykkiö. Hiidenkiukaantien päässä olevan tienmutkan länsipuoleisella kallio-paljastumalla on myös pronssi- tai rautakautinen hautaröykkiö. Molemmat röykkiöt ovat läpimitaltaan n. 7 metriä, ja niiden keskellä on kuoppa. Paikoilla on opastetaulut.

Söderskogin maisemakokonaisuus g3 Söderskogin rakennusryhmä sijaitsee pienehköllä mäellä, pensasaitojen ja vanhojen jalopuiden keskellä. Kolme rakennusta muodostaa eheän pihapiirin. Vanha päärakennus on todennäköisesti 1700-luvun alusta ja siten yksi Espoon vanhimmista säilyneistä asuinrakennuksista. Uusi päärakennus ja kolmiosainen luhtiaitta ovat vuodelta 1818. Uuden päärakennuksen jugendhenkinen asu on 1909 tehdyn korjauksen mukainen. Nuoremmat talousrakennukset ovat kukkulan juurella. Läheisellä kukkullalla on kaksi hyvin säilynyttä torppaa mahdollisesti 1800-luvun alusta.

Storhemtin röykkiöt g3 Kromitien lounaispuoleisessa metsässä sijaitsevan mäen laella, sekä etelään että kaakkoon viettävillä rinteillä, on ainakin 14 läpimitaltaan 1,5–4 metrin suuruisia kiviröykkiötä. Jäännösten ajoitus ja tarkoitus on epäselvä, mutta ainakin rinteiden kivet lienevät pelloista raivattuja. Kallion laelle tehdyt röykkiöt ja latomukset voivat olla hautoja tai rakennusten jäännöksiä.

Sökön kylämaisema g3, 3 Sökön kylän kahden talon rakennusryhmät ja niiden välinen peltoaukea muodostavat lounaisen Espoon viimeisen vielä jossain määrin yhtenäisenä säilyneen kylä- ja viljelymaiseman. **Övergården** päärakennuksen vanhin osa on 1830-luvun alkupuolelta. Nykyisen, huvilatyyllisen asunsa se sai 1800-luvun lopulla. Pihapiirissä on vanha luhtiaitta ja komea harmaakivinavetta vuodelta 1872. **Nedergården** (nyk. Soukanpohjan kartano) 1830-luvulta peräisin ollut päärakennus paloi 2010.

Villa Dalkulla g3 Arkkitehti Lars Sonck suunnitteli 1923 valmistuneen Villa Dalkullan omaan käyttöönsä. Pyöröhuirsinen, linnamainen huvila rakentuu neliömäisen pihan ympärille. Sonck suunnitteli myös 1938 tehdyn laajennuksen, jossa huvilaan mm. liitettiin korkea torni. Rakennustaiteellisesti arvokas huvila sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla ja näkyy hyvin Vanhalle Turuntielle. Mäen rinteillä on vanhoja pengerryksiä. Huvilan alapuolella on talonmiehen asunto 1920-luvulta.

Kvarnbyn kylämaisema g3; g4 Kvarnby on Espoon vanhimpia kyliä, ja sen syntyyn lienee vaikuttanut eniten hyvä myllykoski. Espoon ensimmäinen kestiekieväri perustettiin Kvarnbyhyn 1600-luvun puolivälissä. Kantatiloista **Ingas** tuli Espoon kappalaisen virkataloksi 1691. Ingasissa on nyt kaksi pappilarakennusta, joista vanhempi on vuodelta 1806. Kylän vanhaan rakennuskantaan kuuluu lisäksi **Pellasin** päärakennus, jonka runko on 1800-luvun vaihteesta. Koskessa on vähäisiä myllynraunioita. Suppea, yhtenäinen kylämaisemakokonaisuus rajoittuu pääosin Kuninkaantien ja Glimsinjoen väliin.

Kilon huvila-asutus h3 Liikenteelle vuonna 1903 avatun Kilon rautatiepysäkin ympärille syntyi nopeasti pieni huvilataajama. Huvilat ja tontit olivat suurehkoja, ja kangasrinteelle rakennetut villat muistuttavat luonteeltaan suuresti Kauniaisten huvilataajamaa. Kilontien pohjoispuolen yhtenäisestä huvilarivistä on säilynyt kymmenkunta villaa, joista rakennustaiteellisesti arvokkain on arkkitehti John Settergrenin suunnittelema **Villa Tallo** vuodelta 1911. Taidemaalari Albert Edelfeltin rakennuttama huvila **Eka** on 1900-luvun alusta. Arkkitehti Eliel Saarisen suunnittelema rakennus on kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas. Rakennuksen omisti vuosina 1920–24 taidemaalari Magnus Enckell ja vuodesta 1981 Espoon kaupunki. Huvila on saanut nimensä villiintyneessä puistossa kasvavasta, poikkeuksellisen suuresta tammesta. Villojen tuntumassa on mielenkiintoinen, varhaisfunktionalismia edustava Elannon entinen kaupparakennus 1930-luvulta.

Kilon kartanomaisema h3, 1 Kilon kartanon nykyinen, yksityiskäytössä oleva päärakennus on valmistunut 1884. Rakennusta ympäröi suurehko, vanhojen lehtipuiden reunustama puisto, joka on osittain peräisin 1700-luvulta. Idästä johtava tammikuja on ollut 1700-luvun kartanorakennusten keskiakselin jatke. Talousrakennuksista merkittävimmät ovat pienet renkitupa- ja kellarirakennukset 1700-luvun lopulta sekä harmaakivirakennukset, talli, vaunuvaaja ja viljamakasiini, 1860–70-luvulta.

Peltoalueiden keskellä on kolme historiallisesti mielenkiintoista kukkulaa. Krogenin mäelle, Kuninkaantien ja talvitien risteykseen, perustettiin 1700-luvun alussa kartanon krouvi. **Gransinmäelle**, jonne johtaa kartanosta vanha lehtipuukuja, rakennettiin 1830-luvun alussa toinen Espoon silloisista kestäkievareista. Sen aumakattoinen rakennus on ulkoasultaan hyvin säilyneenä yhä paikoillaan. Rakennus on toiminut sittemmin mm. kartanon työväenasuntona. Kievarin naapuriin valmistui 1912 Hembygdens Vänner i Alberga -yhdistyksen komea kaksikerroksinen **nuorisoseuratalo Thorstorp**, joka on toiminut myös kouluna ja kirkkona. Gransinmäki palstoitettiin 1900-luvun alussa ja venäläiset linnoittivat sitä 1916–17.

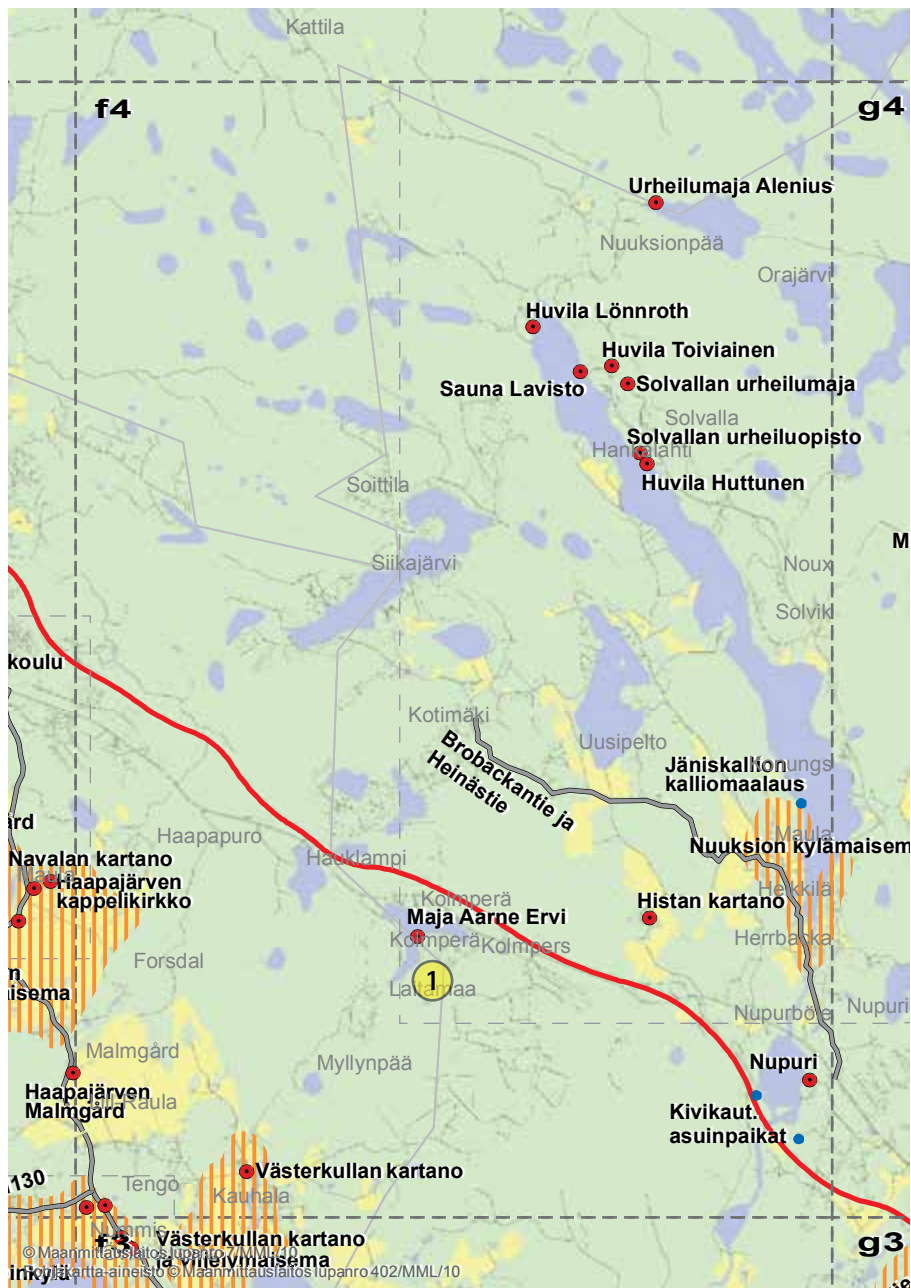


Leppävaaran (Albergan) ja Kilon kaivokset h3, 1 Leppävaaran–Albergan rautakaivoksen kaivoskuilut sijaitsevat Leppävaaran lukion pohjoispuolella, Veräjäkallion rinteellä. Rautamalmiesiintymän löysivät 1840-luvun alussa kaivosmiehet Josef Hammar ja Isak Sik. Malmia louhittiin vajaan kymmenen vuoden aikana yhteensä n. 120 tonnia kolmesta eri kuilusta, joista suurin on pinta-alaltaan 3 x 6 metriä ja syvyydeltään 3–4 metriä. Kaivos on nykyisin veden täyttämä ja aidattu.

Kilon kartanon pohjoispuolella sijaitsevan Gruvbergetin (Malmberget) eteläpäässä on kaivoskuiluja ja hylkykiveä 1840-luvun vaihteesta. Suurimmassa, 3 x 10 metrin kokoisessa louhoksessa on edelleen näkyvissä pyöreitä nuotilouhinnan jälkiä. Kuopat ovat pääosin koelouhoksia, mutta malmia tiedetään myös sulatetun Vantaan masuunissa. Vuonna 1858 kaivos mainitaan hylätyksi. Myös kauppaoppilaitoksen kaakkoispuolella olevasta Gransinmäen kalliosta on todennäköisesti louhittu rautamalmia.

Albergan kartano h3, 1 Albergan kartano syntyi 1600-luvun alussa yhdeksästä majuri Johan Gyldenärille lahjoitetusta Suur-Huopalahden kylän talosta. Töölön sokeritehtaan omistaja Feodor Kiseleff rakennutti komean päärakennuksen 1874 todennäköisesti sukulaisensa, arkkitehti Constantin Kiseleffin laatimien suunnitelmien mukaan. Kaksikerroksinen, rapattu rakennus edustaa tyyliiltään pohjoismaista barokkia. Rakennusmateriaalina käytettiin raakasokerilaatikoiden lautoja, josta rakennus sai lempinimen Sokerilinna. Alberga siirtyi myöhemmin Slöör-suvulle, ja perheen vävy, taidemaalari Akseli Gallen-Kallela asui jonkin aikaa kartanossa. Hän sai kartanolle kuuluneesta Pellavaniemestä tontin uutta ateljeekotiaan varten (ks. Tarvaspää). Espoon kaupungin omistuksessa oleva kartano entistettiin 1990-luvun alussa, ja mm. sen jo puretut voluuttipäädty palautettiin. Läheisen **Parkvillan** (nyk. kotiseututalo) rakennutti Forsténin perhe 1908–09. Se on edustava esimerkki aikansa huvila-arkkitehtuurista. Huvilan suunnittelijaksi arvellaan arkkitehti Lars Sonckia, joka oli perheen tuttu ja laati alueen asemakaavan 1908.

Hagalundin kartano h,3 Hagalundin kartano syntyi 1812, kun vanhempi Otnäsin (Otaniemen) kartano jaettiin perinnönjaossa kahtia. Kartanon kaksikerroksinen päärakennus valmistui 1810-luvulla. Nykyisen asunsa se sai 1880-luvulla, kun siihen liitettiin matalat siipirakennukset. Kartanoalueella on lisäksi kolme muuta asuin- ja talousrakennusta, jotka sijaitsevat päärakennukseen nähden epäsymmetrisesti. Puutarha-arkkitehti Paul Olsson suunnitteli kartanon puistoistutukset 1919. Pitkä lehmuksuja yhdistää kartanon korkeakoulualueeseen, jossa Otnäsin kartano aikoinaan sijaitsi. Otaniemen 1950–70-luvulla valmistunut kampusalue on aikansa laajin yhtenäinen korkeakoulu-, tutkimus- ja asuinalue, jonka asemakaava ja monet keskeisistä rakennuksista ovat arkkitehti Alvar Aallon suunnitteleamia.



Klobbskogin kylämäki h3 Klobbskogin historiallinen kyläkukkula on jäänyt teollisuuden ja teiden puristukseen, mutta se on säilyttänyt perinteisen asunsa suurelta osin vanhan puustonsa ansiosta. Kylämän ainoa säilynyt asuinrakennus on Lillklobbin kookas päärakennus vuodelta 1892.

Kokinkylä (Kockby) h3 Nygård lähiympäristöineen on viimeinen jääne suuresta Kockbyn kylästä. Tilan kaksikerroksinen päärakennus on valmistunut 1895 ja edustaa tyyliään uusrenessanssia. Pihapiirissä on kaksi luhtiaitaa 1800-luvun alkupuolelta ja sen ulkopuolella luonnonkivinen talli-navetta, joka on vanhimmita osiltaan vuodelta 1827. Kilonväylän toisella puolella, Juhannusmäellä, sijaitsee 1901 valmistunut entinen Kokinkylän-Mankkaan **yläkansakoulu**, jossa toimii nykyisin nukketeatteri. Viereinen **alakansakoulu** valmistui 1932.

Ormbergetin hautaröykkiöalue h3 Nuijalan ja Laajalahden välisellä viheralueella sijaitsevan Ormbergetin laella on sijainnut viisi tai kuusi pronssi- tai rautakautista hautaröykkiötä, joista on jäljellä neljä. Röykkiöiden läpimitta vaihtelee 2–6 metrin välillä. Mäen länsirinteessä on mahdollisesti kaksi röykkiötä ja runsaasti laelta hajottettujen röykkiöiden kiviä.

Otaniemen hautaröykkiö h3 Teekkarikylässä sijaitsee nurmikon ympäröimällä kalliopaljastumalla kivistä kasattu kehämäinen röykkiö, jonka halkaisija on 5 metriä. Jäännös on tutkittu vuonna 1952, jolloin siitä ei tavattu löytöjä. Röykkiötä on pidetty pronssikautisena, mutta rakenteen ja sijainnin perusteella se voi olla rautakaudeltakin.

Tarvaspää ja Linudd h3 Taidemaalari Akseli Gallen-Kallela laati luonnoksia toista ateljeetaloaan varten jo vuoden 1907 vaiheilla. Maamme merkittävimpiin taiteilijahuviloihin lukeutuva Tarvaspää valmistui 1911–13 Mary-vaimon (o.s. Slöör) perheen omistaman Albergan kartanon maille, Pellavaniemen korkeimmalle kohdalle. Tiilirakennuksen arkkitehtuurissa on lainauksia keskiaikaisesta kirkko- ja linna-arkkitehtuurista. Pihalle avautuva loggia viittaa puolestaan Toscaaniin. Kaikki suunnitellut yksityiskohdat, mm. freskomaalaukset, eivät koskaan toteutuneet. Rakennus oli valmistuessaan moderni: siinä oli keskuslämmitys ja vesijohto. Tarvaspää on entistetty 1961, ja siinä toimii Gallen-Kallelan Museo.

Valtakunnallisesti merkittävällä museoalueella on myös Albergan kartanolle kuulunut koristeellinen huvila Linudd, jossa toimii kahvila-ravintola. Sen vanhimmat osat ovat 1850-luvulta, nykyasu 1870-luvulta ja vuodelta 1922. Interiööriä koristavat Tarvaspäää esittävät maisematapetit, jotka on maalannut F.L. Clasen 1867–75. Rannalla on Gallen-Kallelan suunnittelema hirsinen savusauna. Huviloita ympäröi vanha puusto.

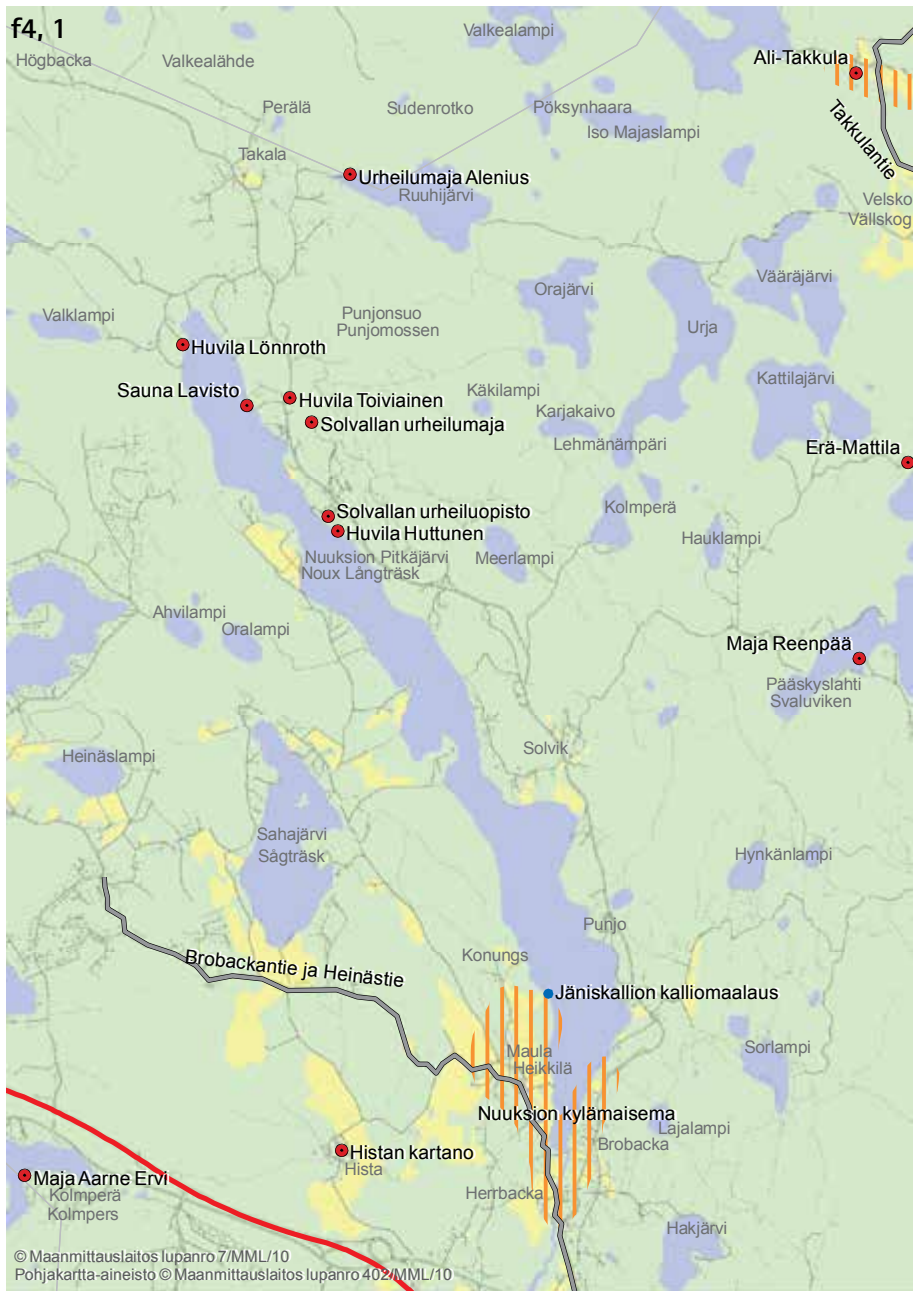
Villa Elfvik ja Ruukinranta h3 Villa Elfvikin rakennutti vapaaherratar Elvira Standertskjöld 1903. Arkkitehti Mauritz Gripenbergin suunnittelemassa rapatussa hirsihuivilassa on vaikutteita englantilaisesta jugend-arkkitehtuurista. Rakennuksen interiöörit olivat aikakauden tyylin mukaiset – niihin kuului mm. turkkilainen huone. Rakennus on korjattu Laajalahden luonto-opastuskeskukseksi 1989–91. Huvilaa ympäröi laaja puisto ja sen läheisyydessä sijaitsee Ruukinrannan historiallinen lastauspaikka.

Histan kartano f4 Histan kartanomaisen tilan rakennukset ovat hajallaan laajan pihan ympärillä. Rakennuksille johtaa idästä koivukuja. Vaatimaton, uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1900. Pihapiirissä on lisäksi viljamakasiini 1700-luvulta, luhtiaitaa 1800-luvun alusta, suuri luonnonkivinen navetta, jonka vanhimmat osat ovat 1800-luvun alkupuolelta sekä useita nuorempia asuin- ja talousrakennuksia. Talonpoikaistyyppisen siipirakennuksen vuodelta 1936 on suunnitellut arkkitehti Yrjö Laine. Kartanon eteläpuolella on Honkamajan seurantalo myös vuodelta 1936.



Nupuri f4 Nupurin tilan kartanomaisen päärakennus on 1900-luvun alkupuolelta, mahdollisesti vuodelta 1927. Se on sotien jälkeen palvellut mm. lomakeskuksena. Paikalla on ollut asutusta jo ainakin 1500-luvulla, ja Nupurista on löydetty myös kivikautinen asuinpaikka.

f4, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:55 000 2 KM

Pohjois-Espoon järvialueen huvilat ja urheiluoisto sekä Jäniskallion kalliomaalaus f4, 1 Nuuksion järviylängön erämaamaiset ovat houkuttelleet pääkaupunkiseudun kesäasutusta ja talvista urheilumaja-asutusta 1930-luvulta lähtien. Alueella on lukuisia arkkitehtonisesti korkealuokkaisia kesähuviloita 1930–50-luvulta. Yksityshuviloita on mahdollista havainnoida vain järveltä tai yleiseltä tieltä käsin.

Nuuskion Pitkäjärveltä voi nähdä arkkitehti Erkki **Huttusen** itselleen suunnitteleman funktionalistisen huvilan vuodelta 1935 sekä järven pohjoispäässä sijaitsevat arkkitehti Aarne Ervin suunnitteleman **sauna Laviston** vuodelta 1947 ja arkkitehti Oiva Kallion piirtämän **huvila Lönnrothin** 1930-luvun lopusta.

Solvallan urheiluoiston romantisoiva, erähenkinen rakennus sijaitsee maantien ja järven välisessä rinteesessä. Pujotteluseuran **urheilumajaksi** 1948 rakennetun, ja nyt hiihtorinteen palvelurakennuksena toimivan rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Kurt Simberg. Hän suunnitteli myös laajennuksen 1950-luvulla. **Solvallan urheiluoiston** vanhin rakennus 1950-luvun lopulta on myös erähenkinen ja hyvin maastoon sijoitettu. Nuuskion "alppimaastoon" valmistui 1945 arkkitehtien **Tarja Salmio-Toivaisen** ja **Esko Toivaisen** "vuoristohenkinen" huvila, joka näkyy hyvin maantielle hiihtorintetta vastapäätä.

Pitkäjärven **Jäniskalliossa** on pronssikautinen kalliomaalaus, joka on nähtävissä vain järveltä. Hirveä tai hirvieläimiä esittävä kuva on maalattu punavärillä pystysuoraan kallioseinään.

Ruuhijärveltä käsin näkyy arkkitehtien Erik ja Elma Lindroosin suunnittelema **urheilumaja Alenius** vuodelta 1954.

Velskolan Pitkäjärven Pääskyslahdessa näkyy arkkitehti Veikko Leisténin suunnittelema urheilumaja **Maja Reenpää** 1930-luvun lopulta. Arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema romantisoiva **Erä-Mattila** 1940-luvulta seisoo rantasaunoineen komeasti järven länsirannalla.

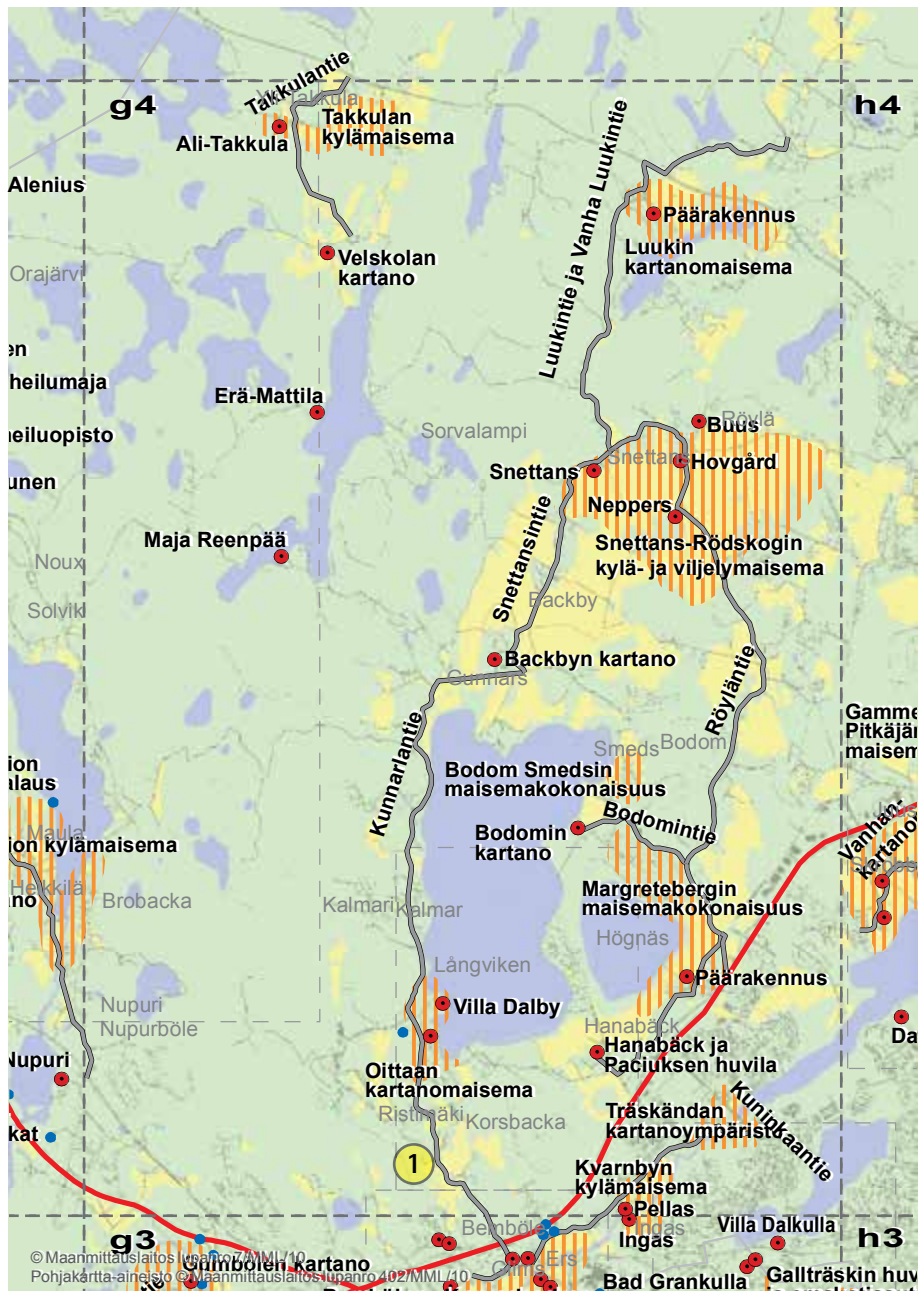
Turuntien eteläpuolella olevan Kolmperä-järven eteläisessä lahdessa länsirannalla on arkkitehti **Aarne Ervin** 1940-luvun keskivaiheilla suunnittelema "viikonloppumaja" saunoineen. Pääosin veden päälle, jyrkän rinteen alle rakennettu maja ilmeikkäine terrassikaiteineen liittyy myös Nuuskion urheilumajaperinteeseen.

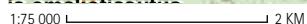
Nuuskion kylämaisema f4, 1 Nuuskion kylän maisemakokonaisuus käsittää erityisesti Maulan ja Heikkilän rakennusryhmät sekä niiden itäpuolella aukeavan peltomaiseman. Heikkilän tilan pääarakennus on rakennettu kolmessa eri vaiheessa: 1700-luvun vaihteessa, 1800-luvun alussa ja arkkitehti Erik Kråkströmin suunnittelema siipirakennus 1967. Maulan pääarakennus on todennäköisesti 1700-luvun loppupuolelta. Tilojen pihapiireissä on paljon vanhoja talousrakennuksia.

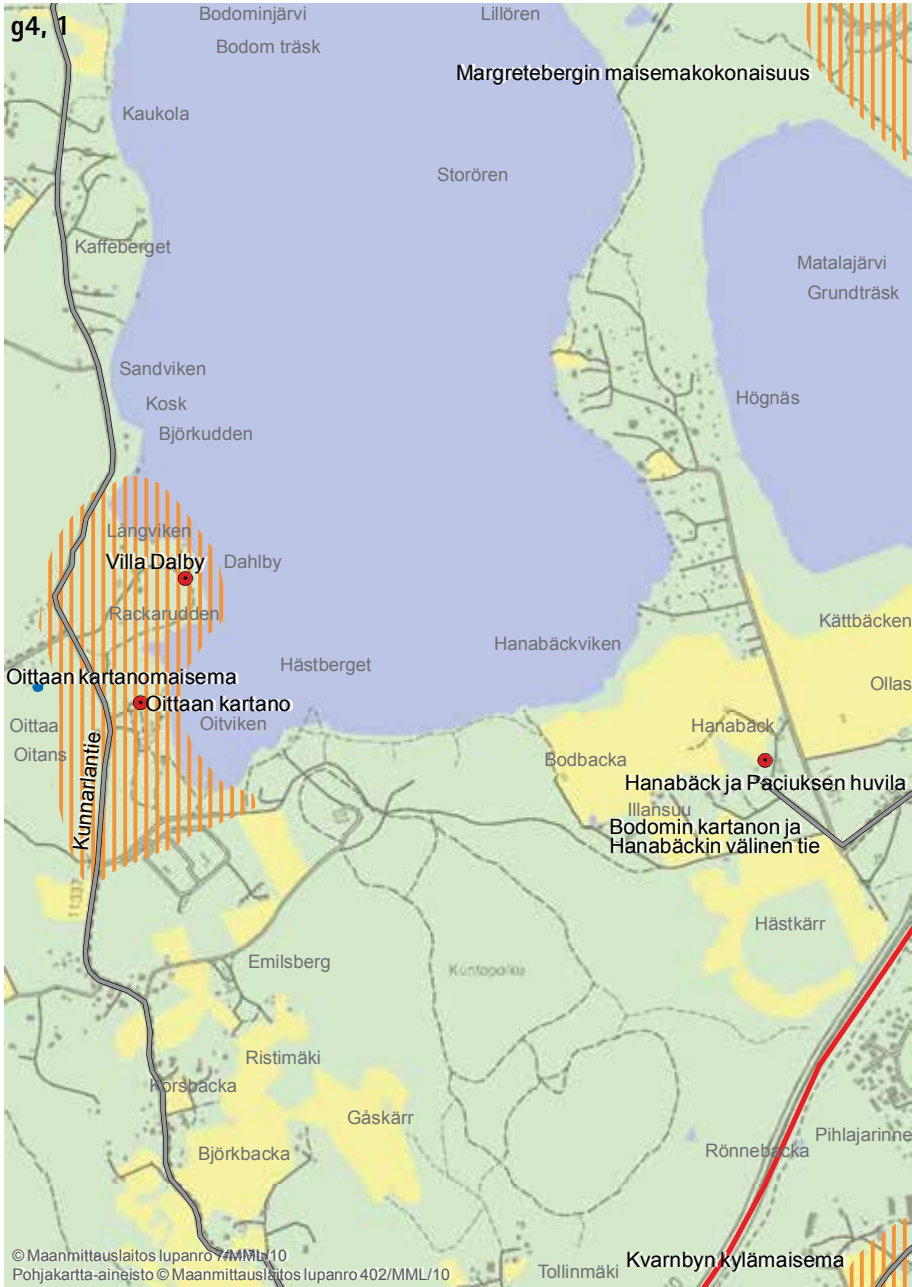
Purolaaksossa on voimalaitoksen ja myllyn rauniot mahdollisesti 1920-luvulta sekä kivistä. Vanhat kylätiet seurailevat puron molempia rantoja. Hieman erillään kylästä ovat Brobackan ja Herrbackan 1700-luvun lopun uudistalot sekä kyläkeskuksen ulkopuolelle siirretty Konungs, jonka jugendtyylinen pääarakennuksen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Jung & Fabritius 1910-luvun vaihteessa. Herrbackantien päässä on Stenhallan seuratalo vuodelta 1906.

Backbyn (Pakankylän) kartano g4 Backby on historialtaan ja merkitykseltään Espoon tärkeimpiä varsinaisia kartanoita. Se muodostaa yhä hyvin säilyneen kulttuurimaisemakokonaisuuden ja myös alueen tiestö on säilyttänyt hyvin perinteisen linjauksensa. Kartanon pääarakennus sijaitsee matalalla kukkulalla ja talousrakennukset sen itäpuolella. Pääarakennuksen rungon vanhimmat osat ovat 1700-luvun jälkipuoliskolta. Nykyinen, klassistinen ulkoasu on pääasassa arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelemissa korjauksista 1919–26 ja 1937–38, jolloin rakennuksen eteläpäätyä pidennettiin. Kartanon omisti tuolloin insinööri Ernst von Frey-mäki. Siipirakennus on siirretty muualta 1880-luvulla. Monet talousrakennuksista ovat arkkitehtien Väinö Vähäkallio ja Jarl Eklund 1920–30-luvulla suunnittelema. Puistosuunnitelma on puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin käsialaa 1920-luvulta. Lepokoti Kaisankoti muutti kartanoon vuonna 1957. Harmaakivinavetassa toimii automuseo.

Bodomin kartano g4 Bodom, entinen Grönkullan ratsutila ympäröivine puistoinen, sijaitsee matalalla kukkulalla lähellä järven ranta. Pääarakennuksen rakennutti kenraalimajuri K.J. Jägerskjöld 1797. Rakennuksessa on tehty perusteellisia uudistustöitä 1885 ja vuosina 1929–30 arkkitehti Alexis Stiernecreutzin johdolla.







Nuorehkot talousrakennukset ovat kukkulan itäpuolella. Myös kartanon puiston runko on 1700-luvulta. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalin uudisti sen 1919.

Bodom Smedsin maisemakokonaisuus g4 Bodom Smedsin talomäki, järvenrantaan rajoittuva viljelymaisema ja linjauksensa hyvin säilyttännyt kylätie muodostavat pienen maisemakokonaisuuden. Smedsin päärakennuksen vanhempi puolisko on ilmeisesti 1700-luvun lopulta ja nykyasu vuodelta 1891, jolloin rakennusta jatkettiin. Talomäellä on useita muitakin vanhoja asuin- ja talousrakennuksia.

Hanabäck ja Paciuksen huvila g4, 1 Hanabäckin päärakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen Bembölen kylästä 1801. Rakennusrunko on mahdollisesti 1700-luvun alkupuolelta. Säveltäjä Fredrik Pacius rakennutti 1840-luvun alussa pienen kesähuvilan Hanabäckin naapuriin. Myös säveltäjä Karl Collan vietti usein kesä Hanabäckissä. Alkuperäisen asunsa hyvin säilyttäneitä rakennuksia ympäröi kiviaidan reunustama puisto, jonka tammet on istutettu 1830-luvulla. Yhtenäinen maisemakokonaisuus sisältää useita vanhoja rakennuksia ja erikoista kasvillisuutta.



Luukin kartanomaisema g4 Luukin kartanon nykyisen päärakennuksen rakennutti ministeri Onni Talas 1925–27 arkkitehti Gunnar Steniuksen suunnitelmien mukaan. Kaksikerroksinen rakennus toimii ulkoilualueen keskuksena, ja sen sisätilat on muutettu täysin uuteen asuun. Useimmat talousrakennukset on purettu, mutta peltomaisema on edelleen säilynyt. Kulttuurimaisemaan liittyy Luukinjärven päässä sijaitseva Lahnuksen vanha kylämäki, jossa enää vanha puusto kertoo vanhasta asutuksesta.

Margretebergin maisemakokonaisuus g4 Margretebergin päärakennus on rakennettu 1700-luvun lopussa, mutta sen nykyinen empirevaikutteinen ulkoasu lienee 1800-luvun alkupuoliskolta. Monet sen eteläpuolella olevat talousrakennukset ovat 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alusta. Tilaa ympäröi laaja, osin luonnonvarainen, kiviaidan rajaama puisto. Pohjoisessa maisema jatkuu vanhoina peltolina. Alueella toimii oppilaitos, hostelli, kahvila ja puutarha.

Oittaaan kartanomaisema g4, 1 1600-luvun aikana syntynyt Oittaaan on yksi kolmesta Bodomjärven ympärillä olevasta kartanosta. Matalalla kukkulalla sijaitseva kaksikerroksinen päärakennus edustaa tyyliiltään myöhäisempireä. Sen on rakennuttanut pankinjohtaja A.I. Wiksten 1914–16 rakennusmestari Heikki Kaartisen suunnitelmien mukaan. Kartano siirtyi Espoon kaupungin omistukseen 1960-luvulla, ja siellä toimii Oittaaan Ulkoilukeskus. Kartanokukkulan sivuitse kulkee vanhan linjauksensa hyvin säilyttännyt, Bembölestä Pakankylään vievä tie. Oittaaanjoessa on vanha myllynpaikka, jossa on vielä patolaitteiden ja myllyn raunioita. Kartanoa vastapäätä ja sen eteläpuolella on esihistoriallisia asuinpaikkoja.

Villa Dalby g4, 1 Villa Dalby on lääketieteen professori, kasviharrastaja Ossian Schaumanin 1908–09 rakennuttama ”ihannemaatila”. Kaksikerroksisen, jugendtyylisen päärakennuksen on suunnitellut arkkitehti Hjalmar Åberg. Talousrakennukset ja työväenasunnot sijaitsevat päärakennuksen länsipuoleisella harjanteella. Puutarhuri J.W. Skogströmin suunnittelemaat laajat puistojärjestelyt käytävineen ja istutuksineen ovat suurelta osin säilyneet. Alueen omistaa Schaumanin perustama Samfundet Folkhälsan i Finland.



Snettans-Rödskogin kylä- ja viljelymaisema g4 Snettansin ja Rödskogin tiiviit ja rakenteeltaan yhtenäiset kylät muodostavat rakennuksineen ja vuosisatoja viljelyksessä olleine peltolineen hyvin säilyneen, Uudenmaan rannikkoseudulle tyypillisen kylä- ja viljelymaiseman, joka on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi. Peltovainion reunoilla sijaitseville mäille sijoittuvat lukuisat kivikautiset asuinpaikat kertovat asutukselle suotuisista olosuhteista jo esihistoriallisella ajalla, jolloin laakso on ollut osa merenlahtea.

h4, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Rödskogin kylämäellä yhtyy kaksi etelästä tulevaa vanhaa paikallistietä jatkuen yhtenä tienä pohjoiseen. Kylässä oli 1600-luvulla neljä taloa, joista kolme on edelleen samalla paikalla kylämäellä. Suurin ja historiallisesti tärkein on etelärinteellä sijaitseva **Hovgård**, josta tuli kartano 1660. Arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnittelema päärakennus on vuodelta 1894. Rakennushistoriallisesti erityisen mielenkiintoisia ovat vanhempaan kartanorakennukseen liittyneet kaksi siipirakennusta vuosilta 1780 ja 1800. **Neppersin** ratsutilan pihapiirissä on kaksi vanhaa aittaa vuosilta 1784 ja 1812. **Buusin** sotilasvirkatalon päärakennus vuodelta 1797 on säilyttänyt alkuperäistä asuaan, ja sen pihapiirissä on kaksi aittaa samalta ajalta.

Vanha kylätie kulkee **Snettansin** rakennusryhmän luoteispuolelta, osittain sen talousrakennusten välistä. Tilan päärakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen 1880, ja sen nykyasu on arkkitehti Väinö Vähäkallion suunnittelema korjauksesta vuodelta 1926. Pihapiirin toinen asuinrakennus, Mommos villa 1870-luvulta, on myös 1920-luvun asussa. Luhtiaitta on vuodelta 1777, ja pihapiirissä on lisäksi useita nuorempia talousrakennuksia.

Takkulan (Tackskog) kylämaisema g4 Takkulan kahden talon kylä antaa edelleen hyvän kuvan pienen espoolaisen kyläyhteisön rakenteesta ja sille ominaisesta maisemasta. Talot ovat matalahkon kyläkukkulalla itärinteellä, pellot seurailevat alempana mutkittelevien purojen laaksoja. **Ali-Takkulan** päärakennuksen runko on ilmeisesti 1700-luvulta. Arkkitehti Väinö Vähäkallio uudisti omistamansa rakennuksen 1920-luvulla 1700-luvun kartanotyyliin. Entinen leivintupa on ilmeisesti 1800-luvun lopulta. Yli-Takkulan vanha päärakennus paloi 1995. Kummankin talon pihapiirissä on vanha luhtiaitta. Kylämaen koillispuolella on vanha myllynpaikka.

Träskändan (Järvenperän) kartanoympäristö g4 Träskända on Espoon kartanoista nuorimpia, sillä se syntyi vasta 1700-luvun lopulla. Valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltu kartano rakennuksineen ja puistoineen antaa edustavan kuvan 1800-luvun kartanokulttuurista pääkaupunkiseudulla. Kartanon luonnonsuojelulaila suojeltu puisto on merkittävimpiä historiallisia puistoympäristöjä maassamme ja tunnettu erityisesti siellä Aleksanteri II:n kunniaksi 1863 järjestetystä metsästysjuhlasta. Suuren, englantilaistyyllisen maisemapuiston perusti senaattori C.J. Wallén 1830-luvulla, ja se oli laajimmillaan Aurora Karamzinin omistuskaudella 1840–90. Suunnitelma vuodelta 1924 on puutarha-arkkitehti Paul Olssonin laatima. Puistokokonaisuuteen on kuulunut hedelmä- ja vihannesviljelmiä sekä kasvihuoneita. Puistossa on säilynyt osa vanhaa Kuninkaantietä 1800-luvun alun asussa. Myös Träskändan ja Bembölen välillä tie on säilyttänyt hyvin perinteen linjauksensa.

Kartanon päärakennus paloi 1888, ja sen tilalle valmistui 1900 arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen suunnittelema, kesäkäyttöön tarkoitettu rakennus. Nykyinen, linnamainen tiilirakennus edustaa pohjoismaista uusbarokkia. Se valmistui 1921 arkkitehti Armas Lindgrenin ja Bertel Liljequistin suunnitelmin, jotka pohjautuivat tukholmalaisen arkkitehti I.G. Clasonin piirustuksiin. Espoon kaupunki perusti rakennukseen kunnalliskodin 1924.

Puistossa ja päärakennuksen lähellä on useita rakennushistoriallisesti merkittäviä rakennuksia. Viljamakasiini ja Rakkauden temppeliksi kutsuttu huvimaja 1820-luvulta ovat arkkitehti C.L. Engelin suunnittelema. Saman ikäinen on myös ns. Piparkakkutalo. Arkkitehti G.T. Chiewitz suunnitteli keisarin vierailua varten valmistuneen kuusikulmaisen käymälän. Hänen suunnittelemaansa ovat myös lähes kolmikerroksinen pesutupa järven rannassa sekä rapattu puutarhurin talo 1850–60-luvulta. Kaksi työväenasuntoa ovat 1820- ja 1850-luvulta. Kustavilaishenkinen tilanhoitajan asunto on siirretty paikalle 1860. Uusrenessanssityyliset meijeri ja meijerikoulu vuodelta 1863 ovat arkkitehti A.H. Dalströmin piirtämiä. Työväenasunto Norrkulla on n. vuodelta 1830. Kartanoalueen pohjoispuolella on Aurora Karamzinin perustama kansakoulu vuodelta 1891, jonka on piirtänyt arkkitehti Gustaf Nyström.

Velskolan (Vällskog) kartano g4 Velskolan kartanon rakennukset sijaitsevat kahdella peltojen ympäröimällä kukkulalla. Arkkitehti Jarl Eklund on suunnitellut niistä useimmat, mm. suuren, klassistisen päärakennuksen, 1930-luvun jälkipuoliskolla. Tien varrella on mahdollisesti 1700-luvulta peräisin oleva, mutta perusteellisesti muutettu ns. pehtorin asunto.

Dalsvik h4, 1 Dalsvik muodostettiin Sveinsin tilasta 1682 ja liitettiin Träskändan kartanoon 1846. Pääosa rakennuksista on purettu, jäljellä on vain puutarhurin talo. Vanhan harmaakivinavetan seinät ovat nykyisin osa monitoimitaloa. Dalsvikin 1800-luvun lopulla perustettu metsäpuisto, nykyinen Lähdevuoren puisto, sijaitsee Pitkäjärven rannalla Kuninkaantien varrella. Se on maisemallisesti huomattava, jyrkkärinteinen kallio, joka nousee jopa 30 metrin korkeuteen. Kukkulan laella on vanhan näköalatornin rauniot.

Gammalgårdin kylä ja Pitkäjärven kulttuurimaisema h4, 1 Gammalgårdin kylä on rakenteeltaan poikkeuksellinen Espoossa. Sen talot eivät sijaitse selvästi rajautuvalla tiiviillä kyläkukkulalla, vaan pitkänä nauhamaisena rivinä loivalla harjanteella vanhan kylätien molemmin puolin. Talojen määrä on myös poikkeuksellisen suuri. Pellot ovat harjanteen molemmilla rinteillä. Taloryhmistä arvokkain on **Juva**, jonka empiretyylinen päärakennus on saanut nykyasunsa 1830-luvulla. Luhtiaitta ja mahdollisesti myös kaksi työväenasuntoa ovat 1700-luvulta. Muita arvokkaita tilakokonaisuuksia ovat **Neppers, Skrobb, Nedre Röös, Övre Röös, Juus, Övre Juun ja Nedre Juun**.

Jupper h4, 1 Gammalgårdin kylän kanttila **Jupper** siirrettiin 1800-luvun alkuvuosikymmeninä Kuninkaantien varteen Pitkäjärven itärannalle. Nykyinen empirehenkinen, kartanomainen, pohjaltaan L:n muotoinen päärakennus on valmistunut ilmeisesti useassa eri vaiheessa. Sen sisätiloja on muutettu 1970-luvulla tehdyn peruskorjauksen yhteydessä. Päärakennusta ympäröi puistoalue vanhoine jalopuineen, ja se muodostaa maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden Vantaan puolella olevan **Linnaisten kartanon** (katso tämä Vantaan kohdalla) kanssa.

Leppävaaran palstoitusaluet ja vanhat huvilat h3, 1 Helsingin-Karjaan rautatien valmistuminen 1903 mahdollisti ensimmäisen varsinaisen esikaupunkimaisen taajaman syntyminen Espooseen Kauniaisten rinnalla. Leppävaaran seisakkeen ympärille muodostui nopeasti kolme luonteeltaan erilaista palstoitusaluetta. Bergansin ratsutilalle palstoitettiin suoraviivaisen ruutuasemakaavan pohjalta aluksi 70 pientä tonttia. Alueen pohjoisosa on yhä suurelta osin säilyttänyt alkuperäisen luonteensa. Mäkkylän sotilasvirkatalosta erotettiin vuoteen 1935 mennessä 130 vuokratonttia. Kolmas palstoitusalue syntyi Albergan kartanon maille, jonne arkkitehti Lars Sonck laati asemakaavan 1908. Tästä alueesta muodostettiin ns. taajaväkinen yhdyskunta 1921. Albergan rakennukset ja tontit olivat suurempia kuin kahden aikaisemmin mainitun alueen, ja sen väestö oli varakkaampaa.

Albergan huvilayhdyskunnan vanhaa rakennuskantaa edustavat **Pellavaniementien kolme huvilaa**, osittain myös Friisnmäen ja Ruukinrannan alue. Pellavaniementiellä on säilynyt arkkitehti Berndt Blomin jugendtyylinen huvila vuodelta 1914, näyttellyt Oskar Salon huvila vuodelta 1910 sekä muusikko Alfred Succon huvila vuodelta 1911.

Västerängenin kiviröykkiöt h3; h3, 1 Leppävaaran urheilupuiston kuntopolkujen risteyksessä on kolme kivistä kasattua röykkiötä, joiden halkaisija on 7–10 metriä. Jäännöksiä ei ole tutkittu, mutta ne saattavat rakenteen ja topografisen sijainnin perusteella olla pronssikauden lopulta tai rautakauden alusta. Historiallinenkin ajoitus on mahdollinen, sillä paikka on Kilon kylään kuuluneen Monikon talon tonttimaata.

Laaksoahden kaivokset h4 Louhinta Laaksoahden alueella on mahdollisesti alkanut jo 1400- tai 1500-luvulla, ja työn alkuvaiheet saattavat liittyä Espoon kirkon rakentamiseen. Kalkkia on mahdollisesti kuljetettu Laaksoahden-Dalsvikin (Strandbacka) louhoksesta Suomenlinnan rakennustöihin 1700-luvulla ja Vantaan masuunin tarpeisiin 1800-luvulla. Louhoksen laajempi käyttö loppui ilmeisesti 1800-luvun puolivälissä ja toiminta lopullisesti 1904. Pääluohosalue on n. 60 x 30 metriä laaja ja n. 4 metriä syvä. Lähistöllä olleet pienemmät louhokset ovat jääneet asutuksen alle.

Läheisen **Veinin-Sveinsin** rautamalmiesiintymän löysi kaivosmies Josef Hammar yhdessä samannimisen poikansa kanssa 1846. Esiintymän malmia alettiin heti louhia viidestä kuopasta, jotka ovat nykyisin täytettyjä. Kaivostointa lopetettiin nopeasti, koska malmi oli köyhää ja liian rikkiisipitoista.

Hämeenkylässä kaivokset olivat merkittävimpiä 1700–1800-luvun kaivosyrityksiä maassamme. Pääosa 16:sta kaivoskuilusta sijaitsee kolmessa pääryhmässä Vantaan kaupungin alueella, Furumossan-nimisen suon

pohjoislaidalla. Rautamalmikaivoksen kolme läntisintä kuilua, Uusi Juppinkaivos, **Juppinkaivos** ja Läntinen Suokaivos, olivat Espoon alueella Jupperissa.

Kuninkaantie ja liikenne Espoossa g3; h4 Historiallisella tieverkostolla on suuri merkitys osana kulttuurimaisemaa. Turun–Viipurin, eli Suuren Rantatien, eli Kuninkaantien parhaiten säilyneet osat ovat välillä Råbäck–Espoonkartano (Mankintie, Finnsinmäki, Finnsintie, Kuninkaankartanontie), Espoonjokilaakson luoteislaidalla (Hansatie, Iso Maantie) sekä välillä Bemböle–Träskända (Kuninkaantie, Järvenperäntie). Träskändan puistossa on säilynyt pätkä tietä ”alkuperäisimmillään”, kun tien linjausta 1839 muutettiin, ja vanha tie jäi puistokäytäväksi.

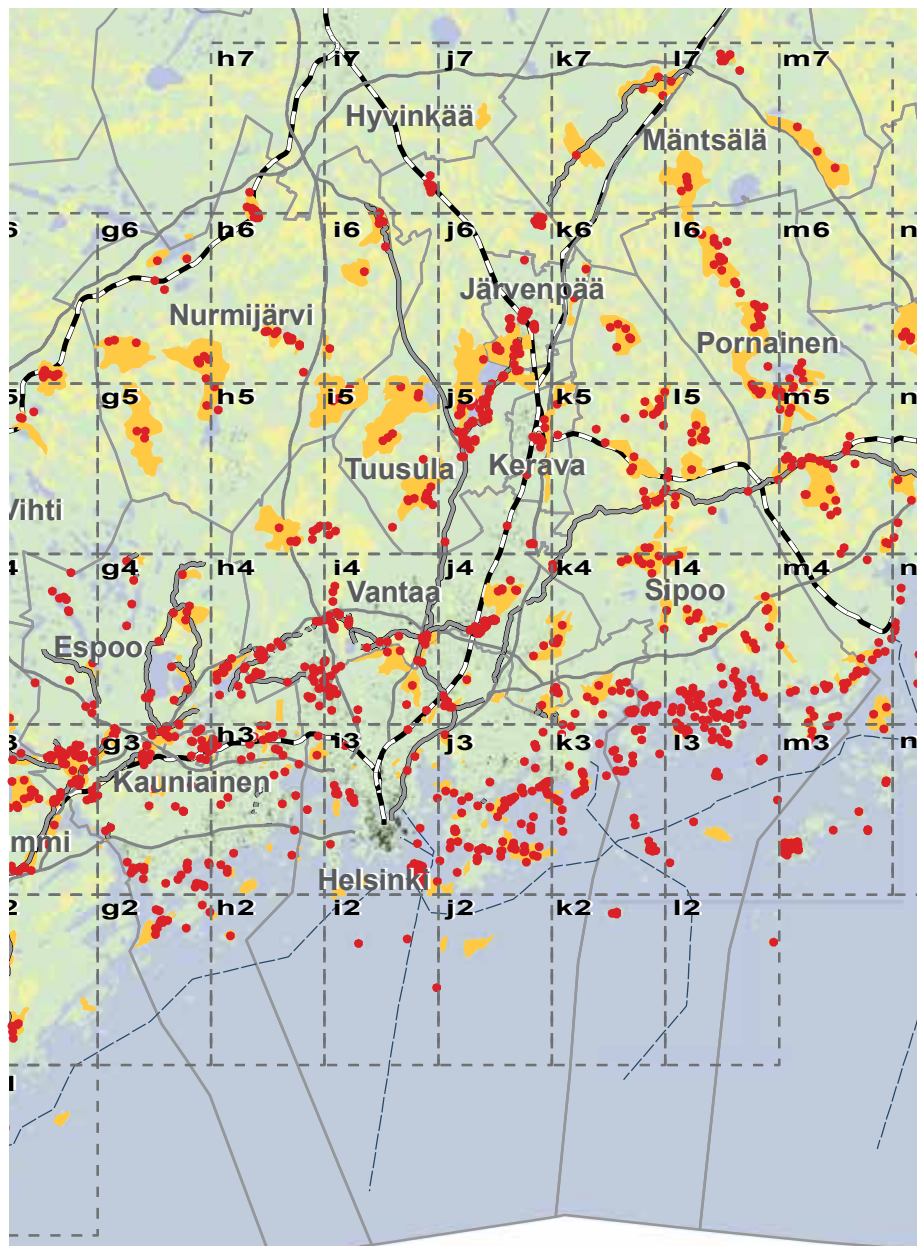
Espoon alueella oli 1700-luvulla kaksi muuta päätieosuutta: Bembölessä Kuninkaantiestä haarautui Karvasbackan, Viherlaakson, Kilon, Leppävaaran ja Mäkkylän kautta Helsinkiin vievä tie, jonka linjaus lienee syntynyt viimeistään 1500-luvulla. Tien parhaiten säilyneet osuudet ovat Bembölen ja Karvasbackan (Karvasmäki) kyläteiden välinen osa sekä Jorvin ja Kauniaisten kohdalla oleva Vanha Turuntie. Toinen vanhoista pääteistä haarautui Kuninkaantiestä Finnsin kohdalla ja vei Träskbyn ohi Vihdin suuntaan.

Espoossa oli tiheä kylätieverkko jo 1700-luvun puolivälissä. Suurin osa teistä kulki pohjois-eteläsuunnassa, poikittaisia yhteyksiä oli vähän. Turusta Helsinkiin vienyt talvitie kulki jokilaaksossa Kauklahdesta Espoon kirkon ohi 1900-luvun alussa kuivatun Kirkkojärven kautta Andsvikiin, josta se seurasi jonkin matkaa Helsingin maantietä. Talviteillä oli suuri merkitys, ja ne olivat usein samansuuntaisia kuin maantiet.

Vanhoista silloista merkittävin on Kuninkaantien varrella, Espoonkartanon myllyn kohdalla sijaitseva kaksiaukkoinen kiviholvisilta vuodelta 1777, joka on lajissaan Suomen vanhin.

Helsingin nopea kasvu ja Kirkkonummen tehokas elintarviketuotanto synnyttivät vilkkaan, säännöllisen laivalikenteen jo 1870-luvun lopussa. Tämä puolestaan mahdollisti varsinaisten kesähuvilayhdyskuntien rakentamisen pitkin Espoon rannikkoa. Historiallisesti tärkein lastaus- ja satamapaikka on Magasinsudden, joka lienee ollut käytössä jo 1500-luvulla. Helsinki–Karjaa -rautatie halki Espoon valmistui 1903.

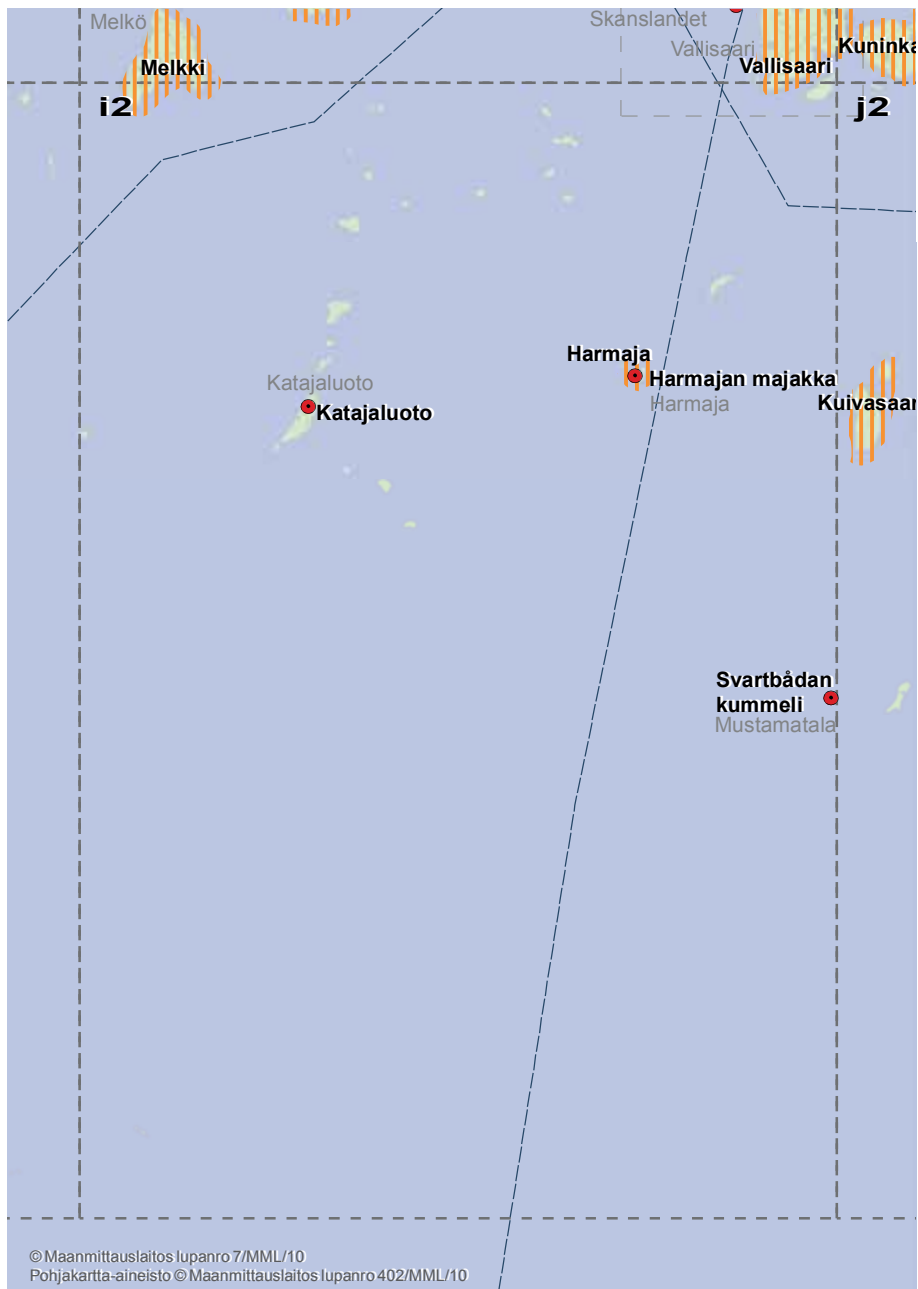
1. maailmansodan linnoituslaitteet Espoossa (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus)



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

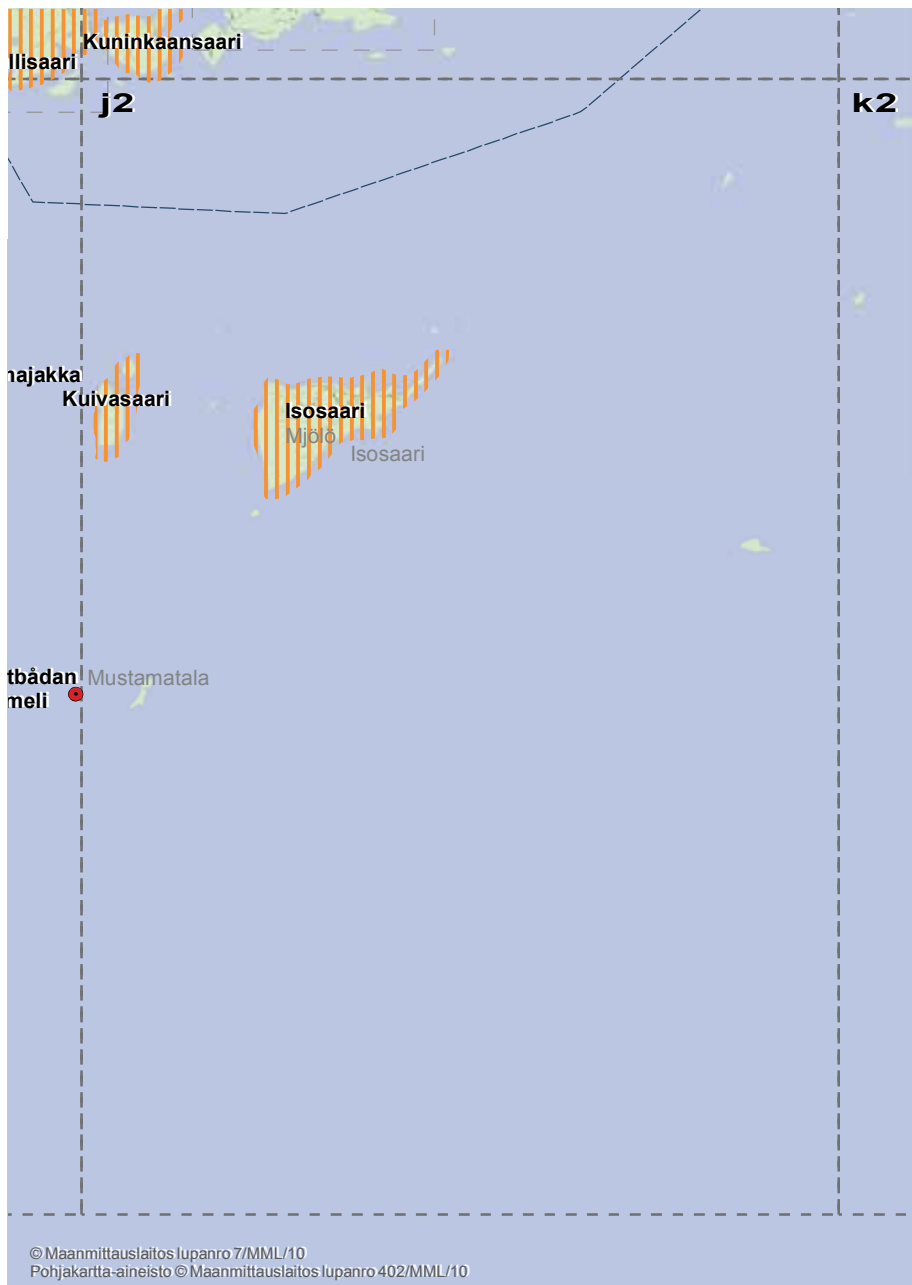
1:500 000 10 KM

h4	i4	j4	k4
h3	i3	j3	k3
h2	i2	j2	k2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM



HELSINKI

Pihlajasaaret ja Melkki i3 Läntisen ja Itäisen Pihlajasaaren historiaan liittyy kalastusta, huvilaelämää, linnoitustöitä ja yleistä virkistystoimintaa. Ensimmäiset huvilat rakennettiin 1870-luvulla Läntiseen Pihlajasaareen kaupungin vuokraamalle. Arkkitehti F.A. Sjöströmin itselleen suunnittelema uusrenessanssihuvila Villa Hällebo vuodelta 1880 toimii nykyisin kesäravintolana. Saarella on muitakin huviloita 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun vaihteesta. Vuonna 1929 saaresta muodostettiin kansanpuisto.

Itäisessä Pihlajasaarella on 1. maailmansodan aikainen neljän tykin hajaryhmitetty tykkipatteri sekä suuri kallioon louhittu teräsbetonivahvisteinen miehistö- ja ammusuoja. Patteria käytettiin viime sodissa ilmatorjuntaan (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus).

Viereinen Melkki otettiin 1880-luvulla sotilaskäyttöön osaksi Viaporin linnoitusketjua. Saareen pystytettiin kasarmeja, louhittiin varastoja, ja sen ympäri rakennettiin kapearaiteinen junarata. Muutamien vanhempien rakennusten lisäksi saarella on runsaasti uudempi armeijan henkilöstön kesämökkejä. Melkki on puolustavoimien hallinnassa ja suljettu.

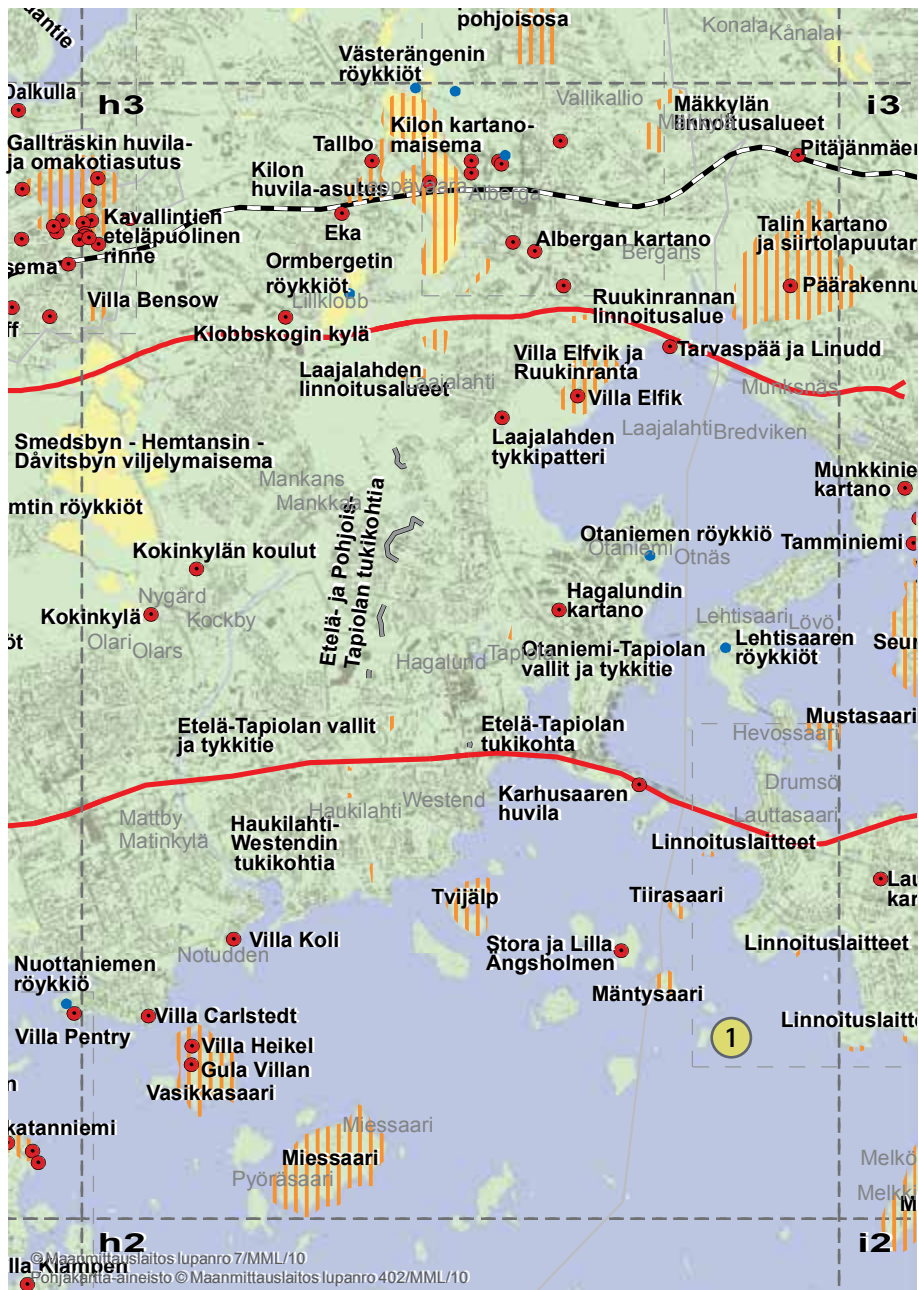
Lehtisaaren hautaröykkiöt h3 Kerrostalojen pihapiirissä kalliolla on kolme entistettyä pronssikautista hautaröykkiötä, joista ei ole tehty esinelöytöjä.

Lauttasaaren kartano i3 Lauttasaaren kartano perustettiin 1600-luvulla, ja se käsiti aikoinaan koko saaren. Vanha päärakennus, ns. Punainen huvila vuosilta 1791–93, korjattiin nykyiseen asuunsa 1930-luvulla. Uudemman päärakennuksen rakennutti 1836–39 saaren omistaja C.W. Gylén. Se sai nykyasunsa 1920-luvulla, ja ympärilleen muotopuutarhan, joka todennäköisesti pohjautui puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnitelmaan. Suomen Punaisen Ristin plastiikkakirurginen sairaala aloitti 1950-luvulla toimintansa rakennuksessa, joka on nykyisin kaupungin käytössä.

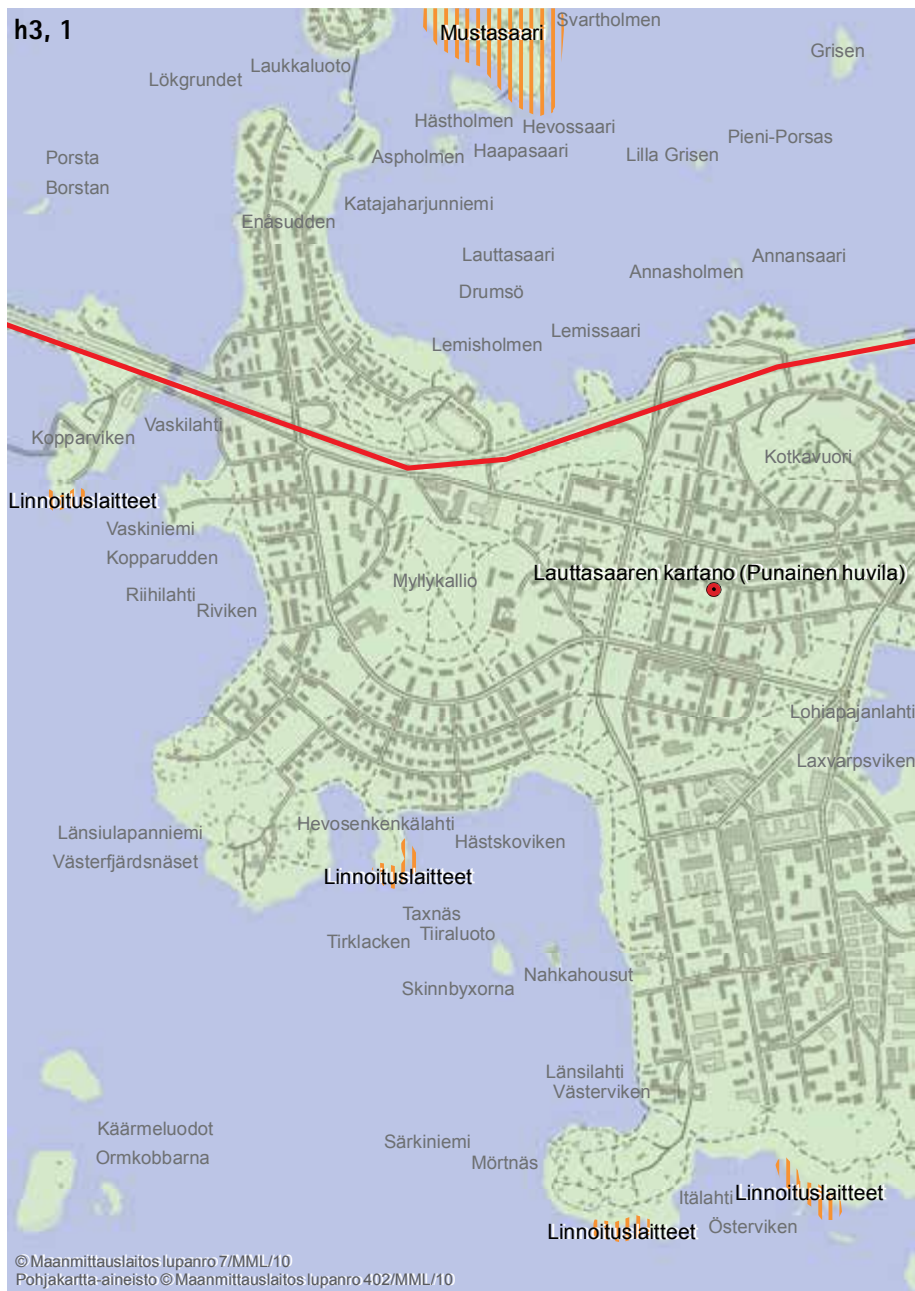
Lauttasaaren linnoituslaitteet h3,1 Särkiniemen ja **Veijarivuoren** alue on ollut vuodesta 1927 Helsingin kaupungin omistama kansanpuisto. Alueella on venäläisten rakentamia linnoituslaitteita, joista vanhimmat ovat Krimin sodan ajalta (1853–56). Osittain niiden päälle on rakennettu uusia tykkipattereita Viaporin laajennustöiden yhteydessä 1880-luvulla. **Särkiniemessä** on lisäksi tulenjohtotornin jalusta, ammuskellari ja vartiokomennuskunnan hirsinen asuinrakennus 1880–90-luvulta. Myös **Länsiulapanniemellä** ja **Vaskiniemessä** on venäläisten 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa rakentamia linnoituslaitteita, joiden vanhimmat osat ovat Krimin sodan ajalta (ks. Myös Helsingin maa- ja merilinnoitus). Viime sotien aikana Myllykalliolla ja Veijarivuorenniemessä toimivat raskaat ilmatorjuntapatterit.

Mustasaari i3 Mustasaari oli jo 1800-luvun lopulla suosittu vapaa-ajan keskus. Vuonna 1926 saari siirtyi Helsingin kaupungille, ja siitä muodostettiin kansanpuisto. 1930-luvulta saari on ollut seurakuntien toimintakeskuksena. Puinen päärakennus on valmistunut 1888, ja sen lieene suunnitellut saaren tuolloinen omistaja, arkkitehti Florentin Granholm. Pihapiirin pieni luhtiaitta on samalta ajalta. Vaalea ”Tyttyjen talo” on valmistunut kahdessa vaiheessa 1888 ja 1903. Granholmin perheessä rakennusta kutsuttiin nimellä Pikku huvila, ja se toimi palvelijoiden majoitustilana. Vuodesta 1932 talo oli tyttöjen majoitustilana, ja myöhemmin se on ollut saaren henkilökunnan käytössä. Nykyinen kappeli tehtiin alun perin poikien majoitustilaksi 1930-luvulla. Vuonna 1938 valmistunut funktionalististyylinen ”Stidilodju” rakennettiin kesäkahvilaksi vuodesta 1940 kesäolympialaisia varten. Arkkitehti Eero Vaskisen suunnittelema rakennus on palvellut mm. poikien majoitustilana.

Tiirasaari ja Mäntysaari h3 Tiirasaari oli 1950-luvulle saakka jaettu kanavalla kahteen osaan, jotka kuuluivat eri omistajille. Toisella puolella oli kauppias Alex Nissin rakennuttama, mahdollisesti Karjalasta siirretty koristeellinen puuhuvila 1900-luvun vaihteesta. Toinen, Palmgrenin kauppiaspariskunnan rakennuttama 1910-luvun huvila edustaa jugendklassismia. Saari on toiminut pitkään koulutus- ja edustuspaikkana, ja molemmat huvilat ovat kokeneet monia muutostöitä.



h3, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Mäntysaaren lounaisrannalla on vanhoja kalastajamökkejä. Saaren 1900-luvun vaihteessa syntynyt huvila-asutus edustaa aikansa alempien virkamiesten kesänviettoympäristöstä paikallisen kalastaja-asutuksen rinnalla.

Talin kartano ja siirtolapuutarha h3 Talin 1700-luvulla muodostetun kartanon pääarakennus on valmistunut kahdessa vaiheessa. Vanhempi, kuonatiilestä muurattu ja rapattu osa on vuodelta 1826, kaksikerroksinen, hirsinen länsipää 1800-luvun lopulta. Kartanokukkulalla on lisäksi tilanhoitajan asuinrakennus 1890-luvulta sekä joukko talousrakennuksia samalta ajalta. Suuri viljamakasiini on muurattu luonnonkivistä. Kartanon rehevä maisemapuisto on peräisin 1800-luvulta, ja sinne johtaa pitkä koivukuja. Vanhan Viertotien varressa on kuonatiilistä rakennettu kartanon entinen torppa, ns. Kivitorppa, 1800-luvulta. Kartanon on omistanut Helsingin kaupunki vuodesta 1930. Kartanokokonaisuuteen kuuluu myös 1932 perustettu, maamme ensimmäinen golfkenttä sekä Mätäojan rehevä uoma kivilaitteineen.

Kartanoalueen pohjoispuolella sijaitsee 1935 perustettu Talin siirtolapuutarha, jonka kerhotalona toimii kartanoon kuulunut kaksikerroksinen työväenasunto 1800-luvun alusta. Siirtolapuutarhan suunnittelusta vastasivat kaupungin asemakaava-arkkitehti Birger Brunila, puutarhasuunnittelija Elisabeth Koch ja kaupunginarkkitehti Gunnar Taucher.

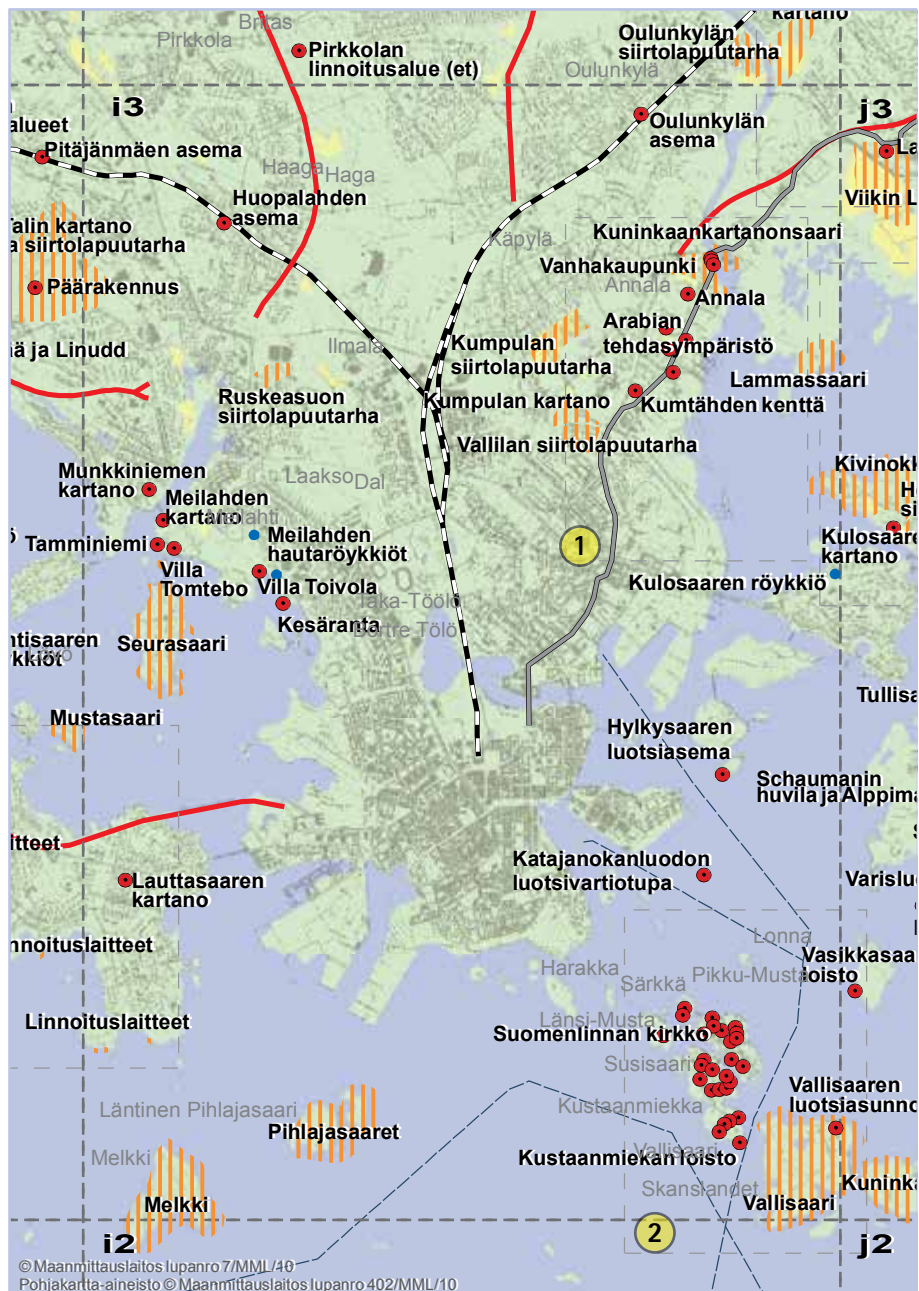
Munkkiniemen kartano i3 Munkkiniemen kartano muodostui 1600-luvulla. Sen 1815 valmistuneen kaksikerroksisen päärakennuksen arkkitehtina toimi Pehr Granstedt. Rakennusta jatkettiin 1839 yksikerroksisilla sivuosilla, jotka suunnitteli edellisen poika, A.F. Granstedt. Sisäänkäynnin kohdalla on pilareiden sekä avoimen pylväikön muodostama vilpola 1800-luvun lopulta. Rakennus korjattiin pääkonttoriksi 1960-luvulla. Kartanoa ympäröi 1830-luvulta peräisin oleva englantilaistyylinen maisemapuisto polveilevine käytävineen ja tam-mikujineen. Puiston eteläosassa on vuodelta 1840 peräisin oleva uusgotiikkaa edustava linnamainen torni, entinen viljamakasiini, joka on ollut pitkään asuinkäytössä.

Meilahden kartano ja huvilat i3 Meilahden kartanoksi kutsutulle tilalle rakennettu Bredablickin puuhuvila on 1840-luvulta ja sen vieressä oleva kivinen tanssialirakennus 1850-luvulta. Niiden länsi- ja eteläpuolella on kartanon vanha maisemapuisto, jossa on 1970-luvulla puretun Villa Solheimin kiviterassin ja portaat. Kartanon vanha huvimaja on viereisen Tamminiemen huvilan puistossa. Kartanokokonaisuuden omistaa Helsingin kaupunki, jonka taidemuseo toimii mm. 1976 valmistuneessa uudisrakennuksessa.

Meilahden huvila-alue syntyi kartanon maille 1870-luvulta alkaen ja tuli käsittämään kolmisenkymmentä huvilarakennusta, joista suurin osa valmistui 1800-luvun loppupuolella ja vuosisadan vaihteessa. **Tamminiemen** huvila rakennettiin 1904 tukkukauppias Jörgen Nissenin kesähuvilaksi arkkitehti Sigurd Frosteruksen ja Gustaf Strengellin suunnitelmin. Kauppaneuvos Amos Anderson lahjoitti huvilan valtiolle 1940, ja siitä muodostettiin ensin tasavallan presidentin viikonloppuasunto ja vuodesta 1956 virka-asunto. Rakennuksessa toimii Urho Kekkosen museo. Läheisessä, vuonna 1893 valmistuneessa **Tomtebon** huvilassa toimii nykyisin kansantaidekeskus. Arkkitehti Gustaf Nyström suunnitteli rakennuksen omaan käyttöönsä. Sen vieressä on venäläisvaikutteinen Villa Angelica vuodelta 1900.

Seurasaarentien itäpäässä on rikkaasti muotoiltu, kookas **Toivolan** huvila vuodelta 1872. Humallahden itärannalla sijaitsevan Kesärannan (ent. Bjälbo) puinen, nikkarityylinen huvila ja siihen liittyvä englantilaistyylinen puisto ovat pääosin vuodelta 1873. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti F.L. Calonius omaksi huvilakseen. **Kesärannan** vuodesta 1887 omistanut Suomen Pankin kassanhoitaja C.R. Ignatius teki siihen mittavia muutostöitä rakennusmestari Elia Heikelin johdolla. Heikel lisäsi rakennukselle tunnusomaisen 20-metrisen tornin sekä verannan rakennuksen merenpuoleiselle sivulle. Kesäranta on nykyisin pääministerin virka-asunto, ja sen ulkoasu on vuonna 1904 tehdystä uudistuksesta, jonka suunnitteli arkkitehti Jac. Ahrenberg. Rakennus tuli tuolloin valtion omistukseen, ja siitä muodostettiin kenraalikuvernöörin kesäasunto.

Seurasaari i3 Seurasaari muodostettiin 1889 yleiseksi kansanpuistoksi. Arkkitehti Frithiof Mieritz suunnitteli useimmat saaren vanhoista rakennuksista, mm. puisen puistoravintolan ja saaren eteläosassa sijaitsevan odotussalirakennuksen, jotka valmistuivat 1890, sekä sillan ja sen kupeessa olevan entisen metsänvartijan talon. Saaren länsirannalla on vanha uimalaitos. Kansatieteilijä A.O. Heikel perusti Seurasaaren ulkomuseon



1909. Museoon on kerätty maakunnille tyypillisiä rakennuksia, jotka esittelevät rakennus- ja asumiskulttuuria 1600-luvun lopulta 1900-luvulle. Täydellisen pihapiirin kaikkine rakennuksineen muodostavat Niemelän torppa Konginkankaalta ja Antin umpipihatalo Säkylästä. Säätyläisten elämää valaisevat 1600-luvun lopulla rakennettu Karunan puukirkko, 1700-luvulta peräisin olevat Kahiluodon kartano Taivassalosta sekä lisälmen pappila. Lisäksi Seurasareen on siirretty mm. Kursin talo Kuortaneelta, Ivars Närpiöstä, Selkämä Piesämäeltä, Halla Hyrynsalmelta ja Pertinotsa Raja-Karjalasta.

Meilahden hautaröykkiöt i3 Meilahden muinaisilla rantakallioilla on säilynyt kaksi valtakunnallisesti merkittävaksi muinaisjäännökseksi luokiteltua pronssikautista hautaröykkiötä. Eteläisempi niistä sijaitsee Meilahden sairaalan eteläpuolella, Paciuksenkadun ja Seurasarentien risteysessä ja pohjoisempi kerrostalon pihalla Tukholmandun ja Paciuksenkadun risteysen eteläpuolella. Röykkiöt on tutkimusten jälkeen entistetty ja aidattu.

Ruskeasuon siirtolapuutarha i3 Helsingin vanhimman siirtolapuutarhan Ruskeasuon rakentaminen aloitettiin 1918 puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin laatiman suunnitelman mukaan. Viiden hehtaarin alueelle tuli 225 palstaa, joiden lukumäärä on nykyisin puolittunut. Siirtolapuutarhamajojen tyyppiirustukset laati arkkitehti Runar Finnilä, ja ensimmäiset majat rakennettiin kesällä 1921. Arkkitehti Signe Lagerborg-Steniuksen suunnittelema ja Kvinnoförbundetin sekä Marthaföreningenin rakennuttama kerhorakennus Storstugan valmistui kesällä 1928.

Pitäjänmäen rautatieasema h3 Pitäjänmäen rautatieasema rakennettiin 1901–03 arkkitehti Bruno Granholmin piirustusten mukaan, ja sitä laajennettiin 1911. Valtakunnallisesti merkittävään asemaympäristöön kuuluu lisäksi asemapiisto puukujineen, suuri rautatieläisten asuinrakennus varastorakennuksineen ja kellareineen sekä joukko pieniä asuinrakennuksia 1900-luvun alusta.

Huopalahden rautatieasema i3 Huopalahden asemarakennus valmistui 1920–21 rautatiehallituksessa 1914 laaditun suunnitelman mukaan. Valtakunnallisesti merkittävään asemakokonaisuuteen kuuluu vahtitupa ja talousrakennuksia vuodelta 1903, sauna vuodelta 1915 sekä hoidettu puisto.

Rukkilan hautaröykkiö ja Mätäjoenlaakson esihistorialliset asuinpaikat h4, myös kartassa i4,3 sivulla 328 Varhaisimmat merkit ihmisasutuksesta koko Helsingin alueella sijoittuvat Mätäjoen varsille, erityisesti Mätäjoenlaakson länsirannalle. Noin 9000 vuotta sitten Mätäjoenlaakson Vantaan puolella sijaitseva pohjoispää, Martinlaakson, Myyrmäen ja Kaivokselan alue, oli pitkän ja kapean sisämaahan työntyvän lahden suualuetta ja sisempää saaristoa. Rukkilantien varrella on mahdollisesti pronssikautinen, suurista kivistä tehty hautaröykkiö, joka on halkaisijaltaan n. 7 metrin suuruinen. Röykkiö on ennallistettu ja aidattu arkeologisten tutkimusten jälkeen. Ympäristöstä on löydetty kvartsesineitä ja iskoksia.

Malminkartano (Malmgård) i4, myös kartassa i4,3 sivulla 328 Malminkartano perustettiin 1624, ja siitä tuli saman vuosisadan lopulla luutnantin virkatalo. Kartano oli 1930-luvulta vankeinhoitolaitoksen käytössä ja myöhemmin maatalouden tutkimuslaitoksena. Päärakennuksen vanha osa on vuodelta 1790. Siihen on liitetty kaksi laajennusosaa, joista varhaisempi on vuodelta 1840. Puutarha periytyy 1800-luvun alkupuolelta. Kartanon pohjoispuolella sijaitsee 1940-luvulla rakennettu asuntolarakennus. Mätäjoen pohjoisrannalla on entinen kansakoulurakennus 1800-luvun lopulta ja sen vieressä vanha työväenasunto saman vuosisadan alusta. Kartanoaluetta rajaa vanha Nurmijärventie.

Oulunkylän rautatieaseman ympäristö j3 Oulunkylän kaksikerroksinen rautatieasema valmistui 1919. Puisen asemarakennuksen suunnitteli rautatiearkkitehti Bruno Granholm. Entinen seurahuone-kylpylä on 1890-luvulta. Sen arkkitehtonisesti ja historiallisesti merkittävässä rakennuksessa on mm. kuusikulmaiset tornit. Oulunkylän vanhasta huvila-asutuksesta ei ole säilynyt ehjää kokonaisuutta.

Oulunkylän siirtolapuutarha i4 Oulunkylän siirtolapuutarha on perustettu 1930-luvun lopussa, ja siellä on yli 200 tiiviisti ja yhtenäisesti rakennettua mökkiä. Yhteisrakennusten suunnittelusta vastasi kaupungin-arkkitehti Gunnar Taucher.

Pakin talo i4 Baggbölen kylään kuulunut Pakin talo pihapiireineen antaa hyvän kuvan 1700-luvun lopun maatilan rakennusryhmästä Helsingin seudulla. Päärakennus on todennäköisesti 1700-luvun jälkipuoliskolta, mutta sitä on myöhemmin uusittu. Alkuperäisellä paikallaan on lisäksi luhtiaitta. Pihapiiriä on täydennetty lähiseudun muilta maatiloilta siirretyillä aitoilla.

Tuomarinkylän (Domarby) kartano ja viljelymaisema i4 Tuomarinkylän kartano muodostui vanhan talonpoikaiskylän paikalle 1700-luvun keskivaiheilla. Sotakamreeri Johan Weckström rakennutti ilmeisesti 1790-luvulla kartanon nykyisen päärakennuksen ja sen neljä sivurakennusta, joista yksi on purettu. Pihapiiri oli alunperin täysin symmetrinen ja avautui pohjoiseen. Puutarha periytyy 1800-luvun alusta. Siellä on päärakennuksesta puretun lasikuistin ikkunoista rakennettu huvimaja. Karjapihan rakennukset ovat pääosin 1800-luvun jälkipuoliskolta. Tilanhoitajan talo on 1890-luvulta. Tuomarinkylä on edustavimpia myöhäiskustavilaisen ajan kartanorakennusryhmiä Suomessa, ja ympäröivine viljelyksineen valtakunnallisesti merkittävä kohde sekä tärkeä osa Vantaanjokivarren laajaa maisemakokonaisuutta. Kartano avattiin museoksi entistettynä 1962. Sivurakennuksessa toimii ravintola ja karjapihan rakennuksissa ratsastustalleja. Lähistöllä on 1. maailmansodan aikaisia linnoituslaitteita (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus).

Vantaanjoen etelärannan viljelymaisema Haltialan–Niskalan alueella

i4 Vantaanjoen eteläranta Tomtbackan (Haltialan) kartanon ja Nackbölen (Niskalan) tilojen kohdalla on tärkeä osa Vantaanjokivarren maisemaa, alueen laajinta ja tärkeintä kulttuurimaismaa. Tilojen eteläpuolelle levittäytyy alava, laaja peltomaisema. Tomtbackan kartano nautti rälsshivapautta vuodesta 1563 ja 1800-luvun keskivaiheille asti se oli lähinnä upseerisukujen omistuksessa. 1950-luvulla palaneen päärakennuksen kivijalka on kunnostettu, ja sitä ympäröinyt muotopuutarha on palautettu. Tilanhoitajan asuinrakennus ja päärakennuksen työväenasunto ovat 1800-luvulta. Rakennusryhmään kuuluu lisäksi eri-ikäisiä talousrakennuksia. Tilan on omistanut vuodesta 1934 Helsingin kaupunki, joka ylläpitää maisemapeltoja ja kotieläintilaa.

Viereisen Nackbölen tilan historia ulottuu 1500-luvulle. Se yhdistettiin Haltialan kartanoon 1600-luvun lopulla. Nykyinen päärakennus ja kaksikerroksinen viljamakasiini ovat 1800-luvun lopulta. Päärakennuksen ympärillä on pieni puutarha, jossa on runsaslajinen kasvillisuus.

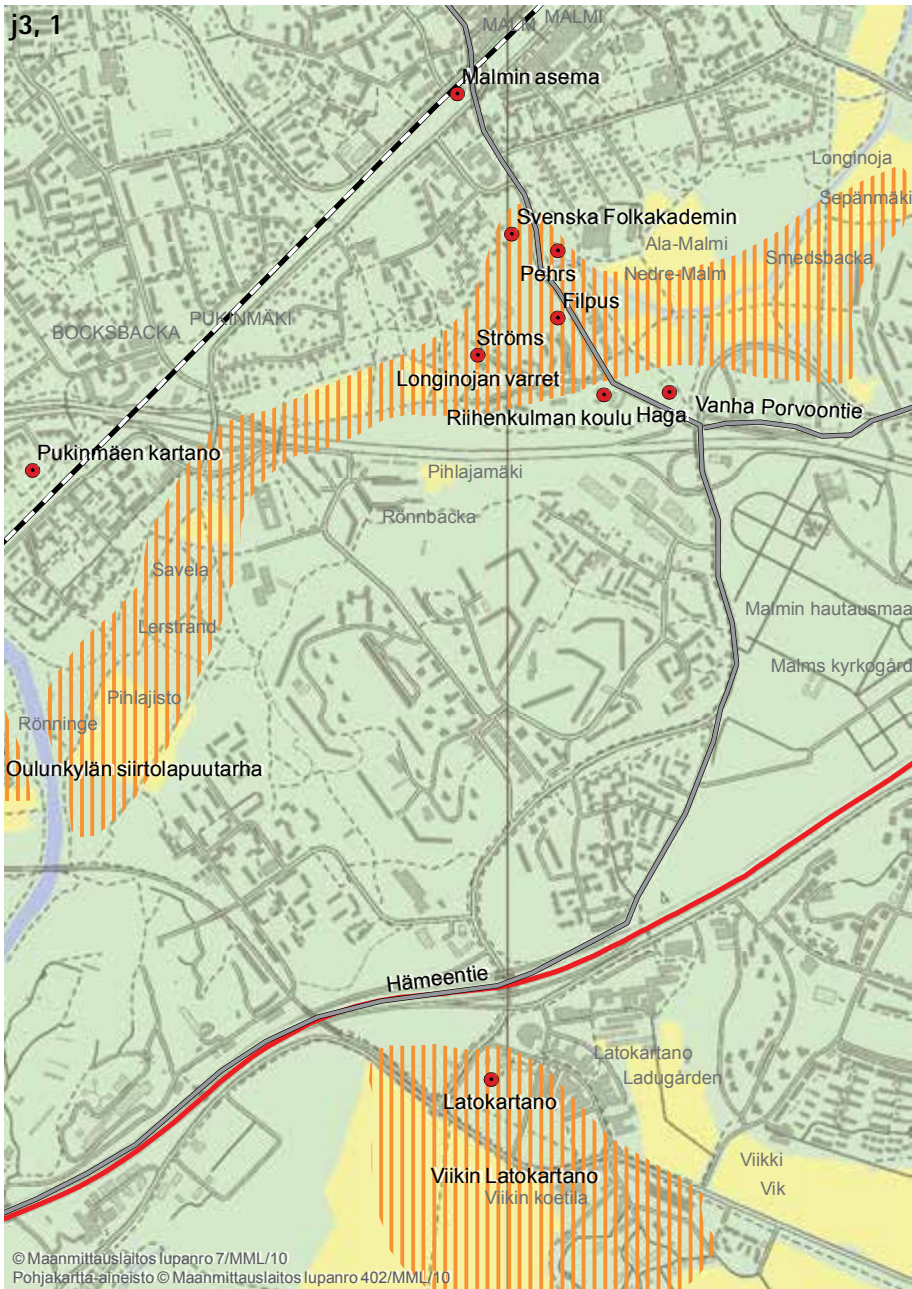
Pitkäkosken rannalla on arboretum, jonka perusti 1900-luvun alussa Tuomarinkylän kartanon omistanut maanviljelysneuvos Jacob Kavaleff. Pitkäkoskella ja Ruutinkoskella on aikoinaan ollut huomattava merkitys mm. taimenen kalastuksessa. Maisemaa yhdistää hyvin vanha, joen etelärantaa seuraileva tielinja, joka ylitti aikaisemmin Vantaanjoen Tomtbackan kartanon kohdalla.

Keravanjoen itärannan viljelymaisema i4 Keravan- ja Vantaanjokirantojen peltomaisema Helsingin pitäjän Kirkonkylän kohdalla on todennäköisesti yksi Helsingin seudun vanhimpia. Maiseman tärkeimpiä osia ovat kaksiaukkoinen kiviholvisilta 1870-luvulta, tiilinen **tehdasrakennus**, jonka vanhimmat osat ovat 1910-luvulta, sekä Helsingin maalaiskunnan (nyk. Siitämäen) **kunnalliskodin** puinen päärakennus vuodelta 1889 ja sivurakennus vuodelta 1930. Maisemakokonaisuutta yhdistää kaksi hyvin vanhaa, todennäköisesti keskiaikaista tielinjaa, Kirkonkyläntie ja (Vanha) Suutarinkyläntie.

Viikin Latokartano j3, 1 Latokartano muodostui 1500-luvun puolivälissä, kun Kustaa Vaasa yhdisti Itä- ja Länsi-Viikin talonpoikaiskylien talot kuninkaankartanoksi. Kun varsinainen kartanorakennus Vantaanjoen keskellä olevassa Kuninkaankartanonsaareissa rappeutui, tuli Viikin Latokartanosta sen seuraaja. Kartano oli kukoistuskautenaan 1600-luvun puolivälistä 1770-luvulle Uudenmaan läänin maaherran virkatalo. Nykyinen, melko vaatimaton, uusklassistinen päärakennus on vuodelta 1832. Sitä on korjattu vuosina 1932 ja 1988. Pihapiirin asuinrakennus ja aittarivi ovat 1700-luvulta.

Latokartanosta muodostettiin 1931 Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan koetila. Viikintien eteläpuolella sijaitseva koetilan rakennusryhmä 1930-luvulta on pääosin arkkitehti Jussi Paate-





lan käsialaa. Vanhat asuinrakennukset ovat vuosilta 1948–55 ja maatalouden opetustilat sekä arkkitehti Veli Paatelan suunnittelemat ylioppilaskylän rakennukset vuosilta 1953–71. Pelloilla on jäljellä joitakin vankeinhoitolaitoksen 1930-luvulla rakennuttamia ns. hissilatoja. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Pukinmäen (Bocksbacka) kartano j3, 1 Vantaanjoen itärannalla sijaitseva Pukinmäen kartano on vanha, sillä se sai säterivapauden jo 1435. Kartanon rakennukset sijaitsevat kukkulalla, suorakaiteen muotoisen umpipiikan ympärillä. Nykyinen päärakennus on suhteellisen vaatimaton, lähes talonpoikainen, yksikerroksinen hirsirakennus 1800-luvun alkupuolelta. Sitä vastapäätä, piikan toisella laidalla, on ilmeisesti saman ikäisen asuinrakennus. Suurin osa kartanon maista palstoitettiin 1900-luvun alussa. Kartano on ollut Helsingin kaupungin omistama vuodesta 1917.

Longinojan varret j3,1 Vantaanjokeen laskevan Longinojan rannat muodostavat pitkän ja kapean maisemakokonaisuuden Malmin vanhan kylämäen itäpuolella. Pohjoisessa tähän alueeseen liittyy Fallkullan kartanoalue. Tärkeimmät yksittäiset rakennukset ovat Malmin historiallisella kyläpaikalla ja sen lähituntumassa olevia maatilarakennuksia. **Hagan** päärakennus on todennäköisesti 1800-luvun jälkipuoliskolta. Vanhan kantatilan **Strömsin** yksikerroksinen rakennus, kolme työväenasuntoa sekä kymmenkunta talousrakennusta ovat pääosin 1900-luvun alusta. Vanhan kantatilan **Filpuksen** mansardikattoinen päärakennus (ns. Längin talo) on vuodelta 1913, sen kaksi työväenasuntoa vuodelta 1880, ja myös terassoitu puisto on vanha. **Pehrsin** päärakennus on ilmeisesti 1900-luvun alusta. Tien vastakkaisella puolella sijaitseva **Svenska Folkakademin** entinen rakennusryhmä on valmistunut 1910. **Riihenkulman entinen kansakoulu** on 1900-luvun alusta.

Fallkullan kartanomaisema j3 Fallkullan 1800-luvun jälkipuoliskolla perustetun kartanon rakennukset sijaitsevat kahdella erillisellä metsäisellä saarekkeella, joita ympäröi peltoaukea. Kartanon lähipellot on rajattu tiiviillä kuusialdalla ympäröivästä suuremmasta peltoalueesta. Tilan päärakennus valmistui 1860-luvulla metsästysmajaksi, nykyisen huvilamaisen asunsa se sai 1907–08. Päärakennuksen edessä on käytävasomitelma, jonka keskiakseli jatkuu puukujana eteläisemmälle kukkulalle, jossa sijaitsevat työväenasunnnot sekä useimmat talousrakennukset, mm. 1870-luvulla rakennettu navetta, jossa toimii Helsingin kaupungin ylläpitämä kotieläintila.

Malmin vanha rautatieasema j4 Junaliikenne Helsingin–Hämeenlinnan välillä alkoi 1862, ja Malmin rautatiepysäkki avattiin 1871. Nykyinen, 1934 valmistunut asema on järjestyksessä viides. Sen suunnitteli rautatiearkkitehti Thure Hellström vuonna 1932.

Kumpulan ja Vallilan siirtolapuutarhat i3 Kumpulan siirtolapuutarha vuodelta 1924 on Ruskeasuon jälkeen kaupungin toiseksi vanhin. Puutarhassa on 268 vuokrapalstat. Asemakaavallisesti merkittävin on pääportin aukiolta alkava päätie, joka kulkee keskusaukion kautta itäreunalla sijaitsevalle yhteismajalle. Pääsuunnittelija oli arkkitehti Birger Brunila, yleisistä alueista vastasi puutarhasuunnittelija Elisabeth Koch ja puutarhamajojen tyyppipiirustukset laati arkkitehti Antero Pernaja. Pääportti on suunniteltu puutarhan perustamisen yhteydessä kaupungin talonrakennusosastolla kaupunginarkkitehti Gunnar Taucherin johdolla. Alueella on yksi museoitu mökki, joka on palautettu sotia edeltävään asuun. Alkuperäiseen kokonaisuuteen kuulunutta rakennuskantaa on yhä säilynyt.

Vallilanlaaksossa sijaitseva siirtolapuutarha valmistui vuosina 1932–33. Asemapiirustus on Birger Brunilan signeeraama. Elisabeth Koch laati yleisten alueiden suunnitelman kasviluetteloiheen. Vallilan siirtolapuutarhaa varten suunniteltiin vain yksi puutarhamajatyyppe, jonka piirustukset laati arkkitehti Väinö Tuukkanen. Vuonna 1937 aluetta täydennettiin paviljongilla.

Kumpulan kartano i3 Kumpulan kartano on entinen Kuntähden (Gumtåkt) allodiaalisäteri, jonka historia ulottuu 1400-luvun lopulle. Vapaaherra J.G. von Bonsdorff rakennutti klassistisen, kivisen päärakennuksen 1840-luvulla. Saman ikäisiä ovat myös toinen kivinen asuinrakennus, leivintupa ja viljamakasiini. 1800-luvun lopulla perustetun maisemapuiston paikalla on kasvitieteellinen puutarha. Päärakennuksen edustalla sijaitsevassa ruusutarhassa on säilynyt vanhoja ruusulajeja. Kartanossa toimi 1900-luvun alussa sukupuolitautien

sairaala, myöhemmin se on ollut kouluna. Alue kuuluu nykyisin Helsingin yliopistolle, joka on rakentanut sinne uudet luonnontieteiden laitokset. Ylioppilaat viettivät perinteisesti Floran päivän kevättöjhuja Kumpulan niityillä. Maamme-laulu esitettiin ensi kertaa 1848 läheisellä **Kuntähdhen kentällä**.

Vanhakaupunki i3, 1 Kuningas Kustaa Vaasa perusti Helsingin vuonna 1550 Vantaanjoen suulle, Forsbyn (Koskelan) kylän paikalle, josta se siirrettiin 1640-luvulla etelämmäs Vironniemelle. Alueella on tehty runsaasti arkeologisia kaivauksia. Vanhakaupungintien varressa on nähtävissä 1550-luvulla rakennetun kirkon kivijalka. Mäellä on joitakin vanhoja puisia asuinrakennuksia sekä 1900-luvun alkuvuosina rakennettu nuorisoseuratalo Berghydan.

Vanhakaupungin kosken varrella on ollut teollista toimintaa kaupungin perustamisesta asti. Nykyisen rakennuskanta on peräisin kaupungin ensimmäisen vesilaitoksen jäljiltä vuodesta 1876 lähtien.

Kosken eteläisimmässä osassa on kolmikerroksinen **myllyrakennus** vuodelta 1884. Sen yläpuolella on vesilaitoksen **turbiinipumppaamo**, jossa sijaitsee nykyisin vesivoimamuseo. Sen yläpuolella on insinööri Rudolf Kolsterin suunnittelema **höyryturbiinilaitos** vuosilta 1889–1890, jota hallitsee korkea piippu. Rakennus muutettiin vesivoimalaksi 1930–1931 arkkitehti Gunnar Taucherin piitustusten mukaan. Laitos tuottaa edelleen "museaalista" sähköä. Hämeentien toisella puolella oleva tiilinen rakennus ja pitkäkökö puinen rakennus ovat vesilaitoksen työväen asuinrakennuksia 1900-luvun taitteesta.

Kosken rannalla sijaitsevat vanhan verkatehtaan rakennukset on suunnitellut arkkitehti Theodor Höijer 1900-luvun vaihteesta. Ne ovat nykyisin oppilaitoskäytössä.

Villa Anneberg (**Annala**) on kauppaneuvos G.O. Waseniuksen kesähuvila 1830-luvun vaihteesta. Huvilaan kuuluu useita asuin- ja talousrakennuksia sekä luonnonkivistä vuonna 1844 rakennettu orangeria eli talvikasvihuone. Päärakennuksen edessä on ajalleen tyyppillinen, hyötykasvien viljelyyn käytetty muotopuutarha. Läheisellä mäellä on Waseniuksen perustama tammivaltainen maisemapuisto. Puutarha, puisto ja orangeria kunnostettiin 1999–2001. Huvilan pohjoispuolella oli aikoinaan viljelyksiä, kasvihuoneita ja ilimatolammikko. Niiden paikalla on nykyään viljelypalstoja.

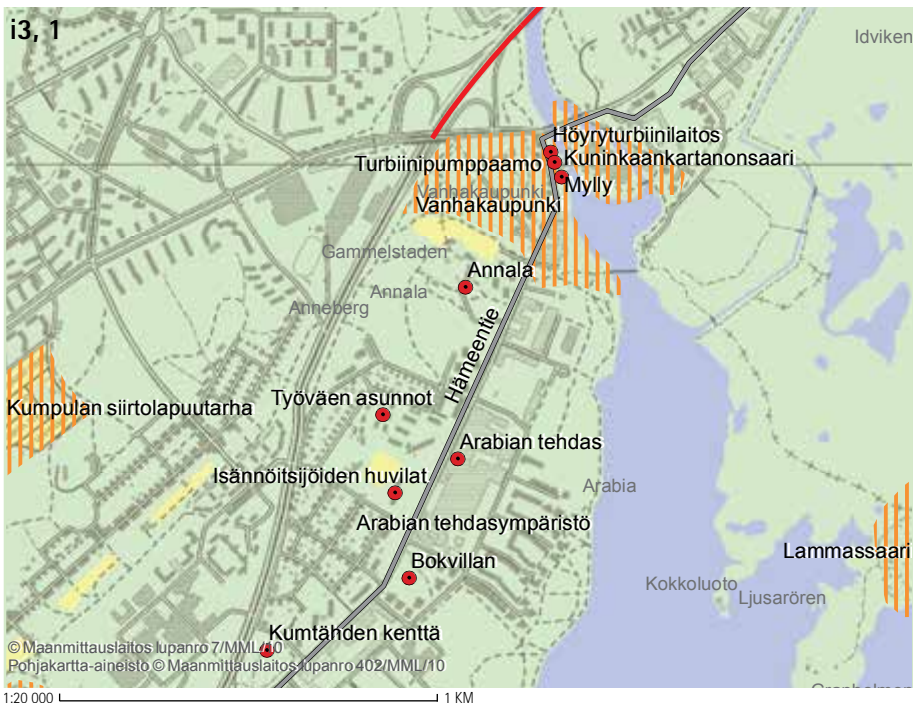
Kuninkaankartanonsaari i3, 1 Vantaanjokisuun saareen perustettiin 1550 kuninkaankartano, joka kuitenkin pian siirrettiin Viikin Latokartanoon. Saarta hallitsevat vuonna 1876 perustetun vesilaitoksen rakennukset (ks. Vanhakaupunki). Tähän rakennettiin isot suodatinrakennukset, neliömäinen 1800-luvun loppupuolella ja pyöreä 1914. Vesilaitoksen tiloissa on toiminut Tekniikan museo 1970-luvun alusta lähtien. Saaren itäpuolen rantaan johtava silta on Keihässalmelta siirretty maantesilta 1920-luvulta.

Arabian tehdasymppäristö i3, 1 Arabian tehtaan perusti 1874 ruotsalainen Rörstrandin tehdas. Arabia kasvoi nopeasti pohjoismaiden suurimmaksi posliini- ja kivitavara-tehtaaksi Venäjän valtaviin markkinoiden ansiosta. Tehtaan vanhimmat rakennukset ovat Hämeentien varrella. Matala rakennus, josta nousee pyöröuunin piippu, on 1890-luvulta. Sen takana näkyy tehdaskokonaisuuden vanhimman, vuonna 1874 valmistuneen, insinööriluutnantti C. Ahlgrenin piirustusten mukaan toteutetun kolmikerroksisen rakennuksen pääty. Toinen samanlainen alkuperäinen rakennus on säilynyt vähän etelämpänä osana myöhempiä laajennuksia. Suuri laajennus valmistui 1937 nykyisen pääsisäänkäynnin itä- ja kaakkoispuolelle. Posliini oli sotien aikana maamme toiseksi tärkein vientituote, mikä perusteli toisenkin arkkitehti Karl Malmströmin suunnitteleman mittavan laajennuksen vuosina 1941–1942. Kolmas, edellisiä vielä suurimmitakaavaisempi laajennus Hämeentien varrella valmistui 1947 arkkitehti Elma ja Erik Lindroosin piirustusten mukaan. Tällöin tehdas oli Euroopan suurin alallaan ja rakennus Helsingin suurin. Tehtaan teollinen tuotanto jatkuu supistetussa muodossa edelleen. Rakennuksessa on lisäksi pienyrityksiä ja oppilaitostiloja.

Hämeentien varrella sijaitsevassa puistossa, saavuttaessa tehtaaseen, on **Bokvillanin** huvila, jonka kirjakauppias Gustaf Wilhelm Edlund rakennutti 1870-luvun alussa.

Kadun toisella puolella, vastapäätä tehtaan vanhimpia osia, on tehtaan vanhin **isännöitsijän huvila** 1870-luvulta ja sen pohjoispuolella toinen **isännöitsijän huvila** 1900-luvun taitteesta.

Tehtaan vanhimmat, tummat **työväen asuintalot** ovat vuodelta 1919 ja ne on piirtänyt insinööri F.T. Gessler. Nämä kuusi rakennusta ovat varhaisia esimerkkejä tyyppitalojen rakentamisesta.

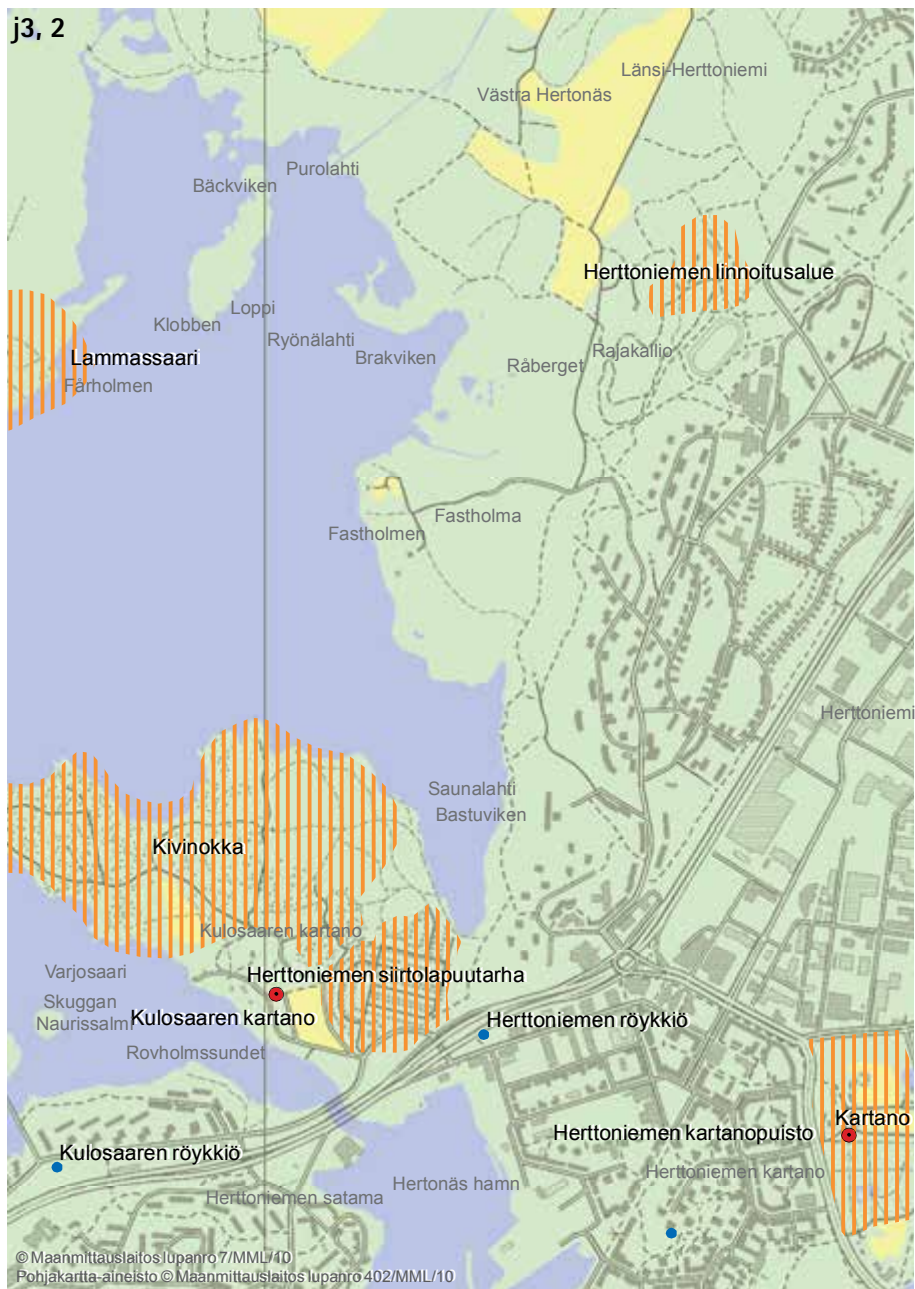


Lammassaari j3; j3, 2 Raittiusyhdistys Koitto vuokrasi Lammassaaren yhdistyksen kesäsiirtolaksi ja retkikohteeksi 1904. Arkkitehti Vilho Penttilän suunnittelema pyöröhirsinen yhteistalo Juhlapirtti rakennettiin heti seuraavana vuonna, ja sitä laajennettiin 1939. Kiinteitä lomamökkejä alettiin rakentaa 1910-luvun alusta.

Kulosaaren kartano j3, 2 Kulosaaren kartano muodostettiin 1648, ja se oli myöhemmin mm. säteriratsutilana. Sen omistussuhteet liittyivät 1730–50-luvulla kiinteästi Herttoniemen kartanoon. Viaporin linnoitustöiden johtaja Augustin Ehrensward omisti kartanon 1757–65, ja perusti sinne lastenkodin. Helsingin kaupungin omistukseen kartano tuli 1927, ja se on ollut pitkään loma- ja kurssikeskuksena. Rapattu, hirsirunkoinen päärakennus on rakennettu tai korjattu 1811–24 välisenä aikana, ja se muistuttaa niin suuresti Herttoniemen kartanoa, että voidaan olettaa Pehr Granstedtin toimineen sen arkkitehtina. Rakennuksen alakerta on huomattavasti yläkertaa matalampi, mikä saattaisi viitata varhaisempaan rakennusaikaan. Pihamaan länsisivua rajaa hirsinen, pitkälle nurkalle salvottu ns. pehtorin talo 1800-luvun vaihteesta. Samaa tyyppiä on myös sen pohjoispuolella oleva pieni punamullattu leivintuparakennus. Kartanopuisto on nykymuodossaan englantilaistyyllisen vapaamuotoinen, ja siihen liittyy vanhojen tammien reunustama tie. Kartanopihan pohjoispuolissa metsässä on puuhuvila Marttamaja 1900-luvun alkupuolelta.

Kivinokka ja Herttoniemen siirtolapuutarha j3, 2 Sörnäisten työväenyhdistys alkoi vuokrata Brändö-yhtiöltä Kivinokan kärkeä 1916. Alue siirtyi Helsingin kaupungin omistukseen 1927 osana Kulosaaren kartanon maita, ja siitä muodostettiin pian kansanpuisto Vallilan, Hermannin ja Sörnäisten työväestön retkeily-alueeksi. Aluksi majoitusta varten rakennettiin kiinteitä lautapohjia, joiden päälle oli mahdollista pystyttää kesäksi teltoja. Kiinteä mökkiasutus alkoi syntyä 1940-luvun vaihteessa. Nykyisin Kivinokassa on tiheästi rakennettuna yli 400 pientä mökkiä.

j3, 2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Herttoniemen siirtolapuutarha perustettiin Kivinokan viereen 1934. Puutarhassa on 185 vuokrapalstaa, joiden yhtenäiset mökit on rakennettu arkkitehti Marius af Schulténin laatimien tyyppiipiirustusten mukaan. Suuri osa palstasuunnitelmista laadittiin kaupungin puutarhakonsulentti Elisabeth Kochin opastuksella. Kivinokan puoleisessa rinteessä sijaitsee siirtolapuutarhan kerhorakennus, Kulosaaren kartanon entinen tupakan-kuivausräikkö, joka saattaa olla peräisin 1700-luvulta.

Kulosaaren Puistotien hautaröykkiö j3, 2 Pronssikautinen hautaröykkiö sijaitsee kalliolla Kulosaaren ja Itäväylän välillä.

Strömsin (Kreijans) kartano j3 Ströms oli alunperin Herttoniemen kartanon torppa, josta 1700-luvun lopulla kehittyi kartanomainen tila. Nykyinen klassistinen kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1910. Sitä ympäröi puistoalue, jonne johtaa lounaasta puukuja. Maastossa on vanhoja tykkien pohjia 1. maailmansodan ajoilta (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Strömsin lähellä on Tampereelta siirretty entinen Finlaysonin tehtaiden osuuskapparakennus.

Herttoniemen kartano j3 Herttoniemi on yksi Helsingin pitäjän vanhimpia kylä – se mainitaan historiallisissa lähteissä ensi kerran 1405. Kartanolla on ollut Helsingin kannalta useita merkittäviä omistajia, mm. Viaporin linnoitustöiden johtaja Augustin Ehrensvärd, kauppaneuvos Johan Sederholm ja amiraali C.O. Cronstedt. Kartanon kaksikerroksinen, kivinen päärakennus on rungotaan 1700-luvun jälkipuolelta. Rakennuksessa toimi aluksi maamme ensimmäinen, vuonna 1762 perustettu fajanssitehdas, joka valmisti tuotteita lähinnä Suomenlinnan varten. Kartanolle oli perustettu kymmenen vuotta aikaisemmin myös tiilitehdas Viaporin linnoitustöitä varten. Cronstedt uudisti rakennusta 1815–20 Pehr Granstedtin suunnitelmin, joiden mukaisesti siihen lisättiin vielä 1880 klassistiset altaanit ja päätyportaikko. Kartanoon kuuluu myös 1800-luvun asuin- ja talousrakennuksia. Puutarha ja puisto muodostavat ainutlaatuisen, laajan kokonaisuuden, jonka barokkityylinen osa on 1760-luvulta ja englantilaistyylinen osa 1810-luvulta. Puistossa on kaksi arkkitehti C.L. Engelin piirtämää huvimajaa, jotka lienee rakennettu ennen vuotta 1820. Valtakunnallisesti merkittävä kartanoalue siirtyi kaupungin omistukseen 1919 ja avautui museona seuraavana vuonna. Alueesta suunniteltiin 1920-luvun alkupuolella suomenruotsalaisen kulttuurin ulkoilmamuseota, ja sinne ehdittiin siirtää täydennykseksi Knusbackan tilan päärakennus Sipoosta sekä muita rakennuksia, mm. Täcktomin kartanon tuulimylly. Entisessä tilanhoitajan talossa toimii ravintola.

Herttoniemen hautaröykkiöt j3 Toinen Herttoniemen pronssikautisista hautaröykkiöistä sijaitsee kalliolla Hitsaajankadun ja Itäväylän välissä ja toinen Sorsaniemenpuistossa. Molemmat röykkiöt on tutkittu vuonna 1886 ja entistetty. Kaivauksissa ei löytynyt esineitä.

Vartiosaari ja Paloluoto j3, 3 Vartiosaari on Villingin ohella tärkeimpiä vanhoja kesähuvilasaaria Helsingin seudulla ja se kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen. Pääasiassa 1900-luvun alussa rakennetut huvilat kiertävät yhtenäisenä rivinä saaren rantoja. Runsaasta paristakymmenestä huvilasta erityisesti mainittavia ovat arkkitehti Max Freländerin suunnittelemat kansallisromanttiset jugendhuvilat **Rahkonieni** (Drakudden) vuodelta 1900 ja **Villa Janneberg** vuodelta 1905. Kansallisromanttiset Stugan ja suuri, jyrkäv **Waseniuksen huvila** ovat vuodelta 1900. Uusrenessanssityylinen **Villa Tirrebo** on 1800-luvun lopulta. **Kiekkoniemen** 1900-luvun vaihteen huvilaryhmään liittyy huomiota herättävä, norjalaistyylinen huvila korkealla kalliolla. Kookas, klassistinen 1920-luvun huvila Sunnanvik on toiminut Alkon lomakeskuksena. Rannassa on arkkitehti Aarne Ervin suunnittelema hirsisauna vuodelta 1950. Vanhempaa maatalousvaihetta edustaa **Vårdön (Vädön)** torpan rakennusryhmä itärannalla. Kärrytie- ja polkuverkosto koivukujineen on hyvin säilynyt. Saaresta on louhittu liuskegneissia mm. Suomenlinnan rakennusten kattoihin.

Viereisellä Paloluodolla on myös vanhoja huviloita: funktionalistinen huvila vuodelta 1930 sekä Degerön kartanon metsänvartijan mökki 1800-luvun jälkipuoliskolta.

Laajasalon (Degerön) avokanava j3 Laajasalon (Degerön) avokanava avattiin 1873 pääasiallisesti sotilaallisista syistä, tarkoituksena aikaansaada suojainen rannikkoväylä. Kanavan rakentaminen edisti huvila-asutuksen syntyä Helsingin itäpuolen rannikolle ja saaristoon. Kanavaan liittyy kaunis puistoalue.

Tullisaaren (Turholm) kartanoalue j3 Tullisaaren kartano on syntynyt 1800-luvulla, ja se sijaitsi alunperin omassa saarensa Laajasalon edustalla. Kartano oli kruunun virkatalona 1600–1700-luvulla. Kauppaneuvos Henrik Borgström rakennutti Tullisaaren ympäristön laajaksi maisemapuistoksi 1800-luvun lopulla. 1900-luvulla alue siirtyi Helsingin kaupungille, ja siitä muodostettiin kansanpuisto. Kunnostetussa puistossa on runsaasti arvokkaita puita.

Kartanon päärakennus paloi 1950-luvulla. Jäljellä on puiston rakennelmia, muutamia työväenrakennuksia sekä kaksi Borgströmin lapsilleen rakennuttamaa huvilarakennusta, jotka suunnitteli hänen lankonsa, arkkitehti Theodor Decker. Toinen niistä, 1877 valmistunut kaksikerroksinen puuhuvila, oli yli 40 vuotta oopperaulajatar Aino Acktén kesäasuntona. Huvila on Helsingin kaupungin omistuksessa ja korjauksessa on pyritty palauttamaan vanha asu. Acktén huvilan vieressä on vanha veden täyttämä **kaivoskuilu**, jonka iästä ei ole varmuutta. Tullisaaresta on louhittu kalkkia jo 1500-luvun keskivaiheilta. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Degerön (Holmgård) kartanoalue j3 Degerön kartano muodostui 1600-luvun keskivaiheilla, ja siitä erotettiin 1700-luvun lopulla Stansvikin ja Jollaksen kartanomaiset tilat. Nykyinen, keskiosaltaan kaksikerroksinen, empiretyylinen päärakennus on valmistunut 1818 everstiluutnantti Gustav von Gutofskyn aikana. Matalammat siivet ja komea avoveranta on lisätty 1800-luvun keskivaiheilla. Muista rakennuksista kulttuurihistoriallisesti merkittävin on 1800-luvun alussa rakennettu pieni ns. Rantatupa, jossa J.L. Runeberg lienee kirjoittanut osan idyllisestä eepoksestaan Hanna (1836). Puistossa on uusgotiikkaa edustava puinen kaivorakennus. Kartanoalueelle johtaa pitkä puukuja. Yksityisalueella sijaitsevaa päärakennusta ei näe yleisiltä teiltä, mutta Rantatupa ja talousrakennukset näkyvät rantaan johtavalta kävelytieltä.

Stansvikin kartano ja kaivos j3 Stansvik on yksi monista Viaporissa palvelleiden upseereiden perustamista asuinkartanoista Helsingin ympäristössä. Historiallisesti se on nuorehko, sillä se erotettiin Degerön kartanosta vasta 1798. Kaksikerroksisen, hirsisen päärakennuksen on todennäköisesti suunnitellut 1803 silloinen omistaja, majuri F.C. Rosvall. Muista rakennuksista mainittavimmat, klassistinen vierassiipi, ns. Keltainen huvila ja Punainen huvila, uusklassistinen venevaja sekä huvimaja, perityvät pääosin 1800-luvun alkupuolelta. Jugendklassismia edustava mansardikattoinen tilanhoitajan talo on vuodelta 1920. Kartano on ollut kaupungin omistuksessa vuodesta 1938, ja se on uusittu. Kartanolle johtava tammikuja on perimätiedon mukaan kasvatettu 1860-luvulla Ranskasta, Fontainebleaun linnan puistosta tuoduista terhoista. Rakennusten ympärillä on laaja maisemapuisto, joka ulottuu luonnonkauniille Stansvikinniemielle (Talludden) ja viereiseen saareen, joka on sittemmin kasvanut kiinni mantereeseen. Saaressa on Onnentempeliksi kutsuttu huvimaja.

Tahvonlahden pohjukassa sijaitsevat ns. **Schaumanin huvila** (Tornihuvila) ja kartanon vierasmaja **Alppimaja** 1870-luvulta sekä ns. Kaivoshuvila 1700-luvun jälkipuoliskolta. Niiden pohjoispuolella olevaa rautamalmiesiintymää louhittiin 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa useaan otteeseen. Paikalta saatiin myös hopeamalmia, ametisteja ja kalkkia. Kaivostoiminnasta kertovat hylätyt kuilut ja mahdollisesti 1780-luvulta peräisin oleva entinen kaivostyönjohtajan asuinrakennus. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Katinpaasi ja Varisluoto j3 Stansvikin kartanolle kuulunut Katinpaasi on ollut kesäasuttu ainakin 1880-luvulta. Nykyinen huvilarakennus lienee 1900-luvun vaihteesta. Varisluodolla on Stansvikin kartanon kalastajan tai kalastustorpparin asumus 1800-luvun lopulta.

Ylistalo j3 Yliskylän tilan historia ulottuu 1600-luvulle, jolloin siellä asui kruunun luotsi. Rakennuskannasta on säilynyt ainoastaan 1800-luvun alussa valmistunut entinen asuintupa, nykyinen Ylistalo. Sitä ympäröi pieni pihapiiri, jossa kasvaa vanhoja mäntyjä ja koivuja. Tilan varsinainen päärakennus purettiin 1960-luvulla,



j3, 4



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM



ja sen paikalle rakennettiin päiväkotito. Pihapiiri kunnostettiin 2003. Talousrakennusten paikalla on ostoskeskus, jonka vieressä on suojeltu kookas mänty.

Hevossalmi j3, 6 Hevossalmi on Helsingin seudun vanhimpia ja laajimpia huvila-alueita. Salmen pohjoisella rannalla on lukuisia 1900-luvun vaihteen huviloita, joista monet ovat kulttuurihistoriallisesti merkittäviä. Sillan länsipuolella on kaksi koristemaalari Salomo Wuorion rakennuttamaa, poikkeuksellisen edustavaa huvilaa: arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen suunnittelema ns. **Wuorion huvila** vuodelta 1898 ja sen vierastalo **Villa Bergvik**, joka lienee 1900-luvun vaihteessa laajennettu entinen kalastajatorppa. Sillan itäpuolella ovat mm. **Villa Bias** vuodelta 1890, vuori-intendentti E.H. Furuhielmin rakennuttama ja arkkitehti K.A. Wreden suunnittelema nikkarirytylinen **Villa Furuviik** vuodelta 1884, Furuhielmin lesken rakennuttama ja arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnittelema **Villa Furuhielm** vuodelta 1890, sekä itäisimpänä 1895 valmistunut kookas **Villa Solbacka**. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Jollaksen kartano ja huvilat j3, 4 Jollaksen kartano erotettiin Degerön kartanosta 1798. Nykyinen, tiilinen ja mansardikattoinen päärakennus on vuodelta 1919. Rakennuksen suunnitellut arkkitehti Robert Tikkanen. Maisemakokonaisuuteen kuuluu lisäksi kiviaidan ympäröimä puisto lehmuskujineen, suppeahko peltomaisema sekä osittain luonnonkivinen viljamakasiini. Kaksikerroksisen päärakennuksen edessä on ollut puutarha-arkkitehti Paul Olssonin suunnittelema pieni muotopuutarha.

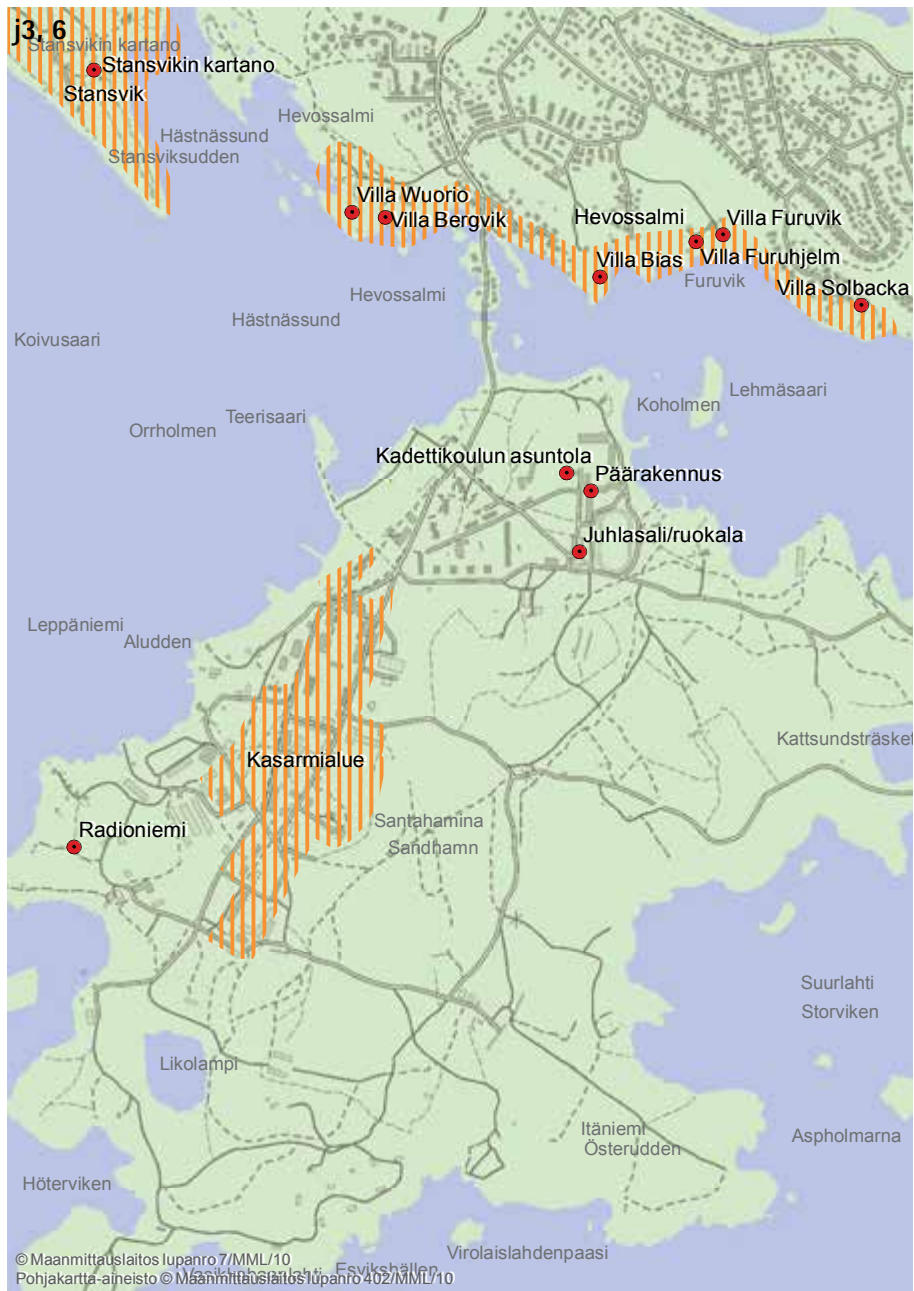
Jollas on Helsingin itäisen saariston vanhaa huvila-aluetta. Jollaksenniemen itärannan toistakymmentä vanhaa kesähuvilaa puutarhoineen muodostaa kulttuurihistoriallisesti merkittävän kokonaisuuden. Villingin-salmessa sijaitsevat **Villa Strandbo** ja **Villa Ejäs** ovat 1900-luvun vaihteesta sekä **Villa Bergsund** (nyk. Karkjalaisten kesäkotito) vuodelta 1886. Patalahdessa on mm. arkkitehtitoimisto Nyström-Petelius-Penttilän suunnittelema **Villa Majniemi**, arkkitehti Gösta Juslénin suunnittelema varhaisfunkionalistinen huvila **Abbas** 1930-luvulta sekä 1800-luvun loppupuolella valmistunut **Villa Honkasyrjä**, jota laajennettiin 1912 arkkitehti Sebastian Gripenbergin suunnitelmin.

Jollaksen kärjessä sijaitsevan **Matosaaren** itäranta linnoitettiin Krimin sodan (1853–56) aikana, jotta sieltä voitaisiin torjua mereltä tulevat hyökkäykset ja suojata Porvoon suunnan laivaliikennettä. Matosaari yhdistettiin 1800-luvun lopulla kannaksella mantereeseen. Samalla se siirtyi siviilikäyttöön. Konsuli Uno Björklund rakennutti niemelle 1920-luvulla komean **Villa Sommarron** ja Paul Olssonin suunnitteleman puutarhan. Ne toteutettiin porrastetusti ja terassoidusti osittain vanhan puolustuspuutarhan päälle. Vuonna 1963 palaneen huvilan kivijalka on yhä nähtävissä. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.

Villingin kartano ja huvilat j3, 4 Villingin kiinteä asutus sai alkunsa 1700-luvun lopulla, jolloin se kuului Degerön kartanoon. Hieman aikaisemmin saareen oli perustettu tiiliruukki toimittamaan rakennusmateriaalia Viaporiin. **Villingin kartano** oli itsenäinen rälsstitila 1798–1912. Nykyisin se muodostaa oman erillisen kokonaisuutensa saaren huvila-asutuksen keskellä. Klassistinen, keskiosaltaan kaksikerroksinen päärakennus on valmistunut 1860-luvulla, ja sitä ympäröi puisto huvimajoineen. Varsinaisen tontin ulkopuolella on kartanolle kuulunut rantaväjä ja kartanon vanha päärakennus sekä entinen sotilasvirkatalo, nk. **Punainen huvila**, joka on ilmeisesti peräisin 1700-luvulta.



Villingin kartanon maille pääosin 1880–1930-luvulla syntynyt kesähuvila-asutus on laajin ja yhtenäisin kokonaisuus Helsingin seudulla. Saareessa on n. 40 kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaaksi luokiteltua kesähuvilaa. Aluksi kesäasukkaat olivat yleiseen tapaan vuokralla mm. kalastajien torpissa, kunnes alkoivat rakennuttaa omia huviloita. Villingin suurimittainen palstoitus alkoi 1913. Samalla vuosikymmenellä saareen suunniteltiin jopa kylpylä-kasinoa. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltuun Helsingin höyrylaivareittien kesähuvila-asutukseen.



Vuonna 1884 valmistuneen uusrenessanssihuvin **Villa Granuddin** piirsi arkkitehti, ratsainööri Hugo Neuman ja arkkitehtitoimisto Valter Jung & Emil Fabritius teki siihen muutoksia 1910–11. Arkkitehti David Frölander-Ulfen suunnittelema **Villa Widablick** on 1910-luvulta. Villinginlahden suulla Varvisaassa sijaitseva, myöhäisjugendia edustava **Villa Aftonsol** on arkkitehti John Settergrenin suunnittelema ja myös 1910-luvulta. Kalastaja-asumuksen paikalle 1917 rakennettu **Torpetin** vanha huvi on myös alunperin Frölander-Ulfin suunnittelema ja mm. arkkitehti Martti Välikankaan 1938 uudistama. Viherlahden pohjukassa sijaitseva, arkkitehti Oiva Kallion itselleen suunnittelema atriumhuvi **Villa Oivala** vuodelta 1924 lukeutuu suomalaisen 1920-luvun klassismin merkittävimpiin rakennuksiin. Lahden toisella puolella on Kallion ystäväilleen, johtaja Aarne **Uusikylälle** piirtämä maalaisromanttinen, urheilumaja-tyyppinen huvi vuodelta 1924. Puutarhoja Villingin huviloihin suunnittelivat maan tunnetuimmat puutarha-arkkitehdit, mm. J.W. Skogström, Paul Olsson ja Bengt Schalin. Huviloihin liittyi yleensä myös uimahuone ja huvimaja.



Itä-Villinki on ollut armeijan käytössä vuodesta 1914, jolloin aloitettiin saaren linnoitustyöt osana Helsingin merilinnoitusta (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Itä-Villinki on nykyisinkin suljettu ja siellä on puolustusvoimien henkilökunnan mökkejä.

Iso Leikosaari (Lekholmen, Likholmen) k3 Iso Leikosaaren pysyvä kalastaja-asutus on peräisin 1860-luvulta. Kalastajatuovasta vuonna 1882 laajennettua nk. Suurta villaa, nykyisin "Pappilaa", vuokratattiin kesävieraille. Huvilan omisti vuodesta 1904 presidentti K.J. Ståhlberg. Saari on seurakuntien leirialueena.

Santahamina j3, 6 Santahamina on ilmeisesti muinaisista ajoista ollut merenkulkijoiden satama- ja kauppapaikka. Saari toimi mahdollisesti myös Vartiokylän linnavuoren ja Vantaanjoen ulkosatamana sekä vartiopaikkana, ja sitä kaavailtiin 1500–1600-luvulla Helsingin kaupungin sijoituspaikaksi. Santahaminan varuskunta-alue ja **kadettikoulu** (nyk. Maanpuolustuskorkeakoulu) muodostavat yhtenäisen, monipuolisen, valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuteen. Kasarmialue on venäläisten pääosin 1890- ja 1910-luvuilla rakentama. Valtaosa sen rakennuskannasta on tehty peittämättömästä punatiilestä.

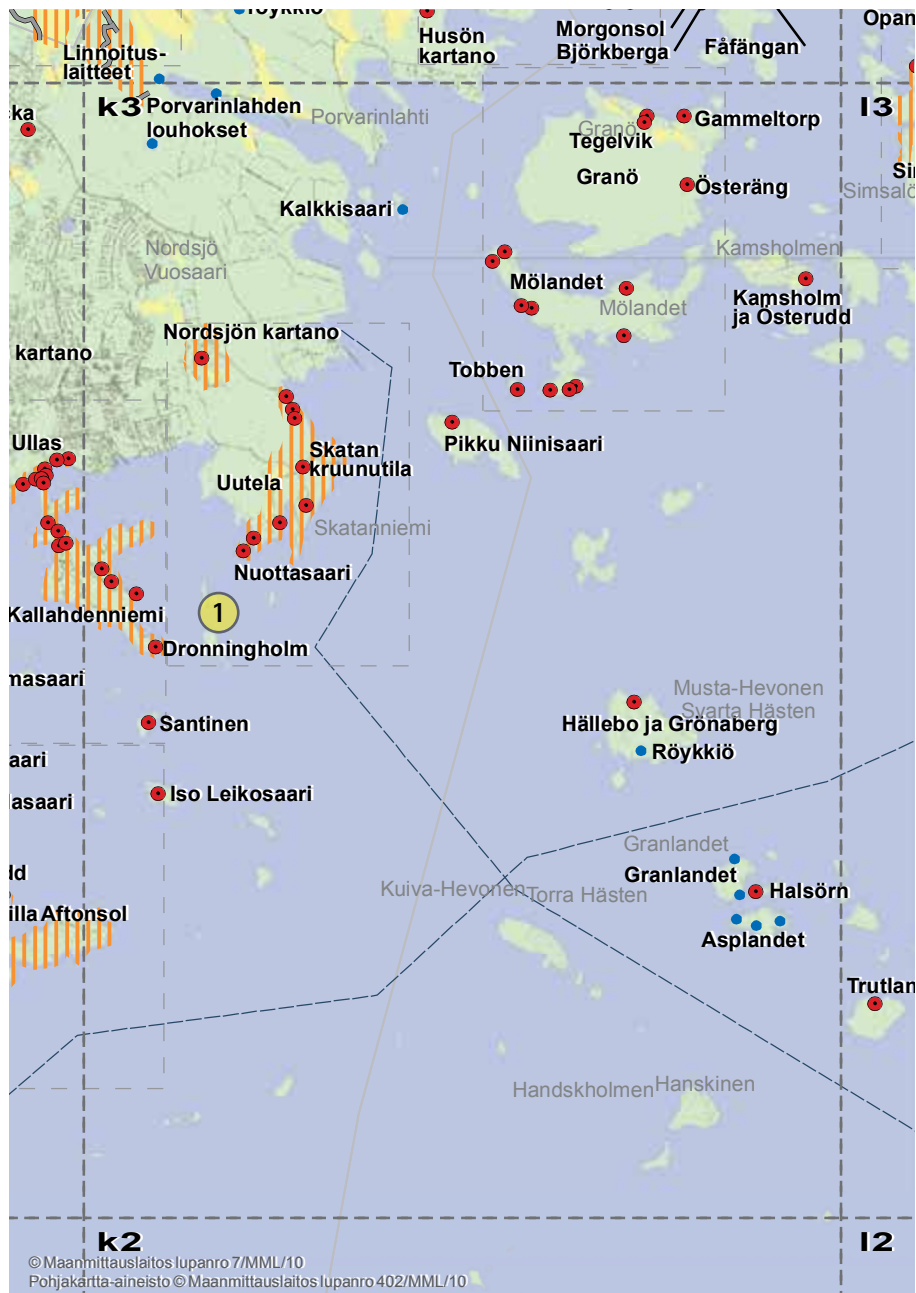
Helsingin vanhimpiin puurakennuksiin lukeutuvat kasarmit valmistuivat heti Krimin sodan (1853–56) jälkeen. 1910-luvulla rakennettiin ensin linnoitustykistöille saaren eteläisin kasarmialue ja toisessa vaiheessa pohjoisosan kasarmit, kolmikerroksinen asuintalo sekä rykmentin komentajan asunto, nykyinen varuskuntakerho. **Radioniemessä** on mm. alkuperäisessä asussa säilynyt hirsikasarmialue 1900-luvun alusta ja ainoa vilkkaalta suomalais-venäläiseltä huvilarakentamisen kaudelta 1900-luvun vaihteesta säilynyt huvi.

Arkkitehti Olavi Sortan suunnittelema funktionalistisia rakennuksia – kadettikoulun **päärakennusta**, maamme toiseksi vanhinta uimahallia, **ruokala- ja juhlasalirakennusta** sekä **asuntolaa** – oli määrä käyttää vuoden 1940 olympialaisissa. Santahaminassa sekä viereisissä Nuottasaassa ja Lehmäsaassa on Krimin sodan aikaisia puolustuslaitteita ja 1. maailmansodan aikaisia betonirakenteisia tykkipattereita (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Suurlahden länsirannalla toimi 1820-luvulta lähtien pitkään tiilitehdas. Saven lisäksi Santahaminasta on nimensä mukaisesti kaivettu hiekkaa sekä louhittu kiveä ja nostettu vierinkiviä, joita käytettiin mm. saaren tykkiteihin. Sotilasalueelle on rajoitettu pääsy.



Vallisaari ja Kuninkaansaari i3; j3 Vallisaaren vanhimmat linnoituslaitteet ovat 1700-luvulta, 1850-luvulta lähtien sitä linnoittivat venäläiset. Saassa on myös kasarmi- ja varastorakennuksia. Ns. Aleksanterin patterin liittyvä kaareva tiilikasarmi kiviäiden rajaamine pihoinen edustaa 1800-luvun lopun linnoitusarkkitehtuuria. Tiheä linnoitustieverkosto kattaa koko saaren. Saassa on lisäksi kaksi makeanveden allasta sekä pumppaamo. Viereisessä Kuninkaansaassa on myös tykkipattereita 1800-luvun jälkipuoliskolta. Sotilasalueelle on rajoitettu pääsy. (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus)





© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM

Kotiluoto j3, 3 Kotiluodolla (Hemholmen) on arkkitehti Robert Tikkasen insinööri Björn Runebergille suunnittelema suuri, karpässien muotoinen kivihuvila uimahuoneineen, joka näkyy etelästä. Vuonna 1920 valmistuneen huvilan omistaa nykyisin Helsingin kaupunki. Puutarha-arkkitehti Paul Olssonin suunnittelema puutarhasta on jäljellä vain rippeitä.

Satamasaari k3, 1 Satamasaarella on vapaaherra August af Schultenin rakennuttama puuhuvila 1890-luvun alusta.

Kivisaari ja Iso Villasaari j3 Kivisaarella on mahdollisesti arkkitehti Eliel Saarisen suunnitelma suuri puuhuvila 1900-luvun vaihteesta ja 1920-luvun klassistisia piharakennuksia, joissa toimii seurakunnan leirikeskus.

Ison Villasaaren kaakkoiskärjen kalastajatorppa on edustava esimerkki saariston pysyvän asutuksen alkuvaiheista kaksine 1800-luvun jälkipuoliskon asuinrakennuksineen ja pihapiireineen. Saarella on myös 1910-luvun rapattu huvila saunoineen.

Vartiokylän Linnavuori ja Borgsin vanha ratsutila j3 Vartiokylän linnavuori on pääkaupunkiseudun ainoa esihistoriallinen linnamäki ja maisemallisesti merkittävin muinaisjäänne. Se sijaitsee Vartiokylänlahden pohjukassa jyrkkärinteisellä kalliolla. Kukulalla on näkyvissä jälkiä kolmesta sisäkkäisestä puolustuskehästä ja muista rakenteista. Linnavuorta kiertää vallitus, joka muodostuu paikoin vielä ehjänä säilyneestä kylmämuuratusta kivimuurista. Joitakin vallin rikkoutuneita osia on restauroitu. Linnavuori lienee toiminut pakopaikkana eikä se ole ollut vakinaisesti asuttu tai miehitetty. Ensimmäisen maailmansodan aikana, vuonna 1915, Vartiokylän ja Puotinkylän alueelle alettiin rakentaa Helsingin linnaita kiertävän linnoitusketjun tukikohtaa n:o 5 (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Pääosa tukikohdan rakenteista on kadonnut, mutta linnavuoren rinteillä on säilynyt kallioiden louhittu luola ja asema. Asemaan kuuluu myös tulipesäkkeitä ja suojahuoneita sekä kolme kallioiden louhittua kuoppaa. Linnoitus muodostaa yhdessä linnavuoren kanssa mielenkiintoisen historiallisen kokonaisuuden, joka kuvastaa paikan strategista merkitystä eri aikoina ja erilaisissa olosuhteissa.

Viereisen Borgsin vanhan ratsutilan empirehenkinen päärakennus on ilmeisesti 1800-luvun keskivaiheilta. Kokonaisuuteen kuuluu lisäksi mm. kolme aittaa, kaksi työväenasuntoa, navetta ja puisto. Itäväylän varrella on perinteisen asunsa hyvin säilyttänyt Mellunkylän talonpoikaistalo **Fallbacka**, jonka pitkärunkoinen päärakennus on vuodelta 1800 ja pihamaan laidalla oleva luhti vuodelta 1795.

Puotinkylän (Botby) kartano j3 Puotinkylän kartano on muodostunut Räänsin ratsutilan ympärille 1600-luvulla. Yksikerroksinen, ylälappeiltaan aumatun mansardikaton kattama puinen päärakennus on todennäköisesti 1800-luvun alkuvuosilta. Pihapiiriä rajanneista siipirakennuksista on jäljellä ainoastaan toinen, ilmeisesti 1700-luvun lopulla rakennettu tilanhoitajan asunto, jonka nykyasu on 1800-luvun jälkipuoltele. Sen vieressä on pieni, klassistinen kellarirakennus 1800-luvun alusta. Pihapiirin lounaispuolella sijaitseva kaksikerroksinen, kivistä muurattu viljamakasiini, alunperin vuodelta 1859, on muutettu kappeliksi 1963 arkkitehti Tarja Salmio-Toiviaisen suunnitelmin. Pihapiiristä luoteeseen johtaa pitkä lehtipuuri, ja pihan lounaispuolella on laaja kiviaidan rajaama puisto. Kartanon maat palstoitettiin 1925–36 Botby Gods Ab:n toimesta. Kartano on ollut kaupungin omistuksessa 1930-luvun vaihteesta.

Nordsjön (Vuosaaren) kartano k3 Nordsjön kartanon runkona on Backmansin (Henriksberg) ratsutila, johon 1600-luvun alkupuolella liitettiin useita Nordsjön kylän taloja. Asuinpaikan vanhasta iästä todistaa se, että kartano on ennen sijainnut merenrannalla. Lahti on kuitenkin maaton täysin umpeen. Kartanon rakennukset sijaitsivat kahdella mäellä, joista toisella on päärakennus puistoineen, ja toisella entiset työväenasunnat sekä pehtorin rakennus. Päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1800-luvun vaihteesta. Sen torniillisen uusrenessanssiasun on suunnitellut arkkitehti Waldemar Aspelin 1897. Myös viljamakasiini vuodelta 1890 on Aspelinin suunnittelema. Klassistinen tilanhoitajan asuinrakennus on mahdollisesti 1800-luvun keskivaiheilta. Se oli alun perin yhdistetty kartanon talousrakennuksiin muurilla, jossa oli holviportti. Puistoa reunustaa kiviaita.

Rastilan (Rastbölen) kartano j3 Rastilan pieni kartano muodostui 1700-luvun keskivaiheilla Rastbölen kylän taloista. Monet tilan omistajista olivat Viaporissa palvelleita upseereita. Päärakennuksen runko on 1800-luvun alkupuolelta. Rakennusta on korjattu perusteellisesti 1900-luvun vaihteessa ja siihen on lisätty mm. torni. Maisemaa kaunistavat komeat puurivistöt.

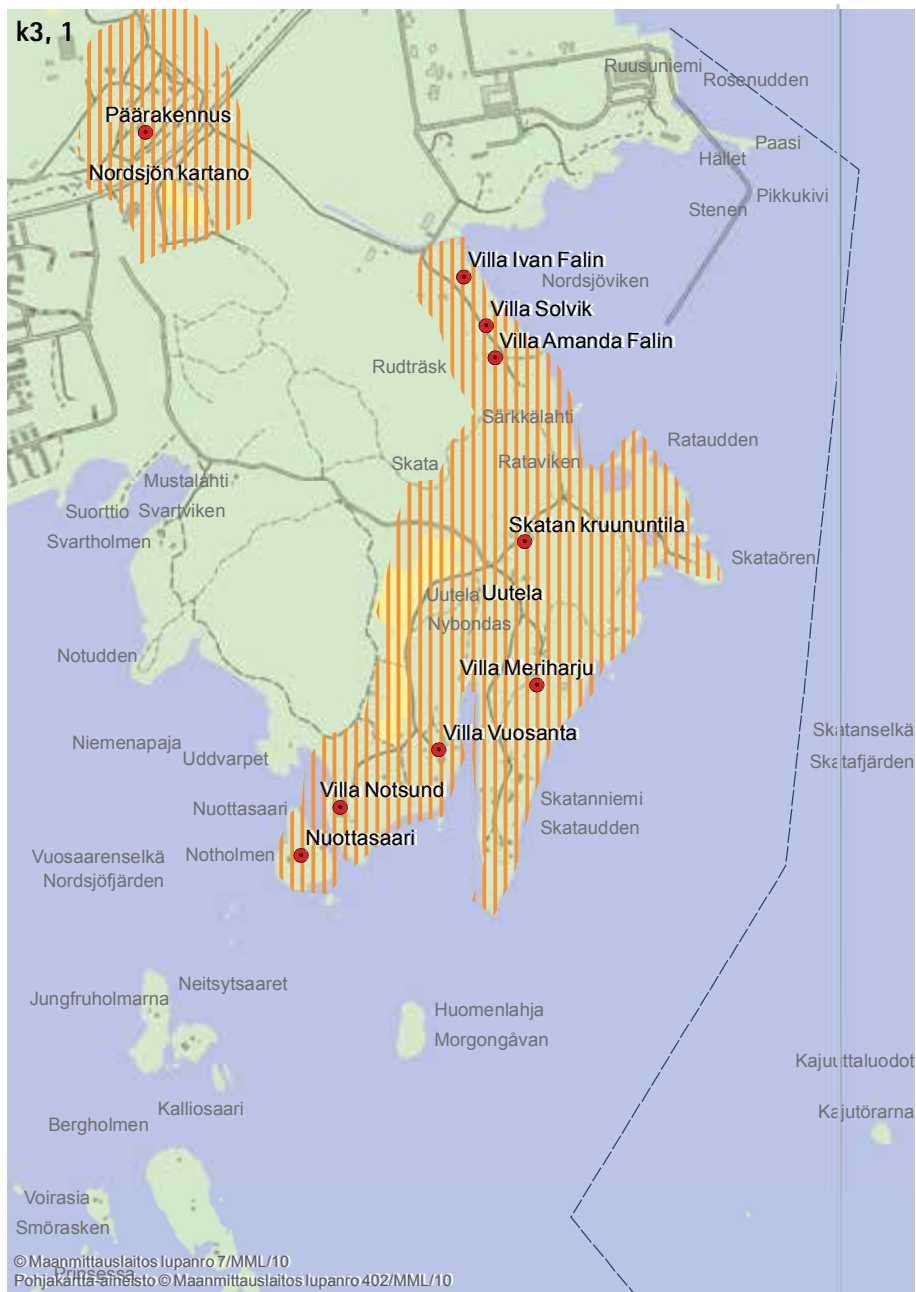
Ramsinniemen (Ramsöudden) ja Ramsinrannan huvilat j3, 3 Ramsinniemen huvila-alue liittyy Helsingin itäiseen saaristoon ja rannikolle 1800-luvun lopulla syntyneeseen huvila-asutukseen. Kaupunkilaisten kiinnostus kesävierailuun Vuosaarella heräsi höyrylaivareittien lisääntymisen myötä. Ensimmäiset huvilapalstat erotettiin Nordsjön ja Rastbölen kartanoiden maista 1900-luvun vaihteessa. Laajasalon (Degerön) kanava avattiin 1873, jolloin laivamatka kaupungista Vuosaareen lyheni ja tuli turvallisemmaksi. **Kortvik** ja Kortnäs ovat vanhoja Ramsinniemen laituri paikkoja. Niemen rakennuskanta muodostaa yhdessä Ramsinrannan ja Kallahdenniemen huviloiden kanssa ainutlaatuisen kokonaisuuden. Siihen kuuluu myös yritysten rakennuttamia, niiden henkilökunnan vapaa-ajanviettoon liittyviä rakennuksia.

Kongressihotellin, entisen Unitas-opiston, alueella on pankinjohtaja Walter Rosenlewin 1910-luvulla rakennuttama jugendtyylinen **Villa Furuborg**. Kortnäsin tilalla on ollut Forsströmin suvun kalastajayhdyshenkilöiden pienine rakennuksineen. Entinen sauna, nykyinen asuinrakennus, on 1920-luvun alusta. **Italian** tontin rakennuskokonaisuus **Kortniemellä** (Kortnäs) koostuu useista eri-ikäisistä rakennuksista: mm. Enson henkilökunnan vapaa-ajanrakennuksesta, rantasaunasta, huvilasta, huvimajasta, savusaunasta ja tilanvahdin asunnosta. Aumakattoinen huvila lienee tuotu Terijoelta 1912. Sen eteläpuolella sijaitsevat henkilökunnan vapaa-ajanrakennus "Country Club" ja rantasauna ovat arkkitehti Alvar Aallon suunnittelema. Ne rakennettiin 1952 Enso-Gutzeitin olympiavieraiden käyttöön.

Leirikeskus Merihiekka on entinen **Villa Procopé** 1910-luvun alusta. Mansardikattoisen huvilan rakennutti liikemies Procopé, jolta se siirtyi 1920-luvulla Stockmannin suvun käyttöön. Niemen kärjessä on Suomen Pankin huvila-alue, johon kuuluu arkkitehti Lars Sonckin suunnittelema **Villa Ramshyttan** (ent. Soldis). Tummaksi käsitellyistä pyöröhuirsistä tehty harjakattoinen huvila valmistui 1907. Tyyllisesti se liittyy 1900-luvun alussa muodissa olleiden romanttisten erämaahuviloiden joukkoon. Arkkitehti Magnus Schjerfbeckin suunnittelema jugendtyylinen **Soldis II** rakennettiin 1911 kauppaneuvos Karl Stockmannin tyttäreille. Mittava tiilinen mansardikatto ja keskiosan leveä ristipääty ovat punaisen rakennuksen hallitsevia piirteitä. Sen eteläpuolella sijaitseva harjakattoinen rakennus valmistui samaan aikaan huvilan henkilökunnalle. Jugendhuvilat **Solvik** ja **Tallvik** ovat vuodelta 1907. Villa Tallvikin suunnitteli arkkitehti Selim A. Lindqvist apteekkari Gustaf Wallinille. Talon merenpuoleisessa fasadissa on teräväkärkinen, kulmikas torni ja iso veranta.

Kallahdenrannan ja Kallahdenniemen huvilat, Santinen (Sandholm) j3, 6 Punkaharjumaaisella Kallahdenharjulla on runsaasti eri-ikäistä huvila-asutusta, joka sai alkunsa 1900-luvun vaihteessa höyrylaivaliikenteen myötä. Useimpia huviloita ympäröi arvokas puistomainen kasvillisuus, johon liittyy usein pengerryksiä, huvimajoja, torneja jne. Huviloita on myös Ison ja Pikku-Kallahden rannalla.

Palo-Wassen, eli palomestari Gösta Walleniuksen kaksi huvilaa Pikku-Kallahden rannalla ovat 1800-luvun lopulta. Viereinen, punainen **Villa Ullas**, joka toimii nykyisin kahvilana, on laajennettu vanhasta kalastajatorpasta. Sen länsipuolella sijaitseva eversti G.D. von Essenin rakennuttama **Villa Barndoft** (Kesäranta) on nykyisin nuorisotalona. **Villa Svalbo** valmistui 1912 eversti F.P.J. von Tobiesenin huvilaksi. Sillikauppias Fritz ja Bertha Achillesin rakennuttama tai laajentama **Villa Talmo** on vuodelta 1910. Norjalaistyylinen, pyöröhuirsipintainen **Villa Achille** (Vintervillan) 1910-luvun lopusta on saksalaisen arkkitehti Fritz Lüschin piirtämä. Sen lähellä on erikoinen, paanupintainen vesitorni, jonka historiaa ei tunneta. **Villa Harbo** on Lüschin oma huvila vuodelta 1912. Nykyisin ravintolana toimiva **Maininki** on alunperin 1900-luvun alusta ja laajennettu 1910-luvun alussa. Skatan tilan entinen torppa **Sjökulla** Ison Kallahden rannalla on 1800-luvulta. Kallahdenniemen länsirannalla sijaitseva kartanomainen **Sandbacka** on vuodelta 1928. Maisemallisesti huomattavalla paikalla itärannalla sijaitseva suuri **Albusken** (Blåsippan) on valmistunut 1911. Niemen vanhin, hyvin säilynyt huvila **Källvik** (Hirnin huvila) on vuodelta 1885. Arkkitehti Alexis Stierncreutzin suunnitteleman, 1908 valmistuneen jyrkkäkattoisen **Villa Äsan** (Lassenius) yläkerran julkisivut ovat paanupintaista. Itärannan **Solvik** ja sen ete-



läpuolella sijaitseva komea mansardikattoinen **Tallmo** (Wickströmin huvila) ovat vuodelta 1917. **Talludden** (myös höyrylaiva Andanian nimellä tunnettu) valmistui 1919 Riveliniemelle apteekkari Lauri Schroderuksen perheen kesäviittopaikaksi. Kaksikerroksisen, klassistisen huvilan suunnitteli rakennuttajan veli, arkkitehti Eino Schroderus. Niemen kaakkoiskärjessä sijaitsevan **Dronningenin** (Kuningatar) rakennuksista vanhin on vuodelta 1921.

Läheinen **Santinen** on entinen hiekannostopaikka.

Uutelan kulttuurimaisema k3 ,1 Uutelan kulttuurimaisema koostuu **Skatan vanhan kruunununtilan** rakennuksista ja laidunmaisemasta, eri-ikäisistä kesähuviloista, kesämökeistä sekä muutamasta ympärivuotisesta asuinkäytössä olevasta rakennuksesta. Skatan tilan nykyinen päärakennus on 1800-luvulta.

Vuosaarenlahdella säilyneen kesähuvilakokonaisuuden vanhin huvila, **Villa Ivan Falin**, on valmistunut 1890-luvulla. Siihen on 1918 tehty arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema muutoksia. Huvilaan kuuluu piha-rakennuksia, laiturit, uimahuone ja metsästysmaja sekä huvimaja, joka on entinen Kulosaaren sillanvartijan mökki. Viereinen, 1912 valmistunut **Villa Solvik** on myös Jarl Eklundin piirtämä. Sen eteläpuolelle rakennettiin 1926 **Villa Amanda** Falin Solvikin henkilökunnan käyttöön.

Villa Meriharju valmistui 1910 Björkenheimin suvun kesähuvilaksi. Sen suunnittelija on arkkitehti Selim A. Lindqvist. Kookasta, kolmikerroksista rakennusta on myöhemmin muutettu, mutta meren puoleinen julkisivu torniaiheineen on säilynyt lähes alkuperäisenä. Meriharju on toiminut myös kotisisaropistona, nykyisin se on kurssikeskuksena. Huvilaan kuuluu puutarha-arkkitehti Paul Olssonin suunnittelema puutarha, jonka kiviterassoinnit ovat laajuudessaan ainutlaatuiset Helsingin huvilakulttuurissa. Puutarhasuunnitelmaan saat-taa myös liittyä huvilan ja 1. maailmansodan linnoituslaitteiden (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus) välissä kulkeva kivetty maisemapolku.

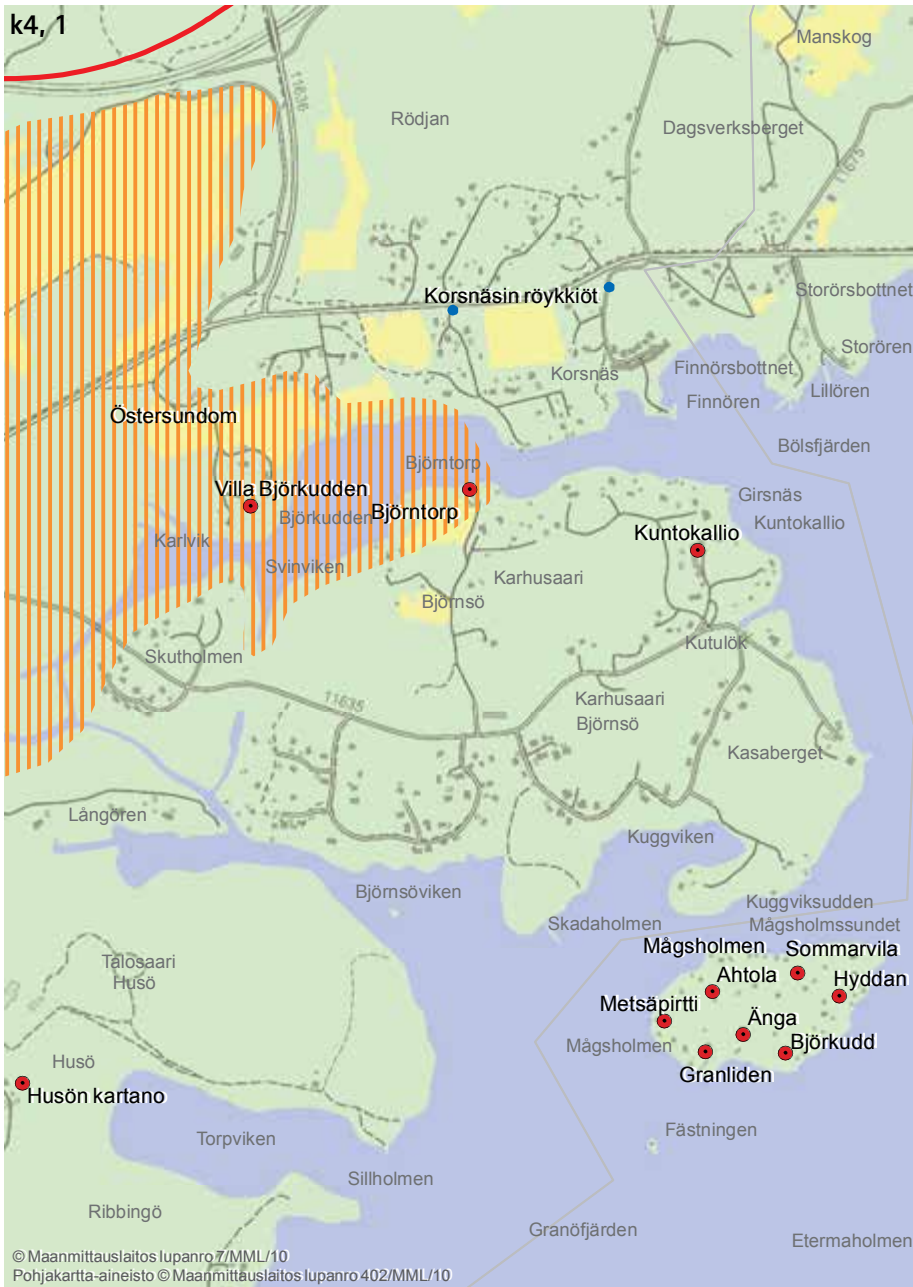
Villa Vuosannan (ent. Villa Karstén) rakennutti apteekkari Walter Karstén 1900 vanhan Skatan torpan tontille. Jugendvaikutteisen rakennuksen suunnitteli arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarinen. Tontilla on myöhemmin laajennettu 1800-luvun lopun torpparakennus sekä arkkitehti Eliel Saarisen suunnittelemat venevaja ja pieni talousrakennus. Kivikoppuutarhasta ja arboretum-osasta koostuvassa puutarhassa oli alun perin n. 2 000 puu-, pensas- ja perennallajiketta.

Klassistishenkinen **Villa Notsund** lienee vuodelta 1914. Tontilta johtaa maisemasilta **Nuottasaareen**. Saa-ressa ja Hallkullanniemen etelärannalla on kivettyjä maisemapolkuja.

Porvarinlahden louhokset k3 Porvarinlahden alueella on useita, enimmäkseen pieniä kalkkilouhoksia, joista varhaisimmat syntyivät 1700-luvulla kun kalkkia alettiin louhia Viaporin rakennustöihin. Toiminta oli ajan oloihin nähden suurimittaista. Nordsjön louhos oli käytössä myös 1930–60-luvulla lohenpunaisen mar-morinsa vuoksi. Sen pohjoispuolella on toinen vanha louhosalue, joka muokattiin 1914–17 linnoitustöiden yhteydessä linnakkeeksi, johon rakennettiin kaksihuoneinen betonikorsu (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus). Osa pienistä louhoksista on saattanut hävitä tienrakennustöiden yhteydessä. Louhosten läheisyydessä on myös kalkkiuuneja.

Kalkkisaari (Kalkholmen) k3 Kalkkisaari on saanut nimensä louhoksista, joissa harjoitettiin Viaporin rakentamisen aikoihin 1700-luvulla ajan mittapuun mukaan kalkin suurtuotantoa. Ainakin jokin saaren louhoksista lienee ollut käytössä 1830-luvulle asti. Neljä louhosta ovat kooltaan n. 50 x 60 (kaksiosainen), 7 x 50, 10 x 12 ja 3 x 6 metriä. Kolme ensiksi mainittua ovat veden täyttämiä. Louhoksissa on nähtävissä poranreikiä. Niiden yhteydessä saaren keskivaiheilla on kalkkiuuni, n. 9 x 8 metrin suuruinen nelikulmainen kivilatomus, jonka keskellä on kivetty poistoaukko. Saaren itärannassa on vallimainen muodostelma, joka koostuu kivijät-teestä, tiilestä ja kuonasta.

Pikku Niinisaari k3 Pikku Niinisaaren pohjoisrannan kerroksisessa miljöössä on nähtävissä kaikki saariston rakentamisen vaiheet sen asuttamisen aikaisista kalastajamökeistä sotien välisen ajan huvilarakentamiseen. Saaren ensimmäiset kalastaja-asukkaat olivat Virosta.



Östersundomin kylä ja kappelikirkko (katso Sipoo k4) Östersundomin keskiaikaisperäisen kylän vanhin tila lienee **Rödje-Fants**, jonka päärakennus on alunperin vuodelta 1723 ja nykyinen jugendasu 1920-luvulta. Puinen **kappelikirkko** rakennettiin 1754 saariston ja rannikon asukkaiden tarpeisiin, mahdollisesti varhaisemman kappelin paikalle. Kirkkorakennus liittyy Östersundomin kartanon vaiheisiin, ja on mahdollista, että sen on rakennuttanut joku kartanon omistajista. Päistään viistettyyn pitkäkirkkoon liittyy koillisessa sakaristo ja länsipäädyssä torniin päättyvä eteishuone. Kappelin nykyinen ulkoasu on 1800-luvun lopulta. Rakennus on hyvin säilynyt ja maisemallisesti sekä rakennushistoriallisesti arvokas. Sitä ympäröi kiviaidan rajaama hautausmaa. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Östersundomin kulttuurimaisemaa.

Östersundomin kartanomaisema k4, 1 (katso myös Sipoo k4) Östersundomin kartano muodostui 1600-luvun alkupuolella, 1700–1800-luvulla se oli yksi alueen merkittävimmistä kartanoista. Osin kaksikerroksinen, pystyhirsinen päärakennus vuodelta 1878 edustaa "englantilaista" kertaustyyliä. Sen arkkitehti Theodor Decker oli kartanon omistajan, agronomi Georg Borgströmin lanko. Rakennusta ympäröi vanha puisto ja puutarha, jossa on kivipengerryksiä 1800-luvulta sekä vanha pylväsaita. Kartanon pihapiirissä on säilynyt useita talousrakennuksia 1700-luvulta ja 1800-luvun puolivälistä. Mansardikattoinen entinen tilanhoitajan asuinrakennus valmistui 1842. Tildestä muuratut viljamakasiini, viinapolttimo ja paja ovat samalta ajalta. Suuri mansardikattoinen kavinavetta on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1785. Kookas kalkkitiilinen talli vuodelta 1923 on arkkitehti Waldemar Aspelinin piirtämä. Östersundomin kartano on ollut edelläkävijä useiden lajikkeiden viljelyssä Suomessa. Kartano on osa valtakunnallisesti merkittävää Östersundomin kulttuurimaisemaa.



Villa Björkudden (Topeliuksen Koivuniemi) ja Karhusaari k4, 1 Wilhelm Linsénin suunnittelema empi-rehuvilla **Björkudden** valmistui 1858 asunnoksi leski Antoinette Lindforsille Östersundomin kartanosta. Sakari Topelius osti Björkuddenin, eli Koivuniemen huvilan, vanhuudenkodikseen vuonna 1879. Hän oli sukua ja hyvä ystävä kartanon omistajasuvun kanssa. Hirsirakenteisen, vaakavuoratuun päärakennuksen lisäksi rakennuskokonaisuuteen kuuluu mm. 1882 valmistunut Fågelbo, huvimaja sekä renkitupa vuodelta 1880. Huvila kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Östersundomin kulttuurimaisemaan ja on nähtävissä vain mereltä.

Vastapäisen Karhusaaren pohjoisrannalla on Östersundomin kartanon vanha torpan, **Björntorpin**, asuinrakennus, joka lienee 1800-luvun alusta. Osa sen lukuisista piharakennuksista on mahdollisesti jopa 1700-luvulta. Saaren koillisrannalla on arkkitehti Antero Pernajan suunnittelema Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton kurssikeskus **Kuntokallio** (ent. Kisakallio), jota ryhdyttiin rakentamaan 1942.

Husön kartano k4, 1 Husön suurimittakaavaisen kartanomaiseman empiretyylinen päärakennus on 1800-luvun puolivälistä. Se korotettiin kaksikerroksiseksi 1911 arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnitelmien mukaan. Rakennuksen merenpuoleinen kiviterrassi on 1860-luvulta. Talouspihaa rajaa entinen tilanhoitajan asuintalo 1800-luvun lopulta, pesutupa eli sauna, ristipäätyinen kärryliiteri, hirsinen talli 1800-luvulta sekä 1900-luvun alussa valmistunut tiilinaavetta, joka on nykyisin tallina. Niemen rannalla on torppa. Nykyisin mantereeseen kiinnikasvanut Talosaari sai tieyhteyden vasta 1860.

Korsnäsin hautaröykkiöt k4, 1 Korsnäsin Bölsfjärdenin pohjoisrannalla, Porvoontien molemmin puolin, on useita pronssikautisia röykkiöhautoja. Läntisin haudoista on halkaisijaltaan 8 metriä ja rakennettu met-sän ympäröimälle kalliolle. Korsnäsin tien molemmin puolin on viisi röykkiötä, jotka ovat halkaisijaltaan 6–12-metrisiä. Porvoontien pohjoispuolella, koulutus- ja kuntoutuskeskus Sopukan pihapiirin länsipuolella, on halkaisijaltaan 8-metrinen ja itäpuolella sijaitsevalla kalliojaljastumalla toinen hieman suurempi röykkiö.

Meriväylä Helsinkiin i2; i3 Helsinkiä lähestytään mereltä **Harmajan majakan** ja **Svartbådanin** kummelin välistä, majakan ja Suomenlinnan kirkon muodostamaa linjaa pitkin. Yli 7 metriä korkea kivinen suurkummeli rakennettiin 1886 pienelle Svartbådanin kallioluodolle varoittamaan Mustamatalan karikosta. Harmajalla on ollut merimerkkejä jo 1500-luvulta lähtien: Ensimmäinen valomajakka pystytettiin 1883, ja sitä korotettiin vuonna 1900 graniittijalustalla 14 metriin. Ensimmäinen luotsiasema rakennettiin 1854, nykyisen ollessa vuodelta 1969.

Harmajan jälkeen käännytään kohti **Kustaanmiekan** 1883 valmistunutta loistoa. Se on Harmajan majakan kanssa edelleen Helsingin satamiin johtavan väylän tärkein merimerkki. Suomenlinnan kirkon katolle 1929 asennettu majakkalyhty toimii myös lentomajakkana.

Kustaanmiekan loiston jälkeen suunnitetaan kohti 1883 pystytettyä **Vasikkasaaren loistoa**, jonka tyyppiltään erittäin harvinainen pyöreä loistokoppi on vuodelta 1895. **Vallisaari** on vanha luotsisaari, jossa Helsingin luotsit perheineen asuivat jo 1700-luvulla. Vanha luotsikasarmi on vuodelta 1878.

Vuonna 1910 luotsit siirtyivät Vallisaaresta Hylkysaareen, ja pienet päivystyspisteet lakkautettiin. **Hylkysaaren luotsiasema** ja asuinkasarmi vuodelta 1910 ovat arkkitehti Georg Wasastjernan suunnittelemaa. Hylkysaaresta Helsingin luotsit siirtyivät Harmajan uuteen asemarakennukseen 1969.

Helsingissä oli 1800-luvun lopulla neljä luotsivartiotupaa: Vallisaari, Pukkisaari, **Katajanokanluoto** ja Harmaja, joista Katajanokanluodon tulipalosta kärsinyt luotsivartiotupa on ainoana jäljellä. Vuonna 1876 valmistunut rakennus perustuu arkkitehti Constantin Kiseleffin laatimiin tyyppiirustuksiin.

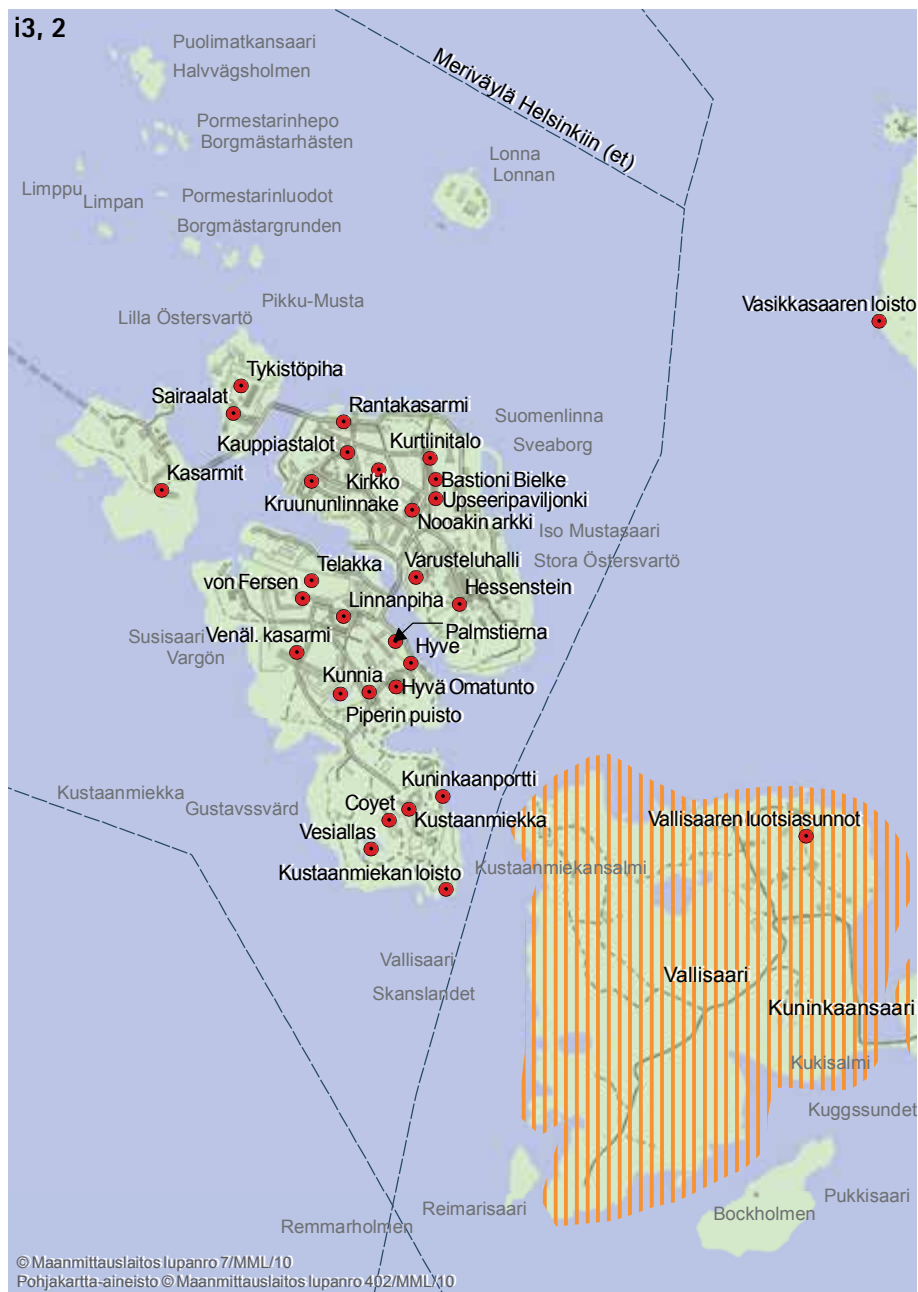
Hämeentie Hämeenlinnasta Janakkalan kautta Vantaajoen suulle kulkeva reitti on ikivanha. Hämäläiset käyttivät jo varhain tätä jokivarsilinjaa tienään rannikolle. Helsingin perustaminen vuonna 1550 saattoi vauhdittaa Hämeentien kunnostamista, sillä sen varresta tunnetaan majapaikkoja 1600-luvun vaihteesta. Kuningatari Kristiinan holhoojahallitus määräsi 1638 Pietari Brahen rakennuttamaan vaunuilla ajettavan maantien Hämeen ja Vironniemelle siirtyvän Helsingin välille. Helsingin keskustasta päin Hämeentie kulki Kumpulan kautta Vanhaankaupunkiin. Malmin nykyisen hautausmaan kohdalla tie kääntyi luoteeseen ja kulki Tapanilan kautta Helsingin pitäjän kirkonkylään jatkuen siitä jokseenkin suoraan pohjoiseen. Itä-Suomeen vievä maantie, joka erosi Hämeentiestä nykyisen Malmin hautausmaan kohdalla, yhtyi Kuninkaantiehen.

Suomenlinna (Sveaborg, Viapori) i3, 2 Helsingin edustalle rakennettu Suomenlinna on yksi maailman suurista merilinnoituksista. Sen historia kietoutuu läheisesti koko Suomen ja Itämeren historiaan. Linnoitus rakennettiin 1700-luvulla Ruotsin valtakunnan itäisen puolustuksen kulmakiveksi. Kun linnoitus 1800-luvun alussa siirtyi Venäjän haltuun, sen tehtäväksi tuli vartioida Pietariin johtavia laivaväyliä yhdessä Tallinnan ja Kronstadtin laivastotukikohtien kanssa. Myös Helsingin kasvu ja kukoistus ovat pitkälle Suomenlinnan ansiota. Linnoitus kasvatti Helsingin taloutta ja kohotti sen merkittävien kaupunkien joukkoon ja autonomisen Suomen pääkaupungiksi 1812. Monet uutuudet saapuivat Helsinkiin ja koko Suomeen Viaporin kautta.

Helsingin edustan saarten linnoitustöihin käynnistyi Augustin Ehrensvärdin johdolla 1748. Joissakin saarissa oli ollut vaatimattomia varustuksia jo 1500–1600-luvulla. Merilinnoitus sai 1750 nimekseen Sveaborg, Viapori. Linnoituksen ensimmäinen rakennusvaihe päättyi 1788. Rakennustyö oli suurin, mitä Ruotsi-Suomessa oli toteutettu. Linnoitus antautui Suomen sodan aikana 1808. Linnoituksen tilaan ruvettiin todella kiinnittämään huomiota vasta Krimin sodan (1853–56) kynnyksellä. Viapori kärsi Krimin sodassa elokuussa 1855 kaksi päivää kestäneessä pommituksessa pahoja vaurioita. Tässä vaiheessa linnoituksen kunnostus oli vielä pahasti kesken. Sotavaurioiden korjaustöiden ohella vahvistettiin vanhoja ja rakennettiin uusia linnoitteita Kustaanmiekalla ja Susisaaressa. Krimin sodan jälkeisellä kaudella saariin rakennettiin tykkipattereita ja kasarmeja. Ensimmäisessä maailmansodassa Viapori toimi osana nk. Pietari Suuren merilinnoitusta, jonka tehtävänä oli suojella pääkaupunki Pietaria. Venäjän vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen myötä Viapori siirtyi Suomelle vuonna 1918 ja linnoituksen nimi muutettiin Suomenlinnaksi. Itsenäisyyden alussa Viapori oli vankileirinä, minkä jälkeen se on ollut mm. varuskunta- ja telakkakäytössä. Linnoituslaitteita on kunnostettu 1920-luvulta lähtien. Suomenlinna siirtyi siviilihallintoon 1973, ja se otettiin Unescon Maailmanperintö -luetteloon 1991.

Suuren bastionilinnoituksen keskus on **Susisaari**, jossa sijaitsee kaksi sisäkkäistä bastionikehää. Niiden suojaama **linnanpiha** oli valeperspektiiveineen aikakautensa merkittävin aukiosommitelma. Lähellä sijaitseva **Piperin puisto** on varhaisimpia englantilaistyyliisiä puistosommitelmia Suomessa. **Telakka** periytyy jo linnoituksen perustamisen ajoilta. Telakan pumpputhuoneen viljamyly ja saha sijoittuivat tenalji **von Fersenin**. Linnanpihan kaakkoispuolelta bastioni **Palmstiernan** aukiolta on kulku bastioneihin **Hyve** ja **Kunnia** ja ravelliiniin **Hyvä Omantunto** (nyk. kesäteatteri), jotka ovat 1700-luvun ilmeikkäitä varustuksia. Vuosina 1866–1868 rakennettiin varuskunta-aukion ja urheilukentän välissä sijaitseva suuri **venäläinen kasarmi** (nyk. taidekeskus). **Kustaanmiekan** päävarustuksena on nelibastioninen sisälinnoitus. Linnoituksen paraatisisäkäntä, **Kuninkaanportti**, muurattiin

i3, 2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

1753–54 todennäköisesti ruotsalaisen arkkitehti Carl Hårlemanin suunnitelmien mukaan Ehrensvärdin johdolla. Ulkovarustus **Coyet** seisoo ilmeikkäänä vartiona linnoitusten edessä. Lähellä sijaitseva, 1760-luvulta peräisin oleva **makeanveden allas** on rakennettu uudelleen 1830-luvulla.

Iso Mustasaarella on vanhoja kivirakenteisia kasarmeja sekä ruotsalaiselta että venäläiseltä kaudelta. Suuresta linnanpinasomittelmasta toteutui 1760–80-luvulla rakennetut nelikerroksinen ns. **Nooakin arkki**, kaksikerroksinen **kurtiinitalo** ja siihen liittyvä bastioni **Bielke** sekä **Kruunulinna Ehrensvärd**. Kaksikerroksinen **upseeripaviljonki** valmistui 1841 ja suuri venäläinen tykistökasarmi 1870-luvulla. Suomenlinnan alkuun ortodoksinen **varuskuntakirkko** rakennettiin 1850-luvulla ja muutettiin luterilaiseksi 1928. Muutoksesta järjestettiin arkkitehtuurikilpailu, joka toteutettiin Einar Sjöströmin voittaneen ehdotuksen pohjalta. Kirkkoa vastapäätä on yhtenäinen puisten **kauppiastalojen** rivi 1800-luvun keskivaiheilta. Laivarannan **rantakasarmi** on vuodelta 1870. Saaren eteläosassa Tykistölahden itärannalla seisoo sarvilinna **Hessenstein**. Tämän luoteispuolella, rannassa on Saaristolaiaston **varusteluhalli** 1700-luvun keskivaiheilta.

Pikku Mustasaari on linnoitettu neljällä bastionilla ja tenajilla. **Tykistöpihaa** ympäröivät kolmelta sivulta rakennukset, joista **kaksikerroksinen sairaala** on 1820-luvulta ja **kolmikerroksinen sairaala** n. vuodelta 1850. **Länsi-Mustasaaren** bastionit Tessin ja Gyllenborg kurtiineineen edustavat Viaporin vanhinta rakennusvaihetta. Viisisivuisia kasarmipihaa kehystävät kolmikerroksiset rakennukset, upseeripaviljonki ja **kaksi kasarmia**, ovat 1750-luvulta. Alun perin nelisivuiseksi suunnitellun leipomopihan varrella oleva leipomo on samalta ajalta.

Vasikkasaareen rakennettiin ensimmäiset patterit 1809 venäläisten saartaessa Viaporin. Saarella on suojattuja ruutivarastoja, ja sen korkeimmalla kalliolla kohoaa vartiorakennus, ns. komendantintalo 1870-luvulta. Viime sotien jälkeen saareen rakennetut pienet mökit muodostavat omaleimaisia, tiiviitä ryhmiä. **Suuren Vallisaaren** vanhimmat linnoituslaitteet ovat 1700-luvulta. Venäläiset linnoittivat saarta 1850-luvulta lähtien. Valisaarella on myös linnoitukseen liittyneitä kasarmi- ja varastorakennuksia. Aleksanteri II mukaan nimettyyn Aleksanterin patteriin liittyvä kaareva tiilikasarmi kiviaidan rajaamine pihoineen edustaa 1800-luvun lopun linnoitusarkkitehtuuria. **Kuninkaansaarella** on myös tykkipattereita 1800-luvun jälkipuoliskolta. Lisäksi saarella on kaksi makeanveden allasta ja pumppaamo. (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus)

Helsingin maa- ja merilinnoitus (Krepost Sveaborg) (seuraava aukeama) Venäläiset linnoittivat Suomenlahtea ja sen saaria tarkoituksenaan pääkaupunkinsa Pietarin suojaaminen. Tässä yhteydessä myös Helsinki ympäröitiin vuosina 1914–18 rakennetulla maa- ja merilinnoituksella. Työ jakautui kahteen päävaiheeseen. Aluksi rakennettiin kenttävarustuksia linjalle Meilahti–Pasila–Koskela–Herttoniemi. Uudet suunnitelmat laadittiin vuoden 1914 lopulla 1. maailmansodasta saatujen kokemusten perusteella. Niiden mukaisia kes- tolinnoitteita alettiin rakentaa etäämmäs kaupungista, linjalle Westend–Tapiola–Leppävaara–Kaarela–Pakila–Pukinmäki–Myllypuro–Vartiokylälahti. Linnoitus katkoi alleen koko Helsingin ja alueita myös nykyisistä Espoon ja Vantaasta. Vuonna 1916 maantama oli jaettu kolmeen rintamaosaan ja se koostui 36:sta tukikohdasta. Linnoituksen rakentajina toimivat venäläiset sotilaat ja suomalaiset linnoitustyöläiset, joiden lisäksi tuotiin myös vankeja kaukoidästä.

Meren puolelta kaupunki suojattiin saariin rakennetuilla rannikotykkipattereilla. Merellä etulin- jaan kuuluivat **Miessaari, Rysäkari, Katajaluoto, Harmaja, Kuivasaari, Isoasaari, Santahamina** lähisaarineen, **Itä-Villinki** ja **Vuosaaren Skatanniemi**. Toisen linjan muodostivat Lauttasaari, Melkki, Pihlajasaa- ret, Harakka, Viaporin keskuslinnoitus (Särkkä, Pormestarinluoto, Länsi-Mustasaari, Pikku Mustasaari, Iso Mustasaari, Susisaari ja Kustaanmiekka), Lonna, Vallisaari, Kuninkaansaari, Nuottasaari ja Vasikkasaari. Venäjän vallankumous keskeytti maalinnoituksen rakennustyöt, ja osa linnoitteista jäi keskeneräisiksi. Rakentamista jatkettiin saksalaisten maihinnousuvaaran vuoksi kuitenkin aina helmikuuhun 1918 saakka. Saksalaiset murtautuivat muutamaa kuukautta myöhemmin helposti läpi lähes puolustamattoman linnoituksen Leppävaarassa ja Ilmalassa.

Helsingin maa- ja merilinnoitus oli ensimmäisiä ns. hajautetun järjestelmän mukaan rakennettuja linnoituksia maailmassa. Linnoitus rakennettiin yleensä maastoa hallitsevalle kukkulalle. Etulinjaan rakennettiin sirpaleenkestäviä tulipesäkkeitä ja suojahuoneita. Suojahuoneet sijoitettiin linnoituskukkuloiden sivustoille, ja yhteys eturintamaan turvattiin yhdyshaudoilla. Puolustuslinjan takana sijaitsivat tykkipatterit. Linnoitus-



© Maanmittauslaitos lupanro 77/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:120 000 1 KM



osien välillä ja takana kulki kivetty tykkitieverkosto, jonka avulla tykistöä ja miehiä voitiin nopeasti siirtää. Taisteluhautojen, pesäkkeiden ja pattereiden rakennustapa vaihtelee suuresti linnoituksen eri osissa. Maahan kaivettujen tai kallioon louhittujen varustusten rakenteet tehtiin betonista, kivistä tai hirrestä. Maarintaman linnoituslaitteet jäivät sodan jälkeen rappeutumaan kasvavan kaupungin keskelle. Joitakin luolia kunnostettiin 2. maailmansodan edellä ammussorvaamoiksi ja asevarastoiksi. Sen jälkeen osa luolista on ollut käytössä varastoina ja väestönsuojina. Saariin rakennetut tykkipatterit jäivät Suomen rannikkotykkistön käyttöön, ja monet Helsingin edustan linnoitussaarista ovat edelleen puolustusvoimien hallinnassa. Linnoitus muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kulttuurihistoriallisen kokonaisuuden. Kartalla esitetyt puolustuslinjat muodostuvat lukuisista yksittäisistä tukikohtista, joita ei kaikkia ole merkitty karttaan.

Parhaan kuvan linnoituksen rakenteesta ja rakennustavoista Espoossa antavat seuraavat kohteet (kartta edellisellä aukeamalla):

- **Haukilahti–Westend** -alueella on säilynyt kolme yhtenäistä linnoituskokonaisuutta: Länsitien päässä Länsväylän kupeessa, Pattistentien kukkullalla Salakkakujan päässä sekä Toppelundintien molemmin puolin.
- **Etelä–Tapiolan tukikohta** on pääosin hävinnyt, mutta Jousenkaaren koulun länsipuolella on juoksuhautarivi ja Suvikummissa Hakamäentien eteläpuolella linnoituskukkula tykkiteineen ja ammuskellareineen.
- **Otaniemen tukikohdassa** on säilynyt esimerkkejä erilaisista linnoitusosien rakennustavoista. Menninkäisentien ja Mäntyviidan välisellä kukkullalla on harkkokivimuurauksella vahvistettuja taisteluhautoja sekä lohkokivistä ja betonista tehty porrasmainen suojahuone. Kokonaisuuteen kuuluu Tapiolantien ja Menninkäisentien risteys pohjoispuolella oleva varustus. Toinen porrasmainen suojahuone on Otsolahdentie 16:ä kohdalla, ja sen vieressä on ammuskellari. Myös Otsolahdentie 3:n kohdalla on pienehkö varustus.
- **Pohjois–Tapiolan tukikohta** on jäänyt suurimmaksi osaksi asutuksen alle. Terijoen- ja Kivennavantien risteys eteläpuolella on jäljellä erikoisia juoksuhautoja. Visamäen alueella, Loimukoivunkujan pohjoispuolella on linnoitus. Tuohimäen ja Pohjantien risteys eteläpuolella on linnoitusmäki ja patteri. Myös Kivennavantien päässä on juoksuhautarivi pesäkkeineen.
- **Laajalahden tukikohdassa** on Koivistontien molemmin puolin kaksi linnoituskukkula, joihin liittyy Turvesuontien ja Hagalundintien risteys eteläpuolella oleva tykkipatteri.
- **Ruukinrannan tukikohdassa** on Joel Rundtintien pohjoispuolella sijaitseva linnoitettu mäki, jonka erikoisuutena ovat katetut kivääriasemat. Kokonaisuuteen kuuluu tykkipatteri Gallen-Kallelantien ja Turunväylän välissä.
- Leppävaaran alueella on useita kohteita. Espoon kauppaoppilaitoksen itäpuolella on linnoitettu **Nupukivenkallio**, jossa on opastaulu. Samaan kokonaisuuteen kuuluvat **Gransinmäkeä** kiertävät varustukset. **Friisimäen** länsilaidalla, Ruusutorpantien päässä, on tukikohtaan kuuluva pitkä, yhtenäinen juoksuhautarivi. Myös Friisimäen eteläosassa on jonkin verran linnoituslaitteita ja hyvin säilynyt tykkitie (Linnoitustie jatkuineen).
- **Mäkkylän–Vallikallion** alueella on useita kohteita. Sotatuomarintien pohjoispuolella on kaikilta silvilta linnoitettu tukikohta, johon kuuluu taisteluhautojen lisäksi 18 erilaista suojahuonetta ja pesäkettä. Sotarovastintien etelä- ja länsipuolella olevat **Laturinkallion** linnoitukset, hyvin säilyneet tykkiet ja neljää 152 mm:n tykkiä varten rakennettu patteri muodostavat oman kokonaisuutensa. Myös Ruutikellarintien päässä sekä Mäkkyläntien ja Sotaneuvoksen risteys eteläpuolella on tukikohtaan kuuluvat varustukset. Närhentien molemmin puolin on kaksi linnoitettua kukkula, joiden itäpuolella, Vallikalliontien ja Närhentien risteysessä, on tykkipatteri.

Hyvin säilyneitä kohteita Helsingin alueella ovat mm.:

- Pirkkolan–Pakilan–Paloheinän alueella on runsaasti tukikohtien jäänteitä: **Pirkkolan** urheilupuiston seudulla Kehä I:n molemmin puolin on useita vuosina 1915–17 rakennettuja varustuksia. Kaarelantien ja Hämeenlinnantien väliin jää laaja alue, jossa on mm. kaksi puolustusasemaa, kallioon louhittu luola sekä

piikkilankaesteiden suojavalleja. Kehä I:n pohjoispuolella on paremmin säilyneitä linnoituslaitteita: kaksi puolustusasemaa ja kaksi tykkipatteria (**Kannelmäen** ja **Konalan** tukikohdat). Myös **Pakilassa** ja **Paloheinässä** on laajoja varustuksia. Jäännöksiä on myös **Tuomarinkylän** alueella.

– **Kivikon–Jakomäen–Rajakylän** alueella sijaitseva tukikohta on yksi laajimmista yhtenäisinä säilyneistä kokonaisuuksista. Siihen kuuluu taistelu- ja yhdysautojen lisäksi eri asemia yhdistäviä tykkiteitä, luolia ja tykkipatteria. Varustukset ovat paikoin keskeneräisiä, mutta niiden sijoitus antaa hyvän kuvan maarintaman puolustusasemien suunnittelutavasta.

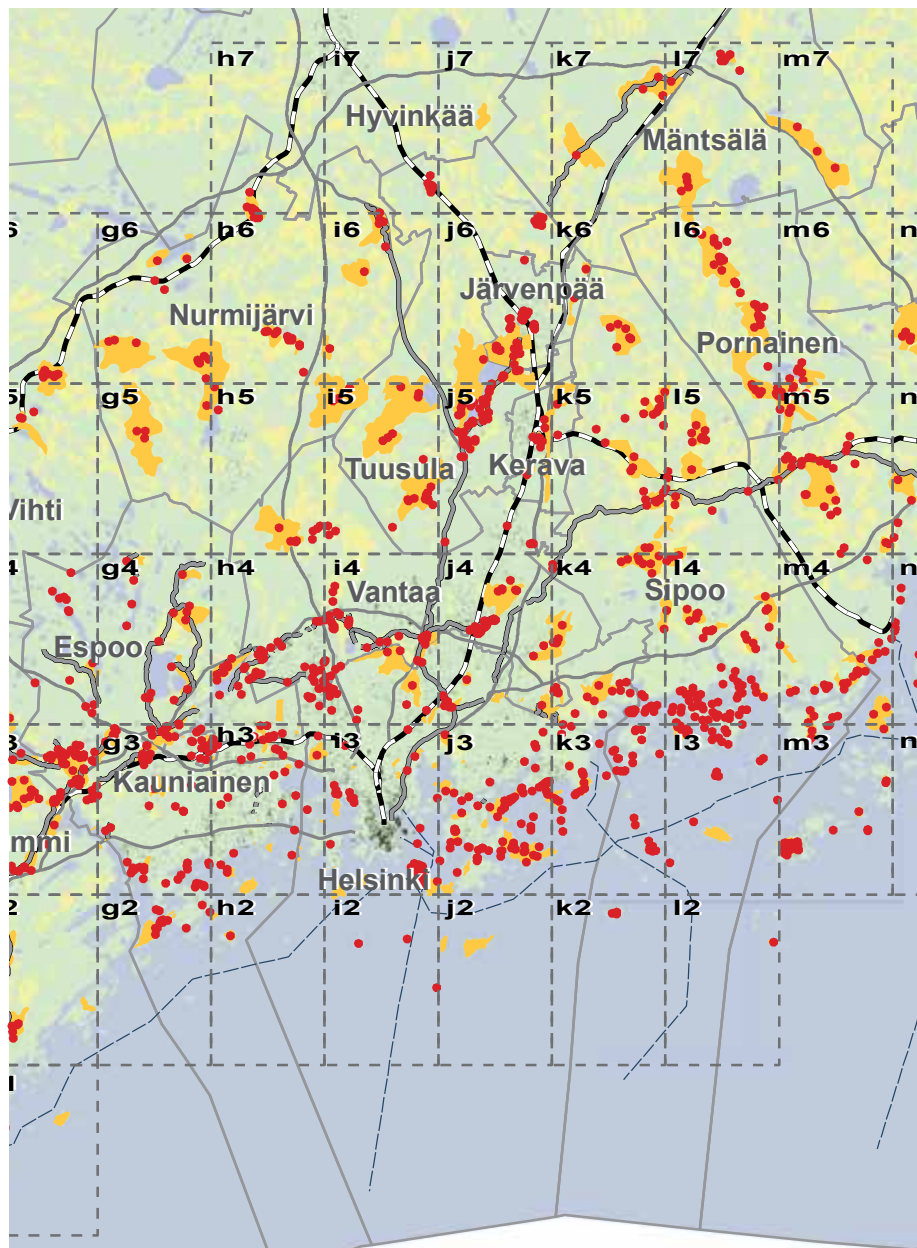
– **Herttoniemessä** varustukset kiertävät vanhan hyppymäen ympäri. Roihuvuoren Strömsin kartanon maastossa on vanhoja tykkien pohjia.

– **Vartioharjun** rakenteista pääosa on kadonnut, mutta Vartiokylän linnavuoren rinteillä on säilynyt kallioon louhittu luola ja asema, johon kuuluu tulipesäkkeitä ja suojahuoneita sekä kolme kallioon louhittua kuoppaa.

– **Vuosaaren Skatanniemen** keskiosassa sijaitsee neljän tykin betoninen bunkkeri, joka on ainoa maarintaman yhteyteen rakennettu meririntaman tukikohta. Porvarinlahdella on vanha louhosalue, joka muokattiin linnoitustöiden yhteydessä linnakkeeksi, jolloin siihen rakennettiin kaksihuoneinen betonikorsu.

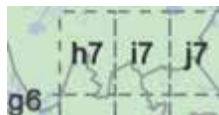
Vantaalla on säilynyt vuosina 1915–17 rakennettuja linnoituslaitteita kaupungin kaakkoisosassa Rajakylässä, **Länsimäessä**, Myllymäessä sekä laajimpana kokonaisuutena Helsingin Mellunmäkeen rajoittuvalla **Mustavuorella**.

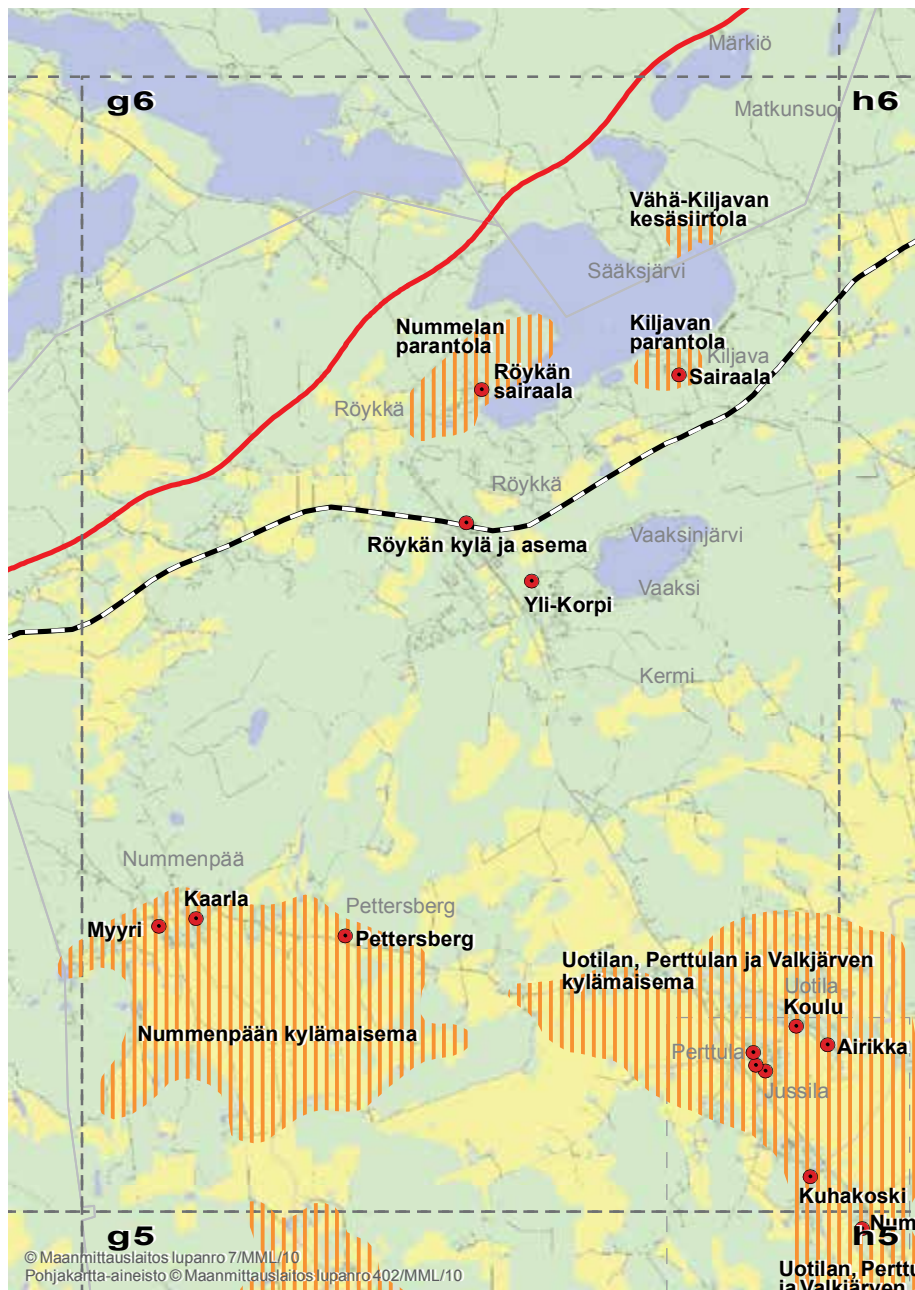
Meririntaman linnoituslaitteisiin voi tutustua yleisillä alueilla Vuosaaren **Skatanniemellä**, **Suomenlinnassa**, **Harakassa**, **Pihlajasaarella**, **Matosaarella**, **Vasikkasaarella**, **Lauttasaarella** (ks. Lauttasaaren linnoituslaitteet) ja **Pyöräsaarella**. Puolustusvoimien hallinnassa olevista alueista mm. **Katajaluodolla** on betoninen tähtystyskoppa ja muutamia rakennuksia linnoituksen alkua ajoilta 1900-luvun alusta. Saaren pohjoiskärjessä on 1917 valmistunut upseerien asuintalo. Suuremmassa **Kuivasaarella** on tykkipattereita ja kasarmeja sekä erikoinen tornillinen sauna. Saaren linnoituslaitteita täydennettiin 1934, ja siellä on nykyisin Sotamuseon deponoimia vanhoja rannikotykkejä.

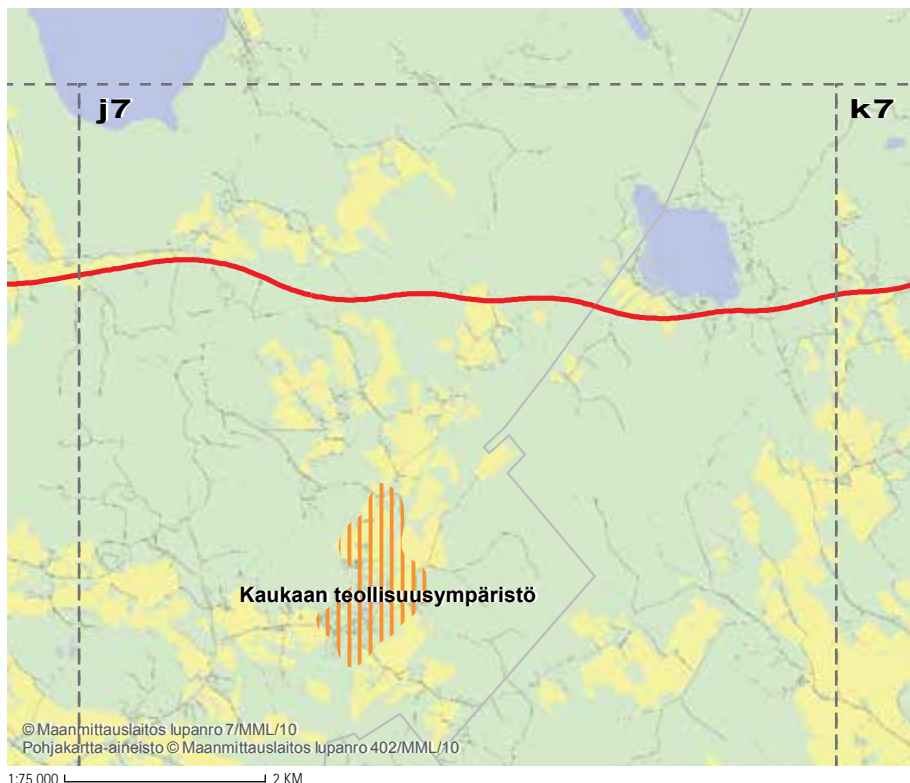


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM





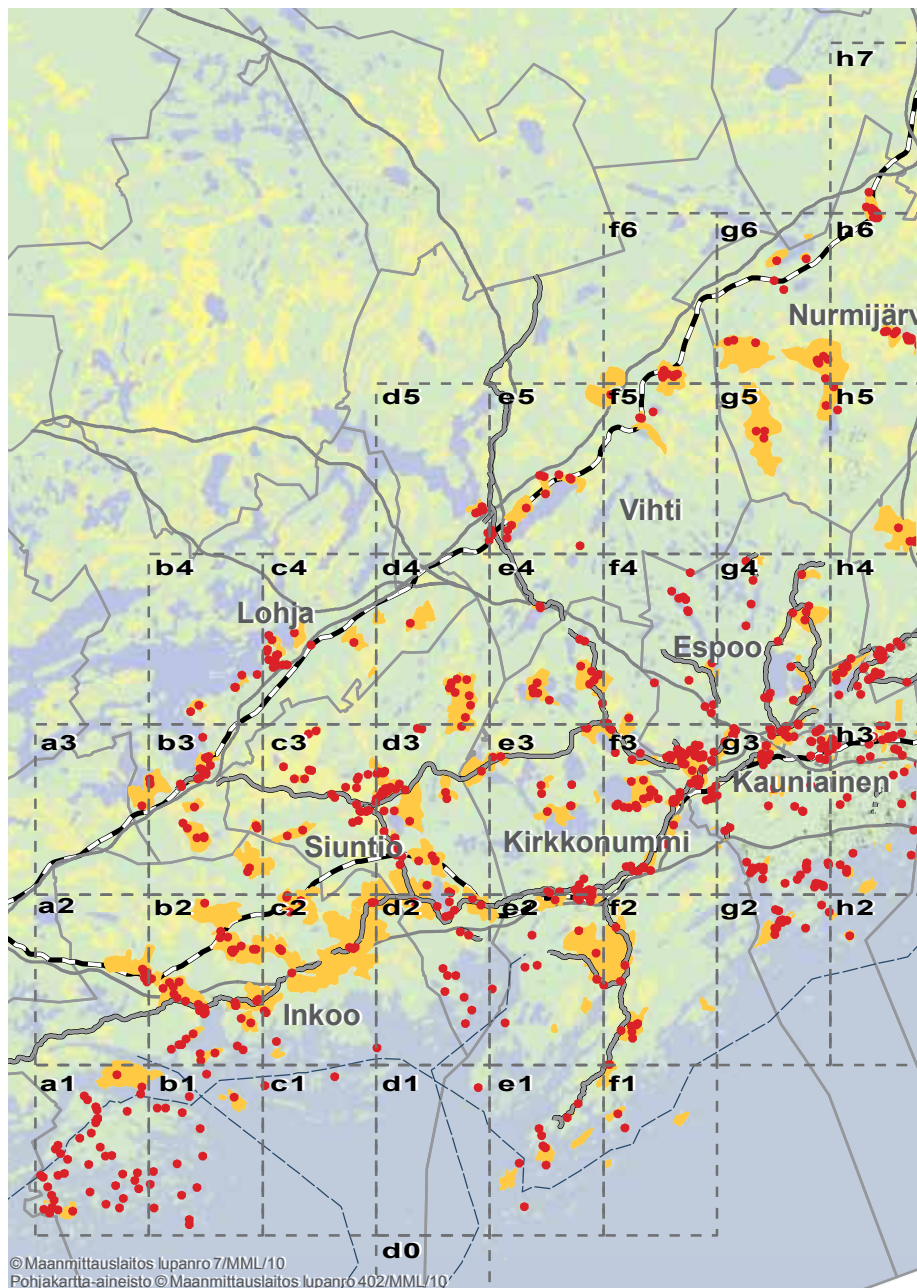


HYVINKÄÄ

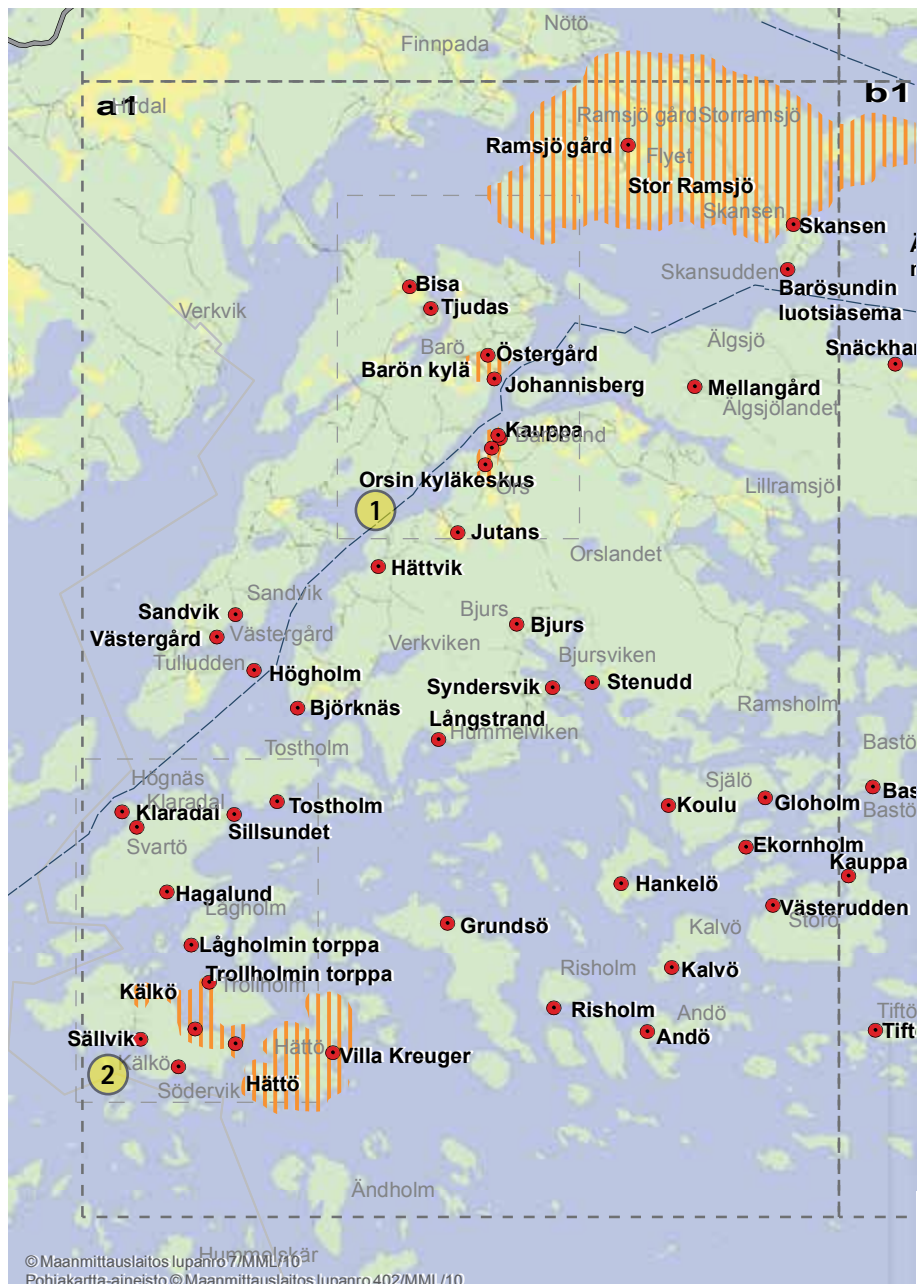
Vähä-Kiljavan kesäsiirtola g6 Suomen arkkitehtiliiton kesäsiirtola on rakennettu arkkitehti Väinö Vähäkallion lahjoittamalle tontille, joka kuului hänen omistamansa Kytäjän kartanon maihin. Siirtolasta 1936 järjestetyn arkkitehtuurikilpailun voitti Hugo Harmia funktionalistisella suunnitelmallaan. Kaksikerroksinen ns. kasinorakennus ja matala majoitusrakennus valmistuivat pian kilpailun jälkeen. Niiden lähistölle on rakennettu myöhemmin vaatimattomia kesämajoja arkkitehtien omaan käyttöön.

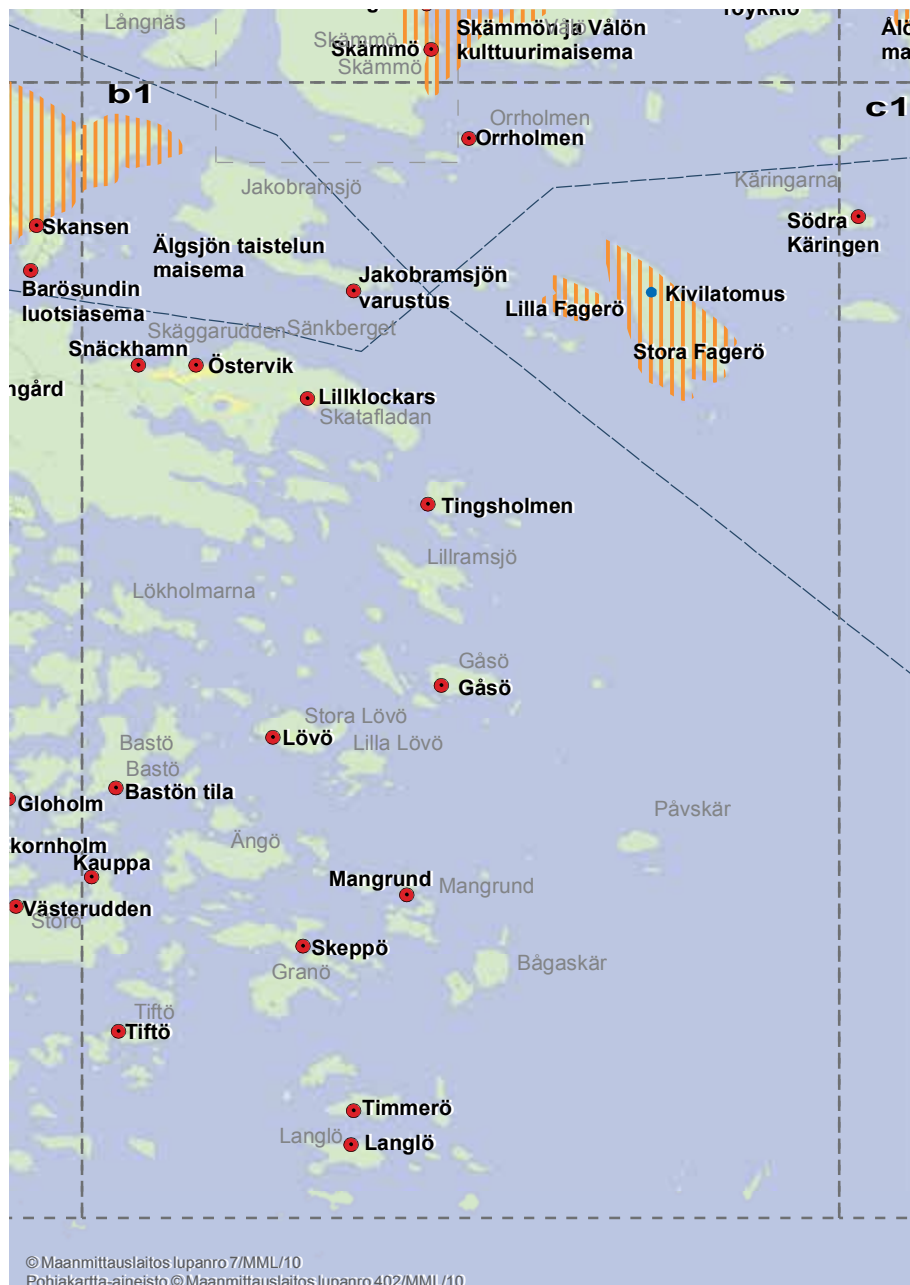
Kaukasten teollisuusympäristö j7 Keravanjoen Kaukasten koski on tunnettu myllypaikkana jo 1700-luvulta. Vuonna 1873 Marieforsin (ks. Tuusula) ruukinpatruuna Robert Björkenheim perusti Kaukasten kosken rannalle rullatehtaan, jonka raaka-aine saatiin Kellokosken laajoista koivumetsistä. Valmiit tuotteet kuljetettiin markkinoille Jokelan aseman kautta. Rullatuotanto Kaukasissa lopetettiin 1897, ja tehdas siirrettiin Lappeenrantaan. Paikalle perustettiin 1902 Suomen Vanutehdas Oy, joka toimi aina 1980-luvulle saakka.

Nykyisen teollisuusalueen rakennuskanta on pääosin 1930–50-luvulta. Kosken itärannan maällä on joitakin 1900-luvun vaihteen rakennuksia. Länsirannalla on mm. isännöitsijän komea, mansardikattoinen huvila vuodelta 1914 sekä kolmen työväenasunnon ryhmä samalta ajalta. Rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema klassistinen seuratalo Juhlatalo on vuodelta 1934. Kaukastentien varrella on Kellarhuhdan tilan 1800-luvun rakennusryhmä. Kaukasten pohjoispuolella on lisäksi n. 200 metriä pitkä kaivanto ja kalkkiuunin pohja 1700-luvulta.









INKOO

Barön kylä a1, 1 Barön kylän pellot muodostavat Barösundiin rajautuvan, pienimittakaavaisen viljelymaisan. Kylä mainitaan jo 1500-luvulla, jolloin siinä oli viisi tilaa. Talot ovat sittemmin jakautuneet Barön ja Espingsin kylliin. Kylän kantatilan, Barön entisen katselmuskirjurin puustellin, rakennukset ovat yhtä viljaaittaa lukuun ottamatta joko uusittu tai ne ovat tuhoutuneet. Barösundin kokonaisilmeelle ovat merkittäviä rantakallioilla sijaitsevat rakennukset. Niistä eteläisin, Barön syytinkirakennus **Johannisberg**, on pystytetty 1890 "Elokuun myrskyn" kaatamista puista. Terrassoidulla tontilla oleva satulakattoinen rakennus on ajalleen ominainen. Barössä toimi täysihoidola viime sotiin saakka. Sen valkoinen, puolitoistakerroksinen, mansardikattoinen hirsirakennus on vuodelta 1928. **Östergård** on poikkeuksellisen kauniisti detaljoitu jugendrakennus 1900-luvun vaihteesta. Tilalla on ollut mm. suurehko kaupapuutarha ja päärakennuksessa on toiminut täysihoidola. Kylä on osa valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi luokiteltua Barösundin väylää.

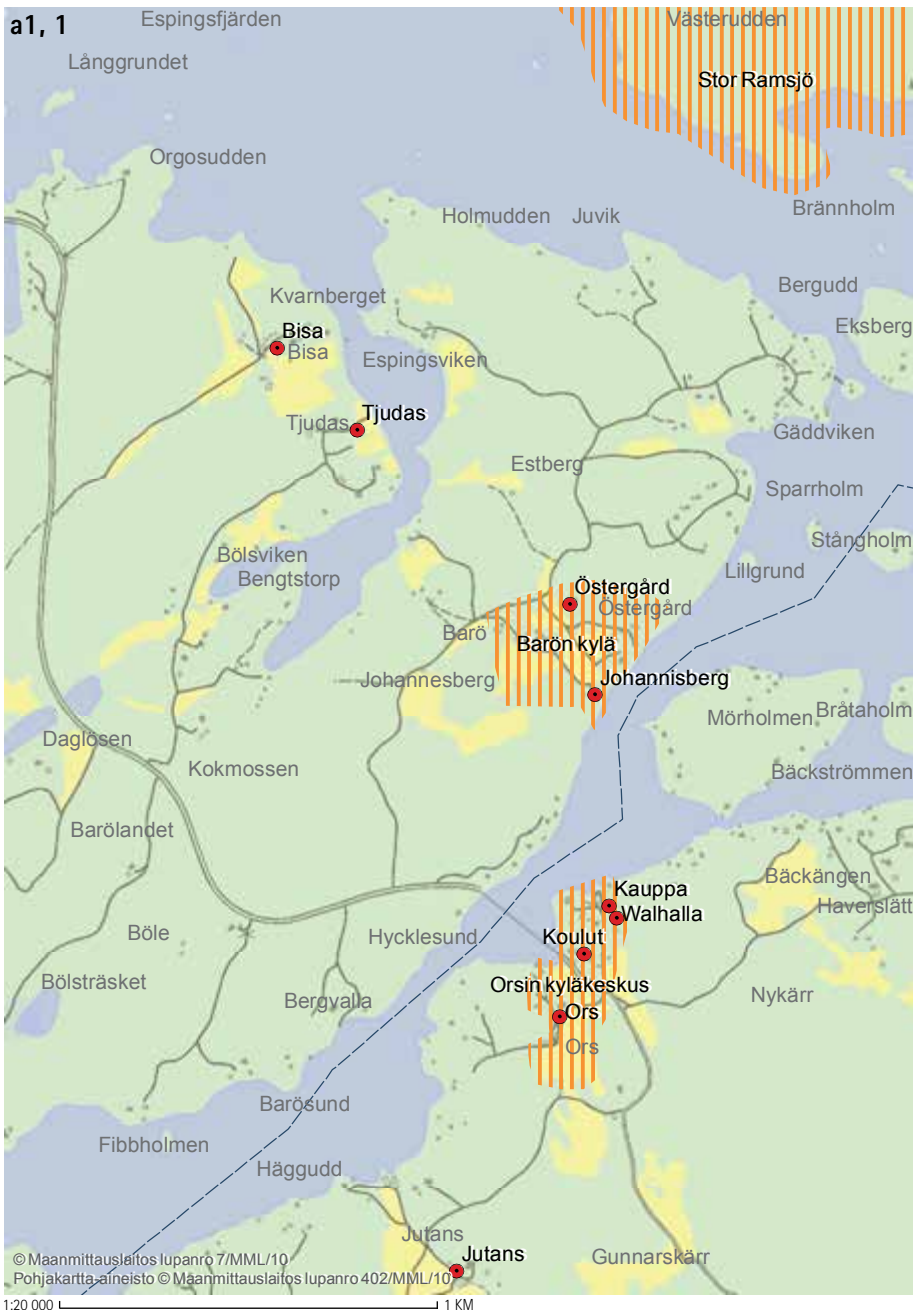
Andön kalastajatila a1 Pitkänomaisen ja kallioisen, matalaa metsää kasvavan Andön saaren länsipäässä on Bjursin tilan 1788 perustettu kalastajatorppa, joka itsenäistyi 1927. Luonnonkauniilla tontilla on kaksi punamullattua asuinrakennusta. Niistä pienempi, kertaalleen laajennettu entinen yksinäistupa, on vanhimmilta osiltaan mahdollisesti jo torpan perustamisajalta. Hieman ylempänä on nuorempi, kaksihuoneinen rakennus, jonka asu on 1900-luvun vaihteesta. Tontilla on hirsinavetta ja mahdollisesti jopa 1700-luvulle periytyvä venevaja. Tila näkyy hyvin väylältä.

Espingsvikenin Bisa ja Tjudas a1, 1 Bisan vuonna 1926 valmistunut päärakennus sijaitsee viljelysten keskellä mäen päällä. Hyvin säilyneessä ympäristössä on useita talousrakennuksia. Tjudas on ollut asuttu 1500-luvulta ja siihen kuuluu useita eri ikäisiä rakennuksia, jotka ovat ryhmittyneet symmetrisesti pihan ympärille. Vanhin asuinrakennus on 1800-luvun lopulta. Molemmat tilat näkyvät Espingsvikeniltä.

Barösundin luotsiasema a1 Barösund oli yksi rannikkoliikenteen solmukohdista, jossa rannikkoreitti risteytyi Tallinnan merireitin kanssa. Barösundin väylä on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Lähisäärten tilalliset olivat luotsitalonpoikia aina 1850-luvulle saakka, kunnes järjestelmä korvattiin ammatilliluoteilla ja luotsiasemilla. Luotsiaseman vahvistusta rakennettiin 1857 salmen pohjoispään Stångholmeniin, josta se siirrettiin 1876 Skansuddenille, Stor Ramsjön kaakkoiseen niemeen. Ajalleen tyyppillinen satulakattoinen mökki rakennettiin tyyppipiirustusten mukaan. Se käsittää eteisen, kamarin ja tuvan. Rakennuksen hahmo ja huonejako ovat säilyneet entisellään, sen sijaan monet yksityiskohdat ovat jo hävinneet. Kokonaisuuteen kuuluvat varastorakennus, linjataulut ja rannan hirsiarkkulaituri. Rakennusten itäpuolella on jäänteitä Kustaa III:n sodan aikaisesta kenttävarustuksesta (ks. Älgsjön taistelun maisema).

Bjursvikenin tilat ja Långstrand a1 Bjursin vanhan saaristotilan komea rakennusryhmä on kalliolla tontilla Bjursvikenin rannalla. Tilan talouskeskus on 1500–1600-luvulla mahdollisesti ollut sisempänä saaressa. Kaksikerroksinen, pystyvuorattu, paritupainen päärakennus on 1820-luvulta. Sen vieressä on 1879 valmistunut asuinrakennus. Lähiympäristössä on runsaasti talous- ja asuinrakennuksia, joista monet ovat saaneet nykyisen asunsa tai ne on rakennettu 1920-luvulla. Pärekkattoinen, suurehko luhti lienee tilan vanhin rakennus. Kiilakivi- ja hirsirakenteinen navetta on valmistunut alunperin 1864. Kallion laella on mansardikattoinen työväen asuinrakennus vuodelta 1916. Bjursin torppana 1797–1924 olleen **Syndersviken** tiilikattoinen asuintalo on n. vuodelta 1890. **Stenudd** oli kalastajatorppa vuosina 1892–1924. Sen tyyppillinen miljöön on hyvin säilynyt. **Långstrand**, sekä entinen Bjursin torppa vuosilta 1813–1915, sijaitsee suojaissa Hummelvikenissä. Pittoreskiin kokonaisuuteen kuuluu kaksi vanhaa asuinrakennusta ja uusi venevaja. Tilat näkyvät vain vesiltä.

Hättö a1, 2 Teollisuusneuvos Ragnar Kreuger siirsi Hättöhön 1930-luvulla kuusipeuroja ja mufflonlampaita, jotka ovat vuosikymmenten kuluessa luoneet sinne arvokkaita laidunniittyjä. Arkkitehti Lars Sonckin suunnittelema **Villa Kreuger** valmistui 1936.



a1, 2



1:20 000 1 KM

Grundso ja Risholm a1 Grundson pohjoisrannan suojaisassa lahdessa on samanniminen ulkosaariston tila punaisine rakennuksineen. Kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1954 ja näkyy hyvin pohjoisesta.

Viereisen Risholmin etelärannalla on vanha kalastajatalo, jonka punaiseen yksinäistupaan on tehty lisärakennus. Tilaan kuuluu suuri ranta-aitta ja venevaja sekä useita muita ulkorakennuksia, ja se näkyy hyvin Risholmsfladanilta.

Kalvön ja Hankelön torpat a1 Kalvössä ja Hankelössä sijaitsevat Bjursin tilan entiset kalastajatorpat itsenäistyivät 1927. Kalvö on ollut asuttu viimeistään 1800-luvun alusta. Torpan asuinrakennus on vanhimmilla osiltaan vuodelta 1860, ja se on säilyttänyt muutoksissa perinteisen asunsa. Rannan venevaja on vuodelta 1890. Pihapiirissä on myös mm. entinen navetta ja pitkänurkkainen aitta. Saaren poikki kulkenut peltovyö kasvaa nykyisin koivua ja haapaa. Tila näkyy pienvenereitiltä Kalvön eteläpuolelta.

Hankelön torppa muodostaa kauniin miljöön saaren länsirannalla. Sen kaksi punaista rakennusta ovat todennäköisesti alunperin yksinäistupia. Tilaan kuuluu myös vanha navetta ja suuri punainen venevaja.

Ekorholm a1 Ekorholm on ollut asuttu vuodesta 1831. Sen kalastajatorppa itsenäistyi 1900-luvun alussa. Torpan mansardikattoinen, valkoiseksi maalattu asuinrakennus on 1900-luvun alkupuoliskolta. Torppamiljööseen kuuluu mm. vanha sauna ja navetta sekä hirsinen kala-aitta vuodelta 1850 suojaisan satamalahden rannalla.

Kälkön kalastajatilat ja huvilat sekä Trollholm a1, 2 Kälkö on suurin Inkoon läntisistä saarista. Metsäisen, sisäosiltaan kallioisen saaren rannoilla on usean tilan, entisen kalastajatorpan tai huvilan rakennuksia. Kälkön **Östervik** muodostaa yhtenäisen maisemakokonaisuuden viereisen **Trollhomin** kanssa. Pienehkö selkä Fladan yhdistää rantojen punaiset talouskeskukset kauniisti toisiinsa. Molemmat tilat ovat Tostholmin tilan entisiä torppia. Vuonna 1912 itsenäistyneen Östervikin päärakennus on alunperin samalta ajalta, ja se on muutettunakin säilyttänyt perinteisen, maisemaan sopeutuvan ilmeensä. Kälkön itäkärjen **Grankulla** on kalastajatalo, jonka pienehköt, punaiset rakennukset muodostavat yhtenäisen 1900-luvun kokonaisuuden.

Kälkön etelärannalla on Östervikistä erotettu **Södervikin** kalastajatalo. Saaren keskiosassa sijaitsevassa syvässä poukamassa on Tostholmin tilasta 1906 erotettu entinen kalastajatorppa **Sällvik**. Rannikon höyrylaivat pysähtyivät aikoinaan sen kivilaiturissa. Yleisilmeeltään klassistinen huvila valmistui vanhan torpan tilalle vuonna 1921. Huvilan ja kallioharjanteen takana sijaitsevan kalkkihiekkatiliisen navetan on suunnitellut arkkitehti Bertel Liljequist. Hieman taaempaan on tilanhoitajan asuinrakennus, joka lienee 1940-luvulta. Alueella on joitakin muitakin hirsirakennuksia sekä käytöstä jäänyt peltö- ja niittyaukea. Tila näkyy hyvin etelästä.

Lågholm a1, 2 Lågholmin eteläisellä niemellä on Tostholmin tilan entinen kalastajatorppa, jonka pienet, punamallatut rakennukset muodostavat idyllisen miljöön. Asuinrakennus lienee alunperin yksinäistupa 1900-luvun vaihteesta.

Orsin kyläkeskus a1, 1 Barösundin kapeimmalle kohdalle rakentui 1900-luvun alussa tiivis ja ryhmitteilyltään kaunis kokonaisuus, jolla on paitsi maisemallista, myös historiallista ja rakennushistoriallista arvoa. Nuorisoseurantalto **Walhall** valmistui 1912. Sen komean, Jugendtyylisen hirsirakennuksen suunnitteli arkkitehti Runar Eklund. Barösundin osuuskauppa aloitti toimintansa 1920 **Orsin** tilan syyntikirakennuksessa. Seuraavana vuonna valmistui myymäläkiinteistö Elisberget, jota laajennettiin jo ennen sotia. Rakennus on säilyttänyt laajennuksessa saamansa ulkoasun. Rannassa on suurehko hirsilaituri. **Osuuskauppa** muutti Barösundin lossilaiturin vieressä olevan entisen meijerin, Mjölkebyn, 1930-luvun lopussa asunnoiksi ja varastoksi. Vuonna 2011 kauppa siirtyi sen länsipuolella olevaan, paikallisin talkoovoimin valmistuneeseen uudisrakennukseen. Barösundin **koulu** aloitti toimintansa 1890-luvulla Älgsjön Klockarin tilalla. Tilan tuhouduttua palossa 1894 rakennettiin koululle omat tilat. Satulakattoinen, punaiseksi maalattu entinen yläkansakoulu on näkyvällä paikalla rantakalliolla. Taaempaan sijaitseva alakoulu on 1930-luvun alusta ja edustaa tyyliältään aikansa klassismia. Koulu lopetettiin 2010. Orsin tila on Barösundin rajautuvan peltomaiseman laidassa ja näkyy kylätieltä. Sen asuinrakennus on valmistunut 1800-luvun puolivälin jälkeen. Muita rakennuksia ovat

sementtitiilinaavetta 1930-luvulta, hirsiaitta ja rannan syytinkirakennus. Tilan vanha riihi on kalliolla tien laidassa. Alue on osa valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltua Barösundin väylää.

Orslandetin länsiranta a1 Jutansin pitkänomainen, metsien rajaama peltoaukea ulottuu Barösundin rannalle ollen näin osa salmen maisemaa, jota tilan päärakennus hallitsee kallion laelta. Syvärunkoinen, satulakattoinen, frontonilla komistettu hirsirakennus on 1800-luvun lopusta. Tien varressa on komea lohkokivinaavetta ja peltojen toisella laidalla hirsinen riihi. Lähellä on myös joukko muita asuin- tai talousrakennuksia. Rannalla on vanha höyrysaha. **Hättvikin** vanha torppa on muokattu jugendhuvilaksi. Alueen rakennuskanta on muodostunut vuosina 1853–1922. **Björknäsin** vanhan kalastus- ja maatilan punainen päärakennus on todennäköisesti alunperin yksinäistupa. Siihen liittyy pieni puinen navetta. Kohteet näkyvät osin vesiltä ja valtakunnallisesti merkittäväksi luokitellulta vanhalta väylältä.

Sandvik, Västergård, Högholm a1 Sandvikin pieni punainen rakennus oli kalastajatorppana 1809–1914. Siihen kuuluu useita pieniä ulkorakennuksia eri aikakausilta. Västergårdin vanha kalastaja- ja maatila erotettiin Barösta 1912. Pieni punainen yksinäistupa on 1920-luvulta, ja sen vieressä on navetta. Rakennukset ovat ryhmittyneet säännöllisen pihan ympärille. Molemmat tilat näkyvät väylältä. Vastapäisen Högholmin korkealla kalliolla on konsuli Hugo Wallbergin rakennuttama komea mansardikattoinen huvila 1920-luvulta. Rannempaa on kaksi pienempää, punaiseksi maalattua asuinrakennusta. Tilat ovat valtakunnallisesti merkittäväksi luokitellun Barösundin väylän varrella.

Själön Gloholm ja koulu a1 Bastön tilaan kuuluneessa Själössä oli kalastajatorppa vuodesta 1804 lähtien. Saaren itäosasta ja joistakin lähisaarista muodostettiin 1909 nykyinen Gloholmin tila. Sen punainen, kaksikerroksinen asuinrakennus on 1910–20-luvulta. Peltojen laidassa on karjarakennus ja rannassa venevaja sekä aittoja. Saaren länsirannalle perustettiin 1916 yläkansakoulu, joka toimi yhden opettajan kouluna 1960-luvun alkuun saakka. Mansardikattoinen hirsirakennus on kauniilla rantatontilla. Lähellä on mm. pieni asuinrakennus ja vanha riihi.

Stor Ramsjö a1 Stor Ramsjö mainitaan asiakirjoissa jo 1330-luvulla, jolloin se myytiin muiden maiden mukana virolaiselle Padisten luostarille. Maat palautuivat kruunulle seuraavan vuosisadan puolivälissä ja olivat sittemmin läänitettyjä ainakin Bonde- ja Tott-suvuille, vuonna 1677 ne siirtyivät Fagervikin ruukin hallintaan. Ruukkia kiinnostivat erityisesti saaren metsävarat, ja sen enimmillään neljä torpparia lienevät miilunneet puuhiiltä. Saaren nimistö viittaa hiilenpoltoon, ja sen metsistä tapaa yhä miilunpohjia. Torpat itsenäistyivät 1920-luvun vaihteessa. Parhaiten perinteisen ilmeensä on säilyttänyt **Skansen**. **Ramsjön** tilan talouskeskus on sijoittunut kuivuneen merenlahden, Flyetin, äärelle. Sen vanha, kaksikerroksinen asuinrakennus siirrettiin jo 1800-luvulla Fagervikin ruukin yhteyteen.

Svartö a1, 2 Svartön **Högnäs** on suurehko, uusrenessanssityylinen huvila 1800-luvun lopulta. Sen lienee rakennuttanut taiteilija Frans Maexmontan. Niemen sivussa on kaunis lohkokivilaituri ja sen jatkona hirsirakku, rannassa on hirsisauna. **Klaradal** on Tostholmista 1918 erotettu maatila. Sen kaunis, punamallattua asuinrakennus sijaitsee niemen keskellä ja näkyy hyvin väylältä. Vanha väylä Viroon kulki Sillsundetin kautta. **Sillsundetin** kalastajatilalla harjoitettiin aikaisemmin myös maanviljelyä, ja siellä toimi kauppa 1960-luvulla. Tilan asuinrakennus on 1950-luvulta. **Hagalund** erotettiin Tostholmista 1906. Kalastus- ja maatilan punainen mansardikattoinen päärakennus on 1920-luvulta. Rannassa on suuri venevaja ja siltoja, jotka muodostavat arvokkaan satamamiljöön. Hagalund näkyy hyvin etelästä.

Storö b1 Storön pohjoisrannalla vuosina 1937–65 toiminut **kauppa** on museoitu. Valkoinen kaksikerroksinen kaupparakennus, rantapuoti ja laituri näkyvät hyvin lännestä. **Västeruddenin** kalastajatilalla on kuulunut Bastöhön.

Tostholm a1, 2 Tostholm on yksinäistila ja yksi saariston kantatiloista, jonka torppia useat Inkoon läntisen saariston kalastajatiloihin ovat aikoinaan olleet. Samanniminen tila mainitaan jo 1500-luvun asiakirjoissa. Sen asukkaat tunnettiin mm. kruunun rahdinkuljettajina. Tallinnalainen kauppias E.V. Luther osti tilan 1800-

luvun alussa. Etelärinteessä sijaitseva asuinrakennus, alunperin 1900-luvun vaihteessa rakennettu huvila, on saanut nykyisen, arkkitehti J.S. Sirénin suunnitteleman asunsa 1939. Muut rakennukset ovat nekin pääosin 1900-luvulta.

Älgsjölandet b1 Älgsjölandetin **Snäckhamnissa** on 1900-luvun vaihteen huvila, jossa on pikkuruutuihin lasiveranta. **Östervik** (Österviken) on tyypillinen saariston pientila, jonka punainen, kaksikerroksinen asuinrakennus on vuodelta 1926. Talousrakennukset ovat ryhmittyneet pienelle mäelle säännöllisen pihan ympärille. Molemmat talot näkyvät valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi luokitellulta Barösundin väylältä.

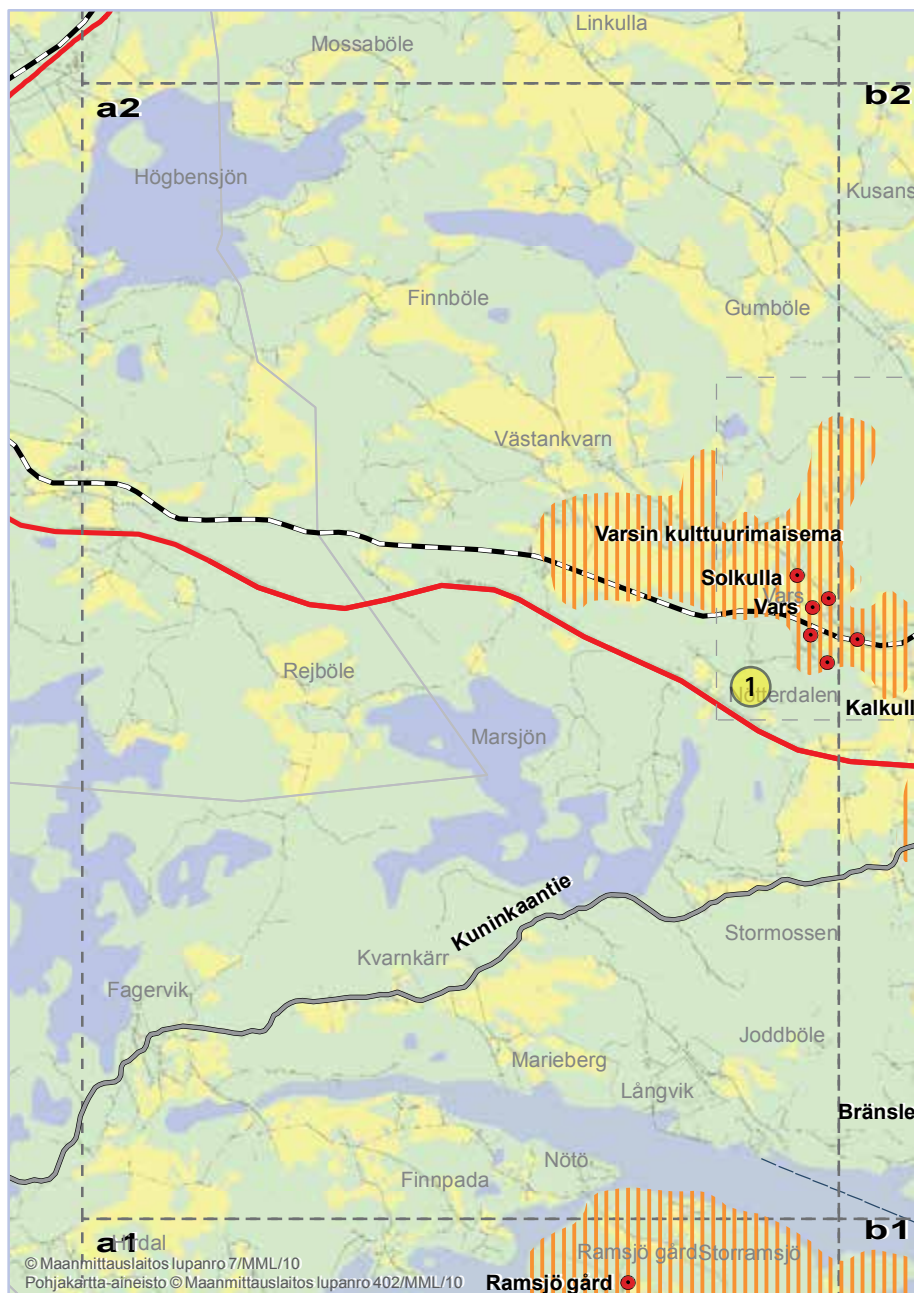
Lill-Klockarsin pieni saaristolaistila Skatafladanin rannalla muodostaa kauniin kokonaisuuden, johon kuuluu yksikerroksinen asuinrakennus 1800-luvulta, navetta, venevaja sekä kaksi punaista ranta-aittaa, joista toinen on rakennettu uudestaan vanhan mallin mukaan. Nykyisen, 1950-luvulla valmistuneen asuinrakennuksen on suunnitellut arkkitehti Anna-Lisa Stigell. Saaren länsipäässä on runsaslajinen luonnonsuojelualue ja vierasvenesatama. **Mellangårdin** suuri, huvilamainen päärakennus on valmistunut vuonna 1894 riehuneen tulipalon jälkeen. Tilaan kuuluu useita talousrakennuksia.

Älgsjön taistelun maisema b1 Barösundilla on yhtenä saariston vesiliikenteen solmukohdista ollut huomattava strateginen ja takтин merkitys. Salmen pohjoispään vesillä ja saarissa käytiin Kustaa III:n sodan (1788–90) aikana venäläisten ja ruotsalaisten välisiä taisteluja. Venäläisten laivasto liikkui rannikolla pyrkien tuhoamaan ruotsalaisten huoltokuljetuksia. Ruotsalaiset linnoittivat Barösundin pohjoispään saaria, Älgsjön itäkärkeä sekä Stor Ramsjön kaakkoiskärkeä. Venäläiset valtasivat asemat 1789 ja vahvistivat niitä edelleen. Erityisen vahva lieene ollut Älgsjön kenttälinoite, kahdeksalle tykille tarkoitettu kaksoispalissadi. **Jakobram-sjön varustus**, hiekkavallein suojattu muutaman tykin patteri on säilynyt, tosin madaltuneena ja maatuneena saaren kaakkoiskärjessä, aivan metsikön rajassa. Stor Ramsjön Skanssudenin patteri sijaitsi heti myöhemmän **luotsiaseman** itäpuolella. Paikka on vaurioitunut mm. hiekanotossa. Barösunds fjärdeniä hallitseva suurempi varustus on sekin erotettavissa madaltuneena vallituksena. Maisema sijaitsee valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi luokitellulla Barösundin meriväylällä.

Varsin kulttuurimaisema a2, 1 Inkoon kirkonseutu jäi syrjään 1903 valmistuneesta radasta, kun asema sijoitettiin Varsin kylään. Varsista ei kuitenkaan kehittynyt suurta taajamaa. Asema-alue on rakenteeltaan tyypillinen, nauhamaisesti radan varteen sijoitettu puistomainen kokonaisuus. **Asemarakennus** valmistui 1902 arkkitehti Bruno Granholmin tyyppipiirustusten mukaan. Asemasta itään johtavan lehtipuukujan varrella ovat entiset sauna, pesutupa ja leipomo, sen länsipuolella on varastomakasiini.

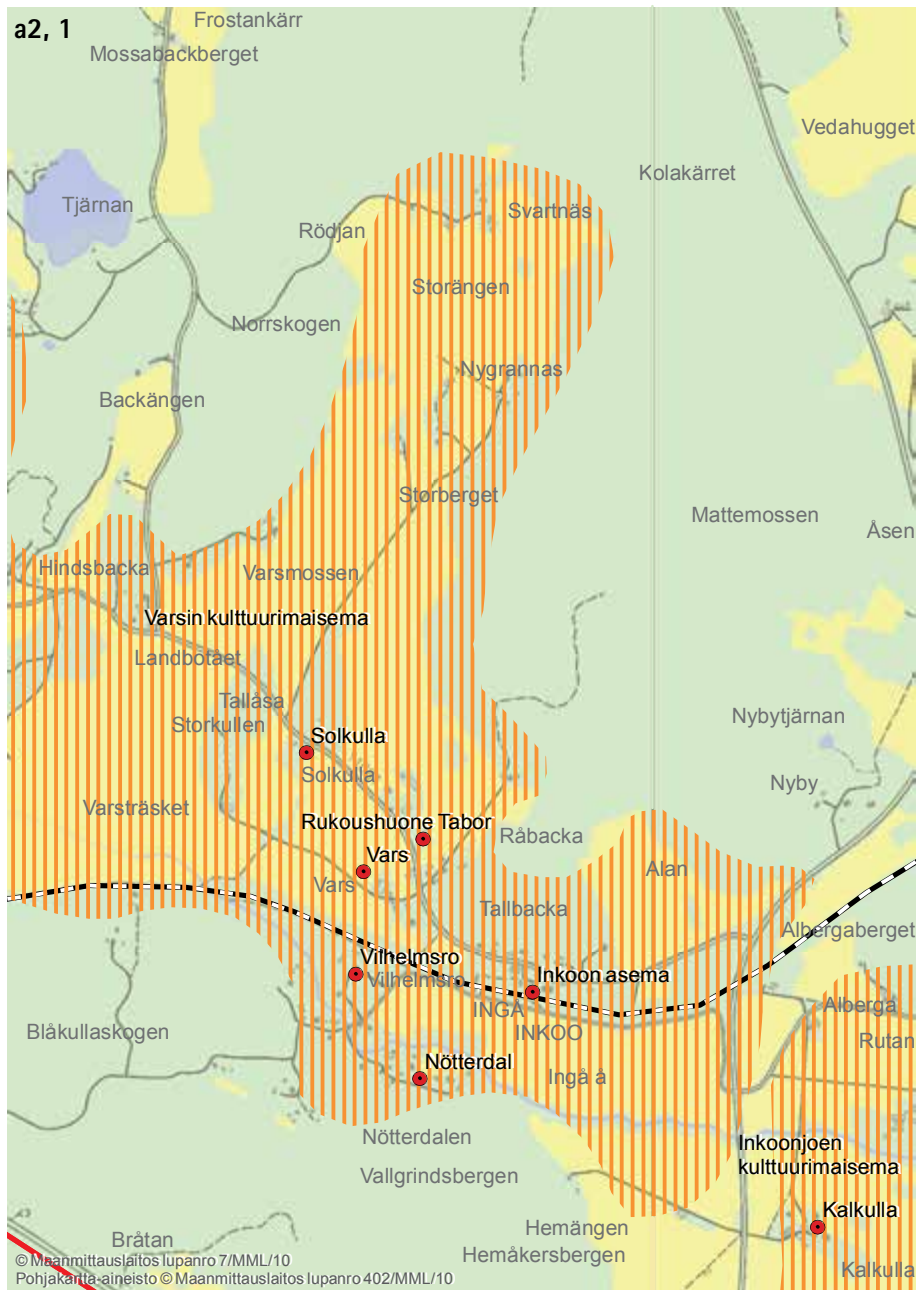
Aseman taakse, tien varteen, nousi 1900-luvun alkukymmeninä jonkin verran asutusta. **Vilhelmsron** kaunis jugendhuvila on puistomaisella tontillaan Inkoonjoen pohjoisrannalla, aivan rautatien varressa. Tilalla toimi puutarhamestari J.W. Ekholmin kaupapuutarha, josta on yhä jäänteitä päärakennuksen lähellä. Maisemalle ovat leimallisia havu- ja lehtipuukujat sekä pensasaidat. Kapeassa ja jyrkkäreunaisessa laaksossa lieene rautatieaseman kohdalla ollut perinteinen vesimyllyn paikka. Kallioon louhitun jokuoman vieressä on jäljellä myllyn lohkokivisokkeli. Vanha myllärin mökki on mäellä Vilhelmsron eteläpuolella, ja sen vieressä on uudempi, rapattu asuinrakennus mahdollisesti 1910–20-luvulta. **Varsin** tilan hirsinen, frontonilla varustettu päärakennus on 1910-luvulta. Pihan sivulla on työväen asuinrakennus. Maantien varressa on tyyliltään lähinnä jugendhenkinen entinen syytinkirakennus **Solkulla** n. vuodelta 1920. Metodistikirkon punatiilinen, päätytornillinen rukoushuone **Tabor** valmistui 1925. Arkkitehti Atte Willbergin suunnittelema, niukan klassistinen ja goottilaisvaikutteinen rakennus on maaseudulle varsin poikkeuksellinen, mutta aikansa kirkkoarkkitehtuurille tyypillinen. Joen eteläpuolella on viehättävä **Nötterdalenin** mökkilläisalue mahdollisesti 1900-luvun vaihteesta.

Bastön tila b1 Bastö on ollut asuttu ainakin 1500-luvulta. Saaren samannimiseen tilaan kuului aikoinaan suuri osa Barösundin itäistä saaristoa, jonne perustettiin useita torppia 1700-luvulta alkaen. Tila jaettiin vuonna 1908 pienempiin osiin, ja samalla sen torpat itsenäistyivät. Bastön talouskeskus on saaren etelärannalla, maisemallisesti kauniilla paikalla rantakallion laella. Pitkänurkkainen, vuoliaiskattoinen, paritupa-tyyp-





a2, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

pinen päärakennus on mahdollisesti 1800-luvun alkupuoliskolta. Sen tiivis suljettu pihapiiri on jo hävinnyt, mutta paikalla on yhä joitakin ulkorakennuksia, mm. vanha savupirtti ja navetta. Rakennukset ovat maaston korkeimmilla kohdilla, tavallisesti kalliopaljastumilla, ja niiden väliin jää kasvillisuudeltaankin arvokkaita niitymäisiä notkelmia. Kiviadat, syreenit ja omenapuut ovat olennainen osa ympäristöä.

Gåsö b1 Gåsön Södergården ja Norrgården tilat erotettiin Lill-Ramsjöstä 1905. Molemmat saaren länsirannalla sijaitsevat huvilat on siirretty Helsingistä 1904, Södergård Liisankatu 27:stä ja Norrgård Fredrikinkatu 22:sta. Vanhaan satamamiljööseen kuuluu mm. 1700-luvun ranta-aittoja. Miljöö näkyy Hamnviikeniltä.

Lövö b1 Lövö oli Bastön kalastajatorppa aina vuoteen 1911. Tila muodostaa elävän saaristolaismiljöön, jonka perinne on jatkunut katkeamattomana. Vanha punainen torppa on 1800-luvulta, ja sen ympärillä on runsaasti ulkorakennuksia. Saaren länsirannalla on huvila- ja lomarakennuksia.

Mangrund b1 Vanhan ulkosaariston tilan päärakennus Mangrundissa on rakennettu luultavasti 1880-luvulla alunperin yksinäistuvaksi ja laajennettu mm. vuonna 1925. Satamapoukamassa on ryhmä vanhoja aittoja sekä navetta 1800-luvulta. Saarella tiedetään asutun jo 1800-luvun vaihteessa. Torppa kuului Bastöhön vuoteen 1911 asti.

Skeppö b1 Skeppössä tiedetään asutun jo 1700-luvun lopulla. Samanniminen tila on entinen Bastön torppa ja luotsin asuinpaikka, joka itsenäistyi 1911. Tyypillisen ulkosaariston tilan asuinrakennus on valmistunut useassa vaiheessa. Rannan hirsiaita on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1862, viereinen "mangelboden" on siirretty saareen 1900-luvun alussa. Tila näkyy lännestä.

Langlö ja Timmerö b1 Langlössä ja Timmerössä on kaksi ulkosaariston kalastajatilaa, jotka kuuluivat Bastöhön aina vuoteen 1911 saakka. Langlön pohjoisrannalla sijaitseva kalastajatorppa on peräisin 1700-luvulta. Kauniissa, avoimessa miljöössä on 1920-luvun päärakennus, navetta ja ranta-aitta.

Timmerön etelärannalla on yksi Inkoon vanhimpia kalastajatorppia. Myös sen asuinrakennus on 1920-luvulta. Miljööseen kuuluu piitokeskeja ranta-aittoja.

Tiftö b1 Tiftössä on ollut Bastön tilan kalastajatorppa viimeistään 1810-luvulta aina vuoteen 1911, jolloin tila itsenäistyi. Saari siirtyi 1920-luvulla Suomen Sokerin edustuskäyttöön. Rakennukset ryhmittyvät näkyvästi pohjoisrannan kallioille. Puuston varjostama, kaksikerroksinen, keltainen huvila on syntynyt 1900-luvun alkupuolella vanhaa torppaa laajentamalla. Puistomaisesti hoidetulla alueella on lisäksi joitakin ulkorakennuksia, mm. suurehko venevaja. Pieni huvilanvartijan mökki on mahdollisesti peräisin 1920-luvulta.

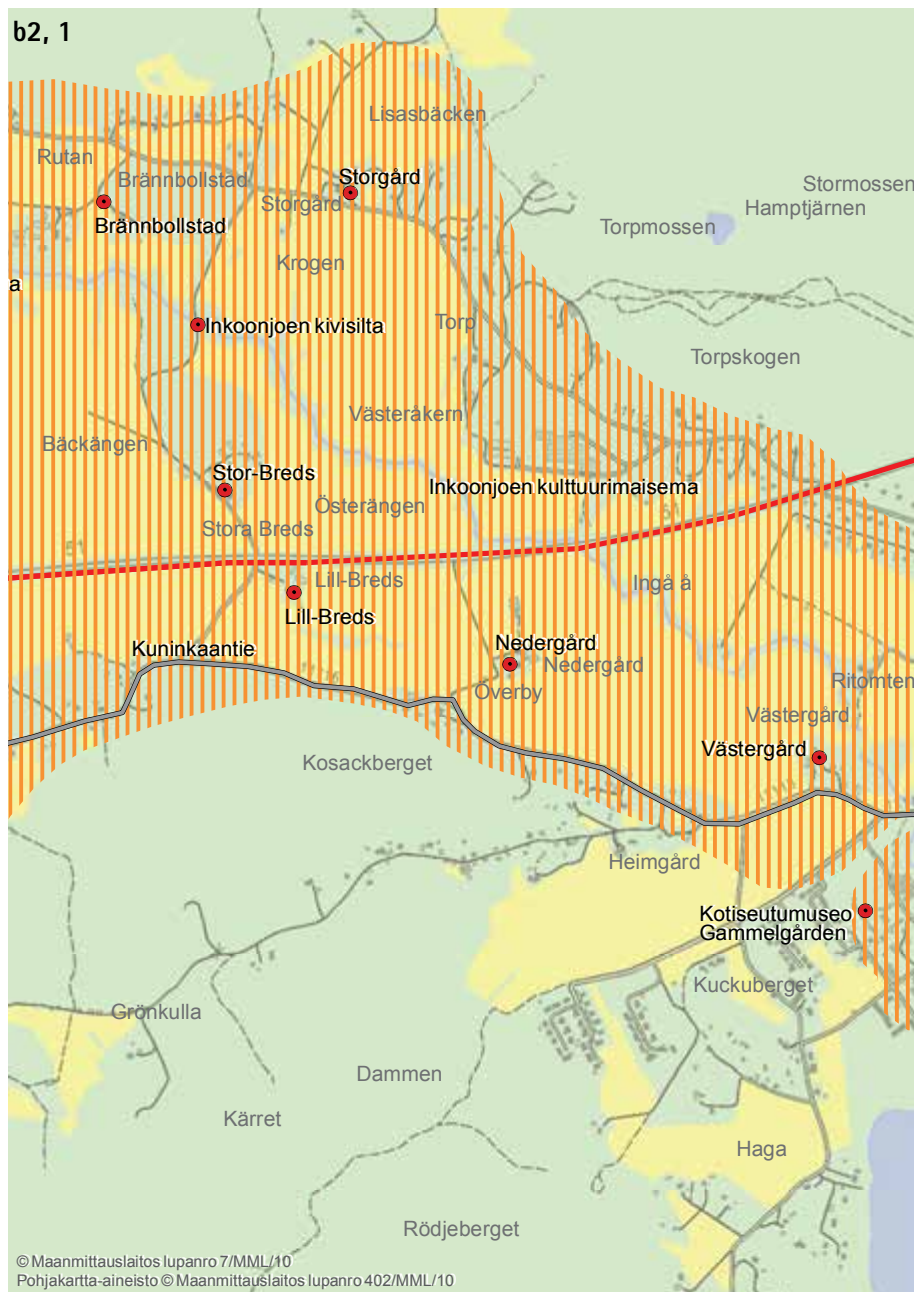
Stora Fagerö ja Lilla Fagerö b1 Suurehko ja metsäinen Stora Fagerö kiinnosti pitäjäläisiä jo varhain. Vuonna 1801 perustetun torpan rakennukset ovat saaren itärannalla. Eteläosassa on 1950-luvulla perustettu kalastajatali ja joitakin ilmeisesti viime sotien aikaisia vaatimattomia asemia. Saaren pohjoisosan korkeimmalla kohdalla on mahdollisesti rautakautinen **kivilatomus**. Pyöreän, lähes maantasaisen latomuksen halkaisija on 3,5–5 metriä, ja sen reunaa kiertää kivikehä. Saari paloi kauttaaltaan 1800-luvun lopussa.

Ensimmäinen kalastaja asettui Lilla Fageröhön 1830-luvulla. Torpan rakennukset muodostavat kauniin, mutta rappeutuneen kokonaisuuden lahden pohjukassa. Saaren harjalla on kiviptylväillä, terasseilla ja liuskekivijalalla koristettu suurehko huvila vuodelta 1945.

Tingsholmen b1 Tingsholmenissa sijaitseva huvila on valmistunut 1905, jolloin tontti erotettiin Lill-Ramsjöstä. Rakennus siirrettiin muutettuna Rajamäeltä hiivattehtaan johtaja A.W. Juslinin toimesta. Kaksikerroksisessa, mansardikattoisessa rakennuksessa on suuri lasiveranta. Sen vieressä on erityisen kaunis kalastajatorppa, jonka ranta-aitta on rakennettu 1970-luvulla vanhan mallin mukaan. Alue näkyy lounaasta.

Inkoon kirkonkylä b2, 1; b2, 2 Inkoon kirkonkylä on kasvanut Kuninkaantien ja Inkoonjoen liikenteelliseen solmukohtaan. Sen vanhimmat osatekijät ovat kirkko, pappila, maantie siltoineen ja satama. Kirkonseutu oli 1500–1600-luvulla myös krouvinpaikka. Myöhemmin sinne nousi erityisesti hallinnon, kaupan ja kulttuurin rakennuksia.

b2, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

b2, 2



Pyhälle Nikolaukselle omistettu **harmaakivikirkko** on rakennettu neljässä päävaiheessa 1400-luvun kuluessa. Kirkko uusittiin, suurennettiin ja holvattiin 1400-luvun lopulla nykyiseen, kaksilaivaiseen asuunsa. Itäisen päädyn tiilikoristelu on maassamme harvinaista tyyppiä. Kirkkosalin seinämaalaukset ovat pääosin 1400-luvun lopusta. Pohjoissivulla on tunnettu kuolemantanssiaihe, joka lieene peräisin 1500-luvulta. Kirkkoa korjattiin 1730-luvulla brandenburgilaisen rakennusmestari J.F. Schultzin johdolla. Tuolloin rakennettiin myös kolminivelinen, kahdeksankulmaiseen lanterniiniin päättyvä tapuli keskiaikaisen harmaakiviosan päälle. Vuonna 1818 kirkon ikkuna-aukkoja avattiin rakennusmestari Martti Tolpon johdolla. Kirkkoa on kunnostettu ja restauroitu mm. 1950-luvulla ja 1992.

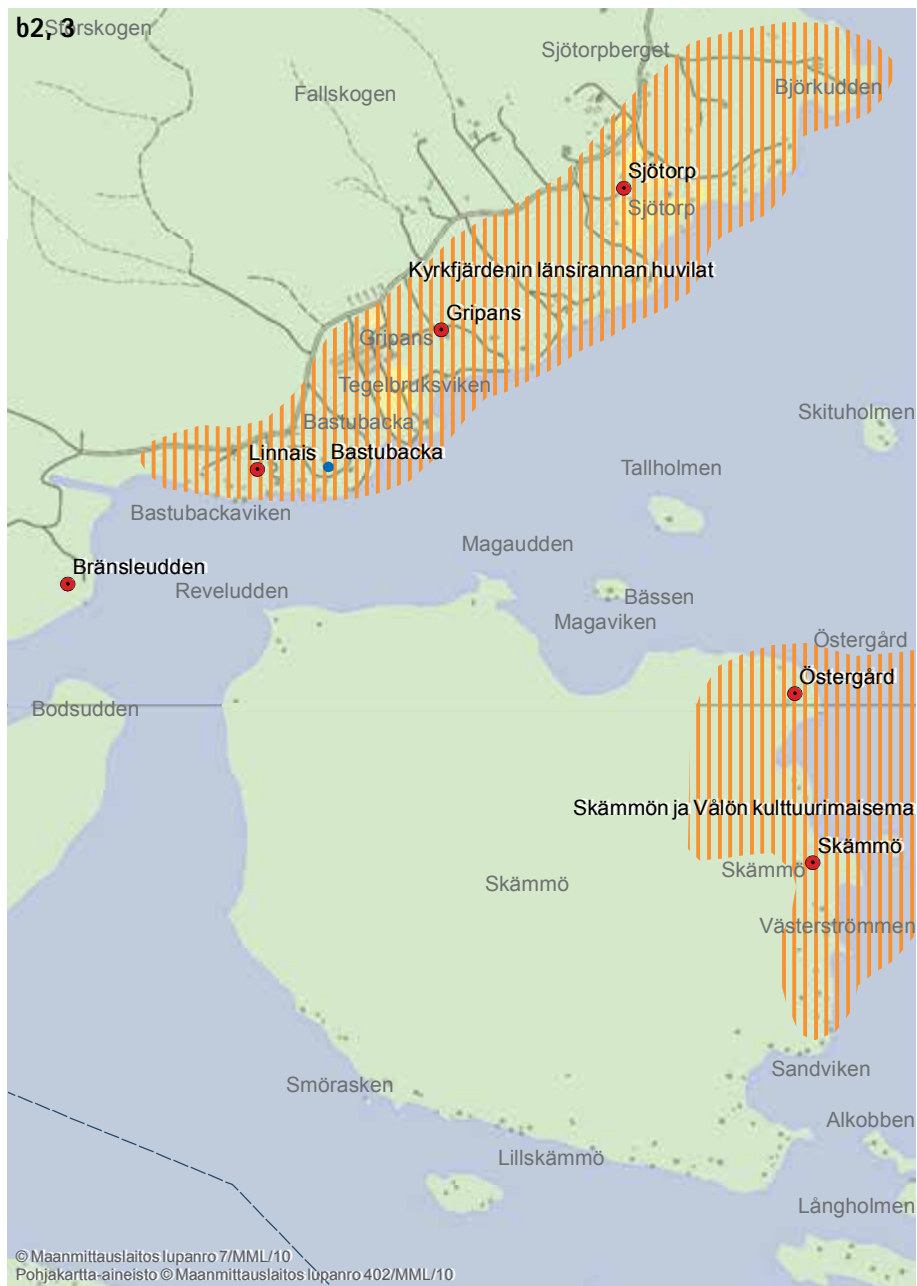
Pitäjän **pappila** on perinteisellä paikallaan kirkon vieressä. Nykyinen, rakennusmestari Gustaf Adolfssoinin suunnittelema empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1836. Seurakunta oli tuolloin Helsingin yliopiston teologian professoreiden palkkatilana. Puistomaisella tontilla on vanha hirsiaitta ja tien toisella puolella komea 1890-luvun harmaakivinavetta. Kirkon eteläpuolella sijaitseva hirsirunkoinen ns. **Stenvallin** huvila ostettiin kunnantaloksi 1915, ja se on toiminut myöhemmin kirjastona. Sen vieressä jokivarressa on venäläisen kauppiaan Roman Mitranoffin 1880-luvulla perustama liikerakennus **Köpmans**, jonka kohdalla oli aiemmin saaristolaisten perinteinen satamapaikka. Kunta sai 1930-luvulla lahjoituksena sairastuvan, joka on yhä käytössä. Sairaalan lähellä on 1939 rakennettu VPK:n paloasema torneineen. Inkoolla ja Degerbyllä oli 1800-luvun lopusta lähtien yhteinen kunnanlääkäri, joka sai virka-asunnokseen empirehenkisen **Hagan** (Hagalundin) tilan päärakennuksen. Kirkonkylä muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Bredsin kylä ja Nedergård b2, 1 Kantatieltä katsoen muodostavat Bredsin kylän kaksi tilaa, Stor- ja Lill-Breds, sekä Utanäkerin Nedergård maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Lill-Breds ja Nedergård liittyvät myös historiallisesti yhteen, sillä ne olivat Uudenmaan jalkaväkirykmentin Inkoon komppanian virkataloja – edellinen vääpelin, jälkimmäinen kapteenin asunto. **Lill-Bredsissä** oli myös kievari aina 1900-luvun alkuvuosikymmenille. Tila oli valtion omistuksessa 1940-luvulle, ja sen nykyinen päärakennus on vuodelta 1919. **Stor-Bredsin** päärakennus on alunperin 1810–20-luvulta. **Nedergård** lunastettiin yksityisomistukseen 1920. Sen vuonna 1870 rakennettu päärakennus on saanut nykyasunsa 1915. Kapteenin asuinrakennus siirrettiin jo 1800-luvulla Espooseen tai Kirkkonummelle. Tilojen pihapiirissä on vanhoja rakennuksia 1700- ja 1800-luvulta. Alue on osa Inkoonjoen kulttuurimaisemaa.

Dalin kylä b2, 2 Dalin kylän vanhassa keskustassa ovat alkuperäisistä tiloista yhä Kala(r)s, Mellängård ja Nilsas. **Kalaršin** mansardikattoinen asuinrakennus vuodelta 1920 on helsinkiläisen rakennusmestari A. Rosenbergin suunnittelema. Viereisen **Mellängårdin** asuinrakennus on alunperin 1700-luvun puolivälistä, nykyasu 1930-luvulta. Erityisesti **Nilsasin** vanha asuinrakennus on rakennushistoriallisesti arvokas. Poikkeuksellisen komea, kahdella eteiskamarilla varustettu, pitkänurkkaiseksi salvottu paritupa on mahdollisesti 1800-luvun alkupuoliskolta. Maantien varressa on uusi asuinrakennus 1920-luvulta. Dal sijaitsee valtakunnallisesti merkittävän Österkullabäckenin viljelymaiseman länsipäässä.

Kotiseutumuseo Gammelgården b2,1 Kotiseutumuseo Gammelgårdeniin on koottu vuodesta 1937 lähtien lähes 20 talonpoikaisrakennusta esittelemään pitäjän historiaa ja rakennuskulttuuria, erityisesti paikallisia tyylipiirteitä ja rakennustapoja. Rakennukset on ryhmitetty säännöllisen, nelikulmaisen pihan kolmelle sivulle. Pihaa hallitsee Illansin kylän Illin tilan komea, paritupapohjainen ja pitkänurkkaiseksi salvottu entinen päärakennus. Muita rakennuksia ovat erilaiset aitat, varastot, karjasuojat, paja, tuulimylly, Gumbölen entinen alakoulun rakennus jne. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Inkoon kirkonkylän kulttuurimaisemaa.

Brännbollstad, Storgård ja Inkoonjoen kivisilta b2, 1 **Brännbollstadin** maat olivat vuoteen 1906 Fagervikin kartanon omistuksessa. Vuosina 1924–46 saksalaissyntyinen Arthur Schwalbe kasvatti siitä varsinaisen suurtilan. Kaksikerroksinen, rapattu päärakennus vuodelta 1911 muutettiin nykyasuunsa 1932 arkkitehti Ole Gripenbergin suunnitelmien mukaan. Asuinrakennuksesta erillään olevaan talouspihaan kuuluu poikkeuksellisen hienosti ja koristeellisesti detaloitu tilanhoitajan tai työväen asuinrakennus ilmeisesti 1800-luvun lopusta.



Brännbollstadin itäpuolella, Inkoon kirkonkylästä Varsiin vievän tien varressa sijaitseva **Storgård** on muistuma pitäjän ensimmäisestä, Bollstad-nimisestä herraskartanosta, eli säteristä. Tila oli vuodet 1724–1909 Fagervikin lampuotitilana, eli torppana. Nykyinen rakennuskanta on vaatimaton – asuinrakennus on valmistunut 1870 alunperin työväen asunnoiksi. Päärakennuksen vieressä on holvattu harmaakivikellari, joka lienee valmistunut ennen vuotta 1724. Tilojen välissä Inkoonjoen ylittää maatuet mukaan lukien n. 20-metrinen, yksiaukkoinen **kiviholvisilta** 1900-luvun vaihteesta. Tie lienee muodostettu yleiseksi maantieksi 1900-luvun alussa, jolloin tarvittiin yhdystie vastaperustetulle Inkoon rautatieasemalle. Alue on osa Inkoonjoen kulttuurimaisemaa.

Skämmön ja Välön kulttuurimaisema b2; b1 Skämmön ja Välön saarten välinen, eteläpäässään Västerströmmeniksi kapeneva vesialue muodostaa yhtenäisen maisemakokonaisuuden, johon kuuluvat Skämmön koilliskärjessä sijaitseva **Östergårdin** tila, itärannalla sijaitseva **Skämmö** sekä Välön luoteiskärjen **Välö**. Skämmön tilat ovat 1890-luvulla perustettuja Haga-Västerkullan torppia.

Orrholmenissa (b1) on vaatimatonta saariasutusta ja huvilakulttuuria. Tiedot sen rakennusten vaiheista ovat niukat, mutta saarella on ollut itsenäinen tila ilmeisesti 1920-luvun puolivälistä alkaen.

Södra Käringenin (b1) pohjoisrannan poukamassa on jugendilmeinen asuinrakennus ilmeisesti 1920-luvulta. Se muodostaa avoimessa merimaisemassa eräänlaisen maamerkin poiketen vaalealla väriyksellään saariston punaisista mökeistä.

Älön salmen maisema c2 Älö ja sen lähisaaret muodostivat muinoin pienen rälssitilan, joka mainitaan jo keskiajalla. Tila oli pitkään aatellisessa omistuksessa, 1770-luvulta lähtien talonpoikaistalojen torppana. Pohjoisrannalla on Österängenin tila peltoineen. Sen asuinrakennus lienee 1920-luvulta. Saaren ja Räfsön niemen väliin jää kapea, vähäisten viljelysten kauniisti rajaama salmi.

Själholmin kalastajatila c2 Själholmin eteläosan lahdenpohjukassa on entisen kalastajatorpan rakennusryhmä, jonka vaiheita ei tunneta tarkasti. Sonasundin puustellilla tiedetään olleen täällä torppa 1800-luvun alkukymmeninä. Vanhempi, pitkänurkkainen ja vuoliaiskattainen asuinrakennus lienee jo 1820-luvulta. Rannassa on pareittain sijaitsevia aittoja.

Ramsön kalastajatila c2 Ramsössä oli vuodesta 1818 Vormön alainen torppa, joka itsenäistyi pian. Torpan rakennukset ovat saaren pohjoisrannan lahdelmassa mereen viettävällä rinnetontilla. Asuinrakennuksen vanhimmat osat ovat vuodelta 1852, nykyasu on Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeisestä kunnostuksesta. Ympäristössä on joukko uudempia talous- ja asuinrakennuksia. Saaren luoteiskärjessä on 1920-luvulla rakennettu kalastajatila.

Stora Knappsholm c2 Stora Knappsholmissa on asuttu viimeistään vuodesta 1823. Saaren kalastajatorppa itsenäistyi 1913. Sen rakennukset kärsivät vaurioita Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56), mm. vanha päärakennus tuhoutui. Nykyinen päärakennus on vanha syytinkitalo. Sen vieressä ovat uudelleen rakennetut luhti ja kalkkikiekkatiliinen navetta. Saaren pohjoissivulla on satakunta metriä pitkä kiviäitä. Pohjoisrannan kalliolla on joitakin kalliopiirroksia, joista vanhin on vuodelta 1820.

Bastubackan varustus ja laituripaikka b2, 3 Pitäjäläisten tärkeintä yhteistä lastaus- ja laituripaikkaa Bastubackaa kerrotaan käytetyn jo 1500-luvulla pitkävihän (1570–1595) aikana tavaroiden ja miehistön kuljetuksissa Tallinaan. Laituri otettiin 1800-luvun lopussa myös höyrylaivaliikenteen käyttöön. Niemen rannassa on ollut joko isonvihan (1713–21) tai Suomen sodan (1808–09) aikainen tykkipatteri. Kallion laella, merimaisemaa muinoin hallinneella paikalla, on esihistoriallinen hautaröykkiö.

Kalkullan tila a2, 1 Kalkullalla on tärkeä asema Inkoon ja koko Länsi-Uudenmaan maatalouden historiassa. Tila siirtyi 1849 Fagervikin ruukin omistukseen, joka aloitti 1870-luvulla sen ja nykyisen Brännbollstadin maiden viljelyn tehostamisen ja salaojituksen. Salaojaputket tuotettiin Ruotsista, ja työssä käytettiin englantilaisia asiantuntijoita. Järjestelmä on yhä käytössä, joskin putkistoa on uusittu. Työ vaikutti viljelymaisemaan ja oletettavasti myös salaojituksen yleistymiseen. Vanha, käytöstä jäänyt asuinrakennus lienee rakennettu



pian 1849 jälkeen todennäköisesti työväen asunnoiksi. Komea kaksikerroksinen hirsirakennus on säilyttänyt joukon alkuperäisiä tai vanhoja yksityiskohtia. Tilan uudempi päärakennus on vuodelta 1909 ja lohkokivisokkelille rakennettu sementtitiilinavetta vuodelta 1939. Tila on osa Inkoonjoen kulttuurimaisemaa.

Knipholmenin pronssikautinen röykkiö b2 Saaren länsipään korkeimmalla kohdalla on pronssikautinen hautaröykkiö. Röykkiön halkaisija on 8 metriä, ja sen keskellä on syvennys.

Kyrkfjärdenin länsirannan huvilat b2, 3 Barösundin saariston ohella Inkoon kirkonkylän lähirannoille syntyi jo 1900-luvun vaihteessa joukko huvilapalstoja. **Sjötörpin** satulakattoinen, frontonilla varustettu hirsirakennus on valmistunut ilmeisesti n. 1910. Siihen liittyy kivilaituri ja pieni peltomaisema torppineen. Huviloista vanhin on **Linnais**, jonka rakennutti yliauditööri Gösta Cajanus 1894 arkkitehti Bruno Granholmin suunnitelmien mukaan. Eteläisin huviloista on muista erillään seisova, lähinnä kansallisromanttinen **Bränsle-udden**, jonka rakennutti merikapteeni ja keksijä Sigurd Savonius 1913.

Gripans b2, 3 Arkkitehti Ole Gripenberg osti 1870–1910-luvulla toimineen tiiliruukin torpan 1928 ja rakennutti paikalle uudet asuin- ja talousrakennukset. Tila oli perheen vapaa-ajankäytössä Gripenbergin harjoittaessa siellä pientä, kokeilevaa "herrasmiesmaataloutta". Sotien jälkeen Gripansista kasvoi huomattava kauppapuutarha, jolloin sen talousrakennuksia uusittiin. Gripenbergin piirtämä, 1931 valmistunut hirsinen asuinrakennus on kokonaisuuden arvokkain yksittäinen osa. Sitä ympäröi vanhaan savi-kuoppaan maisemoitu merenrantapuutarha. Gripenberg siirsi läheiselle niemelle Svartbäckin ratsutilan Norrskog-nimisen torpan. Mahdollisesti 1700-luvun lopulta peräisin oleva torppa on saanut rinnalleen kaksi aittaa, joista toinen on Karjalohjalta, sekä luhdin Sammatista.



Kuninkaantie Inkoossa a2; b2 Esihistorialliselta ajalta periytyvien vesireittien ohella Inkoon liikenneyhetyksistä keskeisin oli Kuninkaantien eteläinen, Snappertunasta Pikkalaan jatkunut haara. Se muodostaa valtakunnallisesti merkittävän historiallisen tielinjan. Syväsatamaan johtava uusi maantie katkaisee Kuninkaantien, joka jatkuu Inkoonjoen peltoaukean eteläidässä. Kirkonkylässä tie ylittää vanhan siltapaikan ja jatkuu edelleen Österkullan viljelylaaksoon. Innanbäckin jälkeen kantatie 51 katkaisee vanhan tien pieniksi pätkiksi. Rädکیلan kohdalla on pieni kivisilta. Tie johtaa Degerbyn hautausmaan kohdalta Degerbyn kirkonkylään, josta tie jatkuu läpi Billskogin Siuntion puolelle.

Härligön huvilat b2 Panimomestari O.B. Bäck osti Hovgårdin tilaan kuuluneen Härligön 1887. Hän lienee lyhyessä ajassa muokannut saarta merkittävästi rakentamalla kaksitoista rakennusta, pengertämällä etelärannan lohkokivilaiturin sekä perustamalla puutarhan ja puiston. Nykyiset, eteläisivultaan avoimeksi nelioiksi ryhmitetyt rakennukset sijaitsevat saaren keskellä. Eteläkärjen kalliolla on hirsinen huvila. Bäckin kuoltua 1895 maat lunasti Helsingin yliopiston rehtori Waldemar Ruin. Saari on tullut tunnetuksi Ruinin pojan, professori Hans Ruinin kirjallisesta tuotannosta.

Ingarskilan kylä b2; b2, 4 Ingarskilan kylä on maisemallisesti edustava, mutta sen rakennuskanta on vahvasti uusiutunut. Vain pareittain tien varressa sijaitsevat **Jönis** ja **Hinders** ovat säilyneet pääosin perinteisessä asussaan. Niiden päärakennukset ovat 1800-luvun lopulta ja Hindersin kalkkikiekkatiilinen navetta vuodelta 1928. Tiloihin kuuluu myös joukko muita 1900-luvun vaihteen asuin- ja talousrakennuksia, mm. kaksi hirsiaittaa. **Malmgård** on erotettu Hindersin tilasta 1918. Sen rakennuksista merkittävin on kaksikerroksinen, tiilirunkoinen päärakennus vuodelta 1939. Vuosina 1886–1964 toimineen **kansakoulun** rakennukset ovat vanhan kylätien varressa. Yläkansakoulun suurempi, leveärunkoinen hirsirakennus on mahdollisesti jo koulun perustamisajalta. Se lienee vanhin säilynyt nimenomaan koulukäyttöön tarkoitettu rakennus Inkoossa. Alakoulu valmistui 1930-luvun alussa.

Österkullan kylämäki ja Sonasund b2; c2 Peltojen keskellä sijaitsevalla Österkullan kylämäellä on kaksi tilaa, Östergård ja Västergård. **Östergård** oli 1600-luvun lopusta sotilasvirkatalona. Sen paritupapohjainen,

pitkänurkkaiseksi salvottu asuinrakennus on ainakin vanhimmilta osiltaan ilmeisesti jo vuodelta 1747. Västergård kuului pääosan 1800-lukua pitäjän nimismiehille. Komean, empirehenkisen asuinrakennuksen rakennutti nimismies C.J. Lemström 1825. Itäisempi siipirakennus, Lillstugan, lienee 1800-luvun alusta. Molempiin tiloihin kuuluu vanhoja talousrakennuksia.

Laakson etelä laidalla sijaitsevasta **Sonasundista** (c2) tuli sotilasvirkatalo 1680-luvulla. Tilan nykyinen asuinrakennus lienee 1700-luvun loppupuolelta, mutta siihen on tehty myöhempiä muutoksia. Asuinrakennuksen tuntumassa on luhti vuodelta 1799 sekä entiset työväen asuinrakennus ja sauna. Sonasundin entinen **ylä- ja alakansakoulu** (c2) valmistui 1922. Mäellä, koulua vastapäätä, on sen ulkorakennus, viereisessä rinteessä keittäjäntären asuintalo. Alue on keskeinen osa valtakunnallisesti arvokasta Österkullabäckenin viljelymaisemaa.

Västergård b2 Kuninkaantien varrella sijaitsevan Västergårdin vaiheet liittyivät 1600–1800-luvulla Fagervikin kartanoon. Nykyiset, puistomaisella kumpareella sijaitsevat rakennukset ovat pääosin 1800-luvulta, joskin päärakennukseen sisältyy osia 1700-luvulta. Komea navetta on tehty tilan omista tiilistä 1890-luvulla. Ruokakellolla varustettu luhti on peräisin 1700-luvulta. Tila on osa Inkoonjoen kulttuurimaisemaa.

Rankilan kylämaisema b2 Rankilan keskiaikaisperäisen kylän rakennuskanta on monin osin uusiutunut, mutta kokonaisuus on silti rakenteeltaan ja maisemaltaan perinteinen. Tilojen päärakennukset ovat pääosin 1900-luvulta, erityisesti 1920- ja 1950-luvuilta, talousrakennusten ja torppien ollessa usein vanhempia. Ingarskilan joen koskitilla oli perinteisesti kylän yhteismylly, 1930–40-luvulla siellä toimi yksiraaminen saha ja vehnämylly. Grämarbölen 1916 valmistuneessa tiilirakenteisessa entisessä **koulussa** on sekä klassismin että jugendin piirteitä.

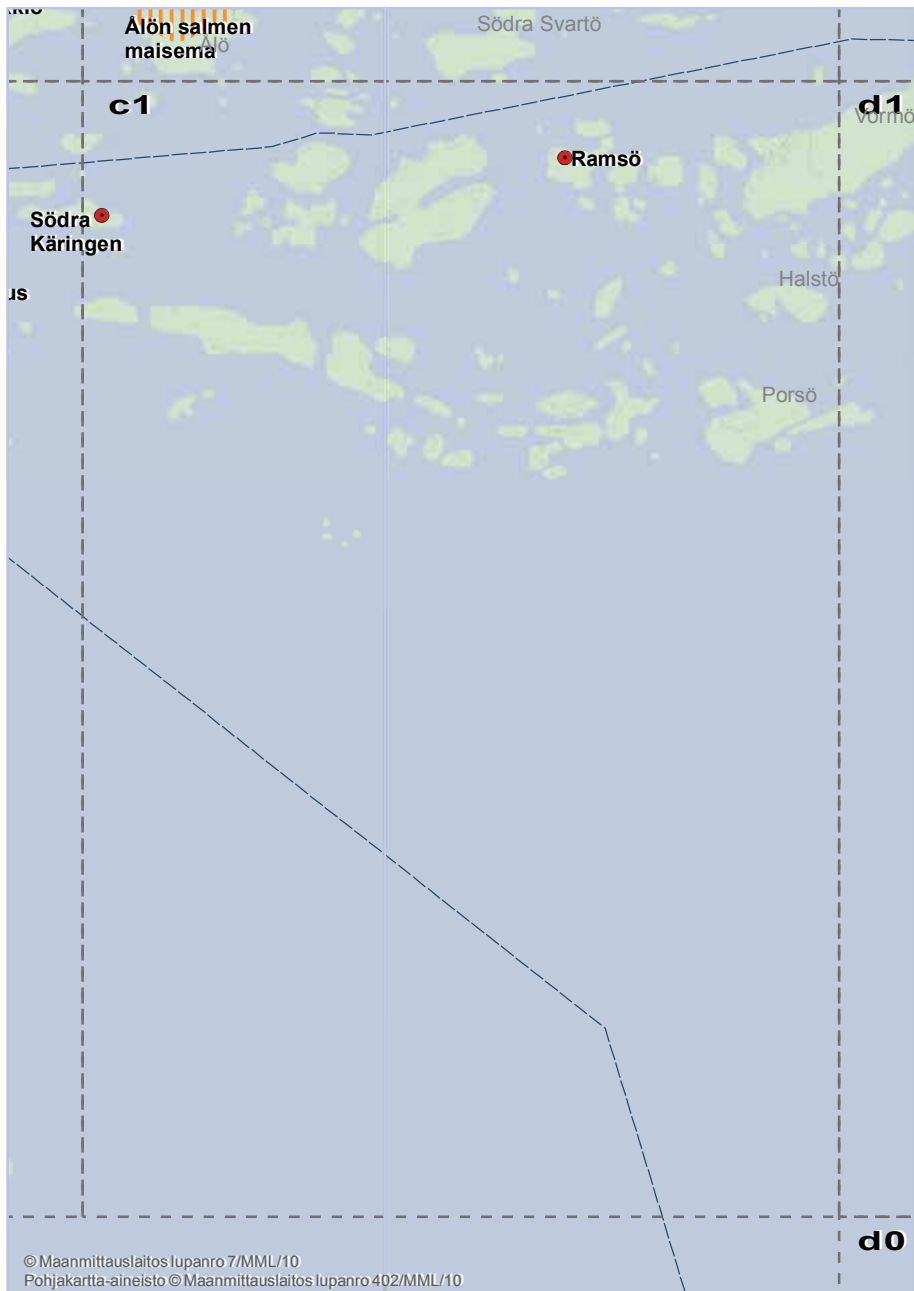
Täkterin (Tähtelän) kylä b2 Tähtelän vanhalla kylämäellä luovat kuuden tilan rakennukset poikkeuksellisen tiiviin, rakennuskannaltaan monimuotoisena säilyneen perinteisen ympäristön. Valtakunnallisesti merkittävä kokonaisuus edustaa ilmeeltään hyvin isojakoa edeltänyttä ryhmäkylää. **Gamla Svenskasin** (Gammelsvenskas) ja **Kråkasin** asuinrakennukset lienevät jo 1800-luvulta. Leimallisimpia ovat kuitenkin 1910-luvun mansardikattoiset päärakennukset. Talousrakennukset ovat pääosin 1900-luvulta. Tiloilla on kuitenkin myös vanhempia aittoja ja luhteja, mm. **Teiran** ja **Ragnvaldsin** pitkät luhdit 1800-luvun vaihteesta. Erikoinen, pitäjässä laajemminkin levinnyt piirre ovat lukuisat holvatut maakellarit.

Täkterin (Tähtelän) rautatieasema ja asemanseutu b2, 4 Tähtelän asema valmistui 1903 arkkitehti Bruno Granholmin suunnitelmien mukaan. Rakennusta laajennettiin 1910, ja se on kunnostettu 1987. Asemaan liittyy tyypillinen rautatieläisten alue, jonka kolme asuinrakennusta ulkorakennuksineen ja kellareineen ovat ryhmittyneet nauhamaisesti asemalle johtavan puukujan varteen.

Aseman ympärille syntyi uusi, rakenteeltaan hajanaiseksi jäänyt keskus, jonka tuntumaan sijoituivat asutuksen lisäksi mm. kauppa ja posti. Rautatieaseman rakentaminen veti taajamaan ajan mittaan myös pienimuotoista teollisuutta. **Meijeri** aloitti toimintansa 1910-luvun vaihteessa, ja vuonna 1931 taajamaan muutti G.A. Franzénin ruukkutehdas. Niiden vieressä on meijeristi Butzken satulakattoinen asuinrakennus. Nuorisoseurantalo **Ingbohed** vihittiin käyttöön 1912, ja sitä on laajennettu 1957.

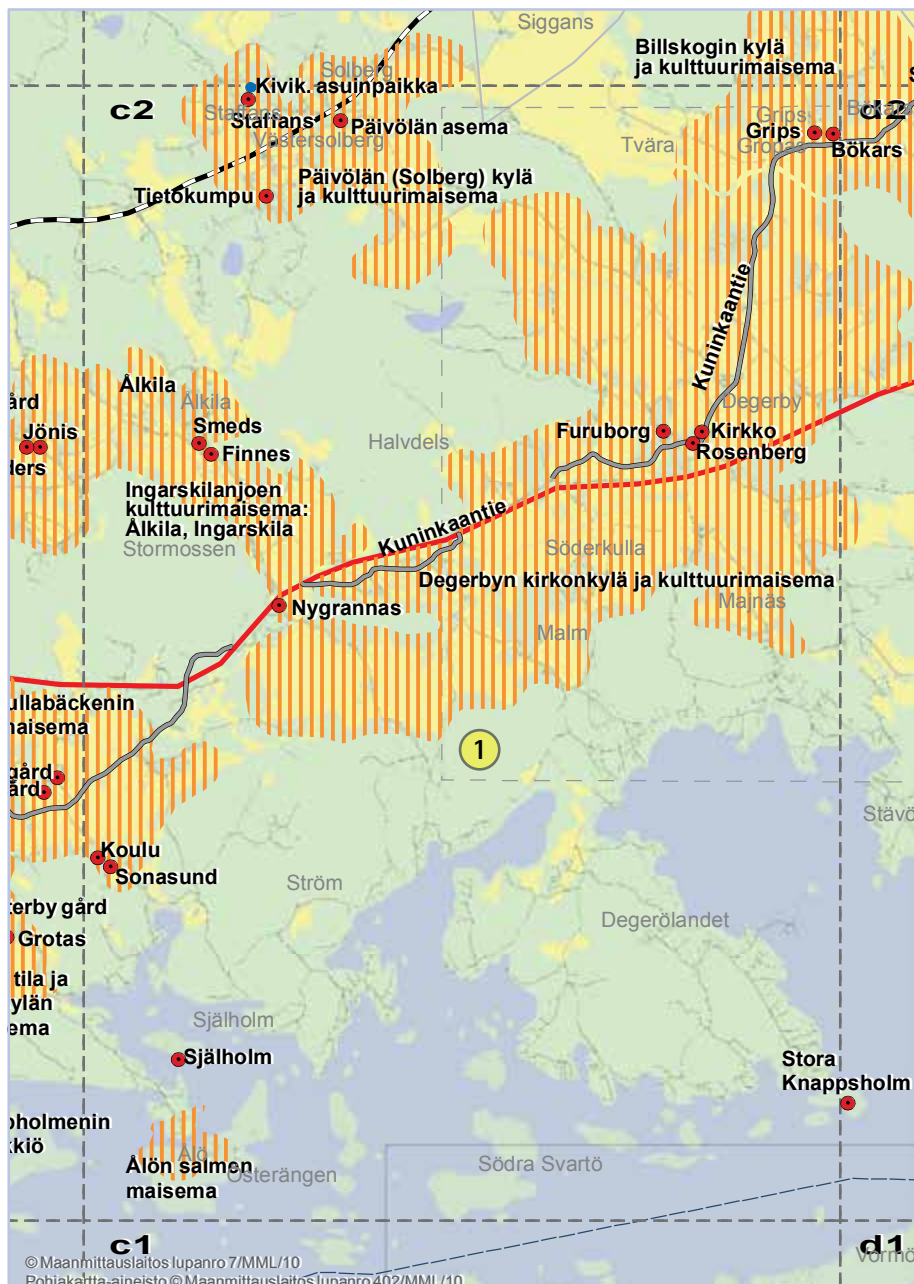
Älkilän kylä c2 Älkilän kylän tiloista kahdella on yhä erityistä kulttuurihistoriallista ja maisemallista merkitystä. **Finnesin** päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1840-luvulta, ja sen julkisivut ovat säilyttäneet lähinnä empiretyylisen ilmeensä. **Smeds** oli Fagervikin ruukin omistuksessa 1845–85. Sen mansardikattoinen, frontonilla varustettu päärakennus on vuodelta 1920. **Nygrannasin** tilan ohi kulkeesta Kuninkaantiestä on jäljellä lyhyt metsätaival ja pelloilla kaarteleva traktoritie. Kylän rakennukset antavat hyvän kuvan 1920–30-luvun maatalarakentamisesta.

Westerbyn tila ja Lågnäsin kylän viljelymaisema b2 Lågnäsin kylän rakenne on kaksijakoinen, mihin viittaavat myös muinaiset nimitykset Östernäs ja Västernäs. Nykyinen, kallioharjanteiden rajaama viljelymaisema on vanhaa merenlahtea. **Westerbyn** tilan päärakennus vuosilta 1865–67 on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä, ja se lienee Inkoon suurimpia talonpoikaisia hirsirakennuksia. Ristikeskuksella korotetun rakennuk-

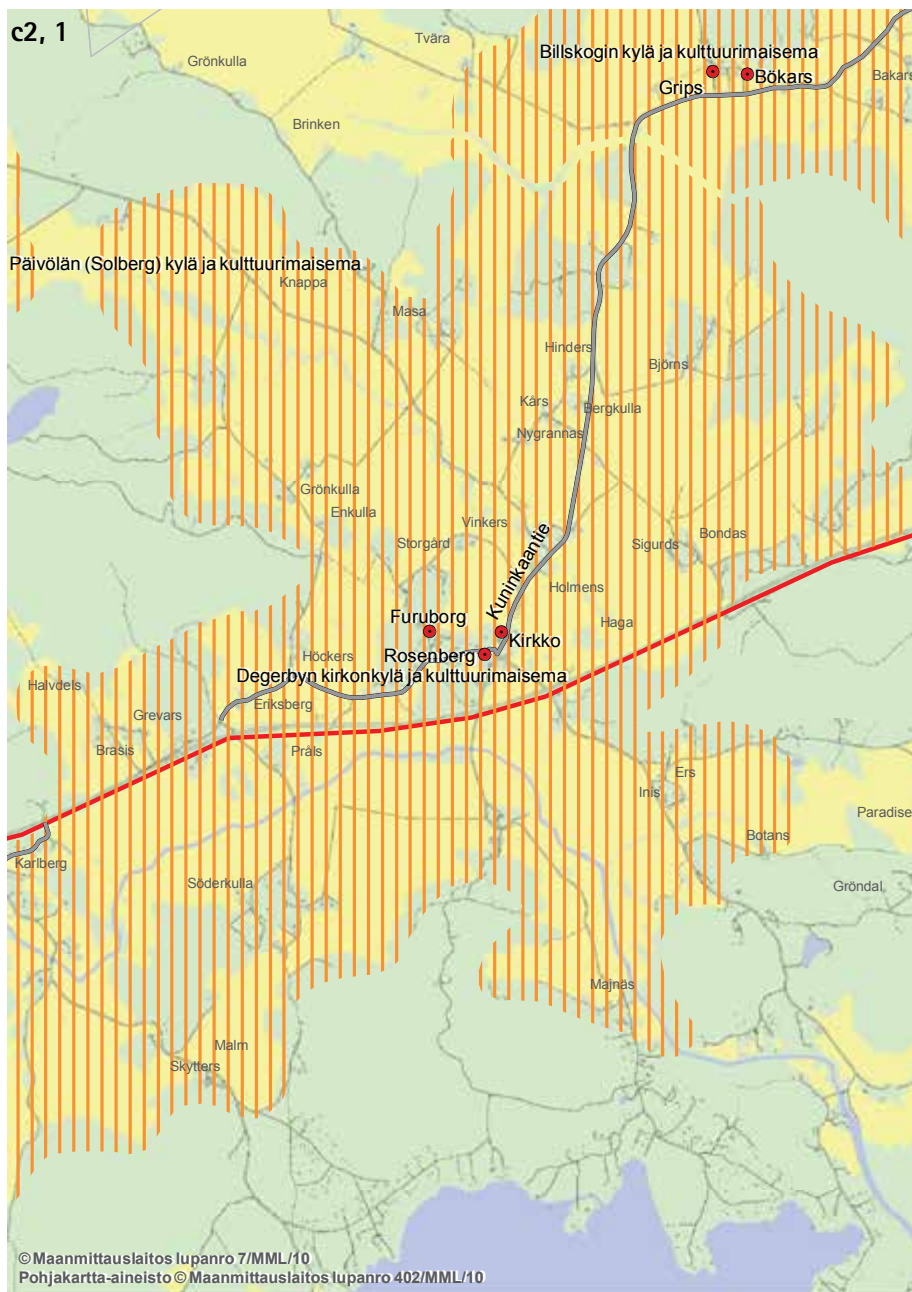


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM



c2, 1



sen takana on paritupapohjainen vanhempi hirsirakennus. Talousrakennukset on ryhmitetty viljelysten laittaan. Suuri lohkokivinavetta on vuodelta 1913. Ajotien varressa on ilmeisesti 1800-luvun hirsiaitta. **Grotasin** tilan mansardikattoinen päärakennus on 1920-luvun vaihteesta, komea navetta vuodelta 1908.

Solbergin (Päivölän) kylämaisema c2 Päivölän (Solberg) kylän maisemia ja rakennetta on erityisesti muuttanut Helsingin–Turun rata. Solberg on yksi sen kolmesta Inkooseen sijoittuneesta asemasta. Vuonna 1903 valmistunutta **asemarakennusta** on laajennettu 1910 ja muutettu myöhemminkin. Se on rautatien oikaisussa jäänyt syrjään nykyisestä ratalinjasta. Aseman vieressä on samaten käytöstä jäänyt pienehkö viljavarasto.

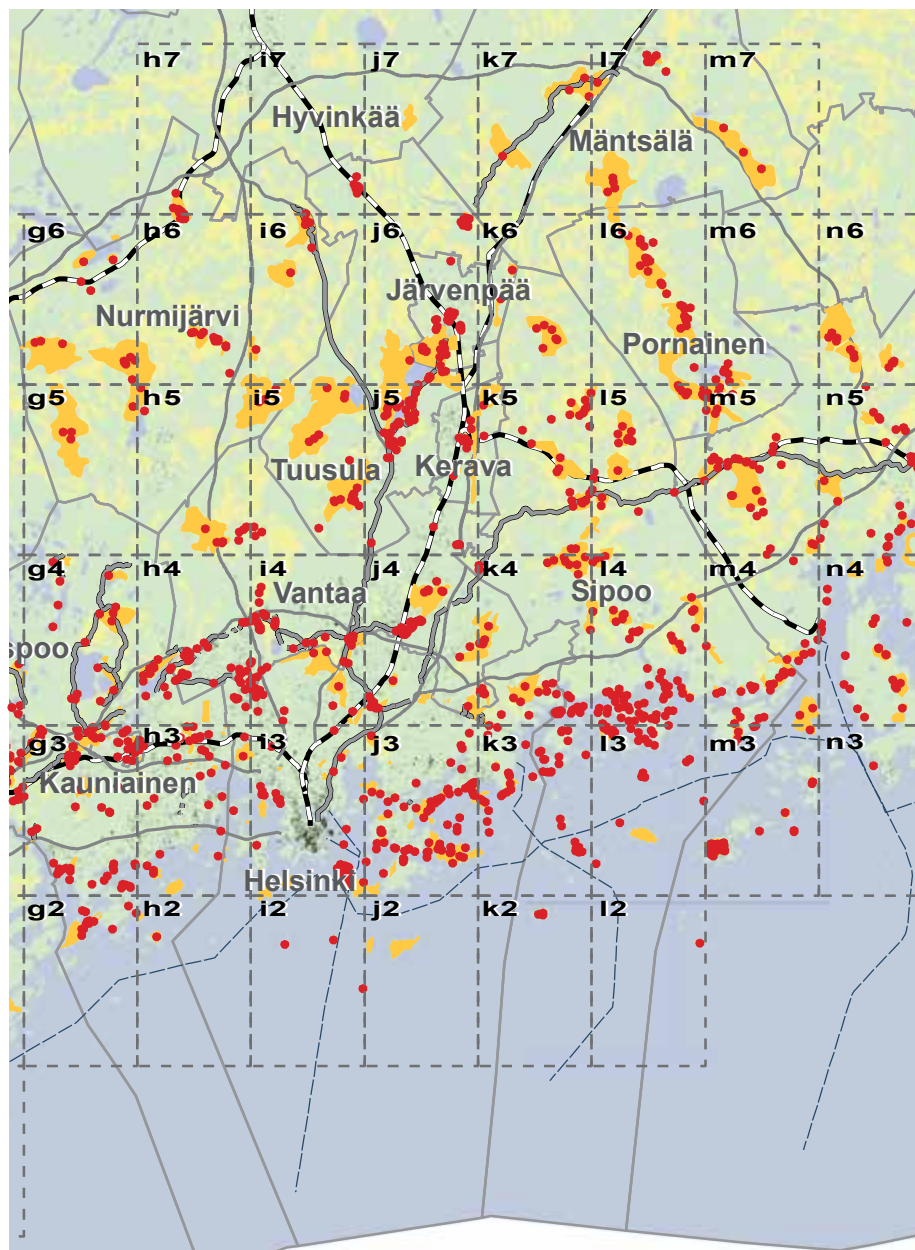
Aseman ympäristöön, kaksiosaiseen Solbergin kylään (Väster- ja Östersolberg) kasvoi hajanaiseksi jäänyt taajama. Etenkin Västersolbergin maatiloille antaa voimakkaan leiman 1920–30-luvun rakentaminen mansardikattoisine, puolitoistakerroksisine asuinrakennuksineen. Useat rakennukset lienee suunnitellut arkkitehti Ivar Almark. Mangs ja **Staffans** sijaitsevat keskiajalta periytyvällä kylätontilla. Staffansin pelloilta on tavattu jälkiä jo kampakeraamisen kauden **asutuksesta**. Ruotsinkielisen työväenyhdistyksen seurantalo **Tietokumpu** valmistui 1919. Vanhat kansakoulut tuhoutuivat ilmeisesti Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56). Solbergssäckenin (Degerbyngojoen) kosken varrella on jäänteitä 1800-luvun lopun myllytoiminnasta, mm. myllärin mökki Strömsberg.

Degerbyn kirkonkylä c2, 1 Degerbyn pieni kirkonkylä sijaitsee keskellä laajaa, loivasti aaltoilevaa, Degerbyngojoen ja Torbackajoen risteyskässä sijaitsevaa viljelymaisemaa. Vanha Kuninkaantie kulkee kylän halki, kantatie 51 laaksossa kylämäen eteläpuolella. Degerby oli ennen saarnahuoneen rakentamista 1748 kolmen tilan maalauskylä, jonka uskotaan periytyvän jo sarkajaon ajoilta. Kylän rakennuskanta koostuu 1800-luvun lopun ja pääasiassa 1900-luvun alkuvuosikymmenten maaseutukirkonkylälle tyypillisistä tilakeskuksista, mökkiasutuksesta, kunnantuvasta, kyläkaupasta, seurantalosta ja säästöpankista.

Arkkitehti Bertel Liljequistin suunnittelema **kirkko** valmistui 1933, ja se korjattiin Neuvostoliiton vuokraajan jälkeen 1956–58. Tiilirunkoisen, päätytornillisen pitkäkirkon yksityiskohtia ovat mm. korkeat ja kapeat kaari-ikkunat. Kirkkotarhan koillisikulmassa on ruumishuone. Kyläkauppa on peräisin 1920–30-luvulta. Vanha kunnantupa **Rosenberg** lienee vaatimattomin läntisen Uudenmaan kunnantaloista. Hiukan sivummalla on seurantalo **Furuborg** vuodelta 1929. Kylää ympäröiviltä kalliomäiltä tunnetaan pronssikautisia hautaröykkiöitä. Degerbyn kirkonkylä on valtakunnallisesti merkittävä kokonaisuus ja osa laajempaa, valtakunnallisesti arvokasta Degerby–Pikkalanjoki–Palojoki-maisema-aluetta.

Billskogin kylämaisema c2, 1 Billskogin laajan viljelymaiseman keskellä on pienehkö, nauhamaisesti Enbackabergetin eteläreunaan sijoittunut rakennuskokonaisuus. Rakennusten eteläpuolitse kulkeva tie vastaa Kuninkaantien 1700-luvulla saamaa linjaa. Neuvostoliiton vuokra-aika (1944–56) on jättänyt jälkensä rakennettuun ympäristöön. Rinteen laella sijaitsevien kolmen tilan, Gropasin, **Gripsin** ja Bökärsin asuinrakennukset on vuoden 1956 jälkeen joko rakennettu uudestaan tai perusteellisesti korjattu. Merkittävin on **Bökärsin** mansardikattoinen asuintalo vuodelta 1932, johon liittyy pieni päivätyöläisten mökki ja sauna. Gripsin asuinrakennus on säilyttänyt 1900-luvun alkupuolen ilmeensä. Sen kaunis, harmaakivestä ja tiilestä rakennettu vilja-aita on vuodelta 1792.

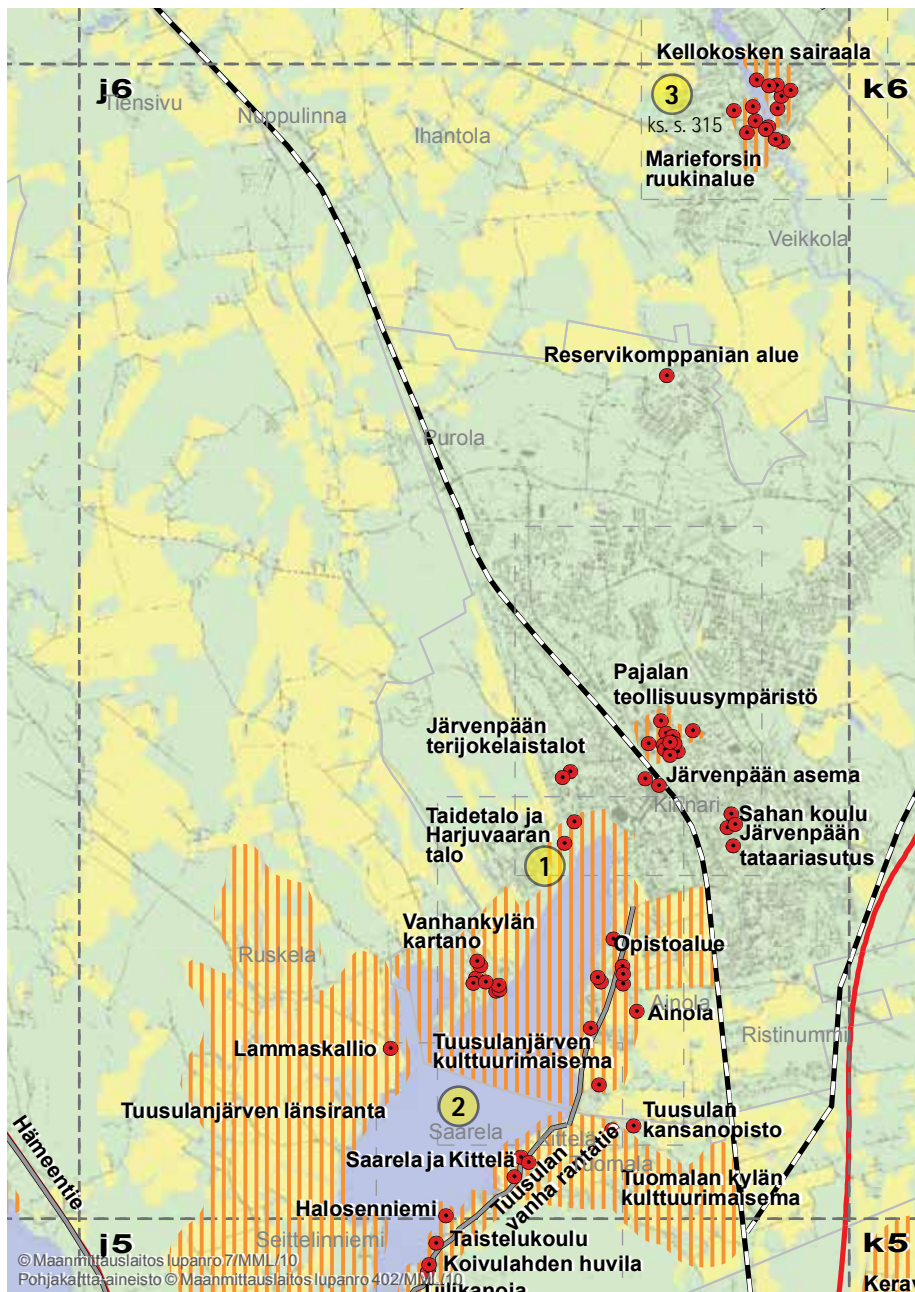
Vassbölen kylämaisema (katso Lohja d3) Vassbölen kylän kuusi tilaa muodostivat isojakoon saakka 1910-luvulle tiheän ryhmäkylän. Nykyisin rakennukset ovat ryhmityneet kyläteiden risteykseen. Kylämäen kulttuurihistoriallinen merkitys perustuu enemmänkin rakennettuun kokonaisuuteen ja sen maisemalliseen sijaintiin kuin yksittäisiin rakennuksiin. **Lassan** (Lassas) vanha asuinrakennus on vuodelta 1882, hirsiaitta ja kivikellarit 1800-luvulta. Vanhan kylämäen eteläpuolella on 1918 valmistunut **Labban** päärakennus, jonka on suunnitellut arkkitehti Ivar Almark.

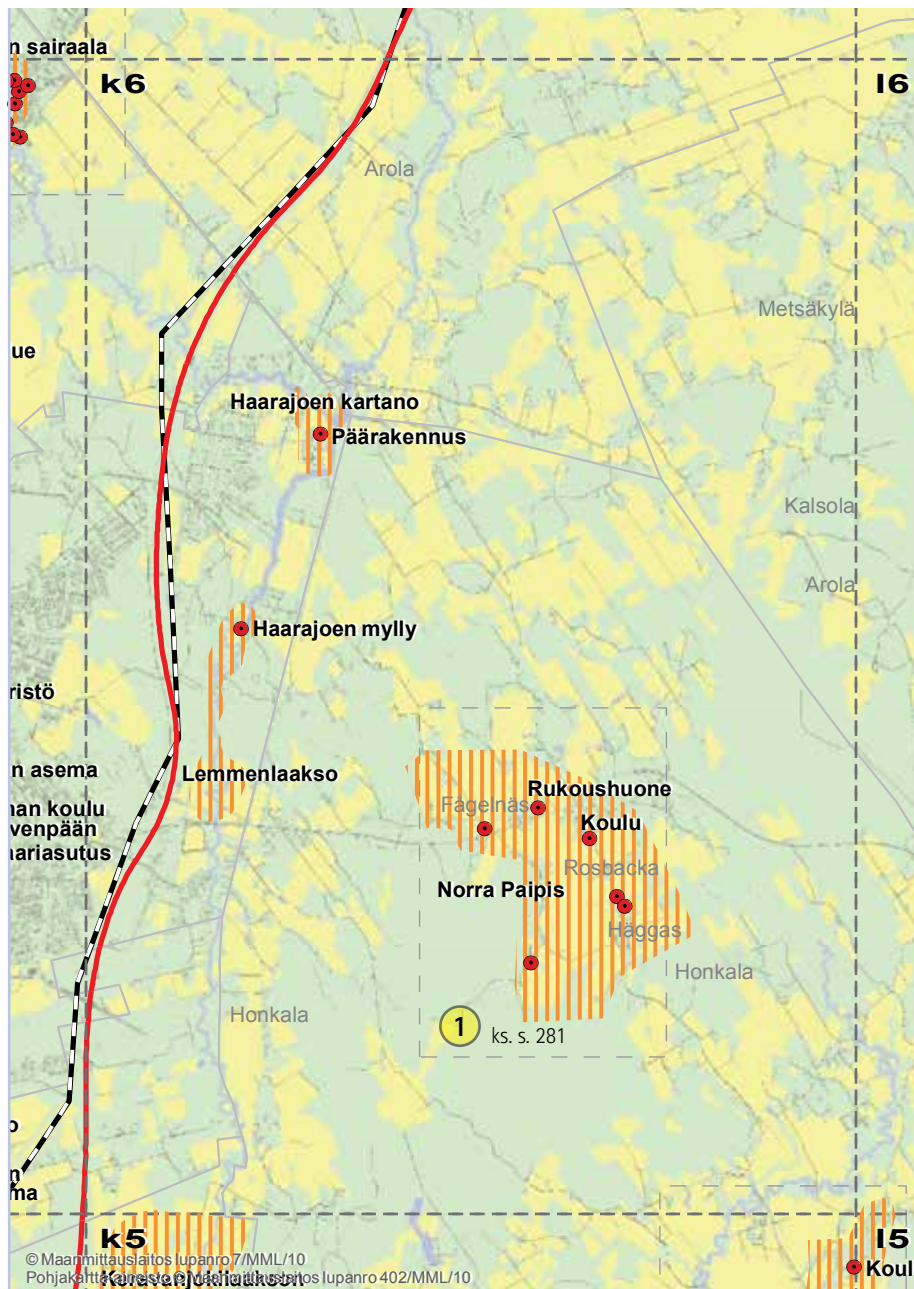


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

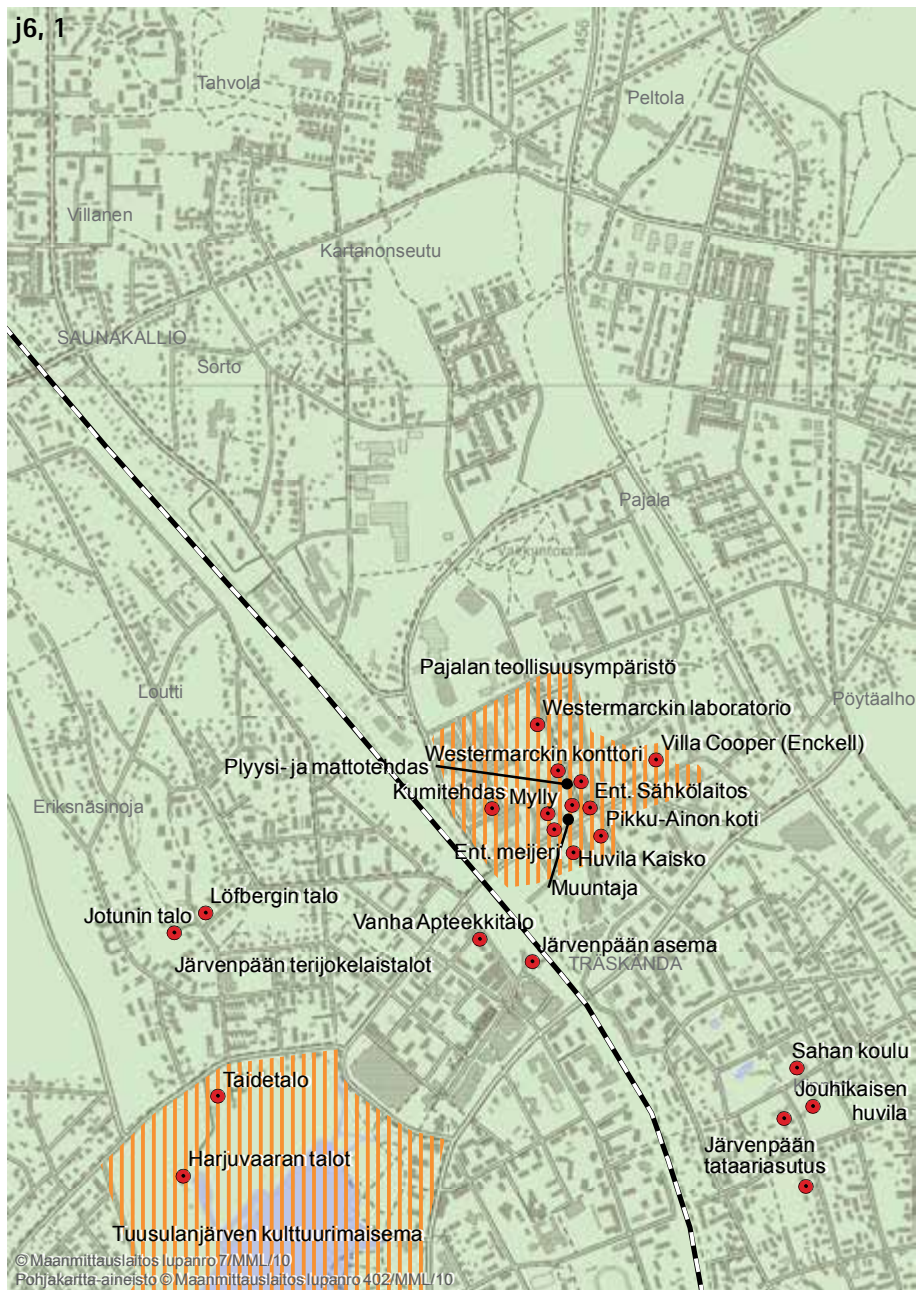
1:500 000 10 KM







j6, 1



©Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Järvenpään rautatieasema ja aseman ympäristö j6, 1 Järvenpään asema on Hyvinkään ja Turengin asemien ohella maamme vanhimpia puisia rautatieasemia ja valmistunut ilmeisesti jo 1858. Tyypiltään IV luokan asema on todennäköisesti arkkitehti C.A. Edelfeltin suunnittelema. Vanha uusrenessanssiasu on säilynyt pääpiirtein, vaikka siihen on tehty useita pieniä muutoksia. Rakennusta on siirretty 1999 alkuperäiseltä paikaltaan parikymmentä metriä. Asemaa vastapäätä on säilynyt katkelma siihen 1920–30-luvulla kasvanneesta asutuksesta. Vanha Apteekki aseman vieressä on vuodelta 1926. Asuin- ja liikerakennus Erkomaa on alunperin 1920-luvulta.

Pajalan teollisuusympäristö j6, 1 Pajalan pääpiirteissään säilynyt teollisuusympäristö Seutulantien varrella sekä Myllytien ja Kaskitien välillä kuvastaa edelleen Järvenpään taajamaluonnetta ja teollistumista erityisesti 1920-luvulla. Bjarne Westermarckin perustaman kasvinjalostuslaitoksen **laboratoriorakennus** ja viereinen konttorirakennus ovat vuodelta 1919. Laboratorio on peruskorjattu musiikkiopistoksi 1984. Toinen **konttorirakennus** on Myllytien varrella, Villa Cooperia vastapäätä. Arkkitehti Gösta Cajanuksen suunnittelema rapautunut tiilirakennukset edustavat tyyllisesti varhaista klassismia. Lähellä on myös Westermarckin perustama **meijeri** 1920-luvulta.

Kumitehtaan tehdasrakennus on vanhimmilta osiltaan 1930-luvulta ja myöhemmin laajennettu. Sen kolme työväen asuintaloa on rakennettu sotien jälkeen. Kumitehtaan johtajan Paul **Kaiskon** funktionalistinen **huvila** vuodelta 1938 on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema. Johtajan vanhempi puuhuvila, ns. **Pikku-Ainon koti**, laajennettiin 1930-luvun alussa saksalaisia jugendhenkisiä mallipiirustuksia soveltaen. Se on Taidetalon ohella tiettävästi ainoa säilynyt saksalaisten mallipiirustusten sovellus Järvenpäässä.

Entinen sähkölaitos valmistui 1936, ja sitä on laajennettu mm. 1959. Sitä vastapäätä on Tuusulan seudulle tyypillinen tiilinen **muuntaja** vuodelta 1932. Vuonna 1944 palaneen Westermarckin valssimyllyn paikalle valmistui 1947 SMK:n uusi **mylly**.

Insinööri Edward Cooperin perustaman **Plyysi- ja mattotehdas Oy:n** entisen tehdasrakennuksen vanhimmat osat ovat vuodelta 1929. **Villa Cooper** Myllytiellä on arkkitehti Lars Sonckin 1904 suunnittelema ja lääketieteen tohtori, taidemaalari Gösta Enckellin rakennuttama kansallisromanttinen huvila, joka siirrettiin 1910-luvulla nykyiselle paikalleen Järvenpään kartanon alueelta. Hirsipintaisen huvilan ulkoasu ja sisätilat ovat säilyneet hyvin alkuperäisessä asussaan. Edustava puutarha uima-altaineen on Edward Cooperin suunnittelema, ja se muodostaa rakennuksen kanssa hienon kokonaisuuden.

Järvenpään terijokelaistalot j6, 1 Järvenpään kartanon omistaja Bjarne Westermarck palstoitti 1920-luvun alussa suurehkon maa-alueen rautatien varrelta. Rakentamistoimintaa helpottaakseen hän osti satakunta autioksi jäänyttä rakennusrunkoa Karjalan kannakselta ja myi ne edullisesti rakentajille, mutta muitakin toimijoita oli. Kannaksen venäläisten huvilat olivat tulleet vuoden 1918 jälkeen Suomen valtion omistukseen ja ne huutokaupattiin. Alun perin talojen siirto oli enemmän rakennusmateriaalien toimitusta kuin rakennusten uudelleen pystytystä entisenlaisina.

Terijokelaishuviloiden runkoja on säilynyt eri puolilla Järvenpäästä, mm. Ristinumella, Kyrölässä ja Loutissa. Säilyneitä taloja on vielä muutamia, mutta niiden ulkonäkö on muuttunut vuosien mittaan enemmän tai vähemmän. Monissa rakennuksissa on yhä alkuperäisiä koristeellisia yksityiskohtia.

Alun perin Westermarckin toiminnan jäljiltä syntyneitä ovat todennäköisesti aseman lähellä oleva **Vanha Apteekkitalo** (Sibeliuksenkatu 5), kirjailija Martti **Löfbergin** eli Marton Taigan talo (Harjutie 15) sekä **Jotunin huvila** (Harjutie/Vuoritie 32). Tataariasutuksen lähellä on **Jouhikaisen huvila** (Pykälistöntie 33, taampi) ja Pajalan alueella Nybergin huvila (Arolantie 8), joiden arvellaan olevan Westermarckin toimittamia rakennuksia kuten myös Stenbackan tilan päärakennus (ent. Harjanteen huvila; Puistotie 34) Kyrölässä.

Järvenpään tataariasutus j6, 1 Kinnarin alueelle syntyi 1920-luvun keskivaiheilla pieni tataariyhteisö, joka käsitti laajimmillaan toistakymmentä ruokakuntaa. Yhteisön vuosina 1938–41 talkootyönä rakentama

islamilainen rukoushuone edustaa vaakalaudoituksineen tyyllisesti lähinnä 1940-luvun funktionalistishenkistä puurakentamista. Erikoisen siitä tekee ulkoasua hallitseva torni. Tataarien asuinrakennuksia on säilynyt vain muutamia, mm. ns. Samaledtinin huvila (Kinnarinpolku 9), Samarhain talo (Pykälöstöntie 30), Talusenin huvila (Pykälöstöntie 40) ja Sadikin huvila (Metsolantie 28B).



Järvenpään Taidetalo ja Harjuvaaran talot j6, 2 Taidetalona tunnetun erikoisen asuinrakennuksen rakennutti Järvenpään raketti- ja pyroteknillisen tehtaan johtaja Nils Dahl 1920-luvun alkupuolella. Rakennuksen suunnitteli hänen vaimonsa Eva Dahl saksalaisten mallipiirustusten pohjalta. Naapuritontilla on 1913 valmistunut kansallisromanttinen huvila, jonka on suunnitellut itselleen Järvenpään Sahan omistaja T.W. Harjuvaara. Hän rakennutti lähistölle vielä 1930-luvun lopulla kaksi funktionalististyyllistä rakennusta.

Vanhankylän kartano (Gammelby Gård) j6, 2 Vanhankylän kartano muodostui 1620-luvulla seitsemästä talonpoikaistalasta. Kartanon asuinpiha oli vielä 1800-luvun lopulla kaikilta neljältä sivultaan rakennusten ympäröimä. Nykyisen, yksikerroksisen päärakennuksen länsisiipi on 1700-luvun lopulta. Rakennuksen keskusrunko ja itäsiipi ovat 1800-luvun keskivaiheilta, jolloin päärakennus rakennettiin valmiiksi silloisen omistajan, kapteeni J.H. Åströmin häihin. Viereinen ns. **Yläpytinki** sai nykyisen muotonsa 1800-luvun alussa, kun kartanon ostanut sotaneuvos C.P. Nyberg kunnostutti sen itselleen asunnoksi. Sitten se toimi mm. pehtorin asuinrakennuksena ja karjakkokouluna. Kartanoalueella on lisäksi mm. rakennusteknisesti mielenkiintoinen **sepän asuinrakennus, kaksi kellarirakennusta** vuodelta 1839, **paja, meijeri**, muualta siirretty tuulimylly sekä useita **muonamiesasuntoja** 1800-luvun lopulta, joista yksi on sotaveteraanien käytössä ollut **Veljesmaja**. Puiston runko on 1700-luvun lopulta, mutta pääosin terveyskeskuksen alle jäänyt puutarha on perustettu varsinaisesti 1800-luvun alussa.

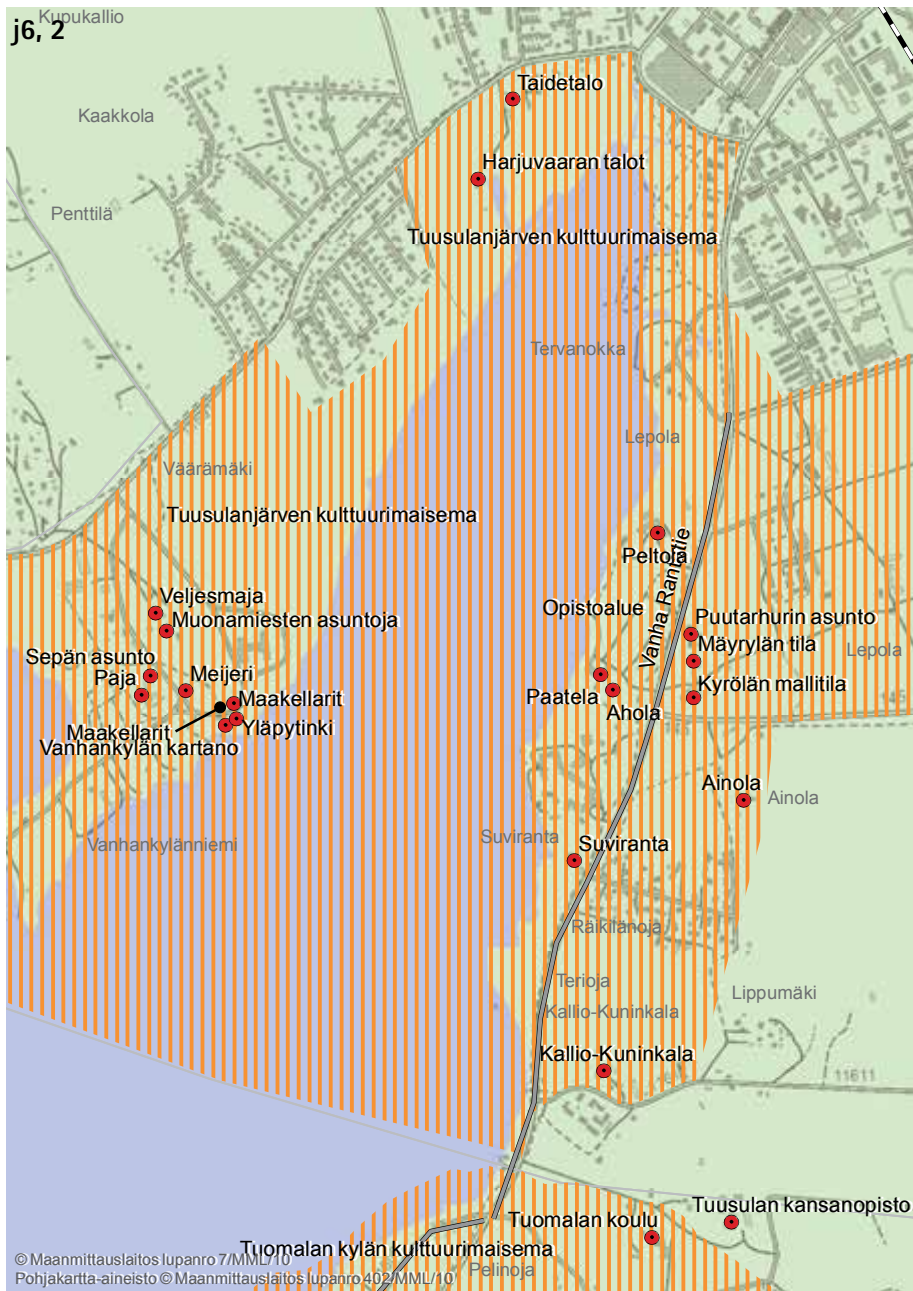
Haarajoen kartano k6 Ohkolan- ja Keravanjokien yhtymäkohdan eteläpuolella sijaitseva Haarajoen tila muodostettiin Järvenpään ja Tuomalan kylän takamaista n. 20 muun tilan kanssa 1783, ja se oli alusta alkaen säätyläisomistuksessa. Empiretyylinen, kaksikerroksisella ristikeskuksella varustettu **päärakennus** on 1800-luvun alkupuoliskolta, ja sitä ympäröi pieni puisto. Kartanon nykyasuun ovat vaikuttaneet useat muutokset. Talousrakennukset ovat nuorehkoja. Kartanoalueella on toiminut vuodesta 1946 Järvenpään sosiaalisairaala. Kartanon pellot palstoitettiin pääosin rintamamiesasutuksen tarpeisiin 1940-luvulla.

Haarajoen mylly ja Lemmenlaakso k6 Keravanjoki kulkee läpi vehmaan, Lemmenlaaksoksi kutsutun jokilaakson, jolla on huomattava luonnonsuojellullinen arvo. Pohjoisessa jokilaaksoa rajaa Haarajoen koski myllyineen ja sahaineen. Se on Järvenpään vanhin toimiva teollisuuslaitos ja Uudenmaan ainoa käyttökunnossa oleva vesimylly. Ensimmäiset kirjalliset tiedot ovat vuodelta 1815, mutta paikalla lieenee ollut mylly jo 1700-luvulla. Nykyinen myllyrakennus on pääosin nuorehko, sen vanhimmat osat ovat 1800-luvun puolelta. Kuivaamolaajennus on 1950-luvulta. Jokipenkereellä, lähellä myllyä, on ilmeisesti 1920 valmistunut kansallisromanttishenkinen puurakennus Betania, jossa on toiminut venäläinen vanhainkoti.



Ahola j6, 2 Tuusulan taiteilijayhdyskunta sai alkunsa, kun kirjailija Juhani Aho ja taidemaalari Venny Soldan-Brofeldt vuokrasivat 1897 silloin jo parikymmentä vuotta vanhan Vårbackan huvilan. **Aholaksi** uudelleen ristittyä rakennusta laajennettiin ja taiteilijapari asui siellä vuoteen 1911. Nykyisen ulkoasunsa Ahola sai 1928, kun se korotettiin ja muutettiin oppilasarunotilaksi arkkitehti Jussi Paatelan suunnitelmien mukaan. Ahola toimii kotimuseona ja on osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan **Rantatien** kulttuurimaisemaa.

Ainola j6, 2 Säveltäjä Jean Sibeliuksen kansallisromanttinen hirsihuvila Ainola valmistui 1904 arkkitehti Lars Sonckin suunnitelmien mukaan. Pohjakerroksessa on kallioon hakatut kellaritilat sekä talonmiestä varten



rakennettu asuinhuone. Ullakkokerroksen työ- ja makuuhuoneet rakennettiin valmiiksi vasta vuonna 1911. Jyrkkä satulakatto oli alunperin katettu päreillä. Julkisivun pystypaneelivuoraus on peräisin 1920-luvun alusta. Tontilla on myös Aino Sibeliuksen suunnittelema sauna ja Sibeliuksen vävyn, arkkitehti Aulis Blomstedtin suunnittelema porttirakennus sekä kaksi liiteriä. Puutarhassa on Jean ja Aino Sibeliuksen hauta, jonka Blomstedt myös suunnitteli. Ainolassa toimii kotimuseo, ja se on osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa.

Suviranta j6, 2 Taidemaalari Eero Järnefeltin huvila- ja ateljeerakennus Suviranta valmistui 1901, ja siitä muodostui monien muiden alueen taiteilijahuviloiden tavoin aikansa kulttuurikeskus. Kansallisromantiikkaa edustavan rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Usko Nyström, ja sen esikuvana on ollut englantilainen maalaisasumus. Samalla tontilla on Järnefeltin itsensä suunnittelema talonmiehen asunto vuodelta 1901. Piharakennus ja sauna lienevät myös hänen suunnittelemiaan. Rakennuksia ympäröivä puisto kertoo Ainolan tavoin Tuusulanjärven taiteilijayhdyskuntaan olennaisena osana liittyneestä puutarhakulttuurista. Suviranta kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaan.

Kallio-Kuninkala j6, 2 Kallio-Kuninkala on teollisuusmies K.A. Paloheimon 1920-luvulla rakennuttama maatilamainen rakennusryhmä. Uusklassistisen, vuonna 1924 valmistuneen päärakennuksen suunnitteli arkkitehti W.G. Palmqvist. Rakennus on uusitu lähes täysin 1990-luvulla. Päärakennuksen itäpuolella on talousrakennusten ryhmä, mm. luhtiaitta vuodelta 1789 sekä kaksikerroksinen, tiilinen navetta- ja tallirakennus vuodelta 1904. Tilalla on lisäksi ns. pehtorin talo, vanha päärakennus mahdollisesti 1700-luvulta sekä Tuusulan Syvärannasta vuoden 1918 jälkeen siirretty vanha huvilarakennus, ns. Yrjö Paloheimon talo, joka sai siirron yhteydessä nykyisen klassistisen asunsa. K.A. Paloheimo perusti 1947 Kallio-Kuninkalan tilalle Poikien maatalous- ja puutarhakoulun. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaan.

Järvenpään kartano- ja opistoalue j6, 2 Opistoalueella sijaitsi aiemmin Järvenpään kartano ja sen vanha puisto. Kartanon siirrettyä 1925 maanviljelysneuvos Bjarne Westermarckilta valtion omistukseen maat palstoitettiin ja alueelle perustettiin kaksi oppilaitosta: kotitalousopettajaopisto vuonna 1928 ja maatalousnormaalikoulu ”Peltola” 1929. Arkkitehdit Jussi ja Toivo Paatela suunnittelivat puhdaslinjaista 1920-luvun klassismia edustavat opistorakennukset.

Mm. emäntäkouluna toimineessa kolmikerroksisessa ”Paatelassa” on pitkät, kaksikerroksiset siivet. Sen sisätiloissa on säilynyt arkkitehti Yrjö Laineen suunnittelema kattomaalauksia, lattiamosaaikeja ja huonekaluja. Rakennukseen liittyi puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin 1928 suunnittelema puutarha sekä keskeisäkselikäytävä. Maatalousnormaalikoulun päärakennus on myös kolmikerroksinen. Kokonaisuuteen kuuluvat lisäksi entinen karjanhoitokoulu, rehtorin, opettajien ja lehtorien asuinrakennukset sekä Lehtorienmäen ulkorakennus.

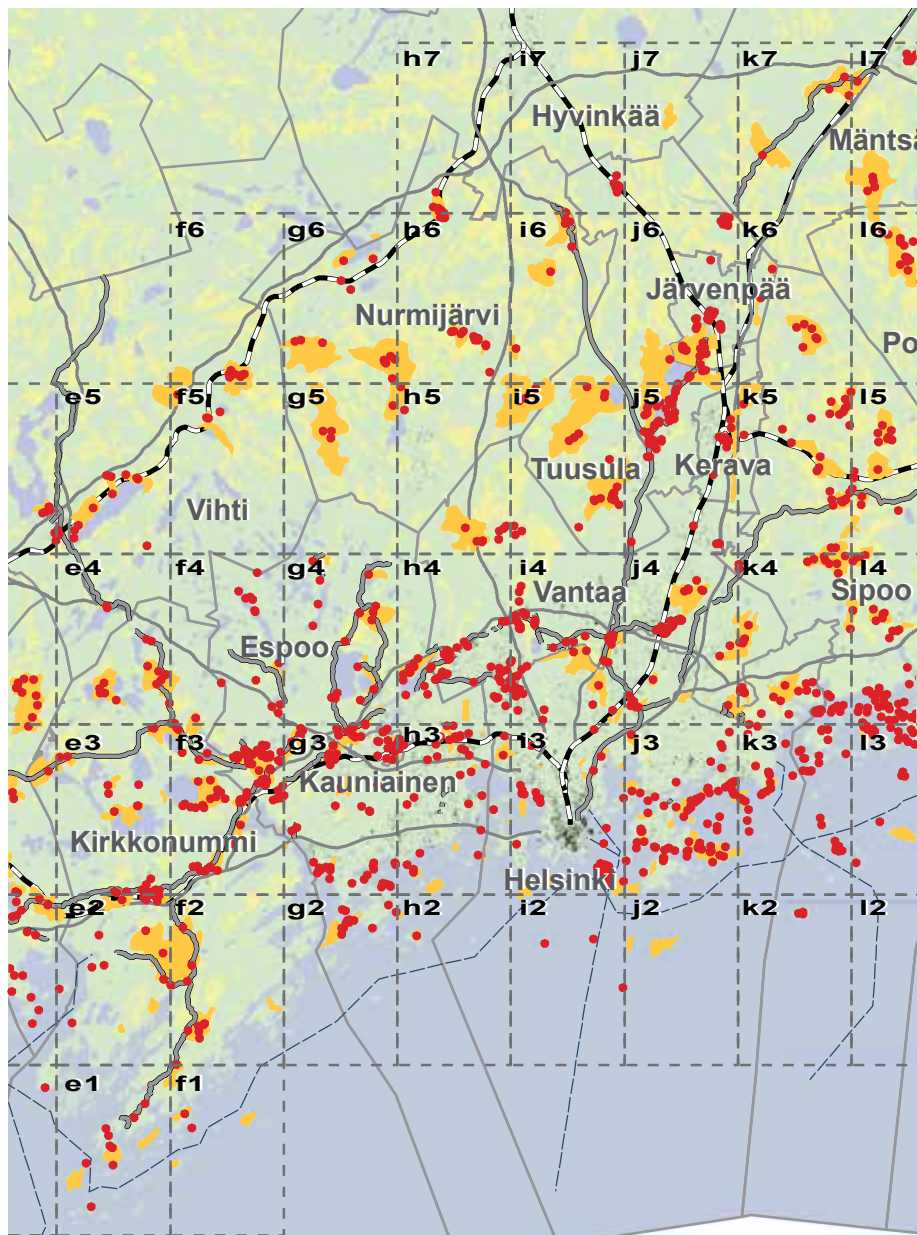
Opistorakennusten tuntumassa on arkkitehti Yrjö Laineen suunnittelema pieni **Kyrölän mallitila** 1930-luvulta, jonka rakennukset muodostavat umpipihan. Kartanon alueella on myös entinen kansakoulu-rakennus ”Notkon koulu”, joka on alunperin vuodelta 1892 ja muutettu 1933 arkkitehti Jalmari Peltosen suunnitelmien. Lisäksi siellä on kartanon **puutarhurin asunto**, ns. punainen mökki, vuodelta 1898. Entinen **Mäyrylän tilan** asuinrakennus on 1800-luvun lopusta. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa.

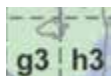
Sahan koulu j6 Järvenpään toiseksi vanhin kansakoulu rakennettiin 1915–17 arkkitehti Lars Sonckin yhden opettajan koulua varten tekemää mallipiirustustusta mukaillen.

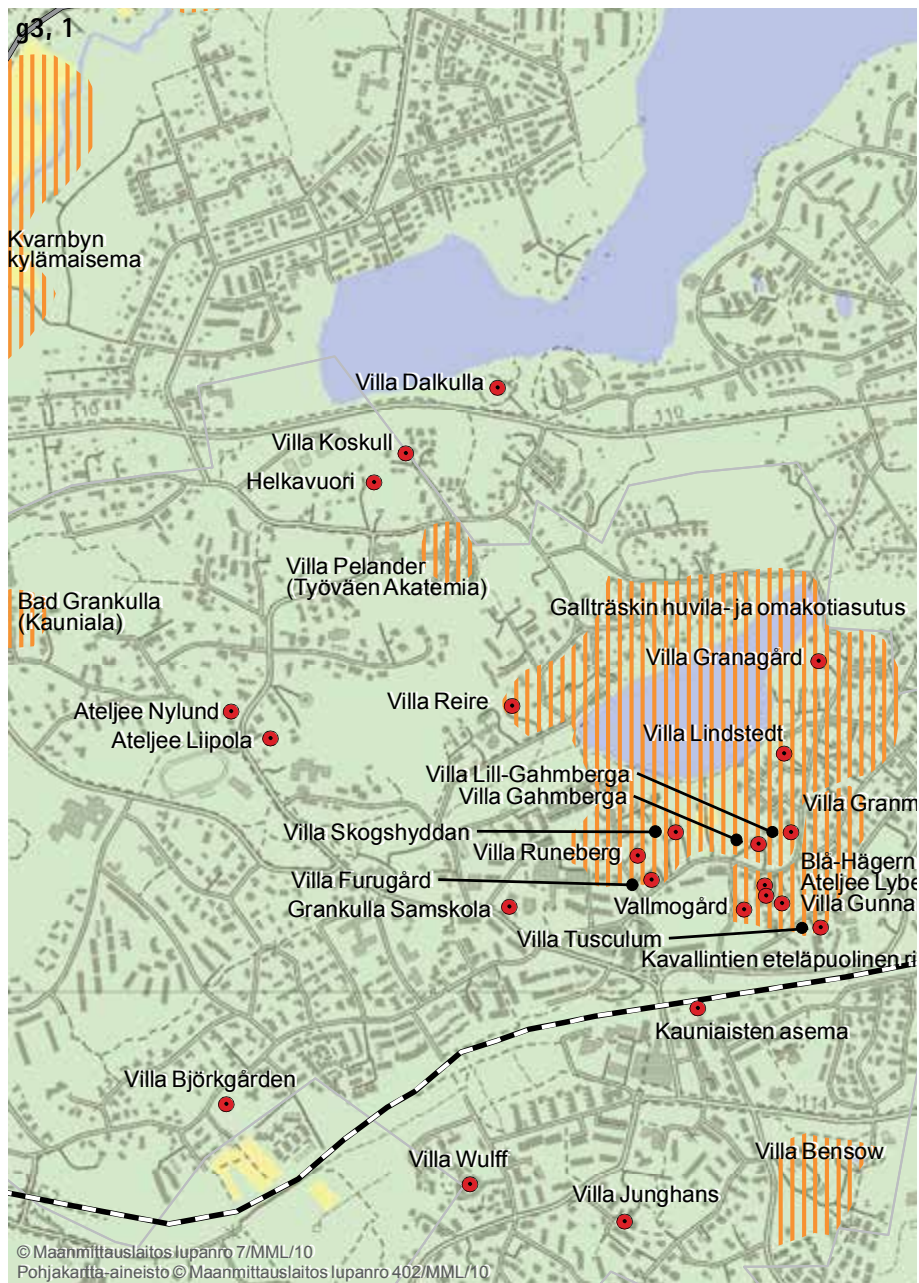
Nummenkylän reservikomppanian alue j6 Nummenkylän 1880-luvulla rakennetut puiset kasarmit ovat valtakunnallisesti merkittävä esimerkki ensimmäisen asevelvollisen sotaväen reservikomppania-alueista, joita on säilynyt maassamme varsin vähän. Tuusulan reservikasarmi on yksi harvoista rakenteensa ja rakennuskantansa pääpiirtein säilyttäneistä alueista, jotka perustettiin 1878 asevelvollisuuslain nojalla. Yleisten rakennusten ylläpidossa suunniteltuja kasarmivaiheen rakennuksia on jäljellä seitsemän. Yksi- ja kaksikerroksiset

puurakennukset sijaitsevat alueella sijoitettuna aikansa suunnitteluperiaatteiden mukaisesti. Myöhempiä rakennuksia alueella ovat mm. autotalli ja pesula 1950-luvulta. Kansallisen sotaväen lakkauttamisen jälkeen 1902 Tuusulan reservikasarmi siirtyi ensin venäläisen sotaväen käyttöön, 1919 vankisiirtolaksi, myöhemmin suojeluskuntapiiriin harjoitusalueeksi ja 1947 vankeinhoitolaitokselle, jonka käytössä se oli aina vuoteen 2000 ensin naisvankilana ja viimeksi avovankilana. Alue on kunnostettu asuinkäyttöön.

Vanha Rantatie j6, 2 Nykyinen Rantatie on vain osa alkuperäistä, historiallista Tuusulan Rantatietä, joka jatkui yhtenäisenä Tuusulan kirkonkylästä Järvenpäähän saakka. Uuden Järvenpääntien rakentaminen 1959 muutti maisemaa. Tuusulassa vanha tie säilyi alkuperäisen kaltaisena, ja reilun kolmen kilometrin pituinen tie nimettiin 1982 museotieksi. Perusteluina olivat tien historiallinen tausta, maisemalliset arvot ja taiteilija-asutuksen luoma omaleimaisuus. Järvenpään kaupungin puolelle tultaessa nykyinen tie mukailee vanhaa Rantatietä. Tie on keskeinen osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa.







KAUNIAINEN

Gallträskin huvila- ja omakotiasutus g3, 1 Rakennusmestarit Elia Heikel ja Emil Lindstedt hankkivat 1901 maa-alueen huvilaesikaupungin rakentamiseksi rautatien varrelta, Gallträskin rannalta. Kauniaisten tuleva puutarhamainen luonne hahmottui jo vuosina 1901–05 Heikelin ja Lindstedtin rakentaessa omat huvilansa suurille järvenrantatonteille. Kauniaisten varhaisin palstoitustoiminta keskittyi Gallträskin rannoille vuodesta 1901 lähtien. Ranyarata valmistui 1903 ja rakentaminen vilkastui Aktiebolaget Grankullan perustamisen (1906) ja arkkitehti Lars Sonckin laatiman kaavan myötä.

Nykyisten Kavallintien, Heikelintien ja Rantamajantien rajaamalla alueella on yhä säilynyt parikymmentä alkuperäistä huvilarakennusta, jotka ovat osa valtakunnallisesti merkittävää Kauniaisten huvilakaupunkikonaisuutta. Myös yhdyskunnan alkuperäinen perusluonne – suuret tontit, rehevät, puutarhureiden suunnittelemat puistot, erilliset talonmiehenasunnot – sekä usein aitojen reunustamat katunäkymät ovat alueella hyvin säilyneet.

Granagårdin kaksikerroksisen, vuonna 1910 valmistuneen hirsihuvilan suunnitteli arkkitehti Eliel Saarinen langolleen Bertil Paqvalénille. Huvilassa on taiteilija Loja Saarisen suunnittelemia yksityiskohtia. Kauniaisten toisen ”perustajan”, Emil Lindstedtin suuri tiilihuvila **Villa Lindstedt** on vuodelta 1908. Arkkitehti Bertel Jung on piirtänyt vuonna 1907 valmistuneen, koulukotinakin toimineen jugendhuvila **Villa Gahmbergan** (Klostret) sekä vuonna 1919 rakennetun klassistisen **Villa Lill–Gahmbergan**.

”Jämtlantilaistyylinen” **Villa Skogshyddan** valmistui 1907, ja se laajennettiin kansallisromanttiseen asuunsa rakennusmestari Vilho Lekmanin suunnitelmin 1913. Erikoinen, osin kolmikerroksinen **Villa Runeberg** on vuosilta 1908–10. Tornillinen **Villa Furugård** vuodelta 1910 on rakennusmestari N. Michelssonin piirtämä.

Ateljeehuvila **Villa Reire** on taiteilija Werner von Hausenin 1909–10 rakennuttama ja pääosin myös suunnittelema. Käytännöllisissä yksityiskohdissa häntä avusti arkkitehti Alarik Tavaststjerna. Erillisiä asuin- ja ateljeerakennuksia yhdistää erikoinen, katettu käytävä.

Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Kauniaisten huvilakaupungin rakennettua kulttuuriympäristöä.



Kavallintien eteläpuolinen rinne g3, 1 Gallträskin ranta-alueiden ohella myös Kavallintien eteläpuolinen rinne on Kauniaisten vanhinta palstoitusaluetta. Kymmenkunta vanhaa huvilaa talousrakennuksineen on säilynyt yhtenäisenä, yhteisön alkuperäisestä luonteesta hyvin kertovana ryhmänä. Nämä huvilat olivat ennen Kauniaisten pääjulkisivu rautatien suuntaan.

Yksittäisistä huviloista merkittävimpiä ovat mm. arkkitehti Lars Sonckin suunnittelemat kolme rakennusta: Kirjailija Mikael Lybeckin linnamainen jugendvilla **Vallmogård** vuodelta 1907 on toiminut vuoden 1948 jälkeen mm. Sotainvalidien veljesliiton sairaalana ja kaupungintalona, sittemmin kulttuurikeskuksena. Sen alapuolella sijaitseva keraamikko Marita Lybeckin, Mikael Lybeckin miniän, **ateljee** on vuodelta 1928 ja viereinen **Blå–Hägern** vuodelta 1927. Arkkitehti Karl Lindahlin suunnittelema jugendtyylinen Villa **Gunnarsberg** vuodelta 1909 on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan. Koristeellisen **Villa Tusculumin** on todennäköisesti suunnitellut arkkitehti Bertel Jung n. 1908. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Kauniaisten huvilakaupungin rakennettua kulttuuriympäristöä.

Villa Granmora g3, 1 Runoilija Arvid Möرنen vuonna 1911 rakennuttaman kaksikerroksisen hirsihuvilan, Villa Granmoran, suunnitteli pääosin hänen puolisonsa Signe Mörne. Alkuperäisen asunsa hyvin säilyttänyt huvila oli vuosisadan alkupuolella tunnettu kulttuurikoti. Tien toisella puolella sijaitseva huvila on siirretty Terijoelta 1925. Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.

Kauniaisten rautatieasema g3, 1 Ab Grankullan toimesta 1903 liikenteelle avatun Helsinki–Karjaa –radan asemarakennus valmistui 1908 ja sitä laajennettiin 1911. Tornillisen, kansallisromanttisen rakennuksen suunnitteli

nitteli todennäköisesti arkkitehti Bruno Granholm. Rakennus vaurioitui tulipalossa syksyllä 2008. Puiston kehystämällä asema-alueella on vanhoja asuin- ja talousrakennuksia 1900-luvun alkupuolelta. Valtakunnallisesti merkittävä asemakokonaisuus.

Villa Pelander (Työväen Akatemia) ympäristöineen g3, 1 Tehtailija Alexander Pelanderin rakennuttama, vuonna 1907 valmistunut huvila on Kauniaisten vanhimpia ja suurimpia. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Karl Lindahl ja sisustuksen arkkitehti Väinö Vähäkallio. Talon runko tehtiin ns. riksilevyistä, ja huvila oli myös tekniseltä laitteistoltaan edistysellinen – siellä oli mm. keskuspolynimurijärjestelmä. Työväen Akatemia osti huvilan 1924, ja sitä laajennettiin 1931 arkkitehti Georg Jägerroosin suunnitelmin. Ympäristöön on eri aikoina rakennettu useita oppilaitokseen liittyviä rakennuksia.

Vanhan Turuntien varrella sijaitsee Soldattorp, luultavasti Adlercreutz-suvun rakuunatorppa, jonka arvelaan olevan peräisin 1700-luvulta. Torppa laajennettiin lähes kaksinkertaiseksi 1956, ja toinen huomattava laajennus toteutettiin 1973 arkkitehti Hilding Ekelundin suunnitelmien mukaan. Sailonkujalla on kuvanveistäjä Alpo Sailon asunnokseen ja ateljeeeseen suunnittelema **Helkavuori** vuodelta 1907. Erityisesti sisätilojen suunnitteluun osallistui myös taiteilija Carl Bengts. Rakennuksessa on aikakautensa kansallisromanttisille ”erämaa-atelejeille” tyypillisiä karelianistisia piirteitä. Arkkitehti Gustaf Strengellin 1907 suunnittelema naapurihuvila, linnamainen **Villa Koskull** (Siesta), oli myös pitkään Sailojen omistuksessa. Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.



Bad Grankulla (Kauniala) g3, 1 Arkkitehti Lars Sonckin suunnittelema tiilinen, kolmikerroksinen kylpylärakennus valmistui 1910 Kauniaisten Brädrinksbackenin lähteiden tuntumaan. Kylpylässä vieraili paljon tunnettuja poliitikkoja ja kulttuurihenkilöitä. Rakennus muutettiin vuonna 1945 Kaunialan sotavammasairaalaksi, minkä jälkeen erityisesti sen sisätiloissa on tehty huomattavia muutoksia. Kylpylän itäpuolella sijaitsevassa Villa Björnbossa, n. vuodelta 1912, asuivat kylpylän lääkärit. Bemöbentien toisella puolella sijaitsevalla Krouvinkalliolla on apulaisjohtaja F.G. Stockmannin kuoleman vuoksi kesken jääneen linnamaisen huvilan kivijalka vuosilta 1918–20. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Kauniaisten huvilakaupungin rakennettua kulttuuriympäristöä.

Felix Nylundin ja Yrjö Liipolan ateljeet g3, 1 Kuvanveistäjä Felix Nylund rakennutti ja mahdollisesti myös suunnitteli itselleen 1914 ateljeen sekä erillisen asuinrakennuksen, joka paloi jo 1917. Ateljeerakennus muutettiin asunnoksi 1925, ja sitä laajennettiin uudella ateljeesiivellä. Viereen valmistui n. 1920 koristeellinen Villa Solhaug.

Läheinen kuvanveistäjä Yrjö Liipolan ateljee- ja asuinrakennus on vuodelta 1939. Sen arkkitehtuuri vaaleiksi rapattuine ulkoseinineen, kaarikäytävineen ja korinttilaisine pylväsaukeineen on saanut vaikutteita välimerenmaiden arkkitehtuurista. Huvilan puistossa on Italiasta tuotuja kasveja ja patsaita. Ateljeerakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.



Grankulla Samskola g3, 1 Kauniaisten huvilayhdyskunnan kasvuun ja sen luonteen säilymiseen vaikutti merkittävästi oma koulu, joka aloitti toimintansa 1907. Yhteiskoulua pidettiin alusta alkaen opetustavoitteiltaan edistyskellisenä, ja sinne hakeutui oppilaita myös Kauniaisten ulkopuolelta, erityisesti Kymenlaakson tehdasympäristöistä. Kookkaan koulurakennuksen suunnitteli arkkitehti Waldemar Aspelin 1909, ja laajennuksen sekä nykyasun arkkitehti Alarik Tavaststjerna 1912. Rakennus on nykyisin nuorisotalona, ja kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.

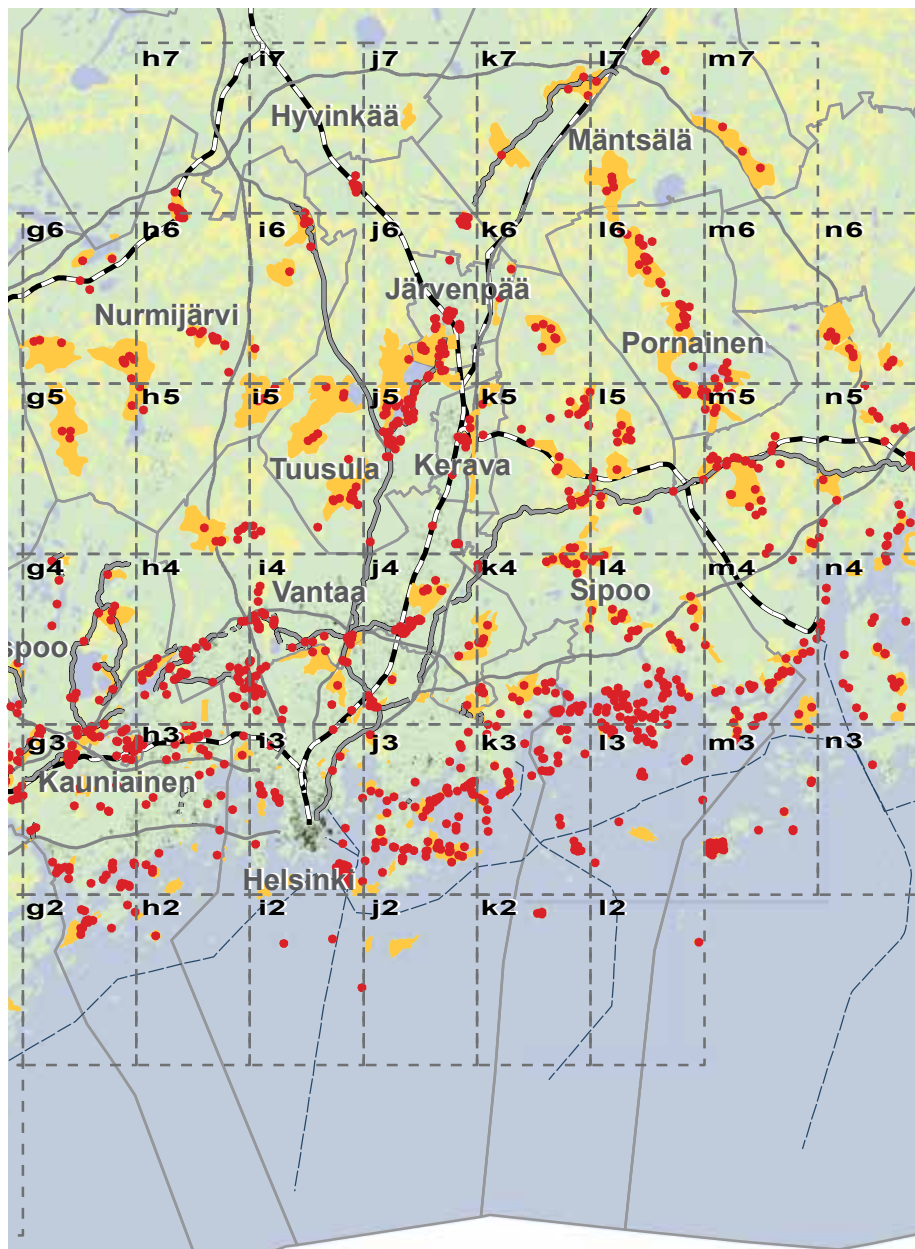
Villa Wulff (Villa Thurman) g3, 1 Kauniaisten yhdyskunnan varsinaisen perustajan, pankinjohtaja Janne Thurmanin itselleen 1914–16 rakennuttama huvila on Kauniaisten kookkaimpia ja komeimpia. Kaksikerroksisen tillirakennuksen suunnitteli arkkitehti Waldemar Aspelin. Sisätilojen kalusteet ovat enimmäkseen arkkitehti Carolus Lindbergin käsialaa. Rakennus on nykyisin kansanopiston käytössä. Puistosuunnitelman on laatinut puutarha-arkkitehti Paul Olsson 1915.

Huvilan itäpuolella sijaitsee 1917 valmistunut tiilinen metodistikirkko Betlehemskyrkan, jonka on suunnitellut arkkitehti Waldemar (Atte) Willberg. Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.

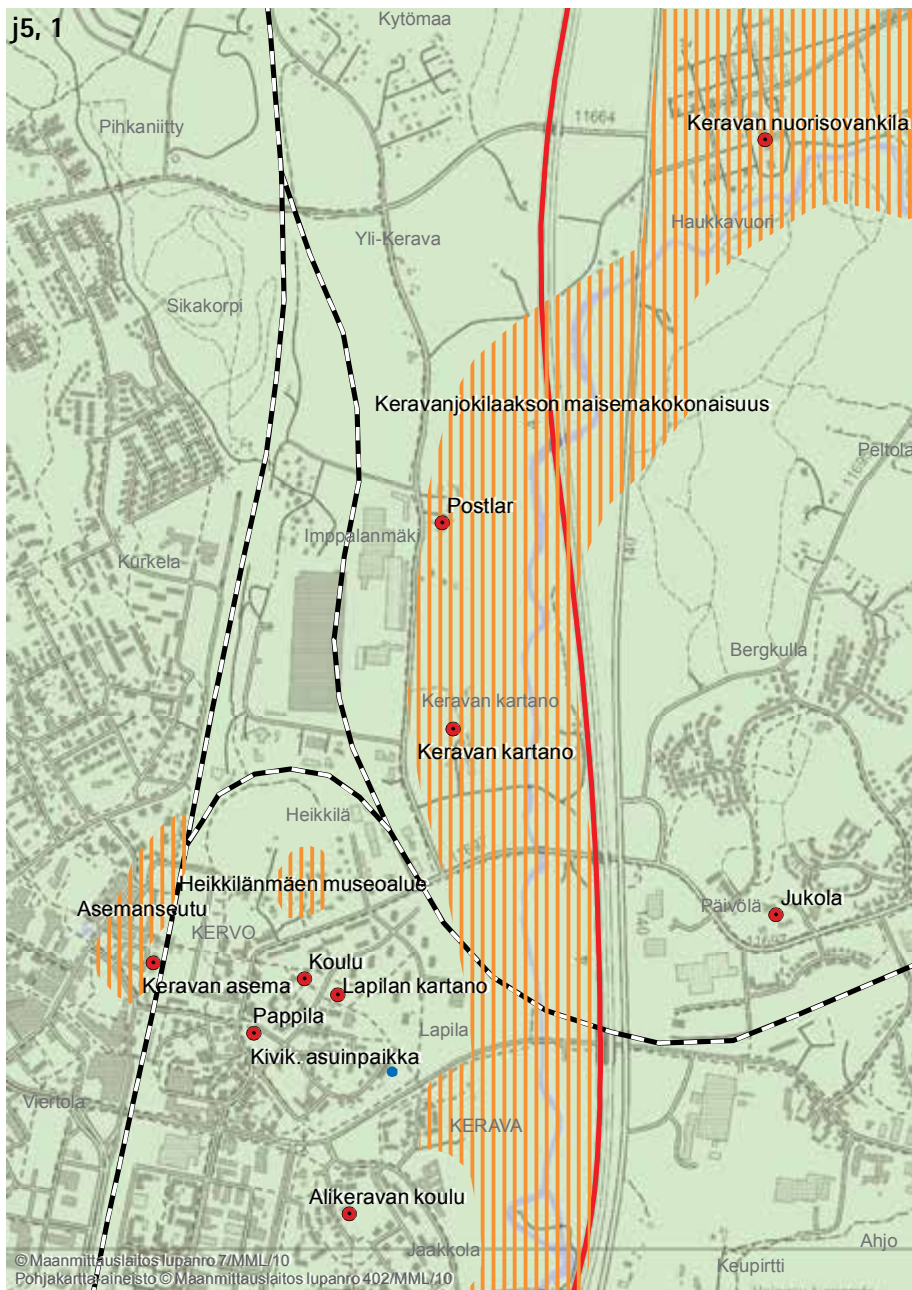
Villa Bensow g3,1 Villa Bensow on rakennettu useassa eri vaiheessa, eikä sen suunnittelijoita tunneta. Rakennuksen nykyasu on vuodelta 1912, jolloin kauppaneuvos Wilhelm Bensow osti sen. Huvilaa ympäröivän pengerrretyön puiston suunnittelivat puutarha-arkkitehdit Svante ja Paul Olsson 1913. Puistossa on lisäksi huvimaja, pergola ja useita veistoksia. Bensow perusti vaimonsa kanssa 1917 lastenkodin, jolloin lasten- kotirakennuksista vanhin laajennettiin nykyasuunsa arkkitehti Waldemar Aspelinin piirustusten mukaan. Toinen, arkkitehti David Frölander-Ulfon suunnittelema lastenkotirakennus valmistui 1929. Kaksikerroksinen, pienehkö Villa Solhaga vuodelta 1911 on arkkitehti A.R. Gauffinin käsialaa. Rakennukset muodostavat yhdessä erikoisen, puistomaisen kokonaisuuden, joka on on osa valtakunnallisesti merkittävää Kauniaisten huvilakaupungin rakennettua kulttuuriympäristöä.

Villa Junghans g3, 1 Villa Junghansin rakennutti 1910-luvulla ravintoloitsija Wilhelm Noschis. Noschis toimi mm. muutamia vuosia Bad Grankullan johtajana. Vuonna 1923 huvila myytiin saksalaiselle liikemiehelle Constantin Junghansille, jonka mukaan se nykyisin tunnetaan. Huvilaa laajennettiin 1920-luvulla yksikerroksisella siipirakennuksella. Vuonna 1944 saksalaisten omaisuus Suomessa takavarikoitiin, ja Villa Junghans siirtyi Neuvostoliiton lähetystölle, joka käytti sitä 25 vuoden ajan virkistys- ja kokoustarkoituksiin. Rakennuksen on omistanut vuodesta 1975 Kauniaisten kaupunki. Laajennusosan rakentamisen yhteydessä 1985 vanha huvila uudistettiin täysin. Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Kauniaisten huvilakaupungin rakennettuun kulttuuriympäristöön.

Villa Björkgården (Ymmerstanniitty) g3, 1 Paul Olssonin rakennuttama Villa Björkgården valmistui 1920. Paul ja hänen skoonelaissyntyinen isänsä Svante Olsson olivat aikoinaan ehkä merkittävimmät suomalaiset puutarha- ja maisemasuunnittelijat, ja heidän tuotantonsa on erittäin mittava. Paul Olssonin perustama taimitarha toimi paikalla vuodesta 1920 aina 1900-luvun lopulle asti.







Keravan asemanseutu j5, 1 Keravan poikkeuksellisen pitkä, puinen **rautatieasema** rakennettiin 1876–78 todennäköisesti arkkitehti Knut Nylanderin suunnitelmien mukaan, ja sitä laajennettiin 1904. Pääpiirteisään alkuperäisessä asussaan säilynyt rakennus edustaa kellotorineineen muutoin kokonaan kadonnutta asematyyppiä Helsingin–Hämeenlinnan radan varrella. Myös aseman sisätiloissa on jäljellä osia alkuperäisestä kiinteästä sisustuksesta. Radan itäpuolella, Asemansillan vieressä, on arkkitehti Bruno Granholmin suunnittelema rautatieläisten asuinkasarmi vuodelta 1896. Lähes 50 metriä pitkä rakennus on sekä volyyminsa, koristeellisen vuorauksensa että sijaintinsa vuoksi kaupunkikuvallisesti merkittävä ja poikkeuksellisen edustava näyte rautatien asuinrakennuksista. Sen eteläpuolella on asemakokonaisuuteen liittyvä pienehkö santarmin talo vuodelta 1897 sekä rautatieläisten asuintalo vuodelta 1922.

Aseman ympäristössä on säilynyt monipuolinen valikoima vanhoja asemayhdyskunnan rakennuksia. Vanha rautateiden posti on alunperin vuodelta 1913, ja sitä on korotettu 1948. Rautatiesemaa vastapäätä on Pohjanheimon klassistinen liikerakennus vuodelta 1928. Sen itäpuolella on kaksi vanhaa huvilaa, puuseppä Svenskin 1914 rakennuttama ja tätä vanhempi Tomtebo, jossa mm. taidemaalari Akseli Gallen-Kallela asui vuonna 1904. Aurinkomäen rinteessä, Asemansiltaa vastapäätä, on klassismia edustava entinen Liittopankin pankitalo vuodelta 1928. Sen vieressä on apteekkari Lindströmin 1922 rakennuttama punatiilinen rakennus, jossa toimi myöhemmin Pohjoismaiden yhdyspankin konttori. Aseman pohjoispuolella, radan varrella, sijaitsee professorinleski Daugin 1900 rakennuttama kaksikerroksinen, puinen asuinrakennus. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Lapilan kartano ympäristöineen j5, 1 Vuonna 1745 perustetun Lapilan **kartanon** uusrenessanssityylinen päärakennus lienee valmistunut n. 1880. Tilan omisti tällöin viinikauppias Otto Hjelt. Rakennus oli 1890-luvulta alkaen pitkään Keravan tiilihteatan isännöitsijän asuntona. Päärakennusta ympäröi vanha puistoalue, josta talousrakennukset on purettu. Kadun toisella puolella on ruotsalaisen **kansakoulun** vanha rakennus, joka pystytettiin 1897 mallipiirustusten mukaan tiilihteatan lahjoittamalle maalle. Kirkon luoteispuolella on vanha Solbackenin huvila 1800-luvun lopulta, jonka seurakunta osti pappilaksi 1917. Nuorisotalona toimiva rakennus tunnetaan nykyisin nimellä Wanhalla **Pappila**. Pappilan itäpuolella on **kivikautinen asuinpaikka**.

Heikkilänmäen museoalue j5, 1 Vuonna 1957 perustettu Keravan kotiseutumuseo on sijoitettu Heikkilän taloon, jonka pitkä, talonpoikainen päärakennus on peräisin 1700-luvun lopulta. Alkuperäisellä paikallaan on lisäksi kaksikerroksinen aitta ja pesutupa. Museoalueelle on siirretty kaksi aittaa, ratasliiteri, sikala-lampola, lato, mäkitupalaismökki, paja ja maakellari.

Alikeravan koulu j5, 1 Alikeravan kansakoulu on valmistunut kahdessa vaiheessa. Vanhimman osan rakensi rakennusmestari Felix Lindqvist 1890 paikallista rakennusperinnettä noudattaen. Tuusulan kunta rakennutti 1903 kaksi uutta luokkahuonetta ja toisen opettajan asunnon rakennusmestari K. Sundbergin johdolla. Koulun ympärillä on vanhaa puustoa ja kaunis pihapiiri.

Keravanjokilaakson maisemakokonaisuus j5; j5, 1 Keravanjokilaakso muodostaa Keravan kaupungin alueella yhtenäisen, kapeahkon viljelymaiseman, jota tierakentaminen on osittain rikkonut. Jokilaaksoissa on edelleen useita arvokkaita maatilakokonaisuuksia, joista merkittävimmät ovat Keravan kartanokukkula ja nuorisovankilan alue (ks. erilliset kohteet).

Postlar (Mattila) mainitaan asiakirjoissa jo 1500-luvun lopulla. Pitkään kruununvirkatalona toiminut tila on ollut vuodesta 1929 Keravan nuorisovankilan hallinnassa. Pitkä, kapea päärakennus on rakennettu 1800-luvun alussa. Toinen asuinrakennus on 1800-luvun lopulta ja nuorin 1920–30-luvulta. Pihapiiriä rajaa vanha, ilmeisesti 1800-luvulla rakennettu kaksiosainen luhtiaitta. Sitä on kutsuttu Sibeliuksen aitaksi, sillä säveltäjä Jean Sibelius asui Postlarissa vuosina 1899–1902.

Keravan kartano j5, 1 Humleberginäkin tunnettu Keravan 1650-luvulla muodostunut kartano sijaitsee Keravanjoen ja vanhan Sipooseen johtavan maantien varrella. Kartanon nykyinen päärakennus lienee valmistunut 1809. Ennen 1928 tehtyä perusteellista korjausta se oli yksikerroksinen, paritupatyyppinen rakennus. Korjauksessa rakennukseen mm. lisättiin poikkipääty sekä umpikuisti, ja ullakkokerros otettiin käyttöön. Pihapiiriin kuuluu navetta vuodelta 1936 sekä talli ja pieni pehtorin tupa 1800-luvun alusta. Päärakennusta ympäröi vanha puisto. Kartanon lähellä joen ylittää harvinaisen komea yksiaukkoinen kivihoivisilta 1900-luvun vaihteesta. Sillan rakensi keravalainen kivenhakkaaja Verlander. Kartano on tärkeä osa Keravanjokilaakson maisemakokonaisuutta.

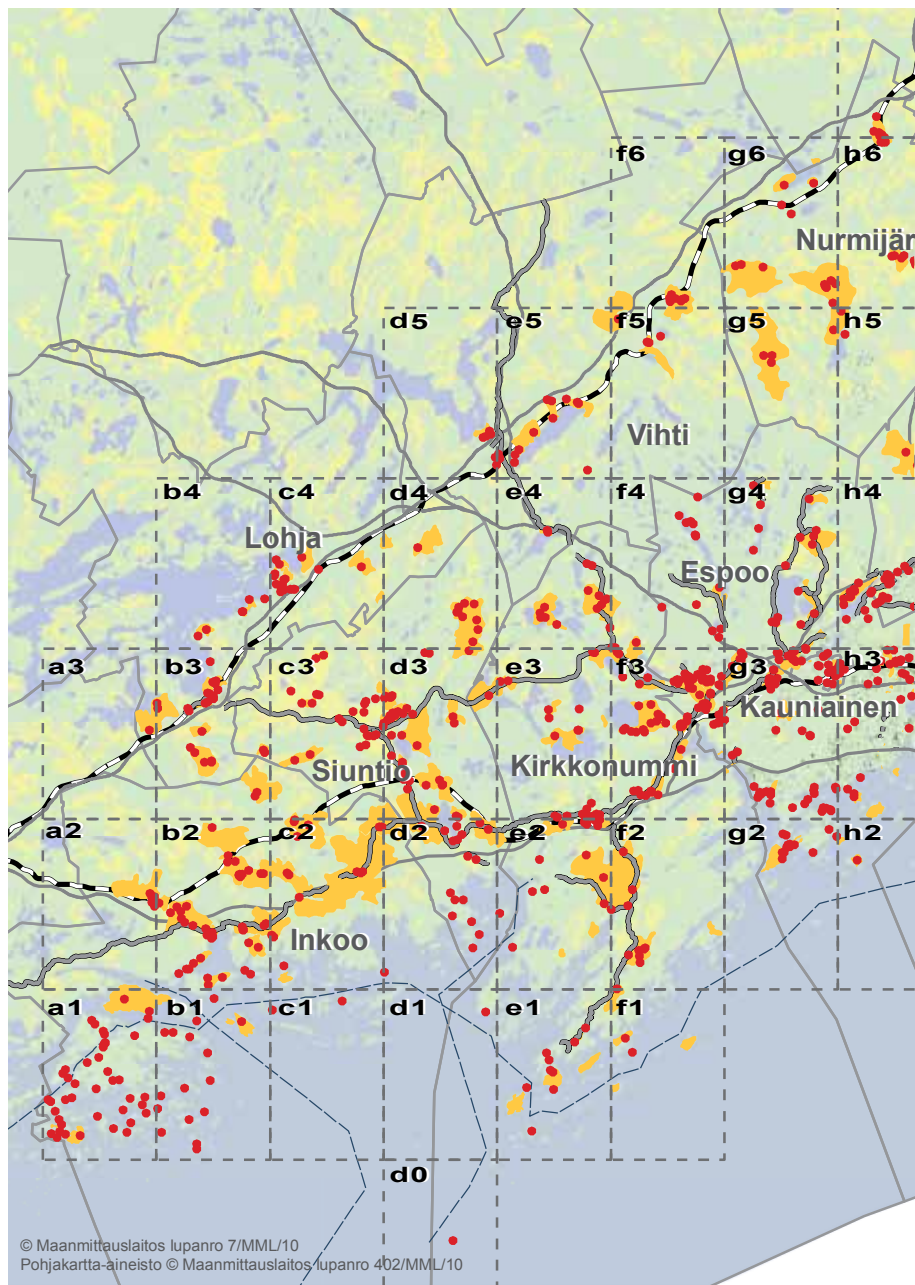
Keravan nuorisovankilan alue j5, 1 Vuosina 1888–90 rakennetusta Koivulan kasvatuslaitoksesta tuli nuorisovankila 1927. Komean päärakennuksen suunnitteli arkkitehti Florentin Granholm. Rakennus oli valmistuttuaan keskiosaltaan kolmikerroksinen, siivet olivat kaksikerrokset. Rakennusta laajennettiin 1927 ja 1932, jolloin valmistui uusi selliosasto. Päärakennuksen ja alkuaan talousrakennukseksi 1912 valmistuneen kirkkorakennuksen eteläpuolella sijaitsee arkkitehti Hugo Lindbergin suunnittelema johtajan asuinrakennus Koivula vuodelta 1909. Päärakennuksen eteläpuolella sijaitsevat myös henkilökunnan asuinrakennukset vuosilta 1898 ja 1930. Päärakennuksen pohjoispuolella on puisten asuinrakennusten ryhmä 1900–30-luvulta. Laitoksen rakennuskantaan sisältyy lisäksi joitakin vanhempia maatarakennuksia 1800-luvun alkupuolelta, tiilinen talli- ja navettarakennus vuodelta 1910 sekä Keravanjoen varrella oleva pumppuhuone vuodelta 1913. Oman erikoisleimansa alueelle antavat vankilan peltujen kookkaat ladot. Valtakunnallisesti merkittävä kokonaisuus. Alueella liikkuminen on rajoitettua.



Jukolan päärakennus k5 Jukola oli alkuaan Skogsterin ratsutila. Nykyisin Paasikiven nuorisokylään kuuluvan tilan päärakennus oli presidentti J.K. Paasikiven omistuksessa ja lomakäytössä 1917–53. Tila oli hänen aikanaan edelläkävijä paikkakunnan maataloudessa, mm. pellot salaajitettiin jo 1920-luvun alussa. Vuonna 1870 valmistuneessa rakennuksessa on säilytetty presidentin työhuone alkuperäisessä asussaan. Pihapiiri ja ympäriöivä maisema ovat täydellisesti uusiutuneet. Vanhasta 1800-luvun perunakellarista on tehty kappeli.

Savion tehdas- ja asuntoalue j5 Saviolla on varhain syntynyt, mielenkiintoinen teollinen historia. Sinne perustettiin 1869 Suomen ensimmäinen sementtitehdas, joka toimi aina vuoteen 1914. Savion Tiilitehdas Oy aloitti 1911 ja oli toiminnassa 1950-luvulle saakka. Vuonna 1910 toimintansa aloitti Oy Nahkion nahkatehdas, jonka rakennus muodostaa 1911 perustetun Suomen Gummitehdas Oy:n vanhimman osan. Tiilisiä tehdasrakennuksia on laajennettu useaan otteeseen. Kumituotteiden valmistus loppui 1980-luvulla, ja ns. Klondyketalossa toimii nykyisin mm. Keravan taidemuseo. Tehtaan eteläpuolella, Tehtaanmäen alueella, on säilynyt yhtenäinen virkailijoiden asuinrakennusten ryhmä. Vuosina 1927–37 valmistuneet klassistiset rakennukset on suunnitellut arkkitehti W.G. Palmqvist.

Radan länsipuolella, **kumitehdasta** vastapäätä, on säilynyt monipuolinen aluekokonaisuus, joka syntyi 1911 tehdyn palstoituksen seurauksena. Pian tämän jälkeen Savion seisakkeen ympäristöön nousi uusia liike- ja asuinrakennuksia. Monet huvilamaisista rakennuksista valmistuivat 1920-luvulla. Eskelinin liiketalo ja Elannon punatiilinen liikerakennus ovat 1930-luvulta. Savion 1930 valmistuneen koulun on suunnitellut arkkitehti L.E. Hanstén, ja sitä on laajennettu 1950-luvulla. Taajamaan liittyy myös kumitehtaan työläisille rakennetut Tuomikadun ja Alakoivikon asuinalueet.





KIRKKONUMMI

Kallbådan majakka d0 (vain Kirkkonummen aloitussivulla) Ajatus siirtää Rönnskärin majakka ulomaksi Kallbådanille syntyi 1910-luvulla Helsingin talviliikenteen tarpeesta. Vuonna 1920 valmistunut majakka on betonirakentamisen historian kannalta mielenkiintoinen, erittäin vaikeissa oloissa toteutettu rakennustyö, sillä kallioluoto oli matala, ja aallot huuhtelivat sitä jo pienelläkin merenkäynnillä. Rakennustarpeiksi käytettiin muun muassa Mäkiluodon linnoituksesta purettuja kiviä. Rönnskärin ja Kallbådan majakat muodostavat valtakunnallisesti merkittävän parin, joka kuvastaa Porkkalanniemen historiallista merkitystä ikivanhan rannikon laivaväylän varrella.

Kallbådan on Suomen oloissa harvinainen majakka, jossa kaikki toiminnot on yhdistetty saman katon alle. Massiiviselle betonisokkelille perustettu, n. 19,5 metriä korkea rakennus koostuu sokkelin sisällä olevista varastotiloista, ensimmäisessä kerroksessa olevista konehuoneesta ja työpajasta sekä toisen ja kolmannen kerroksen asuintiloista. Rakennuksen eteläkulmassa on massiivinen, hieman muuta rakennusta korkeampi majakkatorni. Sen sisärunko on muurattu tiilestä ja ulkorunko valettu rautabetonista. Majakassa on alkupe-
räinen sumumerkkikoneisto ja 1922 Suursaaren Pohjoisrivistä siirretty valolaitteisto. Läheiseltä betoniselta korokkeelta johtaa kapea silta majakkarakennukseen. Nykyisin miehittämätöntä majakkaa valvotaan Harmajan luotsiasemalta.

Robert Kajanuksen sauna e1 Säveltäjä Robert Kajanuksen Obbnäsin (Upinniemen) eteläkärkeen 1890-luvulla rakennuttama huvila oli yksi aikansa komeimmista "erämaa-ateljeista". Arkkitehti Eliel Saarisen piirtämä pyörö-hirsirakennus tuhoutui Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56), mutta sen erikoinen, harmaakivinen sauna 1910-luvulta on kunnostettu. Rakennus on muodoltaan tornimaisen pyöreä. Sen keskeltä, sakaraharjan rajaamalta terassilta nouseva korkea harmaakivisavupiippu on lisätty 1930-luvun lopulla. Sotilasalueelle on rajoitettu pääsy.



Porkkalantie e1; f2 Vanhaa kulttuurimaisemaa halkova historiallinen tielinja (nro 1124) lienee syntynyt jo 1500-luvulla, jolloin Porkkala oli Suomenlahden eteläpuolelle ja Viipuriin suuntautuneiden sotilaskuljetusten keskus. Kun Suomen postilaitos luotiin 1630-luvun lopussa, oli Porkkala yksi postiteiden päätepisteistä, josta posti kulki edelleen vesitse Tallinnaan. Vilkaan kaupan valvontaan perustettiin 1600-luvun puolivälissä myös tulliasema. Porkkalantien varren suuret maatilat ja muut rakennukset kärsivät vaurioita Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56), ja rakennuksia on säilynyt sattumanvaraisesti. Tie liittyy Porkkalanniemen tärkeimpiin maisemakokonaisuuksiin ja on ajoittain poikkeuksellisen kaunis. Tien siltapaikat ovat uusiutuneet.

Storkanskogin peltoaukea e1; f1 Storkanskogin suhteellisen tiivis kylä on säilyttänyt perinteisen rakenteensa. **Mellangård** mainitaan jo 1500-luvun lähteissä, ja 1800-luvulla entisestä luotsitilasta muodostui suurtila. Tilan päärakennus on vuodelta 1940, ja sitä ympäröi hoidettu puistomainen puutarha.

Sundsin viljelymaisema e1 Kauniin viljelymaiseman muodostava Sunds on yksi vanhan Porkkalan luotsikylän tiloista, joille olivat tyypillisiä suhteellisen pienet viljelysalat. Tilan 1895 valmistunut päärakennus purettiin Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen. Tiilipilarein tuettu hirsirakenteinen navetta on vuodelta 1938. Sundsin eteläpuolella on **Porkkalan entinen kansakoulu** vuodelta 1897. Koulurakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen tai sitä vastaavan asunsa. Lillkanskogundetin rannalla sijaitsee seuratalo **Rigårdsnäs**, joka on myös säilyttänyt perinteisen asunsa vuodelta 1908.

Rövars Övergården ja Nedergården hautaröykkiöt e1 Övergården viisi pronssikautista hautaröykkiötä sijaitsevat kapealla harjanteella Tullandetiin johtavan tien länsipuolella. Röykkiöt ovat läpimitaltaan 7–10 metriä, ja kaikissa on kuoppa.

Nedergårdin pronssikautinen röykkiöhauta on Byvikenin lounaispuolella sijaitsevan kallion harjalla. Suurikokoinen, läpimitaltaan n. 15 metrin, varsin korkea röykkiö on osin hajoitettu. Melkein välittömästi sen länsipuolella on kalliolla arkonmuotoinen, toisesta päästä avoin kivilatomus. Ulkoilualueen parkkipaikalla on opastetaulut.

Tullandetin hautaröykkiö e1 Tullandetin kannaksesta n. 150 metriä itään on kalliolla nähtävissä pronssikautisen hautaröykkiön pohja.

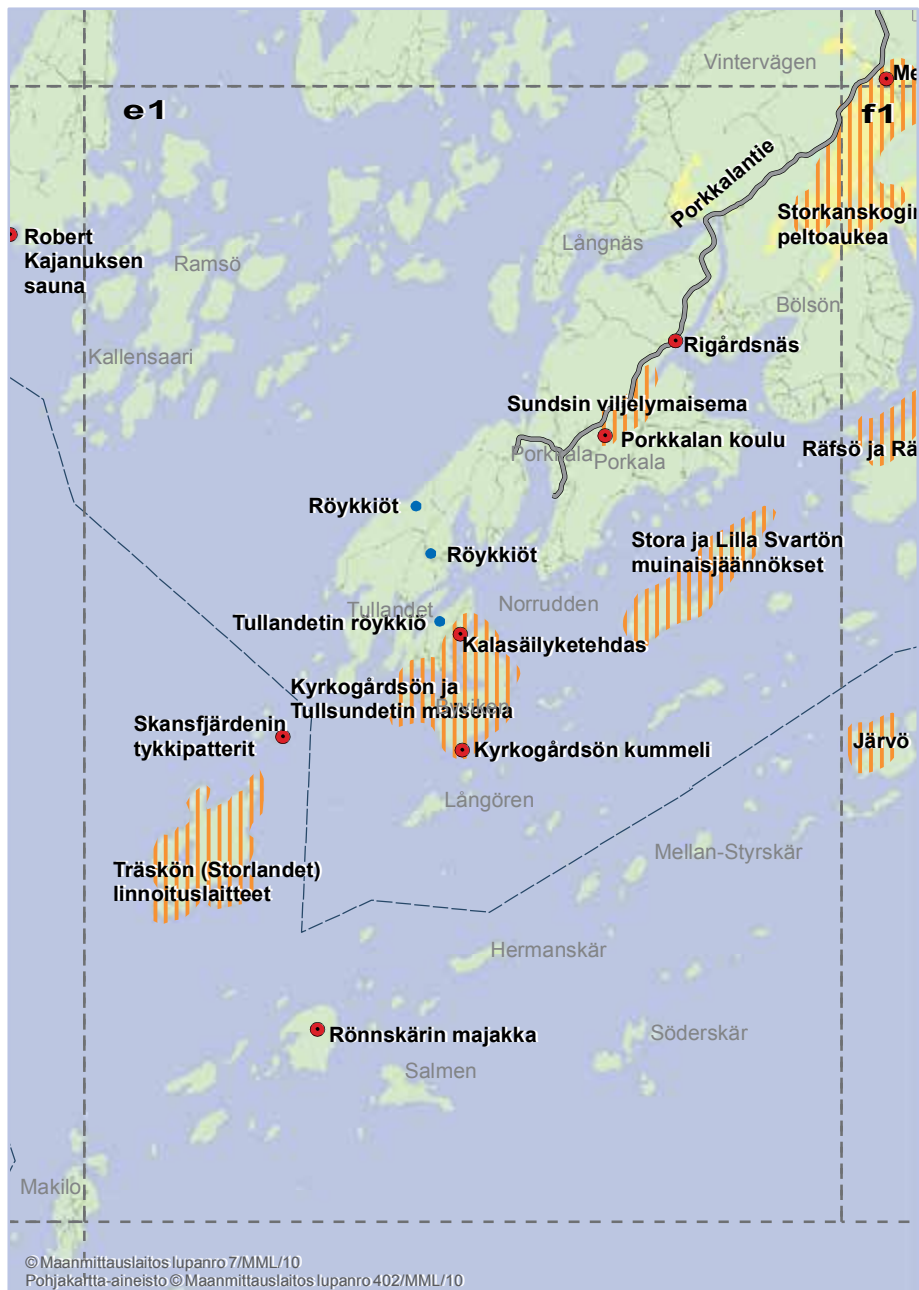
Rönnskärin majakka e1 Maamme toiseksi vanhin majakkarakennus valmistui 1800 Rönnskärille, liikenteellisesti keskeiselle paikalle, ulkomereltä tulevan väylän varteen. Rakentamisajalta peräisin olevassa alaosassa on mm. majakanvartijan asuintiloihin kuuluvia osia. Puinen yläosa tuhoutui Suomen sodassa (1808–09) ja rakennettiin uudestaan 1814. Vanhaa harmaakiviosaa korotettiin 1822 tiiliosalla, joka on vuorattu rakennuksen vahvistukseksi valetulla betonikuorella. Henkilöstön puiset asuinrakennukset tuhoutuivat Krimin sodassa (1853–56), ja ne uusittiin 1850-luvun lopulla. Majakan vieressä on 1919 valmistunut kaksikerroksinen luotsiasema, jonka jatkona on 1900-luvun lopulla rakennettu asuinsiipi. Rönnskär jäi pois käytöstä Kallbådan majakan valmistumisen jälkeen 1920-luvulla. Valtakunnallisesti merkittävä rakennus on nykyisin puolustusvoimien käytössä.

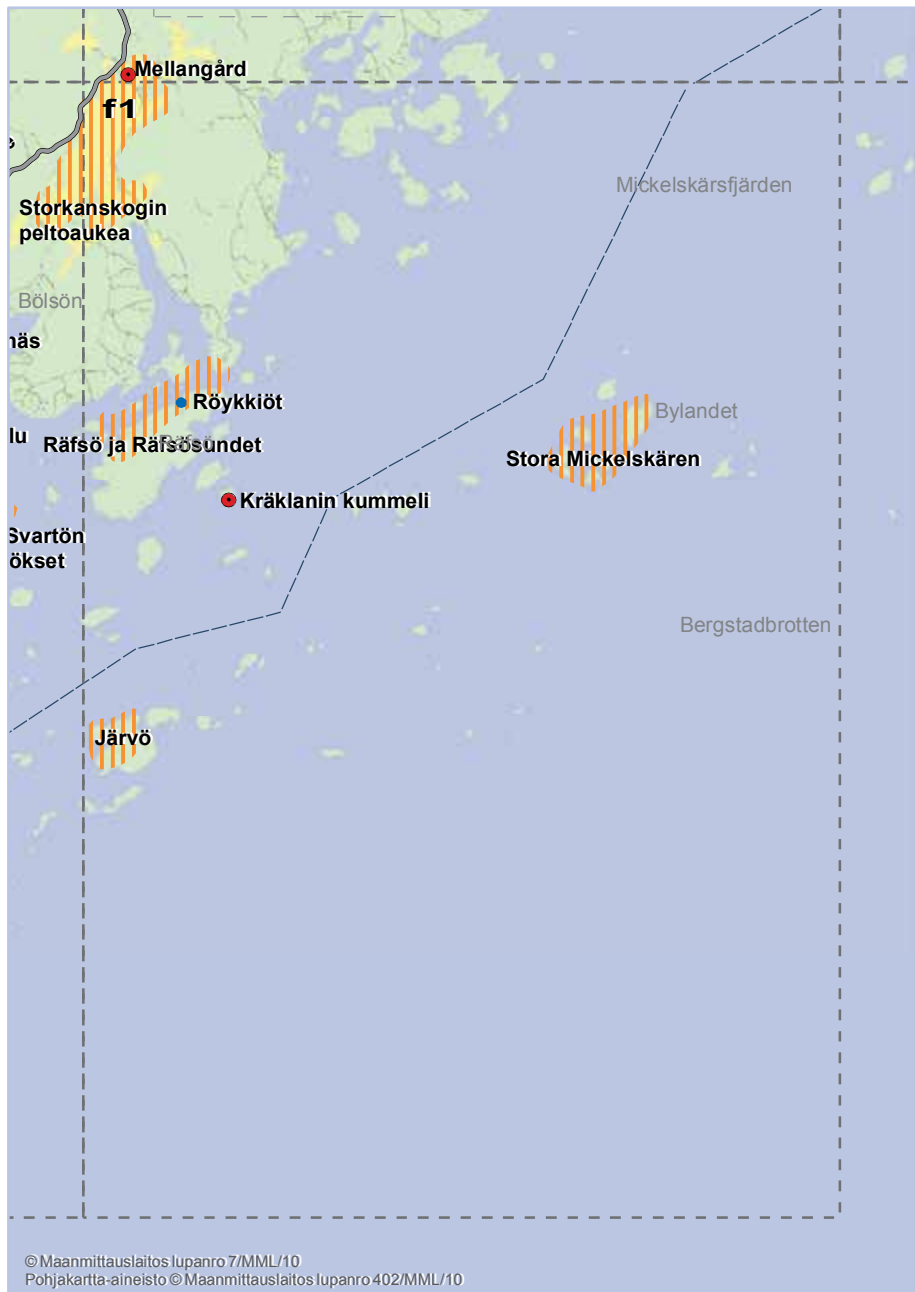
Kyrkogårdsön ja Tullundetin kulttuurimaisema e1 Kyrkogårdsön pohjoinen kärki Norrudd on tunnettu myös nimellä Kyrkogårdsudd. Arkeologi Juhani Rinne tarkasti 1900-luvun alussa perimätiedon, jonka mukaan niemellä olisi vanha hautausmaa ja kappelin paikka. Hän havaitsi mahdollisen hautausmaan jäänteitä, joita erottaa yhä matalalla, ruohikkoisella ja koivikkoisella niemellä. Saaren keskelle työntyvän Byvikenin pohjukan niittymäinen alue on ilmeisesti 1700-luvun lopussa syntyneen Kyrkogårdsön tilan paikka. Saarella oli 1800-luvun lopulla luotsien vahtitupa ja muita asuinrakennuksia. Saaren lounaisrannalla on tykkipatteri (ks. Skansfjärdenin tykkipatterit). Eri puolilla olevien kiviladelmien merkitystä ei varmuudella tiedetä, mutta osa liittyy Neuvostoliiton vuokra-aikaan (1944–56). **Kyrkogårdsön kummeli** vuodelta 1905 toimii edelleen merimerkinä.

Tullandetin entinen **kalasäilyketehtas** on maisemallisesti hieno kohde. Kilohailin ilmestyttyä rannikolle 1901 perustivat virolaiset liikemiehet Porkkalan joukon kalanjalostamoita. Tullandetin laitos toimi muiden tapaan vain muutaman vuoden, sillä saaliit jäivät pian niukoiksi. Kilohailin ilmestyttyä taas uudelleen 1919, perustivat paikalliset kalastajat osuuskunnan, jonka kaaduttua Hangö Konserv Ab jatkoi sen vanhoissa tiloissa. Toiminta keskitettiin myöhemmin Hankoon ja Tullandetin laitokset jäivät pelkästään vastaanottoasemaksi, jonka toiminta lakkasi lopullisesti vuokra-aikaan. Salmen rannalla on säilynyt osa kaksikerroksisesta tehdasrakennuksesta sekä osin uusiutunut, huvilaksi muutettu entinen sosiaalirakennus.

Träskön (Storlandet) linnoituslaitteet e1 Porkkalanniemen eteläkärjen saaristoon kuuluvaa Stor Träskötä suunniteltiin 1. maailmansodan alla osaksi Pietari Suuren merilinnoitusta. Linnoitustyöt jäivät kesken, mutta ne jättivät pysyvät jäljet. Ympäristöä ovat muuttaneet myös suomalaisten ja neuvostoliittolaisten 1940–50-luvulla rakentamat rakennukset. Saari on jyrkkine kallioineen kuin luonnollinen linnoitus. Sen länsirannalla on muutama suomalaisten kallioon louhima, kivillä ja betonilla lujitettu tykki- tai tulenjohtoasema. Saaren sivuja kiertävät kallioon louhitut, pengerrytyt yhdistiet, kaakkoisrannalla on parin laiturin jäänteet. Saaren sisäosassa sijaitseva järvi aiottiin ilmeisesti alusten vesivarastoksi, ja siltä kaivettiin 1. maailmansodan alla oja saaren länsirannalle. Järven lähellä on rakennusten betonipilareita ja -sokkeleita Neuvostoliiton vuokra-ajalta (1944–56).

Stora Mickelskären linnoituslaitteet ja luotsitoiminta f1 Stora Mickelskären saariryhmään kuuluu kuusi saarta, joista huomattavimmat ovat Bylandet ja Skrubbo (Skrobban). Koska saarten sijainti on liikenteellisesti tärkeä, pystytettiin Skrubboille 1821 luotsitupa ja majakkalamppu. Luotsaus lopetettiin jo 1900, vaikka saareen oli rakennettu asuintalo kolmelle luotsiperheelle vain seitsemän vuotta aiemmin. Rakennuksen katolla ollut loisto sai oman rakennuksensa ja majakanvartija pienen asumuksen. Suurimman luotsimajan





sokkelille on myöhemmin pystytetty sitä ulkoapäin muistuttava rakennus. Muista rakennuksista on jäljellä vain sokkelit. Saari on nykyisin pursiseuran omistuksessa ja vierailu on rajoitettua.

Iäsisimmässä saarella, Bylandetissa, on Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) pystyttämiä rakennuksia, rakenteita ja niiden jäänteitä. Korkea tulenjohto- ja valvontatorni on jo edeltäneeltä suomalaiselta. Saaren etelärannalla on joitakin kivistä kasattuja lähipuolustusasemia. Saari on Espoon kaupungin ulkoilualuetta ja yksi neuvostoliittolaisten rakennuksista on kunnostettu keittokatokseksi.

Räfsö ja Räfsösundet f1 Räfsön suurehko, kallioinen saari on ikivanhan laivaväylän varrella. Lähisaariin se muodostaa yhtenäisen maisemakokonaisuuden. Saaren luoteisrannalla on ollut kolme alkuperältään tuntematonta **röykkiötä**, jotka on osin hajoitettu. Professori Jonatan Reuter on 1900-luvun alun väyläkuva-uksessaan maininnut saarella olevan merenkulkijoiden hautoja. Stora Lövholmenissa on mm. kaksi vetoteklakkaa, joista toinen on kokonaan puurakenteinen. Hamnholmenissa on 1900-luvun vaihteen asussa oleva entinen torppa. Räfsön länsipuolella sijaitsevalla Kräklanilla on n. 4-metrinen **kummeli** vuodelta 1867.

Stora Svartön ja Lilla Svartön muinaisjäänneökset e1 Stora Svartö ja Lilla Svartö ovat peräkkäin Porkkalan niemen itärantaa seuraavan ikivanhan laivaväylän varrella. Pisimmillään n. kilometrin pituinen, kallioinen ja metsäinen Stora Svartö on nykyisin Helsingin kaupungin ulkoilualuetta. Saaren pohjoispäässä on poukama, jonka rannalla on kaksi luonnonkivistä koottua kehää. Ne saattavat olla professori Jonatan Reuterin 1900-luvun alun väyläkuva-uksessa mainitsemia merenkulkijoiden hautoja (vrt. Räfsö ja Kyrkogårdsö). Saaren luoteisivulla on lukuisia ns. ryssänuuneja, jotka ovat toimineet laivaliikenteen keittopaikkoina. Kallion laella on laaja, ilmeisesti luonnollisesti syntynyt kivikenttä, jossa on kuitenkin selviä kaivettuja kuoppia ja yksi selvempi kivikehä. Kyseessä voi olla osin tuhoutunut pronssikautinen hautaröykkiö.

Järvö f1 Järvön saaren rakennuksissa näkyy Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) vaikutus. Luoteisrannalla on ilmeisesti keskeneräiseksi jäänyt tai pahoin rapistunut kasarmi- tai huoltorakennus. Sen läheisyydessä on pari hirsipintaista, saunamaista mökkiä. Perinteinen asutus on sijoittunut eri puolille saarta. Järvö tunnetaan kirjailija Juhani Ahon ja taidemaalari Venny Soldan-Brofeldtin kesänviettopaikkana. Kesänvietto siellä on heijastunut myös heidän tuotantonsa, erityisesti Ahon romaaniin *Omatunto*.

Skansfjärdenin tykkipatterit e1 Porkkalan niemi on ollut liikenteellisesti ja sotilaallisesti yksi Suomenlahden tärkeimmistä solmukohtista. Tästä ovat osoituksena 1. maailmansodan alla rakennetun Pietari Suuren merilinnoituksen laitteet, Porkkalan vuosien 1944–56 neuvostotutkikohta sekä lähisaarten yhä jatkuva sotilaskäyttö. Skansfjärdenin rannoilla ja luodoilla on säilynyt vanhempiakin, ainakin Kustaa III:n Venäjän-sotaan (1788–90) ja mahdollisesti myös Suomen sotaan (1808–09) liittyviä kenttälinoitteita. Kyrkogårdsön lounaisrannalla ja Pampskatanin kärjessä on kaksi luonnonkivistä koottua tykkipatterin paikkaa. Kahdelle tai kolmelle tykille tarkoitettut skanssit ovat muodoltaan kutakuinkin puolipyöreitä ja halkaisijaltaan 10–15-metrisiä. Kyrkogårdsön kaakkoisivulla on pienempi vallitus, samoin Högholmenissa. Seläälläkin on kolme saarta, Skansen, Batterigrundet ja Engelsmans Batterigrundet, joiden nimet viittaavat linnoituslaitteisiin.

Brunnibergetin hautaröykkiö e2 Hyvin säilynyt pronssikautinen hautaröykkiö sijaitsee vaikuttavalla paikalla Trehörnsrabergetin länsireunalla, järjän kalliorinteiden laella. Lämpimältään n. 9 metrin kokoisessa röykkiössä on keskellä ns. aarteenkaivajan kuoppa.

Strömsbyn Kasabergetin hautaröykkiö e2 Kirkkonummella on pronssi- ja rautakautisia hautaröykkiöitä etenkin Espoonlahdesta Strömsbyhyyn johtaneen muinaisen vesiväylän varrella. Kasabergetin laella on valtakunnallisesti merkittäväksi luokiteltu muinaisjäänne, läpimitaltaan n. 10 metrin kokoinen pronssikautinen hautaröykkiö, josta on aikoinaan löytynyt pronssimiekka. Neuvostoliittolaiset ovat vuokra-aikana (1944–56) rakentaneet röykkiön viereen tähyystornin ja kasanneet röykkiön kiviä sen juurelle. Paikasta n. 100 metriä lounaaseen sijaitsee pienempi, osittain tuhoutunut röykkiö. Kasabergetin nimi viittaa siihen, että siellä olisi muinoin poltettu vartiotalia.

Strömsbyn kartano e2 Strömsbyn kartano on perustettu 1600-luvulla. Päärakennus on vuodelta 1769, ja sitä on korotettu 1840-luvulla. Pihapiiriin kuuluu useita talousrakennuksia, mm. kellotornilla varustettu hirsirakennus.



Eestinkylän ja Saltfjärdenin kulttuurimaisema e2; g2 Eestinkylä ja Saltfjärden muodostavat laajan kulttuurimaisema-alueen, johon sisältyy historiallinen tielinja ja vanhoja suurtiloja. Maisema on muinaista merenpohjaa, ja osa viljavista pelloista on kuivatettu vesijättömaista. Maisemakokonaisuus jakautuu kahteen pääosaan, **Hilabäckin** ja Saltfjärdenin viljelysnäkyymiin. Niitä erottaa toisistaan joukko etelä-pohjoissuuntaisia kallioharjanteita, joille tilat ovat sijoittuneet. Peltojen itäreunaa kaartaa vanha Porkkalan maantie, joka on säilyttänyt perinteistä luonnettaan. Vuokra-aika (1944–56) on vaikuttanut suuresti alueeseen, erityisesti Porkkalantien varressa sijaitseviin rakennuksiin, joita on säilynyt sattumanvaraisesti.

Sevalsin yksinäistilan ja rusthollin klassistinen, kustavilaisvaikutteinen päärakennus on 1920-luvun lopusta. Estbyn vanhalla kylämällä, terrassoidulla tontilla sijaitsevan **Fräsarsin** entisen ratsutilan runko on 1800-luvulta. Nykyasu on 1910-luvun vaihteesta, jolloin rakennukseen liitettiin ns. belvedere-tornilla varustettu ristipääty. Porkkalantien varrella Gunnarsbyssä sijaitseva **Ängsdalin** päärakennus on jatkettu paritupa 1800-luvun lopulta. **Långstrandin** entisen ratsutilan päärakennuksen sanotaan olevan vuosilta 1725–30, sen nykyasu on 1960-luvun korjauksesta. Tavastfjärden on perinteinen purjehtijoiden suojasatama ja kalastusalue.

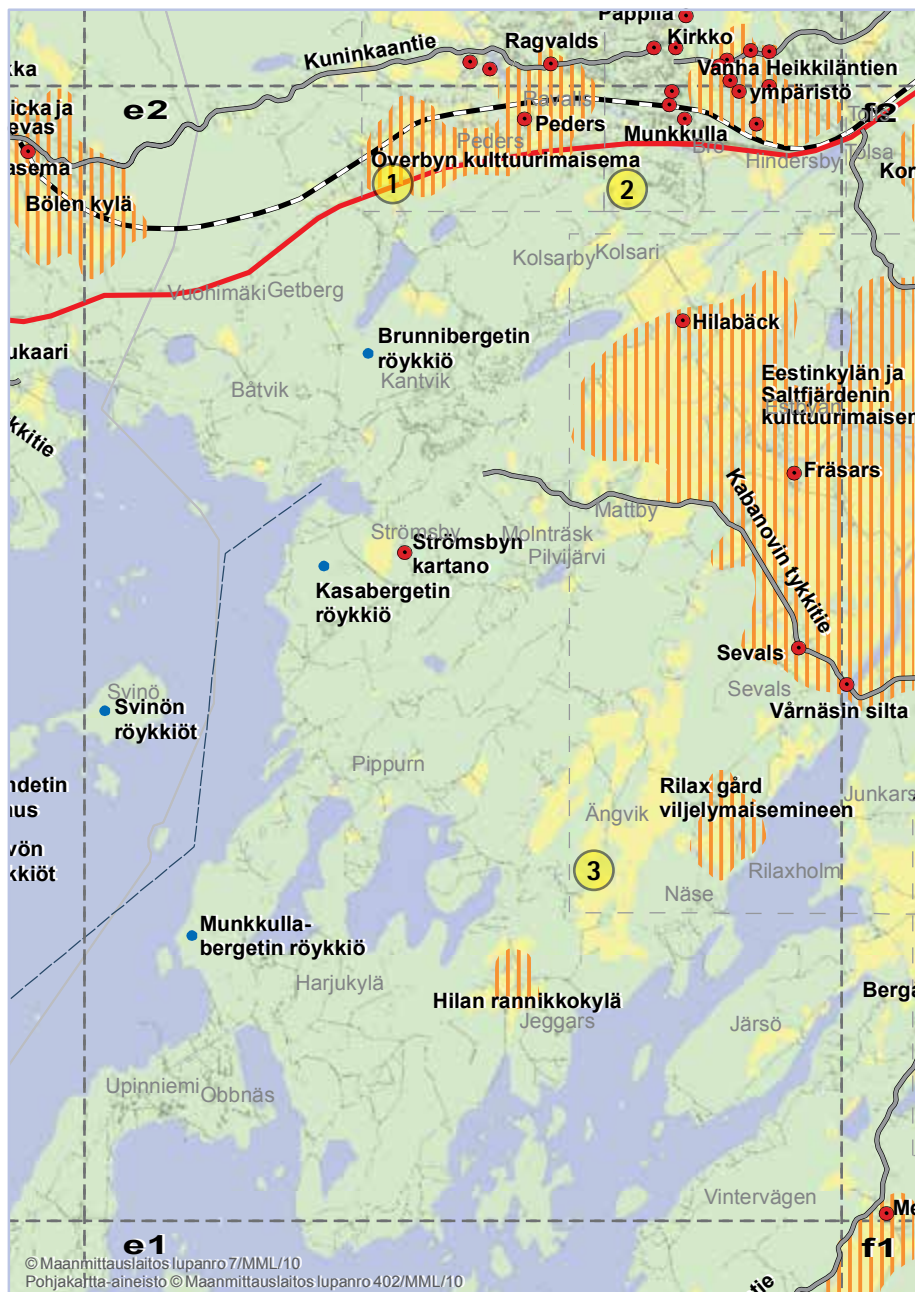
Munkkullabergetin hautaröykkiö e2 Pronssikautinen hautaröykkiö sijaitsee vaikeapääsyisellä paikalla Munkkullabergetin jyrkän kalliorinteiden päällä, n. 100 metriä korkeimmasta huipusta lounaaseen. Röykkiön läpimitta on n. 7 metriä, ja sen keskellä on ns. aarteenaikavajankuoppa. Kuoppaa tehtäessä on kiviä vieritelty länsipuolella olevan jyrkänteen alle. Pienuudestaan huolimatta röykkiö on jylhän sijaintinsa vuoksi nähtävyyks.

Hilan rannikkokylä e2 Hila on ollut tyypillinen rannikkokylä varsin pienine viljelyksineen ja laajoine metsämaineen. Kylässä on kaksi tilaa, Jeggars (Lill-Hila) ja Stor-Hila. Jeggarsin rakennuskanta, johon kuuluu hirsinen päärakennus vuodelta 1813, pienempi asuinrakennus vuodelta 1847 sekä aitta vuodelta 1815, on säilynyt varsin hyvin. Stor-Hilan päärakennus on kokonaan uusittu arkkitehti Marius af Schulténin 1958 tekemien suunnitelmien mukaan.

Rilax gård e2, 3 Ilmeisesti keskiajalta periytyvä Rilaxin tila sai kartano-luonteensa 1900-luvun alkupuolella, jolloin tehtailija Theodor Tirkkonen ja metsänhoitaja H. Borg omistivat sen. Jugendtyylinen päärakennus nousi meren puolelle erilleen talouspihasta. Puutarha-arkkitehdit Paul Olsson ja Bengt Schalin laativat komean puistosuunnitelman lammikoineen ja pengerryksineen. Arkkitehti Jarl Eklund suunnitteli kartanon tien varteen kauniit porttirakennukset, jotka valmistuivat 1919. Ne ovat puiston rapeutuneiden jäanteiden ohella kaikki, mitä päärakennuksen ympäristöstä on jäljellä Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen. Talouspiha on sen sijaan suurelta osin säilyttänyt vanhan asunsa. Mäen harjalla on tilan entinen paritupainen päärakennus, joka muutettiin 1900-luvun alussa työväenasunnoksi ja jonka nykyinen asu rappauskuksineen on neuvostoliittolaisten jäljiltä. Tirkkosen rakennuttama ns. puutarhurin talo harjanteen juurella toimii nykyisin päärakennuksena. Tilan pohjoispuolella sijaitsevalla niemellä on arkkitehti Karl Lindahlin suunnittelema Borg-suvun hautakappeli.

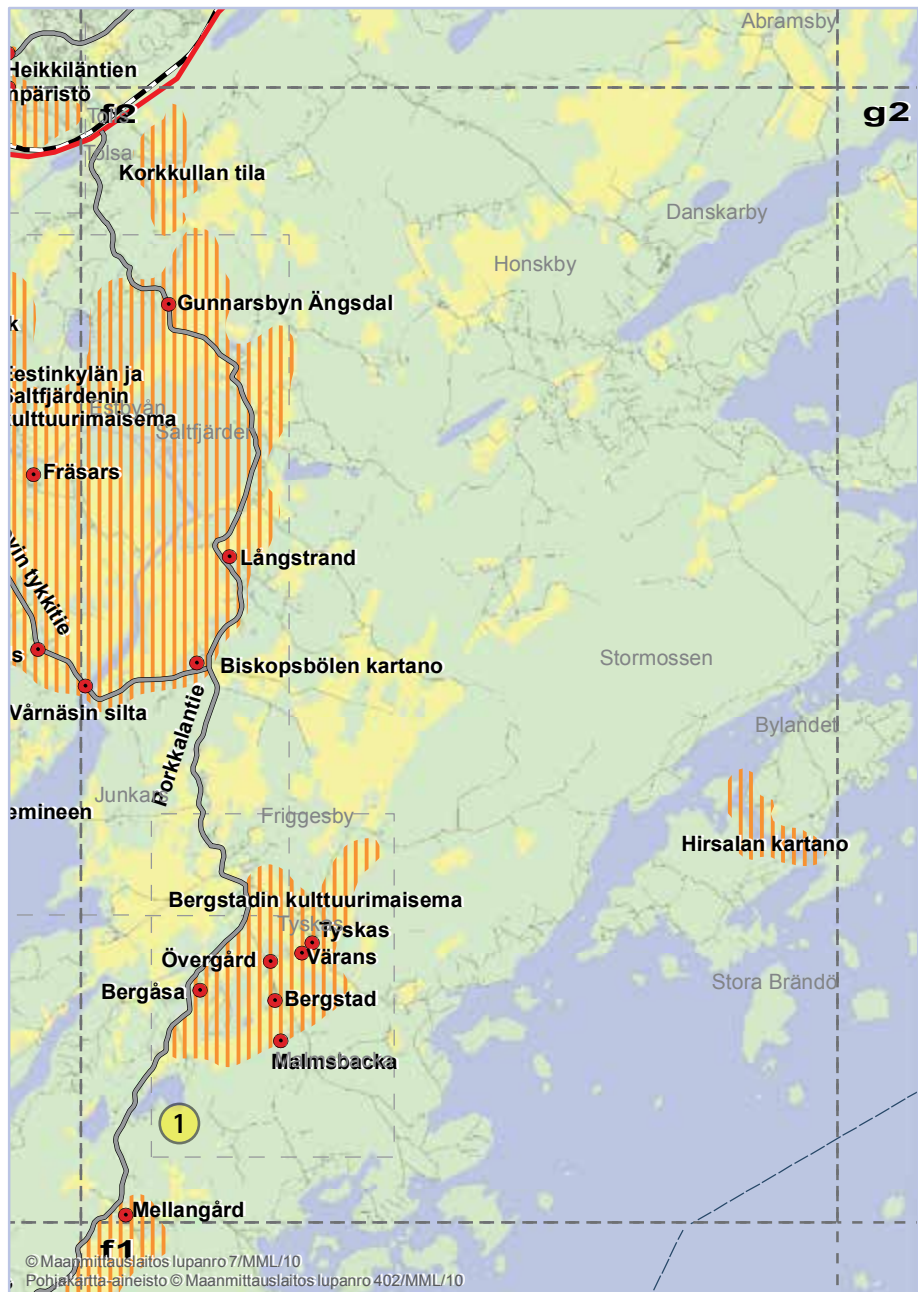


Överbyn kulttuurimaisema e2, 1 Överbyn vanha peltomaisema on muodostunut lähinnä itä-länsisuuntaisen muros-laakson savikoille. Asutus on keskittynyt maisemaa rajaaville metsäharjanteille ja -saarekkeille. Överbyn kylä on liikenteellisesti ja maisemallisesti keskeisellä paikalla Kuninkaantien varressa. Se oli luonnollinen kievaripaikka: kestikievari oli vuorollaan **Karlbergissä, Överbyssä, Ragvaldsissa** sekä Kusasén Östergårdissa (Nykulla).



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MM/10
Pohjakahtta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MM/10

1:75 000 2 KM



Maisemaa leimaa nykyisin paljolti 1900-luvun palsta- ja pientila-asutus. Ab Svenska småbruk och egna-hem osti vuonna 1911 **Karlbergin** sekä **Överbyn** tilat ja palstoitti niiden maille yhden laajimmista ja vanhim-mista asutusalueistaan – 53 viljelystilaa, 10 asunto- ja metsätilaa sekä 18 huvilapalstaa – luoden paikalle eräänlaisen malliyhdyskunnan. Tilojen vanhoihin rakennuksiin sijoitettiin pienviljelijäkoulu Överby skola för landsbygdens yrken. Vuokra-aika (1944–56) tuhosi aluetta. Säilyneistä rakennuksista tärkeimpiä ovat molem-pien tilojen päärakennukset, jotka ovat ilmeisesti vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta ja nykyasultaan pääosin 1880-luvulta.

Ragvaldsin museoidun tilan rakennukset ovat sijoittuneet Kuninkaantien molemmin puolin. Tien pohjois-puolella on rungoltaan 1800-luvun vaihteesta oleva päärakennus sekä mm. kivinen vilja-aitta, 1910-luvun karjarakennus ja riihi. Tien eteläpuolella on 1800-luvun lopun renkitupa ja ulkorakennusrivi. Peltolaakson eteläisivulla sijaitseva **Pedersin** päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta.

Hirsalan kartano f2 Hirsalan vanha, Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) osin tuhoutunut kartanoympäristö muodostaa saaristolle ominaisen viljelymaiseman. Kartanon talous perustui suureksi osaksi kalastukseen. Arkkitehti Florentin Granholmin piirtämä päärakennus vuodelta 1862 tuhoutui vuokra-aikana. Satulakattoinen, keskiosastaan frontonilla korostettu hirsinen työväenrakennus on 1800-luvun lopun asussa. Kolmelta sivulta suljetun kauniin talouspihan arvokkain osa on 1821 rakennettu kiilakivinavetta. Lanterniinikattoinen vilja-aitta on arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema.



Korkkullan tila f2 Korkkulla koostuu vuonna 1500-luvun lopulla yhdistetyistä Korkkullan ja Teglasin tiloista. Komea kaksikerroksinen päärakennus on peräisin vuodelta 1796, ja se on kunnostettu Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen. Kulmittain päärakennuksen kanssa sijaitsee kaksihuoneinen hirsiaitta 1800-luvulta ja päärakennusta vastapäätä kiilakivinavetta vuodelta 1884. Harjanteen rakennuskokonaisuudelle antavat perinteistä ilmettä mm. kiviaita ja vanha pihapuusto.

Biskopsbölen kartano e2, 3 Biskopsbölen 1600-luvulla muodostuneen tilan historialle ovat olleet ominaisia lukuisat omistajanvaihdokset. Korkealla mäellä sijaitseva päärakennus valmistui agronomi Axel Spoofin aikana 1907. Jugendtyylisen, tornillisen rakennuksen suunnitteli arkkitehti Waldemar Aspelin. Päärakennuksen kanssa kulmittain sijaitsee tilan entinen asuinrakennus, jota lieene uusittu samoihin aikoihin. Erillisellä talouspihalla on säilynyt kaksi rakennusta, navetta 1800-luvun puolivälistä sekä tiilinen entinen asuin- ja pyykkituparakennus. Lähistöllä on tilan entisiä työväenrakennuksia.



Kabanovin tykkitie ja Värnäsinsilta e2, 3 Venäläiset rakensivat vuokra-aikana (1944–56) perinteisellä kenttäkiveyksellä päällystettyjä teitä varuskunta-alueelleen. Parhaiten ja pisimpänä on säilynyt varuskunnan päällikön Sergei Kabanovin mukaan nimetty tie, joka kulkee Siuntion Pikkalasta Kirkkonummen halki Biskopsböleen. Porkkalantien ja Upinniementien välinen osuus tästä yli 10 km pitkästä tykkitiestä on virallisesti nimetty Kabanovintieksi. Tie on koko matkalla kivetty, joskin kiveys on myöhemmin jäänyt paikoin hiekoituksen alle. Bätvikissä oli lastaus- ja huoltokeskus. Puisten paalujen varaan rakennettu silta Värnäsissä edustaa aikansa neuvostoliittolaista sillanrakennustekniikkaa. Silta ja tie muodostavat valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Bergstadin viljelymaisema f2, 1 Nykyisen Bergstadin kylän vanhat tilat rakennettiin ja peltoineen muodostavat yhtenäisen viljelymaiseman. **Bergstadin** tilan päärakennus on uusittu Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen, mutta sen tontti



on yhä yhtenäinen 1900-luvun vaihteen kokonaisuus. **Övergårdin** hirsirakennukset ja **Malmsbacken** entinen tallimestarin talo liittyvät Bergstadin kartanokauteen 1900-luvun alussa.

Värbyn kaksi tilaa, Värans ja Tyskas, ovat poikkeuksellisen hyvin säilyneet vuokra-ajan yli. **Väransin** empi-revaikutteinen päärakennus on vuodelta 1888. Tilan maat siirtyivät 1915 suurimmaksi osaksi Ab Svenska småbruk och egna hem -yhtiölle, jonka palstoittamista 1930-luvun pientiloista monikaan ei ole säilynyt vuokra-ajan jälkeen. **Tyskasin** päärakennus on pohjakaavaltaan poikkeuksellinen, paritupa- ja keskeissaliratkaisuja yhdistävä. Rakennuksen vanhimmat osat lienevät 1700-luvun lopulta, luhti on vuodelta 1805. **Bergåsan** nuorisoseurantalo valmistui 1910-luvun lopussa.

Evitskogin kylän viljelymaisema d3; e3 Evitskog on ollut taloluvultaan Kirkkonummen suurin kylä – siellä oli 1800-luvulla yksitoista tilaa. Nykyinen harva ja nauhamainen, vanhan maantien varrella oleville malleille kauniisti muotoutunut kylä rakenne on ilmeisesti tulos 1900-luvun alun isojaon täydennyksestä. Järvenlaskut 1900-luvun alussa ovat myös muuttaneet kylän maisemaa lisäämällä viljelysalaa.

Vanhaa rakennuskantaa on mm. alkuperäisellä **kylämällä** sijaitsevilla Ollasin, **Erikasin** ja **Näckelsin** tiloilla. Läntisimpänä sijaitsevan **Ollasin** satulakattoinen päärakennus 1850-luvulta on 1950–60-luvun muutoksissaan säilyttänyt perinteisen hahmonsä. Tilalla on kaunis pitkänurkkainen aitta, lohkokivisokkelille nostettu hirsinavetta ja kaksihuoneinen, satulakattoinen työväen asuinrakennus. Erikasin kaksikerroksinen asuinrakennus lienee viimeistään 1800-luvun puolivälistä. Sitä leimaavat aumakatto ja erikoinen, leveä ja monikulmainen altaanikuisti. Itäisimpänä sijaitseva Näckels on kylän tilakeskuksista komeimpia. Suurikokoinen, puolitoistakerroksinen, hirsinen päärakennus on ulkoasustaan päätellen 1800-luvun lopusta. Sen vieressä on vanhempi, alkuaankin ilmeisesti syöttikitalona käytetty pitkänurkkainen, satulakattoinen hirsirakennus, jota on myöhemmin laajennettu. Evitskogin vuonna 1902 perustettu ruotsinkielinen nuorisoseura on pitäjän vanhin. Sen seuratalo **Övidsborg** valmistui 1910. Kylän koulu työskenteli rakennuksessa aina vuoteen 1926, jolloin kunnan oma **koulutalo** valmistui. Koulurakennukseen sisältyvät ylä- ja alakoulun tilat sekä opettajien asunnot.

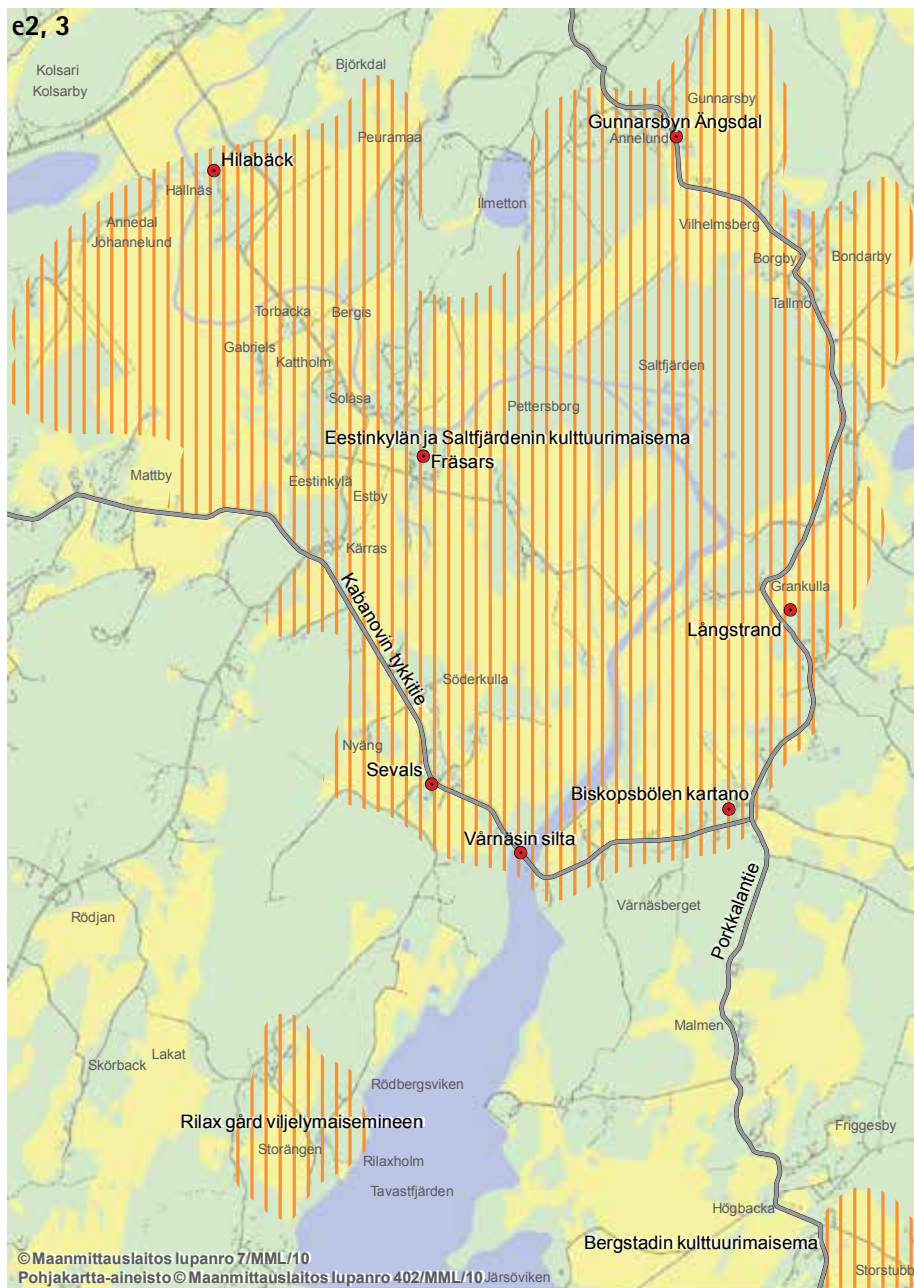
Vanha Heikkiläntien ympäristö e2, 2 Vanha Heikkiläntien kulttuuriympäristö koostuu historiallisen tien lisäksi Hindersbyn ja Jolkbyn kylien vanhasta asutuksesta, vanhasta kunnansairaalaista sekä seuratalo Ljunghedasta. Hindersby (Heikkilä) sijaitsee mäellä Kuninkaantien ja nykyisen kantatien välissä. Uudet tielinjat ja rautatie pirstovat sen eteläpuolista viljelymaisemaa.

Kylän suurimman tilan **Äminnen** komea päärakennus on alunperin 1800-luvun puolesta välistä. **Sairastupa** valmistui 1896, ja sitä on laajennettu vuosina 1919 ja 1936. Rakennus toimi kunnansairaalana ainakin Neuvostoliiton vuokra-aikaan (1944–56) asti, jonka jälkeen se on ollut pitkään Kirkkonummen kunnantalona. Lähellä sijaitseva jugendvaikutteinen **Vintergården** on **Jolkbyn tilan** entinen huvila, jonka kunta osti kunnantalolääkärin asunnoksi 1918. Läheistä Hvitträskää asuneen arkkitehti Eliel Saarisen suunnittelema jugendtyylinen **Ljunghedan** nuorisoseurantalo valmistui 1910. Alueelle syntyi 1900-luvun vaihteessa myös torpparien, mäkitupalaisen ja käsityöläisten pienimittakaavaista mökkiasutusta. Vanhoja mökkejä ja myös mm. Tolsantien ja Vanhan Jorvaksentien varressa. Yksikerroksiset, korkeintaan kahden-kolmen huoneen mökit sijaitsevat pienillä, puutarhamaisilla tonteilla, usein rinteisiin pernerettyinä.

Kirkkonummen keskusta e2, 2 Kirkkonummen keskustan ilme on mullistunut Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen 1960-luvulta alkaen. Uuden rakentamisen saartamana on jäljellä vielä pari 1900-luvun alkuvuosikymmenten asuin- ja liikemiljööstä kertovaa hirsirakennusta kirkkonkylän kautta kulkeneen Kuninkaantien äärellä. **Solhem** on kauppias A. Gabrielssonin mäkituvasta liike- ja asuinrakennukseksi laajentama mansardikattoinen talo, jossa on satulakattoinen poikkipääty. Läheinen **Urbacka** on laajennettu hirsimököstä mansardikattoiseksi liike- ja asuinrakennukseksi. Samaten 1900-luvulla vanhan rakennuksen paikalle laajennettu **Haga** toimii yhä maisemassa eräänlaisena maamerkinä. Rakennus muutettiin 1917 Kyrkslätt handelsboden pääliikkeeksi. Rakennuksessa olivat vuokralla myös pitäjän postitoimisto ja vuodesta 1919 tuolloinen Lantmannabanken. Nykyisin rakennus on Kirkkonummen kunnan omistama.

Rautatieasema valmistui 1903 rautatiearkkitehti Bruno Granholmin piirustusten mukaan. Satulakattoinen, ristipäädyllä ja sivurisaliitilla jäsennöity hirsirakennus on ajalleen tyyppillinen asema. Se on ulospäin

e2, 3

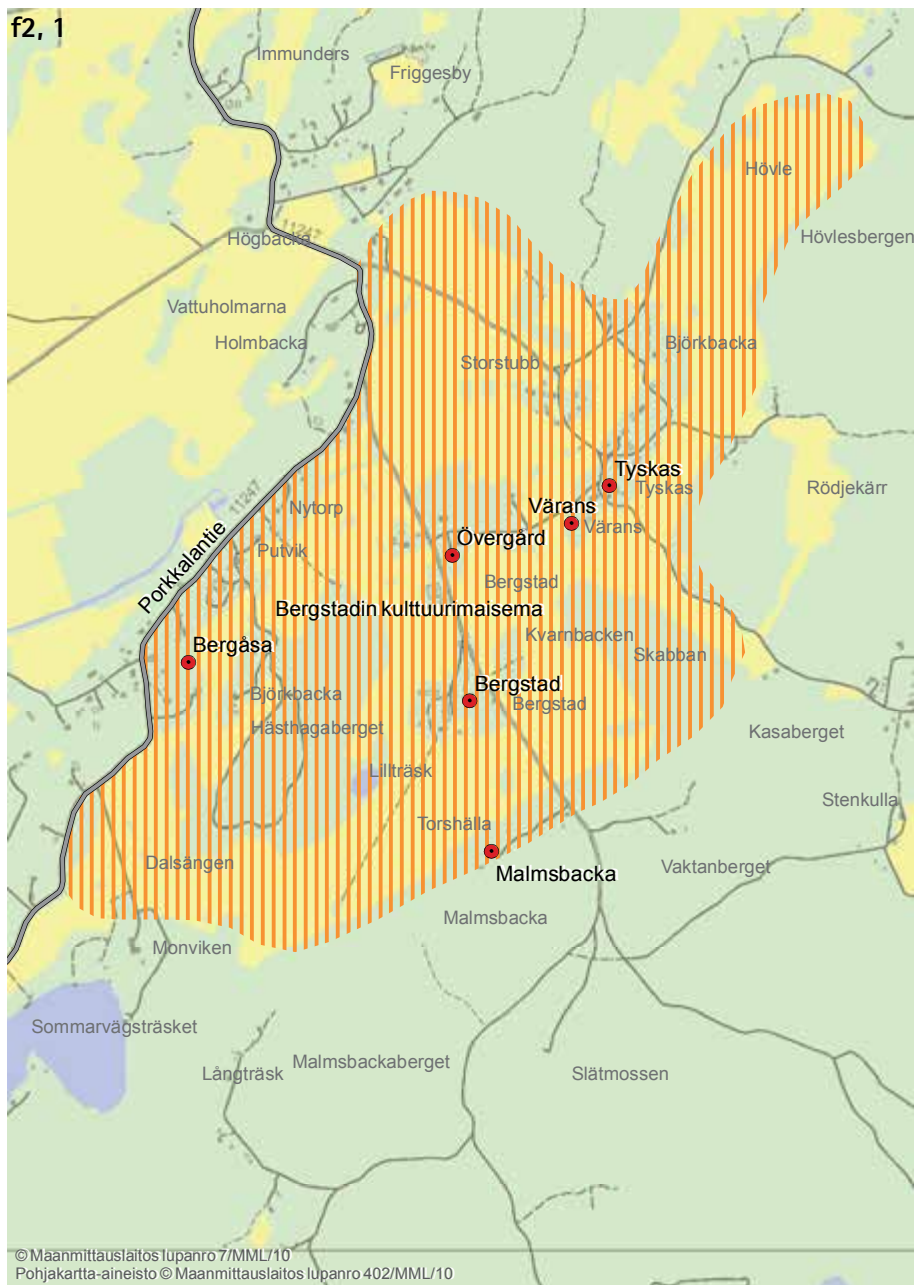


©Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10 Järsöviiken

1:40 000 1 KM

f2, 1

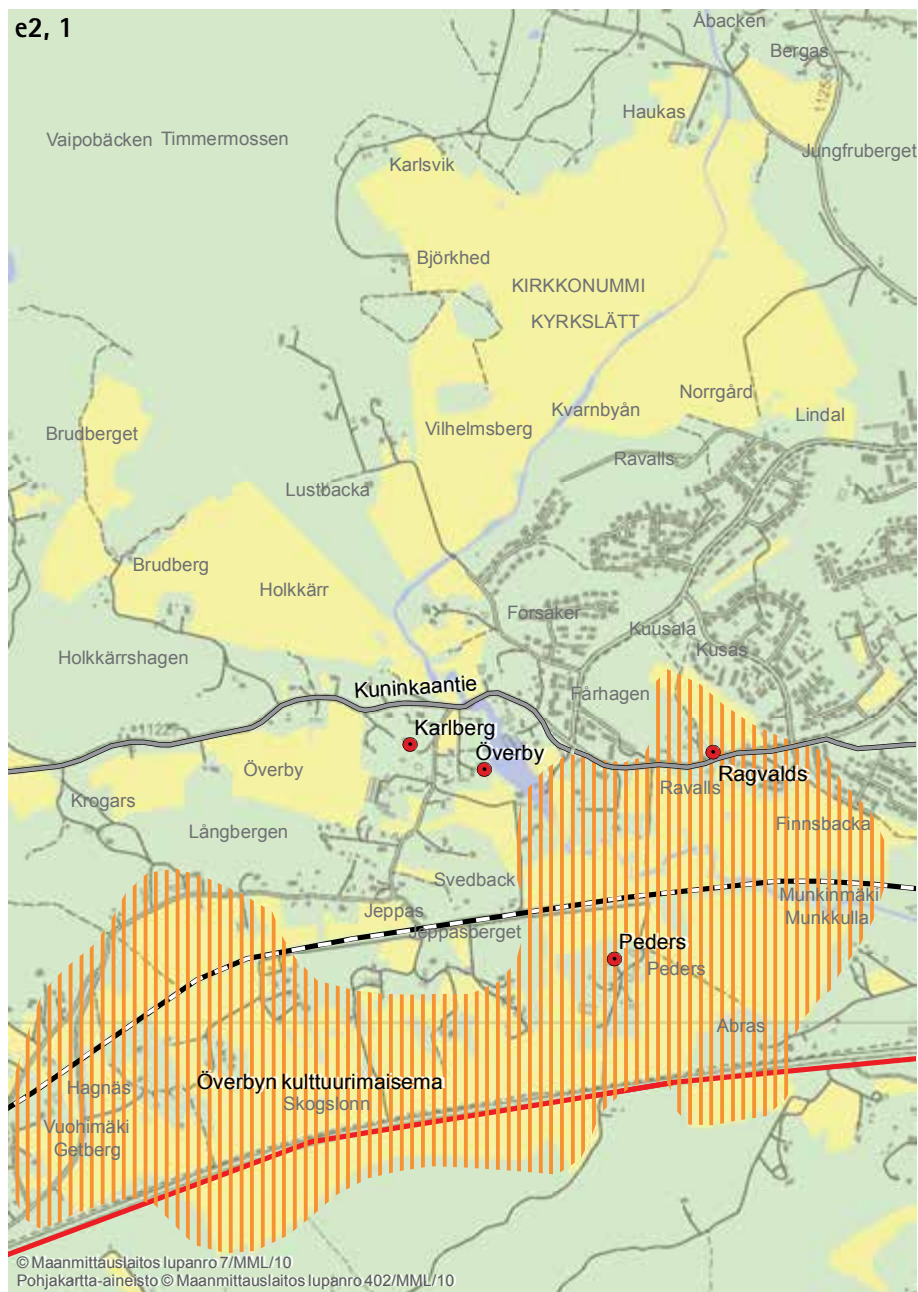


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

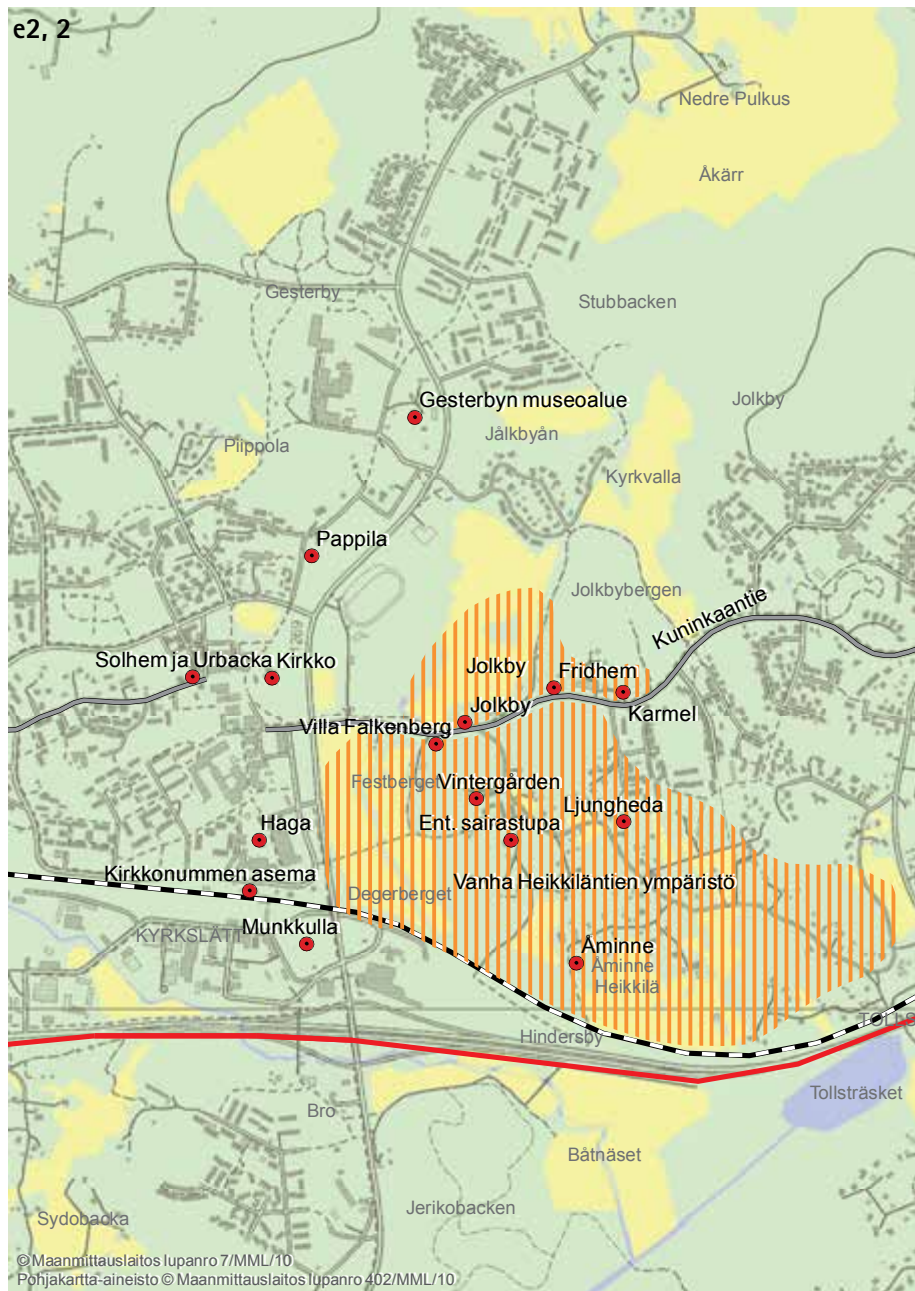
e2, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

e2, 2



©Maanmittauslaitos lupanro 7/MM/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MM/10

1:20 000 1 KM

säilyttänyt lähes alkuperäisen ilmeensä, sisätilat ovat sen sijaan uusiutuneet. Monet ratapihan rakennuksista ovat hävinneet – jäljellä on joitakin rautatieläisten asuinrakennuksia ja vanhaa puustoa. Aseman lähiympäristö on olennaisesti muuttunut.

Rautatien eteläpuolella sijaitseva **Munkkulla** (Munkinmäki) on keskiaikainen kyläpaikka, jonka kahdesta talosta toinen kuului 1300-luvulla virolaiselle Padisten luostarille. Mäellä on 1980-luvulla palaneen kartanon ja puutarhan jäännöksiä, vuokra-ajalta peräisin olevia rakennelmia sekä viljamakasiini.

Kirkkonummen kirkko ja pappila e2, 2 Kirkkonummi on Länsi-Uudenmaan vanhoja emäpitäjiä. **Kirkon** vanhimmat osat ovat 1400-luvun keskivaiheilta. Sitä on laajennettu 1750-luvulla Samuel Bernerin ja 1796–98 kirkkorakentaja Märten Tolpon johdolla. Jean Wiik toimi arkkitehtina, kun kirkko laajennettiin ristikirkoksi 1856–58. Nykyasu on pääosin 1958–59 toteutetusta entistämisestä, jonka suunnitteli arkkitehti Olof Hansson. Empiretyylinen kellotapuli on vuodelta 1824. Puistoalue yhdistää kirkon maisemallisesti vanhaan kirkkoherranpappilaan, jonka nykyinen päärakennus on vuosilta 1836–38. Pappilan eteläinen julkisivu on säilyttänyt tyylipuhtaan empireilmeensä. Rakennusta laajennettiin 1927 arkkitehti Albert Nybergin piirtämällä arkistohuoneella. Viimeistään tällöin rakennus lienee saanut pihavivun frontonin ja siihen liittyvän umpikuistillisen altaan. Pappilan komea kivinavetta on vuodelta 1851.

Gesterbyn museoalue e2, 2 Kotiseutuyhdistys Kyrksläts hembygdsföreningen perusti 1910-luvulla Masabyn kylään sijoittuneen Gammel-Tina -kotiseutumuseon. Museo tuhoutui Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56). Säilyneet rakennukset, Ingvaldsbyn tuulimylly sekä olkikattoinen riihi ja paja, siirrettiin Gesterbyn tilalle, josta oli vuokra-ajan jälkeen säilynyt kivinavetta ja kaksi aittaa. Alue on myös koulukäytössä.

Jolkby e2, 2 Kuninkaantien varrella sijaitseva **Jolkbyn tila** oli 1900-luvun alussa keskeinen paikka pitäjässä. Sen 1858 rakennettua empiretyylistä päärakennusta on hieman laajennettu 1940-luvun alussa. Lähinnä uusrenessanssityyliset 1800-luvun loppupuolen rakennukset **Villa Falkenberg** tien eteläpuolella ja **Fridhem** Jolkbyn itäpuolella ovat myös kuuluneet tilaan. Rukoushuone **Karmel** on rakennettu 1920-luvun vaihteessa. Jolkbyn mäellä sijaitsi myös pitäjäläisten perinteinen juhlapaikka.

Volsin kartano ja kulttuurimaisema e3, 1 Volsin kartano yhdistettiin 1670-luvulla kylän kolmesta tilasta. Vuodesta 1891 Vols on ollut Kirkkonummen kunnan omistuksessa kunnallis- ja vanhainkotina. Vanha, 1800-luvun alun päärakennus sivu- ja talousrakennuksineen on säilyttänyt kartanomaisen ilmeensä. Vanhainkodin nykyiset rakennukset ovat kartanoa vastapäätä maantien pohjoispuolella. Niistä vuosina 1928–29 valmistuneet on suunnitellut arkkitehti Axel Mörne, myöhemmät ovat 1950-luvulta.

Kartanon ja vanhainkodin vieressä on Volsin koulu vuodelta 1920. Vanhempaa rakennusperintöä edustavat maisema-alueen itäosassa Österbyn **Langis** ja **Teir** sekä länsiosassa, Nydalsvikenin maisemassa, sijaitseva Nydalin torppa.

Kurkin kartano ja viljelymaisema e3, 1 Kurkin kartanon pienimuotoinen, metsähärjanteiden rajaama viljelymaisema haarautuu usealle suunnalle. Talousrakennukset on ryhmitetty tien varteen, päärakennus syrjemälle puiston keskelle, järvi- ja peltonäkymää hallitsevalle rinnetontille. Kartano muodostui 1860–80-luvulla, mutta nykyisessä kokonaisuudessa näkyy usean rakennuttajan jälki. Klassistinen päärakennus valmistui kartanon vuodesta 1917 omistaneen H.V. Sundbergin aikana. Puutarhasuunnitelman laati puutarha-arkkitehti Bengt Schalin. Päärakennukselle vievän tien päässä on kaunis valurautaportti kivipylväineen. Tien varressa on mahdollisesti 1700-luvulta peräisin oleva entinen päärakennus, myöhempi pehtorin asuinrakennus, jonka nykyasu on 1900-luvun alusta. Talousrakennuksista vaikuttavin on arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin suunnittelema keltaiseksi rapattu tilinavetta vuodelta 1933. Kartanolla on myös mm. ruokakellolla varus-



tettu vilja-aitta ja työväen asuinrakennuksia. Läheisen **Hagnäsin** komeat, taitekattoiset tienvierusrakennukset ovat myös kuuluneet kartanoon.

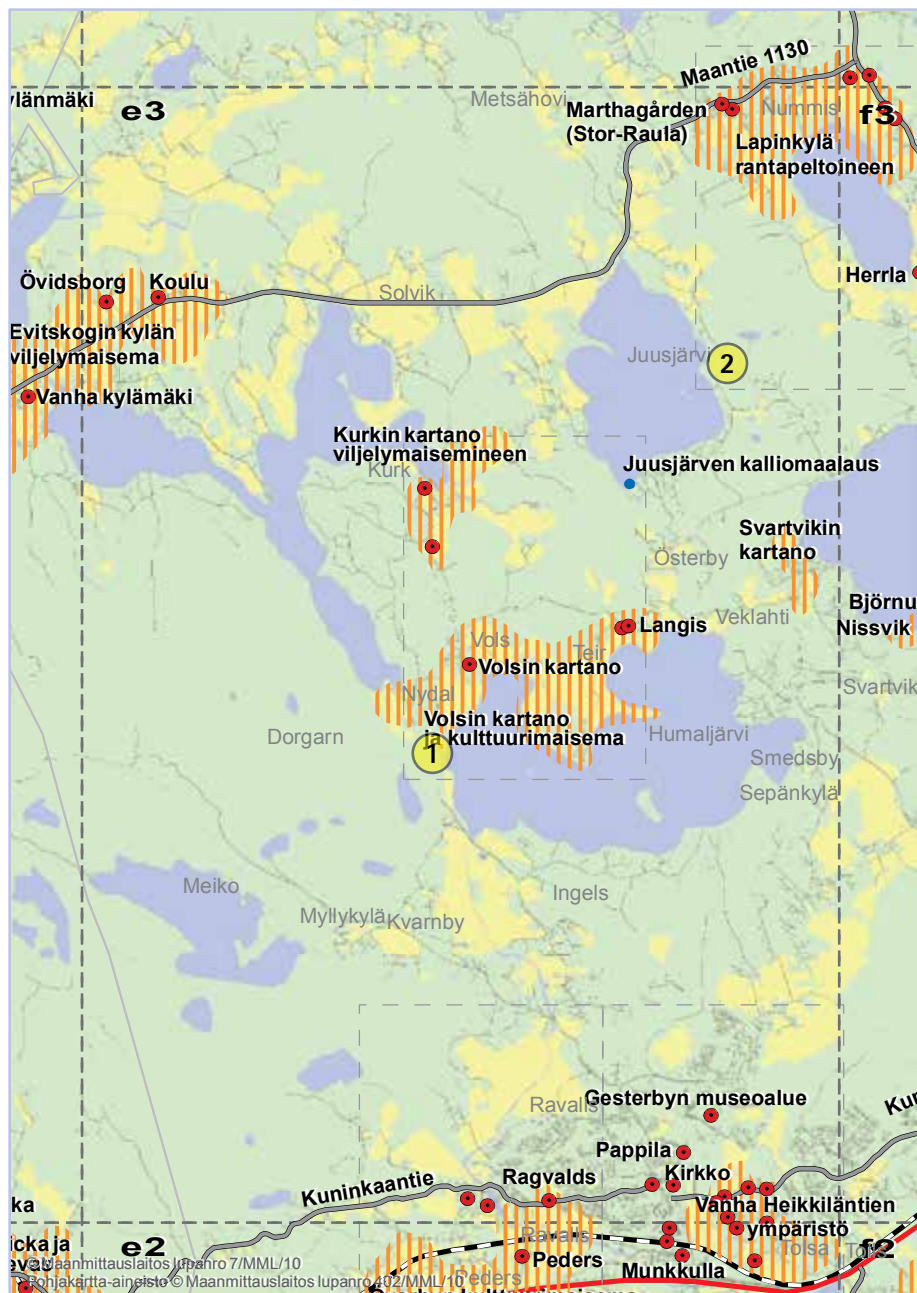
Juusjärven kalliomaalaus e3, 1 Esihistoriallinen maalaus sijaitsee Juusjärven eteläisen pienen lahdelman itärannan kalliolla, jyrkässä ulospäin kallistuvassa kallioseinämässä. Selvästi todettavat kuvat ovat n. 1,3 x 2,5 metrin suuruisella alueella. Ylemmässä ryhmässä on havaittavissa kaksi kämmenen kuvaa, neljä ihmis-kuviota sekä epäselvä käärmeäinen kuvio. Kahden suurimman ihmiskuvion jalat ovat ristissä, kun taas ylin on "länkisäärinen". Alemman ryhmän muodostavat kala ja kaksi ihmisfiguuria. Sivummalla on myös joitakin maalaukselta vaikuttavia läikkiä. Maalaukset ovat n. 5–6 metrin korkeudessa veden pinnasta. Kohde on valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäänös.

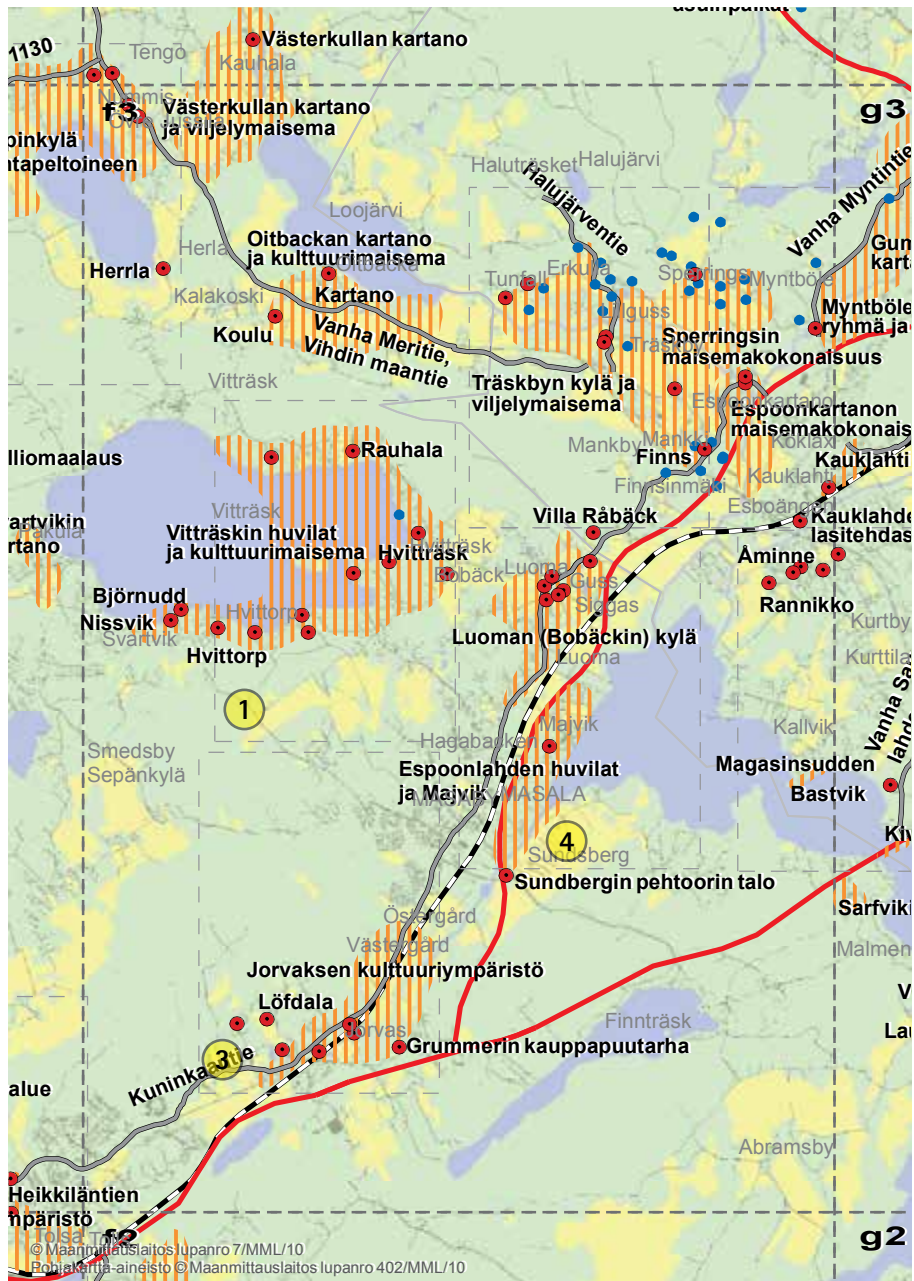
Jorvaksen kulttuuriympäristö f3, 3 Jorvaksen monipuolinen kulttuuriympäristö rakentuu Kuninkaantien ja rautatielinjan ympäristöön. Hankolainen tehtailija H.A. Elfving perusti vuonna 1918 koko läntisen Uudenmaan ainoan teollisen suurmyllyn, joka sijoitettiin liikenteellisesti edulliseen paikkaan Jorvaksen rautatieasemalle. Mylly liittyi Elfvingin Hangossa omistamaan suomalais-englantilaiseen "biscuittehtaatseen" (myöh. Hangon Keksi). Insinööri Åge Korkmanin suunnittelemaa **myllyrakennusta** on myöhemmin laajennettu, mutta sen yleishahmo vastaa alkuperäistä asua. Vuonna 1928 mylly siirtyi ruotsinkielisten maatalousosuuksuntien keskusliike Laborille, jonka nimi lukee yhä rapistuneen rakennuksen seinässä. Myllyn lähelle rakennettiin hirsirunkoisia työväenasuntoja, ns. **kvärnviljoja**. Tanskalaisvaikutteiset, jyrkillä satulakatoilla, pieniruutuilla ikkunoilla ja ikkunaluukuilla varustetut kahden tai kolmen perheen talot muistuttavat suuresti Elfvingin Hankoon rakennuttamia asuintaloja. Elfving hankki 1910-luvun lopulla asunnokseen kirjailija Kyösti Wilkunan rakentaman huvilan. Hän laajensi huvilan kartanomaiseen asuun nimen sen samalla tanskalaisen vaimonsa kunniaksi **Villa Dannebrogiksi** (Tanskan lippu). Mäen juurella on lisäksi muutama 1900-luvun alun asuinrakennus, Elfvingin rakennuttama komea kalkkikiekkatiilinen hevostalli vuodelta 1921 sekä puiston ja puutarhan jäänteitä, mm. kaunis pumppuhuone ja telokampi.

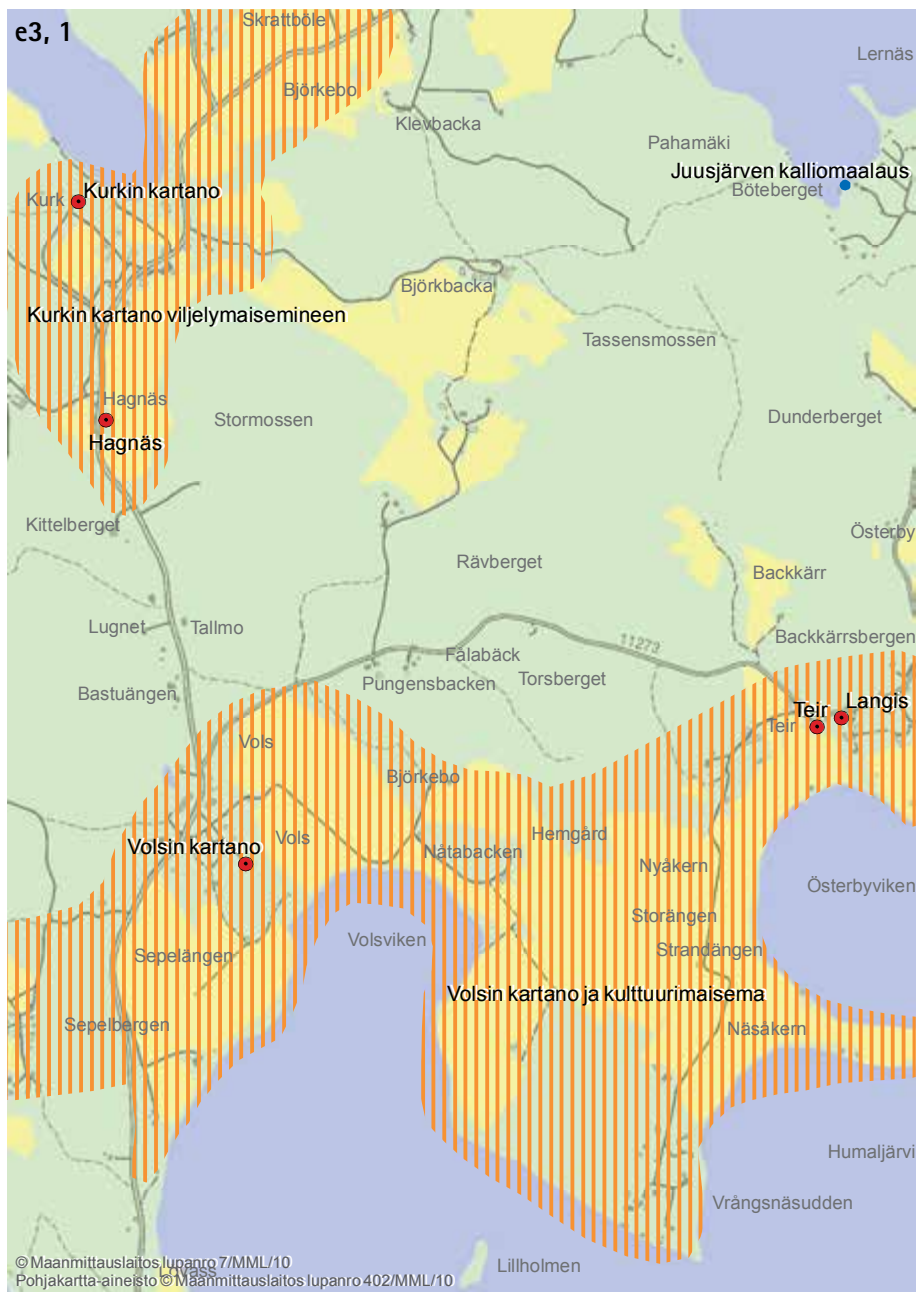
Jorvaksessa on toiminut myös merkittäviä kauppapuutarhoja. Saksalainen puutarhuri Franz **Grummer** perusti niistä ensimmäisen, vuodesta 1903 aina Neuvostoliiton vuokra-aikaan (1944–56) asti toimineen. Tilasta on jäljellä kantatien ja Kehä III:n liittymän varjoon jäänyt päärakennus sekä puiston jäänteet. Rakennusmestari Paavo Björkin suunnittelema, terassoidulla tontilla seisova hirsinen päärakennus valmistui 1913. Mäkeä kiertää kivetty polku, Kärleksstigen, ja tontille johtaa koivukuja. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalin hankki vuonna 1922 omistukseensa Annilan palstan, jolle hän perusti puutarhan ja taimiston. Puutarhaan liittynyt funktionalistinen **Villa Rastlösa** valmistui 1939–40 Schalinin ja arkkitehti Oiva Kallion laatiman suunnitelman mukaan. Rakennusta ympäröi vanha, villiintynyt puisto. Viereinen **Löfdala** on myös yksi suudun suurista kauppapuutarhoista. Puutarhuri Liljelundin 1938 nykyiseen muotoonsa rakennuttama rakennus edustaa aikansa klassistista suuntausta. Tien toisella puolella on mansardikattoinen ns. pakkaustupa.

Jorvaksen kulttuuriympäristöön kuuluu myös vanha **ratavartijanmökki** radan rakentamisen ajoilta sekä Kuninkaantien varressa sijaitsevat Ingvaldsbyn kylän kaksi tilaa, **Västergård** ja **Östergård**, joiden rakennukset ovat osin 1800-luvulta.

Luoman (Bobäckin) kylä f3, 4 Bobäckin (Luoman) suuren kylän maat kuuluivat pitkään viereiseen Espoonkartanoon. Kylärakenne on hajautunut nauhamaiseksi vanhan maantien varrella oleville kumpareille. Maatilojen talouskeskusten lisäksi ympäristöä leimaavat lukuisat 1900-luvun alun palstatilat. Itäisimpänä pitäjän rajalla on **Ingvast**, jonka päärakennus on alunperin n. vuodelta 1850. Kyläkeskuksessa sijaitsevan **Tyrisin** lähinnä empireilmeinen asuinrakennus on 1800-luvun puolivälistä. Sen tonttia rajaa kylälle tyypillinen harmaakiviäita. Alkuperäisellä kylämaalla ovat tiiviikhönä ryhmänä **Gussin**, **Siggasin** ja **Jofsin** 1800-luvun päärakennukset ja kauniit talousrakennukset. Yhtenäistä palsta-asutusta on erityisesti näiden tilojen kaakkoispuolella olevalla maalla. Kylän keskellä, Hvitträskintien risteyksessä, on tyyppitalosta sovellettu **paloasema** ja entinen kauppa.



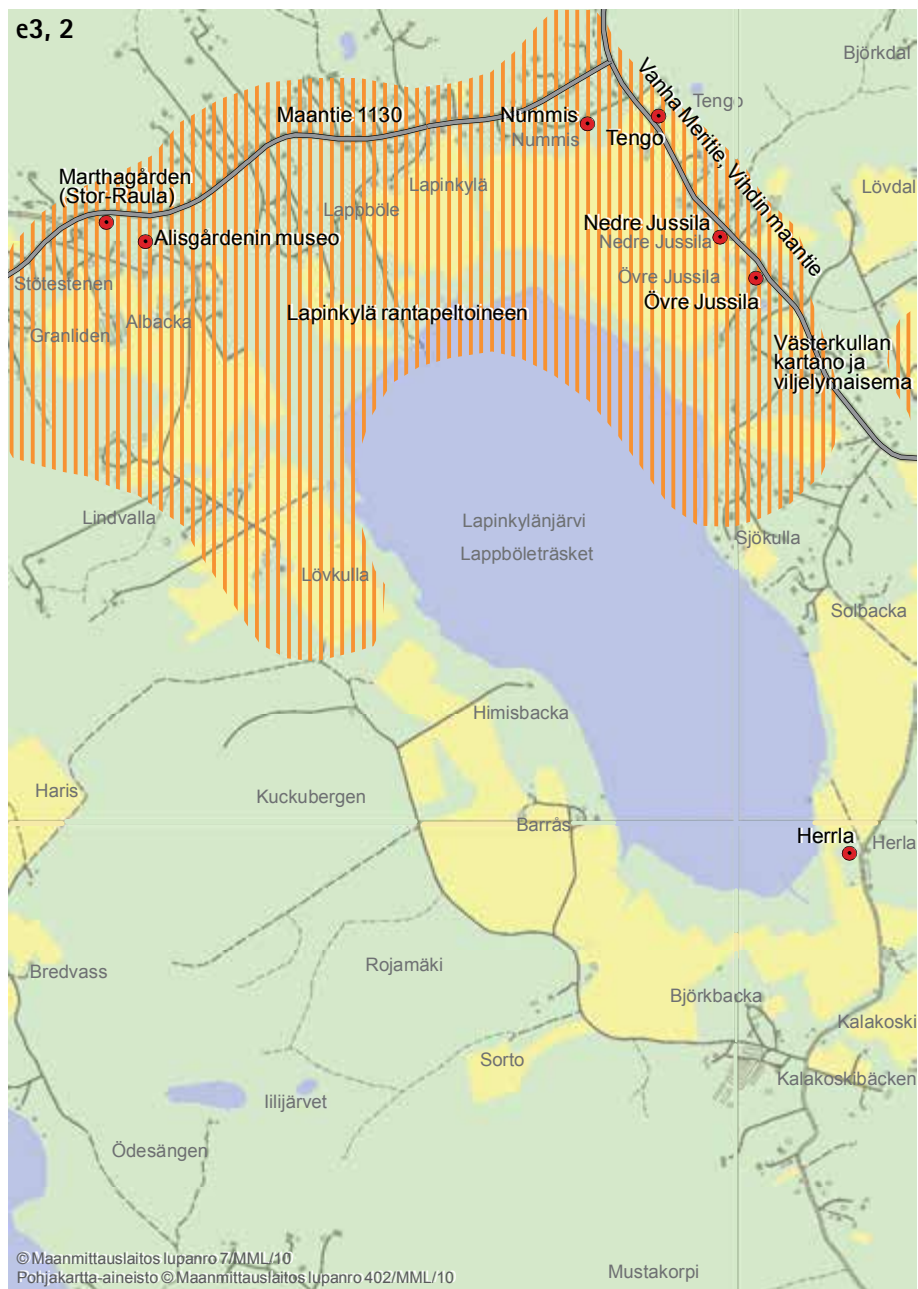


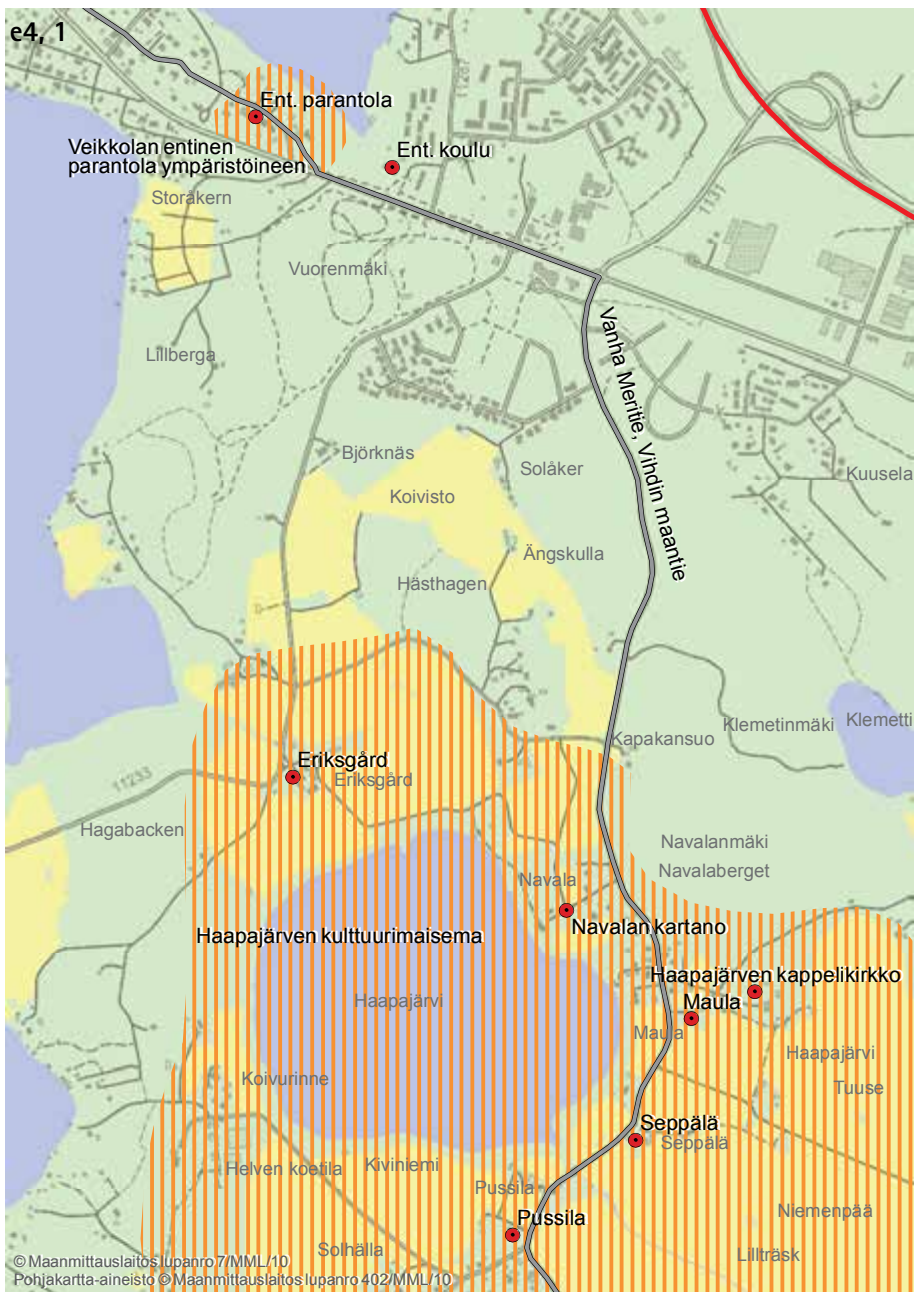


f3, 3



1:20 000 1 KM





Espoonlahden huvilat ja Majvik f3, 4 Espoonlahden luoteisrannalle, Hagabackenin ympäristöön, syntyi 1900-luvun alussa kymmenkunnan huvilan yhdyskunta höyrylaivaliikenteen, vanhan maantien ja 1903 valmistuneen Helsingin–Turun rautatien vaikutuksesta. Osa huviloista on 1900-luvun alulle tyypillisiä puoli-istakerroksia, muutaman huoneen ”villoja”, joihin saattaa liittyä talousrakennuksia. Joukossa on myös arkkitehtonisesti tavanomaista hienompia jugendaloja, joista komein on Hagabackenin laelle 1908 valmistunut kivilinna **Majvik**. Lääketieteen professori A.E. af Forsellesin rakennuttama talo oli Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) tiedusteluesikuntana. Teknisten liitto osti alueen kurssikeskukseksi 1974 ja uudisrakentamisen ohella kunnosti vanhan päärakennuksen.

Espoonlahden maisemassa on säilynyt myös rippeitä muinoin merkittävästä Sundsbergin kartanosta, jonka vaiheet liittyvät Espoonkartanoon. Tilakeskus kärsi vuokra-aikana, ja siitä on jäljellä enää entistetty läntinen siipirakennus ”**Pehtoorin talo**” sekä talli.

Vitträskin huvilat ja kalliomaalaus f3; f3, 1 Vitträskin ympäristö on Espoonlahden ohella toinen 1900-luvun vaihteessa rautatien myötä alkunsa saaneista huvilayhdyskunnista Kirkkonummella. Järven karuille etelä- ja itärannoille nousseiden huviloiden muodostama kulttuurimaisema on merkittävä. Komeimmat yksittäiset kohteet ovat **Hvitträsk** ja **Hvittorp** (ks. erilliset kohteet). Kirkkonummelainen puutarha-arkkitehti Bengt Schalin suunnitteli useita alueen huvilaputarhoita.

Läntisimmät huviloista ovat senaattorinleski Helena Wasastjernan **Björnudd** ja viereinen **Nissvik**. Molemmat vuonna 1912 valmistuneet huvilat rakennutti Wasastjernan poika Ivar Wasastjerna ja suunnitteli arkkitehti Valter Thomé. Thomé suunnitteli myös 1908 valmistuneen **Honkaniemen** Kustannusosakeyhtiö Otavan johtaja Alvar Renqvistille. Vanhan huvilan viereen rakennettiin 1928 Veikko Leisténin suunnittelema huvila.

Honkaniemestä länteen ovat edelleen Rantatörmä, **Harjula** n. vuodelta 1910, Torshälla ja Sommarbo. Mahdollisesti rakennusmestari Vilho Lekmanin suunnittelema **Rantatörmä** (myöh. Sjötorp) valmistui 1912. **Sommarbon** rakennutti intendentti Karl Appelberg 1902 arkkitehti Ricardo Björnbergin piirustusten mukaan. Sommarvikenistä Fasan tilalle vievän tien varressa on joitakin pienempiä villoja tai asutustiloja. **Fasan** päärakennus on vuodelta 1855.

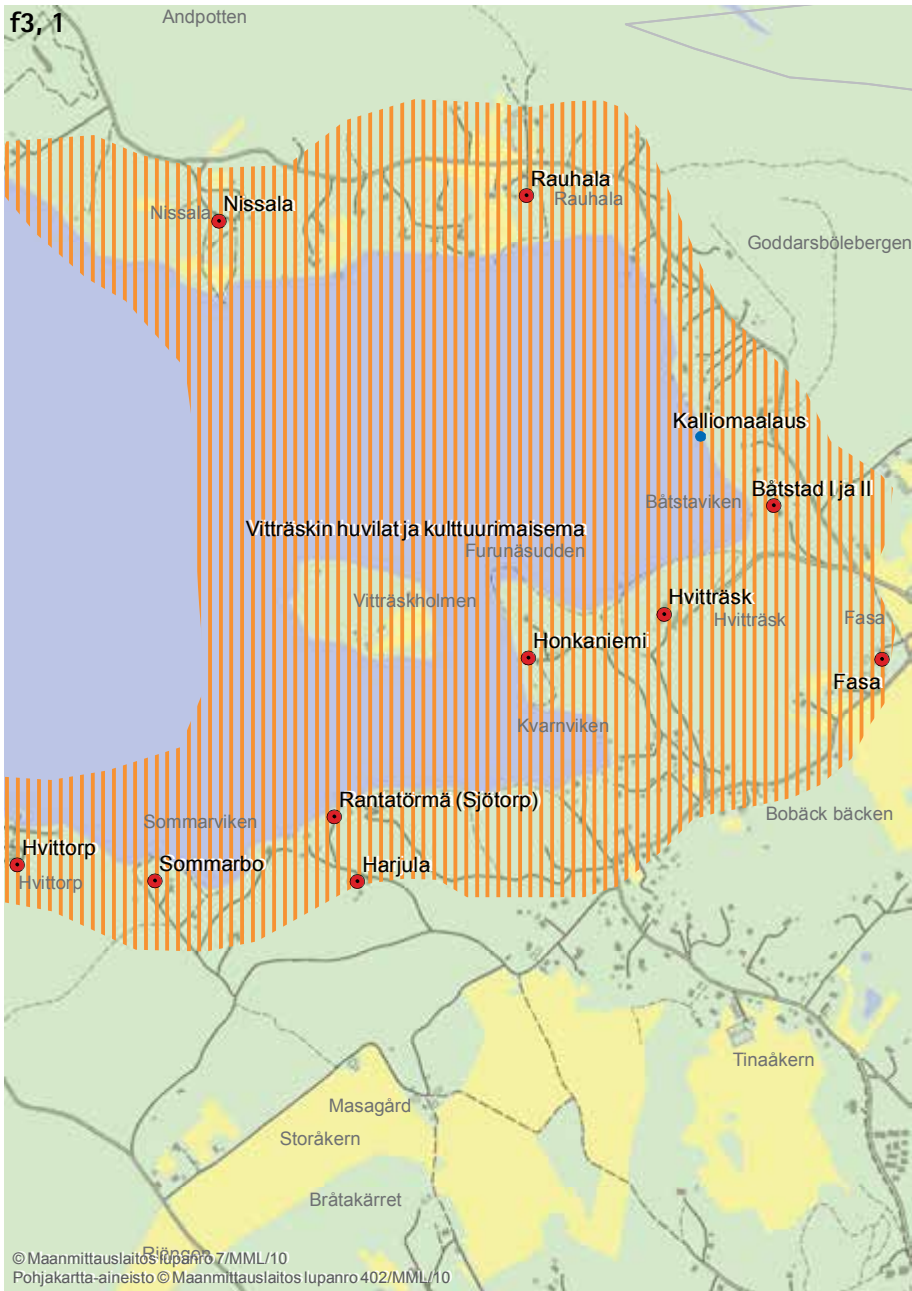
Hvitträskin pohjoispuolella on kaksi kansallisromanttista huvilaa, **Båtstad I** ja **Båtstad II**. Palsta erotettiin 1901 taitelija Väinö Blomstedtille, joka suunnitteli ilmeisesti itse huvilat, joista pohjoisempaa hän käytti ateljeenaan. Båtstadin luoteispuolella sijaitsivat esihistorialliset kalliomaalaukset, jotka säveltäjä Jean Sibelius löysi vuonna 1911.

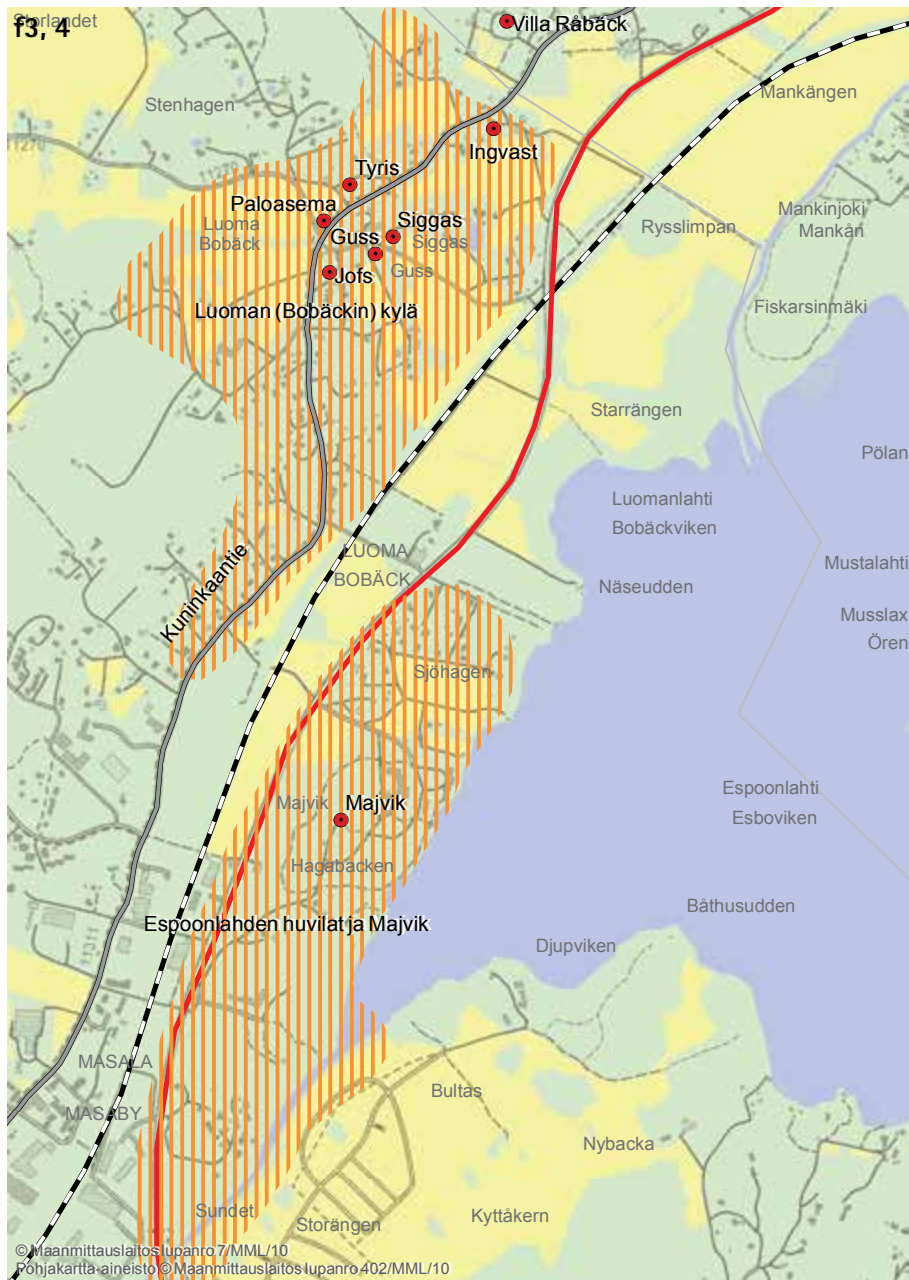
Myös järven pohjoisrannalla sijaitsevilla **Nissalan** ja **Rauhalan** maatioilla on huvilamainen yleisilme. Sekä Oitbackan- että Espoonkartanoon kuulunut Goddarsbölen tila sai 1850-luvulla suomalaisen nimen Rauhala. Primulan leipomo osti tilan 1920-luvulla, ja siellä toimii nykyisin pitokartano. Rauhalan kaksikerroksinen, hirsiruukoinen päärakennus lienee 1700-luvun lopusta. Sen lisäksi jäljellä on lukuisia asuinrakennuksia sekä ulko- ja talousrakennuksia.

Hvittorp f3, 1 Hvittorp valmistui 1902–03 kauppias R.E. Westerlundin huvilaksi. Kansallisromanttisen rakennuksen suunnitteli arkkitehtitoimisto Gesellius–Lindgren–Saarinen (ks. Hvitträsk). Vaaleaksi rapattu, linnamainen huvila sijaitsee kallioiden rinnetontilla, joka on järven puolelta komeasti lohkokivin terassoitu. Huoneet ovat kolmessa kerroksessa, joista keskimäinen, eli ainoa täysi kerros, on selkeästi pääkerros. Muutoksista huolimatta huvilassa on säilynyt jonkin verran rakenteiden alkuperäisiä yksityiskohtia sekä kiinteää kalustusta, kuten ovien lyötteitä, seinämaalauksia ja paneeleita. Järven rannassa on tornimainen vesilaitos ja Gesellius–Lindgren–Saarisen suunnittelema sauna- ja pesutuparakennus, joka on toiminut pitkään kesäasuntona. Alueella on myös seurakuntien kurssikeskuksen uudisrakennus.



Hvitträsk f3, 1 Arkkitehtien Herman Gesellius, Armas Lindgren ja Eliel Saarinen asuin- ja ateljeetiloikseen suunnittelema Hvitträsk on maamme kansallisromanttisen arkkitehtuurin helmiä. Kiinteine sisustuksineen se





on aikakautensa huomattavimpia kokonaistaideteoksia ja valtakunnallisesti merkittävä kohde. Vuosien 1902–03 rakennustöitä johti rakennusmestari Hjalmar Lindroos. Rakennuskokonaisuus on ryhmittynyt pienen, englantilaistyylisen keskuspihan ympärille. Päärakennuksen pitkä sivu on sovitettu dramaattisesti jyrkän kallion laelle. Seinäpinnat ovat osin rapatut, osin paljasta hirttä. Alimpana kerroksena on kallioon liitetty kivimuuri, josta rakennus nousee terassien ja portaiden keskeltä mm. parvekkeina, erkkereinä ja terasseina. Rakennuksen huippuna oli alunperin teräväkärkinen torni, joka tuhoutui tulipalossa 1922 yhdessä pohjoissiiven kanssa. Uusi siipirakennus valmistui 1929–33. Saariset asuivat Hvitträskin eteläsiivessä, Lindgrenit muuttaman vuoden ajan pohjoissiivessä ja Geselliukset piharakennuksessa (Lilla Villan). Arkkitehtitoimiston vähitellen hajotua ja Herman Geselliuksen kuoltua huvila jäi vuonna 1916 Saaristen omistukseen. Se myytiin yksityiskodiksi 1949 ja kunnostettiin 1970-luvun vaihteessa museoksi, joka siirtyi valtion omistukseen 1981. Piharakennus muutettiin ravintolaksi 1970-luvulla.

Oitbackan kartano ja kulttuurimaisema f3 Oitbackan maat ovat vanhan **Vihdin maantien** (nro 1131) varrella. Itä-länsisuuntainen viljelymaisemakokonaisuus jatkuu Espoon puolella Mankinjoen laaksona. Kartanon päärakennus puistoinen sekä erillinen talous- ja työväenrakennusten ryhmä sijaitsevat Loojärven ja peltolaakson välisellä harjanteella. **Oitbackan kartano** syntyi 1860–70-luvulla. Aiemmin kylän maat kuuluivat pitkään Espoonkartanolle. Kartanon ilme on sitä vuodesta 1859 hallinneen Kiseleff-suvun, isä Nikolai ja poika Feodor Kiseleffin ajalta. Oitbacka on Kirkkonummen parhaiten säilynyt kartanokokonaisuus ja valtakunnallisestiikin poikkeuksellinen yhtenäinen ja arvokas esimerkki kartanokulttuurin viimeisestä, mm. teollisuudenharjoituksen luomalle vauraudelle rakennetusta kukoistuksesta. Sen rakennushistoriallinen arvo liittyy suuresti joukkoon maamme eturivin arkkitehteja, joilla Kiseleffit suunnitteluttivat kartanonsa rakennuksia.

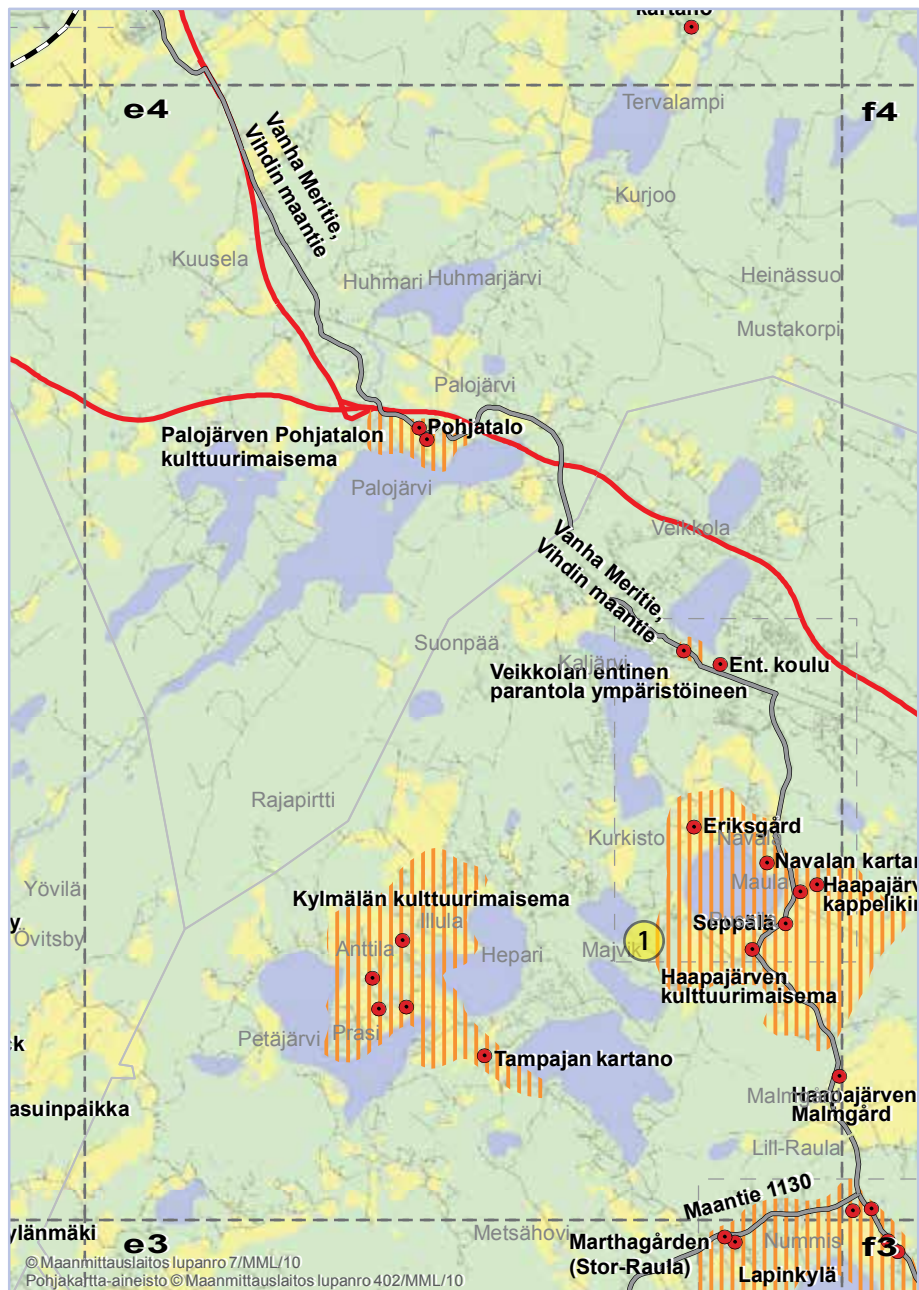
Nikolai Kiseleffin veli, arkkitehti Constantin Kiseleff suunnitteli 1868–76 valmistuneen italialaisvaikutteisen päärakennuksen, jonka tiilet lyötiin kartanolla. Myöhemmin rakennuksen pätyyn lisätyn sisäänkänynnin eteishalleineen piirsi arkkitehti Jarl Eklund. Puisto perustuu puutarha-arkkitehti J.W. Skogströmin suunnitelmaan vuodelta 1914. Sen kohokohtiin kuuluu mm. kuvanveistäjä Ville Vallgrenin Narkissos-veistos. Puistoon liittyy myös arkkitehti Waldemar Aspelinin suunnittelema talvipuutarha eli orangeria, jossa on nykyisin taidegalleria. Kartanon lukuisat, poikkeuksellisen komeat ja kookkaat, tyyliiltään useimmiten klassistiset talousrakennukset ovat arkkitehtien Waldemar Aspelin ja Jarl Eklund suunnitteleamia. Niiden tuntumassa on joukko 1870-luvulta lähtien rakennettuja punaisia työväen asuinrakennuksia.

Maantienmutkassa on vanha, osin kaksikerroksinen mylly, johon liittyy 1800-luvun lopun myllärintupa. Oitbackan yhä toiminnassa oleva **koulu** syntyi kartanokouluksi, jossa annettiin aluksi ompeluopetusta alustalaisten tytöille. Vuonna 1884 se laajeni kansakouluksi ja tuli 1893 valtionavun piiriin. Österbystä tulevan tien risteyksessä on kaksi 1880-luvun tiilirakennusta.

Västerkullan (Kauhalan) kartano ja viljelymaisema f3; f4 Kauhalan avara ja laaja peltomaisema sijaitsee Loojärven luoteis- ja pohjoisrannoilla, Kauhalanjoen varrella. **Västerkullan kartano** kasvoi 1700-luvun lopulta lähtien, ja se sai koko kylän nimen 1908. Tie erottaa toisistaan kartanon päärakennuksen puistoinen ja talouspihan. Kartanon ristipäätyinen, empiiretyylinen päärakennus on ilmeisesti luutnantti G.V. de Pontin ajalta (1840–76). Pääjulkisivun altaanikuisti on 1930-luvulta. Puiston syrjässä on kaksi hirsirakenteista, satulakattoista, pystyvuorattua sivurakennusta. Toinen lie-nee vanhako kaksihuoneinen työväenrakennus. Komean rapatun, tiilirunkoisen karjarakennuksen julkisivuja on jäsennöity jugendklassistisilla frontonaiheilla. Vuonna 1912 valmistunut rakennus on muutettu teollisuuskäyttöön. Kartanon lähiympäristö on ulkoilualuetta.



Svartvikin kartano e3 Svartvik on entinen Smedsbyn kylän Jussasin tila, joka siirrettiin 1910-luvulla Vitträskin länsirannalle pienen peltoaukean ääreen. Kaksikerroksinen, aumakattoinen, vaaleaksi rapattu hirsirakennus sijoittuu tyyliilisesti jugendin ja 1920-luvun klassismin välimaastoon. Talousrakennuksiin kuuluu mansardikattoinen tiilipilarinavetta ja poikkeuksellisen komea hirsinen vilja-aitta.



Sarfvikin tila g3 Sarfvik on ollut 1600-luvun loppupuolelta pääosin talonpoikaisomistuksessa. Vuoden 1890 paikkeilla valmistunut päärakennus on terassoitu loivaan rinteeseen, pienen puiston keskelle. Yksikerroksinen rakennus on kiintoisa mm. siinä varsin myöhään käytetyn keskeissaliratkaisun johdosta. Päärakennuksen vieressä ovat luhti ja pienempi asuinrakennus n. vuodelta 1915. Alempana on komea harmaakivinvetä vuodelta 1860. Päärakennus läheisine luhtiaittoineen on nykyisin Kirkkonummen kotiseutuyhdistyksen toimintakeskuksena, talousrakennukset ja pellot on otettu golfkeskuksen käyttöön.

Vihdin maantie f3 Kuninkaantieltä Espoonkartanon kohdalla Vihtiin poikkeava maantie on osa tai jatkoa muinaiselle kantahämäläisten reitille Suomenlahden rannalle. Reitin luonnollinen päätepiste oli Espoonlahti ja Porkkala, jotka muodostivat tärkeän eri liikennemutojen ja -yhteyksien solmukohtan. Tiestä on asiakirjainmainintoja vasta 1500-luvulta, vaikka itse yhteys lieneekin olennaisesti vanhempi. Kestikievareista on mainintoja 1600-luvulta lähtien. Tiellä oli myös tärkeä paikallinen merkitys, koska se yhdisti pitäjän itäosat toisaalta Rantamaantiehen, toisaalta Luoteis-Uusimaan liikennekeskukseksi muodostuneeseen Vihtiin. Sen reitti vastaa pääpiirteissään nykyisiä paikallisteitä 113 ja 1131, osin myös vanhaa Turuntietä (nro 118). Tärkeimmät tienhen liittävät kulttuurimaisemakokonaisuudet ovat Oitbacka ja Haapajärvi (ks. erilliset kohteet).

Lapinkylä (Lappböle) rantapeltoineen e3; f3 Lapinkylän kyläkeskuksen rakennuksista suuri osa on syntynyt 1900-luvun alun palstoituksen ja mahdollisesti Neuvostoliiton vuokra-ajankin (1944–56) aikaisen asutuksen tuloksena. Kylä on myös tilaluvultaan ollut pitäjän suurimpia. Siellä oli 1800–1900-luvulla yksi Vihdin maantien kievariapaikoista. Kievaritaloja ovat olleet ainakin **Stor-Raula** ja **Lill-Raula**. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt mm. **Nummisin, Tengen** sekä **Övre** ja **Nedre Jussilan** tiloilla.

Lappbölén julkisiin ja yhdistysrakennuksiin kuuluvat mm. rapattu **Marthagården** sekä Kirkkonummen uudempi kotiseutumuseo **Alisgårdén**. Museo avattiin 1956 Evitskogin kylän Alisin sotilasvirkatalon 1700-luvulta peräisin olevaan entiseen päärakennukseen. Rakennuksella on merkitystä myös yhtenä Länsi-Uudenmaan harvoista varsinaiselta virkataloajalta säilyneistä asuinrakennuksista. Rakennuksen pihapiirissä on vanha luhtiaitta.

Lapinkylänjärven eteläpäässä on kyläkeskuksesta 1900-luvun alussa isojaon täydennyksessä siirretty kartanomainen **Herlan (Herrla)** tila, jonka rakennukset muodostavat yhtenäisen 1900-luvun alun suurtilaympäristön. Hirsirunkoisen päärakennuksen rakentaminen aloitettiin 1905. Sen pääsivulla on erikoinen kolmikerroksinen torni, jonka lienee rakennuttanut apteekkari O.V. Durchman 1910-luvulla. Muita rakennuksia ovat mm. kaksi työväen asuintaloa, karjarakennus ja vilja-aitta, kaikki vuodelta 1913.

Eriksgård (Eerikinkartano) e4, 1 Haapajärven kulttuurimaisemaan kuuluva Eriksgårdin (ent. Koskis) kartano on yksi pitäjän vanhimmista. Empiretyylinen päärakennus on kauppias E.J. Silviuksen vuosina 1859–60 rakennuttama. Vanhempi pihaa rajaavista symmetrisistä sivurakennuksista on rungoltaan mahdollisesti jo 1700-luvulta. Itäisemmän siipirakennuksen jatkeena on työväenrakennus. Pihan läheisyydessä on joukko talous- ja ulkorakennuksia, mm. ilmeisesti vuodelta 1700 peräisin oleva aitta sekä lähinnä empiretyyliin detailloituja muita rakennuksia. Varsinainen talouspiha on erillään maantietä reunustavan vaahterakujan toisessa päässä. Valtioneuvos Ferdinand von Wahlberg testamenttasi kartanon 1920 Kirkkonummen kunnalle, jonka perustama maatalouskoulu toimi siellä 1924–55. Tämän jälkeen kartano on ollut mm. kurssikeskuksena.

Navalan kartano e4; e4, 1 Navalan kylän kantatilat olivat 1600-luvulla Espoonkartanon omistuksessa. Kahdesta tilasta muodostettiin 1800-luvun puolimaissa nykyinen kartano, joka siirtyi 1920-luvun alussa Eriksgårdin mukana Kirkkonummen kunnan omistukseen. Kunta perusti Navalaan karjakkokoulun, joka toimi 1940-luvun lopulle saakka. Tämän jälkeen tila on toiminut mm. kurssikeskuksena sekä lasten päiväkotina. Päärakennus on helsinkiläisen kauppias E.J. Silviuksen vuonna 1870 rakennuttama. Kulmittain sen kanssa on empirevaikutteinen asuinrakennus. Tien lähellä on 1920-luvun klassismia edustava kaksikerroksinen hirsirakennus, joka liittyy kartanon karjakkokouluiheeseen. Navalan kartano on osa Haapajärven kulttuurimaisemaa.

Haapajärven kylämaisema e4, 1 Haapajärven tärkeä maisematekijä on Hämeeseen vienyt vanha **Vihdin maantie** (nro 1131), joka kaartaa peltomaiseman itä- ja pohjoisreunaa. Perinteinen asutus on yhä sijoittunut pääosin maantien varteen. Kulttuurimaiseman tärkeimmät yksittäiset kohteet ovat Haapajärven kirkko, sekä erikseen esiteltävät Eriksgårdin ja Navalan kartanot. Myös monet kylän vanhoista maataloista ovat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviä.

Kirkkonummen suomenkielinen väestö keskittyi pitkään pitäjän pohjoisosaan, Vihdin rajalle, ja heille järjestettiin jo 1600-luvulla omia jumalanpalveluksia. Vuonna 1749 suomenkieliset anoivat omaa saarnahuonetta, jollainen valmistui jo samana vuonna Haapajärvelle. Vuonna 1823 Haapajärven **kappeli** rakennettiin uudestaan ja samalla uuteen paikkaan. Se on ilmeisesti nuorin Länsi-Uudenmaan ristirkkoista. Aivan kirkon vieressä on Haapajärven entinen koulu vuodelta 1896.

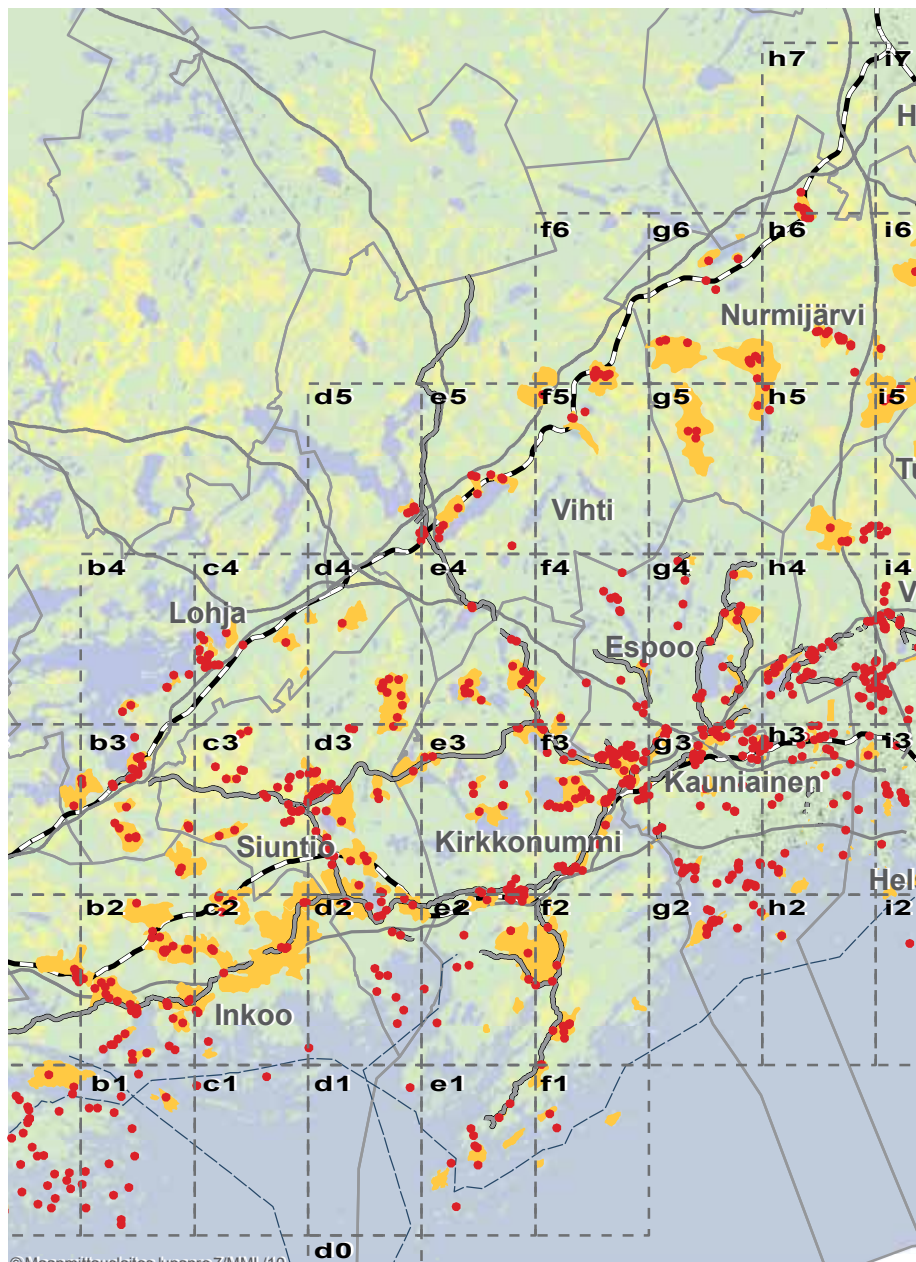
Kylän maat olivat 1600-luvulla Espoonkartanon alaisuudessa. Maantiehen liittynyt kestkieveari oli kylässä ajoittain 1700–1900-luvulla, ainakin Seppälän ja Skinnarsin tiedetään olleen kievaritaloja. Perinteinen kylänpaikka on ilmeisesti kirkon kohdalla, jossa on säilynyt **Maulan** kaunis ja yhtenäinen tila. Kirkosta etelään sijaitseva **Seppälä** on entinen ratsutila. Siitä edelleen etelään sijaitsevan **Pussilan** rakennukset on ryhmitetty tien molemmille puolille. Päärakennus on rungoltaan vuodelta 1855, taitekattoinen karjarakennus vuodelta 1911. Erillään muusta kylästä ovat tien varren hautausmaa ja **Malmgårdin tila** 1900-luvun alusta. Haapajärvi muodostaa yhtenäisen kulttuurimaiseman.

Veikkolan entinen parantola ympäristöineen e4; e4, 1 Veikkolan asutus tiheni vasta 1920–30-luvun kesämökkipalstoituksen seurauksena. Sodan jälkeen alueen kehitykseen vaikuttivat ainakin Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) aiheuttama asukaspaine ja mm. kesämökkien pakkovuokraus ympärivuotiseen asuinkäyttöön. Suomen mielenterveysseuran lepokoti aloitti toimintansa 1929 Sigurdsbergin (Nedergården) rakennuksissa. Parantola laajeni 1960-luvun alussa Solhällan rakennusten oston myötä, mutta sen toiminta on sittemmin loppunut. Nedergården vanha päärakennus on kulmittain ilmeisesti 1910-luvulla valmistuneen huvilamaisen, jugendvaikutteisen asuinrakennuksen kanssa. Parantolaan kuuluu myös toinen entinen maatilarakennus. Rakennusmestari E. Nordqvistin piirtämä **koulutalo** valmistui 1935, ja sitä on laajennettu 1950-luvulla. Rakennus jäi alkuperäisestä käytöstään 1986 ja kunnostettiin sivukirjastoksi.

Kylmälän kulttuurimaisema ja Tampajan kartano e4 Kylmälän laajalle viljelymaisemalle ovat leimallisia mälle sijoittuneet talouskeskukset ja järvinäkymät. Kulttuurihistoriallisesti huomionarvoisia ovat Heparinjärven länsi- ja eteläranta sekä Petäjäjärvi, jonka itäpuolelle sijoittuvat mm. vanhat **Anttilan, Sjökillan, Prasin** ja **Illansin** tilat. Kylmälän varsinainen kyläkeskus on Tampajan risteyksessä, jossa sijaitsevat mm. kauppa, posti ja alunperin 1920-luvulla rakennettu koulu. Sen vanha osa on identtinen Evitskogin vuonna 1926 valmistuneen koulun kanssa.

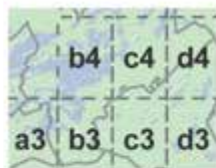
Tampajan kartano sijaitsee mäellä kolmen järven välisellä kannaksella, Evitskogista tulevan kylätien risteyksessä. Se on muodostettu useista Kylmälän ja Petäjäjärven tiloista ja kuuluu 1900-luvun vaihteessa Oitbackan kartanoon. Kivetyllä puistomaisella terassilla sijaitseva aumakattoinen, hirsinen päärakennus on ilmeisesti 1800-luvun alusta. Omana ryhmänään on kaksi pitkänurkkaista asuinrakennusta ja muutamia talousrakennuksia. Kylmästä Evitskogiin kulkevan tien varrella on vanhaa torppa- ja asutustilarakentamista.

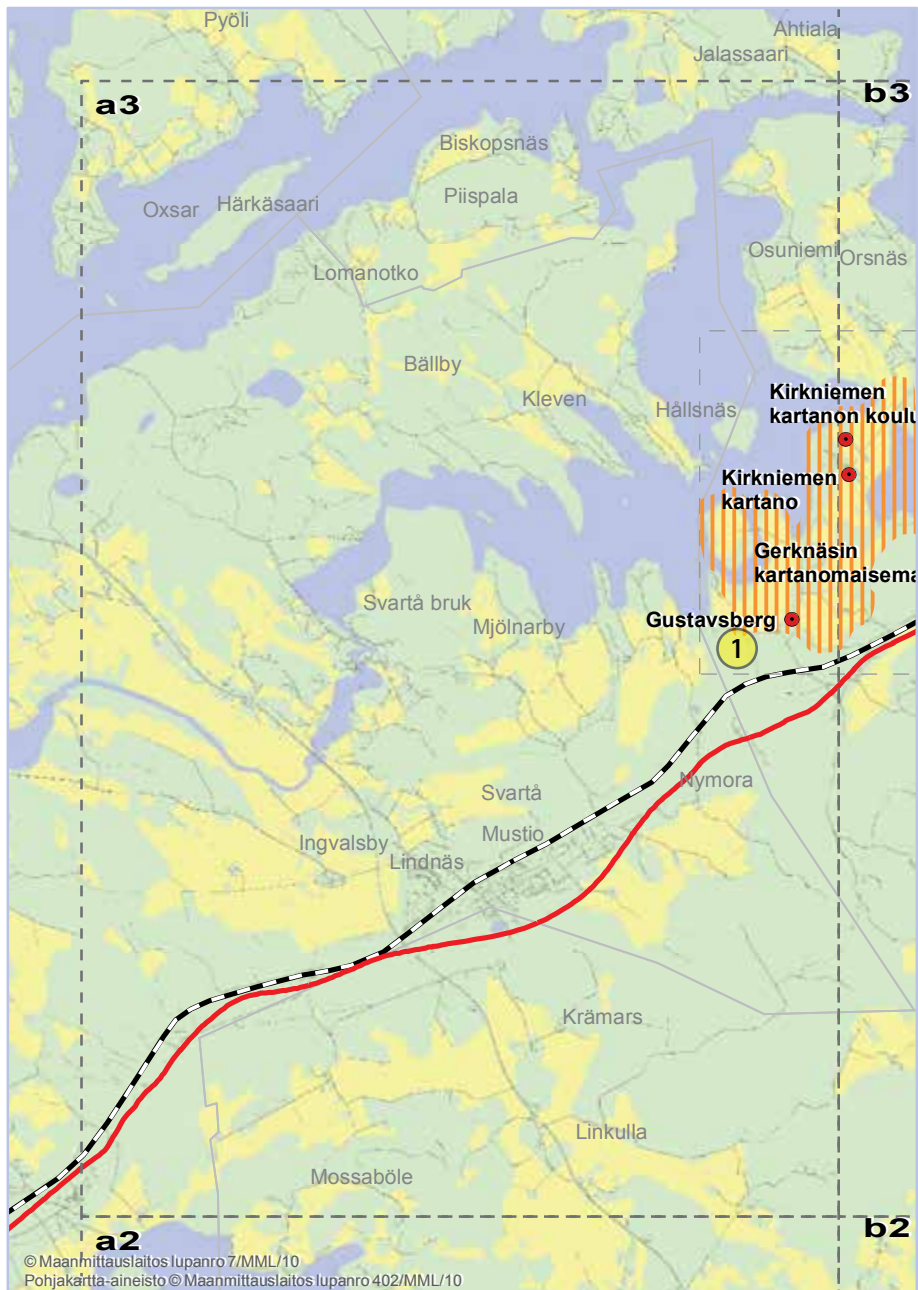
Kuninkaantie ja maantie 1130 (Evitskog-Lapinkylä) Kirkkonummella e3 Kuninkaantien varrella on useita arvokkaita kulttuurimaisemakokonaisuuksia. Ensimmäiset asiakirjamaininnat Turun ja Viipurin välisestä Suuresta Rantatiestä Kirkkonummella ovat 1500-luvulta, jolloin Korkkulla mainittiin pitäjän kievaritalona. Maantie noudattaa kokonaisuudessaan yhä varsin hyvin perinteistä reunasijaintia, kulkuaan viljelymaisemien laidassa, usein metsän rajassa ja asumuksia sivuten. Maisemallisesti ja historiallisesti arvokas Evitskogin ja Lapinkylän välinen maantie (nro 1130) tarjoaa vaihtelevia näkymiä Kirkkonummen kulttuurimaisemaan. Nykyisenä linjana se syntyi Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) korvaamaan menetettyä rantatietä, ja siitä muodostui tuolloin uusi Hangon tie.



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM







LOHJA

Kyrkstadin kartanon alue b3 ,1 Kyrkstadin kartano on muodostunut samannimisestä ikivanhasta kylästä. Sijainti Kuninkaantien ja Raaseporin linnatien risteyksessä johti 1700-luvun alussa perustetun ratsutilan käyttöön kievarina 1830-luvulta aina 1900-luvun alkupuolelle. Sahanomistaja Axel Hornborgin 1876 rakennuttaman puisen päärakennuksen ulkoasussa on havaittavissa vielä empiren piirteitä. Talousrakennuksista on säilynyt tiilinen vilja-aitta. Englantilaistyyppinen maisemapuutarha puistokujineen ja kaksine tekolampineen sai alkunsa 1880-luvulla. Kyrkstadin länsipuolella sijaitsevan kaksikerroksisen hirsirakennuksen, **Brorsbackan**, rakennutti kartanon omistaja K.A.S. Dahlberg 1890, matala siipiosa lienee 1920-luvulta.



Kartanon lounaispuolella sijaitseva **Kukkumäki** muodostui 1800-luvun loppupuolella sahojen ja kalkkitehtaan työväen asuntoalueeksi.

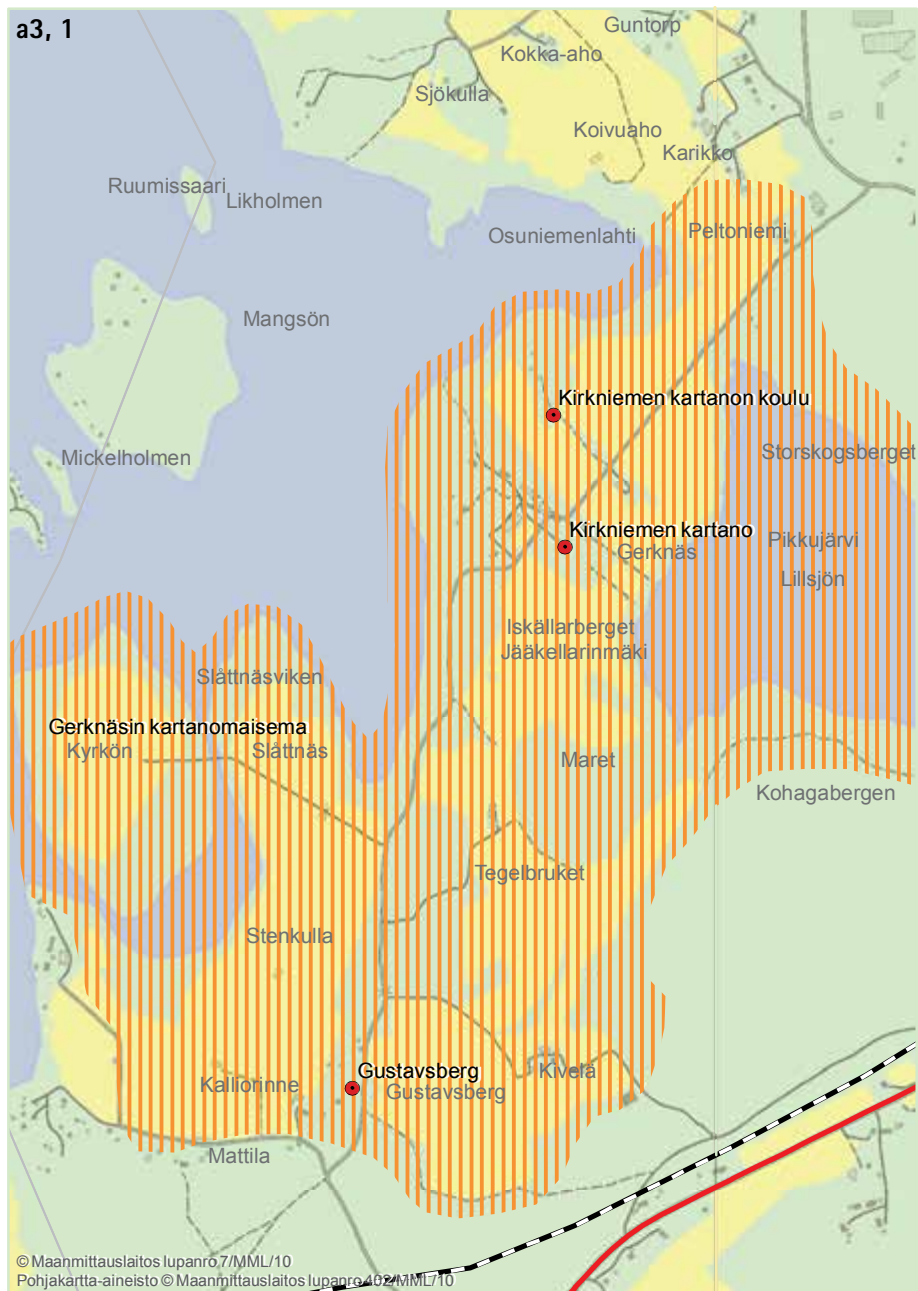
Gerknäsin (Kirkniemi) kartanomaisema a3, 1 Kirkniemi on yksi Suomen ylhäisaateliston **kartanoista**, ja sen historialliset vaiheet liittyvät mm. suurvalta-ajan mahtisukuihin. Sotapäällikkö Åke Tott syntyi Kirkniemessä 1589. 1700-luvulla kartanon omisti Viaporin linnoitustöiden johtaja Augustin Ehrensward. Marsalkka C.G. Mannerheim osti kartanon vuonna 1945, ja se säilyi Mannerheimsäätion omistuksessa aina 1980-luvulle saakka. Kaksikerroksinen, puinen päärakennus vuosilta 1796–1814 on tyyliältään uusklassistinen. Aumakattoista rakennusta on peruskorjattu mm. 1916 sekä 1948, kun Mannerheim kunnosti sen vanhuuden asunnokseen. Kartanon talouspiha, jossa on talli, navetta, työväen asuinrakennuksia ja paja, sijoittuu puiston länsipuolelle. Kivirakenteinen tilanhoitajan asuinrakennus on vuodelta 1754, muut asuin- ja talousrakennukset 1900-luvun alkupuolelta. Päärakennuksen ympärillä on laaja puisto, jossa oletetaan olevan osia jo 1500-luvulta. 1800-luvun alussa luotiin perusta nykyiselle geometriselle puutarhalle avaamalla puiston keskiakseli ja rakentamalla kiviterassit. Puutarhan nykyinen asu vesialtaineen, portaitseinen ja terasseineen on 1930-luvulta. Pihaan johtaa kilometrin pituinen lehtipuukuja.

Kartanon eteläpuolella sijaitseva ja sen vaiheisiin läheisesti liittyvä **Gustavsberg** on valmistunut vuoden 1845 vaiheilla. Rakennuksen pääjulkisivuja koristavat frontonit. Kartanon omistajat rakennuttivat 1917 ns. **pikkukoulun**, joka on säilyttänyt perinteisen, myöhäisjugendia edustavan ilmeensä. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Kirkniemen (Lohjan) rautatieasema b3, 1 Kirkniemen rautatieasema on tiettävästi rakennettu 1893 ja siirretty nykyiselle paikalleen 1906. Tuolloin jugendtyylisessä rakennuksessa oli mm. pieni torni. Nykyilmeensä rakennus sai 1923. Asema-alueeseen kuuluu myös mm. tavaramakasiini ja henkilökunnan asuinrakennus vuodelta 1908 sekä kaksi asuinrakennusta 1930-luvulta. Kirkniemeen perustettiin 1872 **ruotsinkielinen kansakoulu**. Kartanon lahjoittamalle tontille 1885 valmistunut puinen rakennus on Lohjan vanhin kansakoulurakennus.

Virkkalan kalkkitehdas ympäristöineen b2, 1 Lohjan kalkkiteollisuus sai alkunsa 1897, kun merikapteeni Karl Forsström rakensi Kyrkstadin maille insinööri Schüttin patentin mukaisen, laatuaan ensimmäisen kuilu-uunin (**vanha kalkkiuuni**) paikallisen kalkin polttamiseksi. Uuni jäi käytöstä 1926. Tehtaan voimakeskus valmistui 1919, ja sitä laajennettiin 1957. Keskeiset tuotantorakennukset ovat tehtaan voimakkaalta laajenemiskaudelta 1920–1930-luvulta. Niiden tuntumassa sijaitseva kolmikerroksinen **pääkonttorirakennus** on rakennettu kolmessa vaiheessa: 1923 valmistuneen rakennuksen suunnitteli arkkitehti Gösta Cajanus, laajennukset ovat vuodelta 1937 sekä 1970–80-luvulta. Virkkalan kalkki- ja sementtitehdas muodostui yhdeksi maan tärkeimmistä sementtitehtaista, ja se toimi aina vuoteen 1994. Tehtaan tuotanto, kalkki ja sementti, näkyvät myös alueen rakennuskannan materiaaleissa.

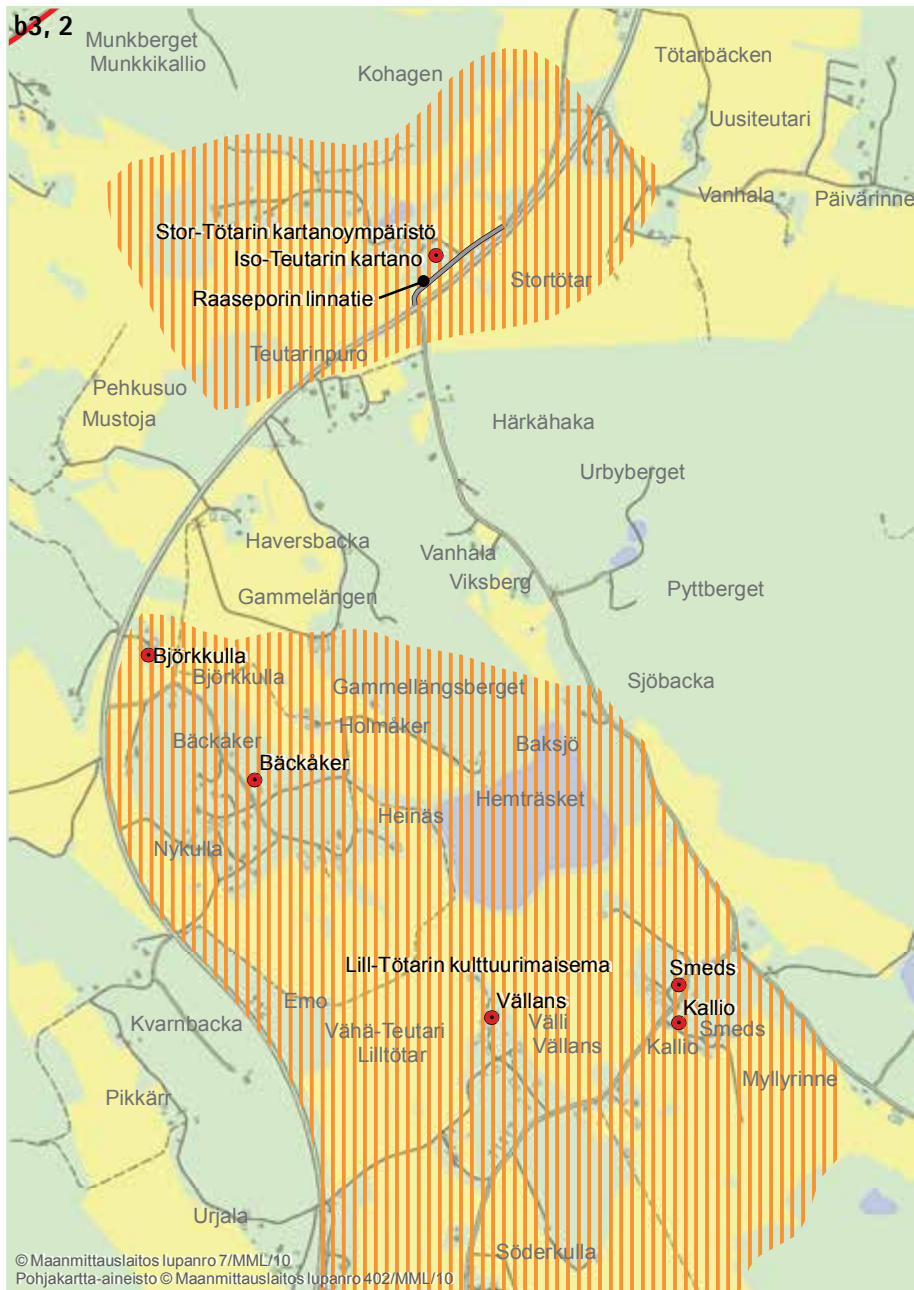
a3, 1



1:20 000 1 KM

b3, 1





Virkkalaan kehittyi monipuolinen teollisuushydkunta, joka muodostaa tehdaslueen kanssa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden. Työntekijöiden ja johdon asuinalueiden suunnittelussa näkyy tehdasyhdyskunnille ominainen hierarkia. Tehtaan kaakkoispuolella sijaitsevalle harjulle on johtajien ja virkailijoiden asuinalue ja tehtaan julkisia rakennuksia, jotka on toteutettu ajalle ominaiseen klassistiseen ja funktionalistiseen rakennustyyliin. Julkisiin rakennuksiin kuuluvat puinen seuratalo vuodelta 1920, **Marttatupa**, joka rakennettiin Maksjoen Ketun sotilasvirkatalon hirsistä 1932, paloasema sekä virkailijoille tarkoitettu nelikerroksinen **klubirakennus**, joka rakennettiin Cajanuksen funktionalistisin suunnitelmin 1939–47. Klubin lähellä on ns. Miljoonatalo, kaksikerroksinen klassistinen asuinrakennus vuodelta 1927. Sen vieressä on kaksikerroksinen virkailijarakennus Herremannavilla vuodelta 1937. Osoitteessa **Nuorisotie 4** on työntekijöiden asuinrakennus.

Kalkkitehtaan koillispuolelle syntyi pääosin 1920–30-luvulla toimihenkilöiden asuntoalue **Kässänhaka**. Alueella on erityyppisten pientalojen lisäksi myös 1930–40-luvun funktionalistisia rakennuksia, mm. kymmenen asunnon rivitalo vuodelta 1938 sekä kerrostaloja. Kässänhaan asuinalueelta johtaa pitkä puistokujanne kalkkitehtaan virkistysalueena toimineeseen Pähkinäniemeen, jossa on säilynyt lehtipuukujanne, polkuja sekä uimaranta ja laitur.

Kässän rikasmuotoinen, nikkarityylinen uusrenessanssihuvi 1880-luvulta liittyy alueella tuolloin saha-toimintaa harjoittaneeseen Jacob Krongvistiin. Kässässä toimi kunnansairaala 1930-luvulta aina vuoteen 1968 asti, ja vuodesta 1990 se on toiminut Lohjan kaupungin kulttuuritiloina. **Metelimäki** valmistui 1900-luvun vaihteessa kesähuvilaksi. Myöhemmin siinä oli mm. poliisikamari, posti ja erilaisia kalkkitehtaan toimintoja. Kalkkitehdas omisti vuodesta 1925 lähtien Kirniemen lasitehtaan (1908–25) alueen, johon se perusti konepajakoulun. Lasitehtaan rakennuskanta on tuhoutunut.

Virkkalan vanhassa keskustassa on säilynyt runsaasti perinteistä liike- ja asuinrakennuskantaa 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Alueen etelälaidalla on puiston ympäröimä ruotsinkielinen **kansakoulu** vuodelta 1907. Rakennuksen suunnitteli johtajaopettaja J.C. Backmann.

Rantala b3 Kirjailija Arvid Järnefeltin omakätisesti rakentama puuhuvila valmistui 1896 Vieremän tilalta erotetulle rantapalstalle. Järnefelt vietti Rantalassa yksinkertaista ”tolstoilaista” elämää kirjoittaen siellä pääosan teoksistaan. Järnefelt asui Rantalassa kuolemaansa, vuoteen 1932 asti. Hänen hautansa on pihapiirissä.

Stor-Tötarin (Iso-Teutari) kartanoympäristö b3, 2 Lohja-Inkoo -tien varrella sijaitsevalle Stor-Tötarin kartanoalueella on säilynyt koivukujana pieni osuus keskiaikaisperäistä Raaseporin linnatietä, jonka käyttö väheni Raaseporin linnan autioituttua 1500-luvulla. Kartanon vanhempi, kaksikerroksinen päärakennus on 1700-luvun loppupuolelta, ja sitä on laajennettu 1830-luvulla. Uudempi, alunperin empiretyylinen päärakennus on todennäköisesti vuodelta 1845, ja sen laajennus vuodelta 1896. Kartanokokonaisuuteen kuuluu lisäksi väentupa, kaksi kivinavettaa ja kivinen viljamakasiini. Puisto on peräisin 1700-luvulta.

Lill-Tötarin (Vähä-Teutari) kulttuurimaisema Vähä-Teutari, yksi Lohjan vanhimmista kylistä, lukeutui keskiajalla seudun suuriin kyliin. Kylässä on ollut kantatilojen ohella torppia, 1900-luvun alussa runsas tusina. Maisemalle antavat leimansa kukkuloilla sijaitsevat tilakeskukset, puruomaan laskeutuvat pelot ja Hemträsketin pohjoispuoliset kalliot. **Vällans** on vanha ratsutila. Vanhaa rakennuskantaa on myös **Björkullan** ja **Bäckäkerin** sekä **Kallion** ja **Smedsin** tiloilla.

Ojamon vanha kaivosalue, kartano ja puisto b4, 2 Maamme vanhimmasta rautakaivoksesta louhittiin rautamalmia jo 1500-luvulla. Louhinta lopetettiin 1676 kaivoksen ehtymisen vuoksi, kaivostoimintaa oli uudestaan vuosina 1824–60. Veden täyttämiä kaivosaukkoja on kolme. Kaivoksen lähellä on kuonatiilinen rakennus 1840-luvulta.

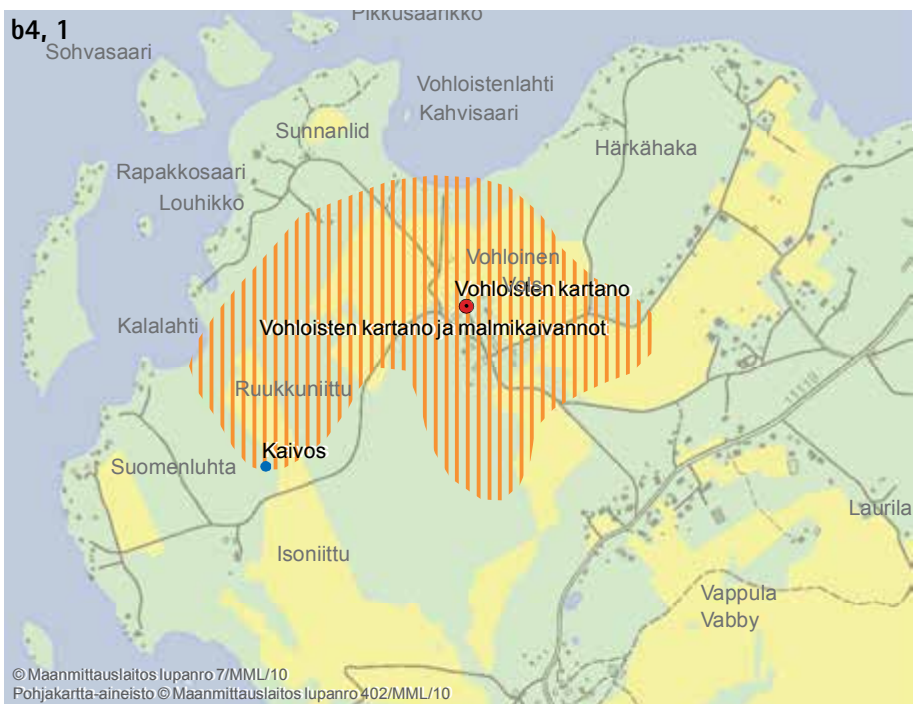
Ojamon kartanon puinen päärakennus on 1850-luvulta, katolla oleva näkötorni on myöhäisempi. Päärakennuksen rakennutti everstiluutnantti Dimitri Swertschkoff. Rakennuksen rikas puueleikkaukoristelu liittää sen venäläiseen empiretyyliin. Kartanokokonaisuuteen kuuluu puinen renkitupa 1800-luvun alkupuolelta sekä vaunu-



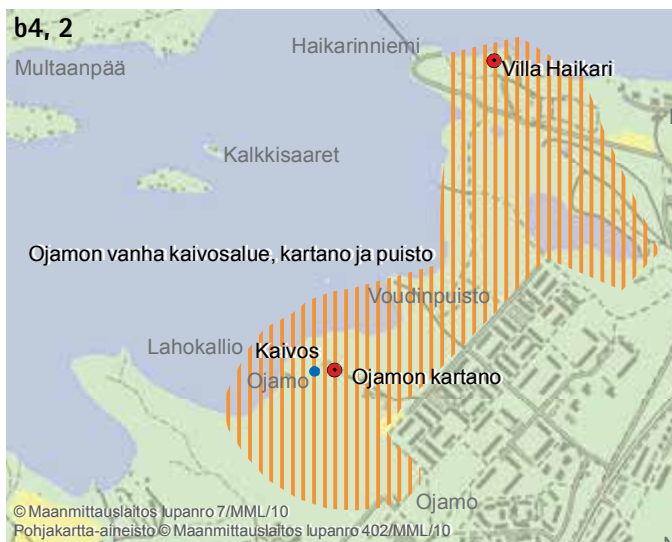


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

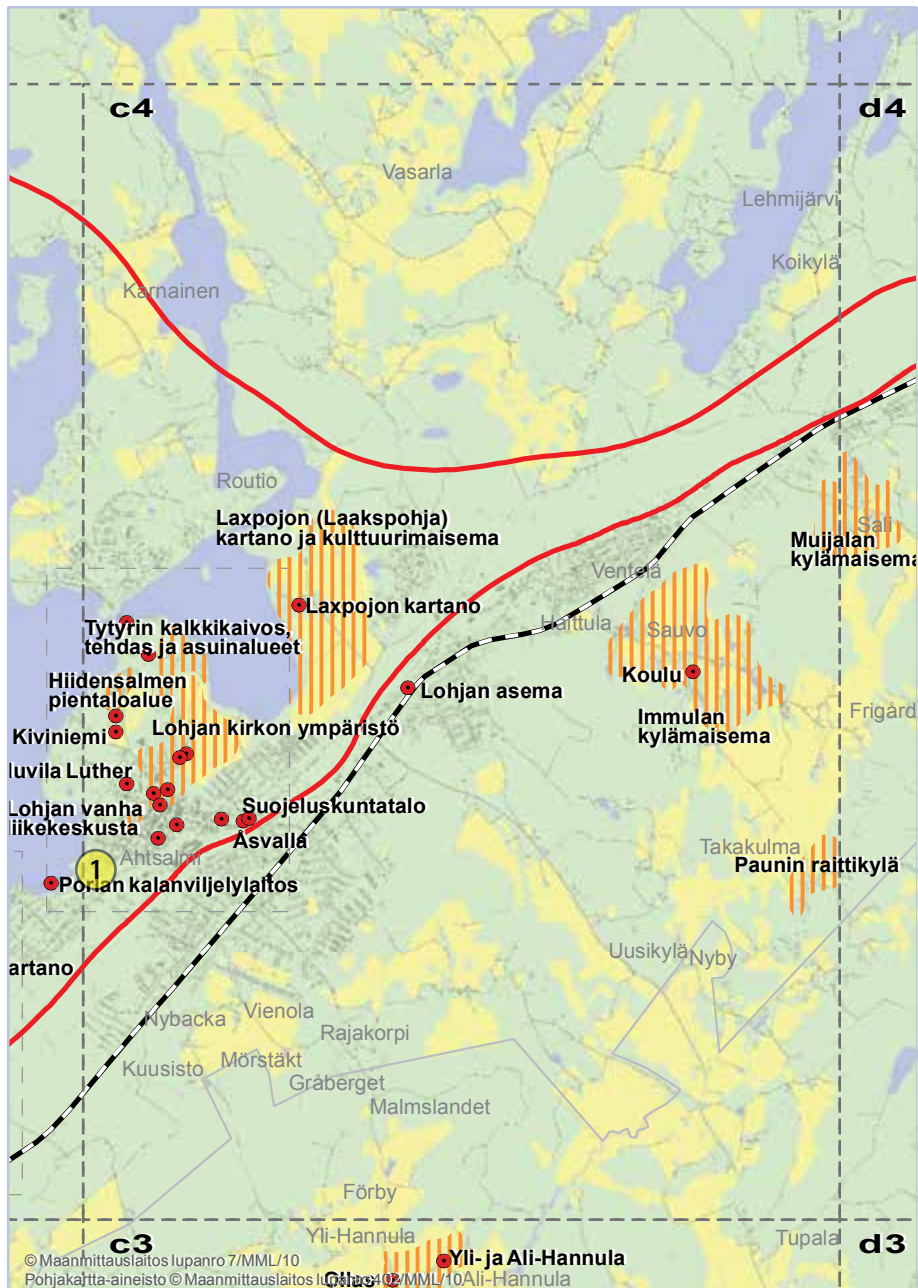
1:75 000 1 2 KM

b4, 1

1:20 000 1 KM

b4, 2

1:20 000 1 KM



vaja ja aitta 1850-luvulta. Navetta on rakennettu kaivoksen jätektivistä 1800-luvun alussa. Haikarinniemiellä on Ojasta erotettu huvilapalsta, jolle professori J.J.W. Lagus rakennutti 1900-luvun alussa jugendtyylinen **Huvila Haikarin**. Huvilassa toimii nykyisin ravintola. Rautakaivos ja kartano muodostavat valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Vohloisten kartano ja malmikaivannot b4, 1 Vohloisten kartano muodostettiin vuonna 1630. Kartanon puisen päärakennuksen mansardikattoinen runko-osa on 1700-luvun lopulta, ja sitä on jatkettu 1800-luvun alussa lyhyillä siipiosilla. Rakennuksen alla on sitä vanhempi, halvattu kellari. Pihapiiriä rajaa kaksi matalaa, symmetrisesti sijaitsevaa siipirakennusta, joista toinen uusittiin 1930-luvulla rakennusmestari Herman Grönbärjin suunnitelmien mukaan ja toinen korvattiin uudella 1971. Talouspihalla on vanhoja talousrakennuksia ja työväenasunto. Tien varrella on muonamiehen mökki 1900-luvun alusta. Kartanon lounaispuolella on 1700–1800-luvulla toimineen **rautakaivoksen** malmikaivantoja.

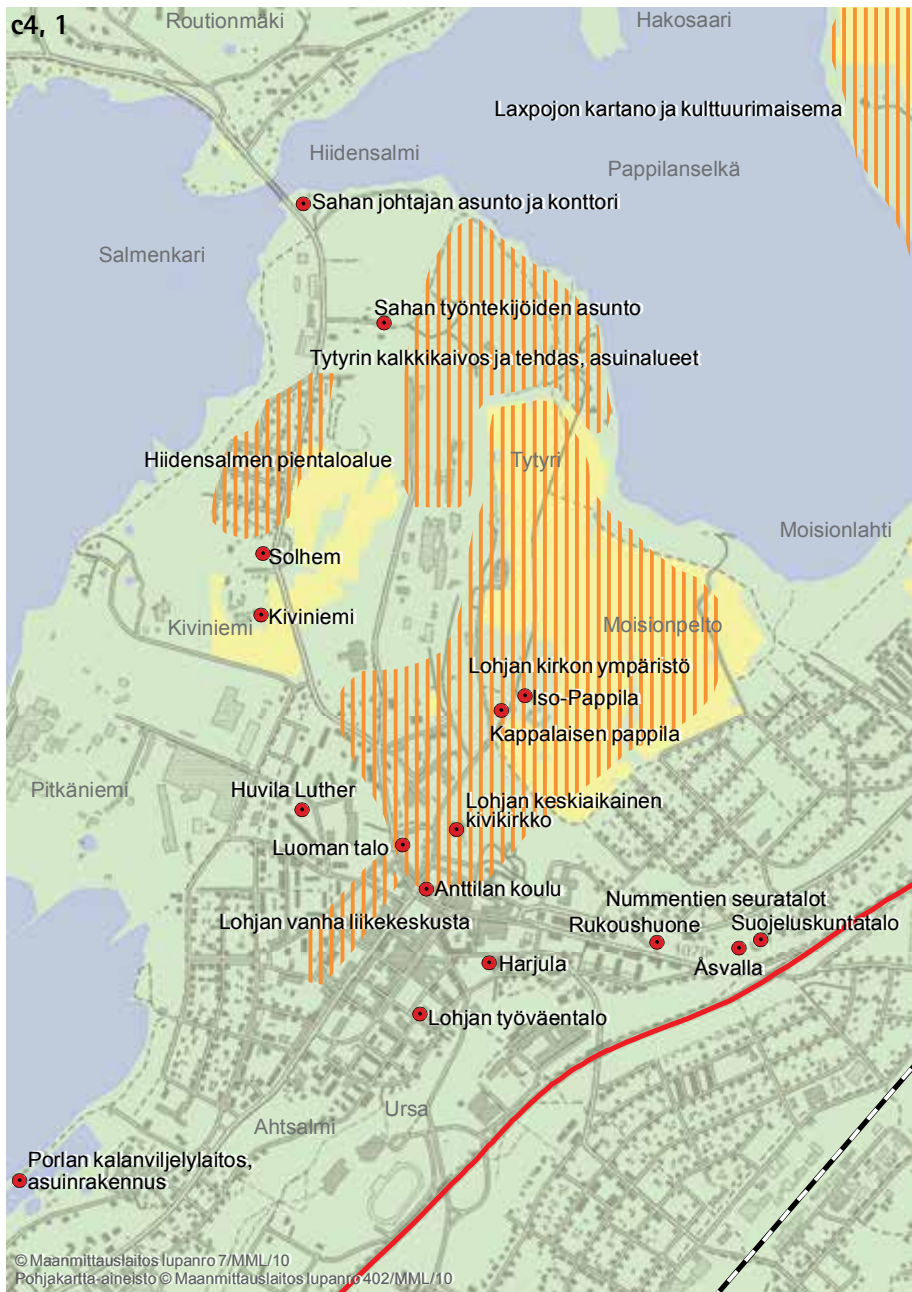
Lohjan keskiaikainen kirkko c4, 1 Lohjan Pyhälle Laurille omistettu harmaakivikirkko on rakennettu 1500-luvun vaihteessa, mahdollisesti 1510-luvulla. Se on Suomen keskiaikaista kirkkoista kolmanneksi suurin. Kolmilaivaisen kirkkosalin keskilaiva on katettu tähtiholvein, sivulaivat ristiholvein. Asehuoneeseen liittyy kaariaukkoinen ulkoinen saarnatuoli. Poikkeuksellisen komea kalkkimaalauskoristelu on vuosilta 1514–22. Seinät ja holvit kalkittiin 1800-luvun alussa samalla kun ikkunoita suurennettiin, mutta maalaukset restauroitiin jo 1800-luvun lopussa ja uudelleen 1950-luvulla. 1800-luvulla uusitusta sisustuksesta on jäljellä vain Jean Wiikin piirtämä saarnatuoli. Kirkko on restauroitu 1960-luvun lopulla arkkitehti Esko Järventauksen ja arkkitehti Ola Laihon johdolla. Kellotapulin kivinen alaosa on mahdollisesti keskiajalta ja puinen yläosa on tehty rakennusmestari J.F. Schultzen johdolla 1740-luvulla. Muurin ympäröimällä kirkkomaalla on Laakspohjan kartanon ja Karnaisten Sedolan (Sederholm) hautakappelit 1820-luvulta ja kirkon pohjoispuolella Outamon ratsutilan hautaholvi vuodelta 1840. Kirkon kaakkoispuolella on arkkitehti Aarne Ervin suunnittelema, 1950 valmistunut seurakuntakeskus. Valtakunnallisesti arvokas kokonaisuus.

Lohjan kirkon ympäristö c4, 1 Lohjan kirkkoherranpappila (**Iso-Pappila**) rakennettiin vanhalle pappilanpaikalle n. 1860 August Bomanin suunnitelman mukaan. Rakennus on säilynyt alkuperäisessä, myöhäsempireä edustavassa asussaan. Miespihaa rajaavat pitäjänapulaisen tupa aittoineen vuodelta 1780 ja toinen asuinrakennus 1800-luvun alkupuolelta. Pappilan ympärillä on komeita jalopuita ja laaja, 1700-luvun tyyliin kunnostettu puutarha yrttimaineen. Pappila on Lohjan museon käytössä. Museoalueelle siirretty puinen pedagogiorakennus vuodelta 1769 on maamme vanhimpia opetusrakennuksia, sen nykyinen ulkoasu on 1800-luvun jälkipuolelta. Viereinen **kappalaisen pappila** Lindkulla on yksi Lohjan kantatiloista, pappilana se toimi 1600-luvun lopulta. Sen hirsinen päärakennus on 1800-luvun lopulta, kuten myös haudankaivajan rakennus. Pihapiirissä on luhtiaittia vuodelta 1729 sekä ratasliiteri ja viljamakasiini 1800-luvulta.

Vuonna 1914 perustettu Lohjan Yhteiskoulu (**Anttilan koulu**) oli Länsi-Uudenmaan maaseudun ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Arkkitehti Albert Leideniuksen suunnittelema puinen, jugendvaikutteinen koulurakennus Puu-Anttila valmistui 1917 ja sen lisäsiipi 1925. Koulun pihapiirissä on vanha Anttilan kantatilan renkitupa 1850-luvulta. Koulun pohjoispuolella on Lohjan Kivenhakkaamon johtajan Uno **Luoman** rakennuttama **talo** vuodelta 1932. Arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema rakennus edustaa puhdaspiirteistä funktionalismia. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Lohjan kirkon ympäristöön.

Laxpojon (Laakspohja) kartano c4 Vuonna 1556 perustetusta kuninkaankartanosta periytyvä Laakspohjan kartano on kuulunut mm. Mustion ruukinpatruuna Magnus Linderille, joka aloitti sen laajentamisen 1859. Vuonna 1914 valmistunut uusi päärakennus edustaa rationaalista, ruotsalaisvaikutteista jugendia. Arkkitehtien Valter ja Ivar Thomé suunnittelema rakennus on yksi harvoista jugend-kauden kartanorakennuksista maassamme. Pihapiirissä on mm. vanhoja työväenasuntoja sekä komea tiilinen viljamakasiini 1800-luvun alkupuolelta. Kartanopuisto on puutarha-arkkitehti Svante Olssonin suunnittelema. Kartanolle johtaa lähes kilometrin pituinen tammikuja. Maantien varrella on muonamiehen taloja 1800-luvulta. Kartano kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Lohjan kirkon ympäristöön.

c4, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Tyttyr kalkkikaivos ja tehdas sekä asuinrakennukset c4, 1 Kaivostyö Tyttrin alueella aloitettiin 1897 avolouhoksella, josta tuli pian myös suosittu matkailunähtävyys. Syvä louhos on edelleen vaikuttava maisemallinen elementti. Nykyiset tehdaslaitokset saivat alkunsa vuosina 1948–49. Maanalaiseen kaivuuseen siirryttiin 1956, ja nykyisin Tyttrissä louhitaan n. 350 metrin syvyydessä. Järven ja kaupungin alla risteilevän käytäväverkoston pituus on yli 60 kilometriä. Tyttrin kaivostuiseo sijaitsee aidossa ympäristössä entisessä kaivospajassa 110 metrin syvyydessä maan alla. Lohjan asemalta Pitkäniemeen kulkeva rata rakennettiin 1920-luvun lopulla Pitkäniemen, Hiidensalmen ja Tyttrin teollisuuslaitosten tarpeisiin. Tyttrin kaivosalueen eteläpuolella sijainnut Lohjan kauppalan asema purettiin 1990-luvulla. Kaivostornien ja tuotantolaitosten lisäksi alueeseen liittyy joukko 1950-luvun kerrostaloja.

Hiidensalmen pientaloalue sekä Kiviniemi ja Solhem c4, 1 Hiidensalmi oli pohjoiselta Länsi-Uudelta-maalta ja edelleen Hämeestä rannikolle johtavan vesi- ja kauppareitin sekä myöhemmin puutavarannuiton solmukohta. Niemen länsirannalle syntyi 1920-luvulla Lohjanvenistön Metsä Oy:n sahatyöläisten **pientalo-alue**, joka on täydentynyt mm. 1950-luvun omakotiasutuksella. Alueen pohjoisosassa on tyyliltään klassisima edustavat sahan **johtajan asunto** ja **konttori** vuodelta 1928 sekä funktionalististyylinen **työntekijöiden asunto** vuodelta 1937.

Alueen eteläosassa on Lohjan vanhoihin kantatiloihin kuuluva **Kiviniemi** (Skräddars). Lehmuskujan päässä sijaitseva tilan puinen päärakennus on 1800-luvun keskivaiheilta, mutta sitä on laajennettu ja muutettu 1911. Tilakeskuksen pohjoispuolella on Lohjan Taimistoihin liittyviä rakennuksia. Uusrenessanssittyyllisen **Solhemin** rakennutti 1885 kesäasunnokseen kasvitieteen professori S.O. Lindberg. Hänen poikansa Björn Lindberg perusti paikalle 1889 maamme ensimmäisiin lukeutuvan kaupallisen taimiston, ja Solhem toimi myöhemmin taimiston asuinrakennuksena. Karstuntien varrella on yhä jäljellä pieni kasvihuone. Solhemin länsipuolella on kaksi kookasta, huvilatyyppistä asuinrakennusta, joista eteläisempi on 1891 valmistunut puutarhurin talo ja pohjoisempi Lohja Oy:llekin kuulunut Solkulla, jonka rakennutti virolainen paroni E. von Ungern-Sternberg 1916.

Lohjan vanha liikekeskusta c4, 1 Laurinkadun ympäristö on vanhan Lohjan kauppalan liike- ja hallintokeskus. Alue rakennettiin pitkälti arkkitehti Birger Brunilan 1931 laatiman asemakaavan mukaan. Laurinkadun ja Karstuntien kulmassa on arkkitehtitoimisto Paatela & Paatelan suunnittelema klassistinen liike- ja asuinrakennus, joka ostettiin 1939 kauppalantaloksi. Vuonna 1953 korotetussa rakennuksessa on kaupungin virastoja. Kadun toisella puolen on entinen KOP:n liikerakennus vuodelta 1925. Kaksikerroksisen, klassistisen rakennuksen suunnitteli arkkitehti Annikki Paasikivi. Laurinkatu 46:n kaksikerroksinen, kivinen liikerakennus vuodelta 1926 edustaa myöhäisjugendia.

Lohjan työväentalo ja Harjula c4, 1 Lohjan työväenyhdistys rakennutti puisen **Työväentalon** vanhimman osan 1906. Rakennusta laajennettiin vuonna 1908 ja rakennusmestari F.A. Virran suunnitelmien mukaan 1922. Ulkoasua on muutettu myöhemmissäkin korjauksissa. Lohjannummen suomenkielisten seurojen yhteinen rakennushanke, **Harjulan** työväentalo, toteutui vuonna 1929. Taloudellisten vaikeuksien vuoksi Harjula myytiin pian lohjalaisten teollisuusyritysten seurataloksi. Rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema rapattu tiilirakennus edustaa ajalleen tyyppillistä klassismia.

Nummentien seuratalot c4, 1 Svenska Föreningen i Norra Lojo rakennutti **Åsvallan** seuratalon 1911. Jugendhenkinen rakennus toteutettiin seuran puheenjohtajan Naemi Olinin piirustusten pohjalta. Suomen evankelisluterilaisen nuorisoliiton Lohjan osaston **rukoushuone** valmistui 1920. Jälkijugendia edustava rakennus on arkkitehti Albert Leideniuksen suunnittelema. Maamiesseuran talona tunnettu yhdistysrakennus valmistui 1925 Pohjois-Lohjan **suojeluskuntaa** varten. Klassistisen rakennuksen suunnitteli lohjalainen rakennusmestari esikuvanaan muut suojeluskuntatalot.

Lohjan rautatieasema c4 Lohjan ensimmäinen rautatieasema valmistui yhdessä Hyvinkää–Hanko -radan kanssa 1873. Samalla valmistui asuintalo kahdelle rautatieläisperheelle. Alunperin asema oli V-luokassa, laajennuksen myötä siitä tuli III-luokan asema. Nykyinen rakennus on valmistunut 1927 edellisen paikalle. Vanha

asema siirrettiin n. 100 metriä lounaaseen rautatiehenkilökunnan asuintaloksi. Rautatietoiminta asemalla lopetettiin vuonna 2000.

Huvila Luther c4, 1 Lutherin huvilana (alunperin Helsingtorp) tunnetun suuren puuhuvilan rakennutti 1880-luvulla hovineuvos G.A. Helsingius. Huvila oli Lutherin suvulla vuosina 1892–1903, jolloin se uusittiin nykyiseen asuunsa. Myöhemmin huvila on ollut matkustajakotina, sellutehtaan työntekijöiden seuratalona sekä asuintalona.

Porlan kalanviljelylaitos c4, 1 Biologi Hugo Lagus perusti kalanviljelylaitoksen Lohjalle 1916. Tarkoituksena oli tuottaa ruokakalaa 1. maailmansodan aikaansaaman elintarvikepuulan helpottamiseksi. Lähdevedellä toiminut laitos rakennettiin järvenlaskujen synnyttämälle kostealle ranta-alueelle. Altaita oli enimmillään 19, joista jäljellä on yhä 16. Laitokseen liitettiin myös Haikarinniemen Myllylampi. Kalanviljelylaitoksen hoitajan puinen **asuinrakennus** altaiden kaakkoislaidalla on vuodelta 1916 ja betoninen hautomo vuodelta 1926. Suomen vanhin kalanviljelylaitos toimi tutkimuslaitoksena aina vuoteen 1995 saakka.

Immulan kylämaisema ja Paunin raittikylä c4 Immulan kylän maisemakuva on vaihteleva. Vanhoilla, mm. Hakulin ja Sauvon, kantatiloilla on yhä paljon perinteistä rakennuskantaa, mm. Sauvon jugendhenkinen pääarakennus vuodelta 1911. Vanhoja asuinrakennuksia ovat myös Haittula, Pukali ja Immulan Villa. Immulan **koulu** on alunperin 1910-luvulta ja viereinen alakoulu 1920-luvulta. Kylän länsipuolella sijaitseva työväentalo valmistui 1930-luvun alussa.

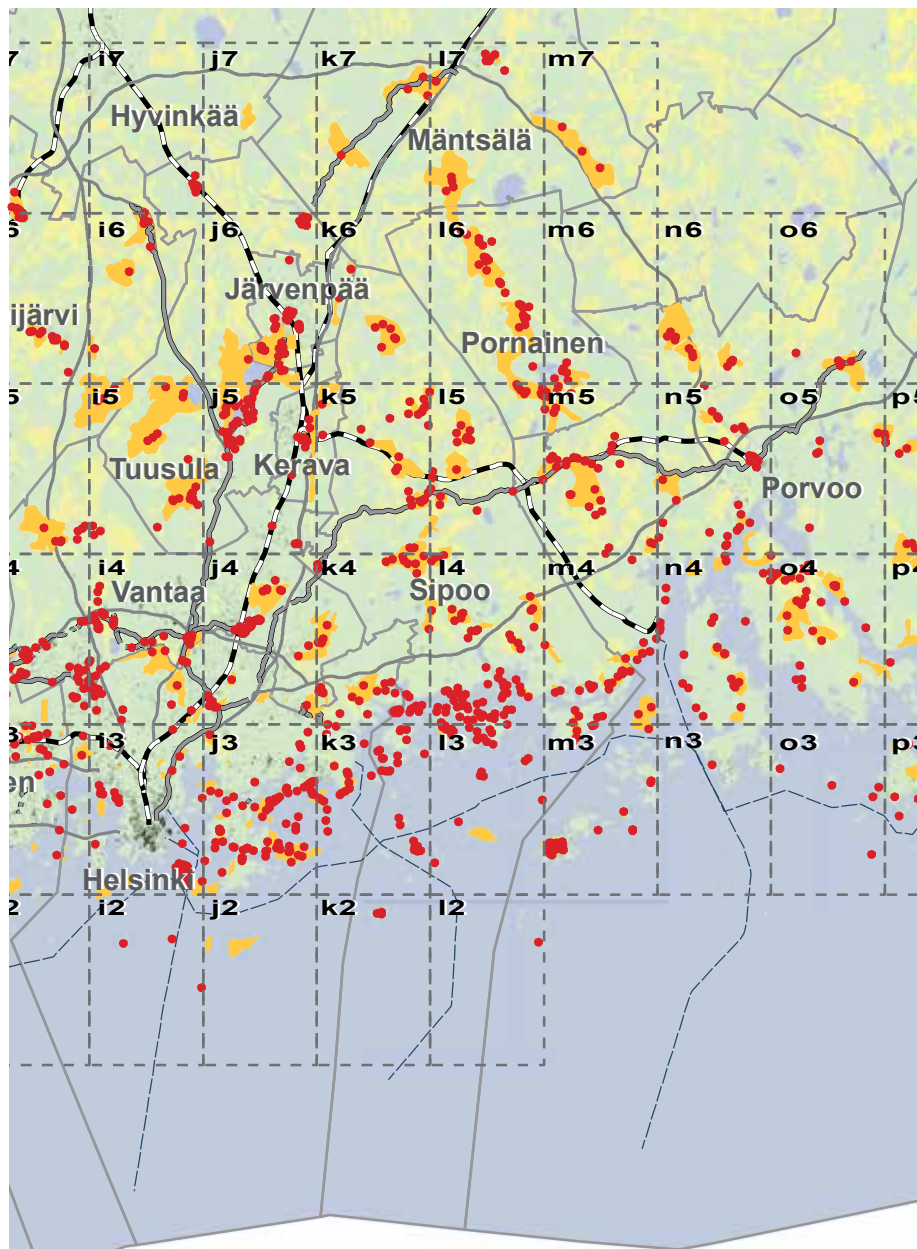
Pauni mainitaan ensi kerran 1500-luvulla. Kylän kantatilojen rakennukset sijaitsevat raitin varrella. Uusi-Momman ja Pässin päärakennukset ovat peräisin 1800-luvun keskivaiheilta.

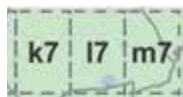
Lieviön ja Muijalan kylämaisemat d4 Lieviön (Skräddarskogin) kylän maisemakuvalla antavat leimansa vanhat maantiet, joiden varsilla on peltojen ympäröimää perinteistä asutusta. Vanhan kyläkeskuksen tuntumassa sijaitsevat Inkaisen (Ingas) ja Näppisen kantatilojen vanhat rakennusryhmät. Suurehko **seuratalo** on vuodelta 1920.

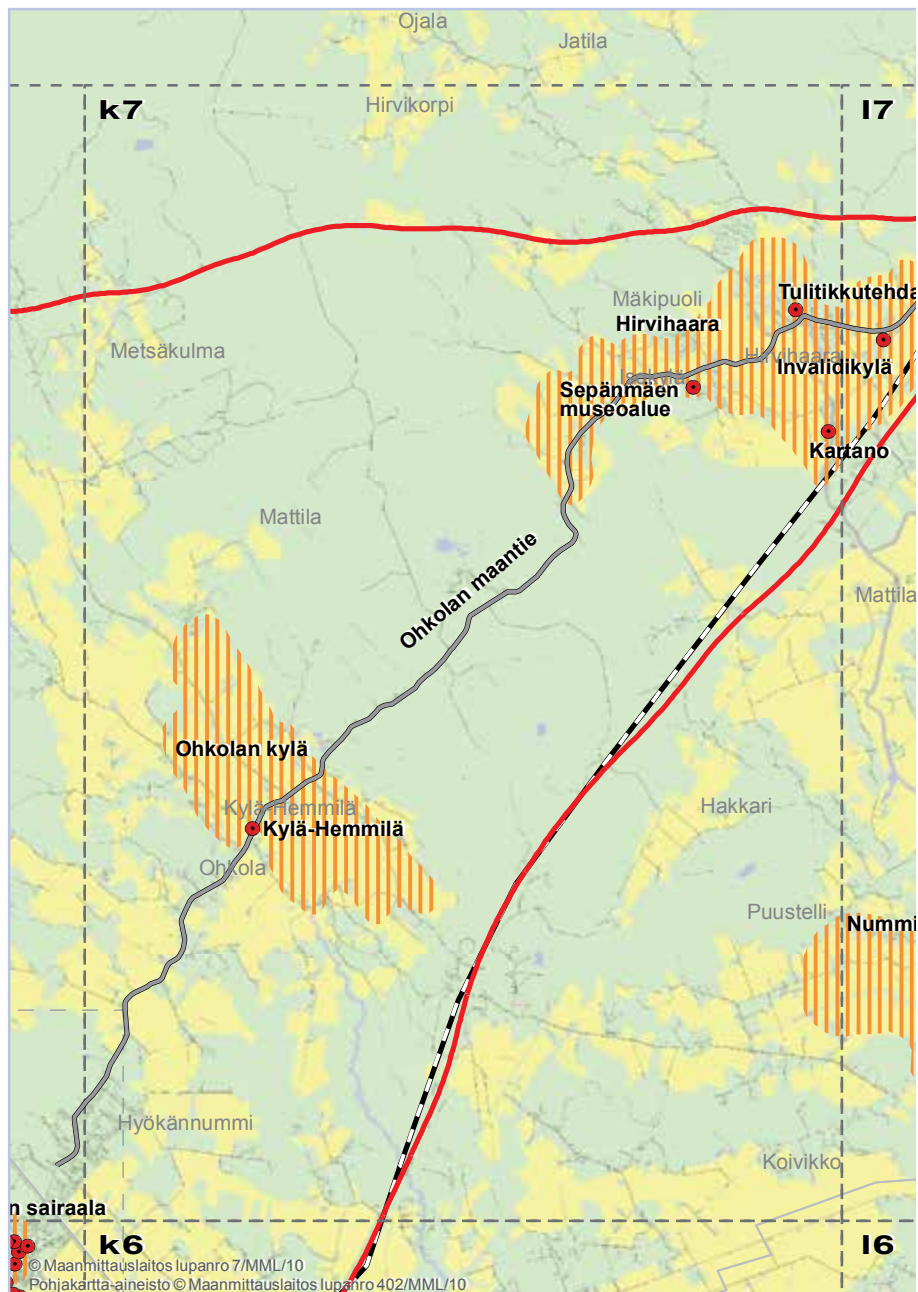
Muijalan vanha rakennuskanta on säilynyt kylän keskuksessa, kyläraitin varrella, mm. Salin, Tarran ja sitä vastapäätä sijaitsevan Soltin (Peltoniemi) tiloilla.

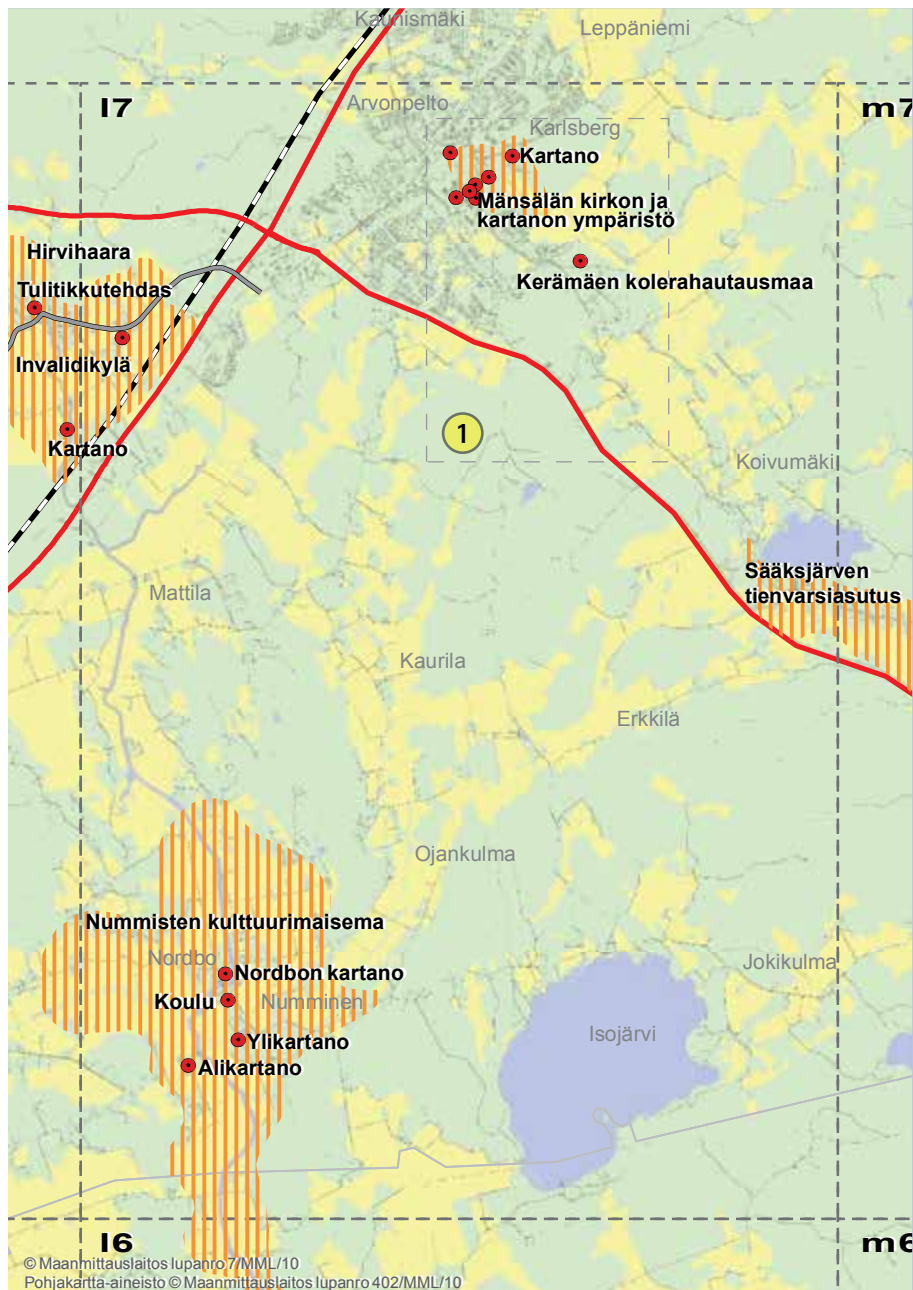
Kuninkaantie Lohjalla b3 Kuninkaantie seurasi Salpausselkää Karjaalta Virkkalan Ristille ja johti sieltä edelleen Siuntioon ja Pikkalan sillalle. Ristiltä tiestä erkani ratsupolku Hämeenlinnaan. Risti–Siuntion-maantie ja Vanha Turuntie noudattavat edelleen keskiaikaista tielinjaa. Kirkniemen asemalta Munkkikallion länsipuolitse etelään johtava osuus on 1950-luvun tienoikaisun yhteydessä jäänyt käytöstä.

Raaseporin linnatie b3, 2 Vanha linnatie johti Hämeenlinnasta Inkoon kautta Raaseporiin. Tie kulki Iso-Teutarin kautta Kärräkeriin ja Vähä-Teutariin ja sieltä Inkooseen. Tie oli käytössä jo keskiajalla, mutta Raaseporin linnan autioituttua 1500-luvulla se menetti vähitellen merkitystään ja jäi vain paikalliseksi kulkuväyläksi. Iso-Teutarin kartanoalueella siitä on säilynyt pieni osuus koivukujana.

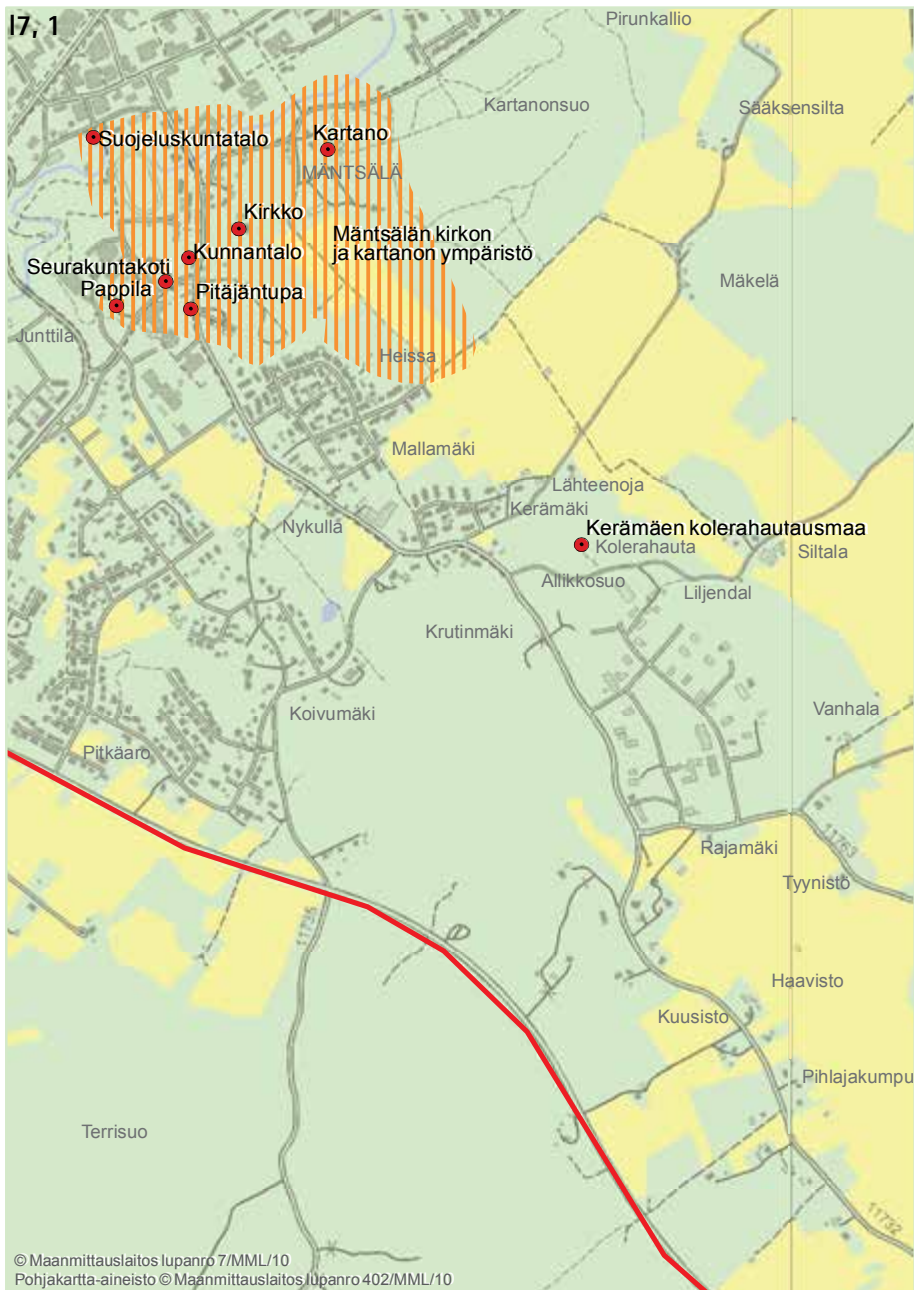








17, 1



Mäntsälän kirkon miljö ja Mäntsälän kartano (Karlsberg) 17, 1 Mäntsälän kirkko, pappila, pitäjän-tupa, lainamakasiinit, kunnantalo, vanha toriaukio sekä Mäntsälänjoen varrella sijaitseva kartano muodostavat valtakunnallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Tornillinen, kolmilaivanen **pitkäkirkko** on rakennettu punatiilestä 1861–66. Sen suunnitteli Jean Wiik intendentinkonttorissa E.B. Lohrmannin johdolla. Kirkon ympärillä on 1700-luvulta käytössä ollut hautausmaa, jolla on Sederholm- ja Kuhlefelt-sukujen osittain maanlaiset kappelit, ns. ruurelit. Kaksi hirsistä lainajyvästön aittaa kirkonmäellä ovat 1800-luvun alusta. Vuonna 1854 rakennetussa entisessä **pitäjäntuvassa**, sittemmin mm. kunnantalossa, toimii nykyisin kotiseutumuseo. Rakennusmestari Väinö Siikonen on suunnitellut tiilisen, vuonna 1936 valmistuneen kunnantalon ja vuotta varhaisemman **seurakuntakodin**. Kirkkoherran**pappilan**, Björkbackan (Koivumäki) uusrenessanssityylinen päärakennus on valmistunut 1901. Urheilukentän laidalla sijaitseva suuri puinen seuratalo, entinen **suoje-lus-kuntatalo** vuodelta 1926, liittyy kiinteästi Mäntsälän kapinan tapahtumiin 1932.

Mäntsälän **kartano** (Karlsberg) muodostettiin 1600-luvun jälkipuo-lella säteriratsutilaksi. Keisari Aleksanteri I vieraili kartanossa maaherra C.A. Möllersvärdin ja tämän tyttären Ulrikan luona Porvoon valtiopäivien yhteydessä 1809. Kartanon puinen, osittain kolmikerroksinen päärakennus on 1780-luvulta. Nykyinen ulkoasu on peräisin pääosin 1890-luvun korjauksesta. Pihapiirissä on toinen, pienempi 1700-luvun asuinrakennus. Rakennuksia ympäröi vanha puisto.



Kerämaen kolerahautausmaa 17, 1 Kerämaässä sijaitseva hauta liittyy syksyllä 1831 Etelä-Suomessa riehuneeseen koleraepidemiaan. Mäntsälässä kuoli 59 henkilöä. Koleraan kuolleita ei saanut tartuntavaaran vuoksi haudata kirkkomaahan, vaan varta vasten perustetuille kolerahautausmaille. Mäntsälässä oli näitä hautausmaita useampiakin. Hautapaikalla on 1800-luvulla pystytetty muistokivi.

Hirvihaara k7 Hirvihaaran koskimaisema on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaaksi pienmaisemaksi. Siinä on nähtävissä jälkiä pitkästä myllyperinteestä, joka loppui vasta 1973. Kosken varrella toimi myös **tulitikkutehdas** vuodesta 1873. Sen tiilinen tehdasrakennus on 1920-luvulta. Vuonna 1943 rakennukseen sijoittui Sotainvalidien Veljesliiton omistama Hirvihaaran Villatehdas. Tehtaan työntekijöille rakennettiin pieni omakotialue, **Invalidikylä**, kirkolle johtavan tien varteen. Kaksiaukkoinen kivisilta on vuodelta 1900. Lähellä siltaa on entinen tehtaanomistajan huvila, Iso-Koskela.

Hirvihaaran **kartano** on osa entistä Lassilan perintötilaa. Vuonna 1905 kartanon osti insinööri ja tulitikkutehtailija Herman Holmberg. Hän rakennutti nykyisen päärakennuksen 1918 arkkitehti Jarl Eklundin suunnitelman mukaan. Helsingin kaupunki osti kartanon 1952. Myöhemmin kartano on toiminut vanhainkotina ja vuodesta 1992 hotellina.

Sepänmäen museoalue k7 Sepänmäen käsityöläisalue sai alkunsa 1700-luvun lopulla. Ulkomuseona se avattiin 1971. Eri ammatteihin liittyvät työpaikat ja asunnot muodostavat monipuolisen kokonaisuuden ker-toen 1700–1900-luvun elämästä. Useimmat rakennukset ovat alkuperäisellä paikallaan, vain aikaisemmin hävitettyjen mökkien tilalle on siirretty vastaavanlaisia rakennuksia. Alueen korkeimmalla kalliolla on tuu-limylly.

Ohkolan maantie ja kylä k7 Tuusulan ja Mäntsälän välinen Ohkolan maantie (nro 1456) on saanut alkunsa viimeistään 1600-luvulla, ja sen merkitys kasvoi 1700-luvulla. Kellokosken ja Mäntsälän välinen tieosuus on säilyttänyt pääpiirteissään perinteisen linjauksensa. Sen varrella on myös monipuolisia kulttuurimaisemia. Tieltä avautuvat avarat näkymät jokilaakson peltoaukeille. Ohkolan kylässä monet seudun pienemmät tiet yhdistyivät tähän vilkkaampaan väylään.

Ohkola on ollut peltoalaltaan pitäjän suurin kylä. Jakotoimitusten seurauksena kyläkeskuksesta siirretyt talot muodostavat pienehköjä rakennusryhmiä laakson reunoilla. Kyläkeskuksessa sijaitsevan **Kylä-Hemmilän** vanhan kievaritalon kaksikerroksinen, pohjalaisvaikutteinen päärakennus on 1800-luvun keskivaiheilta. Mäntsälän kapina alkoi Ohkolan nykyisin jo tuhoutuneella työväentalolla 27.2.1932.

Nummisten kulttuurimaisema 17 Nummisten kulttuurimaisemaa hallitsevat Mustijokeen (Svartsån) laskeutuvat pellot ja metsänreunaa myötäilevä maantie, jonka varrella on vanhaa asutusta. Maisemat ulottuvat yhtenäisenä Pornaisten kunnan puolelle. Alueelle antaa erityisleimansa monipuolinen kartanokulttuuri – Alikartano (Frugård), Ylikartano ja **Nordbon kartano** (ks. erilliset kohteet). Nummistenkosken partaalla on vanha saha- ja myllypaikka. Mylly lopetti toimintansa 1960-luvulla, mutta patolaitteet muistuttavat yhä teollisesta toiminnasta. Nummisten (Andersbergin) **kansakoulu** on rakennettu 1890 Ylikartanon omistajan Hugo von Qvantenin lahjoitusvaroin. Joen länsirannalla sijaitsevan Nordbon kartanon pienehkön, puisen päärakennuksen runko lienee 1700-luvun loppupuolelta, empiresävyinen ulkoasu uusgoottilaisine kuisteineen on peräisin 1800-luvun alkupuolelta. Karjapihan rakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta.

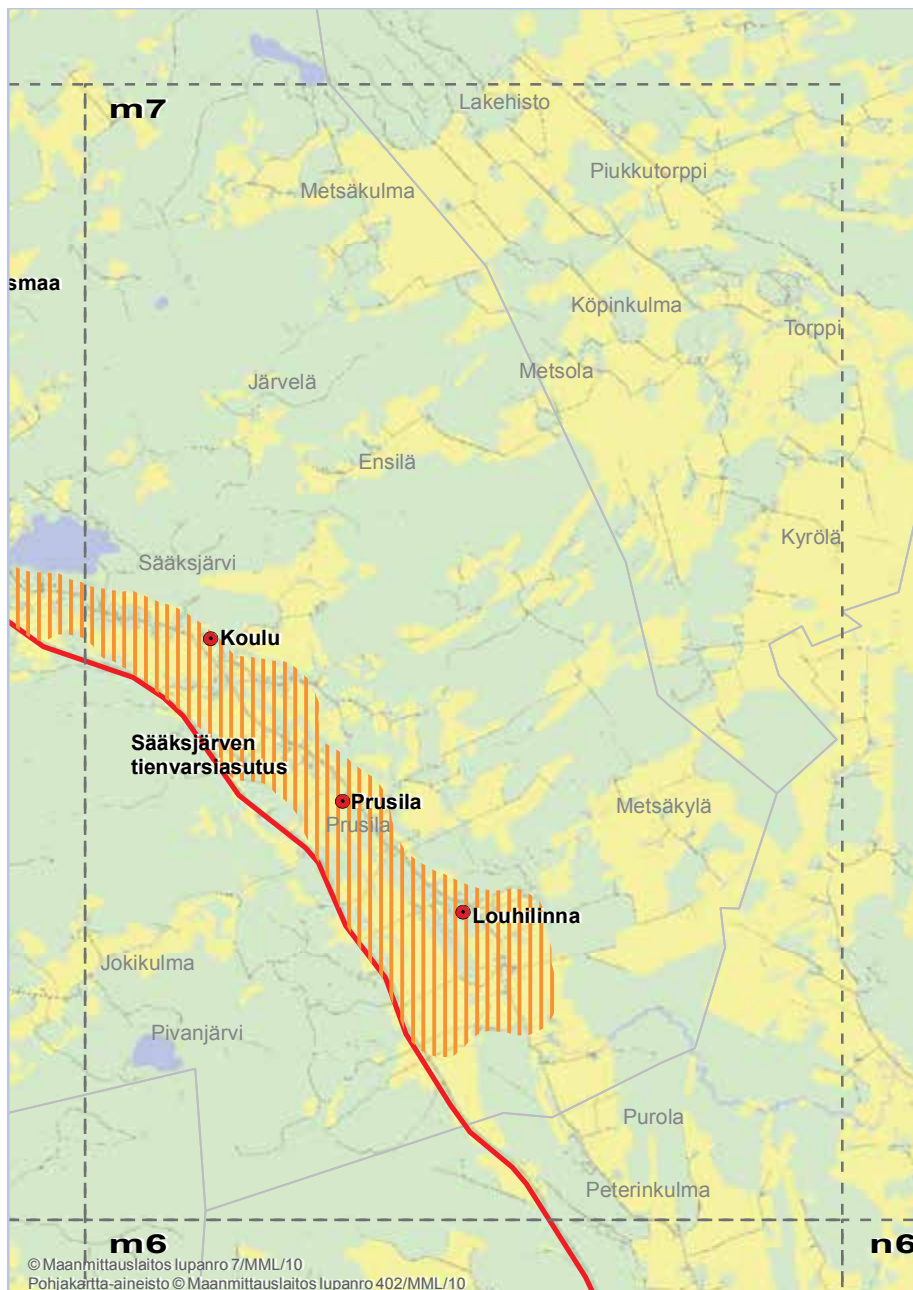
Alikartano (Frugård) 17 Alikartano eli Frugård tunnetaan mm. Koillisväylän löytäjän A.E. Nordenskiöldin lapsuudenkotina. Symmetrinen pihasommitelma perustuu barokkiklassismiin. Vanha päärakennus, nykyinen alipyntinki, talousrakennukset ja karjasuojat valmistuivat 1730-luvulla. Alikartano oli hyödyn aikakauden mallitila, jonka pelloilla kokeiltiin jo 1700-luvun puolivälissä uusia viljelytapoja ja puutarhassa kasvatettiin hyötykasviuutuuksia. Kartanon toinen merkittävä rakennusvaihe oli 1800-luvun vaihteessa, jollon linnoitusupseeri A.G. Nordenskiöld paneutui tilanhoitoon ja rakennuskannan uudistamiseen. Uusi päärakennus valmistui 1805. Se poikkeaa arkkitehtonisilta ratkaisuiltaan ajan klassismista palautuen rokokookauden ruotsalaisten mallikirjojen esimerkkeihin. Rakennuksen pohjakaava ja kattomuoto ovat Suomessa ainutlaatuiset: säterikat-toisen puurarakennuksen keskellä on kaksikerroksinen sali.

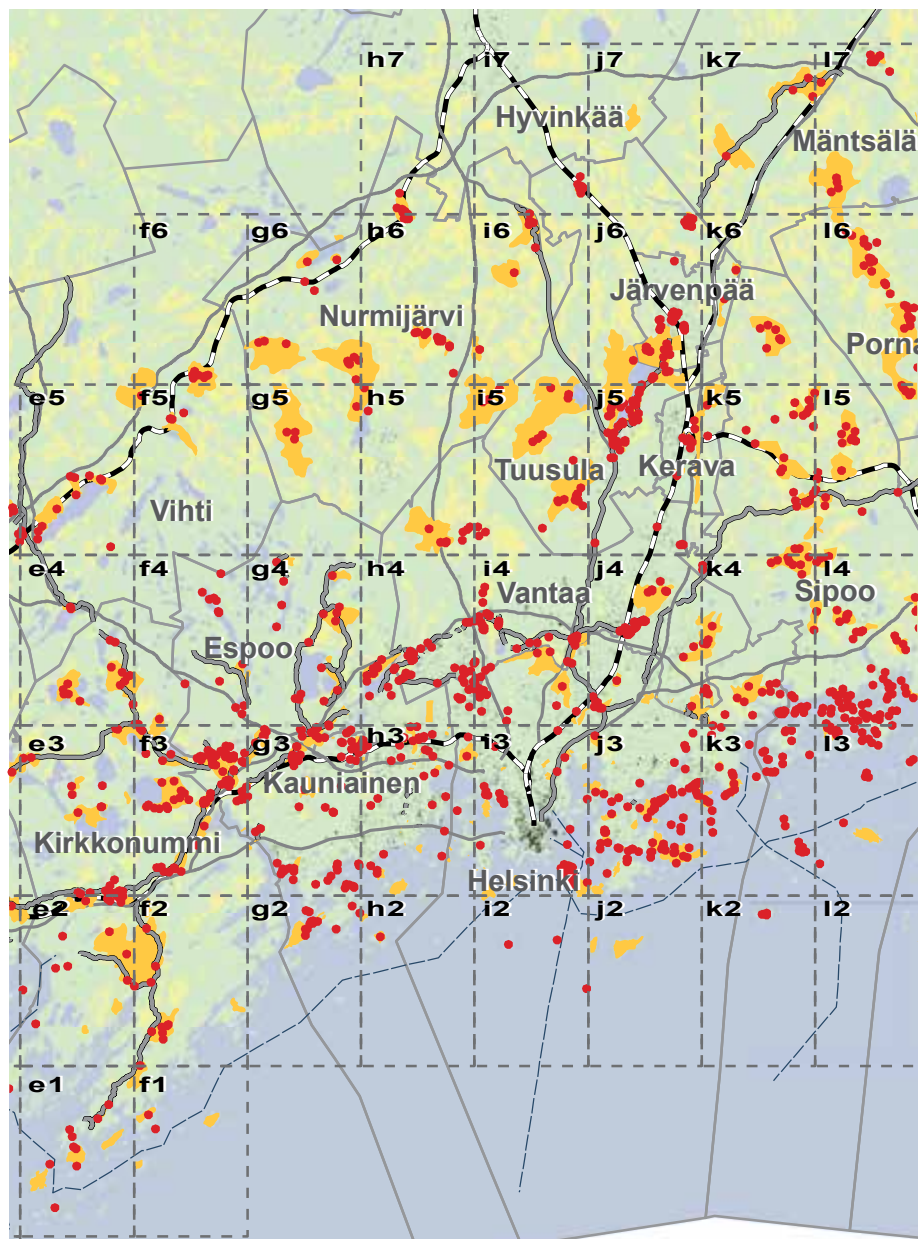
Viereisessä purolaaksossa kiertää historia- ja luontopolku. Kartanon läheisyydessä sijaitsee myös Nordenskiöldin sukhauta. Suomen valtio osti Alikartanon vuonna 1964, ja se avattiin museona 1983. Kartano muodostaa ympäristöineen valtakunnallisesti merkittävän kartano- ja viljelymaiseman.

Ylikartano 17 Ylikartanon vaiheet liittyvät läheisesti Alikartanoon (Frugård). Omaksi tilakseen se erotettiin 1700-luvun lopulla. Aluksi omistajina olivat Nordenskiöldit, 1800-luvun keskivaiheilta von Qvantenit ja 1917–49 tehtailija Emil Aaltonen. Mäen päällä sijaitseva kaksikerroksinen päärakennus on rakennettu osittain tiilestä ja osittain puusta 1800-luvun alkupuolella. Se restauroitiin 1930-luvulla arkkitehti Veikko Kallion suunnitelmien mukaan. Monipuoliset, pääasiassa kivirakenteiset talousrakennukset ovat 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta, aitta ja luhti ovat 1800-luvun alusta. Vanhassa puistossa on orangeria, eli talvipuutarha, tilanhoitajan asuinrakennus sekä von Qvanten-suvun perhehauta. Yksityisalueen rakennuksia, erityisesti komeita talousrakennuksia, voi nähdä vain yleisiltä teiltä, Onkimaantieltä ja Nummistentieltä. Ylikartano on osa valtakunnallisesti merkittävää kartano- ja viljelymaisemaa.



Sääksjärven tienvarsiasiatus 17; m7 Sääksjärven kylän asutus on levittäytynyt nauhamaisesti historiallisen Hämeenlinnan ja Porvoon välisen maantien varteen. Jakotoimituksen seurauksena kylällä ei ole selkeää keskusta. Vanhaa rakennuskantaa on kuitenkin runsaasti, ja monet pihapiirit, mm. **Prusila**, ovat säilyttäneet perinteisen mittakaavansa. Sääksjärven **kansakoulu** on rakennettu 1891 ja laajennettu 1918. Nuorisoseuran talo **Louhilinna** on vuodelta 1908.

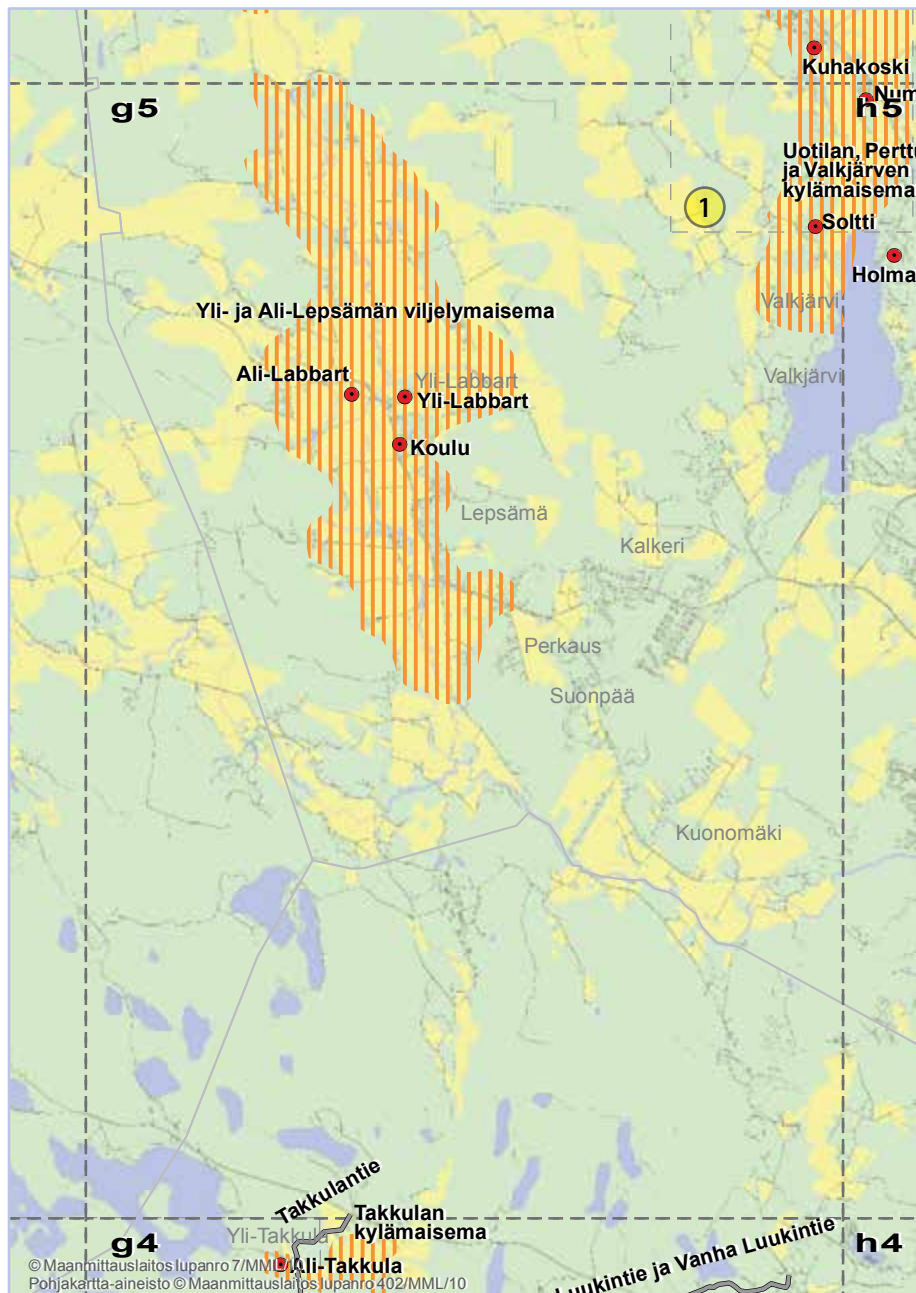


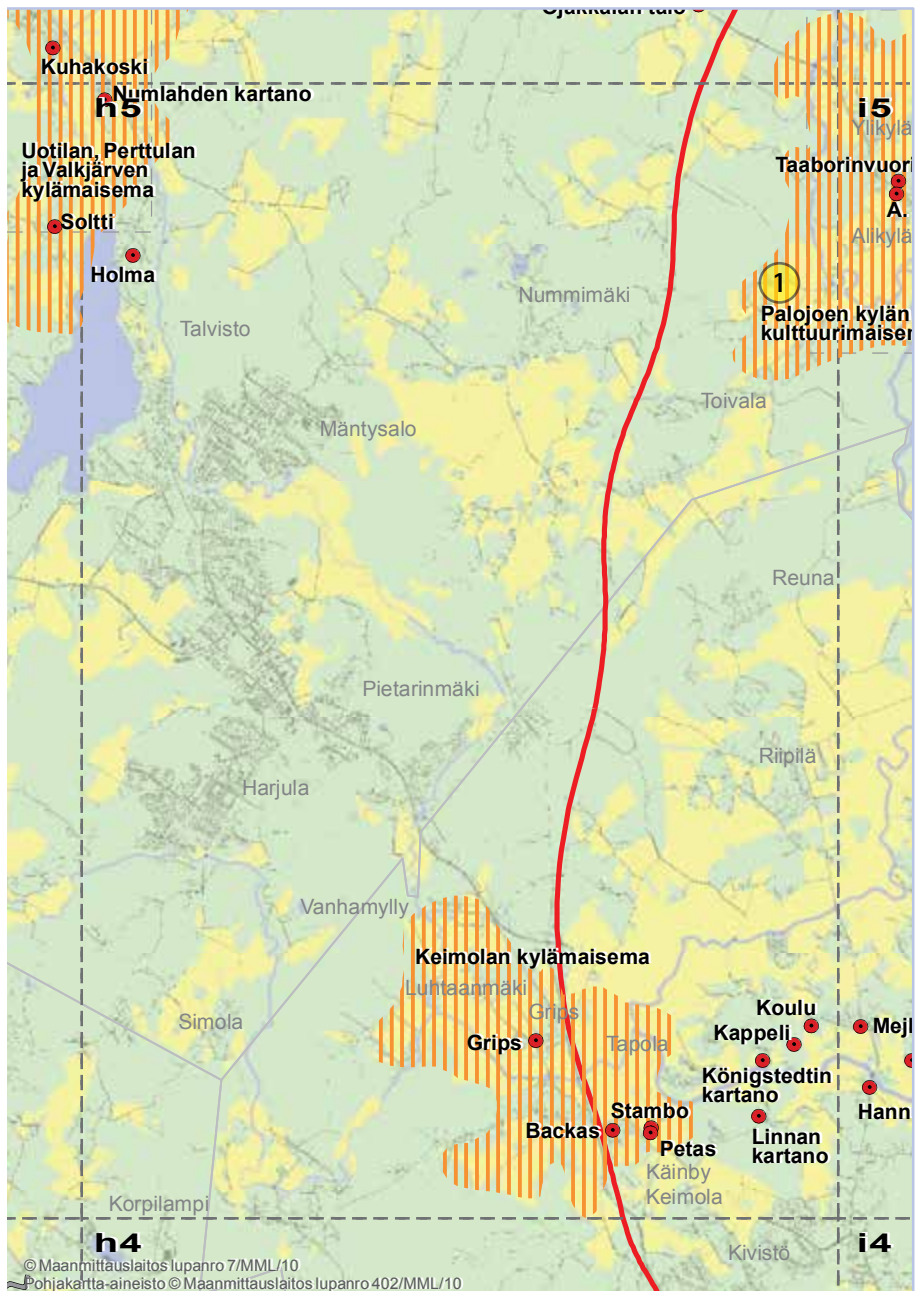


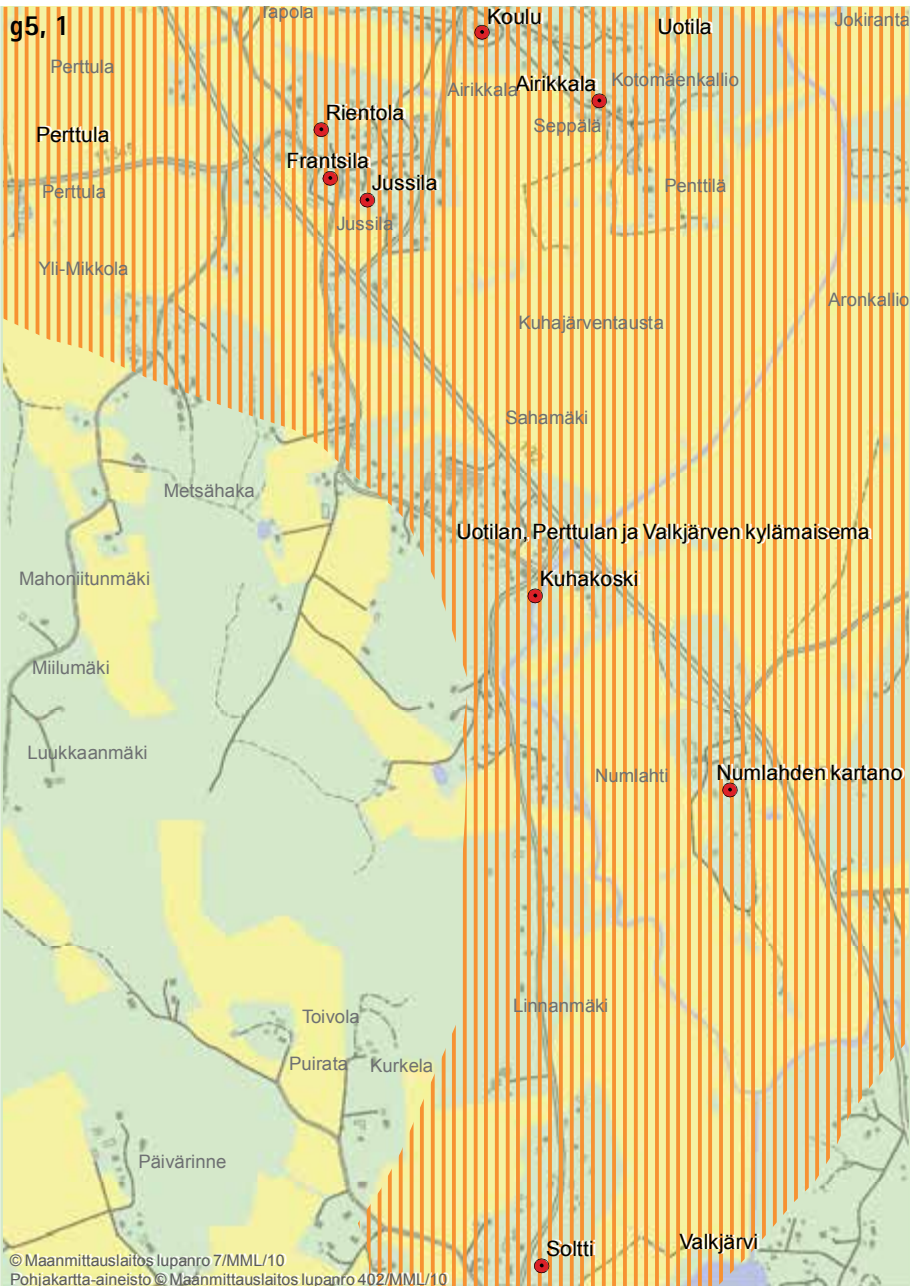
© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM









Uotilan, Perttulan ja Valkjärven kylämaisema g5, 1 Luhtajoen länsirannalla omilla kyläkukkuloillaan sijaitsevat Perttula ja Uotila ovat muodostaneet yhden Nurmijärven suurimmista ja historiallisesti tärkeimmistä asutuskeskuksista. Molemmat olivat vielä 1800-luvulla tiheitä ryhmäkyliä, joiden rakennukset sijaitsivat kylämäkien etelärinteellä viljelysten laidassa.

Uotilan ryhmäkyä paloi kahta taloa lukuun ottamatta 1884. Taloista on vanhalla paikallaan enää **Airik-kala**, jonka harvinaislaatuinen, kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1823. Vuonna 1875 valmistunut **kansakoulurakennus** oli ensimmäinen kunnan omistama kansakoulu Nurmijärvellä.

Perttulan kylärakenne alkoi hajota isojaon seurauksena. Vanhoista kantataloista ovat kylämäellä enää **Jussila** vuodelta 1911 ja kookas, jugendhenkinen **Frantsila** vuodelta 1919. Kylämäellä on myös 1922 valmistunut nuorisoseurantal **Rientola**.

Samannimisen järven länsirannalla sijaitseva Valkjärvi on Nurmijärven historiallisista kyläpaikoista maise-
mallisesti komein. Se liittyy kiinteästi Numlahden kartanomaisemaan. Kylämän korkeimmalla kohdalla, eri-
koisen kasvillisuuden ympäröimänä, on **Soltin** tilan arkkitehtuuriltaan poikkeava, rapattu päärakennus, joka
on alunperin 1830-luvulta, talous- ja työvänerakennuksineen. Sen ohi kulkee linjauksensa hyvin säilyttänyt
vanha kylätie Perttulaan.

Numlahden kartano g5, 1 Numlahden, eli Pajalan, kartanoalue ympäristöineen edustaa vaurasta uus-
maalaista viljelymaisemaa. Kartano syntyi 1594, kun silloisen Pajalan kylän viisi taloa läänitettiin ratsumestari
Mårten Hästeskolle. Kartanon nykyinen, osin kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1876. Sen on suun-
nitellut arkkitehti Sebastian Gripenberg opiskeluaikanaan. Päärakennuksen vieressä on mansardikattoinen
siipirakennus ilmeisesti 1700-luvun keskivaiheilta. Punatiilitiset talousrakennukset ovat 1900-luvun alkuvuo-
silta. Rakennuksia ympäröi vanha puusto. Kartano on osa Valkjärvi-Numlahti-Perttula -kulttuurimaisemaa.

Nummenpään kylämaisema g6 Nummenpää on säilyttänyt Nurmijärven vanhoista kylistä parhaiten
historiallisen rakenteensa. Korkeahkon kylämän etelärinteellä on yhtenäinen, tiheä ryhmä vanhoja maati-
loja talousrakennuksineen. Niistä merkittävimmät ovat **Myyrin** päärakennus vuodelta 1823, jota on jatkettu
1870-luvulla, **Kaarlan** päärakennus 1800-luvun jälkipuoliskolta ja hieman kauempana sijaitseva **Pettersber-
gin** päärakennus 1850-luvulta. Kylämäeltä avautuu laaja viljelysmaisema etelään ja kaakkoon. Perttulan ja
Nummenpään välinen kylätie on säilyttänyt hyvin vanhan linjauksensa.

Röykän kylä ja rautatieasema g6 Hangon-Hyvinkään rautatie rakennettiin yksityisellä pääomalla, ja se
avattiin liikenteelle 1873. Röykän **asemarakenus** valmistui 1909 arkkitehti Bruno Granholmin piirustusten
mukaan. Koristeaiheiltaan kansallisromanttisen rakennuksen ulkoasua on myöhemmin jonkin verran karsittu.
Aseman arvoa lisäävät lähellä oleva samanikäinen asemamiesten asuinrakennus sekä kaksi tyypipiirus-
tusten mukaan rakennettua varastorakennusta. Röykän **Yli-Korven** kaksikerroksinen päärakennus periytyy
1700-luvulta, joskin sitä on myöhemmin muutettu.

Nummela parantola (Röykän sairaala) g6 Maamme ensimmäiset keuhkotautiparantolat, Takaharju
ja Nummela, vihittiin käyttöön 1903. Kiljanvaaran kruununpuistoon perustetun Nummela parantolan
rakennukset suunnitteli arkkitehti Magnus Schjerfbeck. Varsinaisia parantolarakennuksia oli kaksi: varak-
kaampia potilaita varten jugendtyylinen, kolmikerroksinen kivipaviljonki, jota laajennettiin 1913 arkkitehti
Hjalmar Åbergin suunnitelmien mukaan, sekä vähävaraisemmille potilaille vaatimattomampi puupaviljonki,
joka purettiin 1930-luvulla. Lisäksi alueelle rakennettiin useita muita asuin- ja talousrakennuksia. Puutarha-
suunnitelmat laati puutarha-arkkitehti Svante Olsson. Sairaala siirtyi hoitamaan psykiatrisia potilaita 1956 ja
lopetti toimintansa 1996. Valtakunnallisesti merkittävä kohde.

Kiljavan parantola g6 Kiljavan (Kiljavannummen) keuhkotautiparantola sijaitsee lähellä n. 40 vuotta van-
hempaa Nummela parantolaa ja tarjoaa mielenkiintoisen vertailukohteen parantoloiden suunnittelussa ja

arkkitehtuurissa tapahtuneessa kehityksessä. Parantolan perustivat yhteisesti Helsingin kaupunki ja useat Etelä-Suomen kunnat. Arkkitehti Jussi Paatela suunnitteli 1938 valmistuneen funktionalististyyllisen parantolarakennuksen sekä sen lähellä olevat henkilökunta-asunnot, lämpövoimalan ja saunan. Itä-länsisuuntaisesti sijoitetun päärakennuksen useammasta siivestä koostuvaa fasadia hallitsee yhdeksänkerroksinen sairaalarakennus. Potilashuoneet ovat yli sata metriä pitkässä viisikerroksisessa siivessä. Sota-aikana parantola oli sotilassairaala, ja se toimi Hyvinkään sairaanhoitopiiriin kuuluvana sairaalana vuoteen 2001. Valtakunnallisesti merkittävä kohde.

Nurmijärven kirkonmäki h6, 1 Nurmijärven historiallisesti arvokkaimpaan ja myös valtakunnallisesti merkittävään maisemakokonaisuuteen liittyy kirkonmäen rakennusten lisäksi puurivien reunustama maantie ja kirkkoherran pappila puistoineen. **Kirkko** on muodoltaan tasavartinen risti, jonka sisäkulmat ovat viistetyt ja ristikeskuksesta kohoaa lanterniini. Kirkon rakensi 1793 oriveteläinen mestarirakentaja Matti Åkerblom vihtiläisen kirkonrakentaja Märten Tolpon laatimien ja intendenttikonttorissa korjattujen piirustusten mukaan. Nykyisen asunsa rakennus sai arkkitehti Rafael Blomstedtin suunnittelemassa korjauksessa 1932–34. Kirkon vieressä on hirsirakenteinen kellotapuli vuodelta 1795.

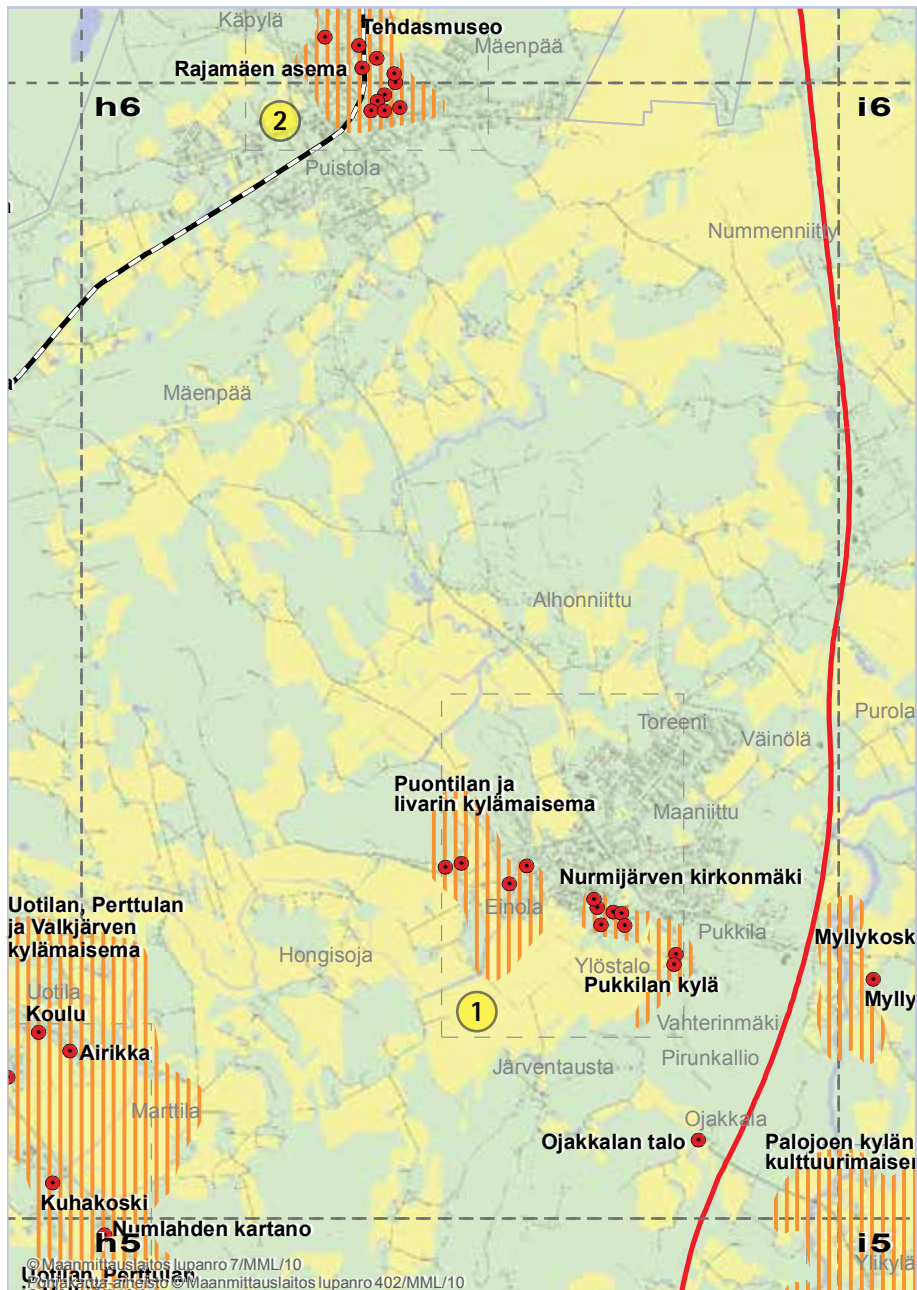
Hirsinen **pitäjänmakasiini** 1820-luvulta on museokäytössä. Kirkon länsipuolella sijaitseva rukoushuone rakennettiin 1923 vanhan, 1783 valmistuneen pappilan hirsistä arkkitehti Yrjö Sadeniemen suunnitelmien mukaan. Vuonna 1953 tehdyt muutos- ja laajennustyöt suunnitteli rakennusmestari Heikki Siikonen. Rakennus toimi pitkään seurakuntatalona, kunnes uusi seurakuntatalo 1980-luvulla valmistui. Vanhan hautausmaan keskellä on arkkitehti Rafael Blomstedtin suunnittelema **siunauskappeli** vuodelta 1930. Kirkonmäellä on lisäksi lukkarin virkatalo **Granbacka** (Kuusela) 1900-luvun alusta sekä kirjailija Aleksis Kiven opettajan, Malakias Costianderin asuinrakennus **Mäntylä** 1840-luvulta. Kirkonmäen juurella sijaitseva empiretyylinen kirkkoherran **pappila** on alunperin vuodelta 1842, mutta sitä on laajennettu myöhemmin.

Puontilan ja livarin kylämaisema h6, 1 Puontilan ja livarin rikaspiirteinen maisemakokonaisuus sijaitsee kirkonkylän kupeessa Perttulaan johtavan vanhan maantien varressa. Kuivatetun Nurmijärven peltolaaksoa kehystävät monet vanhat rakennusryhmät, edustavimpina Puontilan **kappalaispappila** ja Ahjolan seuratalo sekä niiden välinen rinneasutus. Myös **livarin** ja **Mäkelän** rakennusryhmät edustavat perinteistä talonpoikaisarkkitehtuuria. Puontilan oletetaan olevan maamme vanhin säilynyt pappilarakennus. Virkatalo perustettiin 1696, ja rakennusrungon vanhimmat osat on mahdollisesti rakennettu heti sen jälkeen. Pappilan nykyinen asu on 1880-luvun peruskorjauksesta. **Ahjola** valmistui alunperin nahkatehtaaksi n. 1917. Myöhemmin se on toiminut mm. seuratalona, suojeluskuntatalona ja sairaalana. Nykyisin se on kunnan omistuksessa ja kunnostettuna nuorisotoimen käytössä.

Pukkilan kylä h6, 1 Nurmijärven kirkonkylään kuuluva Pukkila sijaitsee kahden kylätien risteyksessä, kuvatun Nurmijärven muinaisella itärannalla. Yhtenäisen, tiiviin rakennusryhmän tärkeimmät tilat ovat **Ylöstalo** ja **Alestalo**, joiden rakennuskanta on pääosin 1800-luvun jälkipuoliskolta ja 1900-luvun alusta. Ylöstalon päärakennus muutettiin nykyiseen asuunsa 1920-luvulla rakennusmestari Heikki Siikosen suunnitelman mukaan. Aleksis Kiven isoäsi asui Pukkilassa, jota pidetään "Toukolan kylän" esikuvana. Paljoelle vievä kylätie on säilyttänyt hyvin vanhan linjauksensa. Vanhaa kirkkotietä pääsee Pirunkallion (Korkeakallio) Hiidenluolalle, johon liittyy vanha kansantarina ja joka on tuttu myös Kiven tuotannosta.

Ojakkalan talo h6 Ojakkala on poikkeuksellisen hyvin säilynyt uusmaalainen maatilakokonaisuus, johon kuuluu päärakennuksen lisäksi useita vanhoja talousrakennuksia: mm. kaksi 1700-luvun aittaa, riihi, palvi-sauna, syytinkitupa, sauna, holvikellari, navetta, talli ja ns. Männistön muorin mökki. Päärakennuksen hirsipintainen tupaosa on vuodelta 1834 ja salipääty ilmeisesti 1800-luvun puolivälistä. Mansardikattoinen karjasuoja on 1920-luvulta. Vuonna 1783 perustettua uudistaloa on pidetty Aleksis Kiven "Jukolan" esikuvana. Ojakkala on osa valtakunnallisesti merkittävää Palojoen maisemaa.

Palojoen kylämaisema h5, 1 Palojoen kylänäkymä on valtakunnallisesti merkittävä, ja sitä voi pitää yhtenä Suomen kansallismaisemista, koska se liittyy kiinteästi Aleksis Kiven elämään ja kirjalliseen tuotantoon. Mai-

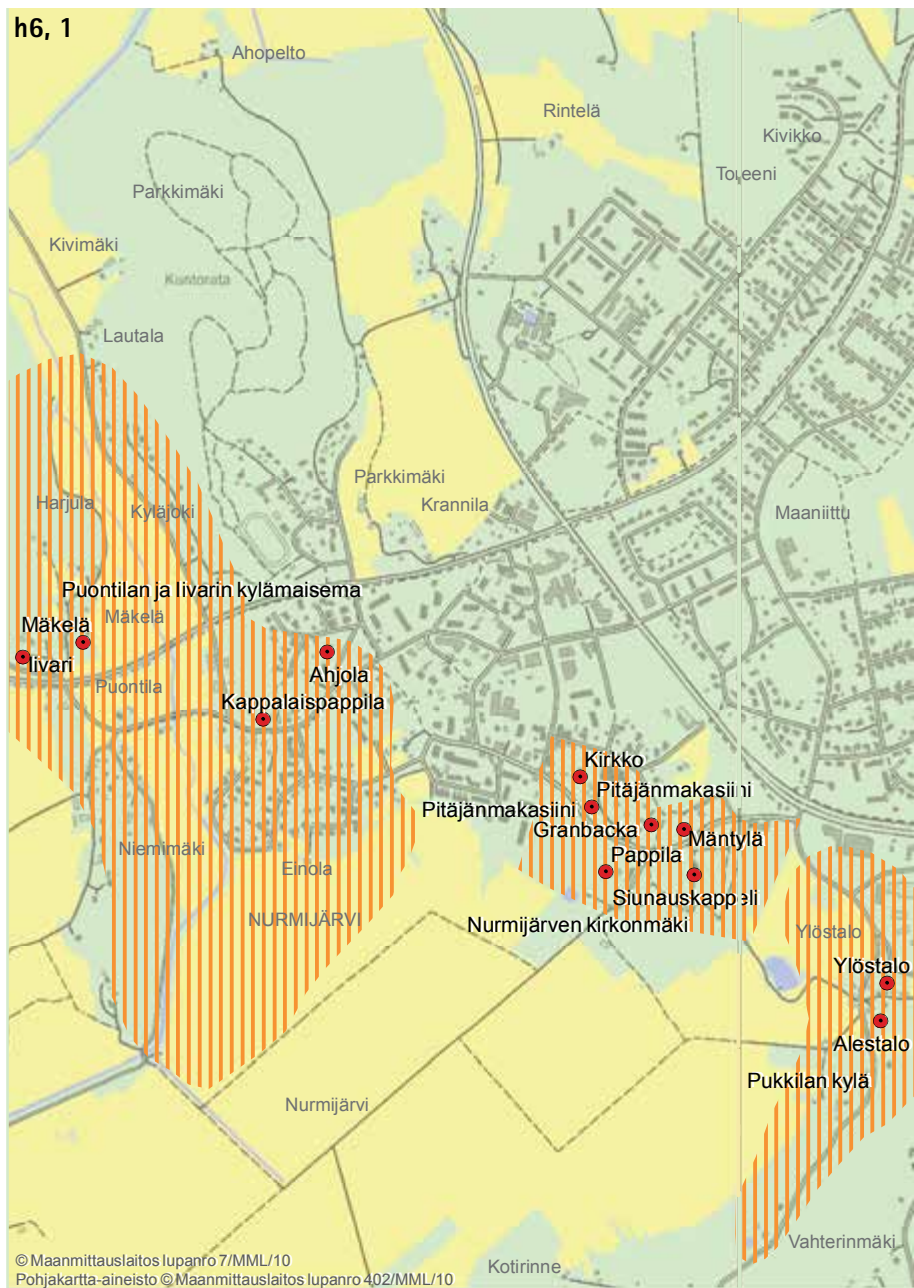


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

© Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM

h6, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

sema avautuu komeimmin Vantaanjoen eteläpuolella kohoavalta Haukaankalliolta. Kylä on säilyttänyt osan perinteisestä rakenteestaan, joskin rakennuskanta on enimmäkseen uusiutunut. **Aleksis Kiven syntymäköti**, hänen isänsä, räätälimestari E.J. Stenvallin rakennuttama mökki, on alunperin vuodelta 1824. Se todennäköisesti purettiin 1890 ja rakennettiin vanhoja hirsistä käyttäen kokonaan uudelleen. Museona toimivan rakennuksen nykyasu on 1951 tehdystä korjauksesta. Läheiselle **Taaborinvuoren** museoalueelle on siirretty useita vanhoja rakennuksia. Sen läheisyydessä on **työväentalo** vuodelta 1932. **Palojoen kansakoulu** on valmistunut 1903 ja sahamyly 1923. Kylän läpi johtaa 1770-luvulla perustettu Vihdin ja Tuusulan välinen maantie.

Rajamäen teollisuusympäristö h6, 2 Rajamäki on monipuolinen ja rakennustaiteellisesti korkeatasoinen, valtakunnallisesti merkittävä teollisuuskokonaisuus, joka sai alkunsa hiivatehtaan perustamisesta vuonna 1889. Tehtaiden sijoitukseen vaikutti sijainti hyvän pohjavesilähteen sekä vasta valmistuneen Hanko–Hyvinkää-rautatievarrella. Vuonna 1892 valmistunut ja 1908 laajennettu **asemarakenmus**, asemapaällikön asuinrakennus sekä niihin liittyvät varastorakennukset piirsi rautatiearkkitehti Bruno Granholm.

Tehtaiden ja työväenasuinalueiden suunnittelu ja rakentaminen oli tehtaan perustamisesta lähtien poikkeuksellisen korkeatasoista. Niin myös ympäristön hoito, sillä tehtaalla oli aluksi oma puutarhuri ja myöhemmin puutarha-arkkitehti. Ensimmäisen rakennusvaiheen viina- ja hiivatehtaan punatiilistä teollisuusrakennuksista valtaosan suunnitteli arkkitehti Magnus Schjerfbeck. Tislaamorakenmus laitteistoinen 1800-luvun lopusta on säilytetty yksityisenä **museona**. Tehtaan työväenasunnnot, niin sanotut Sörkän kasarmit vuodelta 1890 sekä kansakoulu ja lastentarha samalta ajalta sijaitsevat tehtaalla eteläpuolella olevalla **Tykkitorninmäellä**. 1920-luvun rakentamisesta on jäljellä mm. isännöitsijän asunto ja työnjohtajien asunnnot.

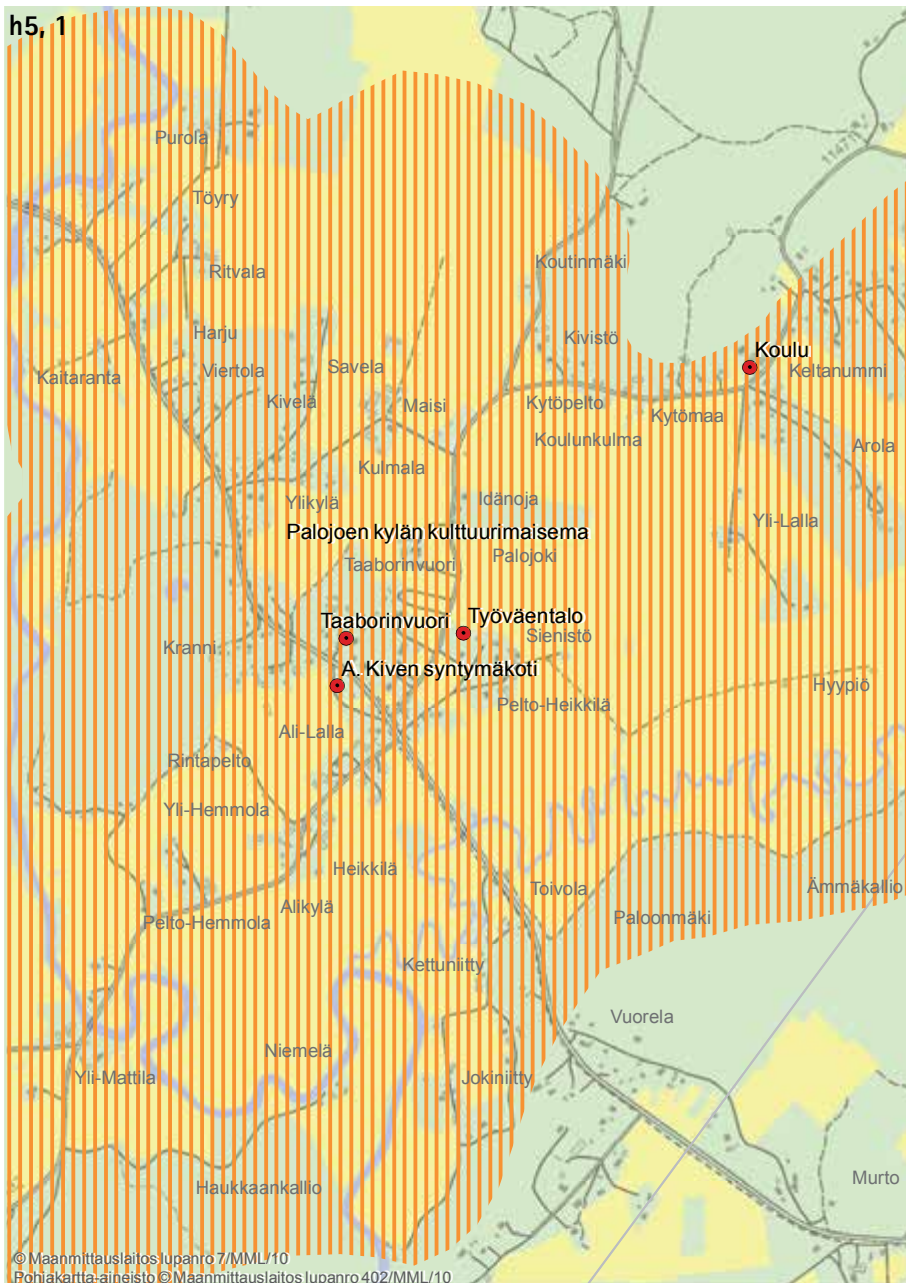
Tehtaata siirtyivät valtiolle 1919 ja viinan valmistuksen keskittäminen Rajamäelle johti laajaan uudisrakentamiseen vuosina 1935–38. Arkkitehti Erkki Huttunen suunnitteli Oy Alkoholiilike Ab:n uuden tehdas-kompleksin, vesitornin, voimalaitoksen, virkailijoiden ja työntekijöiden asuinrakennuksia sekä maamerkiksi muodostuneen, 1938 valmistuneen tehdasseurakunnan kirkon. Lopputuloksena on harvinaisen yhtenäisen ja laaja funktionalistinen tehdaskokonaisuus. Oman ryhmänsä muodostavat **Huttusen suunnittelema tyypitalot**. Myös arkkitehti Aarne **Ervi** suunnitteli tehtaalla **asuintyypitaloja** vuonna 1945 ja arkkitehti Antero **Pernaja** uuden hiivatehtaan sekä 1954 valmistuneen **pienkerrostalon**. Viimeinen laaja uudisrakennusvaihe ajoittuu 1970-luvun alkupuolelolle ja sen pääarkkitehtina toimi Einar Teräsvirta.

Rajamäen tila, jonka maille tehdas perustettiin, sijaitsee heti tehdasalueen pohjoispuolella. Vuonna 1782 perustetun uudistalon päärakennuksen vanhempi osa on alunperin 1820-luvulta, ja sitä on jatkettu myöhemmin 1800-luvulla. Rajamäki entistettiin 1960-luvulla tehdasalueeseen liittyväksi talomuseoksi, ja pihapiiriä täydentämään on vähitellen siirretty vanhoja talousrakennuksia.

Nukarin kylämaisema i6 Keskiajalta periytyvä Helsingin ja Hämeenlinnan välinen **Hämeentie** ylitti joen Nukarissa jo 1600-luvulla, jolloin sinne perustettiin kestäkievari. Samalla vuosisadalla kosken vesivoimaa hyödynsi monien myllyjen lisäksi suurehko Adlerhofin saha. Vielä 1930-luvun alussa Nukari oli suuri ja erikoinen torpparikylä, joka on nykyisin suurimmaksi osaksi hävinnyt. Kyläkeskuksessa sijaitsevan **Nukarin ratsutilan** komea päärakennus 1900-luvun vaihteesta on toiminut myös lastenkotina. Nurmijärven vanhimmassa, vuonna 1873 toimintansa aloittaneessa koulurakennuksessa on **koulumuseo**. Uudempi **kansakoulu** valmistui 1906 arkkitehti Yrjö Sadeniemen mallipiirustusten mukaan. Kylän pohjoisosassa on kulttuurihistoriallisesti arvokas, settlementiliikkeen uranuurtajalle Sigfrid Sireniukselle kuulunut huvila **Vantala** 1920-luvulta. Kylän eteläpäässä sijaitseva seuratalo **Nukarin Pirtti** on vuodelta 1935.

Raalan kartanomaisema i6 Raalan 1640-luvulla muodostunut kartano sijaitsee maisemallisesti hallitsevalla paikalla. Sen puinen, empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1848. Pihapiirissä on samanikäinen kivinen viljamakasiini, kaksi asuinrakennusta, aitta ja nävetä vuodelta 1900. Päärakennusta ympäröi vanha puisto. **Raalan kartano** on Aleksis Kiven ”Viertolan kartanon” esikuva. Raalan mailla oli huomattavan monta torppaa, ja entinen torppariasutus antaa edelleen oman erikoisleimansa ympäröivälle viljelymaisemalle, joka yhdistyy Vantaanjoen välityksellä Nukarin kylän koskimaisemaan.

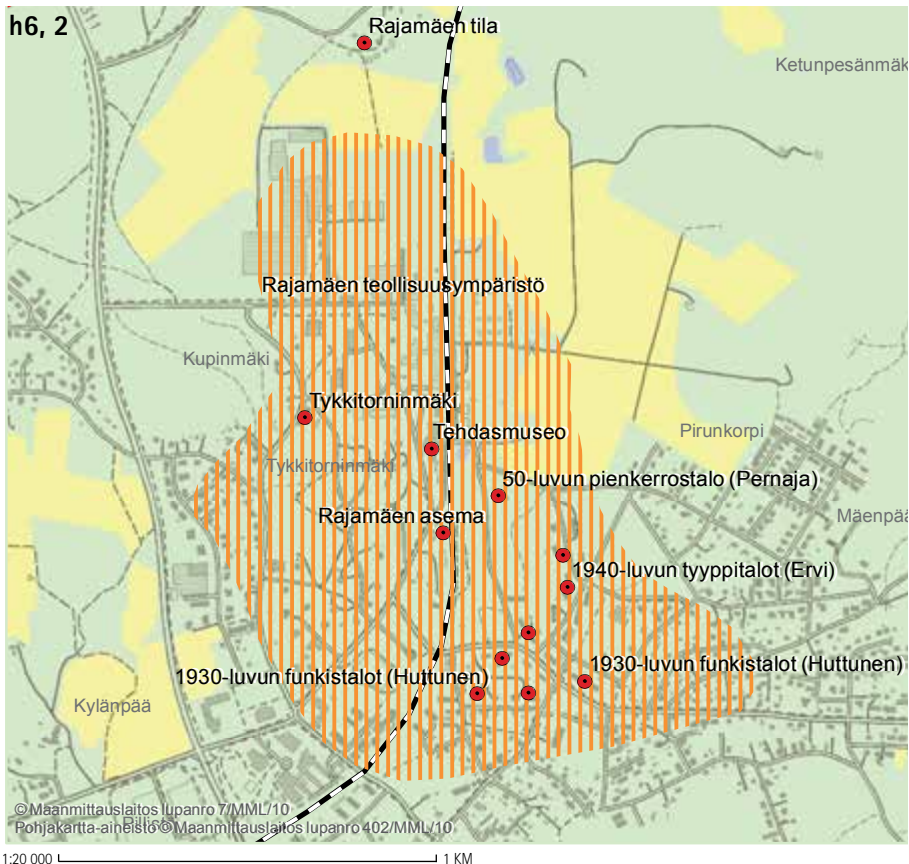
h5, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

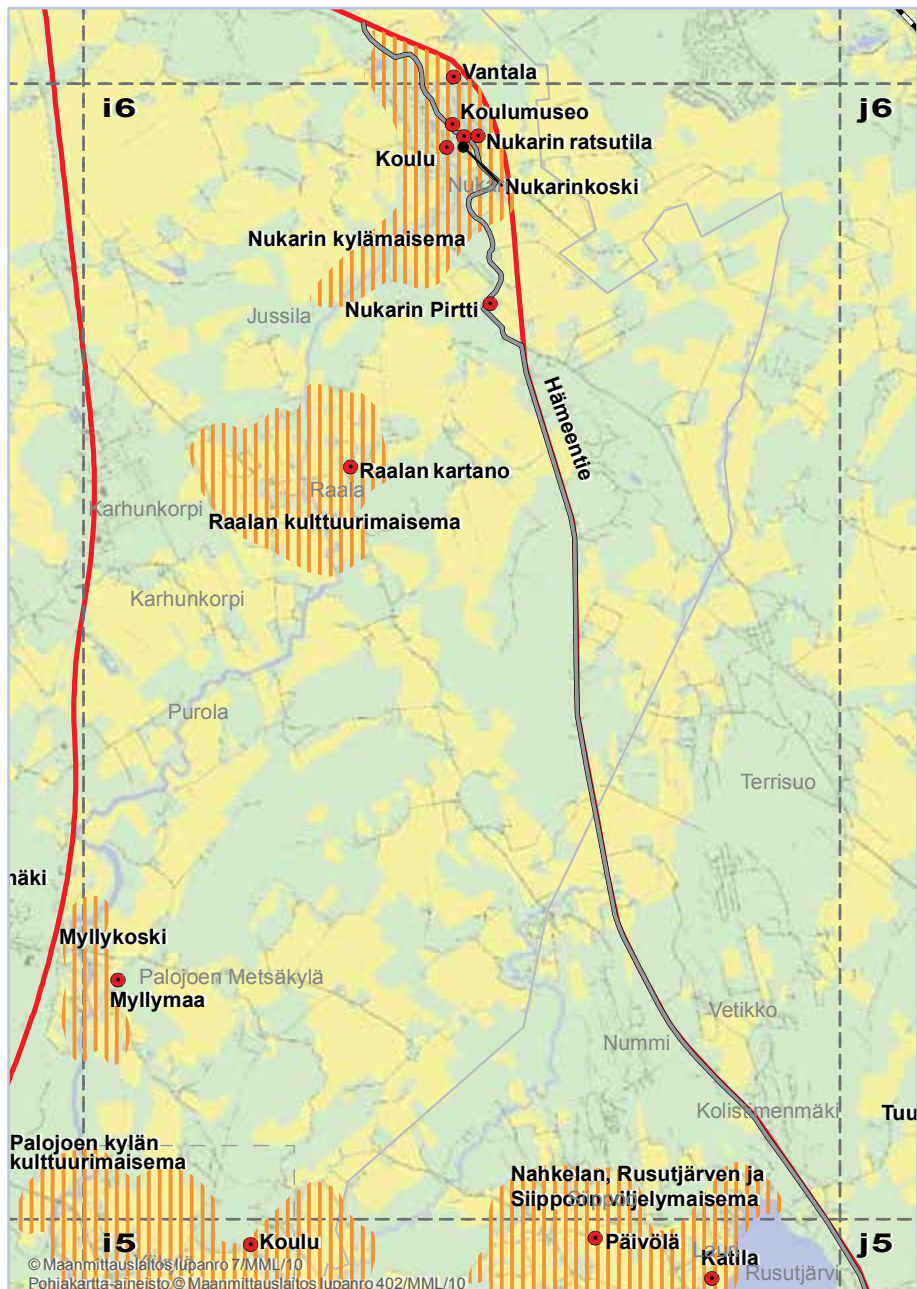


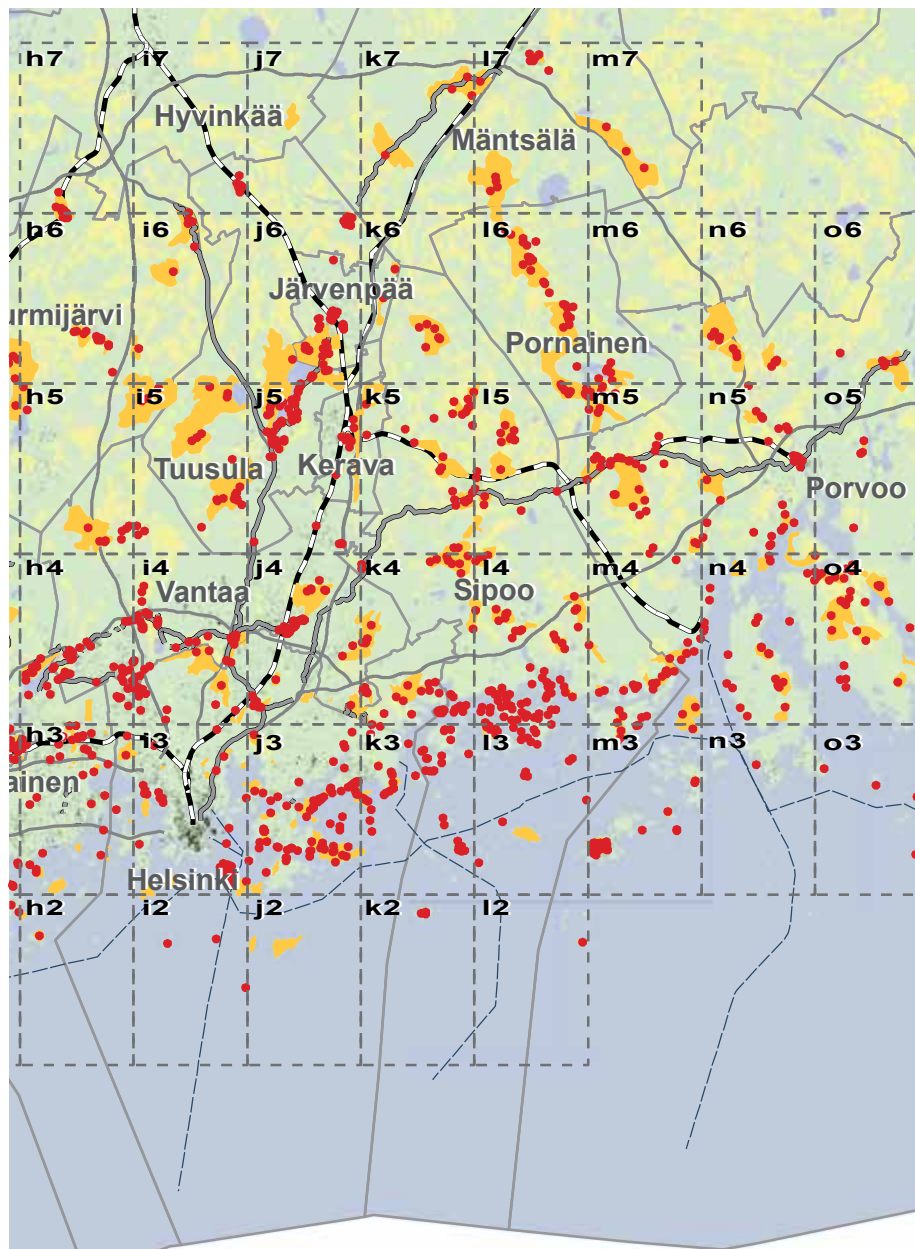
Myllykoski ja Myllymaa h6 Myllykosken (Myllymäenkosken) n. 300 metriä pitkässä, jyrkkärantaissa koskessa oli jo 1500-luvulla kaksi myllyä. Samalle paikalle rakennettiin voimalaitos 1920 (purettu 1982). Koskessa on edelleen näkyvissä voimalaitoksen, myllyjen ja niiden patojen raunioita. Maantie ylittää Vantaanjoen pitkin sirorakenteista, 1966 valmistunutta puista tukiansassiltaa, joka on valtakunnallisesti merkittävä museosilta. Vantaanjoen itärannalla sijaitsevan **Myllymaan** tilan 1800-luvun alun päärakennus on rungoltaan poikkeuksellisen korkea, lähes pohjalaishenkinen. Myllymaa oli 1860-luvulla vuokrattuna Aleksis Kiven veljelle Juhani Stenvallille. Kirjailija itse asui rakennuksen ullakkokamarissa 1862–63 kirjoittaen siellä Kullervo-näytelmäänsä.

Yli- ja Ali-Lepsämän viljelymaisema g5 Yli- ja Ali-Lepsämä kuuluvat Nurmijärven vanhimpiin asutuskeskuksiin ja viljelymaisemiin. Vanha, jokilaakson itälaitaa mutkitellen seuraileva kylätie yhdistää kyläpaikat toisiinsa. Niiden rakennuskanta on nuorehkoa, ja monet kantataloista ovat isojaon seurauksena siirtyneet pois kylämäiltä. Siitä huolimatta molempien kylien rakenne on säilyttänyt osan historiallisesta luonteestaan. Yli-Lepsämän **Yli-Labbartin** ja **Ali-Labbartin** päärakennukset ovat 1900-luvun alusta. Arkkitehti Toivo Saler-von suunnittelema kaksikerroksinen, puinen **kansakoulu** on vuodelta 1929. Lepsämän maisemat ovat tuttuja monista kotimaisista elokuvista.

Kuhakosken myllymaisema g6 Kuhakoskessa, eli Numlahden koskessa, oli jo 1500-luvun alkupuolella neljä myllyä ja ainakin 1600-luvulla myös vesisaha. Kuhajärven ja Nurmijärven kuivatustöiden yhteydessä 1900-luvun alussa kosken yläjuoksulle louhittiin syvä kuilu. Myllynraunioita sekä pato- ja rännirakennelmia on yhä näkyvissä. Kosken yläpuolella on käytöstä jäänyt yksiaukkoinen kiviholvisilta. Kuhakoski on osa Valkjärvi–Numlahti–Perttula -kulttuurimaisemaa.

Holma h5 Holman tilan suuren, jugendhenkisen ja huvilamaisen päärakennuksen rakennutti lääkärintäeversti Gustav Schnitt 1900-luvun alkuvuosina. Kaksikerroksinen, aumakattoinen rakennus sijaitsee vanhan puiston ympäröimänä Valkjärven rantarinteellä. Kokonaisuutta täydentää vanha huvimaja kalliolla. Päärakennus on saneerattu seurakunnan kurssi- ja leirikäyttöön.







PORNAINEN

Laukkosken kyläkeskus (ent. Iso-Laukkoski) I5, 1; m5, 1 Mustijoen molemmin puolin sijaitseva Laukkoski on Pornaisten kylästä suurin. Se on ollut asutettu ainakin 1100-luvulta lähtien. Joen länsipuolella on säilynyt useita mittakaavaltaan pienenhköjä asumuksia, mm. **Kylä-Heikkaa** vuodelta 1839, **Kylä-Kipparin** vuodelta 1802, **Laurilänmäen** ja **Tapulimäen mäkitupa-alue**, **Siivola** 1800-luvun puolivälistä, **Uusi-Krouvari** ja **Vanha-Krouvari**, **Rauhala** sekä **Laavi** ja **Franti** 1700–1900-luvulta. Kartanomainen, betonitiilistä rakennettu **Ali-Klaavo** (Klaavonmäki) Kotojärven rannalla on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema ja valmistunut 1932. Kotojärvelle johtavan tien varrella on komea, hirsipintainen **nuorisoseurantalo** vuodelta 1920. Päätien varrella on 1950 paikalleen siirretty, vanhoista hirsistä rakennettu **työväenyhdistyksen** talo.

Laukkosken kosket, myllyt ja sähkölaitos I5, 1 Jokimäen kolmesta koskesta alimmassa, Laukan- tai Laurinkoskessa (nyk. **Alikoskessa**), sijaitsi 1800-luvulla kylän mylly. Kallioon hakattu kouru on edelleen nähtävissä. Keskimäisessä, eli **Mylykoskessa**, oli 1800-luvulta lähtien Laukkosken kartanon mylly sekä saha ja 1900-luvun alusta sähkölaitos. Sähkölaitos siirtyi kunnalle 1922 ja toimii edelleen. Myllyrakennus on pääosin jäljellä sähkölaitoksen vieressä. Matalampi Ylikoski on Myllykosken yläpuolella. Sen takana joen yltää kapea betoninen **maantiesilta** vuodelta 1914.

Laukkosken kartano I5, 1 Laukkosken **kartano** muodostettiin 1600-luvulla. Sen päärakennuksen alasa on 1800-luvulta. Rakennus korotettiin kaksikerroksiseksi rakennusmestari Heikki Siikosen suunnitelmien mukaan 1916. Kokonaisuuteen kuuluu myös talousrakennuksia 1900-luvun alkupuoliskolta. 1800-luvulta periytyvän puiston kerrotaan olevan yhden Laukkoskella kesään viettäneen von Wrightin taiteilijaveljeksensä suunnitelma. Puistossa on vuoden 1878 tulipalosta säilynyt kahdeksankulmainen, empiretyylinen ulkokuono. Laukkosken kartano on ollut monien maatalouden innovaatioiden pioneeri. Siellä on valmistettu mm. ilmatäytteisiä renkaita "hevosajopeleihin" ja 1920-luvulla puutaloelementtejä Laukkosken majat -liikenimellä. **Uusikartano** (nyk. Tammela) erotettiin kartanosta 1800-luvulla. Sen salia käytettiin 1920-luvun lopulla puutaloelementtien kokoamiseen.



Kotojärven kartano I5, 1 Kotojärven kartano muodostettiin 1886 yhdistämällä useita tiloja. Ensimmäiset omistajat olivat kollegioasessori E.A. Kjellerfeldt ja hänen puolisonsa Anna, o.s. Sinebrychoff. Alkuaikoinaan kartano oli erikoistunut – ilmeisesti emäntänsä taustasta johtuen – mallasohran viljelyyn. Kaksikerroksinen, puinen päärakennus koristeellisine näkötorneineen valmistui 1892 arkkitehti Carl Armfeltin suunnitelman mukaan. Sen ympärillä on vanhaa puistoa. Vanhimpia rakennuksia ovat pehtorin asuntona toiminut, kirkonkylästä vuonna 1905 siirretty pappila ja sen lähelle siirretty entinen lukkarin talo. Hirsinen viljamakasiini, jonka katolla on vellikello, on vuodelta 1880 ja talli vuodelta 1919. Kartanolla on myös vanha tiilinen viinapolttimo, työntekijöiden asuntoja 1920-luvulta ja vuonna 1939 rakennettu sauna.

Joen länsipuolella suuri osa maista kuului pitkään Laukkosken ja myöhemmin myös Kotojärven kartanoon. Alueella on säilynyt paljon torppareiden ja itsellisten työntekijöiden pieniä asumuksia. Tuomponmäen tilan vuonna 1900 valmistuneessa päärakennuksessa on toiminut myös kylän koulu. Kirjailija Mika Waltari asui lapsena jonkin aikaa isätätinsä Matilda Nykrän luona **Nygrannin** (Nykrän) tilalla. Hän hankki myöhemmin joen rannalta talon, jossa kirjoitti useita teoksiaan, joista monissa hän kuvaa Laukkoskea ja Mustijokea.

Halkia I6 Keskellä Halkian kylää kohisee **Halkiankoski**, jonka putouskorkeus on n. 12 metriä. Koskessa tiedetään olleen kylälaisten vesiratasmylly jo ainakin 1700-luvulla. Nykyisin paikalla toimii 1936 rakennettu **sähkölaitos**. Kosken äärellä on myös myllärin asuinrakennus. **Kivistön** nuorisoseuran talo joen itärannalla on alunperin vuodelta 1907. Länsirannalla sijaitseva **Seurakallion työväentalo** pystytettiin 1931 vanhan työväentalon hirsistä. Rakennuksen toinen pää on tiilirakenteinen ja rapattu. Purnunmäen kohdalla on tien molemilla puolilla rakennuksia, joista osa on vanhoja, hirsirunkoisia taloja ja osa 1900-luvun liikerakennuksia.

Kivimäen (Hepomäki) tilan vanhat aitat ovat vuosilta 1758 ja 1848. **Metsä-Nikulan** päärakennus on vuodelta 1784. Halkian vanha **kansakoulu** nousi 1901 mäenrinteeseen. Halkia on luokiteltu kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaaksi kokonaisuudeksi ja valtakunnallisesti merkittäväksi koskimaisemaksi.

Kupsenkylä 16 Kupsenkylän vanha asutus levittäytyi ennen isojakoa Mustijoen molemmilla puolilla nousuille mäille. Maanteiden risteyksessä sijaitsevan **Poterin** tilan päärakennus ja aitta ovat 1800-luvun alusta ja vanhemmat karjarakennukset 1900-luvun alusta. Viereinen **Pruuninmäki** on vanhimpia edelleen asuttuja alueita Pornaisissa. Siellä sijaitsi ennen isojakoa viisi tilaa. Vanhan kantatilan Jylhän (ent. Yli-Pruuni) päärakennus, tiilinavetta ja riihi ovat vuodelta 1847, aitta ja luhti vuodelta 1779. **Pietarinmäellä** on vanha mäkitupa-alue. **Vuorelan** 1600-luvulta periytyvän tilan päärakennus Mustijoen länsirannalla on 1800-luvun alusta ja siirretty nykyiselle paikalleen 1879. Tilan vanha navetta on vuodelta 1836, uusi vuodelta 1928 ja riihi vuodelta 1756. Kylän eteläosassa sijaitsevan **Jokelan** entisen sotilasvirkatalon päärakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen 1877. Tilan rakennukset muodostavat arvokkaan miljöökokonaisuuden.

Lahankosken mylly ja Kupsenkylän meijeri 16 Lahankosken nykyisen **myllyn** rakensi Lahan kartanon isäntä, porvoolainen liikemies August Eklöf vuonna 1892. Koskella toimi aina vuoteen 1911 asti myös saha. Tukinuitto joessa päättyi 1950-luvulla. Myllyn lisäksi Eklöf rakensi koskelle sähkölaitoksen, joka toimi 1960-luvulle saakka. Myllyn yläpuolella on rapattu myllärin asunto. Sahan ja sähkölaitoksen rakennukset on purettu.

Pornaisten osuusmeijerin **meijerirakennus** valmistui 1907 kosken pohjoisrannalle. Sen rakennus- ja laite-suunnitelmat tilattiin Keskusosuusliike Hankkijalta. Tiilisen meijerirakennuksen yläpuolelle rakennettiin työntekijöille puinen asuinrakennus, jossa toimi laajennuksen jälkeen myös meijerin konttori. Rannan puolelle valmistui 1951 sementtitiilinen rakennus, jossa oli meijerin asuntola, sauna, pesutupa ja maitoautojen talli. Rakennus on myöhemmin rapattu valkoiseksi. Vuoteen 1968 asti toimineella meijerillä oli suuri merkitys pitäjän teolliselle kehitykselle. Kunnostettu meijerirakennus muodostaa hienon kokonaisuuden Lahan myllyn kanssa.

Lahan kartano 16 Pornaisten historiaan ja talouselämään monipuolisesti vaikuttaneen Lahan kartanon pitkä päärakennus on mahdollisesti peräisin sotamarsalkka F.A. von Fersenin ajalta 1752–94. Lähinnä kustavilaistyylinen, mansardikattoinen päärakennus on säilyttänyt hyvin tyyliinsä. Suuri, koristeellinen avokuisti on 1800-luvun lopulta. Talousrakennuksista vain navetta on vanha, ilmeisesti 1800-luvulla rakennettu. Tilalla oli myös oma meijeri ja sähkölaitos (ks. Lahankosken mylly ja Kupsenkylän meijeri). Kartanopihaan johtaa maantieltä vanha koivu- ja tammikuja.

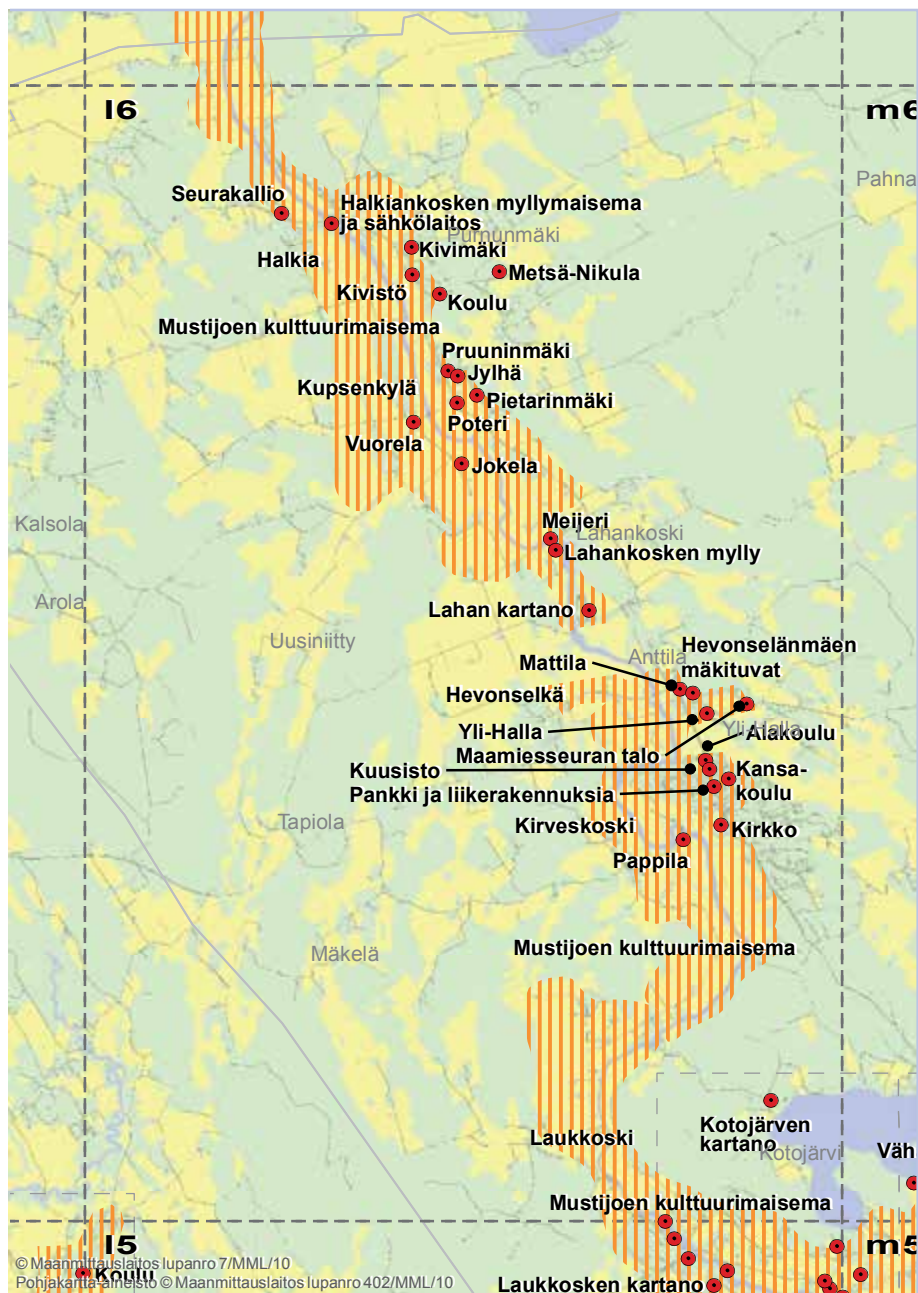


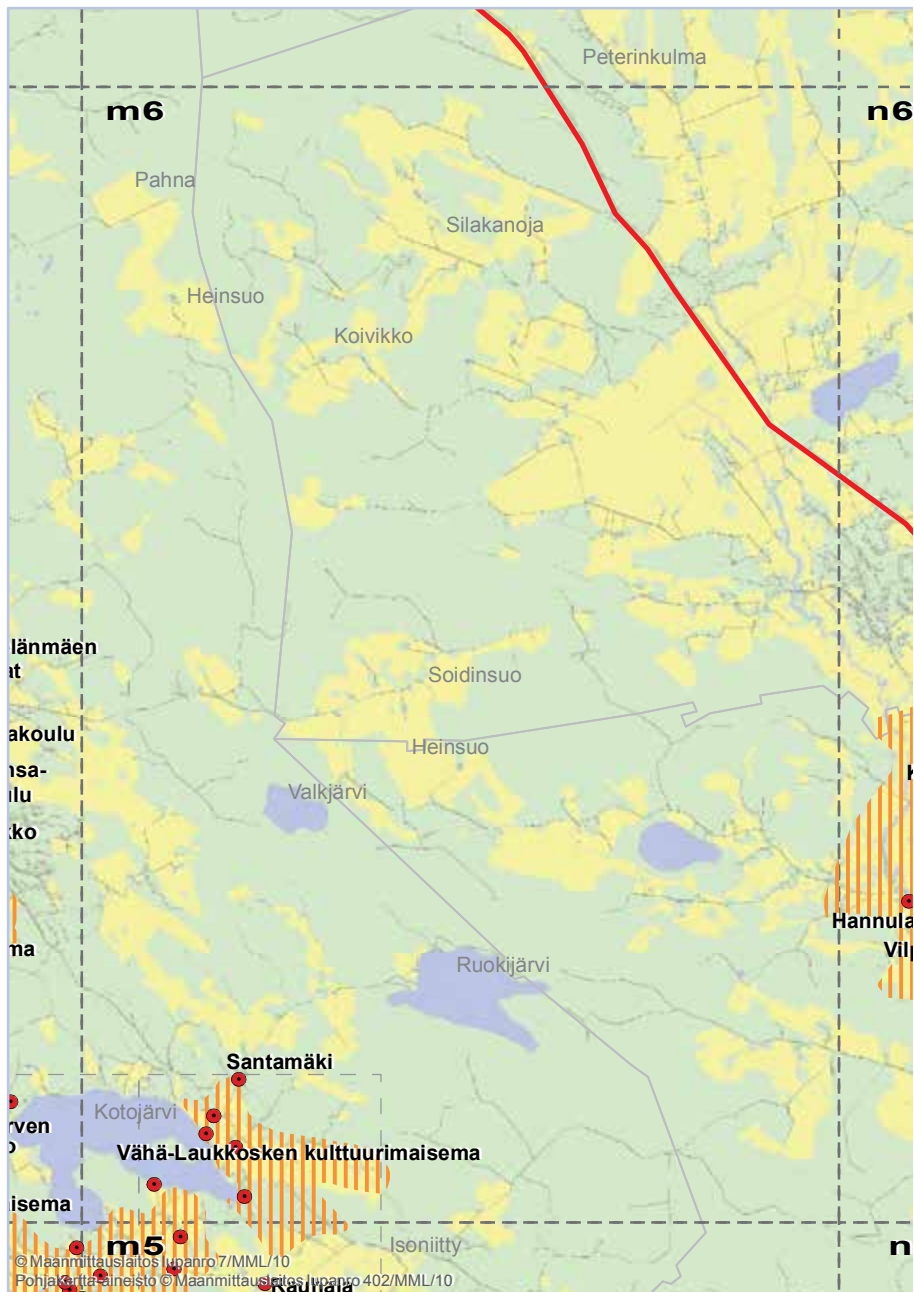
Hevonselkä 16 Hevonselän kylän vanha asutus sijaitsi isojakoon saakka molemmien puolin jokea, joen ja tien välissä. **Mattilan talo** ja pienet **mäkituvat** sijaitsivat rinteessä, kylän keskellä. Myös **Hevonselänmäellä** on runsaasti mäkitupia. Mäen kupeessa on **Yli-Hallan** talo. Vastapäinen talousrakennusten ryhmä muodostaa portin itään vievälle tielle. Monninkyläntien varrella on vaatimaton vanha **maamiesseuran talo** vuodelta 1937. Rakentaminen rytmitty kumpareilla sijaitseviin pieniin, yhden tai muutaman tilan rakennusryhmiin ja niiden välisiin aukeisiin peltonäkyimiin.

Pornaisten kirkonkylä (Kirveskoski) 16 Pornaisten kulttuurimaisemien rungon muodostaa Mustijoki sitä seurailevine historiallisine tielinjoineen. Asutus on sijoittunut tievarsien mälikumpareille ja harjanteille. Pieni kirkonkylä joen itärantaa seurailevan maantien varrella on säilyttänyt intiimin mittakaavansa ja perinteisen maisemayhteytensä Mustijokeen. Luonnonkivivaadereilla verhoiltu tornillinen **pitkäkirkko** valmistui 1924. Sen suunnitteli arkkitehti Ilmari Launis vuoden 1918 sotatoimien yhteydessä palaneen puukirkon tilalle. Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa. Vuonna 1993 palaneesta tapulista on jäljellä kivijalka.









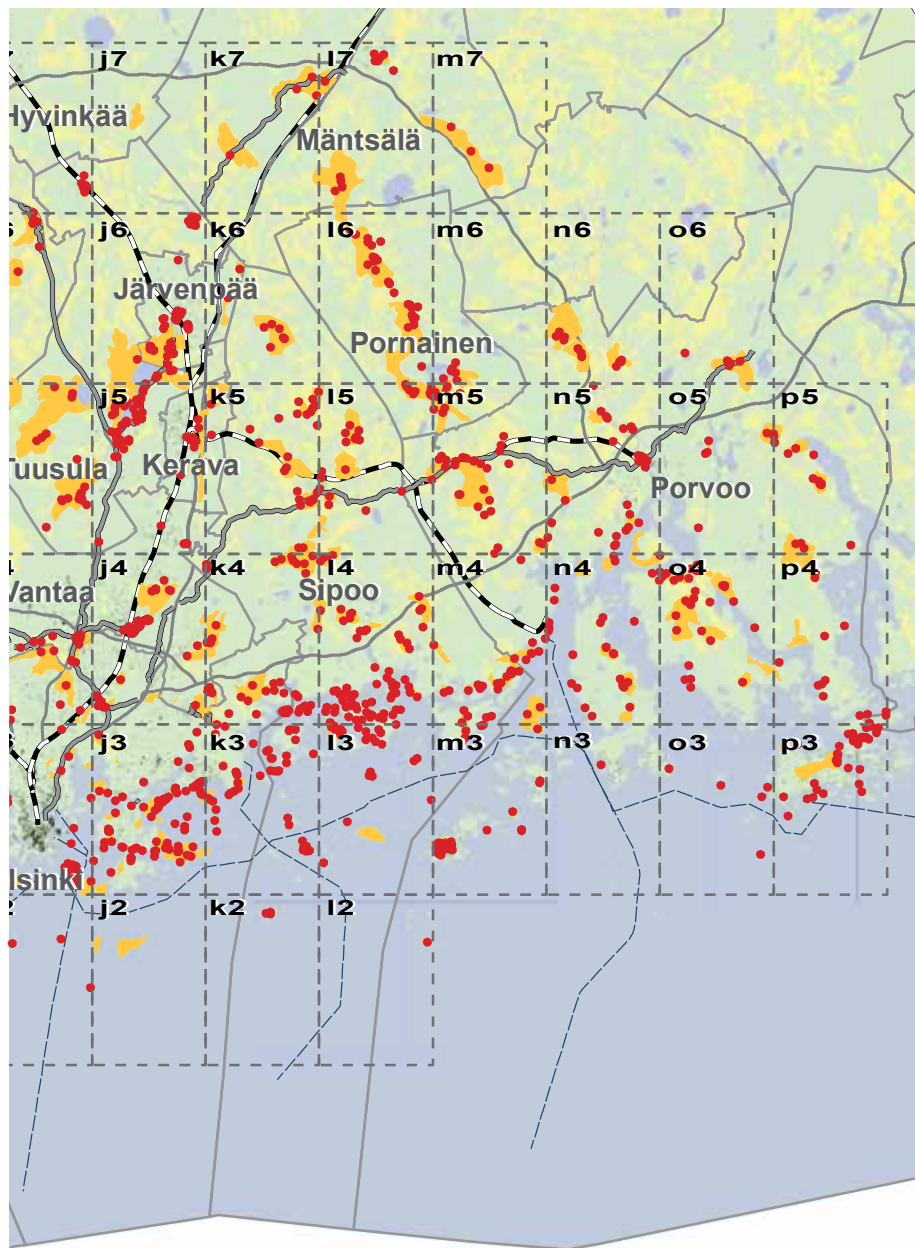
Mustijoen länsirannalla sijaitsevan **kirkkoherranpappilan** (Henriksdal) uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1906. Pappilan vanha päärakennus on siirretty Kotojärven kartanolle. Pihapiirin rakennuksista on jäljellä enää aitta vuodelta 1813.

Kirkonkylän 1872 valmistunut **kansakoulu** on yhä koulukäytössä. **Alakoulu** (nyk. nuorisotalo) siirtyi 1923 omaan rakennukseen seurantaloon viereen. **Kuusiston seurantalo** pystytettiin 1906 alunperin hiihto- ja ompeluseuraa varten. Rakennusta on laajennettu vuosina 1925 ja 1985. Siinä on ollut vuosien saatossa mm. punakaartilaiden toimisto, tilapäinen kirkko, maatalousnäyttelyitä ja siirtokarjalaisten vastaanottoaika. Koulukeskuksen edessä on vanha **liikerakennus**, entinen Pornaisten talouskauppa, jonka vanhimmat osat ovat 1800-luvulta. Pornaisten **säästöpankin** kivitalo 1920-luvun alusta on lähes kiinni tiessä. Alunperin 1800-luvulla rakennettu ns. Sininen talo on myös entinen **liikerakennus**, jossa on toiminut kauppa ja puhe-linkeskus. Kirveskosken ja Hevonselän rajalla on historiallinen myllykoski.

Vähä-Laukkosken kulttuurimaisema m5, 1: m6 Pääosin perinteisen ilmeensä säilyttäneen Vähä-Laukkosken pienen kylän vanhimmat tilat ovat peräisin 1560-luvulta. **Helson, Simoisen ja Kylä-Kalkin** rakennusryhmät muodostavat arvokkaan kokonaisuuden rantapeltojen keskellä. Tiloilla on vanhoja, jopa 1700-luvulta periytyviä rakennuksia. Säveltäjä Ilmari Krohn sekä taiteilijapari Venny Soldan-Brofelt ja Juhani Aho ovat asuneet Vähä-Laukkoskella mm. Kylä-Kalkissa, jonka nimi viittaa alueella muinoin harjoitettuun kalkinpolttoon. Noin 2 kilometrin pituisen luontopolun varrella voi nähdä vanhan kalkkikivikaivannon ja myllyn jäänteitä. **Santamäen** mäkitupa-alueen vanhimmat rakennukset ovat ilmeisesti 1700-luvulta. Pienet mäkituvat on muutettu vähitellen kesäasunnoiksi, ensimmäiset jo 1900-luvun alussa.

Kotojärven itäpäässä, **Suvirannassa**, on suuri, puiston ympäröimä puuhuvila, jossa on toiminut vuonna 1921 perustettu Lepokoti Rönnvik. Alakerran salit ovat säilyneet hyvin pensionaatin aikaisessa asussa. Rakennuksessa toimii nykyisin seurakuntien leirikeskus.





© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM

l6	m6	n6	o6	
l5	m5	n5	o5	p5
l4	m4	n4	o4	p4
l3	m3	n3	o3	p3
l2				

PORVOO

Söderskärin majakka katso l2 Porvoon aloitussivulla Vuonna 1862 pystytetyn Söderskärin majakan on suunnitellut arkkitehti E.B. Lohrmann. Uusgoottilaisen rakennuksen tiilipinta peitettiin betoni- ja rautakuo-rella 1900-luvun alussa. Saaressa on myös intendentinkonttorissa suunnitellut majakkamestarin ja majakan-vartijan asuinrakennukset, kaksi talousrakennusta, sauna, kellari ja vedenottopaikka. Majakka automatisoitiin 1957 ja sammutettiin 1989. Viereisessä Bastulandetissa on 1915 valmistunut luotsitalo ja sen talousrakennus. Saarten välillä on alunperin 1940-luvulla rakennettu riippusilta. Kallioilla on jäänteitä viime sotien aikaisista tykkipesäkkeistä ja asuinparakeista. Söderskär ja Bastulandet muodostavat poikkeuksellisen hienon merenku-lun historiaan liittyvän ympäristön osana valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa.

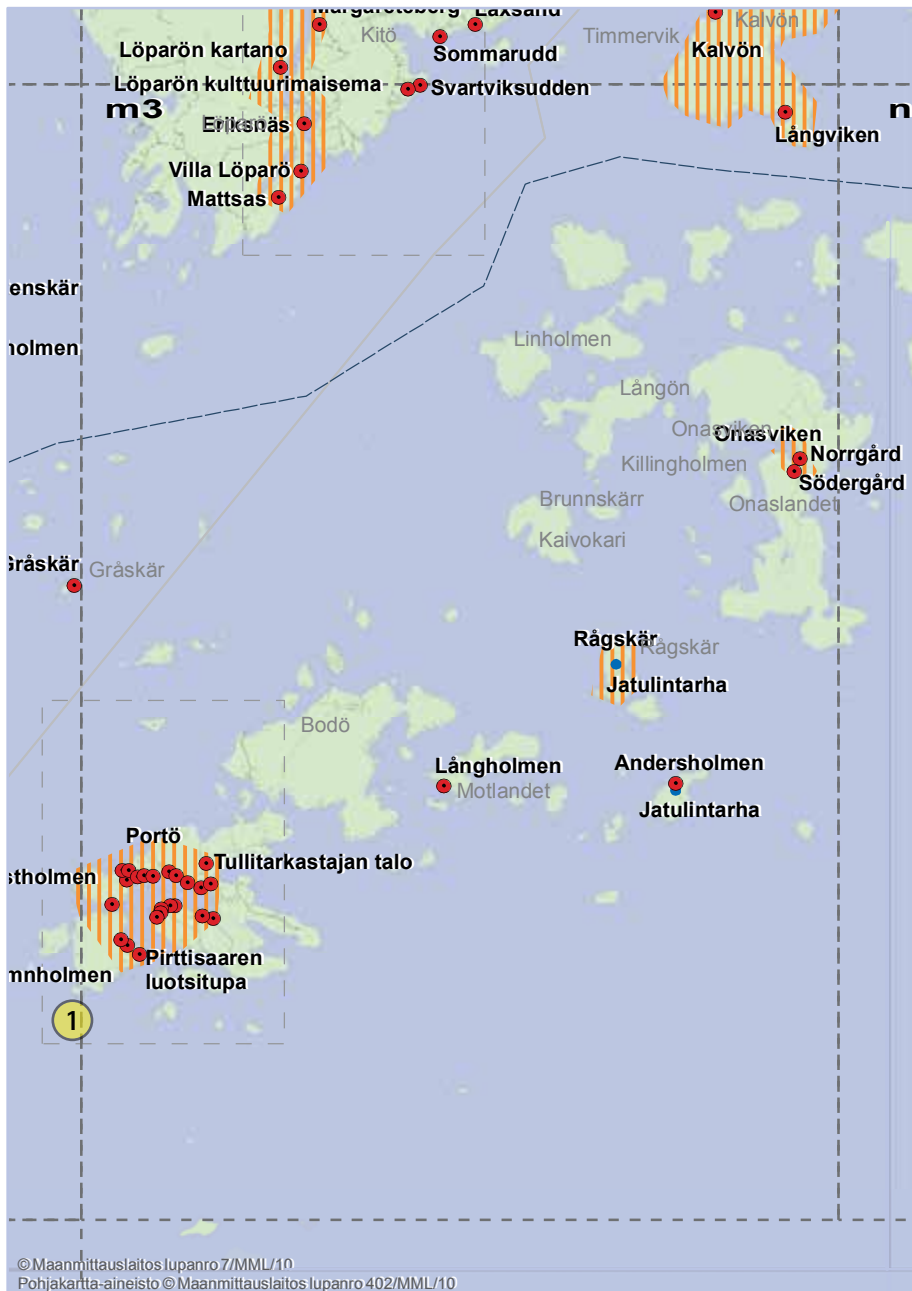
Pörtö (Pirttisaari) m3, 1 Pirttisaari muodostaa poikkeuksellisen hyvin säilyneen maisemakokonaisuu-den, jonka rakennuskanta kuvaa edelleen edustavasti saaristolle tyypillisiä vanhoja elinkeinoja. Pirttisaari on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa. Saariryhmä oli asumaton kunnes se vuonna 1753 siirtyi Onaksen tilalta "Saltsjö Fiskeri Societeten i Nyland" -nimisen kalastusyrityksen omistuk-seen. Ainutlaatuinen, suojaista satama ulkosaariston rajalla tarjosi oivia mahdollisuuksia kalastajille, joista monet tulivat Virosta. Kalastusyrityksen satama ja ensimmäiset talot olivat Hamnholmenissa, josta asutus 1700-luvun lopulta lähtien vähitellen levisi Lästholmeniin ja Pirttisaareen omistajien vuokratessa maata kalastajille. Vähitellen myös luotsit, tullimiehet, merivartiostohenkilökunta ja veneveistäjät asuttivat tiloja. Moni emäntä tuli saareen Länsi-Viron ruotsalaisseudulta. Vakinaisia asukkaita on ollut enimmillään n. 100.

Suojaissassa Pirttisaarenlahden poukamassa on säilynyt useita vanhoja saaristolaisrakennuksia. Pienehkö-jen tilojen lisäksi rannoilla on kalastajien ja luotsien tupia ja vajoja. Bastön (Hamnholmen) länsirannalla on veneenrakennusverstaata, joilla on edelleen suuri merkitys saaren vakituisten asukkaiden elinkeinona. Myös Viborgssundetissa on veneveistämöitä. Pirttisaari sijaitsi höyrylaivareitillä vuodesta 1902, ja sen vuoksi siitä tuli yksi maalaiskunnan ensimmäisistä kesäviettämispaikoista. Saarissa on lisäksi satoja uudempiä kesämökkejä ja merivartioaseman vartiotorni. **Vuoroveeneen laitur**i ja odotuspaviljonki Nokasissa ovat 1900-luvun alusta ja säilyttäneet hyvin ilmeensä. Laiturilta alkaa n. 2 kilometrin pituinen julkinen kärrytie, jonka varrella ovat kaikki saaren tilat. Rantautuminen on mahdollista omalla veneellä vain koulun laituriin.

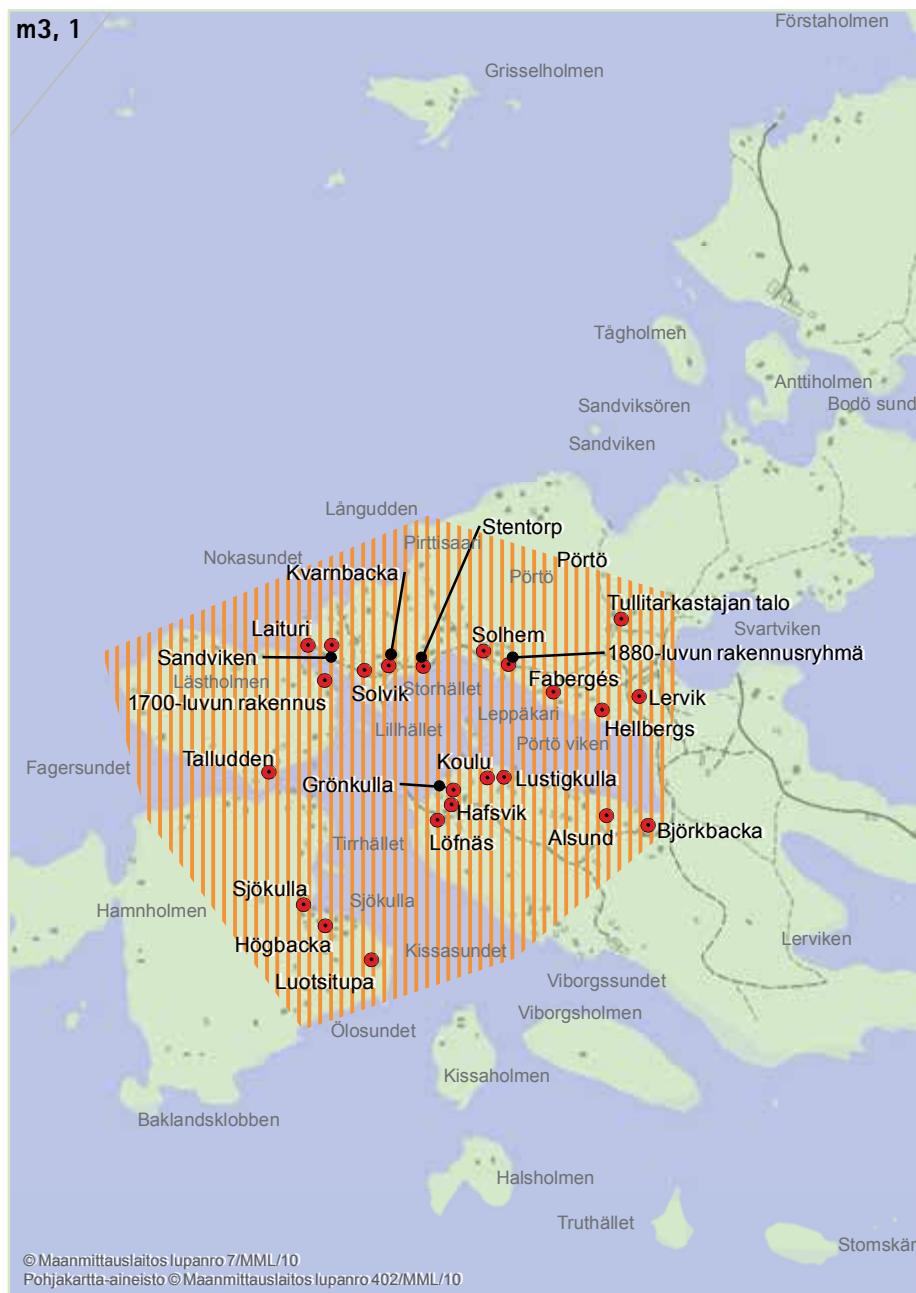
Laiturin vieressä sijaitseva, punaiseksi maalattu, kaksikerroksinen, tornillinen **Sandviken** rakennettiin täysihoitolaksi 1910. Kaikkiaan saariryhmällä on toiminut kolme täysihoitola. **Solvikin** (Lindbergs) vanhin punainen rakennus on alunperin 1860-luvulta, mutta kokonaan muutettu 1910-luvulla. Myös **Kvarnbackan** 1800-luvun alun punainen rakennus on perinpohjaisesti muutettu 1912, jolloin siihen lisättiin mm. eri-koinen erkkeri. Erikoisella päädyllä varustettu **Stentorp** n. vuodelta 1905 katkee sisäänsä paikalle siirretyn, 1830-luvulla rakennetun rungon. Vaalea **Solhem** (Mansners) on 1800-luvun lopulta ja rannan punainen, alkuperäisen ilmeensä hyvin säilyttänyt hirsirakennus 1810-luvulta. Stentorp ja Solhem näkyvät parhaiten lahdelta. Kärrypolun sivuhaaran päässä aukeaa avara peltomaisema, jossa sijaitsevan tilan päärakennus ja navetta ovat peräisin 1880-luvulta. **Fabergés** on punainen kalastajatorppa 1800-luvun lopulta ja ainoa aidattu tila saariryhmässä. **Hellbergsin** vaatimaton, punainen rakennus on vuodelta 1824. **Lervikin** (Wes-terbergs) pienikokoinen vanha päärakennus vuodelta 1820 on hyvin säilynyt. Viereinen kookas, punainen rakennus on entinen **kauppa** 1930-luvulta, joka muistuttaa vilkkaasta kaupallisesta toiminnasta aina viime sotiin asti.

Svartvikenissä sijaitseva punainen **tullitarkastajan talo** vuodelta 1852 on merivartioasemaksi muutetun tulliaseman ainoa vanha rakennus. Intendentinkonttorissa arkkitehti C.L. Engelin johdolla 1838 suunniteltu puinen tullirakennus purettiin 1960-luvulla, ja sen paikalle rakennettiin uusi vartioasema.

Björkbackan keltainen päärakennus on alunperin 1810-luvulta ja muutoksista huolimatta säilynyt hyvin. **Alsundin** punaisen, 1800-luvun alusta peräisin olevan parituvan pääty on lahdelle päin.



m3, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

Lustigkullan punainen päärakennus on 1800-luvun alkuvuosilta, ja sitä on korotettu 1910-luvulla. Koulutoiminta alkoi vuonna 1892 viereisessä Hamnholmenissa, ja kunnan **koulurakennus** valmistui Pirttisaareen 1908. Vaatimaton, vaalea koulutalo varasto- ja sivurakennuksineen on nykyisin kotiseutuyhdistyksen toimintakeskuksena ja avoimna yleisölle kesäisin. Koulun eteläpuolella sijaitseva punainen tullivirkailija Grönbergin huvila **Grönkulla** on 1910-luvulta ja taampana alun perin kesäkäytössä ollut rakennus 1890-luvulta. **Hafsvikin** vanhempi rakennus rakennettiin 1800-luvulla yhdistämällä kaksi paikalle siirrettyä aittaa, ja se oli aikanaan saariryhmän pisin rakennus, jossa oli peräti neljä savupiippua. **Löfnäs**in uloimmat rakennukset ovat punainen 1800-luvun lopun rakennus ja keltainen veneenveistäjän talo 1910-luvulta. Lahdenpoukaman toisella puolella olevat venevajat ovat uudempia. Pirttisaaressa tehtiin linnoitustöitä vuosina 1930–44, jolloin rakennettiin ns. Pirttisaaren linna.

Viereinen Bodö oli aiemmin metsäinen laidunsaari ja pirttisaarelaisten takamaa. 1950-luvulla sinne muutti väkeä Pirttisaaresta ja saaren etelärannalle perustettiin veneveistämö.

Bestö (Hamnholmen) m3, 1 Hamnholmen on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa. Intendentinkonttorissa suunniteltu erikoinen, punaiseksi maalattu **luotsitalo** on vuodelta 1841, ja sitä on myöhemmin laajennettu. Neliömäinen runko on nelilapekattoinen, ja sen huipussa on ilmeikäs savupiippu. Rakennus on museoitu. Hamnholmenin kolme entistä kalstajatorppaa näkyvät tiiviinä rakennusryhmänä vanhan sataman äärellä. **Högbacken** (Oppistus) keltaisella mineritiillä vuorattu talo kätkee sisäänsä 1700-luvun lopun asuinrakennuksen. Punaisista aitoista vanhin, vuodelta 1792 peräisin oleva, on muutettu kesäasunnoksi. Hyvin säilyneen harmaan hirsinavetan takaa, sileältä kalliokukkulalta, löytyy merenkulkijoiden tekemiä kalliokaiverruksia, mm. vuosiluku 1634. **Sjökullan** (Nederstuga) punainen paritupa on rakennettu todennäköisesti 1750-luvulla satamavoudin taloksi. Kuisti on myöhemmin lisätty.

Lästholmen m3, 1 Strategiseen paikkaan rakennettu, valkoiseksi maalattu luotsitalo **Talludden** on vuodelta 1922. Rinteessä oleva hirsinavetta on säilyttänyt hyvin alkuperäisen ilmeensä. Saaren vanhin rakennus on alunperin **1700-luvun** lopulta, mutta monta kertaa muutettu ja lisärakennettu. Sen ranta-aitta-venevaja 1800-luvun lopulta on hyvin säilynyt. Lästholmen kuuluu Pirttisaaren saaristomaisemaan.

Långholmen m3, 1 Vuonna 1944 saareen varattiin satama ja rantavajat ulkosaaristolalastusta varten kalastajille, jotka joutuivat muuttamaan Porkkalan vuokra-alueelta. Viidessätoista vajarakennuksessa ei asuttu. Valtion vesillä tapahtunut silakan ja kilohailin pyynti päättyi 1956, kun kalastajat palasivat Kirkkonummelle. Saari jäi heidän ja heidän jälkeläistensä haltuun, ja rakennuksia muutettiin kesäasunnoiksi. 1970-luvulla suoritettua lohkomisen jälkeen sisälahdelle on syntynyt erikoislaatuinen tyyppiirustuksin toteutettu kesäkylä, jossa on kymmenkunta aivan vesirajaan sijoitettua kesämökkiä. Kalastussataman erikoinen ja ainutlaatuinen ilme on kuitenkin säilynyt, ja saari on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa.

Andersholmen m3 Andersholmenin pohjoisrannalla on ilmeikäs ja hyvin säilynyt, kesäasunnoksi muutettu kalastajatalo, johon kuuluu poikkeuksellisen paljon rakennuksia. Tila lunastettiin 1800-luvulla valtiolle luotsitoimintaa varten viereisen Rågsjärin luotsiaseman siirtyessä Andersholmeniin. Saaren keskiosassa, kallion laella, on alkuperältään tuntematon **jatulintarha**. Andersholmen on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa.

Onasvikenin perinnemaisema m3 Valtakunnallisesti merkittäväksi saariston perinnemaisemaksi luokitellun Onasvikenin omaleimaisuus perustuu kahden tilan, Norrgårdin ja Södergårdin, muodostamaan arvokkaaseen kokonaisuuteen. **Norrgårdin** vaalea päärakennus on 1700-luvulta ja **Södergårdin** punainen rakennus 1800-luvun alusta. Niiden tyypillistä saariston rakennuskulttuuria edustavat rakennukset sijaitsevat vierekkäin lahden pohjukan rinteillä. Alueella on merkittävä asema seudun kulttuurihistoriassa, ja talojen harvinaisen suuri koko selittyy vauraudella, sillä ne omistivat aikoinaan koko Pirttisaaren saariryhmän ja saivat sitä kautta ajoittain huomattavia tuloja. Elinkeinona harjoitettiin kalastusta ja luotsausta. Luotsien ja muiden alustalaisten rakennukset ovat hävinneet. Saaressa on myös kivenlouhinnan jälkiä ja länsirannalla Napoleonin



kiveksi kutsuttu, kolmelta sivultaan pyöreäksi hiottu graniittilohkare. Onasvikenin suulla sijaitsevassa Killingholmenissa on Standertskjöld-suvun 1940-luvulla palaneen metsästysmajan suurikokoinen raunio.

Rågskär m3 Rågskärissä toimi luotsiasema vuosina 1838–1902. Kallion huipulla on pieni vahtitupa vuodelta 1864 sekä neljä luotsien asuintaloa 1850-luvulta. Luotsituvan toisessa kerroksessa ollut vahtihuone on purettu, ja näkymä merelle on metsän peittämä. Saaren pohjoisosan perinteisessä satamapaikassa, jyrkästi mereen laskevan kallion laella, on kaksi alkuperältään tuntematonta **jatulintarhaa**. Pienempi tarha on sammaloitunut ja heikommin näkyvissä. Rågskär on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoon läntistä saaristomaisemaa.

Kalvön m3; m4 Porvoon sisäväylän varrella sijaitseva Kalvö on muuttunut laidunsaaresta kesämökkien ja huviloiden saareksi. Asutus saarella alkoi 1900-luvun alussa. Vanhat talonpaikat, mm. 1930-luvulta peräisin olevat tilat **Timmervikenissä**, **Majholmenissa** ja **Långvikenissä**, ovat ikänsä ja rakentamistapansa vuoksi paikallisesti merkittäviä asuinympäristöjä.

Havsudden (Meriniemi) n3 Havsuddenilla sijaitsee Sakari Topeliuksen vävyn, lehtori Bernt Nybergin 1900-luvun vaihteessa rakennuttama saaristoromanttinen pienoisyhdyskunta. Neljä alkuperäistä rakennusta, Slottet (Stora Villan), Molnstugan, Vidavy ja Strandstugan edustavat tyylijäljittelykauden romanttista arkkitehtuuria. Storan Villan on vuodelta 1899, ja sen on mahdollisesti suunnitellut arkkitehti Josef Stenbäck. Jokaisen asuinrakennuksen yhteyteen rakennettiin talousrakennukset sekä talli ja navetta. Pienisyhdyskuntaan kuuluu lisäksi hautausmaa. Niemellä toimi pitkään pensionaatti.

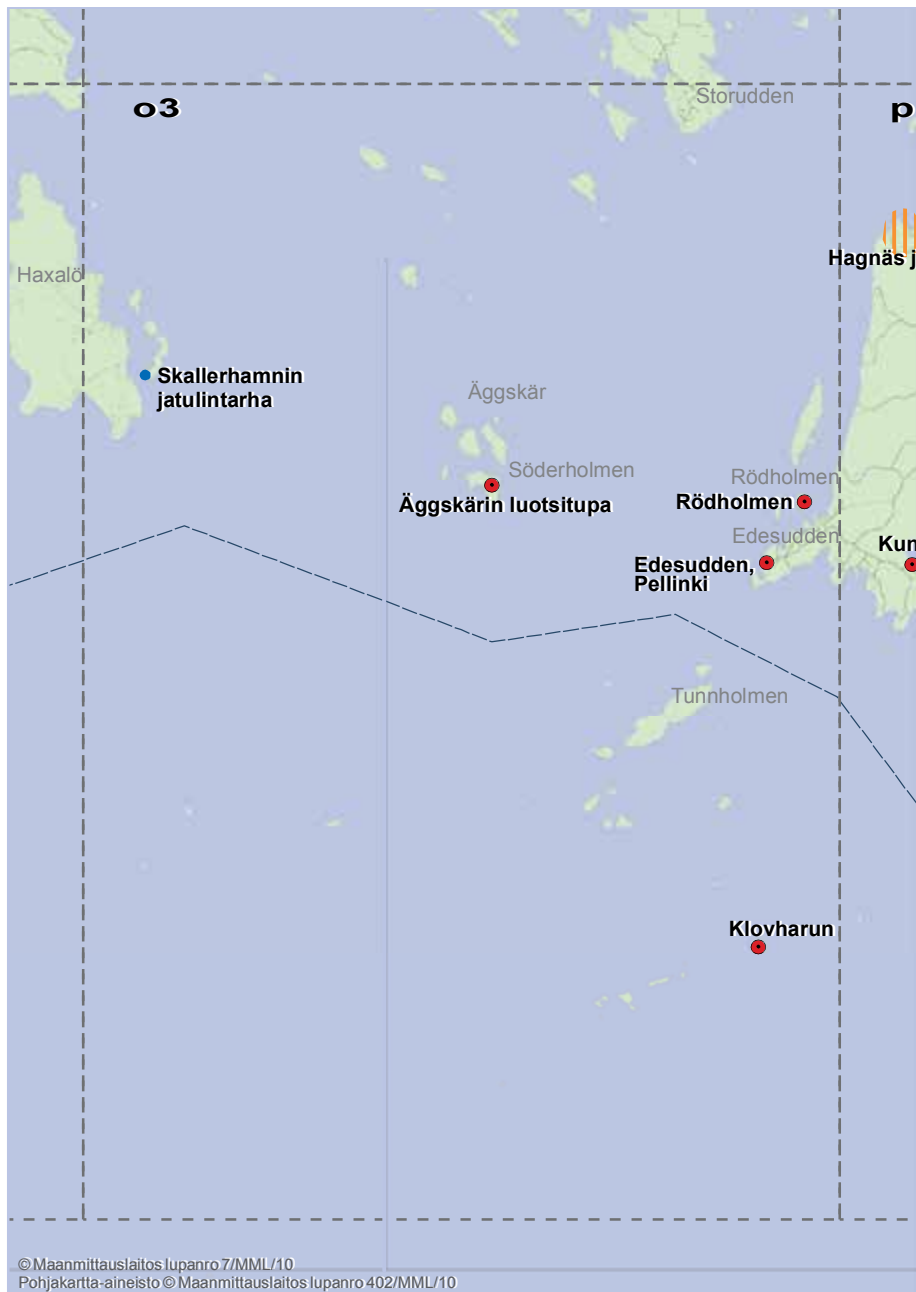
Skallerhamnin jatulintarha o3 Saaren lounaiskärjen kalliolla on n. 12 x 11 metrin laajuinen, hyvin säilynyt jatulintarha.

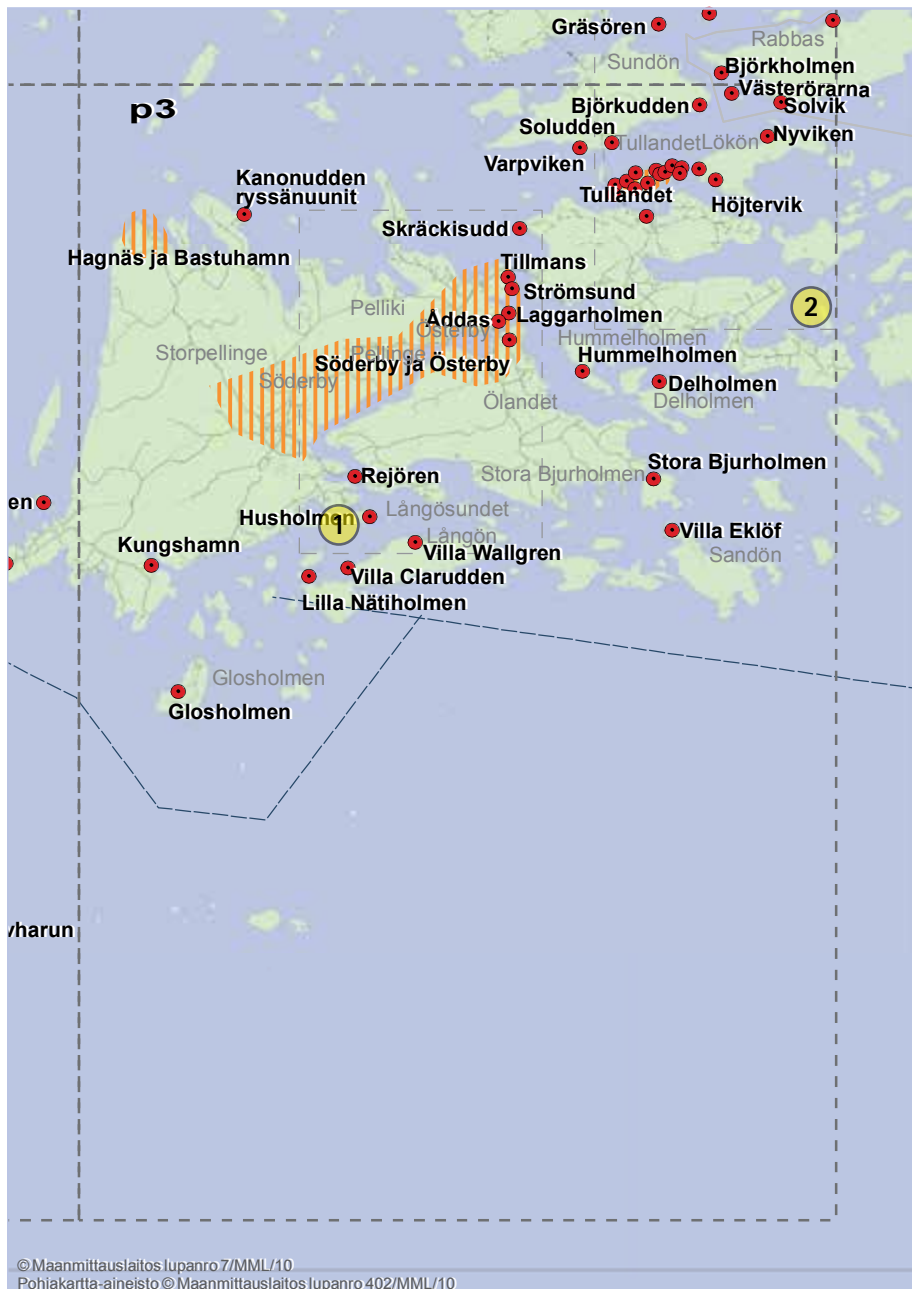
Klovharun o3 Kirjailija Tove Janssonin ja taidegraafikko Tuulikki Pietilän pieni mökki sijaitsee Klovharun ulkosaarella, n. 4 kilometriä etelään Suur-Pellingin lounaiskärjestä ja Janssonin lapsuuden kesien maise-
masta. Arkkitehdit Raili ja Reima Pietilä ovat soveltaneet vuonna 1965 valmistuneen kuparikatteisen talon puuttomaa saaren notkelmaan. Rakennuksen omistaa Pellinge hembygdsförening, jonka kautta saa tietoa vierailumahdollisuuksista.

Äggskärin luotsitupa o3 Äggskär on vanha luotsipaikka. Saariryhmän eteläisimmässä saarella, Söderholmissa, sijaitseva punainen, hirsinen luotsivartiotupa oli käytössä 1878–1935. Rakennus edustaa tyyppillistä varhaista vartiotupatyyppiä, jossa on kookas tähyystorni. Kunnostettu rakennus on säilynyt hyvin 1800-luvun lopun asussa, ja se toimii nykyään urheilukalastajien tukikohtana. Saaren eteläkärjessä on toiminnassa oleva metallinen sektoriloisto.

Glosholmen p3 Glosholmeniin rakennettiin 1835 Porvoon pitäjän ensimmäinen ja Suomen neljäs valomajakka, joka korvattiin Söderskärin majakalla jo 1862. Tunnusmajakaksi lyhennetty torni räjäytettiin 1940, ja jatkosodan aikana raunion päälle rakennettiin tulenjohtotorni. Vanhasta majakkatornista on jäljellä graniittinen alaosaa ja muutama metri pyöreää tilitornia. Saaren luoteisrannalta löytyvä kiviperustus on jäänne luotsiperheen talosta 1880-luvulta. Merivartiolaitoksen kiintoasema muutti Vähä-Pellingistä Glosholmeniin 1944. Aseman vanha, jo käytöstä poistunut vartiomökki on entinen puolustusvoimien parakki, joka rakennettiin 1941 viesti- ja muonituslottien asunnoksi. Nykyinen merivartioasema on vuodelta 1962. Saarella on viime sotien aikaisia linnoituslaitteita. Myös Glosholmenia on pidetty kirjailija Tove Janssonin Muumitalon esikuvana (vrt. Edesudden).

Hummelholmen, Delholmen, Stora Bjurholmen p3 Hummelholmenin keltainen, 1890-luvulta peräisin oleva luotsi- ja laivuritorppa näkyy väylälle. Delholmenin pieni punainen kalastajatorppa on myös 1890-luvulta, ja se näkyy lännen puolelta. **Stora Bjurholmenissa** on intiimi kalastajatorpan rakennusryhmä 1870-luvulta, joka on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä laajennuksista huolimatta. Sen rakennukset näkyvät väylälle pohjoisesta.





Villa Eklöf p3 Arkkitehti L. Mallander suunnitteli Sandössä sijaitsevan Villa Eklöfin porvoolaisen teollisuusjohtajan perheen kesähuilaksi. Vuonna 1920 valmistunut, myöhäisjugendia edustava huvila on vaalea ja mansardikattoinen, ja se oli alunperin rapattu. Hyvin hoidetulla alueella on huvilaa vanhempi punainen torppa ja romantisoiva, tummanruskea metsästysmaja vuodelta 1904. Huvila näkyy parhaiten Sandön ja Stora Bjurholmenin väliseltä salmelta.

Långösundet p3, 1 Långön pohjoisrannalla on kaksi vanhaa kesähuilaa. 1800-luvun lopun kalastajatorppan yhteyteen rakennettu suuri, punainen **Villa Wallgren** vuodelta 1905 on arkkitehtonisesti vaatimaton, mutta kokonaisuus on hyvin säilynyt. Rakennus näkyy hyvin Ölandetin ja Långön väliseltä salmelta, ja se on saavutettavissa myös lännestä kapean Gistholmenin salmen kautta. Pienikokoinen, punainen **Villa Clarudden** vuodelta 1920 edustaa ajan ruotsalaista "kotiseutuarkkitehtuuria", ja myös se näkyy väylältä.

Lilla Nätiholmenin 1890-luvun kalastajatorppa on säilyttänyt paljon alkuperäisestä vaatimattomuudestaan. Rakennus näkyy salmelta.

Husholmenin keltainen kalastajatorppa on peräisin 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä. Rakennus on myöhemmin korotettu kerroksella, ja sen katto on muutettu aumakatoksi. **Rejsörenissä** on punainen 1870-luvun kalastajatorppa, johon on myöhemmin lisätty kuisti.

Lökön p3, 2 Lökön **Nyiken** on rakennettu luotsin tilaksi vuosina 1880–1900. Keltainen, kookas, puolitoistakerroksinen talo laajennettiin täysihotolaksi 1920-luvulla, 1930-luvulta lähtien se on toiminut kesähuvilana. **Höjterviken** (Flyktens) keltainen rakennus on 1890-luvulta, ja se näkyy hyvin Vähä-Pellingin salmelta. Keltainen **Hommanskilsudden** on luotsin/laivurin talo 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä. Hyvin säilynyt, intiimi pihapiiri näkyy hyvin Tullandetin suunnasta.

Kanonuddenin ryssänuunit p3 Kanonuddenin rannalta kohoavalla, sekametsää kasvavalla rinteellä on kaksi varmaa ja kolme mahdollista ryssänuunia. Uunit ovat tyypillisiä, pohjakaavaltaan neliömäisiä, läpimitaltaan n. 2 x 2 metrisiä ja harmaakivistä rakennettuja. Ne ovat ajan kuluessa romahtaneet kasaan ja näyttävät pieniltä kiviröykkiöiltä. Yksi kohtalaisen hyväkuntoinen uuni on jyrkällä kallionrinteellä n. 100 metriä rannasta länteen. Ympäristössä näkyy myös metsänraivauksessa tuhoutuneita uuneja. Uunien runsas määrä viittaa siihen, että kyseessä saattaa olla vanha satamapaikka.

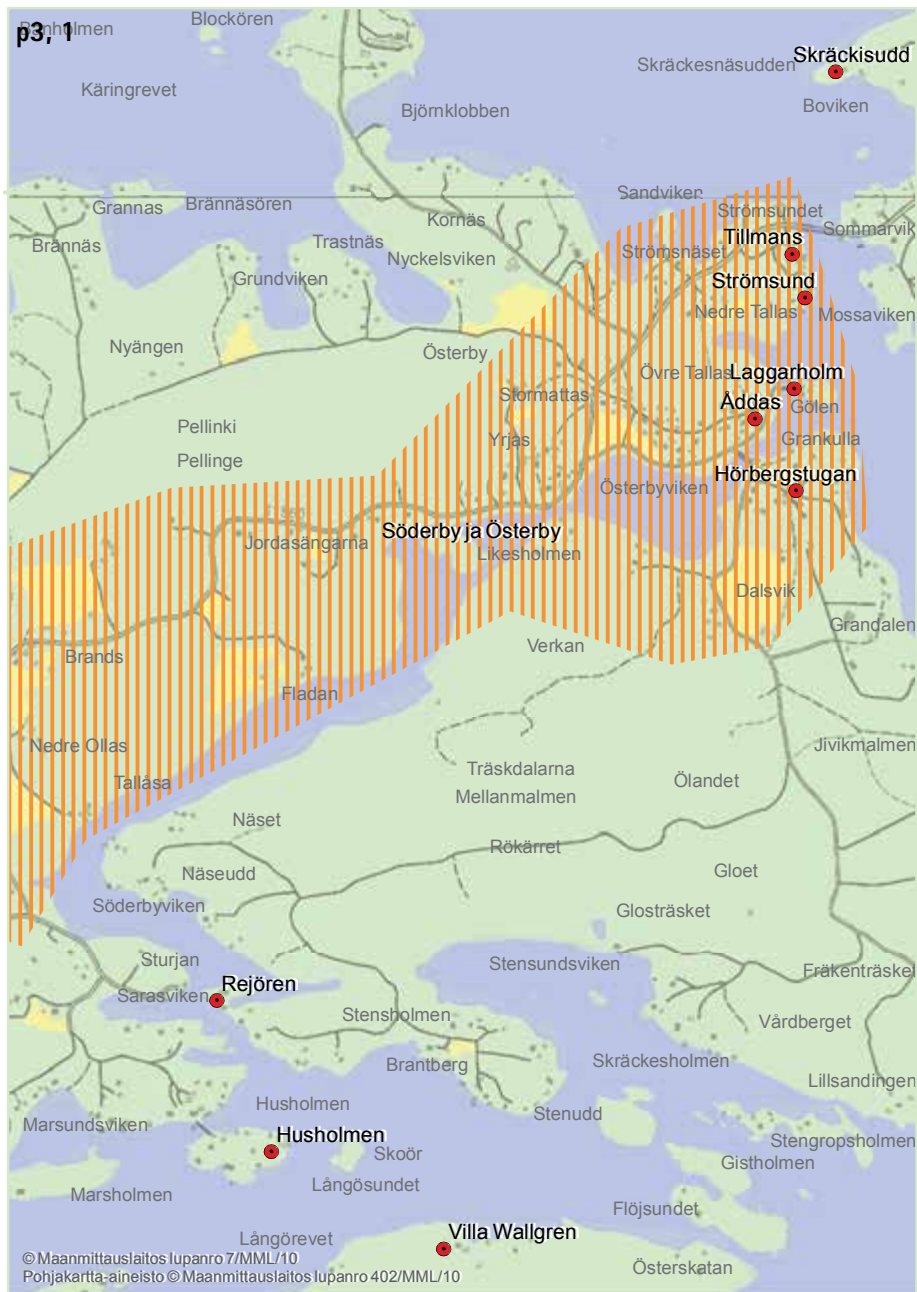
Kungshamn p3 Kungshamnin historiallinen satamapaikka on ollut merkittävä Pellingille. Se on saanut nimensä kuningas Adolf Fredrikin vierailusta 1752. Paikalla ovat pitäneet leiriä mm. Ruotsi-Suomen ja Venäjän laivastot 1700- ja 1800-luvulla. Kungshamnin kesähuvila on porvoolaisen teollisuusjohtajan 1890-luvun lopulla rakennuttama. Komeaa, mansardikattoista rakennusta on myöhemmin muutettu. Syvän lahden suojassa on myös vahan torpan pihapiiri, jonka paritupaista 1880-luvun päärakennusta on myöhemmin laajennettu.

Edesudden ja Rödholmen o3 Edesuddenilla (Ednäsinniemi), nykyisen telakan takana, sijaitsee entinen luotsiasema, joka siirrettiin 1900-luvun alussa Äggskäriltä, jonne se oli siirretty kymmenkunta vuotta aikaisemmin Getöreniltä. Tornimainen luotsitalo on rakennettu Merenkulkuhallituksessa vuonna 1936 tehtyjen piirustusten mukaan. Betoniperustukselle pystytetty lautavuorattu rakennus on säilynyt alkuperäisessä asussaan. Luotsien laiturin ja varistorakennus ovat aseman pohjoispuolella. Edesudden inspiroi kirjailija Tove Janssonia hänen viettäessään kesä Pellingissä 1930-luvulla.

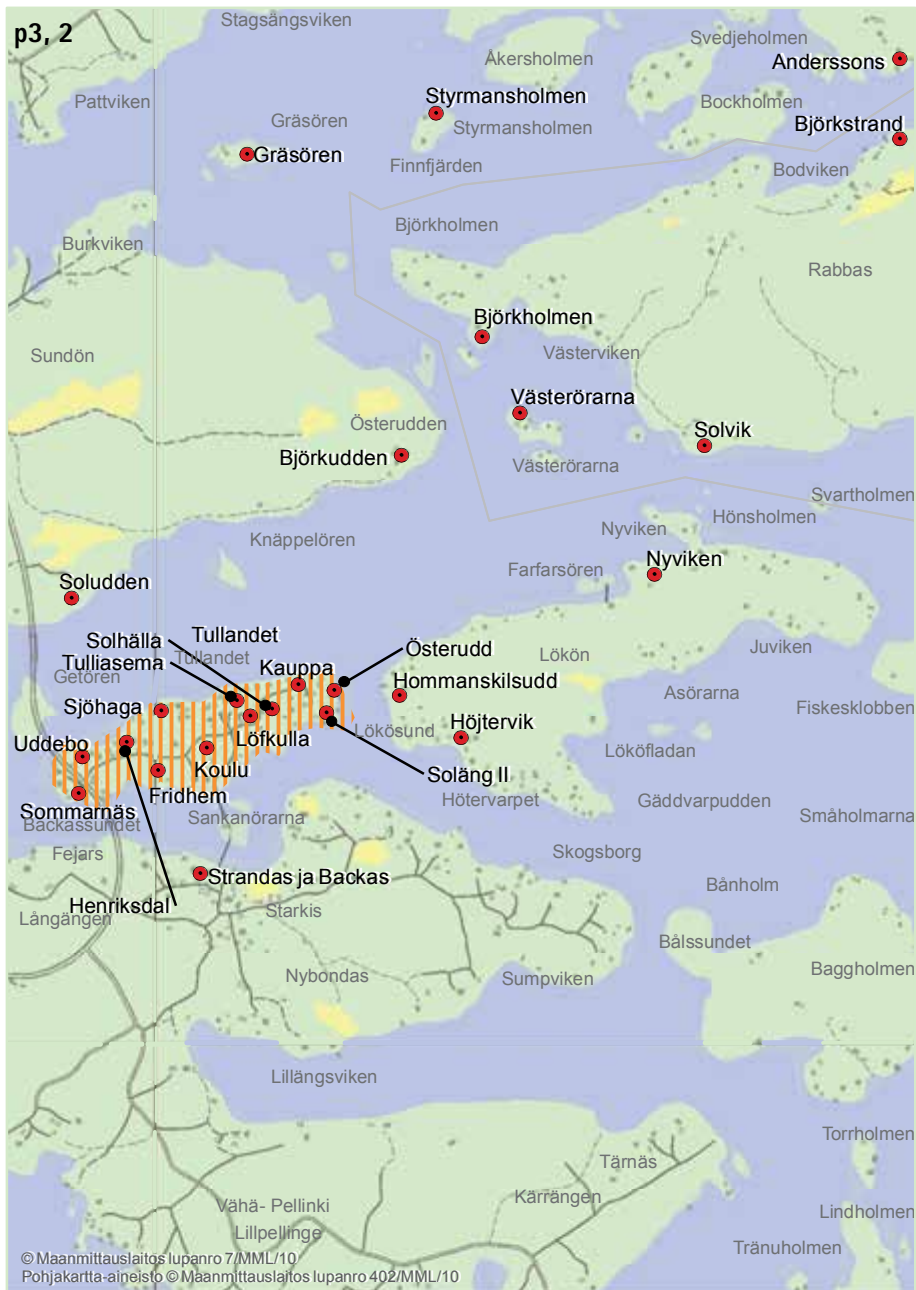
Ilmeikäs kalastajatorppa Rödholmenissa on alun perin 1870-luvulta ja myöhemmin laajennettu.

Hagnäs ja Bastuhamn p3 Bastuhamn on muinainen satamapaikka. Sen rakennuksista vanhimmat ovat 1800-luvun loppupuolelta. Viereisessä Hagnäsissä on kiven ympäröimä alue, jonka arvioidaan olevan 1700–1800-luvulta peräisin oleva, merenkulkuaan liittyvä hautausmaa. Paikalla on mahdollisesti ollut myös merenkulkijoiden kappeli.

Sundön p3 Sundön **Varpviken** (Salamis) vuodelta 1897 on Pellingin vanhin kesähuvila. Sen torni purettiin 1930-luvulla, mutta säästeliäs nikkarityyli on säilynyt. Keltainen **Soludden** rakennettiin alun perin luotsitilaksi



p3, 2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aipeisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

ja muutettiin kesähuvilaksi jo 1914. Österuddenilla on laivurin rakennuttama taloryhmä (**Björkudden**), joka näkyy väylältä. Pienempi talo on 1880-luvun lopulta. Sen vieressä olevan rakennuksen ilme viittaa 1900-luvun alkuun. Rakennukset näkyvät väylällä.

Söderby ja Österby p3, 1 Suur-Pellingin kaksi kylää, Söderby ja Österby, ovat säilyttäneet perinteisen saaristolaisuutensa, ja ne kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin Porvoon saaristokyläin.

Söderbyn tiheä asutus on keskittynyt teiden risteykseen, ja useat rakennuksista ovat vanhoja luotsitupia. Kyläkuva leimaavat pitkäomaiset, harjakattoiset maalaistalot 1900-luvun alusta. Kylä kasvoi jo varhain pohjoiseen Ollaksen ja Brandtsin mälle, missä asutuksesta on käytetty myös nimitystä Västerby.

Österbyn kylärakenne on hajanaisempi, ja se keskittyy kahdelle mäelle. Pellingin ensimmäinen ja vanhin koulurakennus on vuodelta 1892, ja sitä on laajennettu 1928. Nuorisoseuran jugendtyylinen, punainen rakennus valmistui 1914. Ölandetin itärannalla on vanhoja torppia. **Tillmansin** kalastajatorpan kookas, viherävä rakennus on 1920-luvulta. Pihan perällä oleva punainen sivukamaritalo on 1910-luvulta. Sen eteläpuolella on tilan vanhin, punainen talo 1890-luvulta, jota on myöhemmin huomattavasti laajennettu. **Ström-sundin** 1850-luvun punainen kalastajatorppa on hyvin säilynyt. Viereinen vaalea talo on siirretty paikalle 1920-luvulla. Alueelle harvinainen valkoinen, punakattoinen rantasauna on todennäköisesti samoilta ajoilta. Rakennukset muodostavat edustavan näkymän väylältä etelän suunnasta katsottuna. **Laggarholmin** yhteisalueella asuivat perinteisesti kylän vähävaraisimmat. Siellä säilynyt punainen mäkitupa on 1880-luvulta. **Äddasin** (Lagerudd) pieni punainen paritupa on todennäköisesti siirretty mantereen Kardragista vuonna 1875, ja sitä on myöhemmin korotettu. Viereinen keltainen rakennus on 1950-luvulta. Rakennukset näkyvät maantieltä ja matalalta eteläpuoleiselta lahdelta.

Ölandetin puolella sijaitseva 1700-luvun saaristolaistalo, ns. **Hörbergstugan**, on kunnostettu museoksi. Sen pihapiiriin on siirretty myös 1800-luvun rakennuksia: tupa Söderbystä, luotsi Nordströmin aitta, Forsströmin paja Rabbaksesta sekä lato ja talli. Kylässä on lisäksi kotiseutumuseoon kuuluva vanha tuulimylly. Hörbergsgårdenin vieressä on Pyhän Olavin kappeli vuodelta 1959 ja hautausmaa. Silta salmen yli Ölandettiin valmistui 1935. Bovikenin rannalla on **Skräckisuddin** 1920 valmistunut kesähuvila, joka näkyy väylälle. Vaalea, kaksikerroksinen rakennus on tyyliltään barokkisoiva ja lyhtymäinen.

Tullandet p3, 2 Pellingin, yhden maamme tiheimmän saaristoyhdyskunnan, perusta on ollut toisaalta viljely ja toisaalta merenkulku ja kalastus. Pellingistä löytyy myös vanhaa kesähuvila-asutusta, joka sai alkunsa vuorolaivailukenteen myötä 1900-luvun vaihteessa. Pellingin väkiluku ylitti 1900-luvun alussa 500 asukasta. Merenkulkuympäristö kiteytyy Tullandetin tiheään rakennuskantaan, talonpoikaisympäristö sisäosien peltomaisemaan ja kalastus lahdenpohjien kalastaja- ja käsityöläistorppiin. Pellingin vauraat maatilat perustivat 1800-luvun puolivälistä lähtien paljon torppia –viidellätoista tilalla oli lähes sata torppaa ja lisäksi mäkitupia, joissa asui merenkulkijoita, luotseja ja kalastajia. Säilyneitä rakennuksia on peräti 65, joista moni on kuitenkin muuttunut niin, ettei alkuperäisäsu ole enää tunnistettava.

Tullundet ja Tullandet ovat saaneet nimensä Pellingin 1660-luvulla perustetusta tulliasemasta, joka sijaitsi muinaisella satamapaikalla väylän varrella. Sen toiminta jatkui aina ruotsinvallan loppuun asti. Tulli toi saareen virkamiehiä, luotseja, laivureita, merimiehiä ja veneenrakentajia, joita seurasivat lähisaariin asettuneet käsityöläiset. Saaren rakennuskanta on hyvin säilynyt ja ilmeeltään pääosin 1800-luvun lopulta. Rakennusten rungot ovat useimmiten 1800-luvun alkupuoliskolta. Useimmat rannalla sijaitsevat rakennukset hahmottuvat parhaiten mereltä käsin. Matalassa salmessa on sillan länsipuolella varottava ns. Mässteniä, johon mm. vuorovene Mäsen törmäsi 1900-luvun alussa. Sillan kupeessa näkyvät mustat kivet ovat peräisin 1800-luvun lopulla lyhyen aikaa toimineesta louhoksesta.

Eteläiseltä maantiesillalta myötäpäivään: Länsirannan punainen **Sommarnäs** on 1880-luvun pieni mäkitupa, jossa on asunut kalastajia, merimiehiä ja kirvesmiehiä. Pohjoisrannan vaalea **Uddebo** valmistui 1910 merimiehen perheelle. Keltaisen **Henriksdalin** (Grönbergs) rakennutti perämies perheineen 1880-luvulla. Punainen **Sjöhaga** on laivurin tila 1860-luvulta. Saaren koulu aloitti siinä toimintansa 1908, ja 1920-luvulta lähtien se on ollut kesähuvilana. Harmaa Familjehem (Gustafssons) on siirretty paikalle 1860-luvulla laivu-

rin asuinrakennukseksi. Punainen **tulliasema** on rungoltaan 1750-luvulta, mutta se on kokonaan uudistettu 1850-luvulla. Viereinen keltainen tullioltermannin, eli päällikön, paritupa **Löfkulla** on säilyttänyt 1870-luvun yksinkertaisen asunsa. Kookas punainen nuorisoseurantalo **Solhälla** on vuodelta 1916. Sitä vastapäätä sijaitsee ns. Pellingin taistelun (1918) muistomerkki. Kookas vaalea **kaupparakennus** höyrylaivalaitureineen kertoo mittavasta liiketoiminnasta 1900–70-luvulla. Laiturin viereisessä kalliossa on merimiesten kalliokirjoituksia. Keltainen **Österudd** on hyvin säilynyt luotsin asuinrakennus 1870-luvulta. Sinisen Solängin rakensi laivurikirvesmies 1910-luvulla. Mäen päällä sijaitseva, niinikään sininen, **Soläng II** on merikapteenin kesähuvila vuodelta 1916.

Klassistisen, kartanohenkisen, vuonna 1917 valmistuneen **koulurakennuksen** on suunnitellut arkkitehti Carl Frankenhäuser. Sen lähellä sijaitseva **Fridhem** on entinen tullivahtimestarin kesäasunto.

Kävelysilta yhdistää koulun Vähä-Pellinkiin, jonka rannalla on kaksi kookasta talonpoikaistilaa. Harmaa, rapattu **Strandas** ja sininen **Backas** ovat tyypillisiä vauraita talonpoikaistiloja 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä.

Gräsören ja Styrmansholmen p3, 2 Gräsörenissä on luotsin itselleen rakentama komea kesähuvila 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä. Keltainen, punakattoinen rakennus on tyyliltään jugendaiheinen. Se näkyy huonosti väylälle tiheän puuston takia. Grannasin torppa on vuodelta 1869, toinen torppa on siirretty Dirvinenistä 1896.

Styrmansholmenin pieni, punainen **suutarintorppa** 1910-luvun alusta näkyy väylälle, ja sitä lähestytään pohjoisesta.

Ängesholm ja Rabbas p3, 2 Ängesholmenin etelärannalla sijaitseva komea, keltainen **Anderssons** on kalastajatorppa vuodelta 1900. Viereinen navetta samalta ajalta on hyvin säilynyt. Kohteita lähestytään idästä.

Rabbasin (Killingön) pohjoisrannalla sijaitseva **Björkstrand** rakennettiin sepän torpaksi 1880-luvulla ja laajennettiin nykyiseen hahmoonsa 1900. **Björkholmenin** hyvin pieni, punaiset talousrakennukset ovat 1890-luvulta, mutta asuinrakennus on uusi. Lounaisrannalla sijaitseva jugendtyylinen, kaksikerroksinen **Solvik** rakennettiin alun perin porvooolaisen Segerstrählen taiteilijaperheen kesähuvilaksi 1906. Keltaiseksi maalattu rakennus on hyvin säilynyt, ja se näkyy väylälle. **Västerörenin** pohjoisniemellä on idyllinen laivurin asuinrakennus talousrakennuksineen 1890-luvulta. Vihreä rakennus näkyy lännestä ja pohjoisesta.

Kullo gård (Kulloon kartano) m4 Vuonna 1613 perustettu Kulloon kartano, alkuaan Stenkulla, sijaitsee korkealla mäellä keskiaikaisperäisen Kulloon kylän eteläpuolella. Puutarhan ympäröimä klassistinen, valkeaksi rapattu päärakennus valmistui 1912–14 silloisen omistajan, arkkitehti Carl Frankenhäuserin piirustusten mukaan. Kaksikerroksisen päärakennuksen julkisivua jäsentävät nurkkapilasterit. Korkea säterikatto on katettu harvinaisilla, mustiksi poltetuilla kattotiilillä. Kartanoalueella on useita hyvin säilyneitä hirsisiä talousrakennuksia 1700–1800-luvulta. Moottoritielle näkyvä nk. sivukartanon rakennusryhmä edustaa ruotsalaisvaikutteista klassismia. 1900-luvun alussa valmistuneisiin rakennuksiin lukeutuvat mm. talli, työväenasuinrakennus ja nk. maitokamari. Läheinen rukoushuone **Betel** on vuodelta 1916 ja **seurantalo Byagården** vuodelta 1920. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kartanoympäristön.

Svartbäck katso Sipoo m4, 1 Svartbäckin vanhan maanviljelys- ja kalastajakylän luonne on muuttunut 1960–70-luvulla sen pohjoispuolelle valmistuneen öljynjalostamon myötä. Arkkitehti Carl Frankenhäuserin suunnittelema Svartbäckin ja Sipoon Spjutsundin yhteinen **kyläkapeli** rakennettiin talkoilla ja vihittiin käyttöön 1934. Satulakattoisen, punamullatun kirkon päätytorni lisättiin 1950-luvulla. Svartbäckissä toimi 1880–1930-luvulla suuri kivilouhos, josta saatua kiviainesta käytettiin ilmeisesti Pietarin kaupungin rakennustoissa. **Pedarsändan**-nimisellä kallioisella niemellä on näkyvissä jälkiä eri louhintamenetelmistä. Louhoksen laella on hyvin säilynyt, todennäköisesti pronssikautinen **hautaröykkiö** ja Storholmenissa toinen pronssikautinen **röykkiö** (ks. Svartbäckfjärdenin hautaröykkiöt). Louhosta kiertää metsätie, jota on osittain pengerrytetty kiviaineksella. Sen kaakkoisosassa, meren rannalla, on kivetty, poteromainen kuoppa, jossa on hyvin säilynyt leivän ja ruoan valmistukseen käytetty ns. ryssänuuni. Paikka on todennäköisesti vanha meren-



kävijöiden levähdyspaikka 1700-luvulta. Niemen pienimuotoinen rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alkupuolelta. Nikuvikenin rannalla sijaitseva **Villa Berga** valmistui 1930-luvulla kauppaneuvos Vikströmin kesähuvilaksi ja kuuluu nykyisin Keravan kaupungin ulkoilualueeseen.

Svartbäckfjärdenin hautaröykkiöt m4 Svartbäckfjärdenin länsirannalla on kahdeksan merenrantakallioille nauhamaisesti sijoittunutta pronssikautista hautaröykkiötä, jotka ovat halkaisijaltaan 5–12 metriä. Röykkiöistä pohjoisin sijaitsee Ilvardenin saarella ja eteläisin Storholmenin niemen eteläkärjessä. Osa kalmistoista sijaitsee suljetulla teollisuusalueella.

Emsälön kartano n4 Emsälön kartanoympäristö saaren pohjoispäässä on 1800-luvulta ja sen rakennukset 1800–1900-luvulta. Kartanon koillispuolella sijaitseva suuri **Davidsnäsin** huvila rakennettiin 1920-luvulla 1700-luvun tyyliin. Rakennukset ovat osa Emäsalon kulttuurimaisemaa.

Orrby n4 Orrbyn perinteisen kylämiljöön muodostavat kolme suurta tilaa, **Nedre Fadders**, **Övre Fadders** ja **Orras** entisine mäkitupineen. Asutus on sijoittunut mutkittelevan kyläraitin varrelle. **Stor-Orrasin** ja **Lill-Orrasin** suuriokoiset, kaksikerrokiset päärakennukset sijaitsevat vanhan kylätontin paikalla. Niiden nykyinen ulkoasu on peräisin 1900-luvun kunnostuksista. Tilojen pihapiireihin kuuluu eri-ikäisiä hirsirakenteisia talousrakennuksia. Kylän pohjoispuolella, saaristotien varrella, sijaitsevat 1800-luvun alussa Faddersin tilasta jaetut **Nedre Fadders** ja **Övre Fadders**. Paikalla on ollut asutusta viimeistään 1700-luvun lopulta lähtien. Tilojen päärakennukset ovat vanhimmilta osiltaan 1820–30-luvulta, niitä on laajennettu ja korotettu 1900-luvun vaihteessa. Molempiin pihapiireihin kuuluu useita 1700–1800-luvun talousrakennuksia. Kyläasutus on täydentynyt 1900-luvun kuluessa uudemmilla asuinrakennuksilla. Kylä on osa Emäsalon kulttuurimaisemaa.

Bengtsby n4 Bengtsby on säilyttänyt vanhan tiiviin rakenteensa. Kyläasutus on sijoittunut pellon ja metsän rajalla kulkevan saaristotien varteen sekä metsäiselle, peltojen ympäröimälle kukkulalle rannan läheisyyteen. **Grönkullan** ja **Nygårdin** 1700-luvun päärakennukset sijaitsevat tien varrella. **Nygrannin** 1700-luvun talo on vanhalla kylämäellä. Perinteisiä 1800-luvun pihapiirejä ovat mm. Nilsas (Hem), Sandkulla, Stenstorp ja Rönnbacka. **Koulurakennus** on 1900-luvun alusta ja jugendvaikutteinen seurantalo **Midgård** vuodelta 1912. Kylä on osa Emäsalon kulttuurimaisemaa ja kuuluu valtakunnallisesti merkittäviksi luokiteltuihin Porvoon saaristokyliin.

Varlax n4 Perinteistä talonpoikauskulttuuria edustava Varlax sijaitsee suojaisan lahden pohjukassa. Merenlahti rantaniittyineen on tärkeä osa kylämaisemaa, jonka asutus on keskittynyt saaristotien varteen. Knutsin yksikerroksinen päärakennus on säilyttänyt 1700-luvun ulkoasunsa. Sen pihapiiriin kuuluu mm. kaksi 1700-luvun luhtiaitaa, talli, riihi ja hirsinavetta 1800-luvun alusta. Maantien vastakkaisella puolella sijaitsee **kylä-kappeliksi** vuonna 1955 sisustettu entinen talonpoikausrakennus, jonka hirsirunko on 1800-luvun alusta. Kappelin pohjoispuolella sijaitsevassa Varmansissa on säilynyt kaksi vanhaa asuinrakennusta, joista vanhempi on 1700-luvulta. Maantien varren uudempi, mansardikattoinen, jugendvaikutteinen päärakennus on vuodelta 1915. Kylä on osa Emäsalon kulttuurimaisemaa.

Halsvik ja länsirannan kalastajatilat n4 Halsvikin pohjukassa sijaitseva **Villa Söderhjelm** on rakennettu 1918 vanhan kalastajatorpan paikalle. Alkuperäisessä asussaan säilyneen kaksikerroksisen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Marius af Schultén. Huvilan pihapiirissä on muualta siirretty vanha kalastajatorppa ja talousrakennuksia. Vanhojen kalastustilojen osia on säilynyt Emäsalon länsirannalla myös **Kattslättissä**, **Styrsvikenissä**, **Kvarnvikenissä** ja **Korsvikenissä**.

Hermansö (Hermanninsaari) ja Björkholmin luotsiasema n4 Hermanninsaari kuului 1400-luvulla mahdollisesti Viipurin dominikaaniluostarille, 1800-luvulla siellä oli kaksi torppaa. Vuonna 1948 saareen muodostettiin kuusi asutustilaa Suomenlahden Tytärsaaresta evakkoina tulleille kalastajaperheille. Saaren vanhin huvila **Björknäs** on joko 1800-luvun lopusta tai vuodelta 1920, ja siihen liittyy 1880-luvun asuinrakennus. Huvilan lähetyvillä on kolme pientä, 1930–40-luvulla rakennettua asuin- ja lomarakennusta. Hermansö on osa Haikon kartanoa ympäröivää kulttuurimaisemaa.

Limpanin niemellä on entinen Porvoon **luotsiasema (Björkholm)**, jonne luotsitoiminta siirrettiin 1899 kaupungin edustalla sijaitsevalta Svinöltä (Sikosaari). Samana vuonna valmistui poikkeuksellisen kookas ja koristeellinen nikkarityylinen luotsitupa, joka on nykyisin parhaiten rakennusajankohtansa asussa säilynyt luotsivartiotupa Suomenlahdella. Alkuperäisessä asussa olevat sisätilat käsittävät pienen tuvan ja kamarin. Valtakunnallisesti merkittävään kokonaisuuteen kuuluu purjevaja ja vanha laiturirakennus samalta ajalta.

Tolkkien teollisuusympäristö n4 Tolkkinen oli ilmeisesti suurimmaksi osaksi asumaton, kunnes sinne perustettiin 1870-luvulla höyrysaha ja tiiliruukki. Kauppaneuvos August Eklöf, jolla oli sahatoimintaa myös Hamarissa, osti molemmat teollisuuslaitokset 1885. Hän perusti Tolkkiin 1893 sulfiittiselluloosatehtaan, jonka myötä syntyi merkittävä teollisuusyhdyskunta suurine tehdas-, satama- ja puunkäsittelylaitoksineen sekä laajoine asutusalueineen. Vanhimmat teollisuusrakennukset ovat 1900-luvun vaihteesta ja ne sijaitsevat suljetulla teollisuusalueella. Selluloosatehdas lopetti toimintansa 1975 ja alueella myöhemmin toiminut saha vuonna 2009. Tolkkisissa toimi pitkään myös telakka. Ympäristössä on runsaasti vanhoja työväenasuntoja, joista vain osa on säännöllisesti rakennettu.



Stor-Kroksnäsän ja Lill-Kroksnäsän tilat n4 Kroksnäsän 1500-luvulta periytyvä tila oli jo varhain jakaantuneena kahteen osaan, Stor- ja Lill-Kroksnäsiin, jotka muodostavat yhdessä merkittävän maisemakokonaisuuden. Porvoon kirmaasin lehtori Johan Borgström ja hänen poikansa J.B. nuorempi perustivat Stor-Kroksnäsiin hedelmäpuutarhan ja viljelivät siellä jo 1750-luvulla silloin vielä harvinaista perunaa.

Stor-Kroksnäsän kartanon talonpoikaistyylinen päärakennus paloi 1913. Pankinjohtaja Allan Juselius rakennutti jo seuraavana vuonna sen tilalle arkkitehti Karl Lindahlin piirtämän mansardikattoisen rakennuksen. Tilalla toimii nykyisin koushotelli.

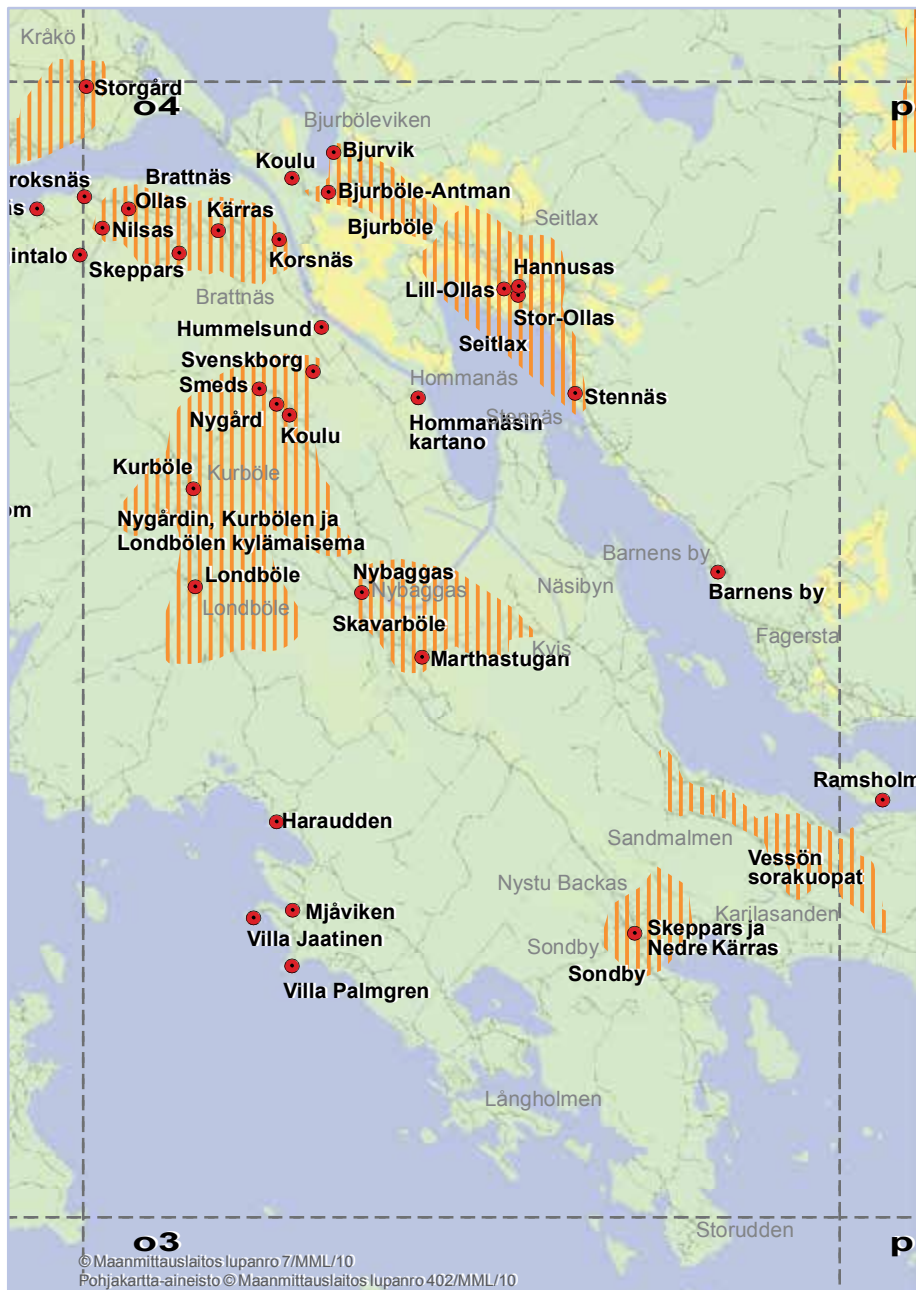
Johan Borgström nuorempi osti Lill-Kroksnäsän tilan 1798 ja perusti sinne suuren puutarhan. Hän rakennutti päärakennuksen eteläosan vuoden 1800 tienoilla. Rakennuksen pohjoispäätyyn lisättiin 1800-luvun puolivälissä useita huoneita. Stor-Kroksnäsän 1850-luvulta omistaneen lehtori Daniel Lindhin ystävä ja kollega J.L. Runeberg vietti kesänsä Lill-Kroksnäsissä kolmen vuosikymmenen ajan. Yksikerroksinen, punainen "Runebergin talo" siirrettiin nykyiselle paikalleen 1968.

Vessön huvilat o4 Vessön länsirannalla on huomattavien arkkitehtien suunnittelema huviloita, jotka ovat nähtävissä vain mereltä käsin. Huviloista pohjoisin on 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä peräisin oleva jugendityylinen **Villa Ekblom**, jonka on piirtänyt arkkitehti Sigurd Frosterus. Suuri, valkoinen, funktionalistityylinen **Villa Jaatinen** vuodelta 1937 on arkkitehti Erik Bryggmanin käsialaa. Punaisen, 1920-luvun klassismia edustavan **Villa Palmgrenin** on suunnitellut arkkitehti Armas Lindgren. Huviloiden lähellä sijaitseva **Haraudnenin** kalastustila on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä 1870-luvulta, jolloin virolaiset uudisasukkaat rakensivat tilan kuusi hyvin säilynyttä rakennusta. Rannassa on pärekattoinen venevaja.

Vessön sorakuopat o4 Vessön itäisillä rannoilla on maamme suurimmat soranottoaikat. Täältä on laivattu hiekkaa etupäässä pääkaupunkiin jo sen perustamisesta lähtien. Toiminta jatkuu edelleen ja muodostaa siten maamme vanhimpiin kuuluvan katkeamattoman teollisen perinteen. Osin maisemoidut kuopat ovat maisemallisesti vaikuttavia nähtävyyksiä.

Mjåviken o4 Vessön länsirannalla sijaitseva Mjåviken on muinainen nuotanvetolahti, jonka pohjukassa on 1800-luvun jälkipuoliskolta periytyviä kalamajoja. Yöpymiskämpä on samaa tyyppiä kuin myöhemmät Lapin erämaatuvat. Alue on rauhoitettu ja avoin yleisölle.

Brattnäs o4 Brattnäsän vanhassa kylässä on runsaasti iäkästä rakennuskantaa. Kylämällä ovat **Kärrasin** entisen sotilasvirikatalon umpiipihaan liittyvä päärakennus 1800-luvun alusta, **Skepparsin** päärakennus 1800-luvun lopusta sekä sen pikkutupa 1700-luvulta ja luhtiaitta 1850-luvulta. Niiden länsipuolella sijaitsevat **Nil-sasin** hyvin säilynyt päärakennus 1800-luvun lopusta ja **Ollasin** rakennus 1800-luvun puoliväliltä. Itäpuolella





sijaitsevan **Korsnäsin** pääarakennus on vuodelta 1897 ja pakaritupa 1800-luvun alusta. Pihapiireissä on vanhoja talousrakennuksia ja puustoa.

Hummelsundin kartano o4 Kolmikymmentuvuotisen sodan (1618–48) aikana tunnetuksi tullut hakkapeiliittojen päällikkö Torsten Stålhandske syntyi Hummelsundissa 1594. Kartanon vuodelta 1875 peräisin ollut pääarakennus paloi 1935, ja sen tilalle rakennettiin arkkitehti Anna-Lisa Stigellin suunnittelema kivitalo.

Hommanäsin kartano (Löfvingen) o4 Hommanäsin kartano muodostui 1600-luvun alussa, ja vuonna 1709 siitä tehtiin luutnantinvirkatalo, jonka tunnetuin haltija oli sissipäällikkö Stefan (Tapani) Löfving vuosina 1736–77. Maisemallisesti huomattavalla paikalla sijaitseva pääarakennus vuodelta 1827 edustaa yksinkertaista empiretyyliä. Myös varhaisemmasta 1700-luvun rakennuksesta on jäljellä osia. Kartanolla toimii majailiike ja tilausravintola. Hommanäs näkyy hyvin myös suojaialta Fladanin väylältä.

Kråkö n4; n5 Kråkön kylien Mörtinäsin, Girsnäsin ja Kristenäsin kautta kiertävä rantatie muodostaa merkittävän maisemakokonaisuuden. Erityisesti saaren länsirannalla on viehättävää, pienimuotoista saaristolais- ja huvila-asutusta. Lukuisat veneveistämöt ovat 1900-luvulla antaneet saarelle oman erityisleimansa. Kråkön kaakkoisosassa sijaitseva **Storgård** tunnetaan jo 1500-luvun puolivälistä. Sen maisemallisesti huomattavalla paikalla sijaitseva yksikerroksinen pääarakennus on valmistunut 1921, talousrakennukset ovat eri aikakausilta.

Nygårdin, Kurbölen ja Lönbölen kylämaisemat p4 Vessöön keskiosassa sijaitsevaa, kolmen kylän muodostamaa maisemakokonaisuutta hallitsevat laajat viljelyalueet. Asutus on sijoittunut vanhan kylätien varteen, peltojen ympäröimille kukkuloille ja pellon ja metsän reunavyöhykkeelle. Maisemaa pohjoisessa rajaava **Nygårdin** kylä on näkyvällä paikalla maantien varressa. Eri ikäisistä pihapiireistä koostuva asutus on muodostunut viimeistään 1800-luvun kuluessa. Parhaiten säilyneisiin rakennuksiin lukeutuu **Smeds**, jonka pihapiirissä on vanha päärakennus vuodelta 1907, 1800-luvun luhtiaitta ja hirsirakenteinen navetta. Kylän yksikerroksinen, hirsirakenteinen **kansakoulu** valmistui 1893 ja seuratalo **Svenskborg** 1916.

Vierekkäiset **Kurbölen** ja **Lönbölen** kylät periytyvät keskiajalta. Kurböle koostuu kolmesta kallioisille kumpareille rakennetusta maalaistalosta sekä pienemmistä asuinrakennuksista. Osittaisesta uudisrakentamisesta huolimatta kylä on säilyttänyt vanhan rakenteensa. Päärakennusten nykyinen ulkoasu on pääosin 1900-luvun alusta. Kylämaisemaan kuuluvat myös laidunalueet ja katajaiset niittysaarekkeet.

Lönbölen tiivis ryhmäkylä on säilyttänyt perinteisen luonteensa ja rakennuskantansa. Se kuuluu valtakunnallisesti merkittäviksi luokiteltuihin Porvoon saaristokyläin. Asutus koostuu mutkittelevan kylänraitin varrella sijaitsevista neljästä vierekkäisestä kookkaasta maalaistalosta ja pienemmistä asuinrakennuksista sekä niiden talousrakennuksista. Hyvin hoidettujen pihapiirien rakennuskanta on pääosin 1800-luvun lopulta. Kylässä on säilynyt myös vanhaa puustoa.

Skavarböle o4 Skavarbölen kylä koostuu kuudesta tilasta, joista neljä on sijoittunut kylätien varrella sijaitsevalle mäelle. Kylän pohjoispuolella, Vessöntien varrella, on **Nybaggasin** rinteesen rakennettu laaja taloryhmä, jonka vanha päärakennus on vuodelta 1812. Qvis-Vilhelmsin **Marthastugan** Skavarbölentien varrella on 1700-luvun asuinrakennus, jossa toimii nykyisin kotiseutumuseo.

Sondby o4 Perinteisen tiiviin luonteensa säilyttänyt Sondbyn ryhmäkylä kuuluu valtakunnallisesti merkittäviksi luokiteltuihin Porvoon saaristokyläin. Intiimin kylämiljöön huomattavimpia rakennuksia ovat 1700-luvulta periytyvä vanha kruununpuustelli **Skeppars** aittoineen, vastapäinen **Nedre Kärrasin** päärakennus vuodelta 1769 ja aitta 1700-luvulta sekä Backaksen päärakennus vuodelta 1813 ja sen 1700-luvun aitta. Kylän pohjoisosassa sijaitsevan Nystubackaksen päärakennuksen runko on 1700-luvulta ja nykyasu 1900-luvun alusta.

Seitlax o4 Kapean merenlahden pohjukassa sijaitseva keskiaikaisperäinen Seitlax on säilyttänyt isojaosta huolimatta perinteisen ryhmäkyläluonteensa. Maatilat ja pienemmät asuinrakennukset ovat sijoittuneet melko tiheästi kylän läpi kulkevan, viimeistään 1700-luvun lopulta käytössä olleen maantien varteen ja sen lähituntumaan. Hyvin säilyneisiin pihapiireihin lukeutuvat mm. Stor-Ollas, Lill-Ollas ja Hannusas. **Stor-Ollasin** päärakennus on 1800-luvun lopulta ja luhtiaitta 1700-luvulta, **Lill-Ollasin** satulakattoinen päärakennus

vuodelta 1895 ja **Hannusasin** kaksikerroksinen asuinrakennus vuodelta 1914. Entinen kyläkauppa **Stennäs** valmistui vuonna 1902. Kyläasutuksen lomassa sijaitsevat pellot ovat olleet viljeltyjä viimeistään 1700-luvulta lähtien.

Barnens by o4 Barnens by -yhdistyksen perustama, vuonna 1928 avattu orpolastenkoti rakennettiin vuorineuvos Leonard Baumgartnerin luovuttamalle tontille. Siitä ei haluttu luoda tavanomaista, laitosmaista lastenkotia vaan "kylä", jossa oli useita pieniä "koteja" ja mahdollisimman kodinomaiset olosuhteet. Aloitteen tekijä rouva Eva Lindfors oli saanut ajatuksen Skotlannista, jossa hän oli tutkinut sosiaalityötä mm. Glasgow'n ulkopuolella sijaitsevassa The Orphan Homes -kylässä. Ensimmäisestä rakennusvaiheesta on jäljellä merenrannassa sijaitseva rapattu yksikerroksinen rakennus vuodelta 1927. Vuonna 1936 valmistui arkkitehti Hilding Ekelundin suunnittelema funktionalistinen kappelirakennus Mikaelskapellet, lastenkoti Hemmet Pia ja koulu. Alueella on myös uudempia rakennuksia, jotka liittyvät mm. alueen nykyiseen toimintaan kehitysvammaisten asuin- ja palvelukeskuksena.

Bjurböle o4 Bjurbölenlahden rannalla sijaitsevan **Bjurvikin** empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1863. Sen talousrakennukset on mahdollisesti suunnitellut rakennusmestari Heikki Siikonen. Puutarhasuunnitelma 1900-luvun alusta on puutarha-arkkitehti Paul Olssonin tekemä. Läheinen **Bjurböle-Antmanin** kaksikerroksinen päärakennus on alunperin 1700-luvulta. Bjurbölen **kansakoulu** valmistui 1900-luvun vaihteessa. Kylä on tunnettu meteoriitista, joka putosi lahteen vuonna 1899.

Kardragin kartano p4 Kardragin kartano muodostettiin 1600-luvun alussa. Sen vanha, paritupatyyppinen päärakennus on vuodelta 1749 ja uudempi päärakennus 1800-luvun vaihteesta. Myös pakaritupa ja pari aittaa ovat vanhoja. **Långviken** on kartanon vanha torppa, jonka päärakennus on 1800-luvun alusta ja aitta, vaja sekä sauna 1800-luvulta. **Lökuddenin** huvila on peräisin 1900-luvun alkuvuosilta ja **Vikuddenin** 1800-luvun lopusta. Vessön itäpuoleiselta väylältä pääsee Kardragiveniin, josta kartanokokonaisuus näkyy hyvin.

Bökars p4 Kymin Oy:n toimitusjohtaja Einar Ahlman rakennutti Bökarsin tilan eläkepaikakseen. Arkkitehti Bertel Liljequistin suunnittelema päärakennus valmistui 1930–35. Tavoitteena oli luoda paikasta aito uusmaalainen viljelytila – sen mailla sijaitsi esimerkiksi riihi ja tuulimylly. Bökars tuli tunnetuksi, kun se siirtyi Marimekon perustajien Armi ja Viljo Ratian haltuun 1960-luvun puolivälissä. Bökarsista länteen sijaitsee arkkitehti Hilding Ekelundin ensimmäinen toteutettu työ, 1914 valmistunut nuorisoseurantalo **Tallåsa**.

Pirlax (Piirlahti) ja Åbyn kartano p4 Pirlaxin ja Åbyn kartanoiden päärakennukset kuuluvat Piirlahden keskiaikaisperäisen kylän vanhimpaan rakennuskantaan, maantien varteen sijoittunut kylän muu rakennuskanta on pääosin uudistunutta. Piirlahden kartanon 1800-luvulta peräisin oleva päärakennus on uusittu 1915, tiilinen viljamakasiini on 1930-luvulta.

Åbyn kartano on perustettu 1500-luvun puolivälissä. Sen yksikerroksinen, satulakattoinen päärakennus on alunperin 1840-luvulta, siipirakennus vuodelta 1800 ja viljamakasiini 1700-luvulta. Rakennuksia ympäröi vanha puusto.



Ramsholmen p4 Fagerstan edustalla sijaitsevan Ramsholmenin kaakkoiskärjessä on ilmeikäs pienviljelijäkalastajatalo. Sen vanhimmat rakennukset, päätalo ja aitta, ovat 1800-luvun alkuvuosilta. Punainen rakennusryhmä näkyy hyvin väylältä.

Vålx (Voolahiti) p4 Vålx levittäytyy laajalle rantatien varrella sijaitsevaan Rantakylään (Strandbyn) ja kylätien varrella sijaitsevaan Ylikylään (Övre byn). Merenkulku on ollut tärkeä elinkeino kylässä, joka on ollut aikanaan mm. parinkymmenen hiekkajaalan kotisatama. Moni niistä on nykyisin nähtävissä Helsingin keskustan rannoilla.

Andersböle (Anttila) I5; m5 Andersbölen vanhin asutus on sijoittunut Mustijoen länsirannan kallioisen mäen kaakkoisreunaan, missä sijaitsevat nykyisin **Pävalsin** ja **Nygrannin** tilat. Erityisesti jälkimmäisen

pihapiiri ja rakennuskanta on hyvin säilynyt. Suurikokoinen, kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1892. Kylän itäpuolella, lähellä Mustijokea, sijaitsevat mm. osittain muutettu entinen **koulurakennus** sekä **Präst-backan** 1800-luvun alusta peräisin oleva pihapiiri. **Seisakerakennus** valmistui Porvoon–Keravan radan varrelle 1870-luvun alussa. Viljelymaiseman halki kulkee keskiaikaisperäinen Kuninkaantie.

Boen kartano (Högvallan kotisiskoulu) m5 Boesta kehittyi Henrik Adlercreutzin aikana 1750-luvun puolivälissä mallitila. Hyvin säilyneet kartanorakennukset sijaitsevat keskiajalta periytyvällä asuinpaikalla. Tor-nillinen päärakennus on rakennettu useassa vaiheessa 1850-luvun puolivälistä lähtien. Länsipäädyn kookas torni on vuodelta 1916, samoin kuin pylväikkö ja eteläjulkisivun lasivilpola. Svenska småbruk och egna hem-yhtiö palstoitti kartanon maat 1925, ja sen seurauksena syntyi kymmenkunta uutta maatilaa. Kantatila ja päärakennus ympäristöineen myytiin 1927 Högvalla Ab:lle, joka perusti paikalle kotitalouskoulun. Vanhan Kuninkaantien linjaus kulkee kartanon pohjoispuolitse Mustijokea seurailleen. Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustaa kartanon lounaispuoleiselta kalliolta löydetty rautakautinen hautaröykkiö.

Hindhår (Hinthåara) m5 Hinthåaraan 1870-luvun alussa avattu rautatieasema muodostui tärkeäksi ympäröiville kylille ja myös osalle Pornaisten pitäjää. Hyvin säilyneellä asemalla on Porvoon–Kerava-radnan perustyyppin mukainen **asemaraken-nus**, asemapäällikön asunto, talousrakennus, sauna ja tavaramakasiini. Rakennukset muodostavat valtakunnallisesti merkittävän asemamiljöön.

Kylästä muodostui 1900-luvun alkuun mennessä tyypillinen asema- ja tehdasyhdyskunta. Sinne perus-tettiin nahkatehdas ja meijeri. **Hindåsan** seurantalo valmistui 1925 G. Strandbergin piirustusten mukaan.

Hindhårin kartanon päärakennus on 1800-luvun puolivälistä, mutta sitä on laajennettu 1900-luvun alussa. Läheiset työväenasunnot ovat myös 1800-luvun puolivälistä. Högvalla Ab osti kartanon vuonna 1923 ja siirsi sinne kotitalousseminaarin. Kun Högvalla vuonna 1927 muutti Boen kartanoon, siirtyi Hindhåaraan Svenska teoretiska kreaturskötarskolan. Vuodesta 1939 kartanolla toimi Suomen ensimmäinen kotisiskoulu, josta tuli myöhemmin Folkhälsanin kodinhoitajakoulu. Kartanon maat palstoitettiin 1920-luvulla.

Norr- ja Söderveckosken (Yli- ja Ali-Vekkoski) kylät m5 Norr- ja Söderveckosken keskiaikaisperäisten kylien vanhin asutus palautuu kivikauteen, mistä kertovat Västerkattronsin ja Norrärkernin asuinpaikkalöy-döt Söderveckosken laajan peltoaukean reunoilla. Etelässä aina Mickelsböleen asti ulottuvan peltoaukean itäreunan metsäisillä kukkuloilla on lisäksi kuusi pronssikautista kalmistoa. **Kattrons** on merkittävä talo 1880-luvulta.

Söderveckosken vanhin kyläasutus on sijoittunut kallioiselle kumpareelle joen etelärannalle. Viimeistään 1700-luvulta lähtien asutus levisi etelämmäksi peltoaukean länsilaidalle, vanhan maantien varteen. Kylämaen nykyinen rakennuskanta on pääasiassa 1900-luvulta, mutta sen ryhmäkylämäinen rakenne on edelleen hyvin nähtävissä. Vaikka rakennuskanta on kylässä monin paikoin uusiutunutta, on siellä säilynyt useita vanhim-milta osiltaan 1800-luvun ja 1900-luvun alun asuinrakennuksia pihapiireineen, mm. sepän asumus talous-rakennuksineen.

Kuninkaantien ja Mustijoen risteyksessä sijaitseva Norrveckoski on väljästi rakentunut kokonaisuus. Kylässä sijaitsi toinen pitäjän kahdesta kestiekievarista. Vanhaa rakennuskantaa on mm. **Gästgivar-sin, Mat-tasin, Nedre Jonnasin ja Storbondasin** tiloilla. Kylässä on ollut mylly keskiajalta lähtien, ja 1900-luvun alussa sinne rakennettiin sähkölaitos. Mustijoen ylittävä luonnonkivirakenteinen silta Bolla Bro on peräisin 1900-luvun alusta. Sen lähiympäristölle antaa leimansa nelikerroksinen, valkoiseksi rapattu **myllyrakennus** Vekkoski–Andersböle-vetektivarna vuodelta 1934, joka edusti valmistuessaan erittäin modernia tekniikkaa. Kylän halki kulkevan rautatien varrella on säilynyt oletettavasti 1900-luvun alussa valmistunut pieni **asema-rakennus**. Kylän suomenkielinen nimi otettiin 1920-luvulla käyttöön rautatiepysäkin nimenä.

Åminsby m5 Åminsbyn kylän asutus on sijoittunut Mustijoen molemmin puolin, lähelle jokisuuta. Mai-semallisesti näkyvällä paikalla sijaitseva **Nybacka** on entinen kapteenin virkatalo. Sen aumakattonen, yksi-kerroksinen päärakennus on 1700-luvulta tai 1800-luvun alusta. Viljelysten ympäröimän **Grejsin** tilan yksi-kerroksinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta, nykyinen ulkoasu on peräisin 1900-luvun

kunnostuksista. Pihapiiriin kuuluvat lisäksi 1800-luvun luhtiaitta, navetta, sauna sekä tupamainen asuinrakennus. Molemmat tilat näkyvät hyvin kylätieltä ja kuuluvat Mustijoen kulttuurimaisemaan.

Tjusterby (Tyysteri) n5 Tjusterbyn (Tyysterin) vanhassa myllykoskessa on ollut 1700–1800-luvulla useita myllyjä sekä vanuttamo ja sirkkelisaha. Kosken partaalle rakennettiin 1913 Porvoon maalaiskunnan ensimmäinen vesivoimaa käyttävä **sähkölaitos**. Koskimaiseman vanhimmissa kerrostumista ovat säilyneet viimeistään 1700-luvulta peräisin oleva tielinjaus, Kuninkaantie, sekä vuonna 1915 rakennettu, seudun vanhimpiin lukeutuva betonisilta. Kosken partaalla sijaitsee entinen myllärintupa 1800-luvun alusta. Koski on osa valtakunnallisesti arvokasta Mustijoen kulttuurimaisemaa.

Drägsbyn (Trekilä) kartano n5 Keskiajalla syntyneen Drägsbyn kartanon kaksikerroksinen, puinen päärakennus on valmistunut 1820-luvulla mahdollisesti arkkitehti C.L. Engelin suunnitelmien mukaan. Rakennusta muutettiin 1880-luvulla, mutta alkuperäinen empireasu palautettiin 1920–21, ja siihen lisättiin arkkitehti Birger Brunilan suunnittelemat matalat päätysiivet. Valtava kivinavetta, viljamakasiini sekä työväenasunto ovat 1880-luvulta. Rakennuksia ympäröi lajivalikoimaltaan huomattava puutarha ja vanha puisto. Valtakunnallisesti merkittävän, yksityisomistuksessa olevan kartanoympäristön rakennuksia ei näe julkiselta tieltä.



Karleby (Kaarlela) kartano n5 Mustijoen rannalla sijaitsevaa Kaspersbackan säteriä ruvettiin 1700-luvulla kutsumaan Karlebyn kartanoksi. Tila kasvoi suureksi kapteeni K.F. Krookin aikana 1826–60. Entisen säterirusthollin hyvin säilynyt, tiivis rakennuskokonaisuus muodostuu kolmesta asuinrakennuksesta sekä useista talousrakennuksista, joihin lukeutuvat mm. suuri kivinavetta, kivikellari, lato ja paja. Keskeissalittyypisen, yksikerroksisen päärakennuksen keskiosa on 1880-luvun alusta. Talousrakennukset ovat 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Mustijoen kulttuurimaisemaan kuuluva kartano näkyy hyvin moottoritieltä ja ohikulkevalta kylätieltä, ja se on osa. Mustijoen kulttuurimaisemaa

Brasaksen tila n5 Mustijoen itärannalla valtakunnallisesti arvokkaassa kulttuurimaisemassa sijaitsevan Brasaksen tilan omistajat tunnetaan jo 1500-luvulta. Tila liitettiin 1700-luvun alussa Kiialan kartanoon, jonka omistaja, tehtailija K.A. Lewin uusi rakennuskantaa 1880-luvulla. Kartanon yksikerroksinen päärakennus on siirretty nykyiselle paikalleen Helsingistä, Rikhardinkadun ja Kasarmikadun kulmasta vuonna 1879. Tila sai 1900-luvun alussa kartanomaisen ilmeen ja päärakennus pitkän keittiösiiven. Hyvin säilyneeseen kartanoympäristöön kuuluvat hoidettu luonnonpuisto ja päärakennuksen itäpuolella sijaitseva talouspiha, jossa on kaksi työväen asuinrakennusta sekä luonnonkivirakenteiset navetta ja viljamakasiini vuodelta 1903. 1700-luvun lopun rakennuskannasta on säilynyt entinen paritupatyypinen päärakennus, luhtiaitta ja viljamakasiini vuodelta 1777.

Finnby (Suomenkylä) n5 Finnby-nimi esiintyy lähteissä ensimmäisen kerran 1540 ja on mahdollisesti peräisin siitä, että sisämaan suomalaiset oleskelivat kylässä tullessaan keskiajalla rannikolle tekemään kauppaa. Vanha kyläkeskusta on rakentunut nauhamaisesti Porvoonjokilaaksosta nousevalle mäenrinteelle. **Bergs-tan** kartanolle 1800-luvulla suurimmaksi osaksi kuuluneella alueella ei toteutettu isojakoa, joten useimmat tilat ovat vanhoilla paikoillaan. Vanhaa rakennuskantaa on mm. Lill-Knutsin ja Nedre Påsin tiloilla. Suomen- ja ruotsinkieliset **kansakoulut** valmistuivat 1908. **Bergstan** kartanon päärakennuksen rakennutti Sven Hougberg 1867–68 Konstantin Carstenin piirustusten mukaan. Hougberg kehitti myös maanviljelystä sekä perusti höyrysahan ja tiiliruukin. Kartanon kolme työväenasuntoa ovat 1900-luvun vaihteesta.

Jerusalembergetillä on moniperiodinen kolmen kiviröykkiön ryhmä. Alueella on myös aikoinaan ollut useita jatulintharhoja. Suomenkyläntieltä avautuu mahtavia näkymiä Porvoonjokilaaksoon. Kylä on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoonjokilaakson kartano- ja kylämaisemaa ja Porvoonjokilaakson kansallismaisemaa.

Saxby (Saksala) n5 Saksala on perinteisen ilmeensä ja tiensä säilyttänyt kylä, jossa on 1800-luvun rakennuskantaa mm. Nickarsin, Martinsin ja Mickelsin tiloilla. Kylässä on säilynyt myös kolme vanhaa mäkitupaa. Vanha **kansakoulu** on vuodelta 1896. Kylään on sen nimen perusteella vanhastaan liitetty teoria saksalaisten varhaiskeskiaikaisesta kauppapaikasta. Saxby on varhaisista ajoista tunnettu myös tiilentekijöistään. **Saksanniemen** tila muodostui vasta 1800-luvun puolivälissä. Sinne perustettiin poliisikoulu 1917, ja myöhemmin siellä toimi lastenkoti ja kouluja.

Vastarannalla sijaitseva **Kallolan** tila muodostui 1852. Sen vanha päärakennus paloi 1931, mutta kaksi 1800-luvun siipirakennusta on yhä jäljellä. Tilaa ympäröi vanha puisto. Kylä on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoonjokilaakson kartano- ja kylämaisemaa ja Porvoonjokilaakson kansallismaisemaa.

Haikon kartano ja Villa Edelfelt n5 Haikon kartano kuului 1400-luvun vaihteessa Viipurin dominikaaniluostarille, jonka jälkeen se oli pitkään Stenbock-suvun omistuksessa. Vuonna 1871 kartanon osti Krimin sodassa (1853–56) kunnostautunut kenraali S.A. von Etter. Venäjän vallankumouksen puhjettua Haikkoon muutti suuriruhtinas Kiril Vladimirovits perheineen. Nykyisen päärakennuksen on suunnitellut arkkitehti Armas Lindgren. Rakennus valmistui 1914, ja sitä on täydennetty 1960-luvulla alkuperäisten piirustusten mukaan. Modernia monumenttityyliä edustavan rakennuksen kuutiomainen keskiosa on kolmikierroksinen ja siivet kaksikerroksiset. Sisätiloja on huomattavasti muutettu kylpylä- ja hotellitoiminnan myötä.

Taidemaalari Albert Edelfelt vietti Haikossa lukuisia kesäiä. Hän siirsi Sipoosta 1880-luvulla **huvilakseen** vanhan, hirsisen asuinrakennuksen, jonka nykyasu on vuoden 1969 tulipalon jälkeiseltä ajalta. Huvilan ympäristössä on säilynyt vanhaa puustoa ja lehtipuukujia. Edelfeltin 1883 rakennuttama pieni **ateljeerakennus** on ollut museona vuodesta 1951 lähtien. Rakennukset muodostavat arvokkaan kokonaisuuden.

Hamari ja Gammelbacka n5 Valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi luokitellulla Hamarin alueella toimi satama 1700- ja telakka 1800-luvulta lähtien. Gammelbackan kartanon 1800-luvun puolivälissä omistaneen senaattori J.A. von Bornin aikana Hamarista muodostui merkittävä saha-, satama- ja telakkayhdyskunta. Hamarin edustalla olevalle **Kaunissaarelle** perustettiin Suomen etelärannikon ensimmäinen höyrysaha 1870 porvoalaisen Aug. Eklöfin yhtiön toimesta. 1890 tapahtuneen tulipalon jälkeen yhtiö rakennutti tilalle uuden laitoksen, josta muodostui yksi Uudenmaan harvoista suursahoista. Yhtiö harjoitti myös laivanrakennusta ja puusepänteollisuutta.

Aug. Eklöf Oy rakennutti työväenasuntoja 1800-luvun loppupuolelta lähtien sekä sahasaarille että mantee-reen puolelle. Rakennuskanta tiivistyi 1900-luvun vaihteessa sahatoiminnan nousukauden yhteydessä. Yksikerroksisten mökkien lisäksi alueella on myös kolme vuokrakasarmia. Hamarin ruotsinkielinen **kansakoulu** valmistui 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ja suomenkielinen **kansakoulu** pian sen jälkeen 1919.

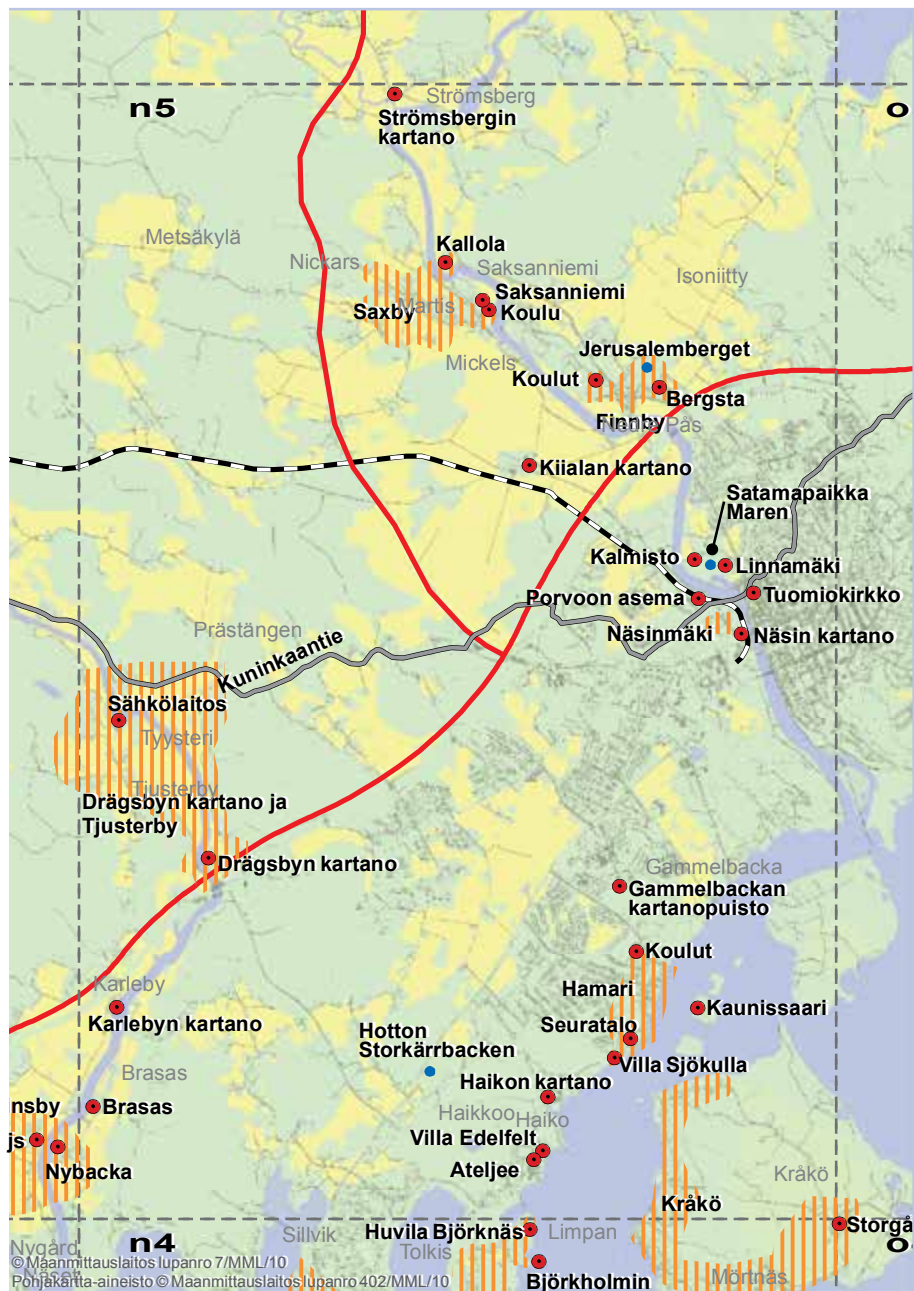
Seurantalo Fridhem rakennettiin 1907. Arkkitehti Theodor Höjjerin suunnittelema **Villa Sjököulla** valmistui 1890-luvun alussa kauppaneuvos Eklöfin kesähuvilaksi. Saha lopetti toimintansa 1955, sen rakennukset tuhoutuivat 1960-luvulla tulipalossa ja loput purettiin. Sahasaarten näkyvimmat jäljelläolevat rakenteet ovat rantaa kiertävät hirsipollarit. Täytemaana on käytetty sahausjätettä. Saarilla on edelleen joitakin rakennusten perustuksia ja mm. kiskoradan pohjia.



Gammelbackan palanutta kartanoa ympäröineestä laajasta **puistosta** on jäljellä muutamia vanhoja tammia ja puistokäytävien pohjia.

Hotton Storkärrbackenin rökkiöt n5 Ajoittamaton, hoidettu muinaisjäänös muodostuu n. kolmestakymmenestä pääosin paksun turpeen peittämästä rökkiöstä, joista ainakin osa liittyyne viljelyyn. Muutamat suurehkot ja varsinkin ns. silmäkivelliset, eli isomman kiven ympärille kootut rökkiöt, saattavat olla rautakautisia hautoja.

Kiaal (Kiala) kartano n5 Kiaal kartanon puinen päärakennus on alunperin kenraali C.J. Adlercreutzin vuonna 1796 rakennuttama, mutta sen kaksikerroksinen, mansardikattoinen ulkoasu on peräisin 1800-luvun





jälkipuolelta. Kartanokokonaisuuteen kuuluu useita 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun välisenä aikana valmistuneita asuin- ja talousrakennuksia, joita ympäröi erityisesti itäsvuoltaan hyvin säilynyt, 1700-luvun lopulla perustettu puisto. Kartanolle johtaa pitkä lehtipuukujja.

Kartano on tullut tunnetuksi taiteilija Albert Edelfeltin syntymäkotina ja hänen maalauksistaan, jotka kuvaavat Porvoon keskiaikaista kaupunkia Kialasta päin nähtynä. Vuonna 1883 kartano siirtyi tehtailija C.A. Lewinille, joka perusti sinne suuren viinätehtaan. Teollisuushistoriallisesti arvokkaita, viinapolttimoon kuuluneet rakennukset ovat 1800-luvun lopulta. Kiala Aktiebolag för jordbruk och industri perustettiin 1906. Vuodesta 1928 aina 1940-luvulle päärakennuksessa toimi Pro Patria -koti sotainvalideille ja sodan uhrien lapsille. Kartano on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoonjokilaakson kartano- ja kylämaisemaa ja Porvoonjokilaakson kansallismaisemaa. Kartanolla toimii nykyisin mm. myymälä ja kesäkahvila.

Porvoon tuomiokirkko n5 Porvoon tuomiokirkon paikalla on oletettavasti ollut 1200-luvulla valmistunut puukirkko. Kivikirkko rakennettiin 1400-luvun alkupuolella, ja nykyiseen mittaan se muurattiin 1400-luvun keskivaiheilla mahdollisesti rostokilaisen rakennusmestari Carsten Nübuhrin johdolla. Tulipalossa 1708 säästyivät keskiläian kuoriholvi ja pohjoislaian holvit. Tuhoutuneet osat rakennettiin uudestaan 1724–33 J.F. Schultzin johdolla. Päätyjen rikas tiilikoristelu on ollut esikuvana monelle keskiajan uusmaalaiselle kirkolle. Kellotapuli on vanhimmilta osiltaan keskialjalta ja yläosaltaan 1700-luvulta. Kirkon historiallista asemaa korostaa sen asema vuoden 1809 valtiopäivien näyttämönä. Kirkon katto tuhoutui tulipalossa vuonna 2006. Viereinen suomalaisen seurakunnan pikkukirkko rakennettiin 1739–47. Kirkot muodostavat valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Linnamäen muinaismuistoalue ja satamapaikka Maren n5 Linnamäen suuri ja näyttävä muinaislinna on keskialjalta, mutta paikalta on löytynyt myös viitteitä vanhemmasta, rautakautisesta käyttövaiheesta. Luonnonmäästä on rakennettu puolustuspaikka kaivamalla ja työntämällä hiekkaa rinteitä alaspäin. Jo 1200-luvulla linnoituksen kupeeseen asutettiin syntynen pieni yhdyskunta. Linnamäen nykyinen ulkoasu on peräisin kuningas Albrecht Mecklenburgilaisen ajalta 1300-luvun lopulta, jolloin pääasiassa puurakenteinen linnoitus uudistettiin ja rinteisiin rakennettiin kaksinkertaiset vallit vallihautoineen. Mäen korkeimmalla kohdalla sijaitseva **Pikkulinnamäen rautakautinen kalmisto** ei liity linnan historiaan – sen rakenne ja esineistö viittaavat Viroon.

Mäen juurella oleva satamapaikka Maren (Maarin lahti) on palvellut ainakin Porvoon pappilaa, mutta todennäköisesti myös linnaa. Madaltuva, umpeenkasvava lahti on erityisen arvokas kasvillisuudeltaan. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Näsinmäki ja Näsin (Näsen) kartano n5 Näsissä on ollut asutusta keskialjalta lähtien. Nykyinen rakennuskanta hautausmaan itäpuolella ryhmittynyt kahteen pihapiiriin, joista toinen on kartanon ja toinen seurakunnan käytössä. Molemmissa on ollut rakennuksia ainakin 1700-luvun lopulta lähtien. Alue on osa Porvoonjoen kulttuurimaismaa.

Näsin (Näsen) kartanon ulkoasultaan ja pohjakaavaltaan 1700-luvun kartanoarkkitehtuuria muistuttava yksikerroksinen, mansardikattoinen päärakennus on todennäköisesti vasta 1830-luvulta, raatimies Johan Holmin ajalta. Kartanon pihapiirissä sijaitsee 1800-luvun asuinrakennus sekä talousrakennuksia. Pihapiirin pohjoispuolella on näköalapaikaksi muokattu suuri siirtolohkare "Näsin kivi". Kartano on kuulunut Porvoon kaupungille vuodesta 1883. Ravintolana toimiva komea ja useasti laajennettu Honkalan (Furunäs) rakennus on vanhimmilta osiltaan 1900-luvun alkupuolelta.

Seurakunnan hautausmaa sirrettiin Näsinmälle 1789. Se kuuluu maamme vanhimpiin kaupungin ulkopuolelle perustettuihin hautausmaihin ja on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi. Rautatieaseman puoleiselle rinteelle haudattiin jo isonvihan (1713–21) aikana ruttoon kuolleita. Hautausmaalla on aateliskappeleita vuosilta 1793–1834 sekä suuri määrä tunnettujen merkkihenkilöiden suku- ja perhehautoja. Ruumishuone on vuodelta 1852. Siunauskappeli valmistui 1907 arkkitehti Gustaf Nyströmin piirustusten mukaan ja sitä on uusittu vuosina 1932 ja 1969.

Porvoon rautatieasema n5 Porvoo–Kerava-rata rakennettiin vuosina 1872–74. Sen varrella oli kaksi asemaa, Porvoo ja Nikkilä, sekä kaksi seisaketta, Hinthaara ja Anttila. Porvoon asema valmistui 1875. Nykyinen asemarakennus vuodelta 1897 on arkkitehtien Ricardo Björnberg ja Waldemar Aspelin suunnittelema. Vanhan Hämeenlinnantien toisella puolella on hyvin hoidettu ratapiha, kunnostetut veturitallit 1870-luvulta ja vuodelta 1902, vesitorni 1870-luvulta, kioskirakennus sekä entinen tavaramakasiini. Kääntöpöydälle johtavalla raiteella on Suomen vanhimmat leveäraiteisen radan kiskot vuodelta 1879. Asemarakennus kunnostettiin 1990-luvulla Itä-Uudenmaan rakennustietokeskuksen käyttöön. Asemaympäristö muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Strömsberg (Virtaala) n5 Porvoon kuninkaankartano mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1413, jolloin määritettiin vanhan Strömsbergissä sijainneen kuninkaankartanon ja uuden Gammelgårdiin (ks. erillinen kohde) perustetun kuninkaankartanon välinen raja. Vanhan kuninkaankartanon oletetaan sijainneen myöhemmän Strömsbergin kartanon paikalla. Porvoon hiippakunnan perustamisen yhteydessä 1723 Strömsbergistä tehtiin piispantalo, jota kaikki Porvoon piispat sittemmin hallitsivat. Kaksikerroksinen puinen päärakennus rakennettiin piispa Paul Krogiuksen aikana 1790-luvulla ja muutettiin satulakattoiseksi 1800-luvun keskivaiheilla. Pihapiirissä on vanha asuinrakennus, viljamakasiini, luhtiaita, riihi ja maitohuone 1800-luvulta. Terasoitu puutopuutarha on puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelema. Historiallisella myllypaikalla on 1920-luvulla rakennettu punatiilinen vesivoimalaitos patoineen sekä mylly. Kylä on osa valtakunnallisesti merkittävää Porvoonjokilaakson kartano- ja kylämaisemaa ja Porvoonjokilaakson kansallismaisemaa.

Sannäsän kartano ja Kreppelby o5; p5 Sannäsän kartano muodostui 1500-luvulla. Sen nykyinen rakennuskanta on syntynyt 1800–1900-luvun kuluessa. Empiretyyliä edustava kaksikerroksinen, puinen päärakennus vuodelta 1837, puutarhan portti 1830-luvulta ja todennäköisesti myös viljamakasiini ovat arkkitehti C.L. Engelin vapaaherra A.G. Mellinin toimeksiannosta suunnittelema. Kartanopuisto on pääosin samanikäinen ja osin puutarha-arkkitehti Paul Olssonin suunnitelmien mukaan 1930-luvulla uudistettu. Talousrakennuksista ovat jäljellä myös vanha väentupa ja navetta. Kokonaisuutta rikkoo vanhan tilakeskuksen keskelle 1974 valmistunut elementtirakenteinen koulutuskeskus. Kartanon maat palstoitettiin 1920.

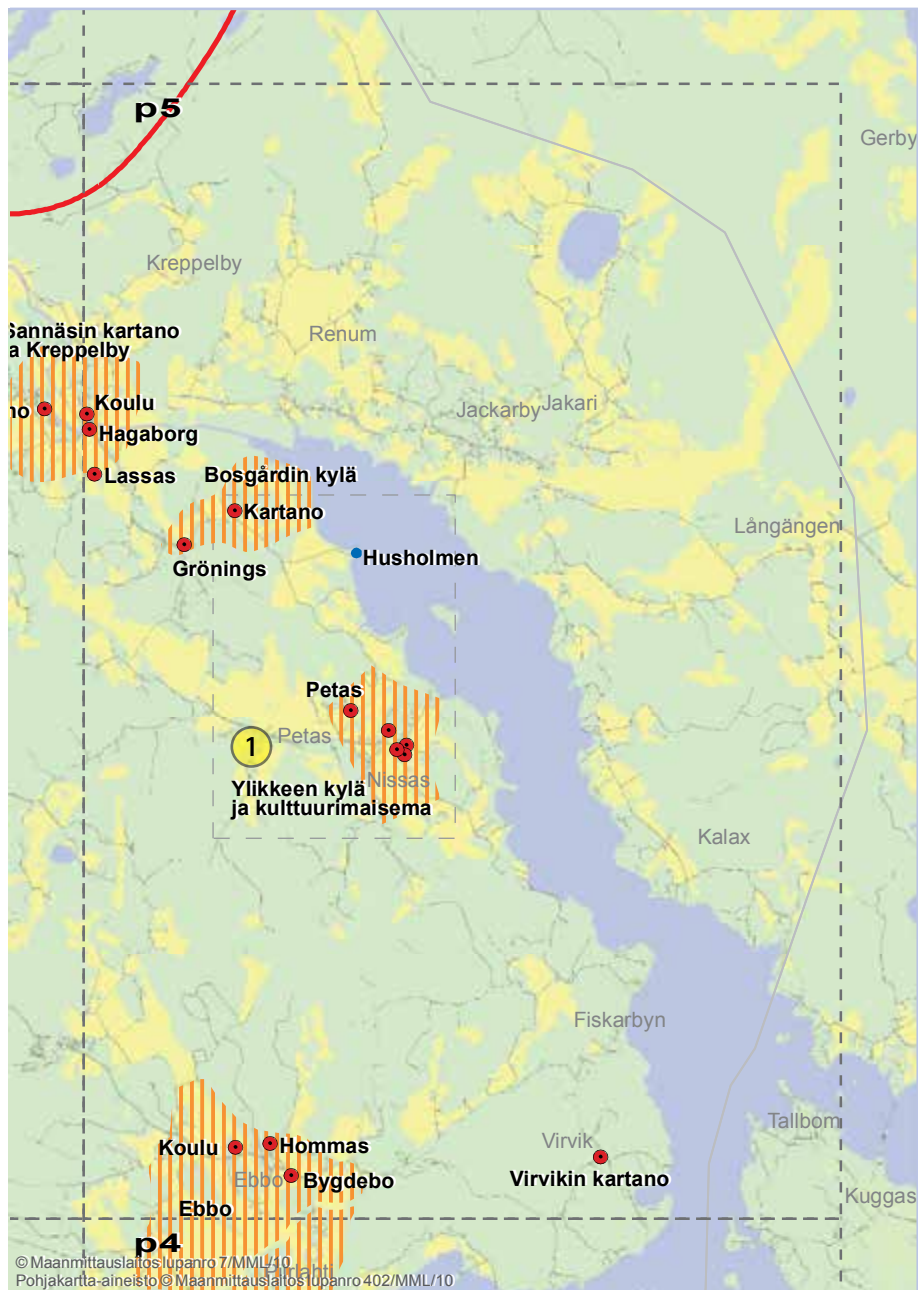
Kartanon eteläpuolella, 1800-luvulta periytyvän maantien ja Iolanjoen risteyksessä sijaitseva Kreppelbyn kyläkeskus on melko harvaan rakennettu. Kylässä on säilynyt A. Lönnqvistin suunnittelema nuorisoseurantalot **Hagaborg** vuodelta 1923, entinen **kansakoulu** vuodelta 1892 sekä 1900-luvun alussa valmistunut kauppa- ja asuinrakennus. Peltomaiseman eteläreunalla sijaitseva **Lassasin** tila on entinen Sannäsän kartanon torppa 1800-luvun puolivälistä. Sen pihapiirissä on säilynyt vanhoja talousrakennuksia, kuten riihi ja kaksi aittaa.

Stensbölen kartano o5 Stensböle on koko maan vanhimpia suurtiloja ja ensimmäinen, jo vuonna 1327 asiakirjoissa mainittu paikka Porvoon pitäjässä. Kartano oli pitkään Rotkirch-suvun omistuksessa. Vuodesta 1990 suurin osa tilasta on kuulunut Svenska Litteratursällskapetille. Kartanon 1814 jälkeen valmistuneen puisen päärakennuksen arkkitehtinä toimi Pehr Granstedt. Rakennuksen leveä ja korkea ristipääty on mahdollisesti 1830-luvulta. Rakennuksen julkisivut on jäsennelty uurretuilla puolipylväillä. Kokonaisuuteen kuuluu myös 1800-luvun talousrakennuksia. Suuri kartanopuisto on perustettu jo 1700-luvulla.



Veckjärvi o5 Staffaksen ja Hongaksen tilat muodostavat yhtenäisen maisemakokonaisuuden, jota ympäröi vanha puusto. **Staffaksen** empiretyylinen päärakennus on peräisin 1800-luvun alusta. Porvoon kaupungin omistuksessa oleva rakennus toimii taidegalleriana. Viereisen **Hongaksen** kaksikerroksinen päärakennus on alunperin 1700-luvun lopusta. Veckjärven rannalla sijaitsevan **Domargårdin** (Tuomarinkartano) 1820-luvulla rakennettu päärakennus paloi 1971, ja se on rakennettu uudestaan vanhaan tyyliin.

Eriksdalin (Eerolan) kartano o6 Eerolan (Eriksdal) 1700-luvun loppuun mennessä perustettu kartano sijaitsee Porvoonjokilaakson ja Iolanjokilaakson välisellä selänteellä, maisemallisesti näkyvällä paikalla vilje-



© Maanmittauslaitos, luvanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos, luvanro 402/MML/10

1:75 000 2 KM

lysten ympäröimänä. Yksikerroksinen, satulakattoinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1840-luvulta, ja sitä on laajennettu myöhemmin. Pihapiiriin kuuluu useita eri-ikäisiä rakennuksia. Työväen asuinrakennus on peräisin 1700-luvulta, saunallinen asuinrakennus 1800-luvulta, ja päärakennuksen pohjoispuolella sijaitseva kookas navetta 1920-luvulta. Muita tilan rakennuksia ovat mm. pesutupa ja viljamakasiini. Kartanorakennuksia ympäröi vanha puutarha.

Illby (Ilola) ja Ilolanjoen kulttuurimaisema o6, 1 Ilolan kylä sijaitsee Ilolanjoen ja Kuninkaantien vanhan linjauksen risteyskohdassa. Alueen vanhimpiin historiallisiin kerrostumiin kuuluvat kylän pohjoispuolisilta, kallioisilta mäiltä tehdyt kivikautiset asuinpaikkalöydöt. Keskiajalla kylän asutus sijoittui **Postimäelle**, missä on säilynyt harvinaisen hyvin yhtenäisen käsityöläis- ja mäkituparakennusten ryhmä 1700–1800-luvun rakennuksineen. Tiiviisti rakennettu mäki on saanut nimensä sen juurella sijaitsevista Nikuksen tilasta, joka oli postitilana 1700–1800-luvulla. Maantien varrella sijaitsi myös kieväri. Valtakunnallisesti arvokas alue on museoitu.



Kylän asutus laajeni 1800-luvun kuluessa mm. Kuninkaantien varteen sekä kylän pohjoispuolelle määle, jossa sijaitsee 1600-luvulla muodostettu **Illby gård** (Ilolan kartano). Sen yksikerroksinen, hirsinen päärakennus 1880-luvun vaihteesta on arkkitehti Alfred Cawénin piirtämä. Tilalla on säilynyt myös muita asuin- ja talousrakennuksia sekä vanhaa puustoa. Kartanon omisti 1900-luvun vaihteessa Pelastusarmeijan Suomeen tuonut maallikkosarnaaja Constantin Boije.

Kuninkaantien varrella sijaitsevista tiloista parhaiten säilyneisiin kuuluu **Fasars**, jonka päärakennus on peräisin 1900-luvun alusta, luhtiaitta ja riihi 1800-luvulta. Ilolanjoen ylittävä puusilta valmistui 1922 ja kylän itäpuolella sijaitseva **seuratalo Sommardal** 1933. Kylän länsipuolella, maantien varrella, sijaitsee suurikokoinen puusepänverstaas vuodelta 1927. Rakennus on ollut aiemmin mahdollisesti kuivaamona. Ilolanjoen rannassa on ollut 1700–1900-luvulla useita myllyjä ja saha.

Bosgårdin kartano ja kyläympäristö p5; p5, 1 **Bosgårdin** vanhalla kyläpaikalla on ollut asutusta keskiajalta lähtien. Porvoon piispa K.G. Ottelin osti Bosgårdin tilan 1840, ja asui siellä kesäisin. Päärakennus on valmistunut vuoden 1800 tienoilla, puuleikkauksin koristellun uusrenessanssiasunsa se on saanut 1890-luvulla. Kartanokokonaisuuteen kuuluu lisäksi 1700-luvulla rakennettu ja myöhemmin uudistettu asuinrakennus, viljamakasiini ja konttorirakennus 1800-luvulta sekä 1880-luvulla rakennetut talli ja navetta. Pihapiirissä on myös uudempia talousrakennuksia. Laajassa ja monipuolisessa puistossa oli aiemmin suuri hedelmä- ja kukkatarha sekä mm. tekolampi, jonka keskellä oli saari. Kartanolle johtaa 1800-luvun puolivälissä istutettu lehtikuusikuja. Myös muu puusto tilalla on huomattavan vanhaa.

Maantien risteyksessä on säilynyt entinen kengittäjänpuustelli **Grönings**. Sen 1700-luvun lopulta periytyvässä päärakennuksessa on myöhempiä laajennusosia. Päärakennus ja luhtiaita on siirretty nykyisille paikoilleen Bosgårdin kartanolta 1840-luvulla. Gröningsin pihapiiriin kuuluu lisäksi hirsirakenteinen, satulakattoinen tallirakennus 1800-luvulta.

Husholmenin muinaislinna p5 Husholmen on keskiaikainen, lähes koskemattomana säilynyt linnanpaikka 1300-luvun jälkipuoliskolta. Se on valtakunnallisesti merkittävä, hoidettu muinaisjäänös. Linnalta avautuu laaja näkymä, joka kuvastaa alueen keskiaikaista asutusrakennetta. Jyrkkäpiirteinen kalliosaari jakaantuu esi- ja päälinnaosaan. Linnoituksessa on kaksi tasannetta, joista ylemmästä, ns. päälinnasta, on jäljellä 20 x 20 metriä laaja linnanpiha, jonka yhteydessä on tornin perustus ja kolme rakennuksen pohjaa. Linna on ollut pääasiassa puurakenteinen. Niemen ympärillä meressä on kolminkertainen paaluvarustus, joka on suojannut linnoitusta meren suunnalta. Paaluihin käytetyt puut on kaadettu 1380-luvulla. Kohteessa on runsas kulttuurivaikutteinen kasvillisuus. Linna on mahdollisesti 1390-luvulla mainittu Wartholm, ”uusi linna Uudella maalla”.



Ebbo (Epo) p5 Epoon 1500-luvulta periytyvä kyläasutus on sijoittunut kallioiselle mäelle, jonka vanhimpiin pihapiireihin kuuluu hyvin säilynyt **Hommasin** entinen rusthollitila. Sen maantien varressa sijaitseva pääarakennus on peräisin 1700-luvulta. Tilaan kuuluu useita 1700–1800-luvun talousrakennuksia sekä työväen asuinrakennus vuodelta 1893. Pihapiirissä on säilynyt myös vanhaa puustoa. Hommasin länsipuoleisella mäellä on säilynyt ruotsinkielinen kansakoulu sekä pienehköjä, mökkimäisiä asuinrakennuksia, joista vanhimmat lienevät 1800-luvulta. Kylän itäpuolella on mansardikattoinen seuratalo **Bygdebo** vuodelta 1927.

Virvikin kartano p5 Pikku-Pernajanlahden suulla sijaitseva Virvikin kartano perustettiin 1600-luvulla. Kartanomiljöön on hyvin säilynyt, ja sitä ympäröi vanha puusto. Empiretyylinen pääarakennus on peräisin 1800-luvun alusta. Porvoon kaupunki osti kartanon 1971. Nykyään se toimii ravintolana Virvikin golfkeskuksen yhteydessä. Porvoon kaupungin ulkoilualueen luontopolulla voi tutustua tyyppilliseen itäusmaalaiseen luontoon.

Yliken kylämaisema p5, 1 Ylike on perinteinen ja omaleimainen itäusmaalainen ryhmäkylä, jonka harvinaisen hyvin säilynyt vanha rakennuskanta, tiestö ja puusto muodostavat valtakunnallisesti arvokkaan kulttuurimiljöön. Kyläkeskuksen muodostavat **Nedre Antaksen**, **Nissaksen**, **Nykullan** ja **Mattaksen** tilat. **Petas** on vanha väepelinvirkatalo. Kylän rakennuskanta on kokonaisuudessaan vanhaa, 1700-luvun ja 1900-luvun alun välissä rakennettua. Useiden asuinrakennusten ulkoasussa on empiren yksityiskohtia, kuten voimakkaita nurkkaliseenjä. Kolme asuinrakennusta on vuorattu päreillä. Vanhat hirsirakennukset ja suuret puut muodostavat tiiviin kujan kylän keskellä haarautuvan raitin ympärille. Piholla kasvaa runsaasti perinteisiä koristekasveja.

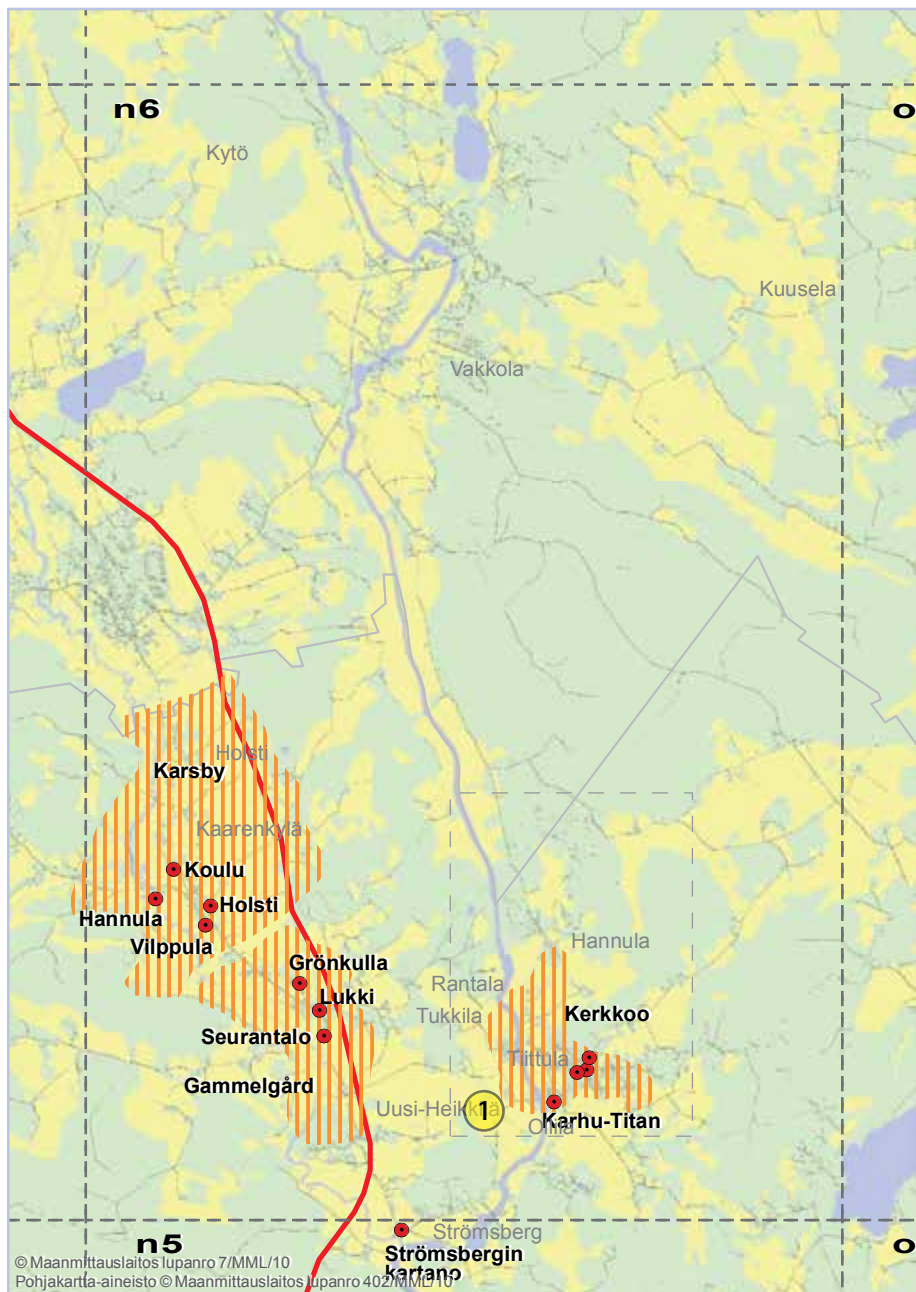
Gammalgård (Vanhamoisio) n6 Gammalgårdin (Vanhamoisio) rakennukset sijaitsevat komeassa maisemassa, jokilaaksoa reunustavilla korkeilla mäillä, pääasiassa 1800-luvun puoliväliin mennessä muodostuneilla rakennuspaikoilla. Kylässä sijaitsi vuoteen 1576 saakka Porvoon uusi kuniinkaankartano (ks. Strömsberg). Sen paikalle perustettiin 1600-luvun lopulla kruununvirkatalo **Grönkulla**, jonka nykyinen, 1920-luvulta peräisin oleva pääarakennus seisoo kylämäen korkeimmalla kohdalla. Siipirakennukset ja kahdeksankulmainen vesisäiliö ovat 1800-luvulta. Kaarenkylään ja Monnkylään johtavan tien vanhin linjaus kulki Grönkullan pihapiiriin kautta, ja siitä pohjoiseen erkaneva haara on edelleen paikallistienä kartanon länsipuolella.

Kylän vanhassa keskustassa sijaitsevan **Lukin** pääarakennus on 1800-luvun loppupuolelta ja uusittu 1900-luvun alussa. Pihapiiriin kuuluu mm. 1700-luvun luhtiaitta. Kylän vanhimpiin rakennuksiin kuuluu myös 1700-luvun loppupuolelta periytyvä Raitovaaran mäkitupa. Raittiusseuran kookas talo (nyk. seuratalo) edustaa kunnassa harvinaista rakennustyyppiä 1930-luvulta.

Karsby (Kaarenkylä) n6 Kaarenkylän vanha kylätontti Valkjärventien risteyksessä on säilyttänyt osan vanhan ryhmäkylän luonteesta. **Holstin** satulakattoinen, paritupatyyppinen pääarakennus on peräisin 1800-luvun lopulta. Hyvin säilyneessä pihapiirissä on 1800-luvulla rakennettu luhtiaitta ja vanhaa puustoa.

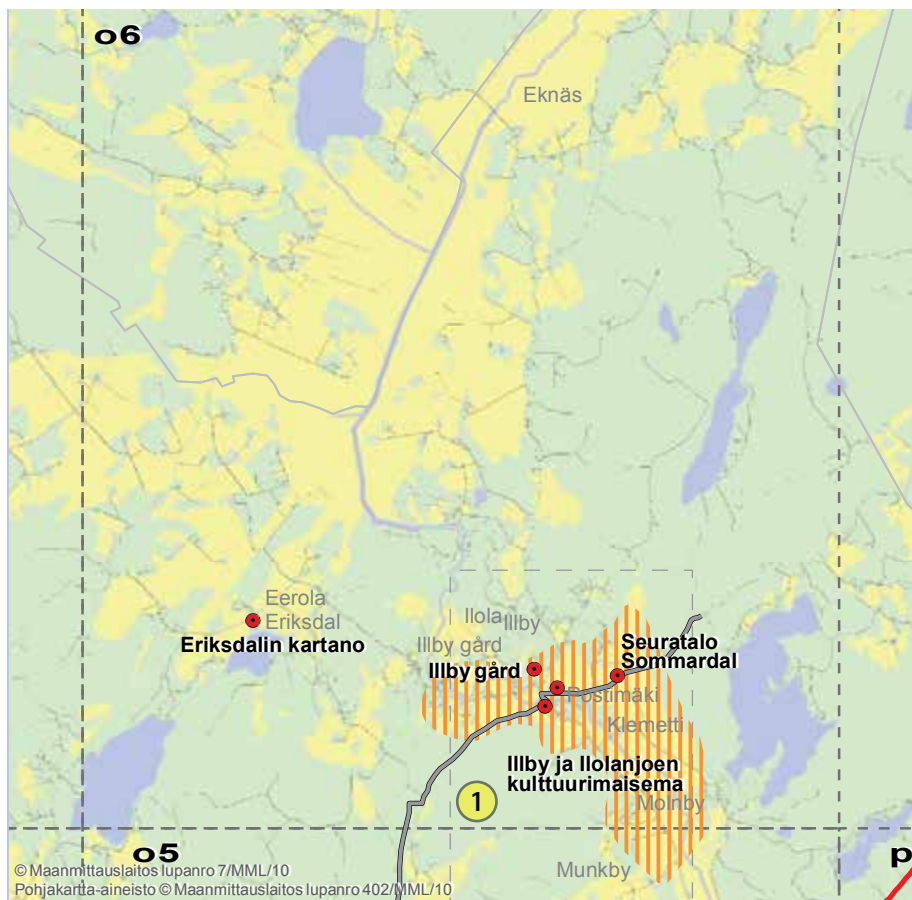
Kylän rakenne on muuttunut ja asutus levinnyt jakotoimitusten myötä sekä vuonna 1948 levinneen tulipalon seurauksena. Vanhan Monnkylään (Monnby) johtavan tien varressa sijaitseva **Vilppulan** pääarakennus vuodelta 1928 edustaa aikansa klassismia. Valkoiseksi rapatun rakennuksen on suunnitellut rakennusmestari Heikki Siikonen. Tilan luhtiaitta on 1800-luvulta ja hirsinavetta vuodelta 1918. **Hannulan** entinen rusthollitila sijaitsee joen länsirannalla. Sen pääarakennus on vanhimmilta osin 1800-luvun alusta, luhtiaitta ja riihi 1850-luvulta ja kivinavetta 1890-luvulta. Kylässä on säilynyt 1800-luvun mäkitupia. Entinen **kansakoulu** vuodelta 1915 on nykyisin päiväkotina.

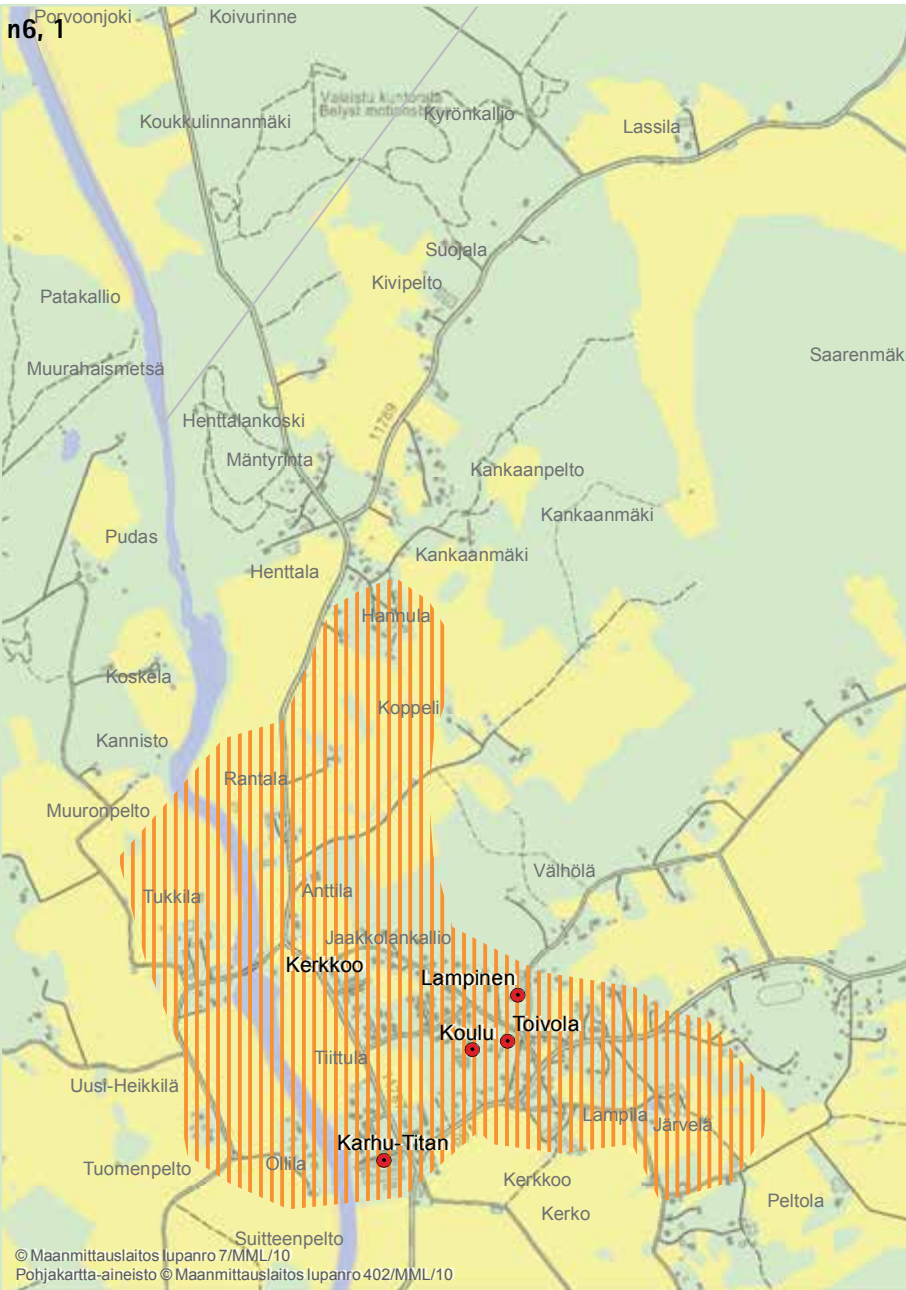
Kerkkoo (Kerko) n6; n6, 1 Kerkkoon keskiaikaisperäinen kylä muodostaa hienon ja monipuolisen kokonaisuuden osana Porvoonjokilaakson kulttuurimaisemaa. 1800-luvun rakennuskantaa on jäljellä mm. Lampilan, Järvelän ja Rantalan tiloilla. Kyläkeskus siirrettiin nykyiselle paikalleen 1916. Rakennusmestari Heikki Siikonen on suunnitellut mm. pääosin 1920–30-luvulla valmistuneet Hannulan, Tukkilan, Uusi-Heikkilän, Ollilan ja Tiittulan pääarakennukset.



1900-luvun alussa kylään syntyi suksiteollisuutta, josta tunnetuimmaksi tulivat Karhun, **Lampisen** ja Lem-pisen suksitehtaat. Lampisen 1901 perustetun tehtaan rakennukset ovat kyläkeskuksessa. Ne on suunnitellut arkkitehti J.S. Sirén 1920-luvulla. Seuratalo **Toivola** valmistui koulun viereen 1919. Myös 1916 perustetun **Karhu-Titanin** tehdasrakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta. Suomenkielinen **koulu** rakennettiin talkoo-voimin 1901.

Kuninkaantie Porvoossa m5; n5; o5; o6 Turusta Viipuriin johtanut Kuninkaantie on Porvoossa yhä monin paikoin nähtävissä ja käytössä. Tietä oikaistiin ensimmäistä kertaa 1772–1808 liikenteen ja kulkuvä-lineiden kasvaessa. Samalla rakennettiin ensimmäiset sillat. Tien varrelle perustettiin kievareita, krouveja ja postitiloja. Niitä, kuten vanhoja tiloja, siltoja sekä kilometri- ja peninkulmamerkkejä on edelleen säilynyt. Yksi merkittävimpiä kohteita on Porvoon vanhaan kaupunkiin johtava silta, joka näkyy vanhoissa kartoissa vuo-desta 1652 lähtien. Tärkeitä siltapaikkoja ovat myös Veckkosken, Wadebron ja Ilolan sillat. Merkittäviä tiehen liittyviä näkymiä on mm. Ilolassa.

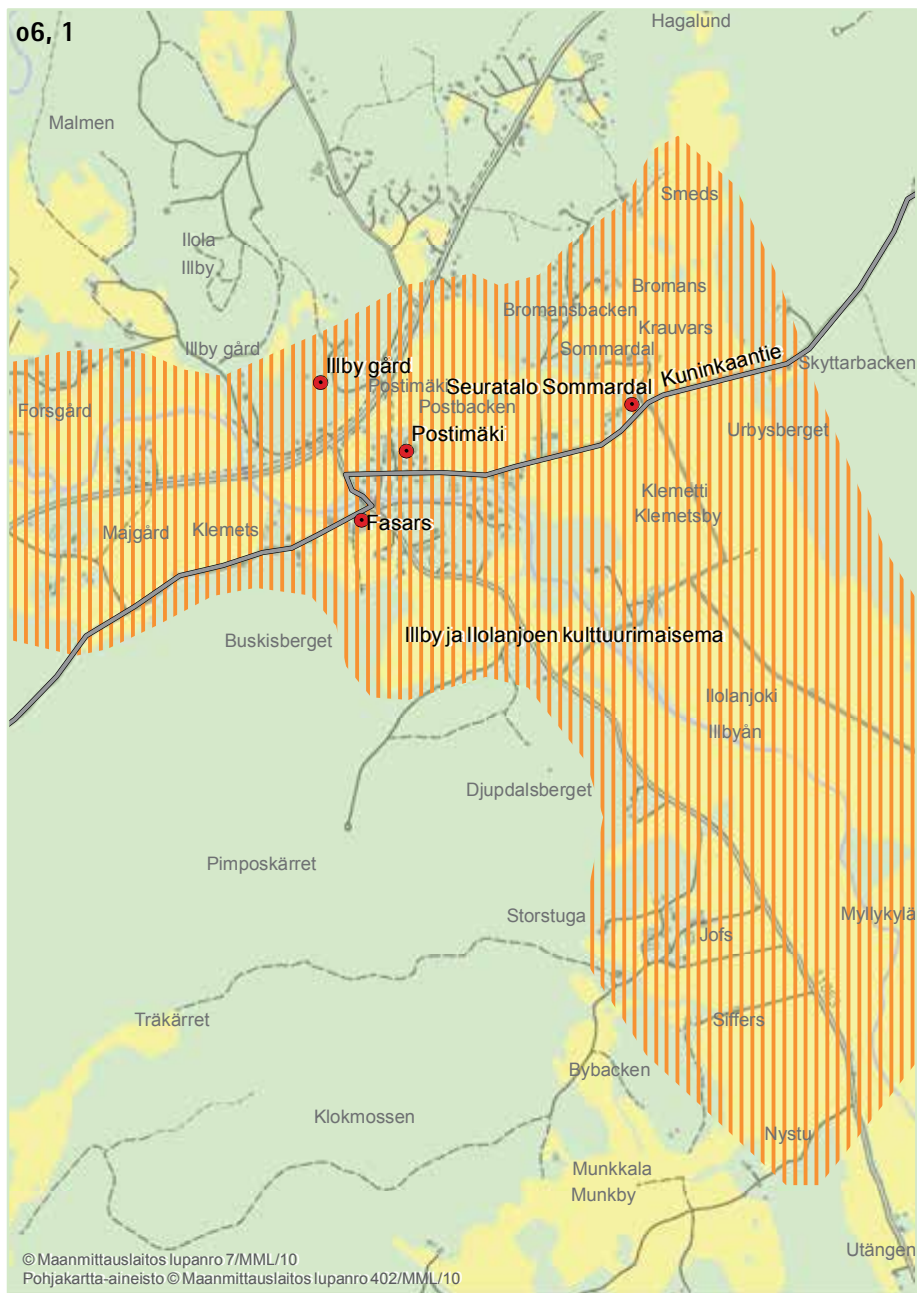




© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

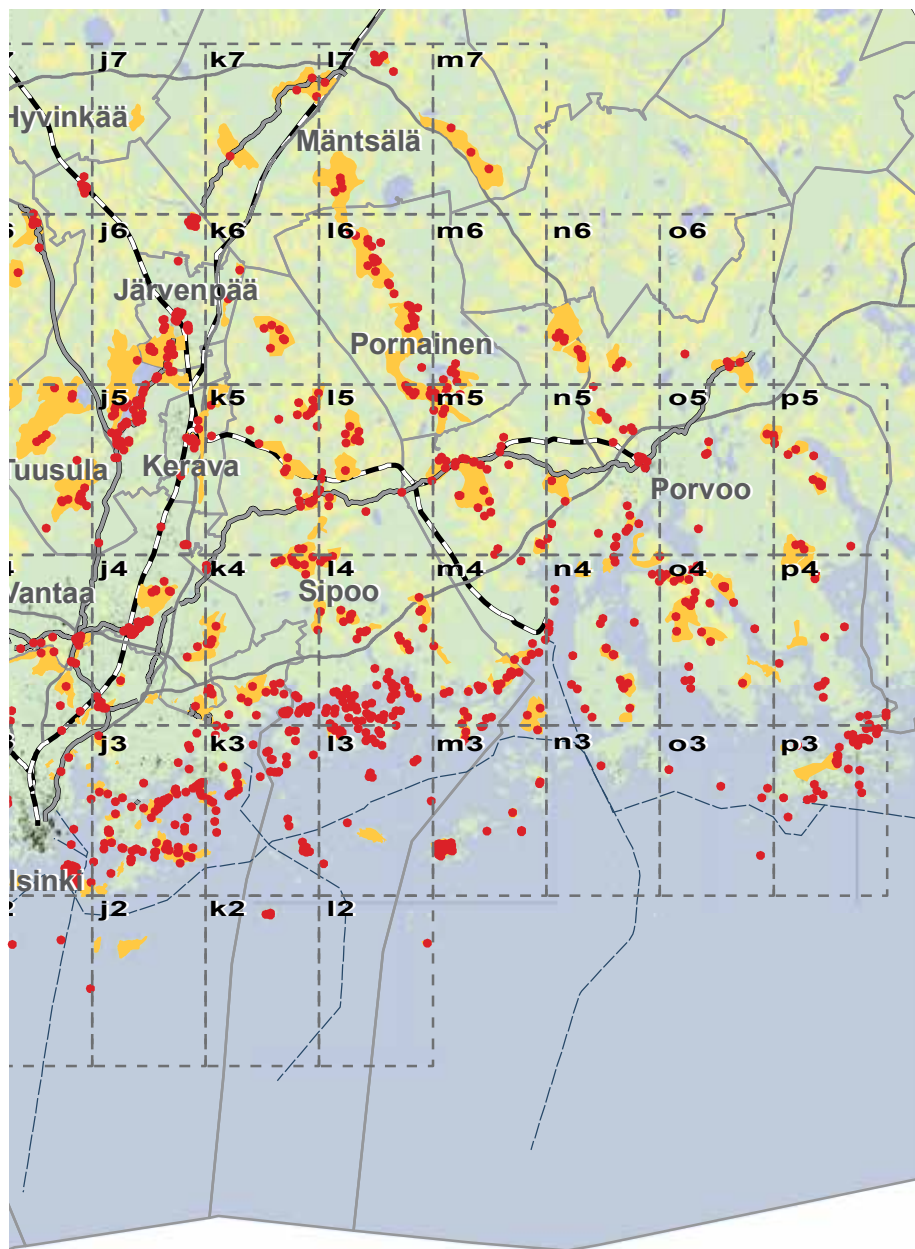
1:20 000 1 KM

o6, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

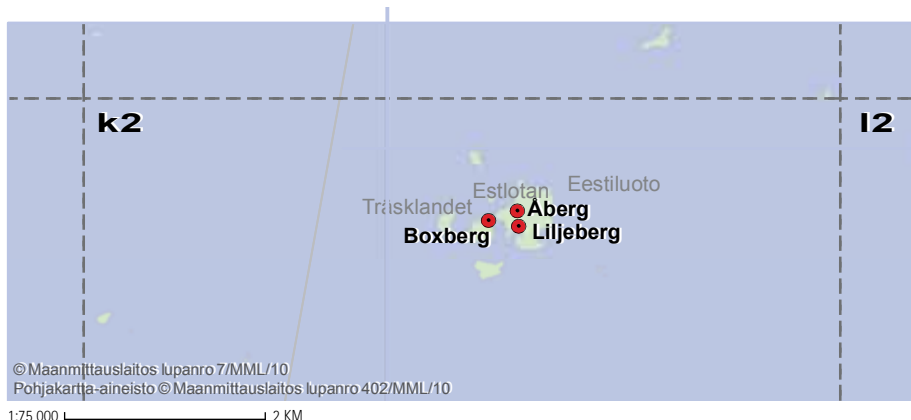
1:20 000 1 KM



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM

k6	l6	m6
k5	l5	m5
k4	l4	m4
k3	l3	m3
k2	l2	



SIPOO

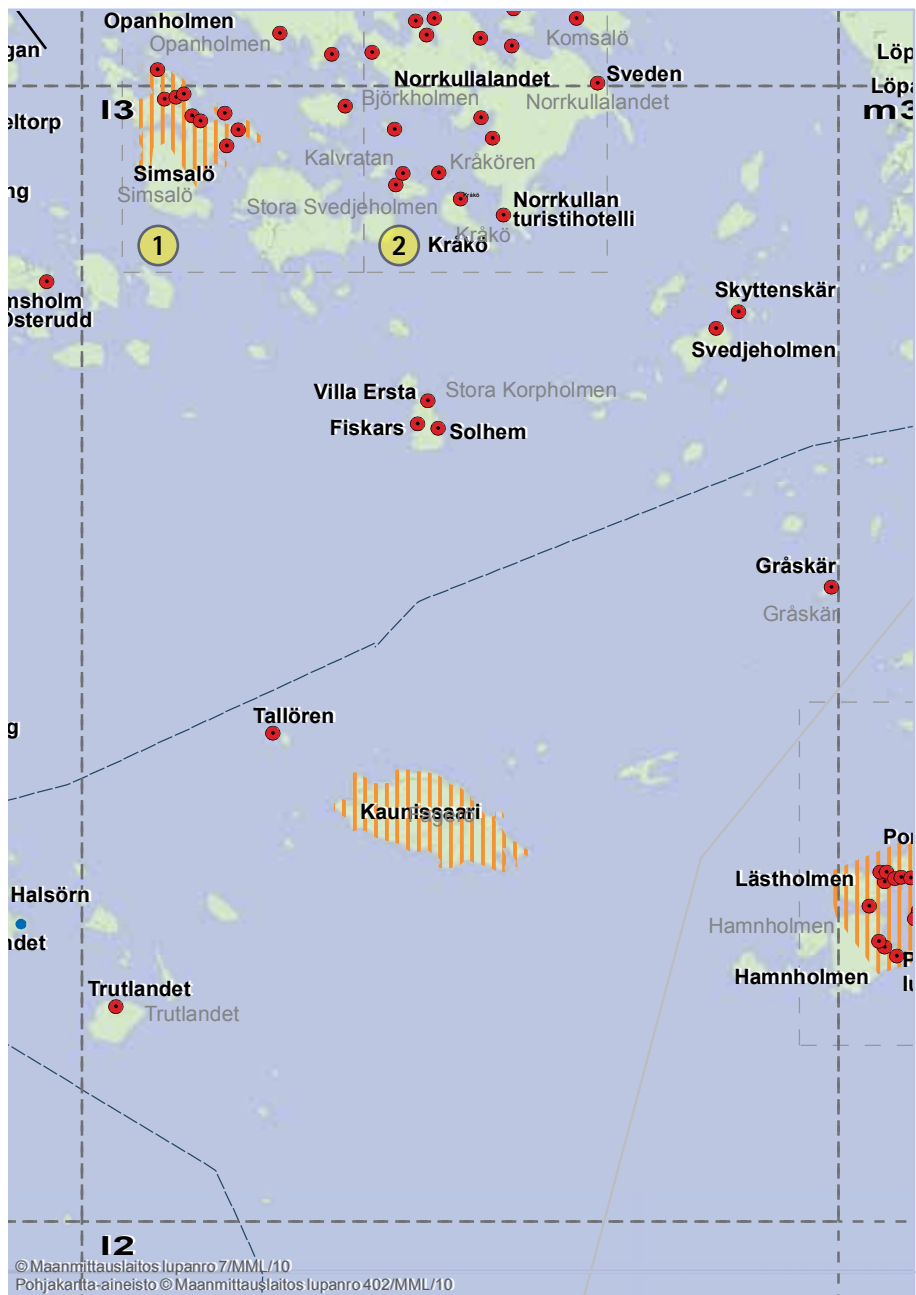
Estlotan (Eestiluoto) k2 Sipoon ulkosaaristossa sijaitsevilla Eestiluodolla on kolme arvokasta saaristolaispihapiiriä lähiympäristöineen. Etelärannan lahden pohjukassa sijaitseva **Liljebergin** kalastajatila muodostaa edustavan rakennuskokonaisuuden. Saaren vanhimmalla asutulla paikalla sijaitseva päärakennus on vuodelta 1900. **Boxbergin** kalastajatila sijaitsee Träsklandetin koillisrannalla. Sen 1900-luvun alussa valmistuneessa päärakennuksessa on pidetty koulua Eestiluodon lapsille. **Åbergien** kalastustilan mansardikattoinen päärakennus lienee 1920–30-luvulta. Saaren korkeimmalla kohdalla on ajoittamaton kiviröykkiö. Saari on Helsingin kaupungin omistuksessa.

Grandlandet, Halsören, Asplandet, Trutlandet k3; 13 Granlandetissa, Halsörenissä, Asplandetissa ja Trutlandetissa on säilynyt Sipoon ulkosaariston perinteisiä miljöitä, satamapoukamia sekä vanhoja rakennuksia. Suurin osa 1700-luvulta alkaen muodostuneesta asutuksesta koostui virolaisista kalastajista. **Eriksnäsin kartano 14** perusti saariin torppia, jotka siirtyivät myöhemmin valtion omistukseen. Kalastuksen ohella harjoitettiin myös salakuljetusta, joka kuului alueen perinteisiin elinkeinoihin.

Halsörenin torpan päärakennus ja pihapiiri ovat 1800-luvulta. Rakennus edustaa huvila-asutuksen leviämää muotia rakentaa kuisteja ja verantoja. Granlandetin pohjoisrannan rinteellä on kolme ja etelärannalla yksi **ryssänuuni**. Asplandetin etelärannalla, luoteeseen viettävällä kalliotasanteella, on kooltaan 10 x 14 metriä suuri **jatulintarha**. Saaren itä- ja länsipäiden korkeimmilla kohdilla on ajoittamattomat **kiviröykkiöt**.

Hieman kauempana kaakossa sijaitsevan Trutlandetin pohjoisrannalla on kookas 1890-luvun **kalastajatorppa**, joka on mahdollisesti saanut tyyllisiä vaikutteita Östersundomissa sijaitsevasta Björkuddenin (ks. erillinen kohde) huvilasta.

Granö k3; k3, 1 Isoviha (1713–21) tyhjensi kolmen torpan käytössä olleen Granön, jonne asutus palasi vasta saman vuosisadan puolivälissä, kun Östersundomin kartano perusti saareen kaksi torppaa. Kartano perusti saareen myös vaatimattoman tilienpolttimon 1800-luvun puolivälissä. Sen vanhat **uunikummut** sekä **savenottokuopat** ovat vielä nähtävissä. Pohjoisrannan **Tegelvikissä** on asuinrakennus, joka periytyy mahdollisesti 1700-luvun lopulta. Östersundomin kartanon vanha torppa **Gammeltorp** sijaitsee jo 1600-luvun lopulta lähtien asutulla tontilla. Tilan päärakennus on vuodelta 1901. Viereinen vapaalokunnan talo on valmistunut vuoden 1957 jälkeen. Sen vieressä on entinen kaupparakennus. **Österängin** (Lönnäng) torppa itäosalla on vuodelta 1884. Granö oli 1960-luvulla vakavasti ehdolla ydinvoimalan sijoituspaikaksi, mutta hanke jäi toteutumatta.



Kamsholmen k3 Pursimies Arved Winberg muutti vuonna 1809 perheineen Viaporista Kamsholmeniin. Hänestä tuli Östersundomin kartanon muonatorppari ja saarivahti. Winberg oli valmistanut kompassia laivastolle, ja tätä tointa hän jatkoi myös Kamsholmenissa. Kompassit valmistettiin talvella, ja Winberg myi niitä kesäisin veneestään Uudenmaan rannikolla. Winbergin perilliset jatkoivat ammattia viidessä polvessa, kunnes uuden kompassimallin tulo 1900-luvulla syrjäytti vanhan kuivakompassin. Kamsholmen on yhä elävä saaristolaisympäristö, jolla on perinteikäs ilme. Vanhin säilynyt rakennus on Winbergien Kamsholm-tilalla sijaitseva pitkänomainen, peltiprofiililla vuorattu talo n. vuodelta 1880. Se on alkuaan ollut saaristolle tyypillinen yksitupainen rakennus. Myös **Österudd** on kuulunut Winbergeille. Sen vanha päärakennus on vuodelta 1926. Molempiin tiloihin kuuluu runsaasti eri-ikäisiä rakennuksia.

Musta Hevonen (Svarta Hästen) k3 Mustan Hevosen pohjoisrannan satamapoukamassa ja vanhimmassa asuinpaikassa on avoin saaristolaismaisema. **Hällebon** kalastajatilán päärakennus 1930-luvulta lienee laajennettu vanhemmasta torpasta. Sen itäpuolella sijaitsevan, 1900-luvun alusta peräisin olevan **Grönabergin** itäpäädyssä on koristeellinen huvilakuisti. Etelärannan kallion harvassa mäntymetsässä, n. 60 metriä rannasta, on varhaismetallikautinen **röykkiöhauta**. Röykkiö on halkaisijaltaan n. 8 metrin suuruinen, ja sen keskelle on kaivettu kuoppa.

Mölandet k3, 1 Husön kartanoon aiemmin kuulunut Mölandet jaettiin huvilatonteiksi 1922. Sen rannoille muodostui pääosin 1920–40-luvulla jokseenkin yhtenäinen kesähuvilamiljö. Saarella on mm. useita korkeatasoisia rakennusmestarihuviloita sekä arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema, 1920-luvun klassismia edustava **Villa Sainio**. Kenkätehtailija Sainio rakennutti kaksikerroksisen hirsirakennuksen henkilökuntansa kesäviikkoasunoksi 1928. Kuusi valkoista, neliömäistä pylvästä kannattelee rakennuksen kattoa monumentaalisen sisäänkäyntiterassin kohdalla. Saaren luoteiskärjessä sijaitsevalta yhteyslaiturilta lähtee huviloille johtava kävelytie. Puna-vihreä **Möudden** on niemen vanhoista huviloista pohjoisin. Insinööri Georg Mittrofanow suunnitteli ja rakensi sen omaan käyttöönsä 1922. Laiturin läheisyydessä on myös kaksi mahdollisesti rakennusmestari **Lauri Reitzin suunnittelemaa punaista huvilaa**. Pohjoisempi huvila on vuodelta 1927 ja sen sauna hieman varhaisempi. Eteläisempi huviloista on vuodelta 1922, ja siinä on suuri lasikuisti sekä kivimuuratut terassioinnit. Länsirannalla on myös kaksi Reitzin suunnittelemaa huvilaa: **Punavalkoinen rakennus** vuodelta 1922 ja 1920- tai 30-luvulta peräisin oleva keltainen huvila, jossa on koristeellinen, art deco -henkinen ulkomaalaus. Saaren eteläisimmällä niemellä on vielä kaksi Reitzin suunnittelemana pidettyä huvilaa. Itäisemmän, vuosisadan alun romanttista tupa-tyyppiä edustavan, 1922 valmistuneen rakennuksen hän lienee suunnitellut omaan käyttöönsä (**Villa Reitz**). Läntisempi **Villa Kuntsi** vuodelta 1926 oli alunperin Huberin suvun omistuksessa. Huviloiden välissä on 1938 valmistunut **punavalkoinen** huvilarakennus. Viereisessä **Tobbenin** saarella on klassistinen, tornillinen huvilarakennus vuodelta 1927. Fladanin pohjoisrannalla on kolmen kansallisromanttistyyllisen rakennuksen kokonaisuus 1930–40-luvulta.

Gråskär ja Tallören I3 Gråskär ja Tallören muodostavat merimerkkiarin, joka on turvalaitekehityksen tuloksena mielenkiintoisella tavalla kerrostunut. Merimerkit pystytettiin ensimmäisen kerran vuonna 1859. Alkuperäiset puukummelit korvattiin 1900-luvun alussa harmaakivestä muraatuilla nelikulmaisilla tornikummeleilla. Kivikummeleita ryhdyttiin samoihin aikoihin korvaamaan loistoilla, ja myös Gråskäriin ja Tallöreniin sijoitettiin kaasukäyttöiset loistot 1910-luvulla. Ensimmäisen vaiheen loistorakenteet ovat tuhoutuneet. Ylempänä linjamerkkinä toimiva, n. 10 metriä korkea Gråskär on Suomen kookkain kivikummeli. Korkean tornin päällä on nykyisin valolla varustettu linjataulu. Tallörnin kummelin päällä on kahdeksankulmainen loistokoppi ja etuseinällä linjataulu.

Kaunissaari (Fagerö) I3 Kaunissaarella on rikas kulttuurihistoria. 1500-luvun kruununomistuksen jälkeen saari kuului jonkin aikaa Löparön säteritilalaan ja vuodesta 1694 Skräddarbyn (Joensuun) kartanoon. Kartanomistaja, kapteeni M.O. Nordberg (Nordenskiöld) perusti sinne 1700-luvun alussa tuulivoimalla toimivan sahan, jonka venäläiset tuhosivat pikkuvihan (1742–43) aikana. Saareen syntyi pääasiassa virolaisten koostuva pieni kalastajayhdyskunta. Vuonna 1865 Kaunissaari myytiin kemilöläiselle kalastajalle. Kalastajati-

k3, 1



1:20 000 1 KM

lan päärakennus, joka on nykyisin kahvilana, sekä avoimet pellot ovat jäljellä saaren itäpäässä. 1900-luvulla saaresta muodostettiin ulkoilualue, ja sinne pystytettiin kymmenkunta kaksikerroksista, punaista, pääosin mansardikattoista rakennusta. Vuodesta 1959 saari on ollut Helsingin kaupungin ulkoilualueena.

Kalvratan I3, 2 ja Björkholmen I3, 1 Kalvratanilla on arkkitehti Arhur Gauffinin suunnittelema klasistinen huvila vuodelta 1933. Saaren etelärannalla on Gauffinin suunnittelema rantapaviljonki ja sauna 1930-luvulta.

Björkholmenissa oli torppa jo 1770-luvulla. Nykyinen saaristolainen rakennuskanta on syntynyt 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Punaisten talojen muodostama ryhmä on nykyisin lomakäytössä.

Norrkullalandet I3, 2 Träskvikenin entinen kruunutila Norrkullalandetin pohjoisrannalla on saaren vanhimpia asuinpaikkoja. Sen mahdollisesti Eutaksen kartanolta (nyk. Villa Twilling) siirretty päärakennus on 1800-luvun jälkipuoliskolta. Rakennuksia on muunneltu 1900-luvulla, mutta miljöön edelleen perinteikäs. Koillisrannalla sijaitseva **Sveden** on yksi neljästä alkuperäisestä saarivahdin asuinpaikasta. Vanhan torpan tilalle 1938 valmistuneen huvilan on suunnitellut arkkitehti Gustaf Strengell. Rantakalliolla on merenkävijöiden tervehdyskaiverruksia, joista varhaisimmat ovat vuodelta 1866. Krokosundetissa sijaitseva **Björkkullan** kalastustila on entinen saarivahdin asuinpaikka 1800-luvulta, ja se muodostaa hienon saaristolaismiljöön eri-ikäisine rakennuksineen.

Pankinjohtaja Emil Schybergson **Hitån** kartanosta (**katso I4**) osti Norrkullalandetin vuonna 1916 ja myi sen muutamaa vuotta myöhemmin Norrkulla AB:lle. Yritys, jonka pääomistaja oli Helsingin Kulosaaren puutarhakaupungin perustanut AB Brändö Villastad, palstoitti saaren lähinnä kulosaarelaisten virkistyskäyttöön. Hanke liittyi Schybergsonin ajatukseen sähköraiteilyyhteydestä Helsingistä Porvooseen ja myöhemmin Östersundomiin. Arkkitehti Lars Sonck laati kaavan 56:a pohjois- ja lounaisrannan rantatonttia varten. Ensimmäinen huvila rakennettiin 1917. Sonckin Norrkulla-yhtiölle suunnittelema **turistihotelli** (nyk. kesäkotihonkalinna) valmistui 1918 saaren eteläisimpään osaan. Pyöröhirsiäinen rakennus on tyyliltään kansallisromanttinen. Samana vuonna valmistui sen pohjoispuolelle **Villa Solhem**, jonka Sonck suunnitteli konsuli Albert Vilénille. Störjevenin pohjoisrannalle pystytettiin 1927 saaren kolmas Sonckin suunnittelema rakennus, alunperin Kulosaaren 1908 valmistunut **Villa Lavinko**. Insinööri Rupert von Nandelstadthin huvilana toiminut Lavinko on englantilaistyyppinen, arts&crafts -henkinen, jyrkkäkattoinen puurakennus, joka on osin verhoiltu paanuililla. Pohjoisrannan Simosvikenissä on arkkitehti Einar **Flinckenbergin** itselleen suunnittelema punainen huvila vuodelta 1918, arkkitehti Maija Suurlan 1920-luvun klassismin hengessä piirtämä punavalkoinen huvila **Fallström** vuodelta 1946 sekä arkkitehtien Arvo Aalto ja Niilo Kokko suunnittelema suuri, pyöröhirsinen kesähuvila **Åberg** vuodelta 1947. **Taraudenilla** on arkkitehti Kurt Simbergin suunnittelema kesähuvila 1950-luvun alusta. Sonckin ajatukset pohjois- ja lounaisrantojen palstoittamisesta sekä kaakkoisrannan ja saaren keskiosan jättämisestä virkistyskäyttöön ovat pääosin toteutuneet.

Stora Svedjeholmen, Kråkören ja Kråkö I3, 2 Stora Svedjeholmenin luoteisrannalla on asunut kalastajia ja laivuri. Saaren pohjoisella niemellä on 1919 valmistunut mansardikattoinen huvila **Grönkulla**, jossa on lasiveranta. **Kråkörenissä** on punainen, jyrkkäkattoinen huvila vuodelta 1921. Suuren kaksikerroksisen rakennuksen on suunnitellut rakennusmestari G. Nordström. Rantahuone vuodelta 1919 on rikkaasti koristeltu.

Kråkössä on alkuperäisenä säilynyt punainen kalastajatorppa 1800-luvun alusta.

Söderkullalandet I3, 1 Söderkullalandetin itärannan saaristolaismiljöön muodostavat yhteyslaiturit, siltä lähtevä tie ympäröivine peltoaukeineen sekä tien päässä oleva vanha **Martinsin** (Björkbacka) tila, jonka vanhin rakennus on 1880-luvulta. Martins on yksi Söderkullalandetin neljästä 1920-luvulla asutusta tilasta. **Mäsvikin** ja **Söderbackan** tilat sijaitsevat saaren etelärannalla. Söderbackassa oli torppa jo 1700-luvulla, nykyinen päärakennus on 1920-luvulta tai varhaisempi.

Saaren vanhimmat huvilat ovat pohjoisrannalla. **Alviken** oli asuttu jo 1870-luvulla. Kookas **Villa Värvik** lienee tohtori Karl Holmin 1891 rakennuttama. Rantakallion laella on arkkitehti Maija Suurlan 1946 piirtämä kapeahko, aumakattoinen rakennus, jossa on sekä jugendin että 1920-luvun klassismin henkeä. Kaksikerroksinen uusrenessanssivuila **Villa Solvik** valmistui 1892 arkkitehti Gustaf Nyströmin piirustusten mukaan. Huvilan rakennutti professori Hugo Holsti, ja se sijaitsi alun perin pienessä saarella, joka sittemmin täyttämällä yhdistettiin mantereeseen. Solvikissa kokeiltiin aikoinaan merivedellä toimivaa kylpyhuonetta ja vesikiosettia. Huvila siirtyi 1917 pankinjohtaja Alarik Nysténille. Dvikenin rannalla on useita eri-ikäisiä lomarakennuksia sekä siirrettyjä rakennuksia, mm. **Simsalön renkitupa** 1800-luvun alusta.

Opanholmen ja Oxholmen I3, 1 Opanholmenissa sijaitsevilla **Grenabergin** tilalla on useita vanhoja rakennuksia, joista vanhin on 1800-luvun vaihteesta. Tilan päärakennus on kaksikerroksinen, mansardikattoinen ja keltaiseksi maalattu. Sen on ilmeisesti suunnitellut insinööri Manne Muoniovaara. Punaissessa rantarakennuksessa on toiminut kauppa. Siitä luoteeseen sijaitseva **Sommarnöjet** on myös vanha asuinpaikka. Saaren länsirannan **Gäddviksuddenin** jugendhuvila on vuodelta 1910 ja **Varpuddenin** vuodelta 1914.

Viereisessä Oxholmenissa asui 1800-luvulla virolainen kalastaja. Kaksikerroksinen, mansardikattoinen **Oxholmsvillan** (Brobergs) valmistui 1910 hammaslääkäri Oscar von Nandelstadthille. Rakennuksen lämpöeristeenä käytettiin nk. Norjan sammalta, jota tuotiin Sipoon saaristoon laivalla. Uudemman saunarakennuksen on suunnitellut arkkitehti Eliel Muoniovaara. Huvilan muotopuutarha ja tenniskenttä ovat kasvaneeet umpeen.

Simsalö I3, 1 Simsalö on ollut pitkään Sipoon saariston keskus, ja siellä asuu yhä eniten vakituksia asukkaita. Saarella on pitkät veneenrakennusperinteet, ja siellä on ollut useita telakoita, mm. **Granholmenissa** yhä toimiva Bäckblomin pientelakka. Simsalöhön perustettiin **kansakoulu** jo 1891. Kaksikerroksinen, L:n muotoinen koulurakennus valmistui 1894. Toinen saaren **rukoushuoneista** on rakennettu 1939 palossa tuhoutuneen vanhan rukoushuoneen mallin mukaan. Sen vieressä on **Övikin** vanha kauppa 1930-luvulta. **Karlsbergin** pieni, punainen hirsimökki 1900-luvun alusta on laajennettu 1930-luvulla verannalla. Läheinen **Bergkullan** huvila rakennettiin 1895 Östersundomissa sijaitsevan Björkuddenin (**k4**) mallin mukaan. Kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin murhasta tunnettu Eugen Schauman vietti huvilalla viimeisen viikonloppunsa.

Pohjoisrannalla on vanhan veneenrakentajasuvun tila **Matildebo**, jonka tontti on ollut asuttu jo 1770-luvulla. Tilan 1900-luvun alun päärakennus on laajennettu 1930-luvulla.

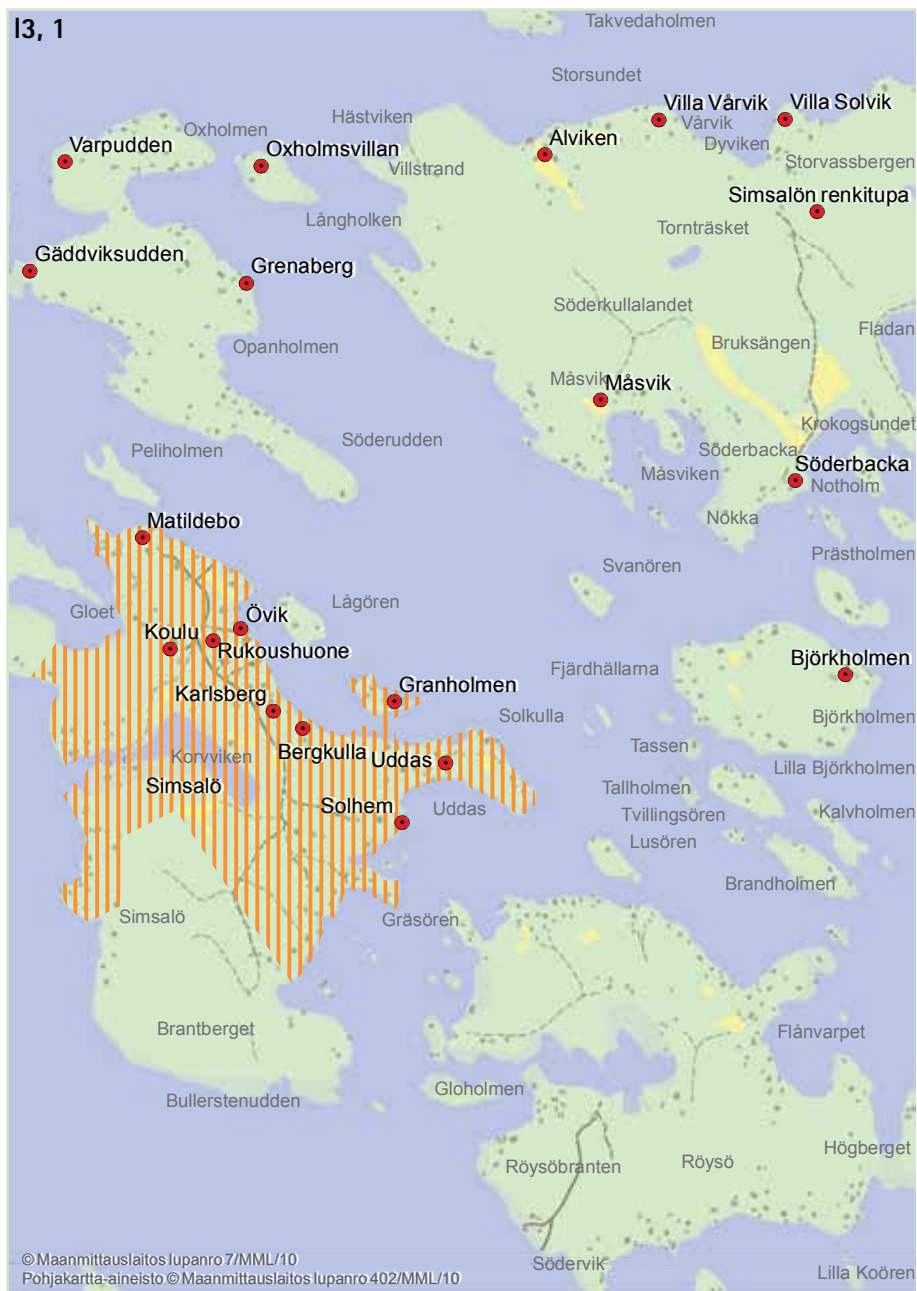
Uddasin saaristolaistilan rakennukset periytyvät 1900-luvun alkupuolelta. Tilan suurempaa, mansardikattoista asuinrakennusta vuokrattiin kesäasukkaille. Sen lounaispuolella on rakennusmestarin suunnittelema kaksikerroksinen mansardihuila **Solhem** 1920-luvulta, johon kuuluu useita ranta-aittoja.

Stora Korpholmen (Norrkullalandetin eteläpuolella) I3 Stora Korpholmenin vanhin asutus ja pellot ovat sijainneet saaren keskellä olevassa notkelmassa. Saarella oli torppia jo 1800-luvulla, ja yhteysalus pysähtyi siellä. Osa saaren nykyisistä rakennuksista on vanhoja torppia ja osa huvilaksi rakennettuja. Monet kesävi-eraat, mm. professori Ilmari Välikangas ja sellisti Albin Öfverlund, asuivat ajan tapaan saaristolaisperheissä vuokralla, ennen kuin rakennuttivat oman huvilan. Vanhin torppa on sijainnut saaren itäpuolen notkelmassa. Itäranalla on huviloita 1900-luvun alkupuolelta, mm. pankkiiri J.K. Thomén rakennuttama kaksikerroksinen **Villa Ersta** (Korpholmsudd) vuodelta 1919 sekä **Solhemin** sininen huvila vuodelta 1914. Länsirannalla sijaitsevan Åbergin kalastajatilan **Fiskarsin** päärakennus on valmistunut 1900-luvun alussa vanhemman rakennuksen tilalle. Pihapiirissä on myös vanha navetta.

Svedjeholmen ja Skyttenskar I3 Svedjeholmenissa oli virolaista asutusta jo 1600-luvulla. Nykyisin jäljellä on 1800-luvun saaristolaisasutusta sekä 1895 valmistunut huvila, johon on lisätty lasiveranta 1937.

Skyttenskarissa on arkkitehti Gustaf Nyströmin suunnittelema kaksikerroksinen huvila vuodelta 1894, jonka rakennutti raatimies Walter Heimbürger. Huvilavahdin hirsinen asunto on siirretty Helsingin Bulevardilta. Huvilaan kuului aikoinaan suuri puutarha.

13, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MM/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MM/10

1:20 000 1 KM



Löparön kartano ja kulttuurimaisema m3, 1 Kapean Löparösundin rannoilla on monta kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta. **Löparön kartano** muodostettiin 1650. Sen harmaakivestä muurattu empiretyylinen päärakennus on 1800-luvun keskivaiheilta, Suomenlinnan linnoitustöissä toimineen insinöörikapteeni Henrik Tallgrenin ajalta. Kaksikerroksisen rakennuksen päädyissä on ollut näköalatornit ja toisessa päädyssä talvipuutarha, rannan puoleisessa julkisivussa parveke. Myös kattomuoto on muutettu 1887 sattuneen tulipalon jälkeen. Päärakennuksen kanssa samalta ajalta lienevät harmaakiviset talli ja viljamakasiini. Kartanoon kuuluva paritupatyyppinen asuinrakennus on 1900-luvun alusta. Kartanon mailla valmistettiin kalkkia, ruutia ja säilykkeitä. Läheisessä metsässä on jäännöksiä 1500-luvun salpietariuuneista. Löparön kylä sijaitsi vielä 1700-luvulla kartanon eteläpuoleisella mäellä, mutta autioitui ilmeisesti 1800-luvun alkupuoliskolla. Valtakunnallisesti merkittävää kartanokokonaisuutta ympäröivälle kulttuurimaisemalle ovat leimallisia vaihtelevat niittynäkymät.



Kartanon ympärillä on 1800-luvun lopulta lähtien valmistunutta huvila-asutusta ja Kitön puoleisella rannalla uudempaa mökkiasutusta. Salmen pohjoispuolella sijaitsevan huvila **Talluddenin** (Lindudden) suunnitteli ja rakennutti Henrik Tallgren 1860-luvulla. Huvilassa on lasiveranta sekä avoveranta, jonka päällä on parveke. Yhteyslaituri on purettu. Näkyvällä paikalla salmen eteläosassa sijaitsevan **Eriksnäs** (Königsberg) rakennutti helsinkiläinen krouvari Karl König vuonna 1886. Symmetrisesti sommitellussa klassistisessa huvilassa on avoveranta ja kattolyhtyikkuna salmen puoleisen julkisivun keskellä. Kuistia kannattelevat sirot pilarit. Sveitsiläishenkinen **Villa Löparö** on siirretty nykyiselle paikalleen 1866 ilmeisesti kartanon rakennusryhmästä. Huvila sijaitsee korkealla kallioilla salmen eteläpuolella. Rakennuksessa on kaksi avoverantaa, joista sisääntuloaverrannan päällä on parveke. Sen eteläpuolella on saariston vanhimpiin rakennuksiin kuuluva Löparon kartanon **Mattsasin** (Hyddan) yksitupainen torppa, todennäköisesti vuodelta 1800.

Kitö m3 Kitössä on jäljellä useita vanhoja 1800-luvun saaristolaistiloja- ja torppia. Maisemallisesti kauniilla paikalla Löparösundin varrella sijaitsevan **Margaretebergin** rakennutti kitöläinen kauppias Alexander Sundberg n. vuonna 1900 paikalla ollutta vanhaa asuinrakennusta laajentaen. Lasiveranta, samoin kuin jugendtyyliset sauna, leikkimökki ja uimahuone rakennettiin luultavasti arkkitehti Lars Sonckin luonnosten pohjalta. **Svartviksudden** on Suomen ensimmäisen naisarkkitehdin Signe Lagerborg-Steniuksen ja hänen puolisonsa Gunnar Steniuksen itselleen suunnittelema kansallisromanttinen huvila vuodelta 1918. Korkealla, kallioisella mäellä sijaitseva kaksikerroksinen hirsirakennus on kulttuuri- ja rakennushistoriallisesti mielenkiintoinen. Svartvikenissä sijaitsee **Bergnäs**in vanha laivuritila. Sen vanha päärakennus on vuodelta 1856 ja uudempi 1920-luvulta. Pihapiirissä on talousrakennuksia 1800-luvulta. Huvila **Sommarudd** vuodelta 1936 on insinööri Raoul Malmkronan ja **Laxsand** vuodelta 1939 todennäköisesti arkkitehti Gunnar Steniuksen suunnittelema. Molemmat huvilat edustavat tyyliltään funktionalismia.

Gästerbyn viljelymaisema, Norrkullan kartano ja Sibbesgården

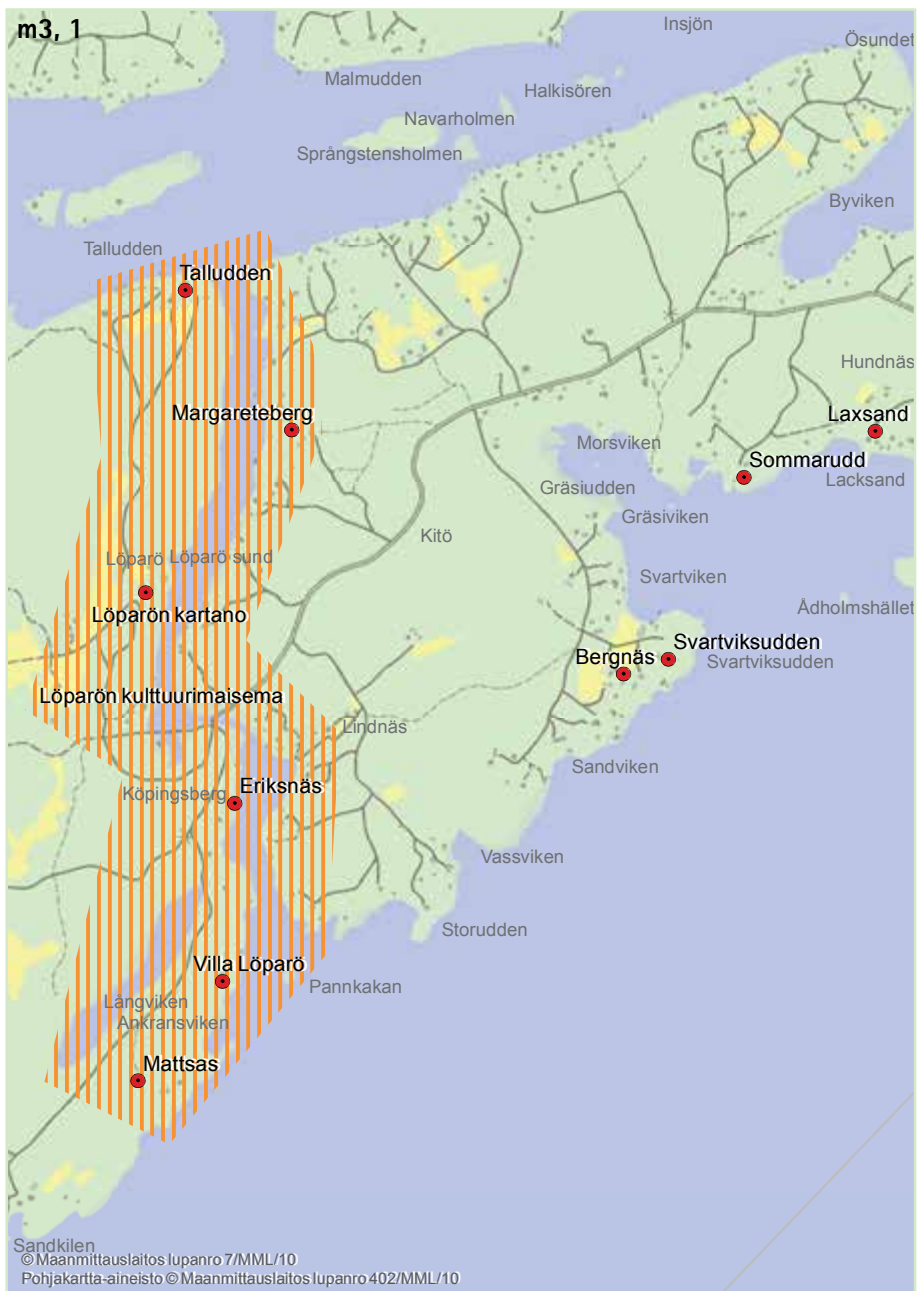
14 Sipoonjoen varrella sijaitseva **Gästerby** on syntynyt jo 1100-luvulla. Siellä oli 1700-luvun lopulla neljä tilaa ja Storträsketistä laskevan puron varrella neljä vesimyllyä. Myös Söderkullantie on peräisin 1700-luvulta.

Linnbäckisbackenilla asui ennen mäkitupalaisia ja käsityöläisiä. Vuonna 1936 sinne avattiin **Sibbesgårdenin** kotiseutumuseo, jonne on koottu 1700–1800-luvun rakennuksia. Ensimmäinen mälle siirretty rakennus oli oman kylän Matbackan tupa. Museossa on myös mm. Fram Martis, entinen virkatalo Borgbystä (Linnanpelto).

Gästerbyn koulu aloitti toimintansa vuonna 1925 vanhassa **Lönbackan** tilan päärakennuksessa, joka sijaitsee maisemallisesti huomattavalla paikalla puroon viettävässä mäenrinteessä. Rukoushuone **Klippan** on 1950-luvulta. **Skolbacken** on entinen pientenlasten koulu 1900-luvun alusta.

Kylän länsilaidalla sijaitseva **Norrkullan kartano** (kuva) on Sipoon vanhimpia räilstitiloja. Sen päärakennus on vuodelta 1869 ja talousrakennukset, mm. navetta, vilja-aitta ja talli, 1800-luvulta. Maisemallisesti





huomattavalla paikalla sijaitsevaa kartanoa ympäröi hieno vanha puutarha ja puusto. Vaihtelevassa vanhassa kulttuurimaisemassa maastonmuodot, metsäiset kumpareet, pienet järvet ja rehevät pihapiirit luovat monipuolisia näkymiä.

Hindsby k4 Hindsbyssä, yhdessä Sipoon vanhimmista kylistä, on säilynyt paljon 1700–1800-luvun rakennuskantaa. Kylä on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurimaisemakokonaisuudeksi. Sen rakennukset ovat ryhmittyneet pääosin kylätien varteen, joka on säilyttänyt hyvin perinteisen linjauksensa. Hindsbyntien ja Martiksintien risteyksessä on erityisen hieno ja kaunis maisemakokonaisuus. Kukkulalla sijaitsevan **Hovgårdin** (Hofgård) suurikokoinen päärakennus on 1870-luvulta. Tien varteen sijoittunut **Staffas** on vanha rykmentinkirjurin virkatalo. **Byagården**, entinen Bys-Martiksen päärakennus, on toiminut kansakouluna ja sittemmin seuratalona. Kyläkeskuksen eteläpuolella muodostavat oman ryhmänsä **Storgårdin** ja sen itäpuolella sijaitsevan **Nygårdin** 1800-luvun asuinrakennukset sekä itäisimpänä kylän vanhimpiin kuuluva **Torrbäckan** asuintupa 1700-luvulta. Kyläkeskuksesta länteen sijaitsee **Knutersin** 1800-luvun puolivälin päärakennus ja sen länsipuolella **Söder-Martiksen** päärakennus vuodelta 1779. Kylän eteläosassa, umpi-tien päässä, on **Paljokin** vanha ratsutila, jonka suuri puinen päärakennus on syntynyt vaihteittain 1800- ja 1920-luvulla.

Immersbyn viljelylaakso k4; l4 Immersby on vanha, laaja kulttuurimaisemakokonaisuus, jolle ovat tunnusmaisia korkeat mäet pihapuineen ja rakennuksineen. Keskeisellä kylänmäellä sijaitsevan **Bys-Bertasin** päärakennus on Immersbyn vanhin, vuodelta 1735. Myös mm. **Söder-Bertasin** maisemallisesti ja rakennushistoriallisesti arvokkaaseen kokonaisuuteen liittyy vanha päärakennus.

Katriholmen k4 Katriholmissa asui vuonna 1890 torppari, sittemmin laivuri ja torppariperhe Karhusaaresta. Saari jaettiin huvilapalstoiksi 1910-luvulla, samaan aikaan kuin läheinen Mågsholmen. Katriholmissa on useampi rakennusmestari Oskari Vilamon 1910-luvulla suunnittelema ja rakentama huvila, ainakin **Pipsilä**, **Kannas**, **Poukama** ja **Kallioniemi**. **Kallioniemeen** perustettiin 1925 Miina Sillanpään aloitteesta Helsingin Sosiaalidemokraattisen naisyhdistyksen kesäkotit. Sen päärakennus on alunperin vuodelta 1910 ja laajennettu 1930. Lukuisia muita majoitus- ja talousrakennuksia sekä ns. paviljonki on lisätty myöhemmin. **Poukama** hankittiin vuonna 1955 Kallioniemen pensionaateiksi.

Saaren eteläpuolella sijaitsevassa **Fåfängholmenissa** on arkkitehti Håkon Björkenheimin vuonna 1938 suunnittelema hirsirakennus. Vuorineuvos Jacob von Julinin rakennuttama huvila edustaa tyyllisesti funktionalistista ns. urheilumajatyyppiä, ja se on sijoitettu aikansa loma-asuntoihanteiden mukaan kalliolle iltauringon suuntaan.

Majvik k4 Majvikin rakennutti Östersundomin kartanossa syntynyt professori Leonard Borgström, joka sai häälahjaksi huvilantontin Svartvikenistä. Taiteilija Bruno Aspelin suunnitteli 1912 valmistuneen kaksikerroksisen päärakennuksen, jota laajennettiin 1922 kaksikerroksisella lisäsiivellä. Jugendtyyliseen huvilaan liittyy muita saman aikakauden rakennuksia, kuten sauna, voudin asunto, makasiinirakennus, puuliiteri, leikkimökki sekä Sjötorpista siirretty uimahuone. Majviin kuului myös 1910 rakennettu **Svartvikenin torppa**, jonne 1920-luvulla perustetusta puutarhasta kehittyi kaupapuutarha.

Myrasin tila k4 Myrasin kantatila, ilmeisesti aiemmin Myrkrog, toimi 1700-luvulla kievarina. Kauniisti säilyneen tilakokonaisuuden nykyinen asuinrakennus on rakennettu 1925 Helsingistä tuoduista hirsistä. Tien toisella puolella on kokonaisuuteen kuuluva työntekijöiden asuinrakennus Ylähovi. Kauempana sijaitseva **Alahovi** oli myös Myrasin työntekijöiden asuinkäytössä. Ympäröivä maisema on vanhan viljelykulttuurin leimaama.

Mågsholmen k4, katso kartta Helsinki k4, 1 Mågsholmenissa asui 1800-luvulla kaksi perhettä. Vuonna 1910 saari jaettiin kesähuvilapalstoiksi, ja sen keskiosaan rakennettiin tie yhteyslaiturilta huvilantonteille. Jokseenkin ehjä 1900-luvun alun huvilayhdyskunta jugendvaikutteisine, kookkaine kesähuviloineen on edelleen säilynyt. Saaren vanhin huvila **Ahtola** valmistui 1902, **Metsäpirtti** 1910-luvulla, **Granliden** (Villa Wildmark) 1903–09, **Änga** 1928, **Björkudd** ja **Hyddan** 1917 sekä suurella lasiverannalla varustettu **Sommarvila** 1905.

Stora Bergholmen k4 Suuri Björkbergan huvila valmistui 1900-luvun alussa ja siirtyi pian professori Ossian Schaumanin omistukseen. Saaren itärannalla sijaitseva Koivikko (**Morgonsol**) -niminen huvila valmistui 1918, ja sen ensimmäinen omistaja oli nobelisti A.I. Virtanen. Mansardikattoista, punaista huvilaa on jätetty 1920–30-luvulla.

Boxby (Box) I4 Keskiaikaisperäinen Boxin kylä on nykyisin vahvasti suurten teiden risteysten leimaama. Kylässä oli jo 1586 kaksi **myllyä**. Ruotsinkielisen ala-asteen pihamaalla on n. 7 x 12 metriä laaja **tuulimyllyn** pohja. Keskeisellä paikalla tien varressa sijaitsevan **Boxbackan** kustavilaistyylinen päärakennus on 1800-luvun jälkipuoliskolta ja sivurakennukset 1700-luvulta. Punainen seuratalo **Skattåkersberg** valmistui 1927.

Bärgarholmen I4 Bärgarholmenin **Stuguvikenissä** sekä **Björkuddin** laivuritalan ympäristössä on jäljellä perinteisiä saaristolaisympäristöjä. Saari on ollut laivurien ja laivanrakentajien asuttama, ja siellä on toiminut kaksi kauppa. Björkuddin päärakennus on vuodelta 1908. Stuguvikenin lahdella on näkyvä hylky.

Eriksnäs in kartano I4 Eriksnäs (ent. Gierknäs) kartano periytyy 1600-luvulta. Kartanon kustavilaistyylinen päärakennus on alunperin 1810-luvulta. Rakennuksen pohjamuoto liittyy viisihuoneiseen keskeissalirakennustyyppiin. Nykyasu on ministeri Carl Enckellin aikana 1916 tehdystä korjauksesta, jonka suunnitteli arkkitehti Armas Lindgren. Päärakennuksen edessä on säilynyt 1700-luvun tyylin mukainen symmetrinen etupiha, jota rajaavat 1700-luvun puolivälin siipirakennukset sekä historiallisesti arvokas puisto ja puutarha. Nordenskiöldien aikana 1700-luvun puolivälissä rakennettu luonnonkivinavetta on lajissaan maamme vanhimpia. Tuulimylly on myös samalta ajalta. Hyvin säilynyt kartanoympäristö kuuluu Sipoonlahden kulttuuri-alueeseen.

Viksund (Sävelniemi) I4 Sipoonjoen eteläsuulla Viksundin huvilan rakennutti vuonna 1888 professori M.G. Schybergson puolisonsa Johanna kanssa. Uusrenessanssityylinen rakennuksen suunnitteli arkkitehti August Nordberg Kiseleff & Heikelin arkkitehtitoimistosta. Kaksikerroksisen, satulakattoisen rakennuksen ristipäätyjen välissä on avoveranta. Alun perin huvilaan kuului kolme verantaa. Viksund kuuluu Sipoonlahden kulttuuri-alueeseen.

Gumbostrand I4 Gumbostrandin ranta ja peltoaukea ovat vanhaa rannikon kulttuuriympäristöä. **Aspnäs in** tila kuului vuoteen 1923 Söderkullan kartanoon. Tilalla toimi kauppa 1800-luvun lopusta aina vuoteen 1962. Vuonna 1919 valmistuneen Gumbostrandin **koulun** viereisessä rinteessä on 1770-luvulta periytyvä **Björkbergan torppa**, jonka asuinrakennus on vuodelta 1915.

Gumbostrandin ja Eiron välillä on merkittäviä vanhoja huviiloita. Klassistisen **Villa Rosviken** (Rospiggen) rakennutti n. 1918 Sähköyhtiö Strömbergin perustaja, insinööri Gottfrid Strömberg. Pienempi huvila on vuodelta 1930. **Villa Gumbo** (ent. Villa Hartwall) valmistui 1919 insinööri Erik Hartwallille. "Tanskalaistyyppisen" hirsihuvilan suunnitteli vanhan torpan paikalle arkkitehti Ole Gripenberg. Pohjaltaan U:n muotoisessa rakennuksessa on jyrkkä aumakatto. Filosofian tohtori Petrus Nordmanin vuonna 1884 rakennuttama nikarikarittuinen **Villa Nordbo** Ängesholmenissa on laajennuksesta huolimatta hyvin säilynyt. Tontilla on myös 1700-luvun torpparakennus sekä muita ulkorakennuksia. Lähellä sijaitseva kaksikerroksinen hirsihuvila Villa Strandby valmistui 1889, ja siinä on avoveranta. Ängsvikenissä on kommandiittiyhtiö K. Hartwallin toimintaan liittyviä rakennuksia sekä yksityistaloja. Yhtiö muutti tehtaansa **Rönnäsiin** 1942.

Hangelbyn viljelylaakso I4 Hangelbyn laajan viljelymaisan keskellä virtaa Hangelbybäcken monine uomineen. Kumpareilla sijaitsevien vanhojen talojen pihapiirejä suojaaa tuuhea pihapuusto ja luonnonkivimuurit. Jo 1700-luvun lopulla laakson itäpuolen kaikilla kukkuloilla oli talo. Laakson keskellä sijaitsevan **Olofsin** päärakennus on alunperin vuodelta 1864. Sen lähellä oli aikoinaan tuulimylly. Vanhoja tiloja ovat myös mm. perinteisen ilmeensä säilyttäneet **By-Backas**, **Skrifvars**, jonka päärakennus on vuodelta 1916, sekä **Nedre Fransbacka**. Kylä jakaantuu itäiseen ja läntiseen osaan.

Hitän kartano I4 Hitässa oli asutusta jo pronssikaudella, ja keskiajalla sen satama oli vilkas kauppapaikka. Jylhässä maisemassa meren rannalla sijaitseva kartano muodostettiin 1500-luvun lopulla. 1900-luvun vaihteessa sen omisti pankinjohtaja Emil Schybergson. Kartanon vanha päärakennus tuhoutui tulipalossa 1976, ja sen tilalle on rakennettu moderni, tanskalaisvaikutteinen rakennus. Kaksi asuinrakennusta ja navetta ovat 1910-luvulta, muut talousrakennukset 1800–1900-luvulta. Kartano on nähtävissä vain mereltä.



Kalkkirannan tehdasalue I4 Kalkkirannan historiallisessa teollisuusmiljöössä kaivettiin kalkkikiveä jo 1500-luvulla. Suuressa mittakaavassa sitä alettiin kaivaa Viaporin linnoitustöiden myötä 1700-luvun puolivälissä. Tuon ajan rakenteista on jäljellä kalkkiuuni. Suurteollinen kaivostoiminta alkoi uudelleen vuoden 1933 jälkeen, kun Lohja Oy hankki alueen omistukseensa. Kalkki kuljetettiin meritse aina vuoteen 1938, jolloin tie valmistui. Arkkitehti Gösta Kajanuksen suunnittelema kalkkitehtaan pääkonttori valmistui 1939 ja työntekijäin asuinrakennus 1938. Tuolloin rakennettiin myös mylly, kahdeksan siiloa ja uusi satama. Kalkkikaivoksen toiminta oli vaakaladulla 1960-luvun alussa, mutta tuotanto elpyi ja monipuolistui. Tehdasalueen luoteispuolella on useita työntekijöiden rakentamia **asuintaloja**, jotka muodostavat melko yhtenäisen kokonaisuuden. Väljillä metsäisillä tonteilla sijaitsevat omakotitalot pohjautuvat 1940–50-luvun tyyppitaloihin.

Kallbäck I4 Sipoonjoen suulla sijaitseva Kallbäckin kylä on säilyttänyt perinteisen ilmeensä. **Skraflasin** tilan vanhoista aitoista iäkkäin on vuodelta 1762. **Villa Twilling** (Eutas) on entinen rustholli, jonka uusrenessanssityylinen päärakennus on 1800-luvun jälkipuoliskolta. Se on luultavasti saanut muotonsa Sakari Topeliuksen Björkuddenin (Koivuniemi) (**k4**) mukaan. Rakennuksessa on toiminut myös koulu, ja sen ympärillä on ollut perinteinen 1800-luvun lopun maisematyylinen puutarha, jota ympäröi lohkokiviäitä. Kallbäckin kylä ja viljelystäkö ovat osa Sipoonlahden kulttuurimaisemaa.

Komsalö, Möholmen ja Lökören I4; I3, 2 **Komsalön** länsirannan korkealla kalliolla on 1800-luvun kalastajatorppa (**Villelä**), jota on myöhemmin laajennettu.

Möholmenin länsirannan korkealla kalliolla on arkkitehti Erkki Huttusen vuonna 1937 valokuvaaja Rafael Roosille suunnittelema punainen, **funktionalistinen huvila**. Rankorakenteinen nk. insuliittitalo oli omana aikanaan rakennusteknisesti kokeileva. Saaren itärannalla sijaitsevalla **Hannelindin** tilalla asui laivuri, jonka punainen saaristolaismökki valmistui 1916. Vastapäisessä Lökörenissä (**I4**) on huvila **Georgineholm**, kaksikerroksiseksi, mansardikattoiseksi rakennukseksi laajennettu 1800-luvun torppa, joka on siirretty paikalle Skyttenskäristä.

Majholmen ja Kaptensudden I4 Maiholman eli Villa Majholmenin rakennutti pankinjohtaja Emil Schybergson Hitän kartanosta (ks. erillinen kohde) vuonna 1900. Uusrenessanssityylinen huvilan poikittaista avoikuista kannattelee paripilarien rivistö, joiden kapiteelien yksityiskohdat, samoin kuin päätykolmion konsolit, muistuttavat 12 vuotta aiemmin valmistunutta Viksundia (Sävelniemi). Huvilaan kuulunut näkötorni on purettu. Saaren eteläpuolella on 1896 valmistunut huvila Kaptensudden, jonka rakennutti merikapteeni Carl Waenerberg Nevaksen kartanosta. Huvila näkyy etelästä ja kaakosta.

Ryssholmen ja Orrören I4 Ryssholmenin **Krylbon** (Brobergs) 1890-luvun alussa valmistuneen huvilan rakennutti pastori K.T. Broberg. Rakennuksen nikkarityylistä koristelua on karsittu 1960-luvun korjauksessa. Huvilan toisessa päädyssä on parvekkeellinen torni. Läheinen Lilla villan on vuodelta 1938. Saaressa oli 1800-luvulla torppa.

Ryssholmenin itäpuolella sijaitsevassa Orrörenissä on 1930-luvun funktionalistityylinen **huvila** ja sauna.

Sandholmen ja Kåringholmen I4 (kalkkirannan länsipuolelle) Sandholmeeniin valmistui vuonna 1914 **Ekbackenin** kaksikerroksinen, mansardikattoinen huvila. Sen suunnitteli balttiansaksalainen insinööri Alexander Mickwitz Helsingin rakennuskonttorista. Punaisen rakennuksen esikuvaksi on mainittu Tukholman Äppelvikenin huvilat. Ekbackeniin kuuluu Krämaröarneilta siirretty vanha "Olivian tupa", sekä vanha sauna ja

rantahuone. Yksinkertaisen klassistinen huvila **Hällebo** valmistui 1907. **Bergbon** torppa on alunperin vuodelta 1860, ja se on muutettu huvilaksi 1914. Molemmat huvilat rakennettiin vanhoille asuinpaikoille, ja niihin kuuluu erilaisia ulkorakennuksia. Saarella on suuria, nykyisin metsittyneitä hiekanottokuoppia, joista kuljetettiin hiekkaa Helsingin rakennustyömaalle.

Sandholmenin luoteispuolella sijaitsevassa Stora Käringsholmenissa on punainen "**Ehrströms villa**", jonka vanhimmat osat on mahdollisesti rakennettu jo ennen 1860-lukua, jolloin huvila siirrettiin saareen. Rakennuksen nykyasu on 1910–20-luvulta.

Sibbesborgin muinaislinna I4 Sibbesborg lienee rakennettu kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen aikana 1300-luvun lopulla osaksi linnaläänijärjestelmää, pientä paikallishallintoa varten. Se kuuluu parhaiten säilyneisiin Ruotsin valtakunnan 1300-luvun jälkipuoliskon linnojen sijaintipaikkoihin ja saattaa olla 1390-luvulla mainittu Wartholm, "uusi linna Uudellamaalla". Poikkeuksellisen arvokkaaksi Sibbesborgin tekee se, että paikka on säilynyt hylkäämisensä jälkeen lähes täysin koskemattomana. Merkitystä lisää Sipoonjoen suun maisemassa yhä selkeästi havaittavissa oleva keskiaikainen kerrostuma.

Linna on aikoinaan sijainnut Sipoonjoen suistossa saarella, joka nykyään on n. 350 metriä pitkä harjanne joen länsipuolella. Linnasaaresta on ollut varustettu vain sen eteläisin kärki. Talousrakennukset, linnavaäen asunnot ja satama ovat mahdollisesti sijainneet saaren pohjoisosassa, päälinnan ulkopuolella. Keskiaikaisesta linnoituksesta on näkyvissä linnakallio sekä sen pohjois- ja luoteispuolta kiertävät kaksi vallihautaa ja maavallia. Pääasiassa puurakenteisesta linnasta on jäljellä enää maan peittämä perustus. Vain linnoituksen torni lienee ollut kivistä ja tiilestä. Noin 30–40 metrin päähän kalliosta tehty paaluvarustus meressä esti laivoja rantautumasta linnavuorelle. Sibbesborg on valtakunnallisesti merkittävä hoidettu muinaisjäännös ja osa Sipoonjokilaakson viljelymaisemaa.

Skräddarbyn (Joensuun) tila I4 Sipoonlahden pohjukassa sijaitseva Skräddarbyn kartano periytyy 1600-luvulta. Kartanon kustavilainen päärakennus on 1700-luvun keskivaiheilta ja pihamaata reunustavat siipirakennukset niinkään 1700-luvulta. Eversti C.F. Nordenskiöld kunnosti rappioituneen tilan 1700-luvun lopulla ja perusti kartanolle tiilitehtaan, josta kuljetettiin tiiliä Viaporin rakennustöihin. Kartanon omistajiin kuuluu myös professori A.I. Virtanen, jonka aikana Skräddarby oli Valion koetilana. Kylätieltä hyvin näkyvä kartano on osa Sipoonlahden kulttuurimaisemaa.

Stenskyberget I4 Vainuudenille vievän tien itäpuolella on kuuden pronssikautisen haudan muodostama rökkiöalue. Rökkiöt ovat epäsäännöllisen muotoisia ja halkaisijaltaan n. 4–13 metrin suuruisia.

Söderkullan kartano ja Massby I4 Söderkullan kartano Sipoonjoen varrella on muodostunut 1557 perustetusta kuninkaankartanosta. Nykyinen kivinen päärakennus valmistui 1907 arkkitehti Karl Lindahlin piirustusten mukaan, ja se edustaa tyyliltään myöhäisjugendia. 1950-luvun alussa tehdyn uudistuksen suunnitteli arkkitehti Jarl Eklund. Rakennus on restauroitu 1986 arkkitehti Vilhelm Helanderin ja Merja Niemisen suunnitelmin. Pihapiirissä on 1800-luvun talousrakennuksia. Vanhassa puistossa on uusgoottilainen, valkeaksi rapattu viljamakasiini 1800-luvun puolivälistä. Kartanolle perustettiin 1700-luvun puolivälissä tiili-tehdas, joka tuotti tiiliä Viaporin rakennustöihin. Tehdas toimi vielä 1900-luvun alussa pitäjän tarpeisiin. Vuodesta 1853 kartanolla toimi maatalouskoulu, 1900-luvun alkuvuosina metsänvartijakoulu ja 1950-luvulta kylpylähotelli. Kartanoon kuuluneen **Smidistugan** asuinrakennus on vuodelta 1841. **Vita Villan** on rakennettu pystyhirsistä 1700-luvun lopulla.

Sipoonjoen vastarannalla on Sipoon vanhimpiin koulurakennuksiin kuuluva **Massbyn kansakoulu** vuodelta 1896, jossa toimii koulumuseo. Seuratalo **Hansas** valmistui 1908. Alue on osa Sipoonlahden kulttuurimaisemaa.

Takvedaholmen I4 (Söderkullalandetin pohjoispuolelle) Takvedaholmenin länsipäässä sijaitseva suuri, pyöröhirsinen huvila **Bläsudd** rakennettiin alunperin Haikon kartanon maille 1882 ja siirrettiin myöhemmin saareen. Kansallisromanttishenkisessä, koristeellisessa rakennuksessa on kaksi parvekettä ja pitkä avoveranta.

Saaren itäpäässä sijaitseva **Granudd** on Sähköyhtiö Strömbergin perustajan, insinööri Gottfrid Strömbergin rakennuttama huvila 1900-luvun alusta. Rakennuksessa on erkkeri, lasiveranta sekä kaksi parveketta.

Nevaksen kartano ja Nevasjoen viljelymaisema m4 Maisemallisessa solmukohtassa sijaitseva Nevaksen kartano muodostui 1620-luvulla. Kartanon vanhat rakennukset ryhmittyvät vanhan tien molemmin puolin. Empiretyylinen, puinen päärakennus valmistui 1800-luvun alussa, ja sitä uudistettiin 1830- ja 1880-luvulla. Jälkimmäisessä korjauksessa rakennukseen lisättiin vilpolat. Vanha renkitupa lieene 1700-luvun lopulta. Savesta ja kanervista rakennettu talli ja harmaakivinen navetta ovat 1800-luvun alusta. Kartanon eteläpuolella avautuu pitkänomainen viljelymaisema merelle päin.



Nothusviken m4 Nothusvikenin lahden pohjukassa sijaitseva peltoaukeua ja vanhat asuinpaikat muodostavat kokonaisuuden, joka on uudisrakentamisesta huolimatta ilmeeltään perinteikäs. Lahden itärannalla on vanha **torppa** (Kesäranta). Ohjaaja Edvin Laine käytti lahden maisemia elokuvissaan. Niemen kärjessä on Lai- neelle kuulunut omaleimainen kesähuvila **Landsend** vuodelta 1940.

Stadsviken m4 Stadsvikenin salmessa sekä Hemisnäsetin että Sandviksuddenin puolella on useita perinteisiä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennuksia rantapeltotoineen. **Kesäkummussa** on ollut vanha asuinpaikka jo 1870-luvulla, nykyiset rakennukset ovat vuodelta 1925.

Hemisviken m4 Hemisvikenin rannalla sijaitsevat entiset torpat rakennuksineen ja rantapeltotoineen ovat säilyttäneet pitkälti perinteisen saaristolaisilmeensä. **Hemmingsnäsin** kaksi satulakattoista rakennusta lie- nevät 1920-luvulta, mutta mahdollisesti myös varhaisempia. **Hemmingsbergin** torppa on vuodelta 1850 ja **Hasselbackan** pienlaivuritala alunperin vuodelta 1883.

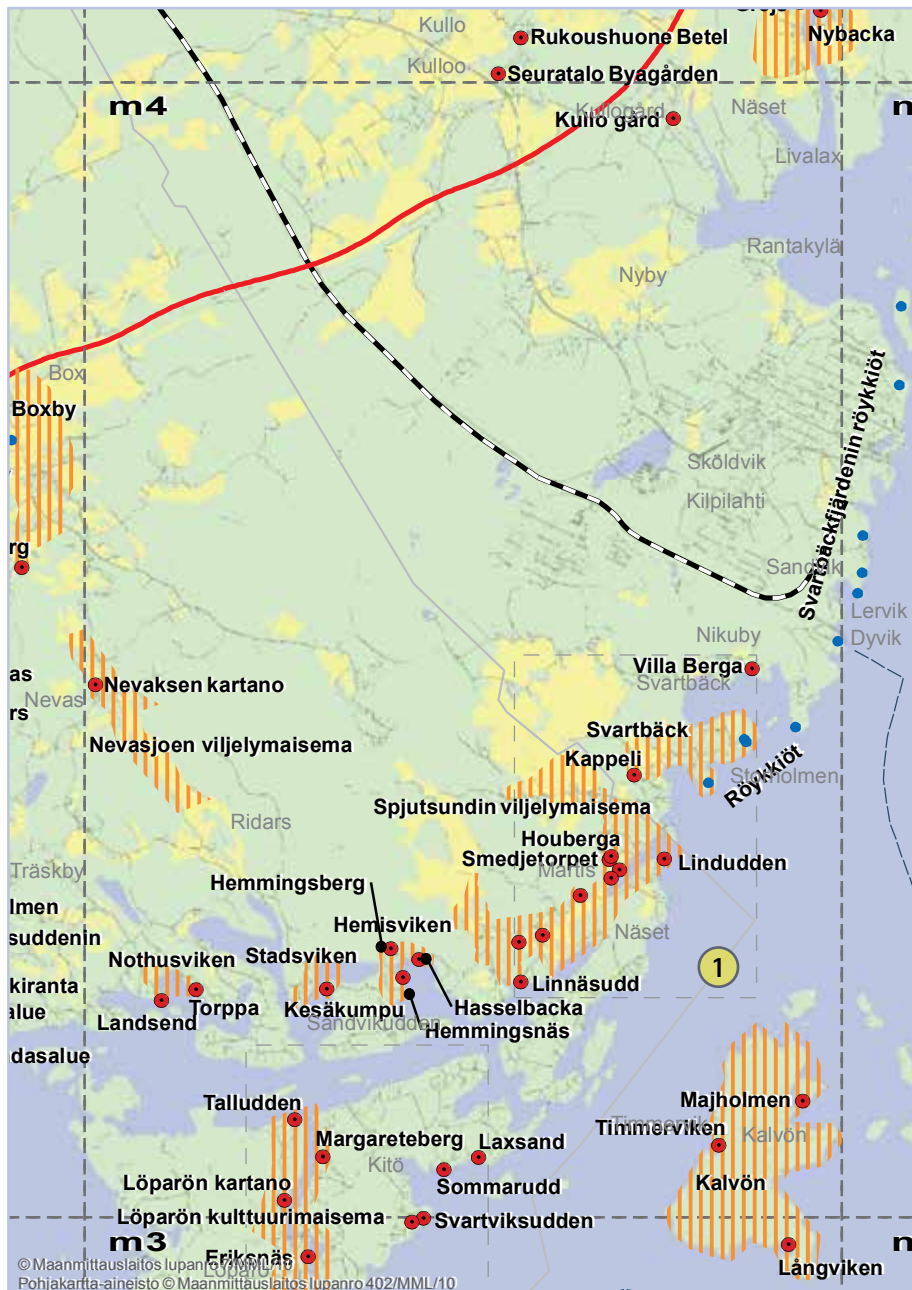
Spjutsundin viljelymaisema m4, 1 (s. 283) Spjutsundin kylän alue Stenhuggarbergetin ja Östervikenin välillä on suurin perinteisen rakentamisen ja viljelyalueiden ryhmä Sipoon rannikolla. Kylässä on useita van- hoja taloja ja pihapiirejä, joita ympäröivät vanhat puu- ja kiviaidat.

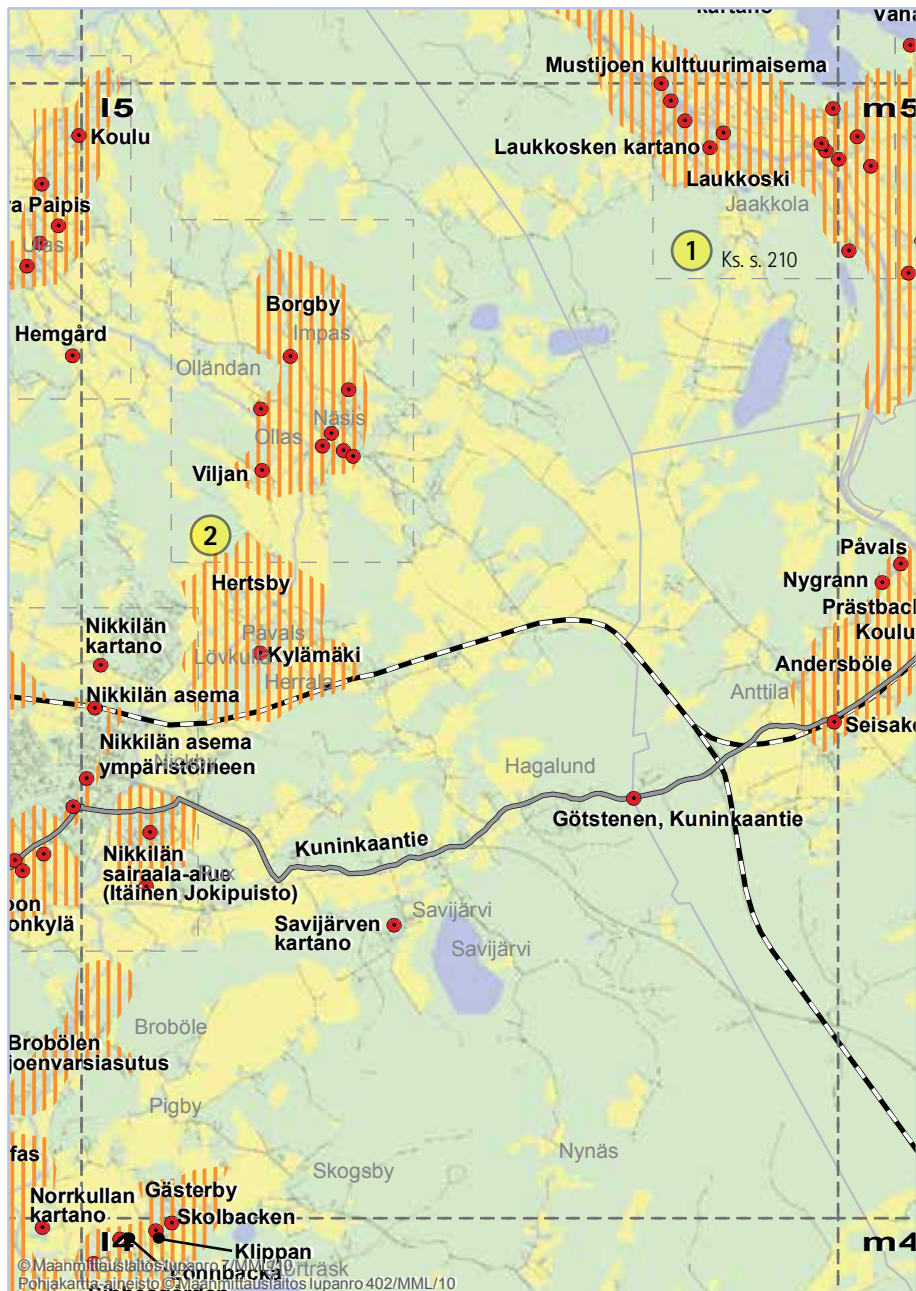
Svartbäckistä tulevan tien varressa on kiviaidan ympäröimä entinen sepän tupa **Smedjetorpet**, joka on alkujaan Boxista ja nykyisin kolmatta kertaa pystytettynä. Sen aitta on vuodelta 1780. Vieressä on **Houbergan** aittarivi 1880-luvulta. Vanhan kalastajasataman äärellä sijaitseva **Knutsin** vanha päärakennus on vuodelta 1898. Tilalla toimi kauppa vuodesta 1884 aina 1940-luvulle saakka. Viereisen **Storhagenin** päärakennus lie- nee 1800-luvulta, ja sitä on korotettu 1900-luvulla. Tien varrella sijaitsevan **Martisin** entisen virkatalon pää- rakennus on 1800-luvun alusta.

Smedsin tila jaettiin 1800-luvun alussa Vikbackaan (Övre Smeds) ja **Smedsiin** (Nedre Smeds). Molempien tilojen päärakennukset ovat alkujaan 1800-luvulta. Vierekkäisissä pihapiireissä on suuri navetta ja useita ait- toja, joista vanhimmat ovat 1800-luvulta. Vuonna 1896 valmistunut **koulurakennus** kylän länsiosassa kuuluu Sipoon vanhimpiin.

Linnäsuddenin puutarhamaissa ympäristössä on kaksi huvilaa. Keltainen, klassistinen rakennus on vuodelta 1902 ja valkoinen, mansardikattainen vuodelta 1907. Näsetin koilliskärjessä on arkkitehti Eino Schroderuksen suunnittelema italialaisvaikutteinen huvila **Lindudden** vuodelta 1917.

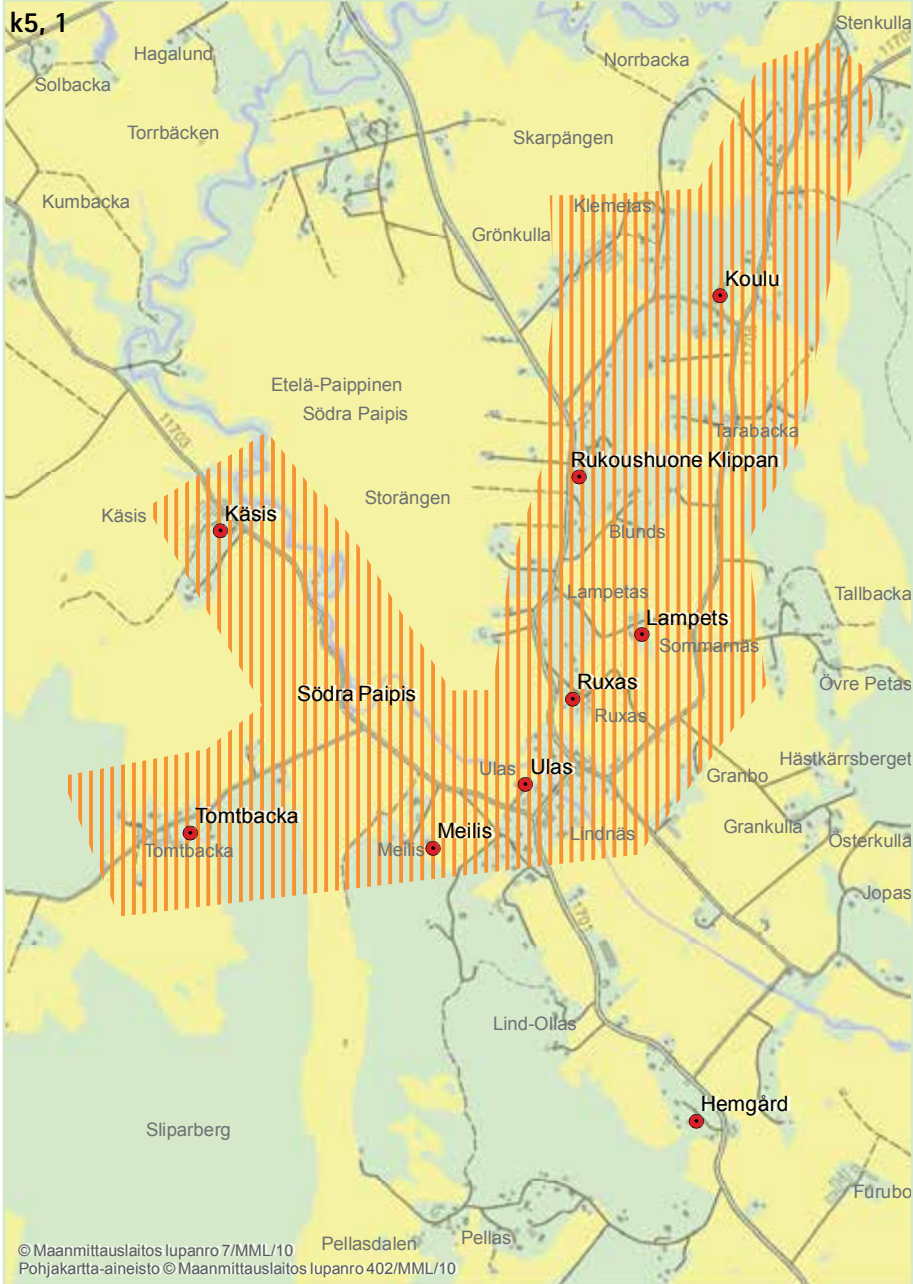
Mårtensbyn (Martinkylän) kulttuurimaisema k5 Martinkylän monikerroksinen kulttuurimaisema Oll- bäckenin laajassa purolaaksossa kuuluu Sipoon suuriin vanhoihin kyliin. Laakson molemmin puolin on ollut asutusta jo 1700-luvun lopulla. Puron eteläpuolella kulkee tie kirkonkylästä Talman kautta Keravalle. Laak- sossa kulkee myös 1874 avattu rautatie. Ollbäckenissä, Nikkilän rajalla, on vanha myllypaikka. **Antbergan** entinen ratsutila oli merkittävä 1600-luvulla. Sen päärakennus on vanhimmita osiltaan n. 1850-luvulta tai mahdollisesti jopa 1700-luvulta. **Sofiamäki** on entinen kansakoulu (Sofiebergin folkskola), joka rakennettiin kouluhallituksen piirustusten pohjalta 1927. Martinkylän yksityinen **kansakoulu** oli Sipoon ensimmäinen suomalainen kansakoulu. Sen rakennus on vuodelta 1908. **Seurantalo Mårsbacka** (Aläsa) valmistui 1936.





© Maanmittauslaitos/Finland, MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos/Finland 402/MML/10

1:75 000 2 KM



Nikkilän rautatieasema ympäristöineen k5; k5, 2 Nikkilän asemalla oli tärkeä rooli Porvoo–Kerava -radan varrella. Satulakattoinen asemarakennus rakennettiin radan valmistuttua 1874. Sen lähistöllä on entisiä työntekijöiden asuinrakennuksia. Aseman eteläpuolella, **Nikkilän kartanoilta** kirkolle johtavan Ison Kylätien varressa on säilynyt 1900-luvun alun liike- ja asuinrakennuksista koostuva yhtenäinen kylänraitti. Tien linjaus on peräisin tiettävästi 1800-luvun vaihteesta. Kaupankäynti vilkastui kylässä väkiluvun kasvettua 1920–30-luvulla mm. **Nikkilän sairaalan** laajentamisesta johtuen, ja raitin varteen perustettiin monia erikoisliikkeitä tavanomaisten siirtomaatavarakauppojen lisäksi. Kylänraitin varrella on kaksi arkkitehti E. E. Hansténin suunnittelemaa koulurakennusta, joista vanhempi, nk. **Bälan** (ent. Kyrkoby folkskolan), edustaa vanhemmalta osaltaan 1920–30-luvun klassismia. Sen vuonna 1961 tehdyn laajennuksen suunnitteli arkkitehti Erik Kråkström. Terveyskeskuksen takana mällä sijaitseva kookas, jugendtyylinen **Åvalla** on vanha kunnantalo.

Sipoon kirkonkylä k5, 2 Sipoon kirkonkylä sijaitsee kohdassa, jossa Kuninkaantie ylittää Sipoonjoen. **Pyhän Sigfridin kirkko** on rakennettu 1400-luvun puolivälissä. Kuoria lukuun ottamatta kaksilaivainen kirkko on suorakaiteen muotoinen, ja siihen liittyy sakaristo ja asehuone. Länsipäädyn tiilikoristelu liittää sen Porvoon kirkon vaikutusryhmään. Kellotapulin nykyasu on 1800-luvulta. Kirkko on restauroitu 1936–37 arkkitehti A.W. Ranckenin suunnitelmien mukaan.

Sipoon **uusi, länsitornillinen pitkäkirkko** valmistui 1885. Arkkitehti Theodor Deckerin suunnittelema kirkko edustaa tyyliään uusgotiikkaa. Hautausmaan porttirakennus on yhdistetty kahdesta, alunperin 1822 valmistuneesta hirsirakennuksesta. Vuonna 1753 valmistunut viljamakasiini siirrettiin nykyiselle paikalleen uuden kirkon vieren 1820-luvun lopulla, ja siinä toimii Sipoon maatalousmuseo. **Kirkkoherranpappilan** päärakennus ja renkitupa ovat vuodelta 1845. Pappilan päärakennusta on laajennettu ja uudistettu uusrenessanssityyliin vuonna 1895 ja muutettu myös 1960-luvulla.

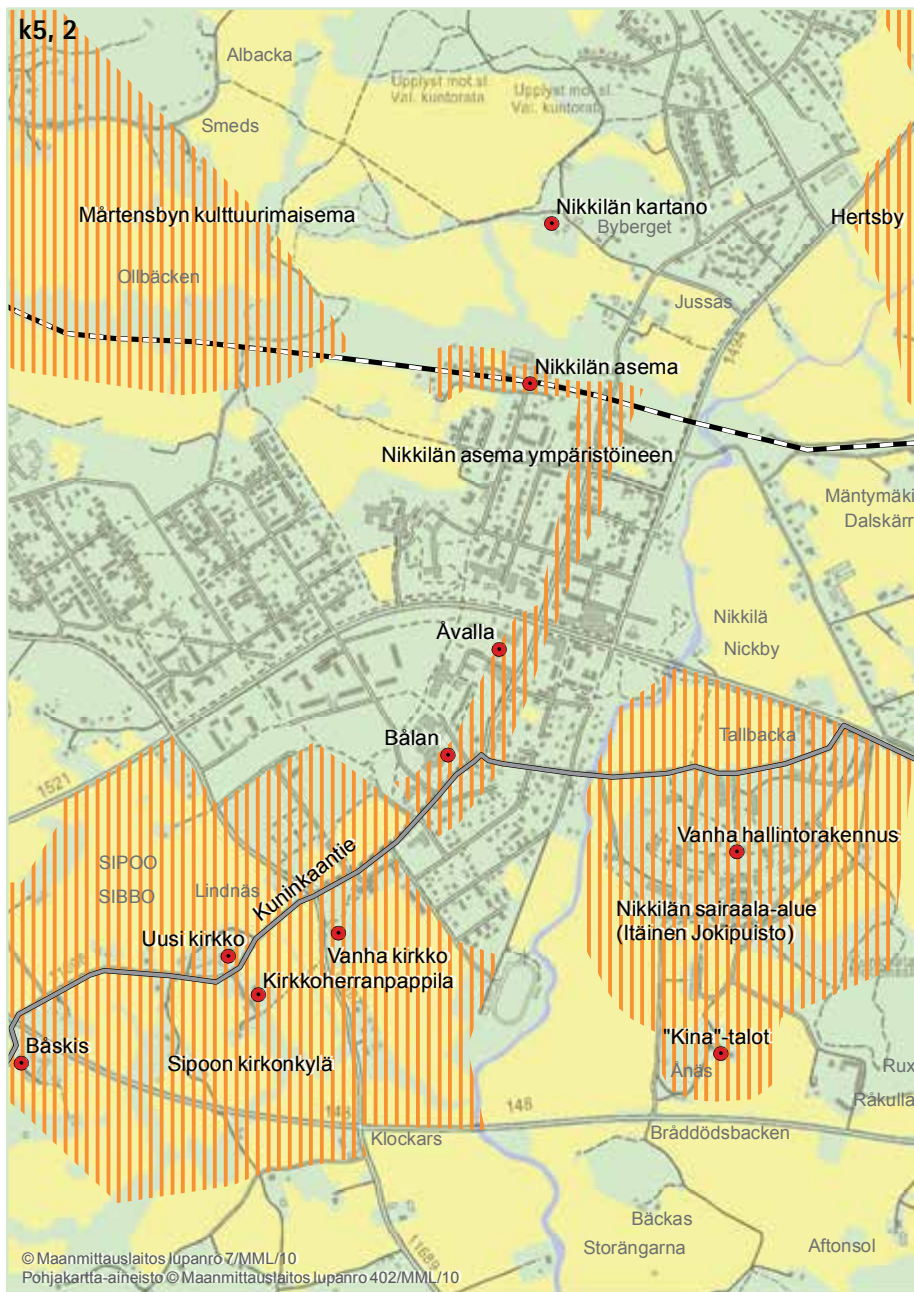
Knuts toimi jo 1700-luvun alusta kappalaisen virkatilana ja sittemmin pappilana. Sen satulakattoinen päärakennus on vuodelta 1879. **Bäskis** oli huomattava kestkieväritalo 1700–1800-luvulla. Sen päärakennus ja leivintupa ovat 1800-luvulta. Kirkonkylän vanhimpiin tiloihin kuuluva **Lindkulla** (ent. Gästgivars) toimi niinikään kestkievärinä kahteen otteeseen 1700–1800-luvulla. Tilan nykyinen päärakennus on 1900-luvun vaihteesta ja talousrakennukset 1800-luvun lopulta. Molemmat kievarirakennukset ovat toimineet lisäksi käräjätupina. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön.

Södra Paipis (Etelä-Paippinen) k5, 1 Etelä-Paippinen on Sipoon vanhoja kyliä, jossa maiseman perinteiset piirteet ovat säilyneet hyvin. Sipoonjokilaakson korkeilla ylärinteillä kulkeva maantie Snickarbackavägen on Sipoon vanhimpia, ja siltä avautuu hienoja näkymiä. Silta ja tienhaara kylän koillispuolella muodostavat huomattavan maisemallisen solmukohdan, johon kuuluu **Ruxasin** 1850-luvun päärakennus ja pihapiiri. Kylän vanhimpiin tiloihin kuuluvat lisäksi mm. **Lampetas, Ulas, Meilis ja Tomtbacka**. Kyläkeskuksen luoteispuolella, joen etelärannalla sijaitseva **Käsis** tunnetaan jo 1600-luvulta. **Hemgårdin** seurantalot valmistui 1920. **Koulun** sydän on kaksikerroksinen 1920-luvun tiilirakennus, jota on laajennettu 1950-luvulla. **Klippanin** kaksikerroksinen rukoushuone on 1910-luvulta.

Tallmon (Talma) kartano ja Kalkbergskogen k5 Tallmon 1700-luvulla muodostetun kartanon päärakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen 1890, jolloin sitä myös pidennettiin ja korotettiin. Kartanokumpare on kauniisti kumpuilevien, metsien rajaamien peltöjen ympäröimä. Sen länsipuolella sijaitseva, 1700–1800-luvulla toiminut kalkkikaivos (**Kalkbergskogen**) on rauhoitettu. Kaivoksesta kuljetettiin kalkkia mm. Suomen ensimmäiseen, vuonna 1869 perustettuun sementtitehtaaseen Saviolle. Talmassa on toiminut myös hiekkakuoppa ja savenottopaikka, josta on saatu savea Tallman tiilitehtaalle. Rautatieasema sijaitsi Talmantien risteyksessä ja sieltä johti pistoraiteet tiilitehtaalle sekä hiekkakuopalle.

Brobölen joenvariasutus k5 Brobölessä on kapea, jyrkkärintainen Sipoonjokilaakson osa, jossa jokiuoma on jäänyt viljelemättä vaikean maaston vuoksi. Joen itäpuolella oli yhtäjaksoinen peltotalue jo 1700-luvulla. Asutus on rakentunut pääosin nauhamaisesti Hindsbyntien varteen. Hindsbyntien ja Söderkullantien riste-

k5, 2



© Maanmittauslaitos Jupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aiheisto © Maanmittauslaitos Jupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

yksessä on maisemallinen solmukohta, josta avautuu hieno näkymä joen yli etelään ja kaakkoon, missä tie nousee jyrkästi ja haarautuu uudelleen Boxin suuntaan. Toinen laaja näkymä on Söderkullantieltä koilliseen.

Borgby (Linnanpelto) 15, 2 Linnanpelto oli 1700-luvun lopulla huomattava kylä. Alueen kautta kulki tie Paipisista Sipoon kirkonkylään ja Pornaisiin. Jokilaakson **Impas, Granbacka** ja **Ollas** näkyvät kumpuilevassa viljelymaisemassa maamerkkeinä useasta suunnasta katsottuna, samoin Linnanpellontien varrella olevat tilat lännestä tultaessa. Myös **Näsis** on maisemallisesti tärkeällä paikalla sijaitseva kantatila, jonka leveärunkoinen asuinrakennus 1800-luvun lopusta on hyvin säilynyt. 1700-luvun lopusta peräisin olevalla **palokunnantalolla** on vaiherikas historia – se on mm. entinen kruununkrouvi ja käräjätalo. **Kansakoulu** ja seuratalo **Wiljan** ovat 1900-luvun alusta. **Bastuäkerin** 1900-luvun alun päärakennus toimi aikoinaan Linnanpellon rukoushuoneena.

Hertsby (Herrala) 15 Jyrkästi nouseva Hertsbyn kylämäki on ollut asuttu keskiajalta lähtien. Tiivis, rivikylämäinen asutus on levittäytynyt mäen ympäri kiertävän kapean tien varteen viimeistään 1700-luvulta. Joen vastarannalle asutus levisi 1800-luvun puoliväliin mennessä. 1900-luvun alussa tehdystä uusjaosta huolimatta kylä on säilyttänyt perinteisen luonteensa ja usean vanhan kantatilan pihapiirejä. Pävalsin päärakennus on valmistunut viimeistään 1890-luvulla. Tien pohjoispuolella sijaitseva Simos oli 1600-luvun lopulta alkaen sotilasvirkatalona. Sen päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1806. Viereinen Filplätsin yksikerroksinen päärakennus on 1880-luvulta, ja sitä on laajennettu 1914. Löfkullan mansardikattoinen päärakennus lienee 1900-luvun alusta. Kaikkiin pihapiireihin kuuluu myös vanhoja talousrakennuksia. Joenvarren vanhat niityt on otettu viljelykseen viimeistään 1900-luvulla, ja laaja viljelymaisema on säilynyt avoimena. Kylän eteläpuolitse kulkee 1870-luvulla rakennettu Porvoo-Kerava -rata.

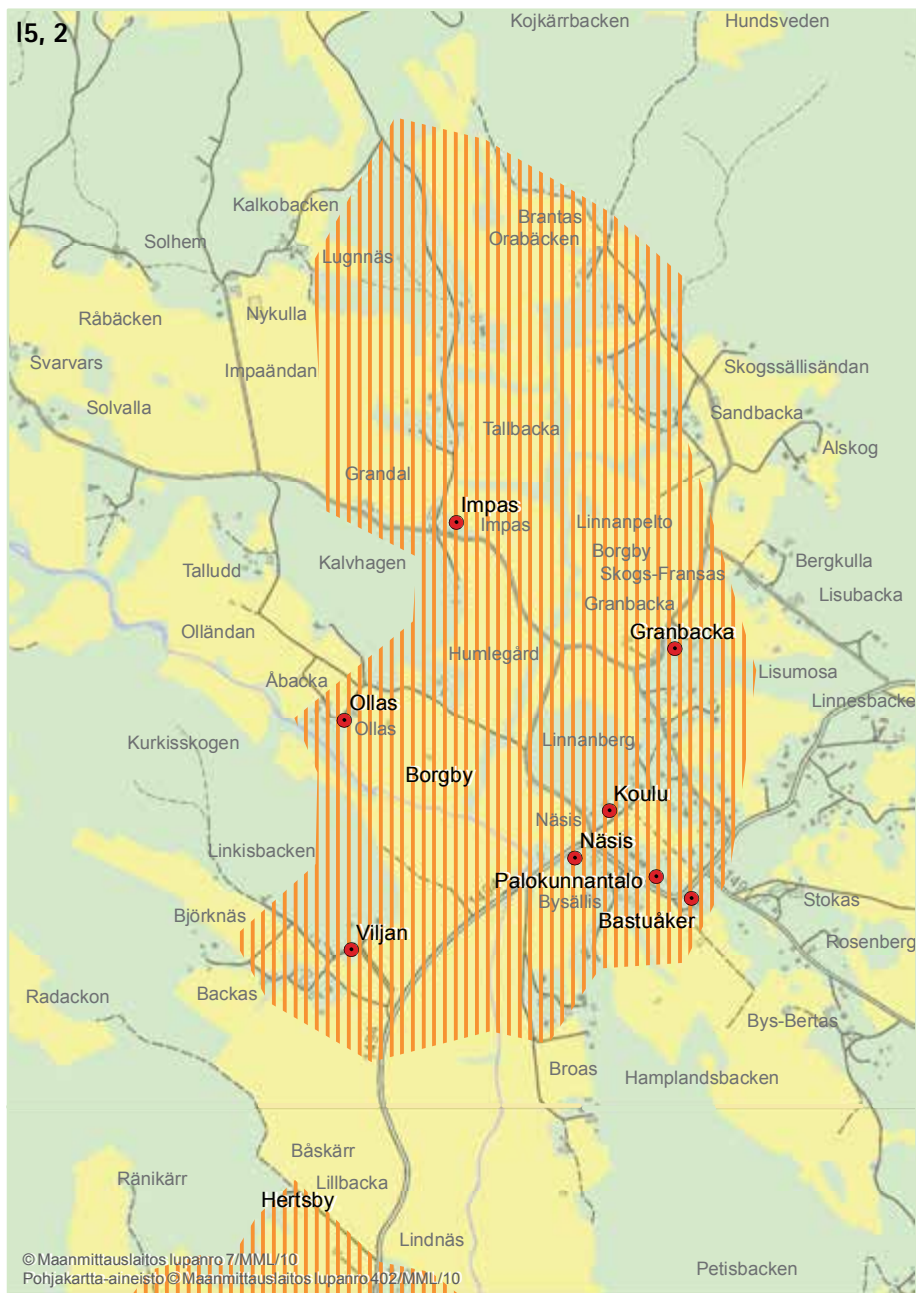
Savijärven kartano 15 Savijärven kartano perustettiin 1700-luvulla, jolloin siihen kuului lähes koko kylän maat. Yksikerroksinen päärakennus on rakennettu 1860 tienoilla. Siinä on korkea ullakkokerros ja julkisivun puolella ristipääty. Pohjoispäädyen keittiösiipi on purettu todennäköisesti 1940-luvulla. Kartanoympäristöön kuuluu mm. tilanhoitajan asuintalo 1800-luvun puolivälistä, työntekijäin asuintalo 1900-luvun alusta, entinen puutarhurin asuintalo 1800-luvun puolivälistä ja tallin takana sijaitseva entinen tallimiehen asunto. Päärakennusta ympäröi parin hehtaarin suuruinen puisto, jossa on mm. jalavakuja.

Nikkilän kartano 15; k5, 2 Nikkilän säteritila muodostettiin 1600-luvun alussa kylän talonpoikien yhteismaille. Se säilyi venäläisen Nassokinin suvun hallussa 300 vuotta, aina vuoteen 1907. Suku osallistui 1800-luvulla aktiivisesti pitäjän asioiden hoitoon mm. perustamalla kartanoon 1860-luvulla tyttökoulun. Kartanon karoliininen päärakennus 1700-luvun puolivälistä on vanha myös valtakunnallisesti tarkastellen. Yksikerroksisen puutalon pohjamuoto on viisihuoneista keskeissalityyppiä. Vastapäinen talousrakennus on 1700-luvun lopulta ja pitkänurkkainen makasiinirakennus mahdollisesti 1800-luvun alkupuolelta. Karjan hoitoon liittyneet rakennukset ovat nuorempia. Tien varressa on kartanoon kuuluva asuinrakennus.

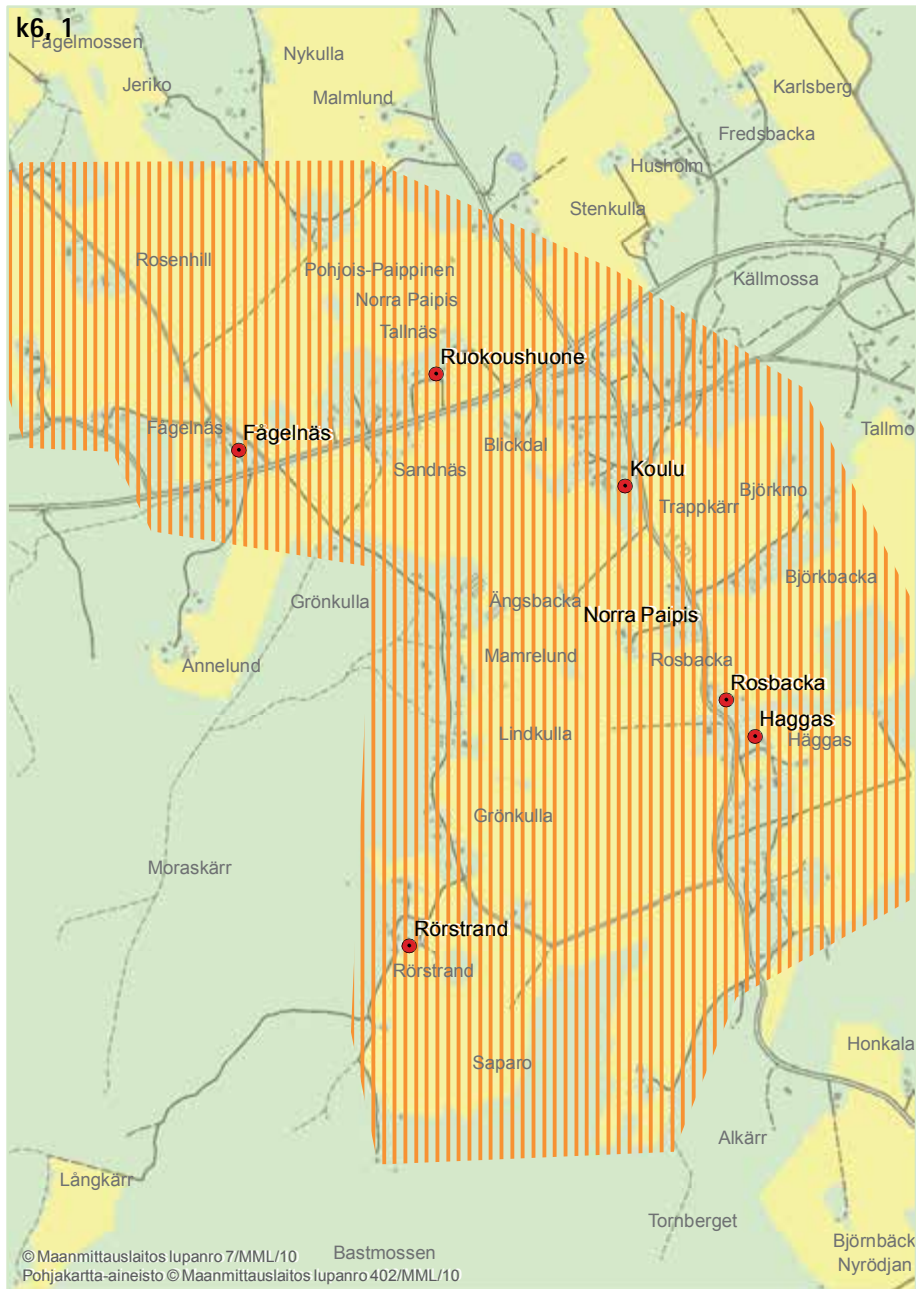
Nikkilän sairaala-alue (Itäinen Jokipuisto) 15; k5, 2 Helsingin kaupungin perustama Nikkilän mielisairaala suunniteltiin Euroopassa yleistyneen paviljonkisairaalatyyppin ja sitä edustavan Helsingin Auroran sairaalan mallin mukaan. Oleskelun rauhallisessa maaseutuympäristössä ja sopivan työskentelyn ulkoimassa katsottiin edistävän potilaiden parantumista ja hyvinvointia. Sairaalan rakennuskanta ryhmittynyt pohjois-eteläsuuntaisen keskusakselin varaan. Pohjoisosassa on sisäänkäynti sekä hallinto- ja asuinrakennukset. Keskiosassa sijaitsevat yhteistilat, kuten kirjasto- ja kerhorakennus sekä ruokala ja niiden molemmin puolin kaarevassa muodossa 11 potilaspaviljonkia. Huolto- ja maatalousrakennukset on sijoitettu vapaammin alueen eteläosaan.

Sairaalan ensimmäinen vaihe valmistui 1914, minkä jälkeen sitä laajennettiin useassa vaiheessa, mm. 1920- ja 40-luvuilla. Vuonna 1945 Nikkilässä oli 1100 sairaansijaa. Vanhimmat rakennukset 1910-luvulta ovat arkkitehti E.A. Kranckin suunnittelemia. Pääosa rakennuskannasta on kuitenkin valmistunut 1920-luvulla arkkitehti Gunnar Taucherin piirustusten mukaan. Rapatut tiilirakennukset edustavat tyyllisesti myöhäisjugendia. Sairaalan **vanha hallintorakennus** on vuodelta 1914, uusi vuodelta 1956. Puutarha-arkkitehti Paul

15, 2



1:20 000 1 KM



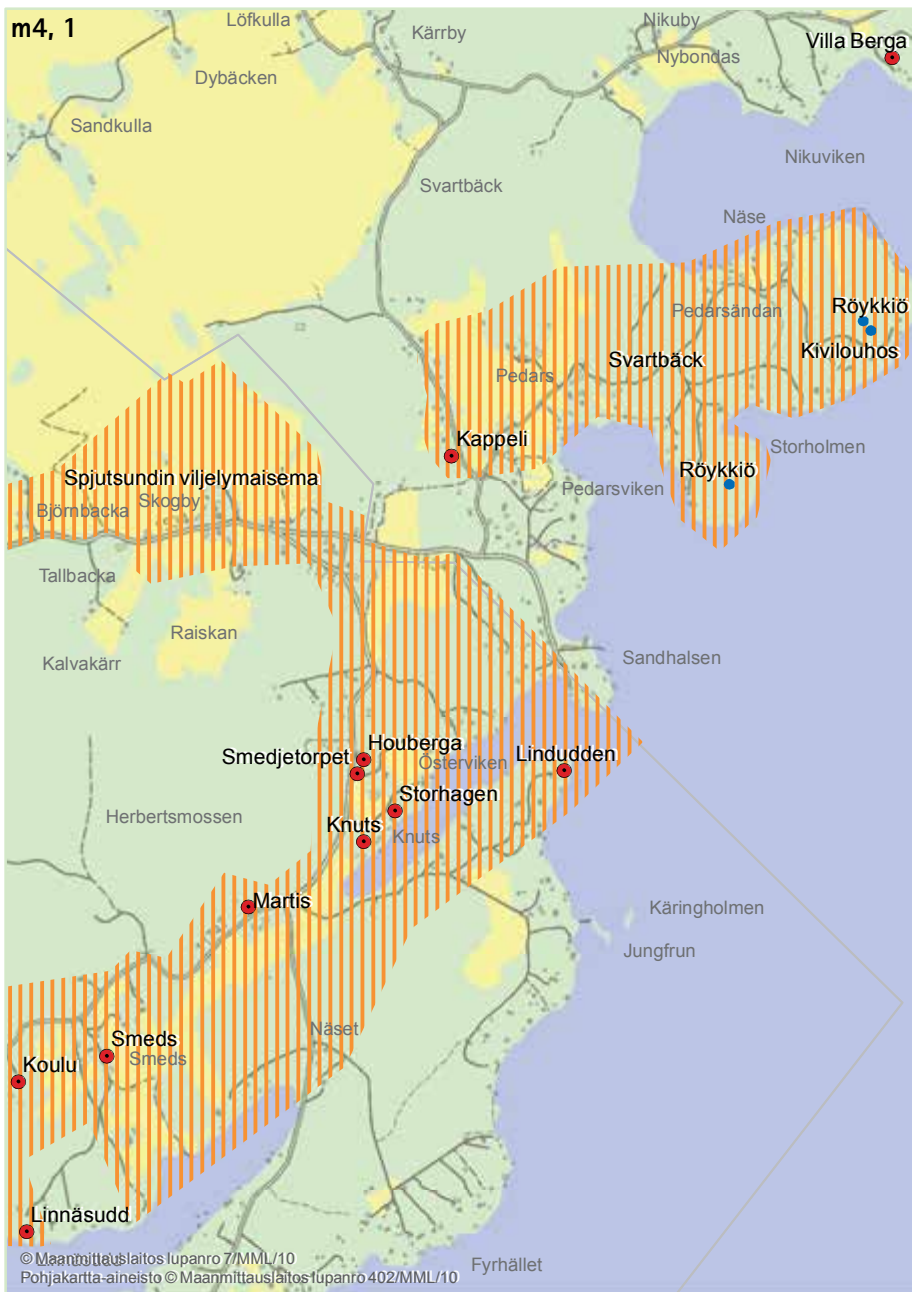
Olsson suunnitteli sairaalan puiston vuonna 1931. Alueen eteläosassa on kaksi arkkitehti Hilding Ekelundin suunnittelemaa kaksikerroksista, puista asuinrakennusta, ns. **Kina** (Kiina) -taloa vuodelta 1949. Valtakunnallisesti merkittävä sairaalamiljö on muutettu 2000-luvun alussa Itäinen Jokipuisto -nimiseksi asuinalueeksi.

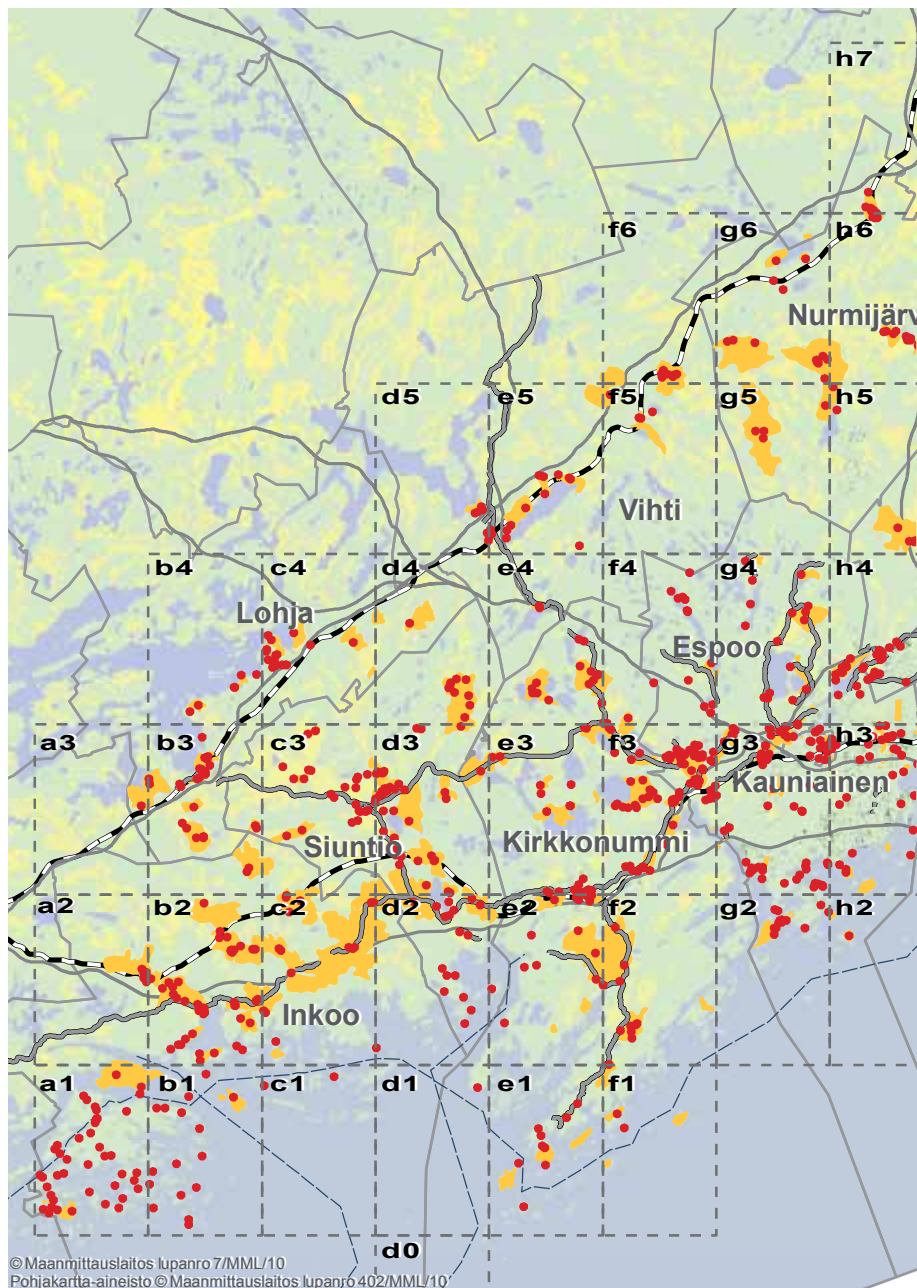
Norra Paipis (Pohjois-Paippinen) k6, 1 Pohjois-Paippinen on tyypillinen itäusimaalainen tiivis ryhmäkylä, jonka keskus muodostaa vaihtelevailmeisen kulttuurimaisemakokonaisuuden. **Rosbacka-Haggasin** ja **Rörstrandin** tilakokonaisuudet ovat parhaiten säilyneet. Rosbackan päärakennus kylänraitin varrella on 1900-luvun vaihteesta. Rörstrandin päärakennus on rakennettu 1844 ja 1870-luvulla. **Fågelhäsin** asuinrakennukset ovat 1800-luvulta. Jugendvaikutteinen 1910-luvun **koulurakennus** on olennainen osa kyläkokonaisuutta, johon kuuluu myös 1930–50-luvulla rakennettu **rukoushuone**.

Kuninkaantie ja liikenne Sipoossa k5; I5 Keskiajalla syntynyt Turun ja Viipurin välinen rantamaantie, Kuninkaantie, on säilyttänyt Sipoossa pääpiirteissään perinteisen linjauksensa, ja sen merkitys osana kulttuurimaisemaa on huomattava. Myrasin ja Svartbölen välinen tieosuus on erityisen hyvin säilynyt. Pyhän Sigfridin kirkolla avautuu puolestaan maisemallisesti ja historiallisesti merkittävin näkymä.

Liikenteen kasvaessa 1700-luvun lopulla rakennettiin tien varrelle osin yhä säilyneitä siltoja, kilometripylväitä, kestkievareita ja postitaloja. Suuri maakivi **Götstenen** mainitaan jo 1500-luvulla Sipoon ja Porvoon maalaiskunnan rajamerkinä. Se on perimätiedon mukaan myös vanha mestauspaikka. Ennen tieverkoston tihentymistä toimivat vesistöt kulkureitteinä myös talvisin. Porvoo-Kerava-junarata avattiin 1874. Uusi Porvoontie valmistui 1930-luvulla. Rannikolla höyrylaivaliikenne jatkui tärkeänä aina 1930-luvulle saakka.

m4, 1





© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM



SIUNTIO

Bölen kylä ja Kelan (Kåla) rautatiepysäkki d2 Kuninkaantien reitti Kirkkonummelle kulkee laajahkon, metsien rajaaman viljelymaiseman kautta. Alueen itäreunaa seuraa 1903 avattu, maantien kanssa risteävä Rantarata. Bölen kylässä sijaitsevan Kelan (Kålan) asemaympäristö on luokiteltu valtakunnallisesti merkittäväksi. Asema on rakennettu V luokan aseman eli pysäkin tyyppiinirustusten mukaan, jotka on todennäköisesti tehnyt rautatiearkkitehti Bruno Granholm. Puistomainen alue on tyypillisen pitkänomainen, ja rakennukset seuraavat radanvartta. Ne ovat yhtä lukuun ottamatta vuodelta 1903 ja käsittävät asemarakennuksen lisäksi joitakin asuin-, varasto- ja ulkorakennuksia. Myös yksinkertainen vahtitupa talousrakennuksineen on jäljellä, mutta pysäkin ja vahtituvan maisemallinen yhteys on rikkoutunut.

Liikenteellisesti keskeinen asema on vaikuttanut Bölen historiaan. Vanhalla kylämäellä ovat entisen postitalon, **Heickan**, sekä entisen **Grevasin** tilan rakennukset. Grevasin asuinrakennus on 1800-luvun vaihteesta. Rautatieaseman rakentaminen loi 1900-luvun alussa aseman itäpuoleiselle mäelle palsta-asutusta, jonka joukossa on myös vanhempia rakennuksia.

Pikkalan kartanomaisema d2 Kuningas Kustaa Vaasa suunnitteli 1550-luvulla linnoituksen ja kauppapaikan sekä kuninkaankartanon sijoittamista Pikkalaan. Suitian Flemingit rakensivat sinne 1500-luvulla säterikartanon, joka tuhoutui saman vuosisadan lopussa. Amiraali Claes Flemingiä kiinnostivat erityisesti jokisuun satama ja läheiselle Kalvölle perustettu laivanveistämö. Kartanon talouskeskus muutettiin 1660-luvulla joen itärannalle, osapuilleen nykyisen kartanon sijoille. Kenraali Erik Silfverhjelm teki suuria muutoksia kartanoympäristössä ja rakennutti vuonna 1850 valmistuneen nykyisen pääarakennuksen. Hirsirakennus, jonka arkkitehtina toimi A.F. Grunstedt, sijoittuu tyylillisesti empiren loppuvaiheessa kehittyneeseen eklektiseen arkkitehtuuriin ja on tyylin varhaisimpia edustajia. Kartanoympäristö on valtakunnallisesti merkittävä, vaikka sen ilme on on huomattavasti muuttunut kantatie 51:n 1970-luvulla rakennetun uuden reitin myötä, mm. osa talousrakennuksista on hävinnyt. Kartanon talouskeskukseen kuuluvat 1700-luvun pakaritupa, pehtorin asuinrakennus 1800-luvun alkupuolelta, komea kiilakivinavetta vuodelta 1863, aitta vuodelta 1836, hieno mansardikattoinen, jugendtyylinen talli vuodelta 1913, joitakin pienempiä rakennuksia sekä kaunis Pikkalanjoen ylittävä silta. Aiempi, pääarakennuksen ja sen puiston kanssa aksiaalinen tiesommitelma on yhä havaittavissa. Joen itärannalla kulkee vanha Pikkalasta Vikträskin itärannalle vievä kylä- tai pitäjätie ja joen länsirannalla Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) syntynyt, kartanon puiston kautta aina Kantvikin tehtaile jatkuva kenttäkivetie ns. **Kabanovin tie**. (ks. Kabanovin tykkitie ja riemukaari).

Pikkalan koulu ja seuratalo Borgvik d2 Pikkalan kartanolla oli jo 1800-luvun puolivälissä alustalaisille ja työläisille tarkoitettu yksityinen koulu. Kansakoulujen piirijaon jälkeen Siuntion kunta rakennutti Pikkalan sillan ääreen kaksikerroksisen yläkansakoulun rakennuksen, jonka suunnitteli kartanoväen tuttava, arkkitehti Waldemar Aspelin. Koulua käyneiden saaristolaislasten takia rakennuksessa oli myös internaatti eli asuntalo. Vanhan rakennuksen koillispuolelle valmistui 1920-luvun alussa toinen koulutalo. Koulutoiminta siirtyi Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen sillan toiselle puolelle Ävikiin (Ävikhemmet).

Södra Sjundeä Ungdomsföreningenin seuratalo valmistui 1933 Pikkalan kartanon lahjoittamalle tontille Kuninkaantien varteen. Kaksikerroksinen, aumakattoinen hirsirakennus on arkkitehti Albert Leideniuksen piirtämä. Rakennukset kuuluvat Pikkalanjoen kulttuurimaisemaan. (ks. myös Kuninkaantie Siuntiossa ja Pikkalan maantiesillan seutu)

Vikträskin rökkiöt d2 Vikträskin eteläosassa on kaksi pronssikautista rökkiöhautaa. Fågelviksbergetin eteläreunalla sijaitsevasta rökkiöstä on jäljellä vain pohjakiveys, jonka keskellä on kraaterimainen syvennys. Trappbergetin säännöllisen pyöreä rökkiö on rakennettu kapealle kallioharjanteelle, joka viettää jyrkästi kohti järvenrantaa. Rökkiöt ovat halkaisijaltaan n. 10 metriä.

Kabanovin tykkitie d2 Venäläiset rakensivat Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) varuskunta-alueelle perinteisellä kenttäkiveyksellä päällystettyjä teitä. Parhaiten ja pisimpinä on säilynyt varuskunnan päällikön Sergei Kabanovin mukaan nimetty tie, joka kulkee Siuntion Pikkalasta Kirkkonummen halki Biskopsbölen. Tien kiveys on myöhemmin jäänyt paikoin hiekoituksen alle. Pikkalan kartanon kaakkoispuolella on ainoa tukikohdan ajalta säilynyt **riemukaari**. L-palkeista koottu haupitsirykmentin kasarmialueen koristeellinen kukkiaportti on entistetty 1995. Valtakunnallisesti arvokas museotie on osa Pikkalanjoen kulttuurimaisemaa. (Ks. myös Kirkkonummi).

Störsvikin kartano, Kasabergetin ja Saunaniemen röykkiöt d2 Pikkalanlahden länsirannan kukkulalla sijaitseva Störsvikin kartano muodostui vuonna 1782 kolmen tilan yhdistyessä. 1900-luvun alussa valmistunut päärakennus on purettu, mutta vanha päärakennus 1700-luvulta sekä 1800–1900-luvulta peräisin olevia talous- ja asuinrakennuksia on yhä jäljellä. Kartanon alue muutettiin 1990-luvulla vapaa-ajankeskukseksi.

Kartanon eteläpuolella sijaitsevan Kasabergetin laen avokalliolla on pienehkö, halkaisijaltaan vain parimetrisen pronssikautinen hautaröykkiö. Saunaniemen harvapuustoisessa mäenrinteessä on kolme matalaa historiallisen ajan kiviröykkiötä parinkymmenen metrin säteellä toisistaan. Niiden ympäristössä on 1900-luvun vaihteen pientaloja ja loma-asuntoja.

Sandfjärdenin ja Kalvösundetin kivilatomukset d2 Sandfjärdenin pohjoispuolelta nousevalla kalliolla on n. 2,5 metriä pitkä kivipaasi, joka on nostettu kahden pienemmistä kivistä tehdyn tukijalan ja kallion varaan. Ympäriövässä kalliiossa on useita samalla tavalla lohjenneita kivilaattoja. Sijaintikorkeuden perusteella varhaisin mahdollinen ajoitus on rautakauden alku.

Kalvösundetin pohjoisrannalla on kellarimainen, katoton kivirakenne, joka liittyy ilmeisesti Neuvostoliiton vuokra-aikaan (1944–56). Sen suuaukosta lähtee kaivanto, mahdollisesti juoksuhauta, kohti itää. Kaivannon lounaispuolella on 3–4:stä kerroksesta koostuva nelikulmainen, n. 3,5 x 2,5 metrin kokoinen kivilatomus, joka on todennäköisesti väylämerkki tai sellaisen pohja.

Svinön, Kalvön ja Vårdön röykkiöt katso Kirkkonummi d2; e2 Svinössä on kaksi pronssikautista röykkiöhautaa. Niistä eteläisempi on läpimitaltaan n. 12 metriä ja rakennettu kalliopohjalle. Toinen, hieman pienempi röykkiö sijaitsee maatuneen pirunpellon, eli muinaisella merenrannalla sijainneen kivikon, päällä.

Kalvön itäosan niemellä on ajoittamaton, halkaisijaltaan n. 8 metrin suuruinen röykkiö. Sen vieressä on kymmenkunta venäläisten sotilaiden kasaamaa röykkiötä.

Vårdössä on kaksi pronssikautista röykkiöhautaa. Eteläisempi niistä on halkaisijaltaan n. 12 metriä ja toinen n. 8 metriä. Molempien keskellä on kraateri ja reunoilla suorakaiteisia kiviä, joiden kaartuva reuna on huolellisesti sijoitettu ulospäin.

Flyt katso Siuntio c3 ja Hästböle katso Lohja b3; b3, 3 Flyt ja Hästböle ovat osa Inkoon puolelle jatkuvaa omaleimaista viljelysalueita. Flyt on saanut nimensä sen eteläpuolella sijainneesta, osin kuivatusta, osin suoksi muuttuneesta järvestä. Kylän kaikki kolme tilaa olivat 1600-luvulla ratsutiloja, mikä osoittaa suhteellista vaurautta. **Mattas** on perinteisesti ollut tiloista suurin, joskin se sai nykyisen suurtilaluonteensa vasta 1900-luvun alussa. Taitekattoinen, jugendtyylinen päärakennus valmistui 1911 ja suuri harmaakivinavetta on vuodelta 1900. Flytin alkuperäisellä kylämäellä sijaitsee **Korpisin** tila.

Viereisessä Hästbölén kylässä on ollut kaksi kantatila, Storhästböle ja Lillhästböle. Storhästböllestä ovat muodostuneet **Norrgård** ja **Södergård**, joiden päärakennukset ovat vanhimmilta osiltaan 1800-luvun alusta. Hästböllestä on löydetty kivikautinen asuinpaikka.

Gårdskullan tila ympäristöineen c3 Suitian kartanoon pitkään kuulunut Gårdskulla sijaitsee Kyrkån laakean peltomaiseman pohjoisivulla kohoavalla mäellä, kilometrin pituisen koivukujan päässä maantiestä. Se on Kyrkån kulttuurimaiseman suurtiloista kookkain. Tilan n. 1840 valmistunut päärakennus on saanut kartanomaisen asunsa 1900-luvulla. Mäellä ja sen läheisyydessä on joukko talous- ja työväen asuinrakennuksia. Mansardikattoinen, sementtitiilinen navetta valmistui 1900-luvun alussa. Siinä toimii yksityinen maatalo-

uskonemuseo. Muut talousrakennukset ovat nuorempia. Gårdsdölen länsipuolella sijaitseva **Villa Haga** on tilaan liittyvä, 1910-luvun lopussa rakennettu jugendhuvi.

Kalkbergetin rökkiöt c3 Kalkbergetin kolmesta rökkiöhaudasta muodostuva pronssikautinen kalmisto on hoidettu, suhteellisen hyvin säilynyt ja näyttävä muinaisjäännöskokonaisuus. Suurin rökkiö sijaitsee kallion eteläreunan lähellä ja on kooltaan n. 19 x 10 metriä. Lähes itä-länsi -suuntaisen rakennelman pintaan on kaivettu useita syvennyksiä, ja sen pohjoislaidalla on näkyvissä osa alkuperäistä reunamuuria. Siitä n. 15 metriä pohjoiskoilliseen on halkaisijaltaan runsaan 6 metrin suuruinen hauta, jota ympäröi suurehkoista kivistä rakennettu reunakehä. Kolmas rökkiö on halkaisijaltaan n. 10 metriä.

Kalkbergetin lounaispuolella sijaitsevan kallion reunalla on halkaisijaltaan n. 12,5 metrin suuruinen pronssikautinen rökkiö. Hoidetun muinaisjäännöksen keskellä on havaittavissa suurehkoja kiviä ja kivilaakoja, jotka saattavat liittyä arkkumaisiin rakenteisiin. Kyrkån kulttuurimaisemaan kuuluvalla alueella on myös muita muinaishaukkoja.

Gårdsböle ja Grönkulla c3 Siuntion kunta osti Gårdsbölen tilan vuonna 1889 kunnalliskodiksi. Vanha päärakennus paloi 1893, jolloin uusi laitosrakennus oli jo valmistumassa. Henkilökunnan asuinrakennus rakennettiin 1934, jolloin aiempi asuinrakennus kunnostettiin kunnalliskodin asukkaille. Yleisilmeeltään klasistinen rakennusryhmä lienee saanut tuolloin nykyisen hahmonsensa. Charlotta-koti on 1960-luvun lopusta.

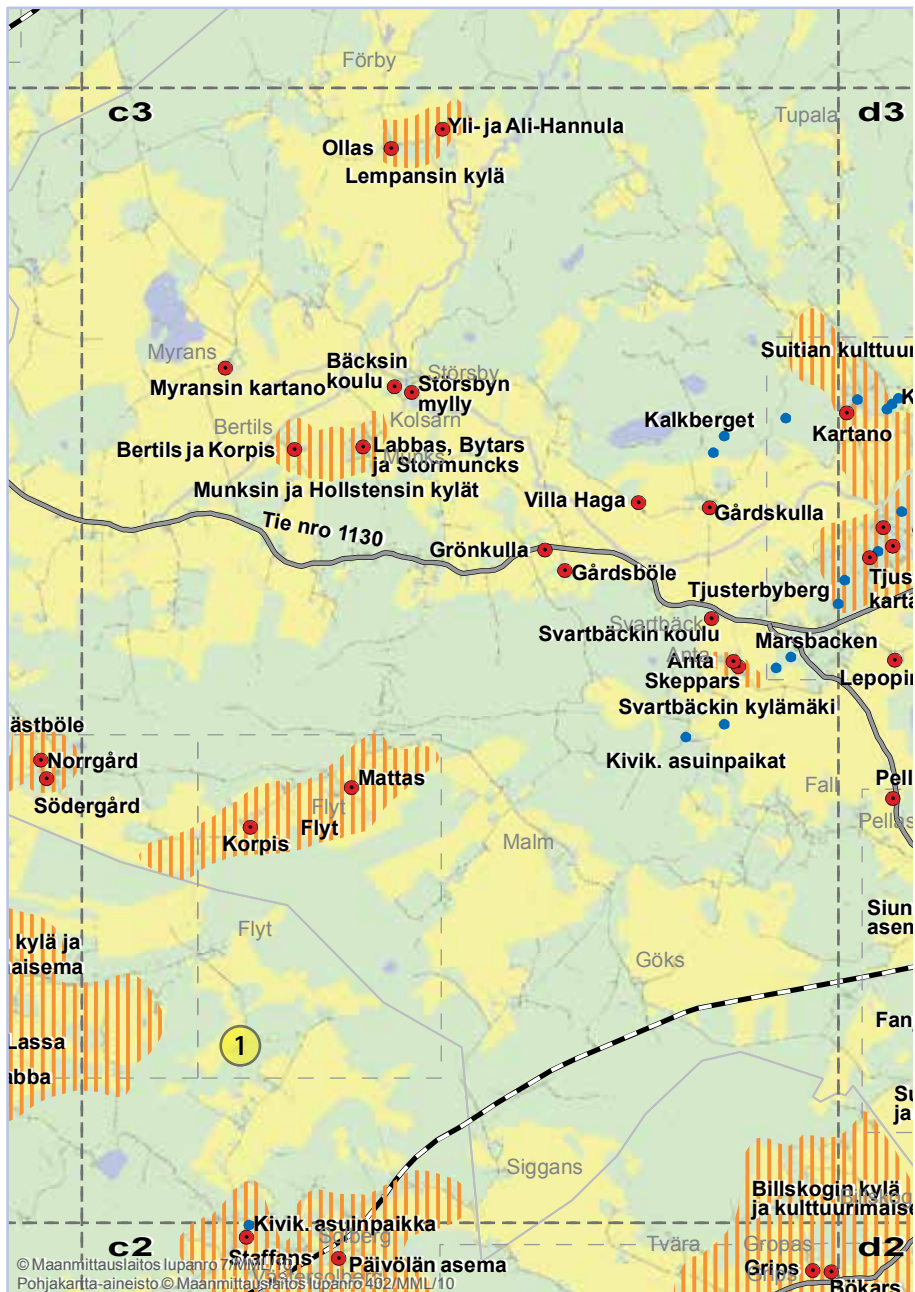
Vanha maantie jakaa viereisen, kirkkoherra J.M. Forsiuksen vuonna 1625 perustaman Grönkullan tilan rakennukset kahteen osaan. Satulakattoisen asuinrakennuksen vanhimmat osat ovat mahdollisesti 1700-luvulta. Tila oli pitkään pitäjän käräjätalo – käräjiä istuttiin rakennuksen suuressa päätysalissa. Pihasivun siivet lisättiin 1924 rakennusmestari August Hagan piirustusten mukaan. Tilat kuuluvat Kyrkån kulttuurimaisemaan.

Lempansin kylä c3 Lempansiin johtaa pohjoisesta pitkä, kaunis koivukuja. Kylän rakennukset sijaitsivat aiemmin suurtilaksi kehittyneen **Ollasin** tontilla. Ollasin vanhimmat osat ovat 1800-luvulta, nykyasu vuodelta 1910. **Ali- ja Yli-Hannulan** päärakennukset ovat 1900-luvun alulle tyypillisiä taitekattoisia maatilarakennuksia. Niiden tontilla 1700–1800-luvulla olleesta torppariasutuksesta on edelleen joitakin jäänteitä kylämäen länsirinteillä. Kylä on osa Vejans-Lempansin kulttuurimaisemaa.

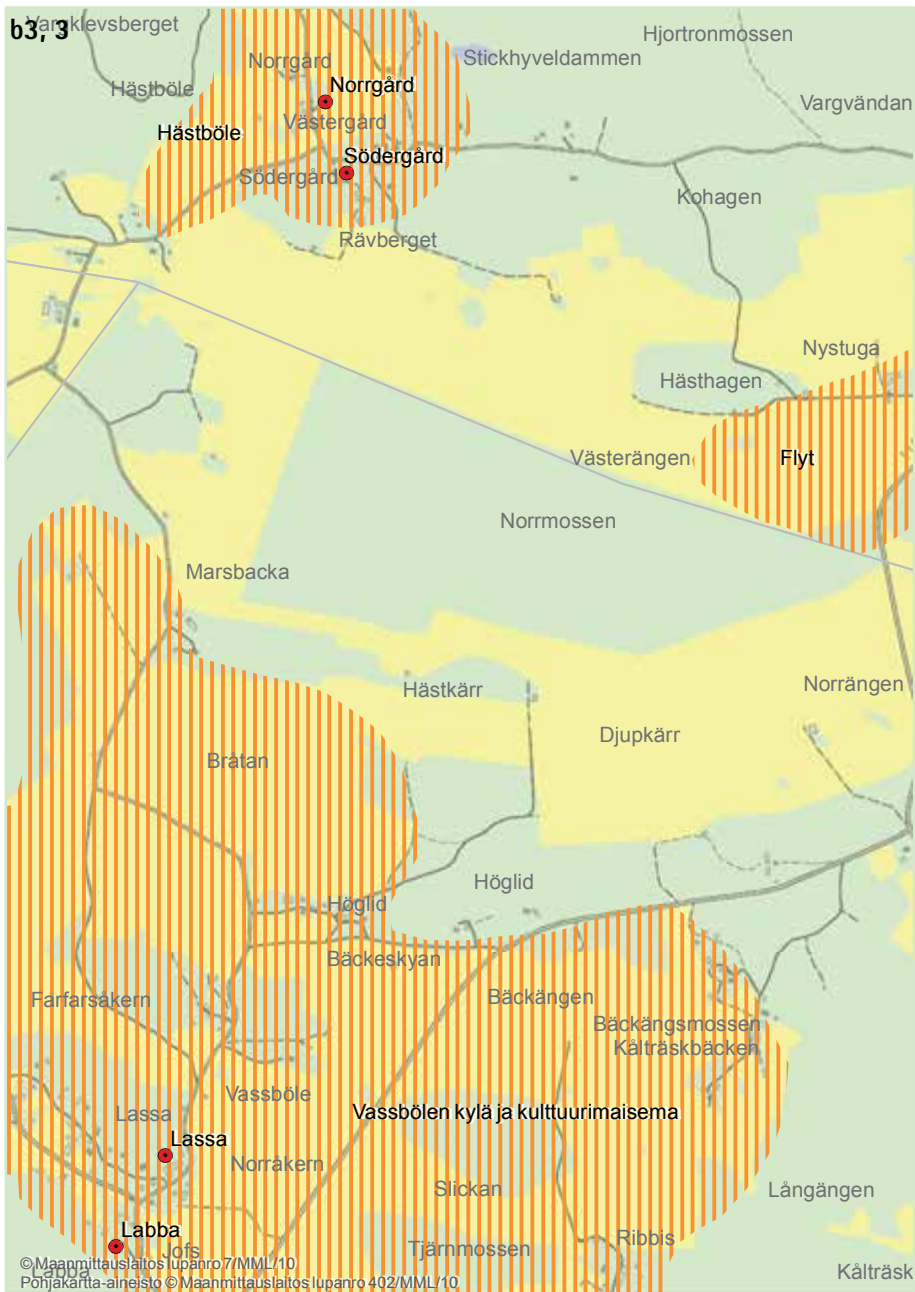
Marsbacken d3, 3 Marsbackenin ja Tjusträskin väliset pellot ovat suhteellisen alavia, ja meri on ulottunut kapeana ja poimuilevana lahtena syvälle Siuntion alueelle rautakaudella ja vielä historiallisenakin aikana. Kivikauden ja pronssikauden taitteessa alue on ollut suojaista sisäsaaristoa, ja Marsbacken on sijainnut leveään, itään työntyvän niemen etelärannalla. Marsbackenilta tunnetaan pronssi- ja rautakauden ajoitettuja hautaröykkiöitä ja rökkiönpohja sekä asuinpaikka. Siellä on myös joukko erimuotoisia painanteita ja pienempiä kivröykkiöitä. Marsbacken on hoidettu muinaisjäännös.

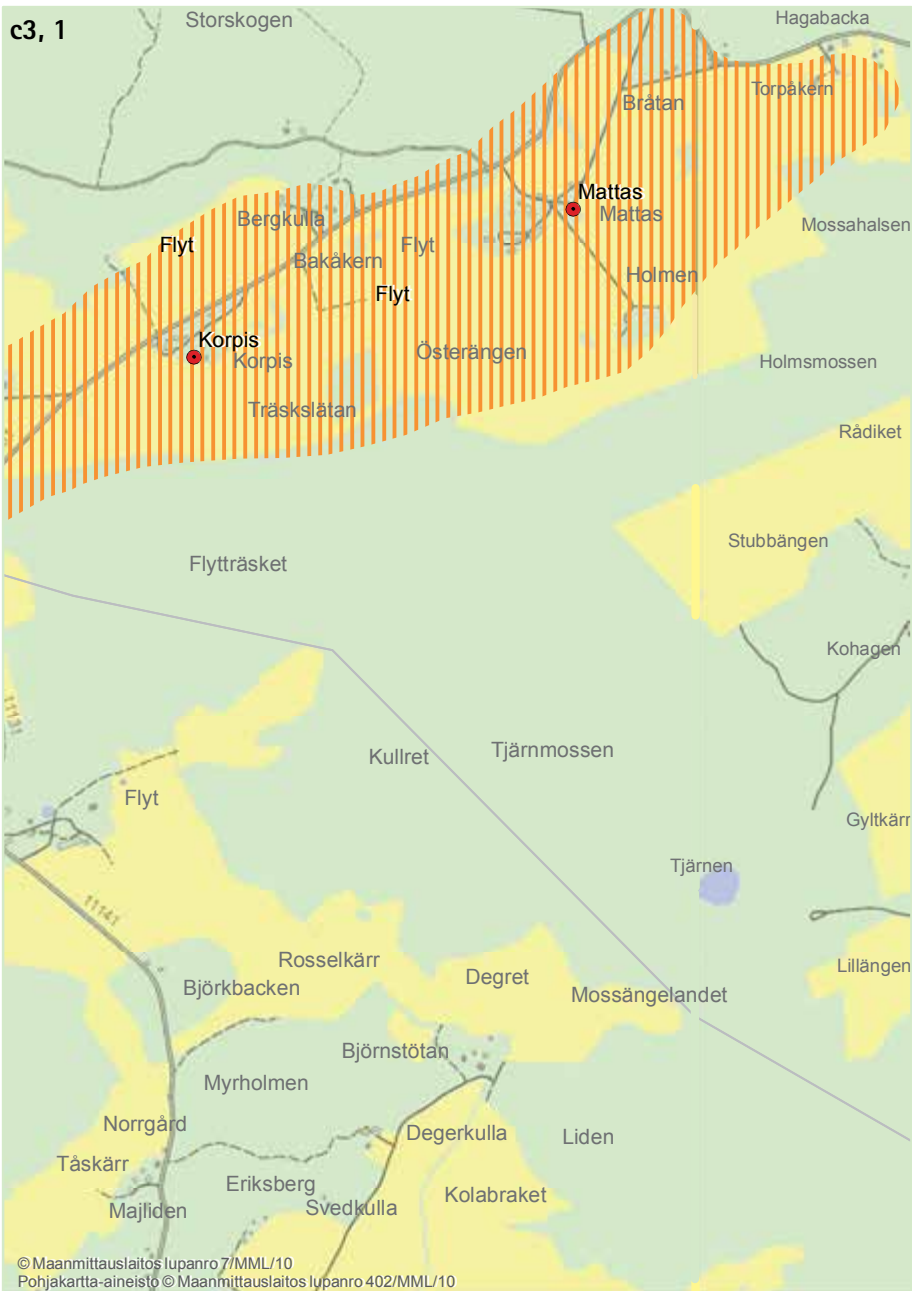
Munksin ja Holltensin kylät c3 Siuntionjoen toinen päähaara jakautuu yläjuoksullaan kahtaalle, Vejans- ja Lempansjokien laakeiksi viljelys- ja laaksoiksi. Maiseman halki johtaa Lohjan ja Lappersin välinen maantie. Maisemallisessa solmukohdassa sijaitsevan Munksin kylän Övergården (Stormunks) tila laajeni ajan mittaan koko kylän kokoiseksi. Siihen kuului myös naapurikylä Störsbyn maita. Vanhalla kylämaalla on kolmen tilan – **Labbasin, Bytarsin ja Stormunksin** – rakennukset. Etelästä päin tullessa näkyy ensin Labbasin mansardikattoinen päärakennus 1920-luvulta, hieman erillään, oman koivukujansa päässä. Bytarsin vanhemmista rakennuksista on jäljellä vain komea aitta. Stormunksin asuinrakennus on kaksikerroksinen, kahdella risaliittimaisella siivellä U:n muotoiseksi laajennettu hirsirakennus, jonka nykyasu on J.S. Degerthin ajalta 1800-luvun jälkipuoliskolta. Tilalla oli 1900-luvun alussa tiili tehdas, joka toimitti rakennustarpeita Dragsvikin kasarmityömaille.

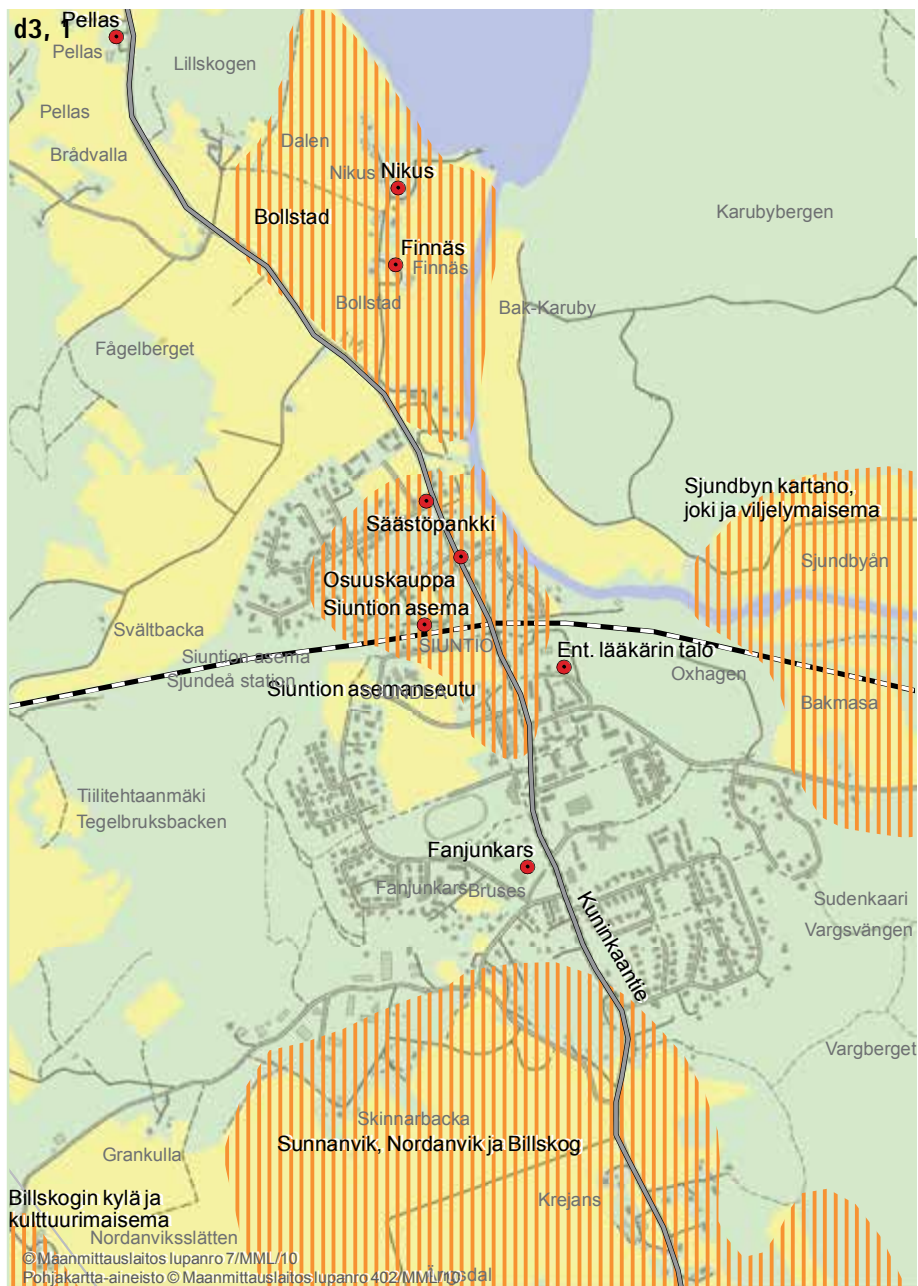
Holltensin kylä kuuluu asutushistoriallisesti yhteen Munksin kanssa. Sen kaksi kantatila, **Bertils** ja **Korpin** (Mickels), ovat olleet varsin vauraita, mm. pitkään rustholleja. **Bertilsin** päärakennus on 1940-luvun lopulta, aitta- ja ulkorakennusriivi, maakellari sekä hirsinavetta ovat vanhempia. **Korpin**in kaksikerroksinen, aumakat-

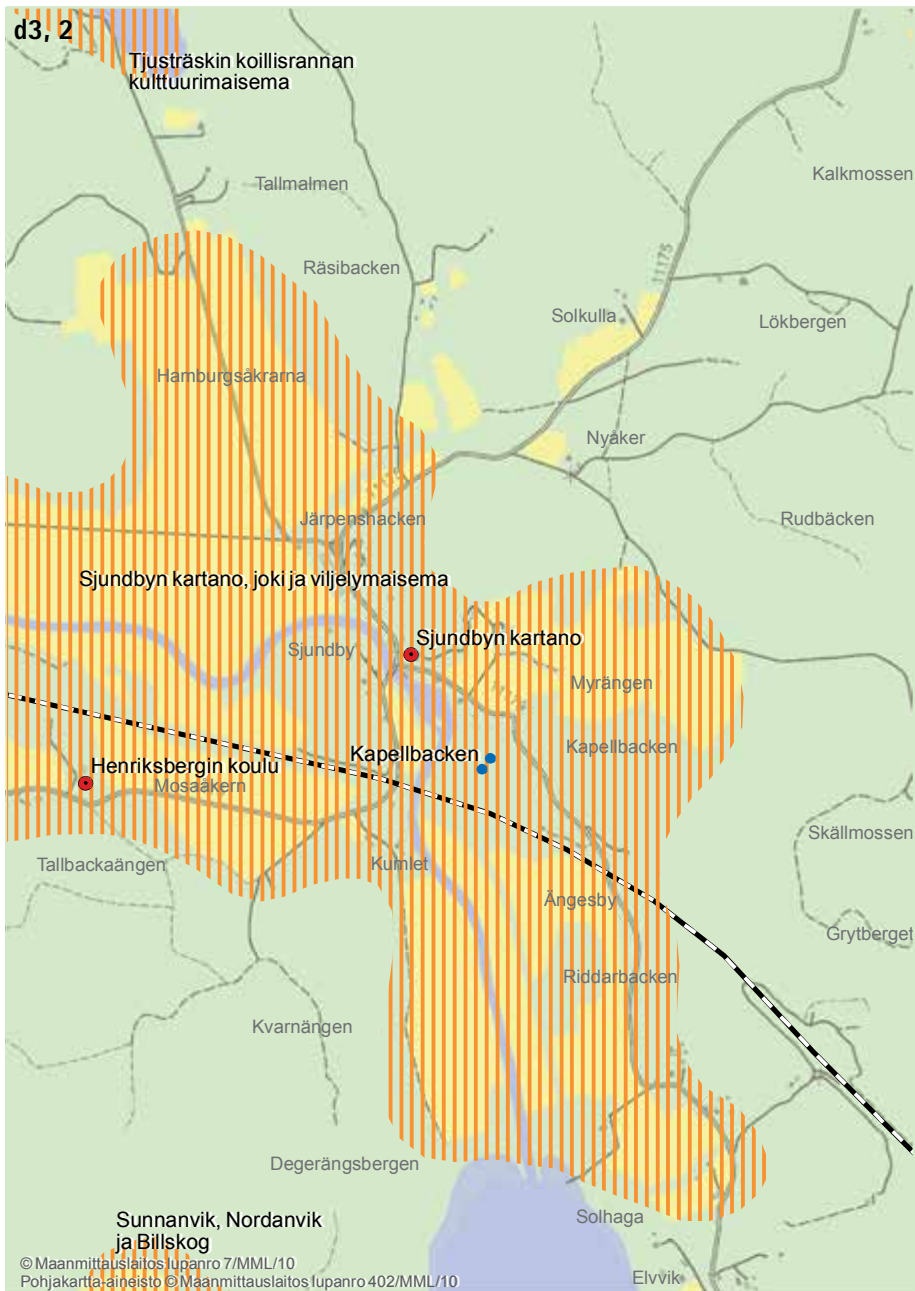


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 482/MML/10

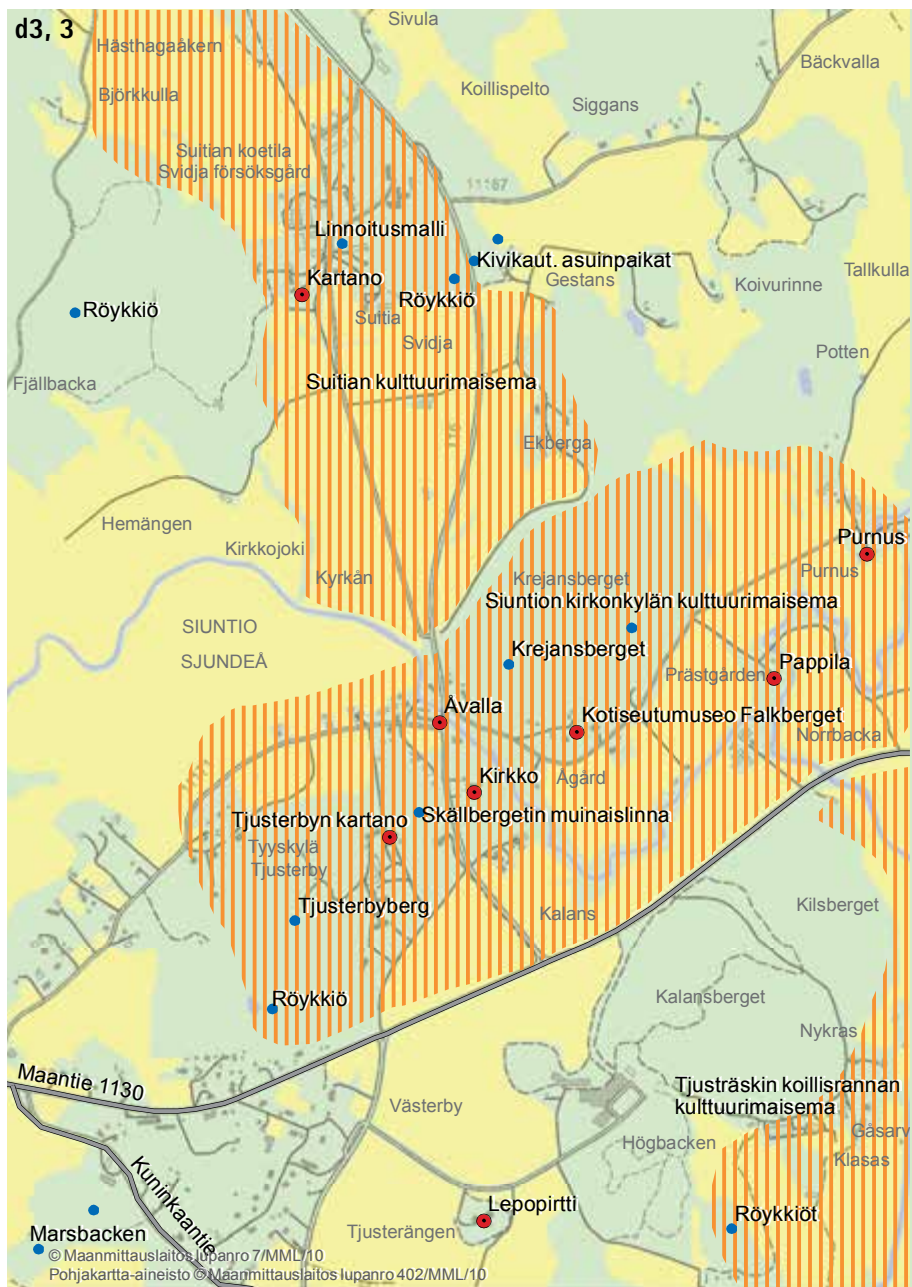








d3, 3



1:20 000 1 KM

toinen asuinrakennus on julkisivulevytyksestään huolimatta peräisin 1800-luvun puolivälistä. Kylät kuuluvat Vejans-Lempansin kulttuurimaisemaan.

Störsbyn mylly c3 Kyrkän yläjuoksulla sijaitseva Störsbyn myllykoski mainitaan asiakirjoissa jo 1472. Stormunksin tila rakensi vanhan jalkamyllyn tilalle tehokkaamman ratasmyllyn ja vuonna 1807 uuden padon. Vuonna 1879 Stormunksin omistaja J.S. Degerth rakennutti vanhojen myllyjen alapuolelle uuden, aikaisempia ilmeisesti selvästi suuremman myllyn patoineen. Myllyä kehitettiin sotien välisinä vuosikymmeninä mm. louhimalla joen rantoja sekä varustamalla mylly turbiinilla ja siihen johtavalla tunnelilla. Myllyn pitkänurkkainen, torillinen hirsiosa on korkealla kiilakiviperustalla. Pyöreäkaariset ikkunat antavat rakennukselle klassistisen ilmeen. Mylly toimi aina 1980-luvulle asti, nytemmin kosken vesi on ohjattu kokonaan sen ohi.

Myransin ja Lempansin välillä olevan yksityistieosuuden varrella on 1921 valmistunut **Bäcksin koulu**. Se rakennettiin rakennusmestari K.J.K. Hjeltin vuonna 1919 päiväämien, alunperin Espoon Träskbyn koulussa käytettyjen piirustusten mukaan. Tieltä avautuu hieno näkymä Vejans-Lempansin kulttuurimaisemaan.

Myransin kartano c3 Myransin kartanon arvokkain yksittäinen kohde on yleisilmeeltään lähinnä empire-tyylinen päärakennus. Sen vanhimmat osat ovat 1700-luvulta, pohjoissivun siivet 1800-luvun alusta ja niiden välinen lasikuisti 1870-luvulta. Päärakennusta ympäröi villiintynyt, osin terassoitu puutarha. Tärkeä maisematekijä on luonnonsuojelulailla rauhoitettu parin kilometrin mittainen koivukuja. Myransista tuli 1800-luvun lopulla eräänlainen mallitila, joka keskittyi erityisesti karjanhoitoon, ja siellä toimi vuosina 1883–1906 meijerikoulu. Kartano kuuluu Vejans-Lempansin kulttuurimaisemaan.

Svartbäckin kylämäki c3 Svartbäckin kylämäki erottaa toisistaan Tjusterängslättenin tasangon ja Kyrkän varren viljelymaisemat. Kuninkaantie kulkee kylän pohjoispuolelta. Kylän suhteellista vaurautta osoittaa sen kaksi ratsutilaa, **Skeppars** sekä Anta. Antan rakennukset ovat kylämäen laella. Sen päärakennuksen vanhimmat osat lienevät 1700-luvulta, nykyinen asu on 1980-luvun vaihteesta. Skepparsin entisen suurtilan tontti on Antan alapuolella, tien varressa. Tien länsipuolella sijaitseva Klossin asuinrakennus lienee alunperin 1700-luvun paritupa, jonka nykyasu on 1900-luvun alusta. Svartbäckin **koulutalo** valmistui 1930 Kansakoulujen piirustustoimiston suunnitelmien mukaan. Kylämäki on osa Tjustärskin kulttuurimaisemaa.

Suitian (Svidjan) kartano d3, 3 Suitia oli jo keskiajalla rälsstila. Sen omistajia, mm. Fleming-suvun jäseniä, tunnetaan 1400-luvun alusta lähtien. Kartanon maat myytiin 1800-luvun alussa useaan osaan. Vuodesta 1933 Suitia on ollut valtion omistuksessa. Sotien jälkeen siellä toimi invalidien kuntoutuslaitos, jonka jälkeen kartano on ollut pitkään Helsingin yliopiston omistuksessa. Päärakennus, joka on maamme vanhimpia kartanoita, on rakennushistoriallisesti poikkeuksellisen kiinnostava. Sen harmaakivinen runko sekä kellarin ja ensimmäisen kerroksen paritupapohjat ovat todennäköisesti valtaneuvos Erik Flemingin ajalta 1500-luvun puolivälistä. Muuraukset ovat mahdollisesti tallinnalaisen kivenhakkaaja Tomas Tomassonin tekemiä. Hovimarsalkka E.C. Reuterholm kunnostutti vanhan kivilinnan 1700-luvun puolella välissä. Rakennuksen uusgoottilainen nykyasu on vuodelta 1899, jolloin vapaaherra August Wrede uudisti sen rakennusmestari Johan Johanssonin kanssa. Wreden luoma myöhäiskeskiaikaan viittaava sisustus, jolla on haluttu korostaa Flemingien loiston aikaa ja rakennuksen vanhinta kerrostumaa, on ainoa laatuaan Suomessa. Kartano on restauroitu 1999 arkkitehti Merja Härön johdolla.

Päärakennuksen vieressä oleva aumakattoinen, rapattu kivirakennus on valmistunut n. 1760 kartanon yläkerrasta tuolloin puretuista rakennusaineista. Tontti laajenee etelään kauniiksi, osin terassoiduksi puistoksi, jossa on sukuhautoja. Kartanon pohjoispuolella talousrakennukset muodostavat neliömäisen, yhdeltä sivulta avoimen talouspihan. Niiden läheisyydessä on hirsinen vilja-aitta, joukko työväen asuinrakennuksia sekä tilanhoitajan rakennus. Suitian erikoisuuksiin kuuluu kuusisakaraisen **tähtilinnituksen pienoismalli**, jonka läpimitta on n. 20 metriä. Se lienee kartanon vuosina 1731–54 omistaneen sotamarsalkka C.H. Wrangelin teettämä linnostustaidon opetusmalli. Heinittynyt rakenne sijaitsee kartanon pihalla, alueen läpi johtavan yksityisen itäpuolella, kartanosta n. 200 metriä koilliseen. Kartanon ympäristössä merkkejä **kivikaution** **asuinpaikoista** ja **pronssikaution** **ryöykkiöistä**. Kartanon länsipuolella on kivien myllyn raunio

1600-luvulta sekä siihen liittyvän patoaltaan jäännökset. Suitia on valtakunnallisesti merkittävä kartanokokonaisuus ja muodostaa Siuntion kirkon kanssa yhtenäisen maisemakokonaisuuden.

Bollstadin kylämäki d3, 1 Siuntion pitäjän vanhimpaan asutukseen kuuluvan Bollstadin kylän nauhamainen rakenne on sama kuin 1700–1800-luvun kartoilla – isojako ja sen täydennys eivät ole siihen juurikaan vaikuttaneet. Vanhoja tiloja ovat pohjoisesta lukien mm. **Nikus** ja **Finnäs**, joiden vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta. Ainoa kylästä muuttanut tila on 1800-luvulla maantien varteen siirretty **Pellas**. Sen pää-rakennus lienee alunperin 1860-luvulta, mutta klassistinen nykyasu on 1920-luvulta, samoin kuin navetta ja tien itäpuolen kalliolla sijaitseva työväen asuinrakennus. Kylän sijainti on ollut liikeenteellisesti keskeinen. Kuninkaantien (nro 115) lisäksi sen sivuite on kulkenut Siuntionjoen reittiä sisämaahan. Bollstad olikin pitäjän kievarikylä vuodesta 1728 alkaen, kievareina olivat Nikus, Finnäs ja Pellas.

Karskog d3 Karskog ei ole pitäjän rintamaita, ja se lienee näin asutettu jonkin verran myöhemmin kuin Siuntion ydinalueet. Kylän rakenne on todennäköisesti hajautunut isojaon täydennyksessä. Tilat sijaitsivat nauhamaisesti pohjoiseen kaartelevan kylätien varrella. Rakennukset säilyttivät pitkään vanhahtavan ilmeen, mikä sai 1900-luvun alkupuolen tutkijat kiinnittämään niihin huomiota. **Finnäsin**, **Antan** ja Byträskin itäpuolella sijaitsevan **Jeppersin** rakennukset ovat vanhassa kyläkeskuksessa. Tiloilla on vanhaa rakennuskantaa jopa 1700-luvulta. Finnäsin päärakennus on tyyliltään empirehenkinen. Jeppersin päärakennus on 1840-luvulta ja otsa-aitta vuodelta 1763.

Kelan (Kälän) kartanomaisema d3 Kelan (Kehlan) kartano on Pikkalasta Sjundbyhyn vievän vanhan kylätien varrella. Kylän kaksi kantatila sijaitsivat **kartanon** nykyisen talouspihan kohdalla. Tammisaaren pormestari K.M. Kjellin yhdisti tilat 1820-luvulla, mistä lähtien Kelalla on ollut kartanomaisen luonne. Ilmeisesti 1800-luvun alusta peräisin oleva päärakennus sai nykyisen asunsa vuonna 1900. Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) jälkeen kartanoalueelta on purettu joitakin rakennuksia. Puiston itäpuolella sijaitsevalla talouspihalla on komea punatiilinen navetta vuodelta 1911, satulakattoinen, hirsinen väentupa vellikelloineen, hirsinen vilja-aitta vuodelta 1820 sekä sauna. Laakson eteläreunan puro on perinteinen myllynpaikka, jonne myöhempi valtioneuvos C.J. Jägerhorn rakennutti 1840-luvulla uuden, ilmeisesti rataskäyttöisen **myllyn**. **Padon** jäänteet, myllyn lohkokivinen sokkeli sekä pengerryksiä on yhä nähtävissä.

Kotiseutumuseo Falkberget d3, 3 Kotiseutumuseo Falkberget perustettiin 1931 lahjoituksena saatuun Fanjunkarsin rakennukseen. Sen tuhouduttua Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) luotiin uusi museo Krejansbergetin rinteelle. Paikalla oli entuudestaan pitäjän ensimmäinen, vuonna 1871 toimintansa aloittanut koulu, joka työskenteli pastori F.W. Fredrikssonin vuonna 1864 rakentamassa talossa. Alueelle on siirretty mm. Karskogin Östermalmin 1700-luvun asuinrakennus ja ns. Petroffin mökki. Museoalueen vieressä on sen kanssa maisemallisesti yhteen kuuluva satulakattoinen 1800-luvun hirsimökki. Falkberget on osa valtakunnallisesti merkittävää Suitian kartanon ja Siuntion kirkon kulttuurimaisemaa. Suittientien varrella sijaitseva kunnantalo **Ävalla** vuodelta 1932 on rakennusmestari August Hagan suunnittelema.

Krejansbergetin rökkiöt ja näkymä Kyrkån jokilaaksoon d3, 3 Siuntion kirkon pohjoispuolella kohoavalle Krejansbergetille pääsee kotiseutumuseon pihasta alkavaa viitoitettua polkua pitkin. Hoidettuun muinaisjäännösalueeseen kuuluu viisi vanhemmalle pronssikaudelle ajoittuvaa suurikokoista rökkiöhautaa. Ne sijaitsevat yhtä lukuunottamatta kallion länsilaidalla. Viides rökkiöstä sijaitsee niistä n. 300 metriä koilliseen mäen itälaidalla. Suurin rökkiöistä on kooltaan 25 x 20 x 2 metriä. Myös muut ovat läpimitaltaan yli kymmenmetrisiä.

Kallion laelta avautuvat näkymät Kyrkån kulttuurimaisemaan, kirkolle ja Suitiaan. Laakson viljelymaisemassa on nähtävissä tuhansien vuosien aikana muodostuneen kulttuurimaiseman historiallinen kerrosellisuus. Laaksoa reunustavilta kallioilta tunnetaan muitakin pronssikautisia rökkiöitä. Suitian kartanon lähellä on roomalaiseen rautakauteen (n. 0–400 jKr.) ajoittuva Ekebergan kalmisto, jonka lähettyviltä on tehty esihistoriallisia asuinpaikkalöytöjä. Pyhän Pietarin kirkon länsipuolella on Skällbergetin rautakautinen linnavuori. Lounaassa, metsänrajan tuntumassa, on kivikauden loppuun ajoittuva asuinpaikka. Maiseman historiallista

ulottuvuutta täydentävät keskiaikainen kirkko ja keskiaikaan periytyvä Suitian kartano. Jokilaakson suuret maatilat ovat jo keskiajalla syntyneitä vanhoja kantatiloja. Alue on keskellä valtakunnallisesti merkittävää Suitian kartanon ja Siuntion kirkon kulttuurimaisemaa.

Kvarnbyn kartano ja kosken tuotantolaitokset d3 Siuntion kirkonkylästä koilliseen, aina Björnträskin länsirannalle, jatkuu kapea ja jyrkkärinteinen jokilaakso. Vaihtelevan kallio-, metsä- ja peltomaiseman asutus lieenee syntynyt 1300-luvulta lähtien. Kvarnbyn kartano muodostui kylän kolmesta kantatilasta. Sotakamreeri C.J. Lanner osti tilan 1815, ja hän lieene rakennuttanut vuoden 1840 vaiheilla kaksikerroksisen, hirsisen, aumakattoisen asuinrakennuksen. Päärakennuksesta etelään ovat ilmeisesti 1800-luvulta peräisin oleva työväen asuinrakennus, harmaakivinavetta ja riihi. Kirjailija Aleksis Kivi oli 1860-luvun alussa tilalla täysihoidossa ja viimeisteli tuolloin ainakin Kullervo-näytelmäänsä. Hänen kerrotaan saaneen kartanon torpan asukkaista aineksia Nummisuutarit-näytelmäänsä.

Maisemakokonaisuuteen liittyy myös kolme eri aikoina vesilaitoksiin käytettyä koskea: Kvarnbyn (Sågar-sin) Kvarnfors sekä etelämpänä Kurkin ja Passilan tilojen 1800-luvulla käyttämät kosket. Kvarnby on on ollut yksi pitäjän tärkeimmistä mylly- ja sahapaikoista. Suitian kartanon omistaja, valtaneuvos Erik Fleming perusti 1530-luvulla vanhalle myllypaikalle maamme ensimmäisen varsinaisen rautaruukin, rautasulaton ja vasarapajan, joka toimi aina 1600-luvulle. Suitia luopui koskioikeuksistaan vasta 1900, ja 1918 ne hankki Sågars Ab. Ruukin jäljet ovat hävinneet viimeistään 1930-luvun lopulla, jolloin mylly, saha ja niihin liittyvä juoksuuskanava saivat nykyisen muotonsa.

Lepopirtti ja pronssikautiset röykkiöt d3, 3 Komealla paikalla osana Tjusträskin kulttuurimaisemaa sijaitsevan Lepopirtin vanhimman osan muodostaa norjalaisen insinööri Johan Lührin ilmeisesti 1910-luvulla rakennuttama, alkuaan jugendtyylinen huvila Haneborg. Kansanedustaja Miina Sillanpään johtama Helsingin Palvelijatyöryhdistys osti huivilan 1921 jäsentensä loma- ja lepokodiksi. Toiminta laajeni pian muuhunkin sosiaaliseen loma- ja kurssitoimintaan, ja rakennusta suurennettiin vuosina 1931–32. Päärakennuksen viereen valmistui kesäkäyttöä varten klassistinen Suvipirtti. Lepopirtti oli Neuvostoliiton vuokra-aikana (1944–56) rajavartioston käytössä. Se on ollut 1980-luvulta lähtien Miina Sillanpää -säätien hallitseman Siuntion kyläpöytä kurssirakennuksena.

Tjusträskin pohjoisrannalla sijaitsevalla kalliolla on todennäköisesti kaksi peräkkäistä pronssikautista hautaröykkiötä, joiden ohi kulkee kylpylän luontopolku.

Siuntion Pyhän Pietarin kirkko d3, 3 Pyhälle Pietarille omistettu Siuntion keskiaikainen kivikirkko sijaitsee jokireitin varrella ja Kuninkaantien pohjoisen haaran tuntumassa. Kivikirkko rakennettiin 1470-luvulla. Sen mestariksi on mainittu Karjaan kirkon muurari. Kirkkotila on kolmilaivainen: keskimäiset holvit ovat tähtihoivattuja, reunaholveissa on yksinkertaisemmat ristiholvit. Maalauskoristelu on 1500-luvun alkukymmeniltä, ja sen tekijöiden on arveltu tulleen Pohjois-Saksasta tai Baltiasta. Alttarin koristeli tallinnalainen Michael Sittow. Kirkon arvokkaimpaan esineistöön kuuluva kalkkikivinen kastemalja vuodelta 1550 on Suitian kartanon (ks. erillinen kohde) rakennustöitä johtaneen kivenhakkaaja Tomas Tomassonin tekemä. Kristoforos-veistoksen kannattaman, mustaa ebenholtzia ja norsunluuta jäljittelevän saarnastuolin on valmistanut turkulainen puuseppä Mathias Reiman 1683. Kirkkoa on uudistettu ja korjattu monesti mm. tulipalojen jälkeen. Tapulin graniittinen alosa lieene keskiaikainen, yläosa on vuodelta 1904. Tapulin molemmat kellot ovat 1720-luvulta. Kirkon ympäristö, Krejansbergetin pronssikautiset röykkiöt, Skällbergetin rautakautinen linnavuori, Falkbergetin (Siuntion kotiseutumuseo) ympäristö ja ne maisemallisesti yhdistävä Kyrkån syvä jokilaakso muodostavat valtakunnallisesti merkittävän, Museoviraston hoitamien muinaisjäännösten ja historiallisten kohteiden kokonaisuuden (ks. erilliset kohteet).

Siuntion asemanseutu d3, 1 Alkuperäisen ilmeensä säilyttänyt Siuntion rautatieasema on rakennettu vuosina 1901–03 arkkitehti Bruno Granholmin laatimien IV luokan tyyppiirustusten mukaan. Tyypilliseen asema-alueeseen kuuluu myös rautatieliäisten asuinrakennus vuodelta 1920 sekä joitakin ulko- ja varastorakennuksia. Asemarakennukselle johtaa kaunis puukuja.

Helsingin–Karjaan rata loi Siuntioon kaksi keskusta, kun uusi asema veti puoleensa liikkeitä ja yrittäjiä, asuinrakentamista sekä kunnallisia palveluita. Myös valtio vaikutti taajaman kehitykseen palstoittamalla vuonna 1919 Bollstadin Simolan virkatalon maat ja määräten laadittavaksi 1940 valmistuneen rakennuskaavan. Neuvostoliiton vuokra-aika (1944–56) katkaisi asemayhteisön kehityksen. Taajaman yleisilme on nuori, mutta alueella on säilynyt rakennuksia ja rakennusryhmiä, jotka antavat käsityksen sen kehityksestä ja aiemmasta rakennetusta ympäristöstä. **Osuuskauppa** avasi myymälän asemalla 1927. **Säästöpankin** niukan klassistinen rakennus valmistui 1936. **Kunnanlääkärin asuin- ja vastaanottorakennus** vuodelta 1930 on säilyttänyt alkuperäistä vastaavan ulkoasun.

Fanjunkars oli alunperin Sjundbyn kartanolle kuulunut rakuunatorppa. Aleksis Kivi asui Charlotta Lönnqvistin omistamassa rakennuksessa vuodet 1864–71. Näinä kirjallisesti tuotteliaina vuosina syntyi mm. Seitsemän veljestä. Fanjunkars tuhoutui vuokra-aikana, ja se on rakennettu uudestaan 2006. Kirkonkylään vievän vanhan maantien varrella on 1900-luvun alun asuinrakennuksia puistomaisilla tonteillaan.

Siuntion pappila d3 Siuntion pappila sijaitsee maisemallisesti ja liikeenteellisesti keskeisellä paikalla, Siuntionjoen kahden haaran risteyksessä. Päärakennus on valmistunut alunperin 1814–17, mutta sen nykyasu on myöhemmistä muutoksista. Lukuisista talousrakennuksista on säilynyt vain 1700-luvun pitkänurkainen luhti ja vanha riihi perinteisen siltapaikan kupeessa. Päärakennusta ympäröivä puisto lienee pääosin 1800-luvun lopusta. Pappilan koillispuolella sijaitsevalla **Purnusin** tilalla on ollut toinen pitäjän kahdesta, lajissaan ilmeisesti maamme vanhimmasta, 1700-luvun puolivälissä rakennetusta talonpoikaisesta kivitallosta. Nykyisen hirsirakenteisen päärakennuksen vanhimmat osat ovat vuodelta 1882 ja klassistinen nykyasu luultavasti 1920–30-luvulta. Purnus oli myös yksi kirjailija Aleksis Kiven oleskelupaikoista Siuntiossa. Pappila kuuluu valtakunnallisesti merkittävään Suitian kartanon ja Siuntion kirkon kulttuurimaisemaan.

Sjundbyn kartano, joki ja viljelymaisema d3, 2 Sjundbyn säteritila oli 1550-luvulla muutaman vuoden ajan kuninkaankartanona. Kartanon linnamaisen, harmaakivisen päärakennuksen rakennutti Jaakko Henrikinpoika (Hästesko) n. 1560. On mahdollista, että rakennustyössä käytettiin aikansa huomattaviin linnoitusarkkitehteihin kuulunutta Anders Larsson Målarea. Rakennuksessa lienee alusta lähtien ollut holvattu kellariosa ja sen yläpuoliset kaksi kerrosta. Rappeutuneet rakennukset uusittiin kauttaaltaan 1600-luvulla. Päärakennus tuhoutui osin palossa 1723, lisäksi mm. rappeutuneet silta ja mylly jouduttiin rakentamaan uudestaan. Kartanon nykyasu on 1800-luvun alusta, jolloin laamanni C.H. Adlercreutz uudisti omistamansa suurtilan. Kartanolinnan matala satulakatto muutettiin aumatuksi säterikatoksi ja ikkunoita suurennettiin. Interiöörin uudistettiin uusklassismin hengessä. Varhaisimmat puistotyöt tehtiin 1760–80-luvulla, ja kartanon nykyinen, jonkin verran rappeutunut puisto on tulos parin viimeisen vuosisadan kehityksestä. Kallion laella on joitakin työvään asuinrakennuksia.

Sillan pohjoispäässä on entinen panimo, joka on rakennettu 1760-luvulla ja pidennetty 1800-luvun alussa. Sen erikoisuus ovat Neuvostoliiton vuokra-ajan (1944–56) venäläiset seinäkirjoitukset: sotilaille osoitetut iskulaheet ja elämäntapaohjeet. Sjundbyssä toimi vuokra-aikana venäläisten joukkojen esikunta. Sillan pielessä on harmaakivinen vilja-aitta 1800-luvun alusta. Sjundbyn koski on historiallisesti tärkeä myllyn- ja sahanpaikka. Ensimmäiset tiedot sen vesilaitoksista ovat 1500-luvun alkupuolelta. Kartanolla oli siellä suuri kauppasaha jo 1720-luvulla. Nykyinen myllyrakennus on ilmeisesti pääosin 1890-luvulta, tosin asultaan 1920-luvun muutosten jäljiltä.

Sjundbynjoen eteläpuolisessa peltomaisemassa on tyyliltään lähinnä jugendia edustava **Henriksbergin** entinen kansakoulu. Kartanon vuonna 1891 perustama koulu toimi vuokra-aikaan asti. Valtakunnallisesti merkittävä kartanomaisema on on osa laajempaa Pikkalanjoen–Vikträskin kulttuurimaisemaa. Kartanoa on kuvannut mm. taidemaalari Helene Schjerfbeck, jonka nuoruusvuosiin Sjundby liittyi kiinteästi.

Kapellbacken (Kappelinmäki) d3 Kapellbackenin kallion laella on kappelin, todennäköisesti Siuntion varhaisimman kirkkorakennuksen, jäänteet. Lisäksi sen reunoilta on tavattu merkkejä historiallisen ajan hautauksista ja kivikautisesta asuinpaikasta. Vuonna 1936 löydettiin kappelin itä-länsisuuntainen, n. 10 x 6 metrin kokoinen sokkeli. Sen runkokuoneeseen näyttää molemmissa päissä liittyneen kapeammat huoneet, mahdoll-

lisesti eteinen ja kuori. Läheisestä hiekkamaasta on tavattu luurankoja, joiden on arveltu olevan 1700-luvun ruton uhrien. Kallion juurella, joenrannan terassilla, oli vielä 1500–1600-luvulla satamapaikka (Fällbodlindan), joka liittyi etelärannikkoa seuranneeseen historialliseen vesireittiin ja siltä Pikkalan ohi sisämaahan, ainakin Sjundbyhyn asti ulottuneeseen jokiväylään. Tällainen kirkon ja laivaväylän tai sataman yhteys on tuttu muualtakin etelärannikoltamme. Lähin vastine on Porkkalan Kyrkogårdsön. Kapellbacken on osa Pikkalanjoen–Vikträskin kulttuurimaisemaa.

Tjusterbyn (Tyyskylän) kartano d3, 3 Tjusterbyn neljä kantatilaa kuuluivat Suitian kartanoon aina vuoteen 1816, jolloin ne yhdistettiin itsenäiseksi kartanoksi. Siuntion kirkkoa lähellä olevalla kukkulalla sijaitsevan kartanon ensimmäinen päärakennus tuhoutui palossa 1903. Nykyinen empiretyylinen päärakennus oli kuitenkin tuolloin jo paikallaan. Perimätiedon mukaan se olisi alunperin rakennettu 1820-luvulla Helsingin Kasarmitorille arkkitehti C.L. Engelin piirustusten mukaan (Ehrenströmin talo) ja siirretty Siuntioon 1896. Samalla rakennukseen tehtiin muutoksia. Kartanosta muodostettiin 1960-luvulla kurssikeskus, jonka myötä navettaa ja vilja-aittaa on muutettu, ja alueelle on noussut uusia rakennuksia.

Skällbergetin linnavuori d3, 3 Skällberget sijaitsee liikenteellisesti keskeisellä paikalla jokivarressa, Siuntion kirkon ja Tjusterbyn kartanon välissä. Linnavuoren pohjois- ja itäreunaa suojaavat jyrkät kallioseinät. Eteläsuunnasta kallion huipulle pääsyn ovat estäneet kaksi itä-länsi -suuntaista vallia, jotka on rakennettu kallion kapeimmalle kohdalle suurehkoista kivistä ja maasta. Vallit ovat n. 10 metrin pituisia ja n. 2 metrin korkuisia ja levyisiä. Linnavuoren laki on pieni ja käsittää vain puolet Skällbergetin mäestä. Linnaa ei ole tutkittu, mutta se on ajoitettu rautakauden lopulle. Alue on keskellä valtakunnallisesti merkittävää Suitian kartanon ja Siuntion kirkon kulttuurimaisemaa.

Tjusterbybergin röykkiöt ja louhokset d3, 3 Tjusterbybergin huipulla on pronssikautinen hautaröykkiö, joka on läpimitaltaan n. 12 metriä ja korkeudeltaan 1,5 metriä. Reunoiltaan romahtaneessa röykkiössä on useita kuoppia, joista osassa näkyy mahdollista kylmämuurausta. Siitä n. 150 metriä etelälounaaseen sijaitseva, halkaisijaltaan n. 3 metrin röykkiö saattaa olla pienikokoinen varhaisrautakautinen hautaröykkiö tai alas vieriäetty pronssikautinen röykkiö. Sen koillispuoleisella kallioalueella on historiallisen ajan louhoksia, joista osassa on porausjälkiä ja niihin liittyviä sirpalekivi- ja louhoskasoja.

Tjusträskin koillisrannan kulttuurimaisema d3 Tjusträskin itä- ja koillisrannalle jää pitkänomainen, järvelle avautuva, metsä- ja kallioharjanteiden kauniisti rajaama viljelyslaakso. Sen tilojen talouskeskusten rakennukset ovat pääosin maisemaan hyvin istuvaa 1900-luvun alun rakentamista. Alueen pohjoisosassa sijaitsevalla **Backan kylätontilla** on mm. pitäjän vanha kappalaisen pappila sekä rautakautinen uhrikivi. Maiseman eteläpään **Kynnar gård** on Sjundbyn kartanon vanha torppa.

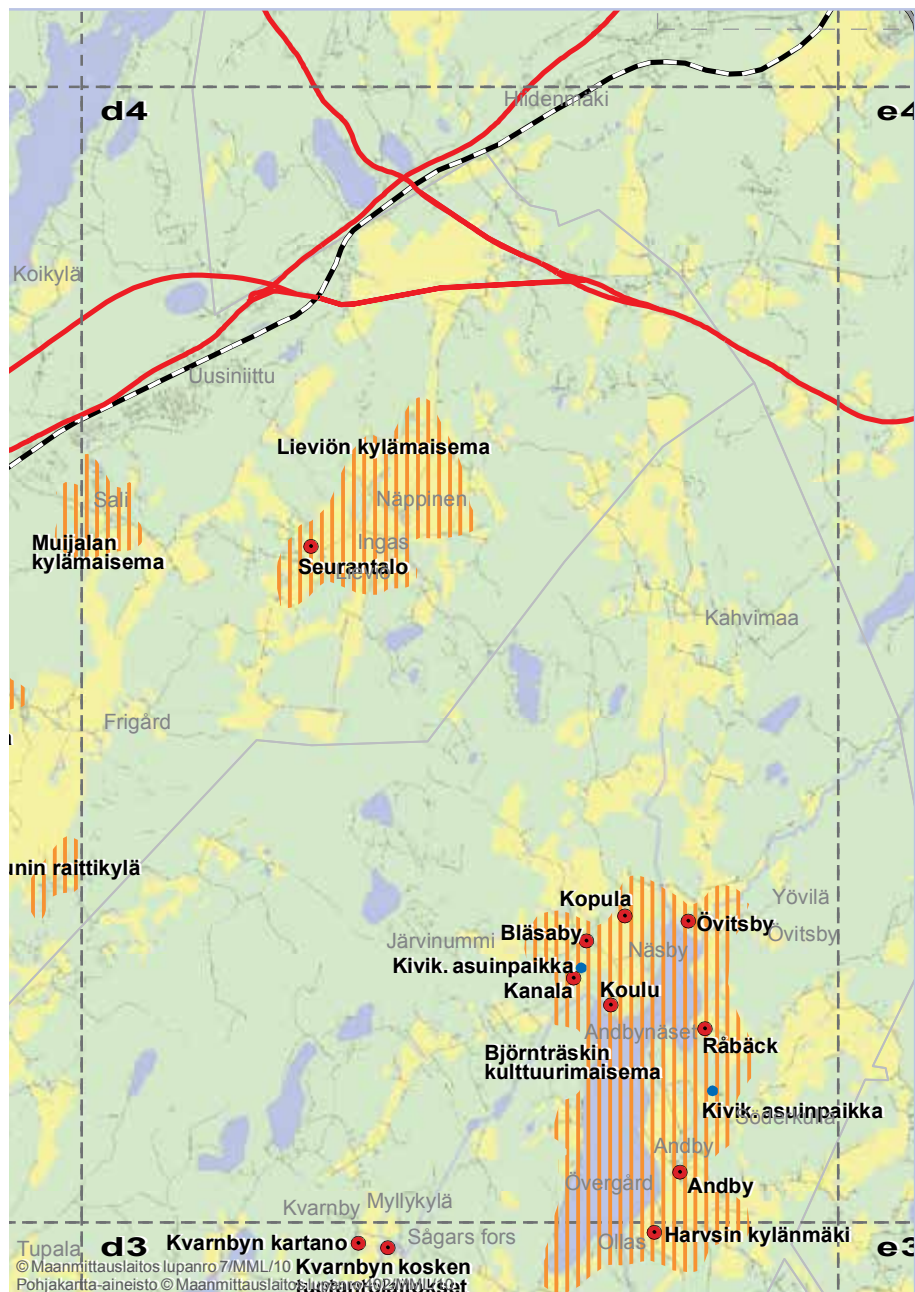
Björnträskin kulttuurimaisema d4 Björnträsk ja sille etelästä ulottunut merenlahti ovat olleet seudun tärkeimpiä **kivikautisia "asutuskeskuksia"**, mistä todistavat itä- ja länsirannan asuinpaikkalöydöt, Andbyn Broängsbacken ja Näsbyn **Heimäng**. Viimeistään 1300-luvulla alkanut asutus loi järven ympärille Siuntion metsäseutujen laajimman kulttuurimaisemakokonaisuuden: Harvsin, Andbyn, Övitsbyn, Kopulan, Bläsabyn ja Kanalan viljelykset ja kylämäet.

Harvsin kylä kuuluu maisemallisesti yhteen sen pohjoispuolella olevan Andbyn kanssa. Kylän kahden tilan, Ollaksen ja Brantaksen osin 1800-luvulta periytyvät rakennukset ovat ryhmittyneet pienelle kylämäelle, vanhan kylätien molemmin puolin.

Andbyn kylämäellä sijaitsevat kylän neljästä kantatilasta muodostuneet Övergård ja Nedergård. **Råbäck** järven rannalla on ilmeisesti Övergårdista erotettu uudistila, jonka päärakennus on lähinnä jugendtyylinen.

Övitsbyn kylämäki kohooaa maamerkinä järven pohjoiskärjestä. Mäellä on kolme tilaa: Övergård, Mellan-gård (Välitalo) ja Nedergård. Kylän rakennuskanta on 1800–1900-luvulta, ja siihen on vahvasti vaikuttanut kantatilojen, Övergårdin ja Nedergårdin, päätyminen 1800-luvun puolivälissä samalle omistajalle.

Luoteisrannalla sijaitseva **Kopula** on entinen virkatalo. Sen päärakennus on rungoltaan mahdollisesti 1800-luvulta, mutta ulkoasultaan 1950–60-luvulta.



Bläsabyn Klavuksen, Nämndemansin ja Nedergårdin tontit ovat yhä varsin lähellä toisiaan mäkisessä maastossa kylätien molemmiin puoliin. **Kanalan** yksinäistilan päärakennus lienee 1800-luvun alkupuolelta. Siuntion kolmas, pitäjän pohjoisosia palvellut **koulu** perustettiin 1891. Näsbyn vanhalle kyläpaikalle kenties tyyppipiirustusten mukaan rakennettu rakennus valmistui 1902.

Sunnanvikin, Nordanvikin ja Billskogin kulttuurimaisema d2; d3 Inkoon Degerbyn puolelle ulottuva laaja viljelymaisema oli Neuvostoliiton vuokra-alueella (1944–56), mikä on jonkin verran vaikuttanut sen pääosin 1900-luvun alusta perityvään rakennuskantaan. Sunnanvik ja Nordanvik ovat kuuluneet Sjundbyn kartanoon erillisinä ns. latokartanona.

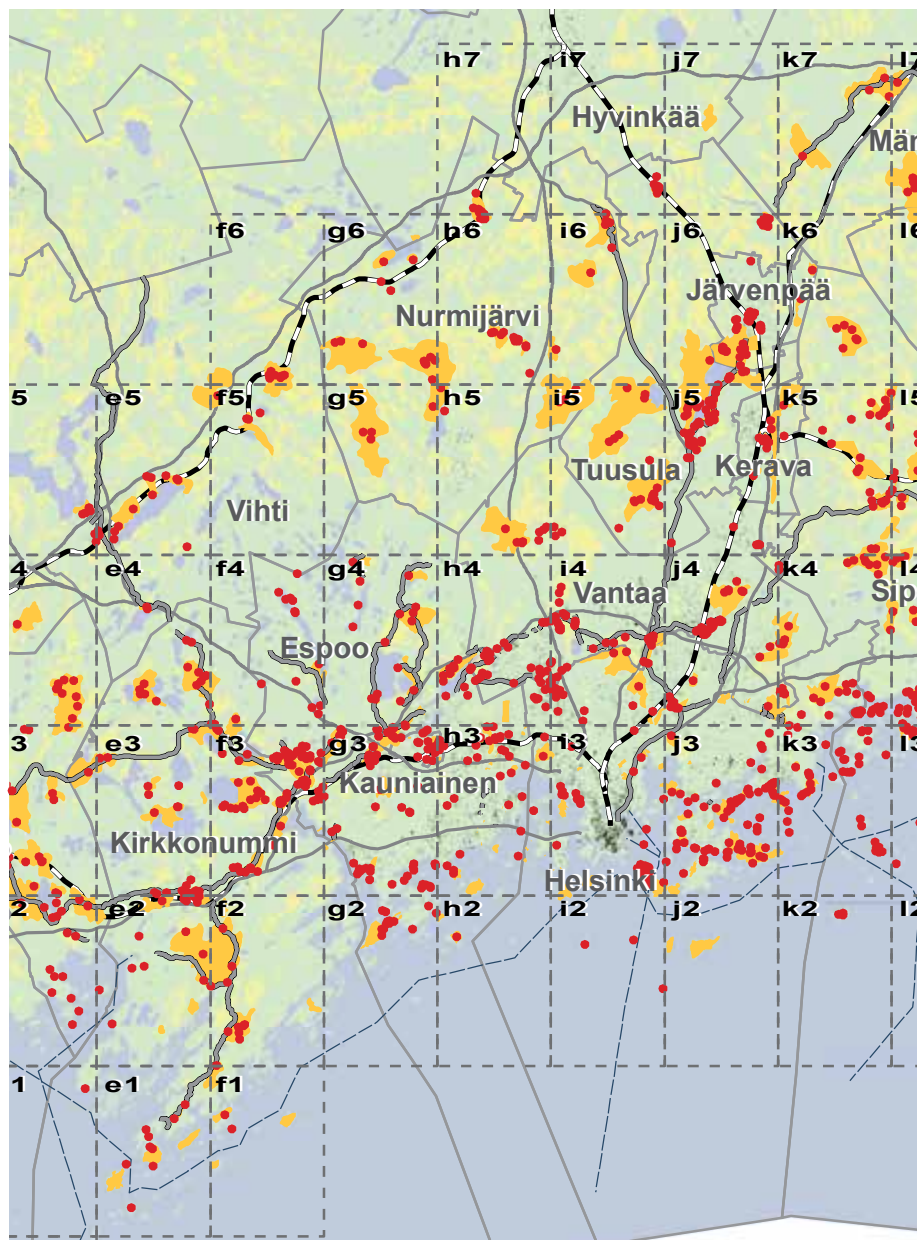
Sunnanvikin **Sköldvik** ja Rånäs ovat ryhmittyneet järven lounaisrannan kallioharjanteelle, vanhan maantien tuntumaan (ks. Kuninkaantie Siuntiossa). Sköldvikin päärakennus vuodelta 1925 on arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin suunnittelema. **Laversin** kaunis, mansardikattoinen päärakennus on 1920-luvulta.

Nordanvikin kylärakenne on hajanainen ja sen rakennukset voimakkaammin uusiutuneet. Sjundbystä erotetun **Nordanån** mansardikattoisen, tiilirunkoisen, vuonna 1937 valmistuneen asuinrakennuksen on suunnitellut arkkitehti Berndt Aminoff ruotsalaisten esikuvien mukaan. Myös 1940-luvulla rakennetun ”mallinavetan” piirustukset saatiin Ruotsista. (Billskog ks. Inkoo)

Kuninkaantie Siuntiossa ja Pikkalan maantiesillan seutu d2; e2 Turun-Viipurin rantamaantie, eli Kuninkaantie, kulkee pääpiirteissään vanhaa reittiä Siuntiossa, jossa sen kaksi Karjaalla eronnutta haaraa yhtyy toisiinsa. Tien vanhempi, Lohjanharjua seurannut reitti kulkee Kokkilan (Kockis) ja Svartbäckin ohi Sunnanvikiin vastaten pääosin nykyistä tietä nro 113. Merkittävin poikkeama on Svartbäckin ja Västerbyn rajalla mm. paloaseman ohittava linja, joka on jäänyt sivuun nykyisestä päätiestä. Sunnanvikissä pohjoinen reitti kohtaa eteläisen, Degerbyn kirkolta Billskogin kautta tulevan tielinjan, joka oli päätienä Raaseporin linnan kukoistuskaudella. Vanha reitti vastaa pääosin nykyistä tietä nro 11147. Tie jatkuu Pikkalan sillalle ja sieltä Bölen ja Kelan aseman kautta Kirkkonummelle (tie nro 11227).

Maantiehen liittyi Siuntiossakin tavanomaisia palveluita sekä pitäjäläisille asetettuja rasituksia, kuten teiden ja siltojen kunnossapito, kievarit, kyäditykset ja postinkuljetus. Pitäjän kievari paikkoja olivat Bollstad, Pellas ja Kockis. Lisäksi tien varrella oli yksityisiä krouveja mm. Svartbäckissä ja Pikkalan sillanpielessä. Pikkalan krouvia käyttivät myös satamapaikan laivaväki ja syksyisin markkinakansa. Pikkala oli yksi Kuninkaantien tärkeistä solmukohdista jo 1300-luvulla, koska siellä rannikon vesitie ja Siuntionjokivesistön reitit sisämaahan yhyttivät maan tärkeimmän maantien. Sjundbyn kartanolla oli satama ainakin pitkälle 1700-luvulle, ja sillan paikalla oli lossi. Pikkala oli myös höyrylaivaliikenteen aikana 1800-luvun lopulla yksi rannikon pysähdyspaikoista.

Tie nro 1130 c3; d3 Lohjalta Siuntion kirkolle johtava maantie on Kuninkaantien pohjoinen haara, joka yhtyy alempaan Kuninkaantiehen Sunnanvikissä. Myös kirkolta Kirkkonummen Evtskogiin johtava osuus on erittäin vanha, ja tie jatkuu yhtenäisenä Kirkkonummen puolella. Tien varrella on runsaasti arvokkaita kulttuurimaisemia.

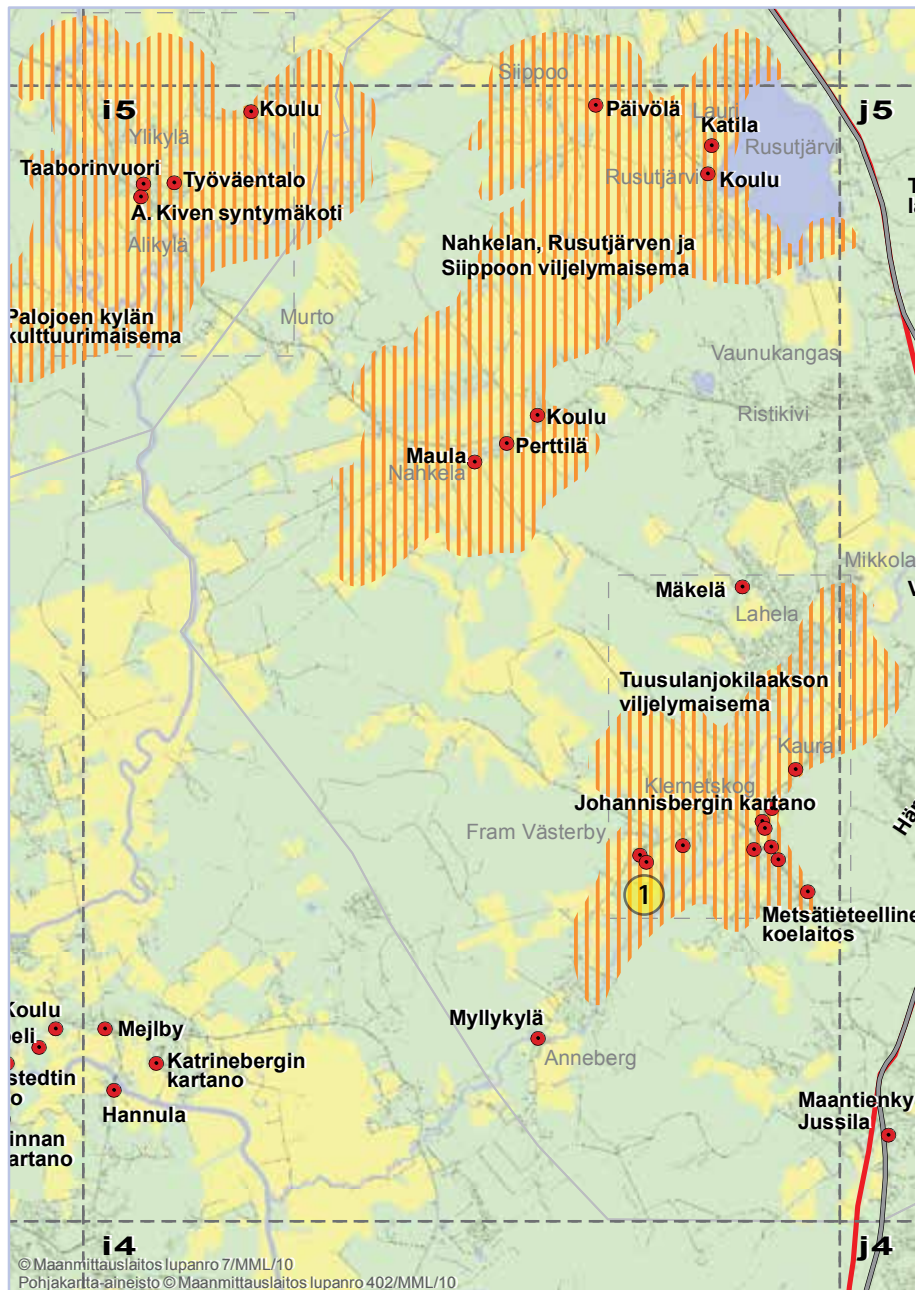


© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM



2000 1000 0 1000 2000



TUUSULA

Johannisbergin kartano i5, 1 Länteen ja etelään viettävällä kukkulalla sijaitseva Johannisbergin rakennusryhmä on keskeinen osa laajaa Tuusulanjokilaakson viljelymaisemaa. **Kartano** oli 1670-luvun vaihteeseen saakka talonpoikainen ratsutila jonka jälkeen se oli upseerisukujen omistuksessa. Kartano oli pitkään Nordenskiöld-suvun hallussa. Nykyisen kaksikerroksisen päärakennuksen runko on vuodelta 1785. Aumakattoisen hirsirakennuksen seinäpinnat on jäsenelty pilasterein. Luoteispäätyyn on vuonna 1900 lisätty matalampi siipi, ja 1700-luvun siipirakennukset on purettu. Kivinavetta vuodelta 1852 ja hirsitalli vuodelta 1904 sijoittuvat symmetrisesti päärakennuksen kanssa. Kartanomäellä on lisäksi kolme työväenasuntoa. Puiston on suunnitellut puutarha-arkkitehti Paul Olsson 1904.



Nahkelan, Rusutjärven ja Siipoon viljelymaisema i5 Nahkelan, Rusutjärven ja Siipoon kylät tunnetaan ainakin 1500-luvulta. Viljelmien halki kulkee 1770-luvulla rakennettu Tuusulan-Nurmijärven-Vihdin maantie.

Nahkela on säilyttänyt jossakin määrin perinteisen rakenteensa, vaikka alkuperäinen tiivis keskus on hajotettu isojaossa ja uusiaossa. Kylän yksittäisistä rakennusryhmistä merkittävimmät ovat **Maulan** paritupatyyppinen vanha päärakennus ja luhti 1800-luvulta, sekä 1900-luvun alun asussa oleva **Perttilä** tien pohjoispuolella. Klassistisen **koulurakennuksen** on suunnitellut 1920-luvulla rakennusmestari Arvo Elo.

Rusutjärven koulu on vuodelta 1905. Vanhan pihapiirin omaava **Katila** toimi Uudenmaan jalkaväkirykmentin kersantin virkatalona 1690-luvulta lähtien.

Siipoon **Päivölä**n tilalla on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema 1930-luvun pienviljelijän mallitalo ja navetta. Viljelymaiseman keskellä on kaksi Tuusulan seudulle tyyppillistä, 1930-luvulla rakennettua tiiliuununtamoa.

Tuusulanjokilaakson viljelymaisema: Ruotsinkylä ja Lahela i5, 1 Tuusulanjoen molemmat rannat Ruotsinkylän ja Lahelan vanhojen kylien alueella ovat kunnan historiallisesti arvokkain ja laajin yhtenäinen viljelymaisemakokonaisuus.

Lahelan kylän rakennuskanta ja rakenne on paljolti uusiutunut. Yksittäisistä rakennusryhmistä merkittävien on **Mäkelä**, jonka päärakennuksen runko on peräisin 1700-luvulta, kivinavetta ja luhtiaitta 1800-luvulta. Lahelan vanhalla kyläpaikalla sijaitseva muuntamo on hyvä esimerkki koko Tuusulan seudulle ja maisemalle tyyppillisestä, 1930-luvulla rakennetusta tiilisestä sähkömuuntajatyypistä.

Ruotsinkylä on edelleen säilyttänyt jossain määrin perinteisen, jokivartta seurailevan rakenteensa. Kylässä on useita rakennushistoriallisesti merkittäviä maatiloja. **Kauran** (Ävall) päärakennus vuodelta 1911 on mahdollisesti arkkitehti Valter Thomén suunnittelema. **Väfvarsin** entisen sotilasvirkatalon päärakennus on 1850-luvulta, muut rakennukset mukaan lukien uusi päärakennus ovat vuosilta 1887–1917. **Jeppasin** entisen sotilasvirkatalon päärakennuksen vanhimmat osat ovat mahdollisesti jo 1760-luvulta, aitta, kellari ja paja ovat 1800-luvulta. **Nedre Gummin** paritupatyyppinen päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta, **Övre Gummin** vuodelta 1909. Arkkitehtuuriltaan erikoisen, vuonna 1910 valmistuneen nuorisoseurantalo **Solbackenin** on suunnitellut arkkitehti W.F. Gottkamp. Klemetskogin ruotsinkielinen **koulupari** on aikansa koulurakentamisen tyyppiesimerkkejä. Vuonna 1917 valmistuneen yläkoulun mallipiirustukset ovat arkkitehti Yrjö Sadeniemen, 1920–30 rakennetun klassistisen alakoulun on suunnitellut rakennusmestari J.A. Aarnio. **Metsätieteellinen koelaitos**, myöhemmin Metsäntutkimuslaitos, perustettiin 1917. Koaseman laitosrakennukset ja asemanhoitajan asuinrakennus maantien pohjoispuolella edustavat 1920-luvun klassismia. Maantien eteläpuolella on joukko aseman 1940-luvun rakennuksia.

Kylän länsiosassa, Johannisbergin kartanon takana, sijaitsevan **Fram-Vesterbyn** päärakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1796, ja sitä on jatkettu 1947. Viereisen **Bak-Vesterbyn** paritupatyyppinen päärakennus

on 1760-luvulta, luhtiaitta 1800-luvulta. Tuusulanjoen koskessa, **Myllskylän** Annebergin vieressä, on säilynyt jo 1700-luvulta tunnettu myllynpaikka, jossa on näkyvissä myllyn kiviset rauniot ja pieni myllärin mökki.

Aleksis Kiven kuolinmökki ja Erkkola j5, 1 Aleksis Kivi kuoli joulukuun lopussa 1872 veljensä Albert Stenvallin omistamassa mökissä, asuttuaan siellä vajaan vuoden. Vuonna 1903 Albert myi mökkinsä ja sen vieressä olevan saunan Helsingin yliopiston ylioppilaskunnalle museotarkoituksiin. Rakennukset palautettiin vuonna 1952 tuolloin alkuperäisenä pidettyyn 1870-luvun asuun. Vaatimaton mökki sisältää tuvan ja kamarin. Pihapiiriin kuuluvat nykyisin asuinrakennus ja sauna – muut ulkorakennukset ovat hävinneet. Paikka kuvastaa maaseudun vähäväikisen väestön elinoloja 1800-luvulla sekä paikallista miljööä ennen huvilayhdyskunnan syntyä.

Rantatien vastakkaisella puolella sijaitsee **Erkkola**, jonka runoilija J.H. Erkko osti uunikaakeleistaan tunnetulta savenvälajä Johan Grönroosilta. Erkko halusi talon läheltä ihailemansa Kiven kuolinmökkiä. Rakennus rakennettiin 1902 kansallisromanttisessa hengessä taidemaalari Pekka Halosen suunnitelmien mukaan ja tämän veljen Antti Halosen johdolla. Rakennus on kunnan omistuksessa ja kulttuurikäytössä.

Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään **Tuusulan Rantatien** kulttuurimaisemaan.

Hyrylän kasarmialue j5, 1 Krimin sodan aikana (1853–56) venäläiset varmistivat Helsingin puolustusta sijoittamalla joukkoja Hämeenlinnan ja Lahden (Hollolan) teiden risteykseen Hyrylään. Pysyvän varuskunnan perustaminen sodan jälkeen käynnisti kylän kehittymisen liikepaikaksi, kun sinne muutti mm. venäläisiä ja karjalaisia kauppiaita ja käsityöläisiä.

Kasarmialueen ensimmäisestä, **puusta** toteutetusta rakennusvaiheesta (1858–85) on säilynyt vain yksikerroksinen, pitkäomainen **rakennus** vuodelta 1862, jossa toimii nykyisin mm. päiväkotia. Toisen vaiheen (1900–15) **tiiliset rakennukset** edustavat aikakaudelleen tyyppillistä venäläistä sotilasarkkitehtuuria. Tiilet tuotiin pääasiassa Anttilan tiilitehtaalta Korsosta. Kahden kasarmirakennuksen ja kahden kookkaan tallirakennuksen ryhmä vuodelta 1915 muodostaa varuskunta-alueen keskuksen. Rakennustyyppinä ja maisemallisestikin mielenkiintoinen on **upseerikerho**, alkuaan upseerien asuintalo vuodelta 1907. Järvenpääntien länsipuolelle, osaksi Hyrylän keskusta, ovat jääneet samalta ajalta olevat **esikuntarakennus** (nyk. Taide- ja kulttuurikeskus) ja vesilaitoksen rakennus. Muista alueen vanhoista rakennuksista tärkeimmät ovat **paraatitentän** ympärillä sijaitsevat, n. 1915 valmistuneet venäläisen hospitaalin rakennukset. Kolmas merkittävä rakennuskausi alkoi 1950-luvun alkupuolella, jolloin valmistui ns. **Olympiakasarmi** ja arkkitehti Vilho Nokon suunnittelema ruokala sekä viisi arkkitehti Heidi Vähäkallio-Hirvelän suunnittelemaa henkilökunnan asuinrakennusta. Ortodoksinen varuskuntakirkko purettiin 1958, mutta sen yhteydessä ollut hautausmaa on säilynyt (**kirkonmäki**). Arkkitehti Jorma Pankakosken piirtämä Sotilaskoti ja Pankakosken yhdessä arkkitehti Erkki Kairamon kanssa suunnittelema lämpökeskus valmistuivat 1960-luvulla.

Hyökkälän kylämaisema j5, 1 Hyökkälän kylän Klaavolan, **Klaavon** ja **Saksan** talot muodostavat yhdessä rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaan, kylämaiseman, tiiviinä säilyneen rakennusryhmän. Klaavolan vanhan ratsutilan päärakennus on peräisin 1700-luvun jälkipuolelta. Alkuaan se oli mansardikatoinen, nykyasu on 1800-luvun loppupuolelta. Tilan pihamaata rajaavat työväenasuntona ollut ns. pikkutupa sekä vanhojen hirsisten talousrakennusten rivi. Tiilistä ja hirsistä rakennettu navetta tien toisella puolen on saanut nykyasunsa 1930-luvulla. Klaavolassa toimii nykyisin kotiseutumuseo.

Klaavon empiretyylinen, aumakattoinen päärakennus on rakennettu n. 1860. Pihapiirissä on lisäksi mm. talli vuodelta 1797 ja luhtiaitta vuodelta 1863. Saksan entisen sotilasvirkatalon päärakennus lienee saanut nykyasunsa 1800-luvun keskivaiheilla. Paritupatyyppiseen rakennukseen sisältyy myös vanhempia osia. Rakennuksessa toimii ilmatorjuntamuseo.

Syväranta, Onnela ja Syvälahti j5, 1 **Syväranta** erotettiin Gustavelundin kartanosta 1869. Tila siirtyi eri omistajien kautta vuonna 1904 nimineuvos Konstantin Kapitanowitsch Uschkoffille, jonka mainitaan olleen tuolloin Moskovan toiseksi rikkain mies. Hän rakennutti tontille tornillisen, nikkarityylisen päärakennuksen ja viisi pienempää vierashuvilaa. Puutarhaan tuotiin mm. suihkulähde, lintuja sekä kymmenkunta marmoripat-

i5, 1



1:20 000 1 KM



sasta, joista yksi on yhä jäljellä. Vanhan kujan päässä olevaa porttia koristavat edelleen rautaiset hämähäkinseitit. Tuusulan säätiö perusti Syvärantaan 1916 lepokodin suomalaisia sanomalehtimiehiä varten. Vuosina 1936–44 siellä toimi Lotta Svärd -järjestön lottaopisto. Päärakennus paloi 1947 ja rakennettiin vuonna 1995 uudestaan entistä asua mukaillen. Rakennuksessa toimii nykyisin Lottamuseo. Rantatien toiselle puolelle, järven rantaan, pystytettiin 1940–41 lottien ruotsalaisen sisarjärjestön lahjoittama Ab Svenska Trähusin valmistalo, ns. Ruotsinmaja.

Onnelan alunperin 1800-luvun lopulla valmistunut huvila on ollut 1930-luvulta näkövammaisten loma- ja kurssikeskuksena. Vanha päärakennus Jukola 1800-luvun lopulta ja Impivaara 1900-luvun alkuvuosilta ovat säilyneet uusien rakennusten tuntumassa.

Syvälahden puoliotistakerroksinen, jugendtyylinen päärakennus on siirretty 1900-luvun alussa Karjalan kannakselta. Sen hirsirunkoa on ilmeisesti jo muuton yhteydessä laajennettu lautarakenteisilla osilla ja kuisteilla. Päärakennuksen eteläpuolella on hieman pienempi, satulakattoinen huvilarakennus mahdollisesti 1900-luvun vaihteesta. Palstan vanhin säilynyt rakennus lienee vaatimaton ns. Fiinan mökki, joka toimi mm. huvilan taloudenhoitajan asuntona.

Rakennukset kuuluvat valtakunnallisesti merkittävään Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaan.

Tiilikanoja ja Koivulahden huvila j5, 2 Tiilikanoja on Sofielundin nimellä vuonna 1884 muodostettu palstatila. Sen nykyisen, kaksikerroksisen asuinrakennuksen on rakennuttanut lasitehtailija A.J. Leppälä vuonna 1938. Erikoinen, romantisoivilla yksityiskohdilla koristettu funktionalistinen talo on esimerkki aikansa edustus- ja huvilarakentamisesta. Rannassa sijaitseva kaunis hirsisauna ja saunan tavoin profiloituilla pylvällä ja ristikkokaiteella koristettu uimahuone muistuttavat palstan vanhimmissa vaiheista. Tiilikanoja on nykyisin Helsingin seurakuntien kesäkotina.

Koivulahden huvilan rakennutti 1901 tunnettuun tuusulalaiseen savenvalajasukuun kuulunut Johan Grönroos, joka muutti kirkonkylästä Tuusulanjärven rannalle. Uusi savenvalimo valmistui ylemmäksi mäelle. Suojeluskuntajärjestö osti huvilan vuonna 1922, jonka jälkeen Grönroos rakennutti uuden asuintalon, Vuorelan, Rantatien toiselle puolelle. Monet Rantatien taiteilijakotien kauniista uuneista on tehty Grönroosin kaakeleista.

Taistelukoulu j5, 2 Taistelukoulun vanhin rakennus on arkkitehti Waldemar Aspelinin 1800-luvun lopulla suunnittelema, osin tiilestä rakennettu, tornillinen Sandbergin huvila. Suojeluskuntajärjestö osti huvilan 1921 päällystökoulua varten. Nykyisen korotetun asunsa rakennus sai 1931.

Päällystökoulun kolmikerroksinen päärakennus valmistui 1934 arkkitehti Martti Paalasen suunnitelmien mukaan. Myöhemmin laajennetun rakennuksen kulmassa on erikoinen luonnonkivinen ”tykkitorni”. Muista alueen rakennuksista merkittävimmät ovat 1920-luvun puolivälissä valmistuneet voimistelusalit Levälä, linnamainen oppilasasuntola Hersala, klassistinen opettaja-asunto Vihmala sekä tiilinen sauna vuodelta 1938. Puutarha-arkkitehti Paul Olsson laati puistosuunnitelman 1930-luvulla. Vuosina 1945–52 koulu oli Suomen Punaisen Ristin hallinnassa, minkä jälkeen se siirtyi puolustuslaitoksen Taisteluskoululle.

Maisemaan liittyy myös Tuusulan seudulle tunnusomainen 1930-luvun muuntamotorni. Alue on osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa.

Tuusulan kirkonseutu j5, 1 Tuusulanjärven itärannan laajan ja monipuolisen maisemakokonaisuuden ytimenä on Kuninkaantie ja sen varrella oleva asutus. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurimaisema-alue jatkuu yhtenäisenä Järvenpään puolella. Sen historiallinen keskus on **Tuusulan kirkko** lähiympäristöineen. Puinen tasavartinen ristirkko on rakennettu 1732–34 ja kaksinivelinen tapuli 1746. Molempien rakennusmestarina toimi kirjailija Aleksis Kiven esi-isä, talonpoika Erik Eskilson Hannula. Kirkkoa on korjattu mm. 1853 Jean Wiikin ja 1903 E.A. Krancin suunnitelmien mukaan. Kirkko ympäröivälle hautausmaalle on haudattu mm. Aleksis Kivi ja Pekka Halonen.

Kirkon vieressä on kaksi hirsistä **pitäjänmakasiinia**, joista pienempi on vuodelta 1799 ja suurempi 1800-luvun puolivälistä. Kirkkotien toisella puolella sijaitseva puurakennus valmistui 1875 Tuusulan ensimmäiseksi kansakouluksi. Rakennusmestari J. Westerlund suunnitteli siihen 1891 rakennetun lisäsiiven. Läheisessä, vuo-

delta 1875 peräisin olevassa ns. Nordbergin mökissä, entisessä suntion asuinrakennuksessa, toimii työläiskotimuseo. Rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema **Kirkonkylän koulu** on vuodelta 1958. Kirkon itäpuolella sijaitsi Gustavelundin kartano, jonka päärakennuksen suunnittelijaksi on ehdotettu Carl Ludvig Engeliä: rakennus paloi 1892, mutta sen raunioille rakennettiin toisinto alkuperäisestä, joka purettiin 1964 kunnallisosipiston tieltä. Kartanossa toimi hotelli vuodesta 1933 ja vuodesta 1956 kunnallisosipisto. Vanhasta rakennuskannasta on jäljellä vain huvimaja. Kirkon lounaispuolella sijaitsi **Iloniemen** huvilamainen, alunperin tornillinen, kaksikerroksinen rakennus. Sen omisti 1800-luvun lopulla Helsingin varuskunnan komentantti, Thusbyborgin (Anttilan) kartanon myöhemmin omistanut everstiluutnantti Bjelastotsky. Iloniemen vuosina 1868–1918 tiuhaan vaihtuneet asukkaat ja vieraat olivat kansainvälistä, ruotsin- ja venäjänkielistä sivistyneistöä. Myöhemmin huvilan omisti Tuusulan pitkäaikainen lukkariksi Sakari Soinne, ja siitä tuli osa Tuusulan taiteilijayhteisöä. Rakennus on korjattu ja uusittu lähinnä funktionalististyylliseksi 1924 arkkitehti Väinö Vähäkallion, 1940-luvulla arkkitehti Yrjö Lindegrenin ja 1952 arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemissa muutostöissä. Rakennusryhmään kuului lisäksi pienempi asuinrakennus 1800-luvulta. Iloniemen lounaispuolella on **Havulinna** (Salmela) huvila, jonka rakennutti senaatin virkamies Theodor Sederholm 1870-luvulla. Hirsinen nuorisoseurantalo **Väinölä** Kirkkotien eteläpäässä otettiin käyttöön 1921.

Tuusulan pappila ympäristöineen j5, 1 Tuusulan pappila ja sen lähituntumassa olevat rakennukset muodostavat valtakunnallisesti merkittävässä **Tuusulan Rantatien** kulttuurimaisemassa kokonaisuuden, joka liittyy lähinnä vanhan Tuusulan hallintoon. Puiston ympäröimä pappilan päärakennus on rakennettu 1829 Vanhakylän kartanon omistajan, eversti G.G. Nybergin piirustusten mukaan. Mestarina oli kuulu vihtiläinen kirkonrakentaja A.M. Tolpo. Mansardikattoista hirsirakennusta on myöhemmin huomattavasti uusittu ja laajennettu. Sitä jatkettiin 1936 kivisellä kirkkoherranvirastolla, jossa on myös arkisto. Pihapiirissä on toinen pienempi asuinrakennus 1800-luvulta.

Pappilan lähinaapurina on **Ali-Kotun** talo, jonka paritupatyyppinen, hirsinen päärakennus on rakennettu nykyiseen laajuuteensa 1850-luvulla. Pihapiirissä on aitta samalta ajalta, 1920-luvun lopun asuinrakennus sekä navetta ja talli. Jugendvaikutteinen entinen **kunnantalo** vuodelta 1913 on alunperin arkkitehti E.A. Cranckin suunnittelema. Rakennusmestari Heikki Siikonen suunnitteli siihen 1941 tehdyn laajennuksen. Viereisen **Saksan** tilan rakennusryhmä on vanhimmilta osiltaan 1800-luvun keskivaiheilta. Rannan puolelle tietä rakennettiin 1895 vaivaistaloksi Koivukuja-niminen rakennus. Myös se uusittiin Heikki Siikosen johdolla 1930-luvulla. Viereisen, useassa eri vaiheessa rakennetun **Tuuskodon** vanhainkodin ensimmäinen osa valmistui 1935 arkkitehti Axel Mönnen suunnitelmien mukaan. Vanhainkodin pohjoispuolella on teollisuusneuvos K.A. Paloheimon itselleen suunnittelema **Pihlajaniemen** jugendhuvila n. vuodelta 1910. Maisema-alueeseen liittyy myös **Krapin** (Krapihovi, ent. Gustafsberg) tila, jonka 1883 valmistuneen päärakennuksen suunnitteli arkkitehti Frithiof Mieritz valtioneuvos Gustaf Souranderin toimeksiannosta. Puistomaisella pihalla on kaksi hirsiaitaa 1700-luvulta ja kivinavetta vuodelta 1917.

Tuusulanjärven länsiranta j5, 1; j6 Tuusulanjärven länsirannan laaja ja avara viljelymaisema liittyy maisemallisesti itärannan arvokkaaseen kulttuurimaisemakokonaisuuteen. Sen tärkeimpinä osatekijöinä ovat perinteisen rakenteensa osittain säilyttänyt keskiaikaisperäinen Pajalan kylä ja ainakin jo 1500-luvulla asutun Ruskelan kylän viljelymaisema. Maiseman kiintopisteinä on kaksi Tuusulalle tyypillistä tiilistä muuntamora-kennusta.

Pajalan kylän yksittäisistä rakennusryhmistä tärkeimmät ovat **Koukku**, jonka päärakennus on ilmeisesti 1800-luvun alkupuoliskolta. Joukko 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun **käsityöläisrakennuksia** muodostaa hienon miljöö Vanhan Pajalan kylätien varrella. **Pajalan koulu** on vuodelta 1924.

Järven rannalla keskiaikaisperäisen Alikylän eteläisimpänä sijaitseva Thusbyborgin kartano syntyi 1600-luvun lopulla **Anttilan** kantatilasta. Anttila oli Hankkijan koetila vuosina 1942–92. Kartanon jugendtyylinen päärakennus purettiin 1980-luvun alussa, mutta sen portaat ja osa kivijalkaa on yhä nähtävissä. Kartanoa ympäröinyt puisto periytyy osittain 1700-luvulta. Tilan mailla on toiminut myös tiilitehdas, nykyisin alue on

opistokäytössä. Alkylän vanhaa kylämiljöötä edustaa ainoana Vanha Rannankoukku, todennäköisesti 1700-luvun lopulta periytyvä asuinrakennus, joka on toiminut oppilajasuntolana viime vuosina.

Maisema-alueen pohjoisosassa on **Lammaskallion (j6)** rakennusryhmä, jonka rakennukset ovat vanhimilta osin 1800-luvulta, päärakennus on tosin 1950-luvun asussa. Lammaskallion yhä laidunnettu niittyalue on paikallisesti arvokas perinnemaisema.

Seittelinneen eteläpuoleisella osalla järven länsirantaa on vanhaa huvila-asutusta. **Rannankoukun** jugendvaikutteinen huvila valmistui 1900-luvun alussa. Tilan vanha päärakennus on ilmeisesti Anttilan oppilajasuntolana. Rauhanmäen huvila Pajalassa on 1900-luvun alusta. Järven eteläpäässä on **Villa Dennisoffka**, venäläishuvila 1890-luvulta, jonka ympärillä on muitakin huviloita.

Viksberg ja Prijuutti j5 Viksbergin ratsutilan rakennusryhmä ja **Prijuutti** sijaitsevat lähellä toisiaan Järvenpääntien vastakkaisilla puolilla. **Viksberg** on osa entistä Gästgifvarsin kantatilaa ja vanha kievari liikenteellisesti tärkeällä paikalla. Tilan päärakennus on valmistunut 1820 ja uusittu 1922. Pihapiirissä on lisäksi kaksikerroksinen piharakennus vuodelta 1793 sekä kaksi hirsiaittaa hirsiaittaa sekä hieman kauempana komea riini latoineen. Päärakennuksen ohi kulkee **vanha tie**osuus. Entistä puutarhaa ympäröi kuusiaita. **Prijuutti** (ent. Rauhanlinna) on rakennettu Postin (Knuuttilan) tilan maille, mahdollisesti 1863 heti kauppias Karttusen saatua maakauppaluvan. Koristeellisessa, vaakavuoratussa hirsirakennuksessa on toiminut kauppa sekä myöhemmin mm. venäläinen lastentarha ja vanhusten kesäkoti.

Halosenniemi j6; j5, 2 Taidemaalari Pekka Halonen rakensi veljensä Antin kanssa itse suunnittelemansa kookkaan ateljeekodin Pitkäniemeen vuosina 1898–1901. Kolmikerroksinen, hirsipintainen erämaalinna sisustuksineen on hyvin säilynyt, aikansa karjalaisromanttisia ihanteita edustava kokonaistaideteos. Rannassa on huvilaa vanhempi savusauna. Halosenniemi on auki yleisölle museona, ja se on osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa.

Tuomalan kylämaisema j6; j5, 2 Tuomala (Tuomaala) on yksi Tuusulanjärven rantojen keskiaikaisista kylistä ja osa valtakunnallisesti merkittävää Tuusulan Rantatien kulttuurimaisemaa. Sen vanha kyläkeskus on säilynyt Järvenpääntien molemmin puolin, ja tieltä avautuu yhä näkymä itään kylän peltoaukealle. Rantatien tuntumaan on sijoittunut kolme vanhaa tilaa. **Saarela** on ulkorakennuksineen kylämäen parhaiten säilynyt ja samalla arvokkain tilakeskus. Sen päärakennus on 1880-luvulta ja viereisen **Kittelän** 1900-luvun vaihteesta. Niiden eteläpuolella sijaitsevan **Kylänpään** päärakennus on 1860-luvulta. Säveltäjä Jean Sibeliuksen perhe asui kesällä 1904 Kylänpäässä, josta pääsi helposti valvomaan läheisen Ainolan rakennustöitä. Vanhojen tilojen lisäksi mäelle on ryhmittynyt joitakin 1900-luvun vaihteen huviloita, entinen kyläkauppa sekä jokunen vanhempi hirsimökki.

Tuusulan kansanopisto j6, 1 Tuusulan kansanopisto aloitti toimintansa 1907 Tuomalan Laurikkalan talossa. Arkkitehti Yrjö Sadeniuksen (myöh. Sadeniemi) suunnittelema kansanopiston päärakennus valmistui seuraavana vuonna kylän korkealle kalliolle. Poikkeuksellisen kookkaan, kaksikerroksisen hirsirakennuksen arkkitehtuuri on pääpiirteissään jugendhenkistä. Alkuperäisissä suunnitelmissa oli myös mm. paanukatto ja torniaiheita. Rakennusta ympäröi metsäinen mäki, joka kohoaa kauniin viljelymaiseman keskeltä. Rakennus on aikoinaan näkynyt pitkälti yli Tuusulanjärven maismien. Pihapiiriin liittyy 1939 valmistunut asuntolarakennus. Viereinen **Tuomalan koulu** rakennettiin 1928 rakennusmestari Heikki Siikosen suunnitelmien mukaan. Klassistiseen tyyliin rakennettua koulua on laajennettu ja muutettu myöhemmin.

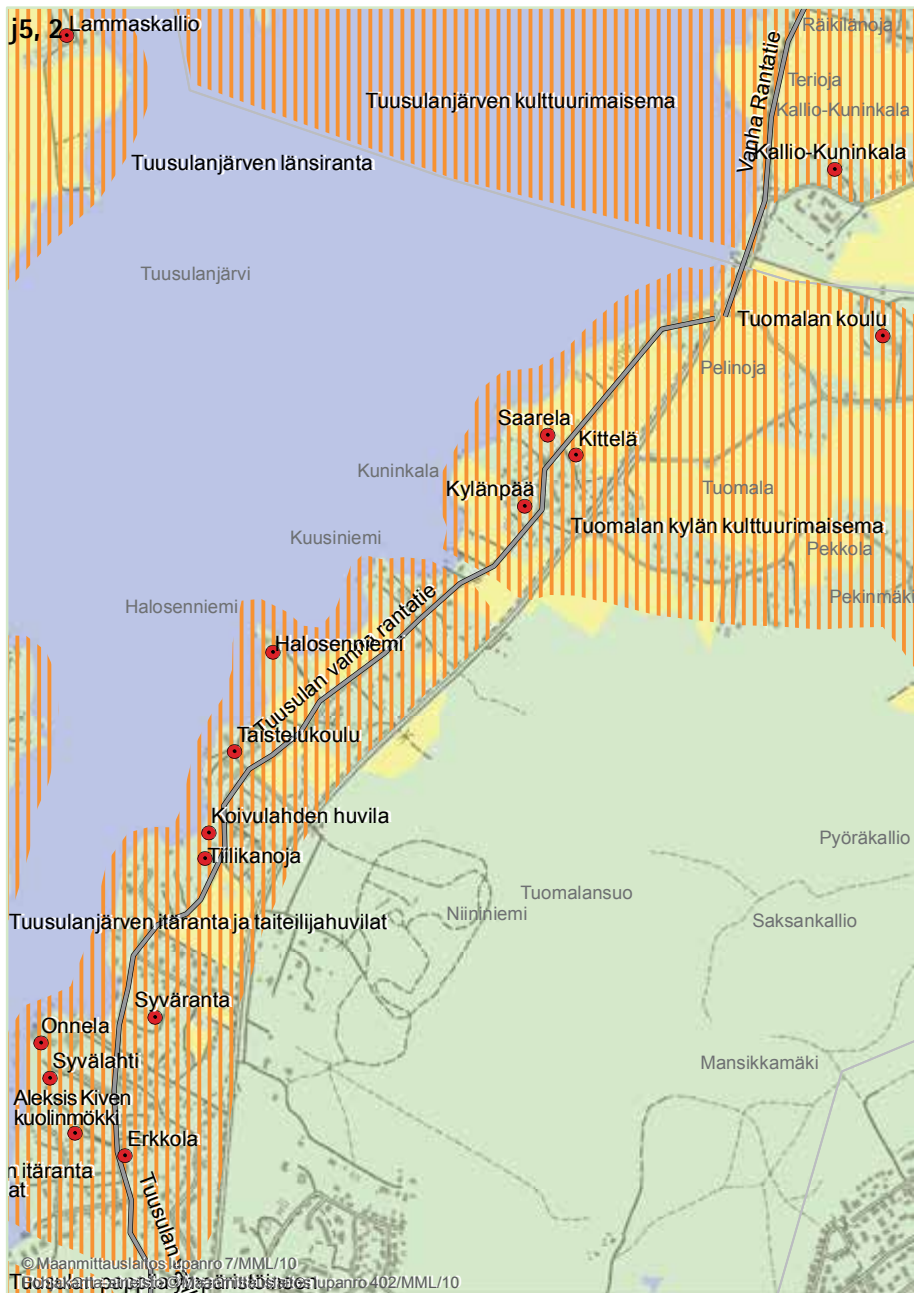
Kellokosken sairaala j6, 3 Ensimmäinen **kartanoa** kehittämään pyrkinyt omistaja oli Erik Olander (1768–1775). Seuraava merkittävä isäntä oli Lars Magnus Björkenheim (1835–1856) sekä hänen Magnus-poikansa. (1856–1878). 1883–88 valmistuneen uudenrenessanssityylinen rakennuksen suunnitteli arkkitehti Sebastian Gripenberg kirjailija Konni Zilliacuksen toimeksiannosta. Kartano ostettiin piirimielisairaalaaksi 1915, jolloin siihen rakennettiin lisäsiivet. Nykyisen kolmikerroksisen asunsa rakennus sai arkkitehti E.A. Cranckin suunnittelemissa sanerakuksessa, joka toteutettiin 1930–31. Suuri osa sairaala-alueen rakennuksista on tuolta ajalta, mm. kolmikerroksinen tiilinen Keskitalo vuodelta 1931, rakennusmestari Mauno Laakson suunnit-

telema pieni **kappeli** vuodelta 1934, arkkitehti A. Erikssonin suunnittelema osin viisikerroksinen hoitajien asuintalo **Impilinna** vuodelta 1936 sekä arkkitehti Toivo Jäntin piirtämä funktionalistinen yllääkärin asuintalo 1932 ja lääkärin asuintalo **Paavalinlinna** vuodelta 1938. Toinen tärkeä rakennusvaihe ajoittuu vuosiin 1944–59. Myös kartanon entinen meijerirakennus **Toimela** kuuluu sairaala-alueeseen. Se siirtyi valtiolle Lex Kellokosken myötä ja annettiin kylälaisten käyttöön 1913 kunnes 1943 sairaala pakko-otti ja kunnostutti Toimelan evakoidun Papulan mielisairaalan miesten avo-osastoksi. Talossa on toiminut mm. sairaalamuseo. Laitosrakennuksia ympäröi hyvinhoidettu puistomainen alue. Sairaala muodostaa ruukkialueen kanssa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Marieforsin (Kellokoski) ruukinalue j6, 3 Sotakomissaari L.O. Nystén alkoi rakentaa Kellokoskelle ruukkia 1796 ja nimesi sen vaimonsa mukaan Marieforsiksi. Syntyi ruukkiihteisö, joka oli lähes 200 vuoden ajan tiivis ja omavarainen. Alueen vanhin rakennus on hirsinen **kirkko** vuodelta 1800. Hautausmaa on vuodelta 1808, kiviaita vuodelta 1932 ja kappeli 1938. Kirkon torni ja ulkopuoliset koristelut on tehty peruskorjauksen yhteydessä 1930. Kirkkopuiston paikalla oli ennen sotia vilkas tori.

Kartano ja ruukki olivat samalla omistajalla 1860-luvulle saakka (ks. Kellokosken sairaala), myöhemmin ruukista muodostettiin osakeyhtiö. **Ruukin omistajan asuinrakennus** ja konttori sivurakennuksineen rakennettiin varsinaisen ruukkialueen itäpuolelle. Porttia lähinnä on 1800-luvun lopulla valmistunut Lilla Villan, sen takana Bruna Villan ja Gröna Villan vuosilta 1865–69. Puiston ympäröivät rakennukset ovat kokeneet monia muutoksia. **Työväenkasarmeja** alettiin rakentaa kosken länsipuoleiselle kentälle kartanon ja ruukin omistuksen eriydyttyä ja tehtaan työntekijämäärän kasvaessa. Vanhin kasarmeista on kahdeksan perheen Keskitalo, jonka runko saattaa olla peräisin 1850-luvulta. Kaksikerroksiset Suurtalo (Antipohvi) ja Pientalo (Pikkupohvi) rakennettiin vuonna 1897 ruukin uusien omistajien Carlanderien mukana Kemion Björkobodasta muuttaneiden työntekijöiden majoittamiseksi. Vuonna 1926 osittain palanut Keskitalo kunnostettiin. Nuorin kasarmeista on 1908 valmistunut Uusitalo, joka vuoden 1923 tulipalon jälkeen rakennettiin uudelleen. Kirkkopuiston pohjoisilaidalle jäävät Kirkkotalo ja Kaivotalo ovat peräisin vuodelta 1896. Pohjoisimpana sijaitsee kaksikerroksinen **Rauhavilla** vuodelta 1901. Ravintola Ruukki sisältää vanhan tehtaankaupan rungon 1800-luvulta.





Ruukin **tuotantorakennukset** ovat pääosin 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Punatiiliset tehdasrakennukset suunnitteli rakennusmestari Elia Heikel. Konttorirakennus vuodelta 1936 sekä arkkitehti Elma Lindroosin suunnittelema alkuaan kaksikerroksinen meijeriastiatehdas, nk. **Lasipalatsi** 1930–50-luvulta edustavat funktionalismia. Länsirannan tehdasrakennukset ovat vuosilta 1939–60. Nykyinen **säännöstely-pato** valmistui 1911 ja sitä korotettiin 1940. Vesivoimaa käyttävä, 1930-luvun alkuvuosina rakennettu sähkölaitos on edelleen toiminnassa.

Kirkon vieressä sijaitseva ruukkiihteisön tanssilava **Männistö** oli juhlapaikkana jo 1800-luvun lopulla. Sen mutterin muotoinen paviljonki on vuodelta 1953. Ruukinalueeseen kuuluu myös vastarannalla, sairaala-alueen pohjoispuolella sijaitseva arkkitehtien Karl Lindahl ja Gunnar Aspelin muodistama klassistinen seuratalo **Juhlatalo** vuodelta 1928. Rakennus on vuodelta 1873 periytyvä entinen viinanpolttimo.

Valtakunnallisesti arvokas ruukinalue liittyy maisemallisesti ja historiallisesti kiinteästi yhteen viereisen sairaala-alueen kanssa, jossa sijaitsi mm. Ruukinkatu seppien asuinrakennuksineen. Tehdas siirtyi Fiskarsin omistukseen 1962, ja laajamittainen teollisuustuotanto Kellokoskella lopetettiin 1980-luvulla. Nykyisin ruukin tilat ovat pääasiassa erilaisten pienyritysten käytössä. Ruukki muodostaa sairaala-alueen kanssa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Jokelan rautatieasema ja vanha teollisuusympäristö i7, 1 Jokela on valtakunnallisesti merkittävä vanhainen esimerkki rautatien varrelle rakentuneesta monipuolisesta teollisuusalueesta. Vuonna 1875 valmistuneen **rautatieaseman** suunnitteli arkkitehti Knut Nylander ja 1903 tehdyn laajennuksen arkkitehti Bruno Granholm. Asemarakennus on säilynyt pääpiirteissään alkuperäisenä, mutta sisätiloissa on tehty huomattavia muutoksia. Aseman lähellä on rautatievirkailijoiden asuinrakennus vuodelta 1895 sekä muutamia muita rautatierakennuksia.

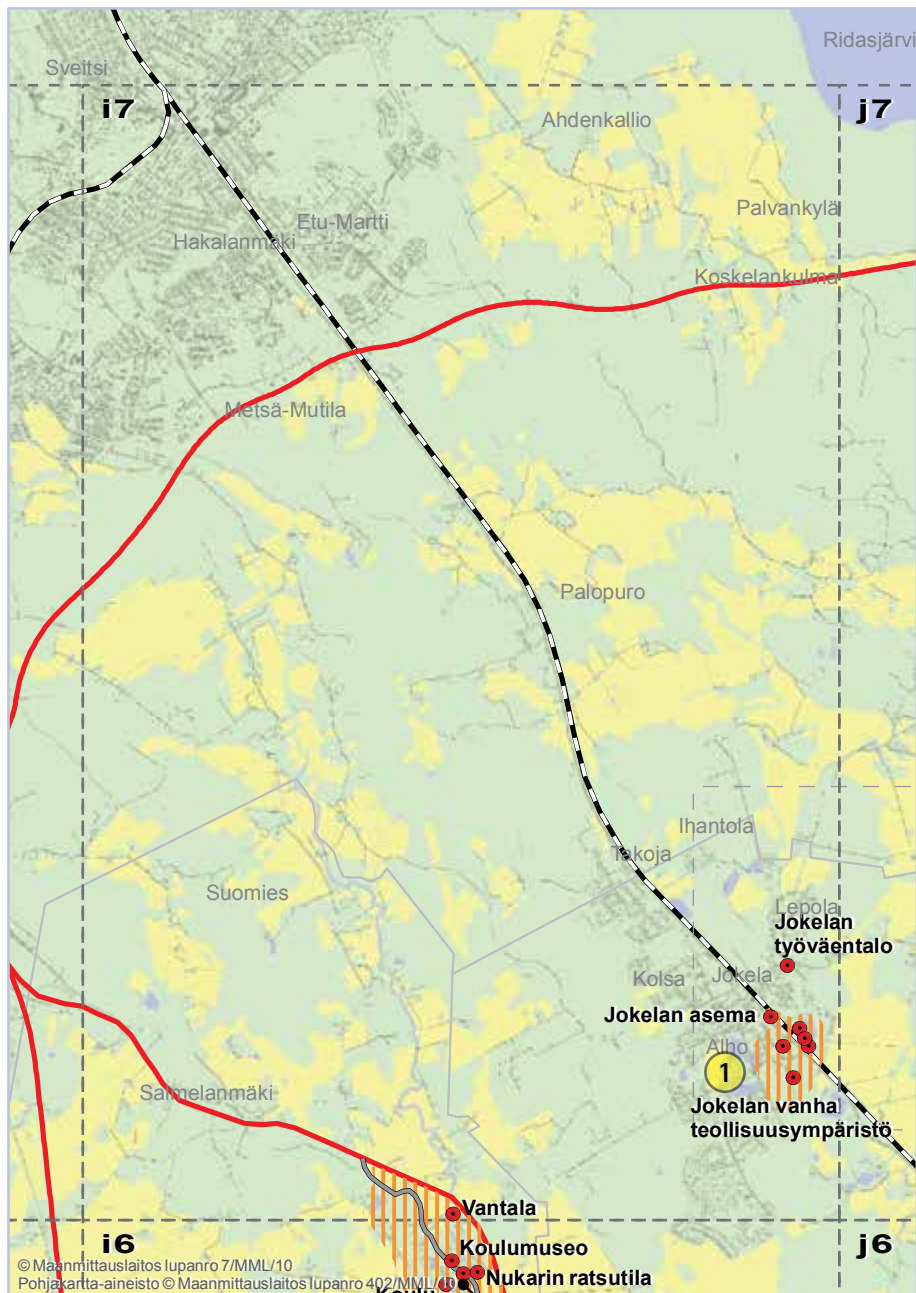
Aseman eteläpuolella sijaitseva neljän teollisuuslaitoksen ryhmä muodostaa taajaman teollisen ytimen. Merkittävä osa maisemakuvaa ovat lisäksi tiilitehtaiden savenotosta syntyneet savikuopat, jotka nykyisin lukuisina lampina muistuttavat alueen teollisuusperinnettä.

Jokelan suurin teollisuusyritys oli 1874 rakennettu **tiilitehdas**, Jokela Tegelslageri, joka toimi aina vuoteen 1960. Se on yksi harvoista säilyneistä tiiliteollisuuden varhaisvaiheen toimipaikoista maassamme. Tehdasalueella on säilynyt runsaasti eri-ikäisiä tuotantorakennuksia, mm. 1937–38 rakennettu tehdasrakennuksen suojaama polttouuni ja siihen liittyvä savupiippu sekä työväenasuntoja. Radan itäpuolella on tehtaan vuodesta 1877 omistaneen Paul Chmielewskin rakennuttama koristeellinen, 1880-luvun nikkarityylinen **”ruukinkartano”**, joka myöhemmin kuului Tulitikku Oy:lle. Ruukinkartanoon eli vanhaan huvilaan kuuluu 1908 valmistunut ns. isännöitsijän talo (**uusi huvila**), jonka suunnitelmat tilattiin arkkitehti Lars Sonckin toimistolta. Tiilitehtaan muuta rakennuskantaa ovat konttori, työväenasuntokasarmi ja meijerirakennus. Alueella toimii nykyisin vankila.

Kolsan vuonna 1899 perustetun tiilitehtaan rakennukset on purettu 1980-luvun lopulla. Muita Jokelan vanhoja teollisuusyrityksiä ovat Oy Suomen Vanutehdas Ab, jonka tehdasrakennus on 1920-luvulta, entinen Sörnäisten **laatikkotehdas**, jonka tehdas- ja asuinrakennukset ovat 1920–30-luvulta sekä Tulitikku Oy, jonka rakennukset ovat 1940–50-luvulta. **Tulitikkutehtaaseen** kuuluvat arkkitehti Pekka Saareman sotien jälkeen suunnittelemaat työntekijöiden, virkailijoiden ja insinöörien asuinrakennukset. Teollisuusrakennusten tuntu-massa on muutamia huviloita, joiden rungot on siirretty 1920-luvulla Karjalan kannakselta. Jokelan **työväen-talo** on rakennettu vanhan myllytuvan ympärille 1907.

Muuntamotornit Tuusulan kunnallinen sähkölaitos perustettiin 1918, ja jakeluverkon rakentaminen aloitettiin heti. Rakennustöihin käytetyt huonot materiaalit ja kuluttajamäärän kasvu vaativat verkon uudistamista jo 1920-luvun puolivälissä. Uudet muuntamotornit olivat tiilirakenteisia, usein rapattuja ja kaarevakattoisia. Muuntamoja pystytettiin 1930–40-luvulla ainakin pari tusinaa, usein maisemallisesti keskeisille paikoille peltojen keskelle tai kylien laiduille.

Maantiekylän Jussila j5 (aivan Vantaan rajalla) Tuusulantien varressa sijaitseva Jussila on yksi Ruotsinkylän kantatiloista ja sijaitsi alun perin aivan kylän keskustassa. Johannisbergin kartanon omistaja Anders de Bruce osti tilan vuonna 1765 ja siirretti sen nykyiselle paikalleen, kylän torpparialueelle Helsinki-Hämeenlinnan



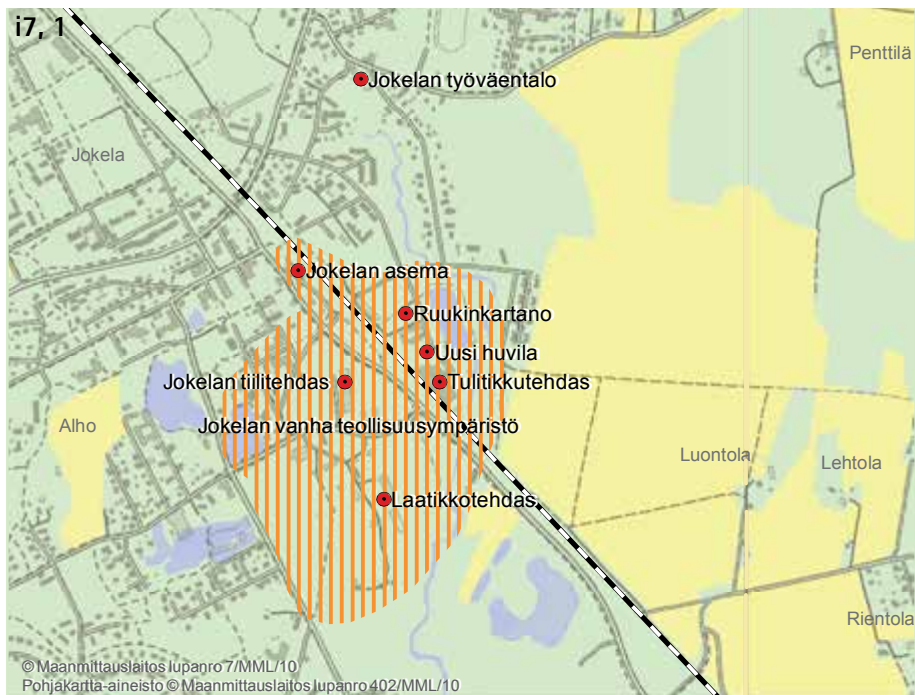
maantien varteen. Tila siirtyi jo seuraavana vuonna takaisin talonpoikaiseen omistukseen mutta kartano jatko edelleen krouvin pitoa paikalla.

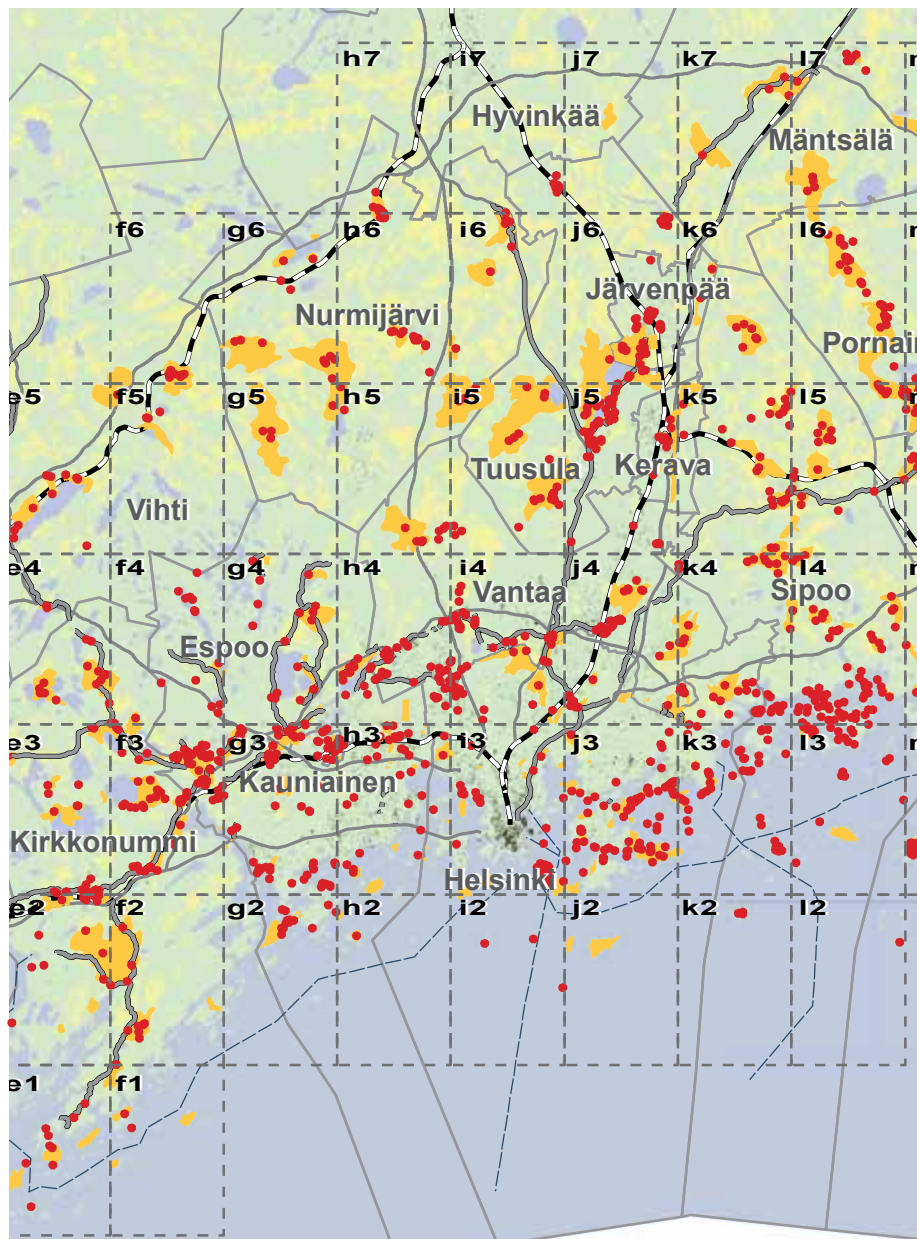
Jussilan vanhempi pääarakennus on pystytetty todennäköisesti juuri muuton yhteydessä, 1760-luvun puolivälissä. Se on paritupatyypinen, pitkänurkkainen, pystyvuorattu ja punaiseksi maalattu hirsirakennus. Hieman siitä etelään on uudempi, empirevaikutteinen, ilmeisesti viime vuosisadan puolivälin tienoilla rakennettu asuinrakennus. Kuusiaitojen ympäröimää rakennusta on osin uusittu 1930- ja 1970-luvuilla, mutta se on kattoikkunaa ja itäpään pientä laajennusta lukuun ottamatta säilyttänyt alkuperäisen asunsa yksityiskohtia myöten. Asuinrakennusten tuntumassa on kaksi hirsiaitaa, toinen ilmeisesti jo 1700-luvulta ja toinen vuodelta 1800. Harvinaisen hyvin säilyneeseen kokonaisuuteen kuuluu myös joukko ulko- ja talousrakennuksia.

Tiestö Tuusulassa Tuusulan maanteistä historiallisesti merkittävin on **Hämeentie**, joka johti jo 1400-luvulla Suomenlahden rannikolle Janakkalan ja Tuusulan kautta. Helsingin kaupungin perustaminen vuonna 1550 vakiinnutti tien merkityksen, ja 1638 siitä tuli postitie. Tie on säilyttänyt erityisen hyvin vanhan linjauksensa Rusutjärven pohjoispuolella. Keskiaikainen Hämeentie kulki Helsingin pitäjän kirkolta Hyrylään ja sieltä Koskenmäen kautta Hämeenlinnaan.

Tuusulanjoen **Koskensillan** kupeesta kehittyi vilkas alue, jonne vuonna 1918 perustettiin mylly ja saha. Myös sähkölaitos aloitti toimintansa samassa paikassa. Sillan pielestä erkani **Kirkkotie**, joka nimensä mukaisesti vei kirkolle ja myös yhdisti Hämeentien Heinolantiehen. Kirkkotie syntyi kappelin rakentamisen jälkeen palvelemaan paikallisliikennettä, ja se kulki 1920-luvulle asti makasiinien ja kellotapulin välistä.

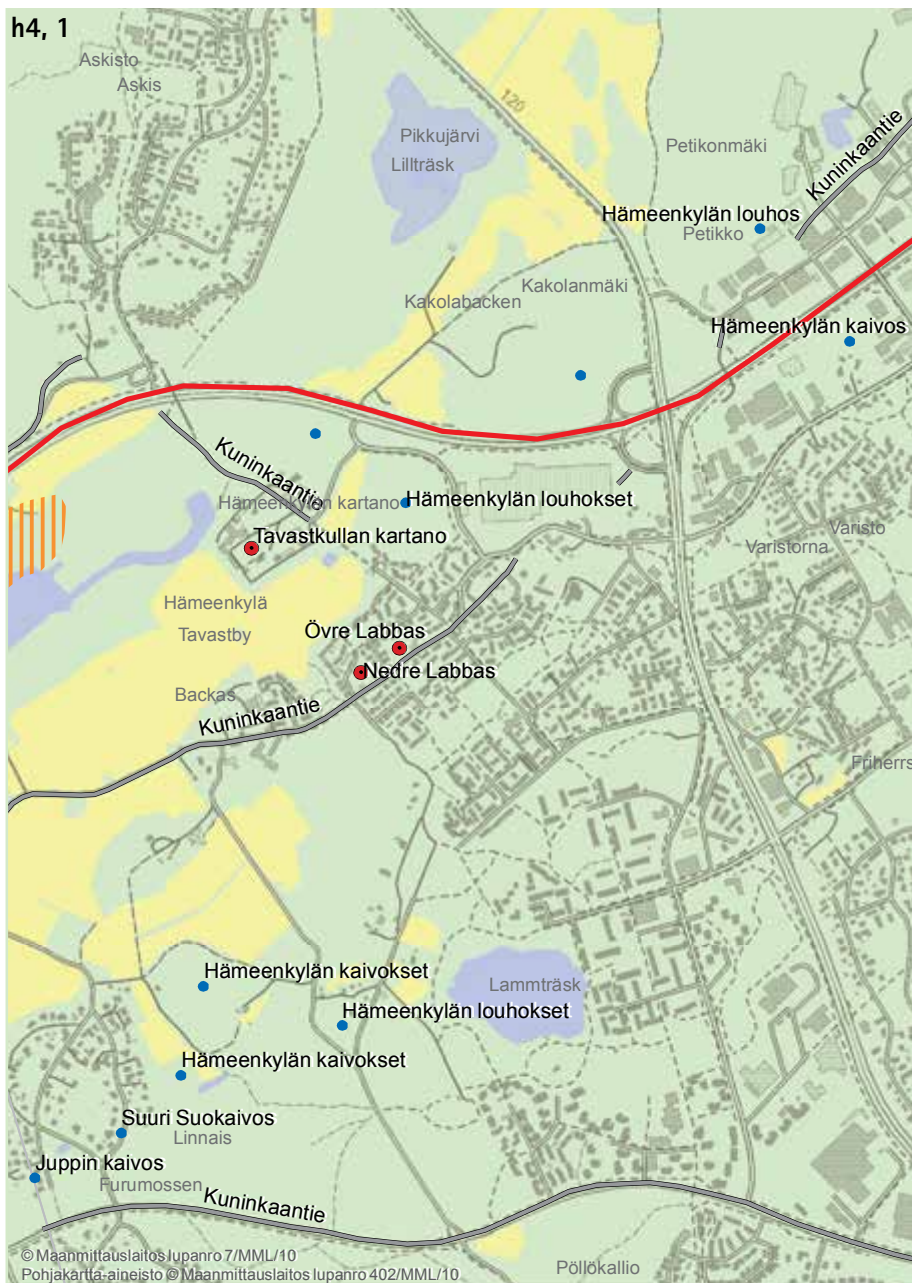
Tuusulan Rantatie oli 1700-luvulta aina vuoteen 1956 osa Helsingin ja Heinolan välistä maantietä, jota kutsuttiin Savontieksi. Nykyinen tie on paikoin n. 1,5 metriä korkeammalla kuin vanha kapea hiekkatie. Rantatien varrelle syntyi 1900-luvun vaihteessa maamme kautta aikain merkittävin taitelijayhteisö.







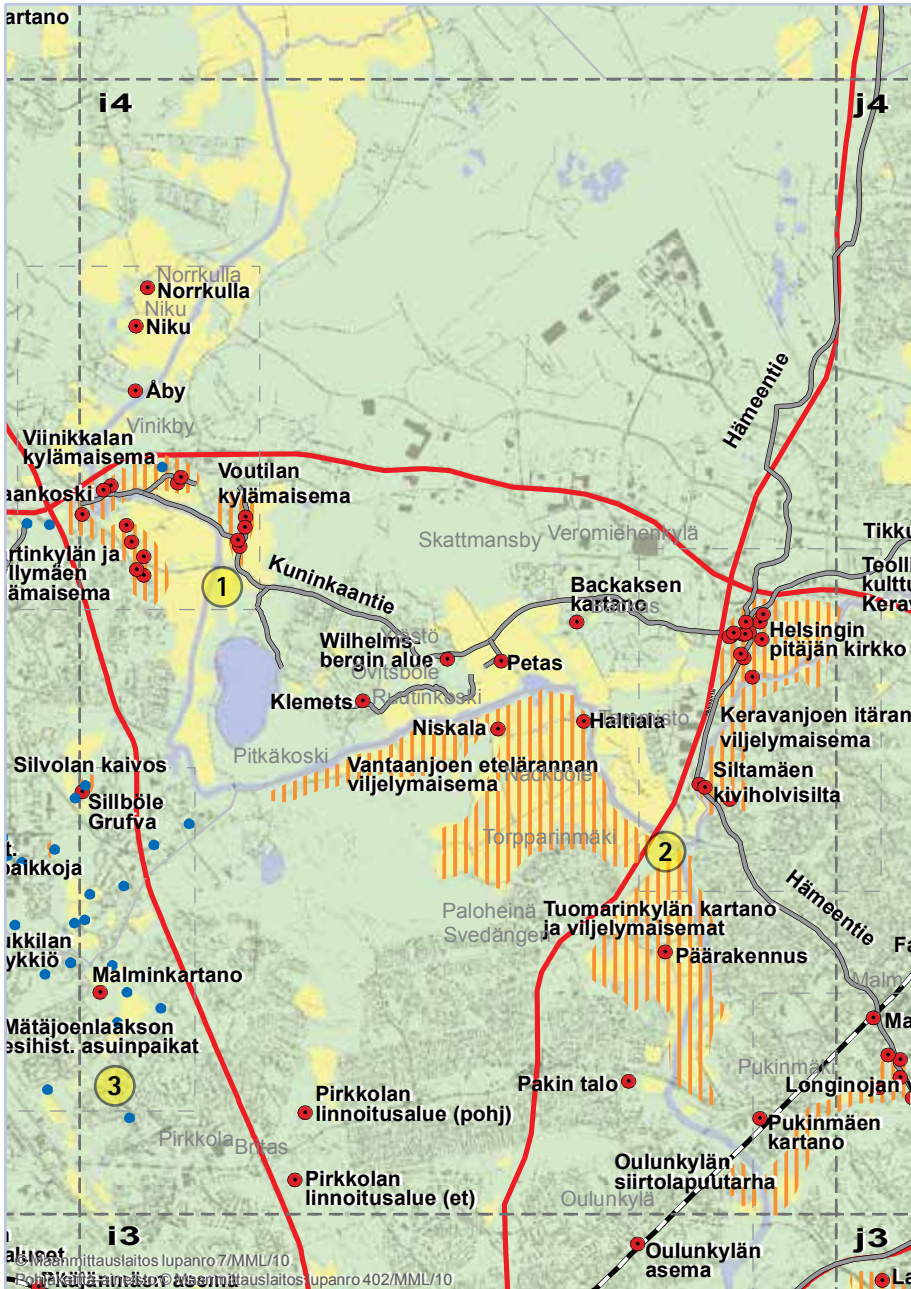
h4, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10

Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM



VANTAA

Tavastkullan (Hämeenkylässä) kulttuurimaisema ja kartano h4, 1 Hämeenkylässä laaja viljelymaisema on osa lounais-koillisuuntaista murrosmaakojen sarjaa. Kulttuurimaisema-alue alkaa etelässä Pitkäjärven koillisrantaan ja jatkuu samansuuntaisesti Vihdintien toisella puolen kapeina peltoaukeina. Alueen eteläpäässä on lukuisia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kokonaisuuksia eri aikakausilta.

Tavastkullan kartano muodostui 1580-luvulla talonpoikaistilojen läänityksen tuloksena. Kartanon nykyinen rakennusryhmä on osa keskeneräiseksi jääneestä kokonaisuudesta, jonka suunnitteli arkkitehti C.L. Engel vuosina 1820–23. Todellisen valtioneuvos G.W. Ladaun rakennuttamasta kartanosta valmistui vain kaksi identtistä, kaksikerroksista, tiilistä siipirakennusta ja päärakennuksen pohjakerros, joka on hävitetty. Toinen siipirakennuksista muutettiin päärakennukseksi. Yksityisellä kartanoalueella on myös navetta ja empiretyylinen käymälä 1830-luvulta sekä tiilinen asuinrakennus vuodelta 1920.

Övre ja Nedre Labbasin talopari Kuninkaantien varrella kuuluu tärkeänä osana Hämeenkylässä viljelymaisemakokonaisuuteen. **Övre Labbasin** keskeisilytippinen, mansardikattoinen päärakennus on huomattavan hyvin säilyttänyt alkuperäisen asunsa. **Nedre Labbasin** kaksikerroksinen, empirevaikutteinen päärakennus on vuodelta 1846, ja sen pihapiirissä on kaksiosainen luhtiaitta.

Linnais gård (Linnaisten kartano) h4 Linnais, entinen Skinnarsin perintötila, sijaitsee Kuninkaantien varrella Vantaan ja Espoon rajalla. Se muodostaa maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden Espoon puolella olevan Jupperin tilan kanssa. Pie-nehkön päärakennuksen runko on 1800-luvun alkupuolelta, nykyinen klassistinen asu vuodelta 1912 on arkkitehti Birger Brunilan suunnittelema. Pihapiirissä on pitkä talousrakennus, johon liittyy luhtiaitta. Englantilaistyylinen puiston laidalla on asuinrakennus 1900-luvun alusta. Kartanon eteläpuolella, Linnaistentien ja Linnaistenkujan välissä, on Linnaisten rautakaivoksen kuoppia.



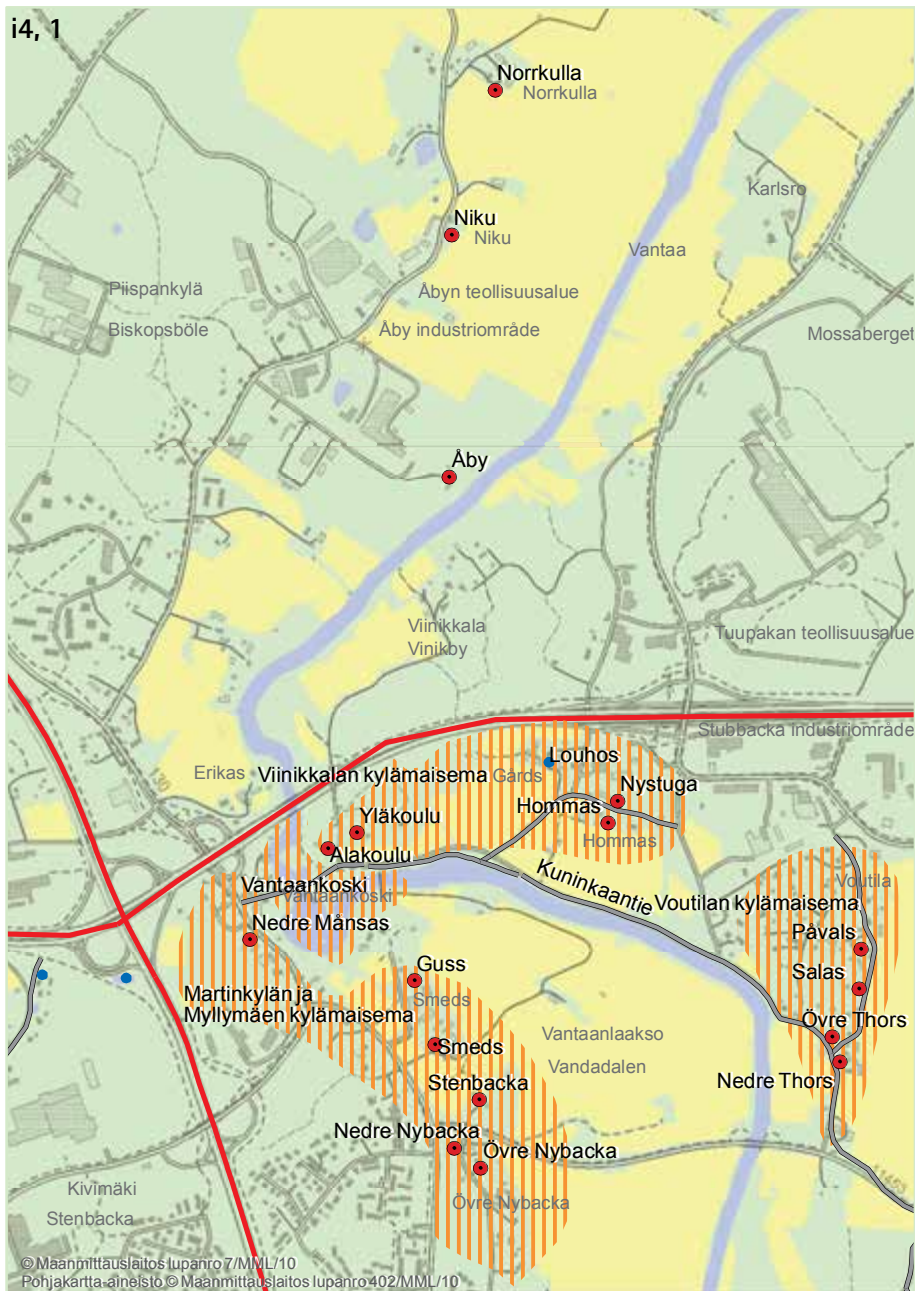
Hämeenkylässä louhokset h4, 1 Hämeenkylässä kaivokset ovat merkittävimpiä 1700–1800-luvun kaivosyhtiöitä maassamme. Ensimmäiset varmat tiedot kaivostoiminnasta ovat vuodelta 1785. Vuodesta 1835 Hämeenkylässä louhi Vantaan ruukkiyhtiö (Wanda Bruk). Ruukki myytiin Teijon ruukinpatruuna V.Z. Bremerille, joka jatkoi louhostoimintaa aina vuoteen 1860. Malmi sulatettiin takkiraudaksi Vantaankosken länsirannalle rakennetussa masuunissa.

Pääosa 16:sta kaivoskuilusta sijaitsee kolmessa pääryhmässä Vantaan kaupungin alueella, Furumossan-nimisen suon pohjoislaidalla. Parhaiten on säilynyt ns. **Suuri suokaivos**. Kaivoksen kolme läntistä kuilua olivat Espoon alueella Jupperissa. Lähistöllä on lisäksi joitain vähäisempiä kaivosyhtiöitä: Ilmeisesti 1840-luvulla louhittu Smeds-Mårtensbyn kaivos Kehä III:n ja Hämeenlinnantien risteyksessä sekä koelouhteisesti 1770-luvulla louhittu Friherrns Hämeenkylässä itäpuolella. Hämeenkylässä tienoilta on muinoin louhittu myös kalkkia useasta eri paikasta.

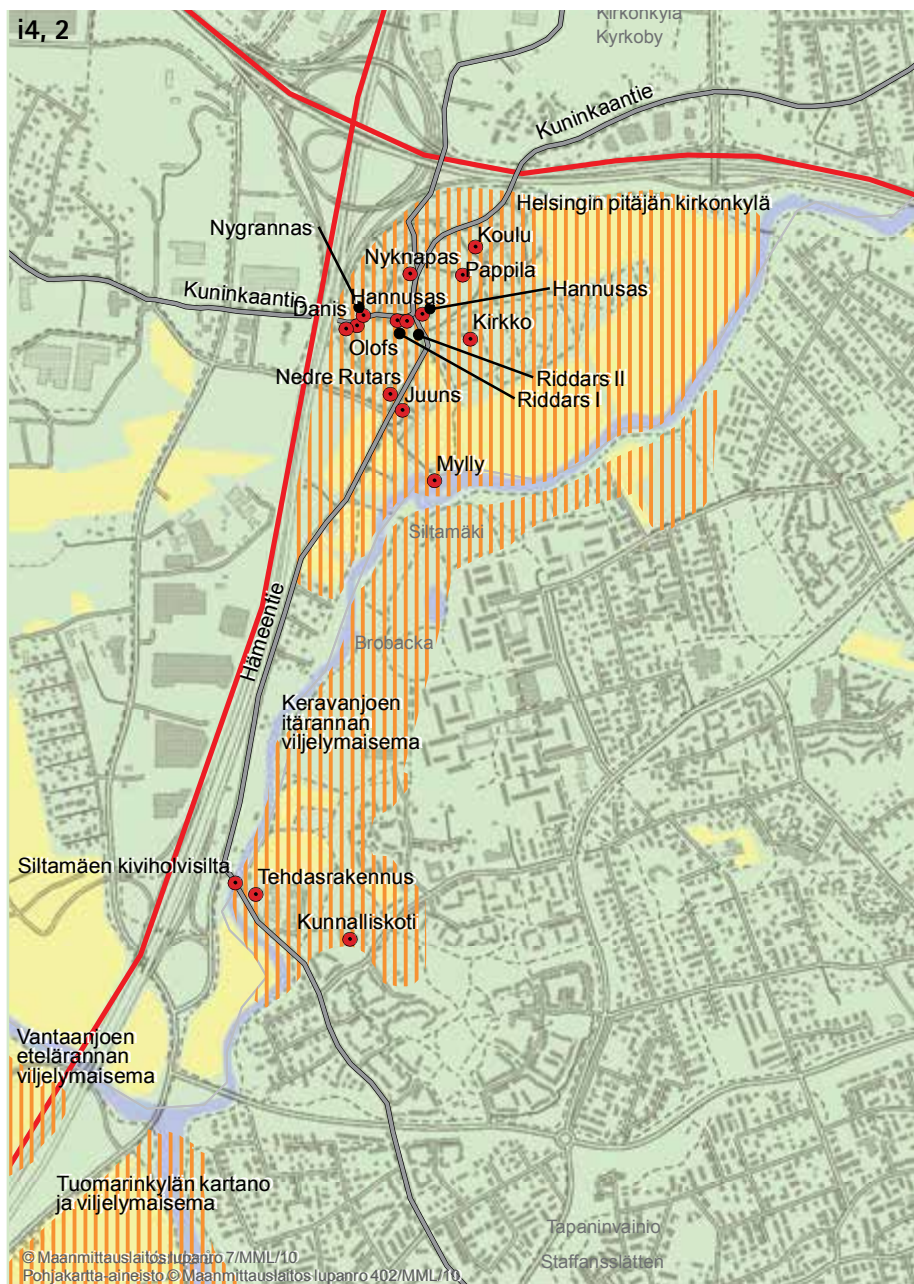
Martinkylän (Mårtensby) ja Myllymäen (Kvarnbacka) kylämaisema i4, 1 Martinkylän ja Myllymäen kylät muodostavat rakennuksineen ja viljelysalueineen hyvin säilyneen, yhtenäisen kulttuurimaisemakokonaisuuden, joka liittyy kiinteästi Viinikkalan ja Voutilan kylien maisemaan ja on laajan Vantaanjokilaakson maisemakokonaisuuden tärkeimpiä osia.

Övre Nybacka muodostaa Vantaan parhaiten säilyneen pihapiirin, jossa on 1700-luvulla rakennettu ja vuonna 1815 jatkettu päärakennuksen lisäksi pienempi, 1800-luvun alun asuinrakennus, luhti sekä muita talousrakennuksia. Viereisen **Nedre Nybackan** päärakennus on peräisin vuodelta 1881. Niiden pohjoispuolella sijaitsevan **Stenbackan** päärakennuksen runko on 1800-luvulta ja ulkoasu 1900-luvun alusta. **Smedsin** tilan päärakennuksen runko on 1800-luvun alkupuolelta. Sen pihapiirissä on luhti, erikoinen, pyramidikattoinen väenrakennus, ulkorakennus sekä 1920-luvun tiiliset karjasuojat. **Gussin** jugendtyylinen päärakennus on

i4, 1



i4, 2



rakennettu alunperin 1880-luvulla. **Nedre Månsasin** leveärunkoinen päärakennus ja luhti ovat 1800-luvun alkupuolelta. Tilan mailla on myös kaksi vanhaa kalkkilouhosta.

Vantaankoski i4, 1 Vantaankoski (Kvarnbacka) on ollut tärkeä myllypaikka ilmeisesti jo keskiajalla. Metaliteollisuutta harjoitettiin sen partaalla ensimmäisen kerran 1700-luvun lopulla. Merkittävämpi yritys oli Vantaan rautaruukin (Wanda Bruk) perustaminen 1836. Vuonna 1882 paikalle perustettiin Dahlforsin viilatehdas ja suuri mylly. Viilatehtaan toiminta loppui 1960-luvulla. Tiilestä ja kuonatileistä rakennetut viilatehdas ja mylly sekä myllyyn liittyvä harmaakivipato ovat säilyneet kosken rannalla. Ruukin toiminnasta muistuttavat masuunikuonakasat ja hiiliuunien pohjat. Kuninkaantie ylittää joen vuonna 1876 rakennettua puusiltaa pitkin. Koski on merkittävimpiä historiallisia teollisuuspaikkoja Helsingin ympäristössä ja osa koko Vantaanjokilaakson käsittävää maisemakokonaisuutta.

Viinikkalan (Vinikby) kylämaisema i4, 1 Viinikkalan kylä on tärkeä osa suurempaa kulttuurimaisemakokonaisuutta, johon kuuluvat Vantaanjokilaakso ja Kuninkaantie. Pääasiallisesti 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alusta peräisin olevat rakennukset muodostavat kiinteän ryhmän viljelysaukean keskellä, kyläraitin varressa. Yksittäisistä tiloista merkittävimmät ovat **Hommas**, jonka päärakennus on vuodelta 1922 sekä **Nystuga**, jonka päärakennus on vuodelta 1880 ja luhtiaitta 1800-luvulta. Kylän lähellä on **kaksi vanhaa koulurakennusta**, Vantaankosken entinen ruotsinkielinen kansakoulu vuodelta 1896 ja entinen ruotsinkielinen pientenlastenkoulu 1900-luvun alusta. Viinikkalassa on louhittu kalkkia ainakin 1800-luvulla, mutta **louhukset** ovat hävinneet.

Voutilan (Brutuby) kylämaisema i4, 1 Voutilan historiallinen kylämäki sijaitsee Kuninkaantien varrella. Sen rakennukset ovat ryhmittyneet mäen rinteille maantieltä pohjoiseen johtavan raitin varrelle. Rakennuskanta on pääasiassa kokonaan uusiutunutta, mutta vanha mittakaava ja rakenne on hyvin säilynyt. Yksittäisistä taloryhmistä tärkeimmät ovat **Pävals**, jonka päärakennuksen runko on vuodelta 1758 ja ulkorakennus vuodelta 1814, **Salas**, jonka päärakennus on vuodelta 1890, **Övre Thors**, jonka päärakennus on valmistunut 1914 sekä **Nedre Thors**, jonka päärakennus on vuodelta 1808 ja luhti 1700-luvulta.

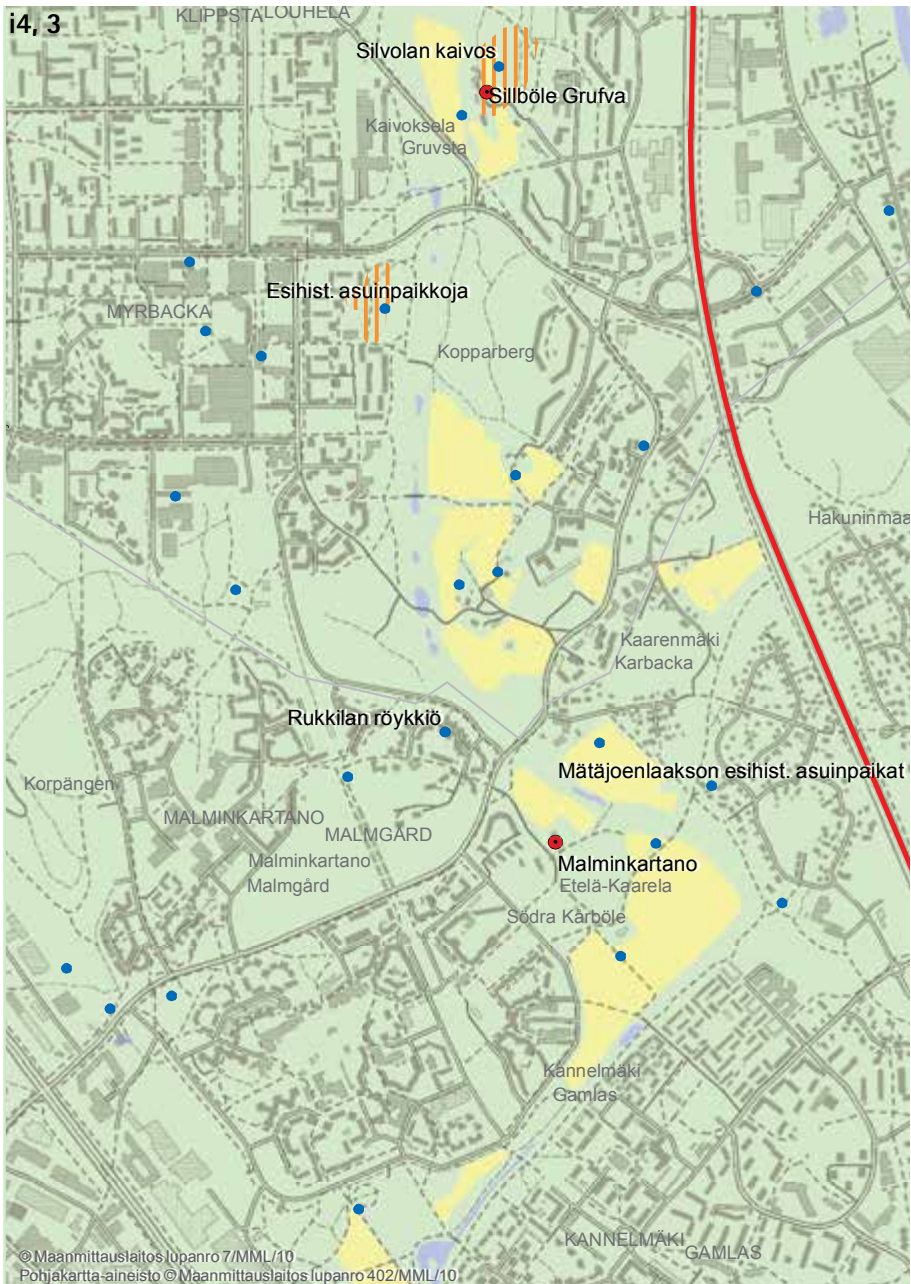
Åby i4, 1 Åby on entinen luutnantin sotilasvirkatalo. Tilan päärakennus on valmistunut n. 1810. Se oli alunperin paritupatyyppiä, mutta myöhemmin rakennusta on pidennetty ja ulkoasussa on tehty muitakin muutoksia. Läheisen Bertasin tilan maisemallisesti tärkeällä paikalla sijaitseva päärakennus ja luhti ovat 1850-luvulta. Åbyn pohjoispuolella ovat **Nikun** ja **Norrkullan** rakennusryhmät, joista jälkimmäisen empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1815.

Klemets i4 Ylästön (Övitsböle) historiallisella kyläpaikalla sijaitseva Klemets on rakennushistoriallisesti yksi Vantaan mielenkiintoisimpia ja arvokkaimpia maatilan päärakennuksia. Kaksikerroksinen hirsirakennus on mahdollisesti 1810-luvulta. Pihapiirissä on vanha luhtiaitta.

Petas i4 Lehtevällä kukkulalla sijaitseva Petas on entinen kapteenin virkatalo. Tilan empiretyylinen päärakennus on peräisin 1850-luvun alusta. Petas liittyy läheisesti Backaksen kartanomaisemaan ja on samalla osa laajaa Vantaanjokilaakson maisemakokonaisuutta. Petaksen länsipuolella, Wilhelmsbergin alueella, on runsaasti maattoman väestön mökkejä 1900-luvun alusta.

Backaksen kartano i4 Backaksen kartano sijaitsee Kuninkaantien varrella, puistoksi muodostetulla kukkulalla, jonne johtavat vanhat puukujanteet. Backas oli jo 1600-luvulla vauras ratsutila, joka siirtyi aatelisomistukseen saman vuosisadan keskivaiheilla. Päärakennuksen leveä, mansardikattoinen keskiosa on vuodelta 1818 ja länsisivun siipirakennukset vuodelta 1844. Päärakennus on uudistettu 1920-luvun lopulla ilmeisesti arkkitehti Antero Pernajan suunnitelmien.

Osuusliike Elanto hankki Backaksen omistukseensa vuonna 1916 turvatakseen omavaraisuutensa ja tuottaakseen elintarvikkeita myymälöihinsä ja ravintoloihinsa. Elanto perusti alueelle tiilitehtaan, jonka tuotteilla mm. rakennettiin tilan ulkorakennukset; talli, navetta, suursikala sekä henkilökunnan asuintaloja. Talli vuodelta 1921 on arkkitehti Henrik Helinin suunnittelema. Vanha 1870-luvun navetta muutettiin sikalaksi 1927



ja yhdistettiin tallin kanssa arkkitehti Urho Åbergin suunnitelmin. Åbergin suunnittelema navetta valmistui pian tämän jälkeen. Talvisodan aikana Suomen hallitus kokoontui Backaksen päärakennuksessa, ja kartanon tiloja käytettiin valtionarkiston hajasijoituspaikkana Helsingin pommitusten aikana. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Helsingin pitäjän kirkonkylä i4, 2 Helsingin pitäjän kirkonkylä edustaa huomattavan hyvin uusmaalaista 1800-luvun vaihteen kylämiljöötä. Sen sijainti Keravanjoen ja Kuninkaantien varrella oli jo varhain liikenteellisesti tärkeä. Keskiaikainen **Pyhän Laurentiuksen kirkko** on 1400-luvun lopusta. Nykyasunsa se sai 1893 raivonnetun tulipalon jälkeen arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelemassa korjauksessa. Kellotapulिन harmaakivinen alaosa on muurattu viimeistään 1700-luvulla, nykyasu on vuosilta 1849 ja 1894. Hautausmaata ympäröi kivimuuri, jonka vanhimmat osat lienevät 1600-luvulta. Kirkkoaukiolla on kaksi suurta lainajyvästön makasiinia vuosilta 1797 ja 1822, joista jälkimmäisessä toimii kotiseutumuseo.

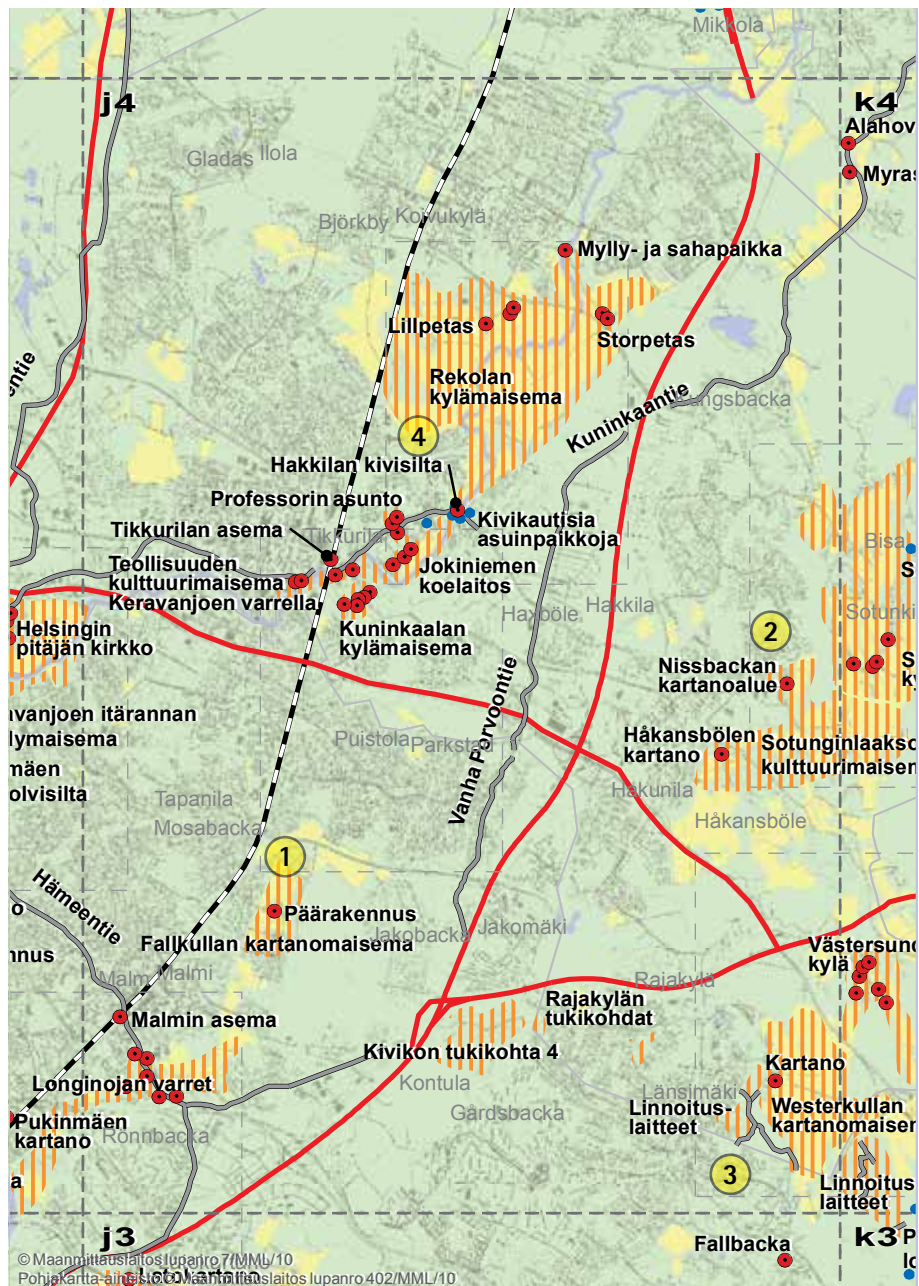
Tiiviin ryhmäkylän raitin varrella on useita merkittäviä taloja: **Hannusasin** rakennukset ovat 1810-luvun alusta. Puiston ympäröimän **kirkkoherranpappilan** vuonna 1897 valmistuneen päärakennuksen on suunnitellut Theodor Höijer. **Riddars I** on rakennettu 1816 ja **Riddars II** alunperin 1797 ja laajennettu 1800-luvulla. **Danis** on alunperin 1800-luvun vaihteesta ja sen nykyasu vuodelta 1921. **Olofsin** päärakennuksen runko on 1700-luvun lopulta. **Nygrannas** on rakennettu 1700-luvulla ja muutettu 1880-luvulla. Nyknas on 1800-luvun lopusta, **Juuns** 1800-luvun jälkipuoliskolta ja **Nedre Rutars** 1800-luvun keskivaiheilta. Vuonna 1837 valmistuneessa **Kirkonkylän koulussa** on pidetty myös kunnankokouksia. Valtakunnallisesti merkittävään kokonaisuuteen liittyy Keravanjoen myllykoski, jonka nykyinen hirsinen **myllyrakennus** on vuodelta 1898. Siltamäen (Brobäck) taidokkaasti rakennettu **kiviholvisilta** valmistui 1896.

Silvolan rautakaivos ja Sillböle Grufva i4, 1 Sillbölén rautamalmikentän löysi vuorimestari Magnus Linder 1744, ja kaivoksen louhiminen aloitettiin jo samana vuonna. Myös Lindersbergin nimellä tunnettua kaivosta louhittiin mm. Forsbyn ja Teijon ruukkien tarpeisiin yhtäjaksoisesti vuoteen 1770 saakka. Kaivosta käytettiin uudelleen vuosina 1785–88 ja 1823–66. Sen malmia sulatettiin eri masuuneissa ympäri Suomea. Malmisatama oli Helsingin Munkkiniemessä. Korkeahkolla, metsäisellä mäellä sijaitseva, n. 300 metrin pituinen louhosalue käsittää 12 pääkaivosaukkoa ja lukuisia pienempiä louhoksia. Alue antaa selkeän kuvan historiallisesta rautakaivostoiminnasta. Kaivospaikan lähellä on Sillböle Grufva -niminen tila, jonka päärakennus on vuodelta 1897.

Häkansbölen (Hakunilan) kartano j4 Häkansböle (Hakunila) syntyi monien muiden Uudenmaan kartanoiden tavoin 1600-luvun keskivaiheilla, ja useimmat sen omistajista olivat 1700–1800-luvulla upseereja. Nykyinen kaksikerroksinen, arkkitehti Armas Lindgrenin suunnittelema päärakennus on valmistunut 1908 aikaisemman, A.F. Granstedtin suunnitteleman rakennuksen paikalle ja osittain sen hirsii käyttäen. Muista rakennuksista tärkein on päärakennuksen pohjoispuolella sijaitseva kahdeksankulmainen huvimaja, jonka kauppaneuvos Johan Sederholm rakennutti kuningas Kustaa III:n vierailua varten 1775. Lisäksi Häkansbölessä on 1800-luvun keskivaiheilla rakennettu, pohjaltaan neliömäinen asuinrakennus sekä asuin- ja talousrakennuksia. Puutarha-arkkitehti Svante Olsson suunnitteli kartanon puiston 1900-luvun alussa, mutta siihen sisältyy myös vanhempia osia. Kokonaisuuteen liittyy **Nissbackan** historiallinen kartanoalue, jonka päärakennus on tuhoutunut. Häkansböle muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden yhdessä Sotungin kylän kanssa.



Kuninkaalan (Fastbölen) kylämaisema j4, 1 Kuninkaalan kylä on rakenteeltaan huomattavan hyvin säilynyt. Talojen paikat ovat pääpiirteissään samat kuin 1700-luvun alussa ja ne ovat ryhmityneet tiiviisti kyläraitin (Kuninkaalantie) varteen. **Konungsin** 1800-luvun alkupuolelta periytyvässä päärakennuksessa on mutterimainen kuisti, toinen asuinrakennus on 1700-luvulta. Viereisen **Oräddersin** ratsutilan päärakennus on



1700-luvun lopulta ja talli- ja navettarakennus 1800-luvun alkupuolelta. **Gjutarzin, Markusasin** ja hieman muista erillään sijaitsevan **Påkasin** päärakennukset ovat 1900-luvun alkupuoliskolta.

Rekolan (Hanabölen) kylämaisema j4, 4 Rekolan kylä huomattavan vanhoine rakennuksineen ja tiestöineen muodostaa joen ja ympäröivän peltomaiseman kanssa melko yhtenäisen, hyvin säilyneen kulttuurimaiseman. Yksittäisistä tiloista kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät ovat Gustafsberg, jonka päärakennuksen runko on 1750-luvulta ja luhti 1700-luvulta, **Stors**, jonka vanha päärakennus on rakennettu 1725 ja uusi 1922 sekä **Lillpetas**, jonka päärakennuksen runko ja luhti ovat 1700-luvulta. Joen itärannalla on **Kauniston** ja **Storpetasin** 1900-luvun alun rakennusten muodostama kokonaisuus. Kylän pohjoispäässä sijaitsevassa koskessa on historiallinen **mylly- ja sahapaikka**, jossa on yhä nähtävissä patorakennelmien raunioita.

Hakkilan kivilisiltä ja esihistorialliset asuinpaikat j4, 4 Nykyisin kevyen liikenteen käytössä oleva Hakilan yksiaukkoinen kivilisiltä on rakennettu 1890-luvun loppupuolella. Sillan vierestä on löydetty runsaasti jälkiä kivikautisesta asutuksesta. Maarinkunnaan asuinpaikka sijaitsee Tikkurilantien ja Keravajoen risteyskaakkoispuolella, Keravajokeen päin laskevassa länsirinteessä. Se on osa muinaisjäännöskokonaisuutta, johon kuuluvat myös Stenkullan, Sandåkerin, Satomäen ja Änäsin tutkimuskeskuksen asuinpaikat. Jokimaisema liittyy pohjoisessa Rekolan kylän kulttuurimaisemaan.

Tikkurilan vanha rautatieasema j4, 1 Tikkurilan asema on ainoa pääpiirteissään alkuperäisessä asussa säilynyt esimerkki tiilisestä asema-arkkitehtuurista Helsingin–Hämeenlinnan radan varrella, ja se on myös maamme vanhin säilynyt rautatieasemarakenus. Lääninarkkitehti C.A. Edelfeltin suunnittelema uusrenessanssityylinen rakennus valmistui 1862. Sen käyttö asemana päättyi vuonna 1977, ja nykyisin rakennuksessa toimii Vantaan kaupungin museo. Asemarakennus oli alun perin kaksikerroksinen, pohjaltaan lähes neliömäinen rappaamaton tiilirakenus, mutta ullakolle sijoitetut asunnot korottivat sen kolmikerroksiseksi. Asema sijaitsee radan ja Kuninkaantien risteyskohdassa ja on valtakunnallisesti merkittävä kohde.

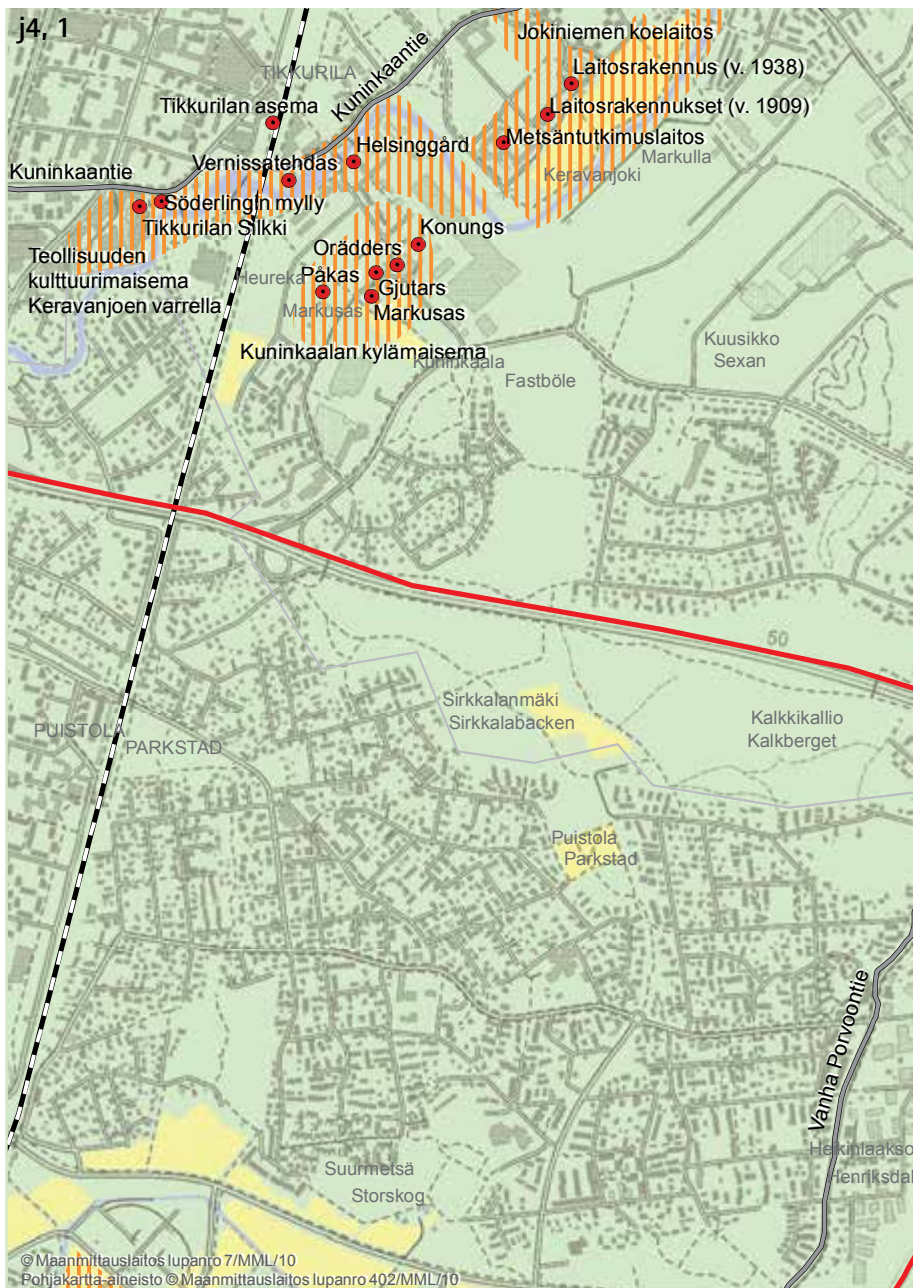
Teollisuuden kulttuurimaisema Keravanjoen varrella j4, 1 Vantaankosken ohella toinen merkittävä historiallinen teollisuuskeskittymä syntyi 1800-luvun lopulta lähtien Tikkurilaan, hyvien kulkuyhteyksien ja kosken varrelle. Hakunilan kartanon omistaja, everstiluutnantti A.L. Munsterhjelm perusti vuonna 1862 öljynpuristamon Tikkurilankosken rannalla sijainneen vanhan myllyn yhteyteen, ja pian teollisuusyritystä laajennettiin vernissakeittämölli. Ensimmäiset hydrauliset öljynpuristimet hankittiin 1897. Erityisesti 1. maailmansodan aika oli öljynpuristamolle todellista kukoistuskautta. Uusi osasto, värin ja lakkojen valmistamo, perustettiin 1919. Väritehtaiden tiiliset tehdasrakennukset purettiin 1980-luvun lopussa. Vain 1912 valmistunut **vernissatehdas** säästy. Rakennusta on laajennettu mm. 1937 arkkitehti J. Fabritiuksen suunnitelmien mukaan.

Tikkurilan Silkin punatiiliset rakennukset muodostavat tiiviin, yhtenäisen miljöö Keravanjoen ja Tikkurilantien (Kuninkaantie) välissä. Arkkitehti Matti Finellin suunnittelemat ensimmäiset tehdasrakennukset valmistuivat vuonna 1934. Viikkain rakennuskausi ajoittui 1950-luvun alkupuolelle, jolloin rakennettiin mm. suuri kutomorakenus. Alueen luonne muuttui 1970–80-luvulla, kun tekstiilien valmistus vuonna 1979 lakkasi, ja Tikkurila Oy:n vanhemmat tehdasrakennukset radan varressa purettiin.

Tikkurilanrannan alueella on **Söderlingin mylly** ja myllyn omistajille kuulunut asuinrakennus vuodelta 1939. Kaksikerroksinen, funktionalistishenkinen mylly on hieman tätä vanhempi. Kuninkaantien ja Keravanjoen tuntumassa sijaitseva, rakennusmestari Emil Svenssonin suunnittelema **Helsinggård** valmistui 1913 Tikkurilan ruotsinkielisen nuorisoseuran seurantaloksi.

Änä (Jokiniemen koelaitos) j4, 4 Valtio osti Änäsin tilan 1898 maanviljelystaloudellisen koelaitoksen, myöhemmän maatalouden tutkimuskeskuksen, sijoituspaikaksi. Alueen yhtenäinen rakennuskanta vuosilta 1908–09 on maanviljelyshallituksen arkkitehti Henrik Helinin suunnittelema. Jugendia edustavat, rapaut, kolmikerroksiset **laitosrakennukset** sijaitsevat puistomaisen pihan keskellä. Niiden pohjoispuolella ovat hirsiset aitta- ja kellarirakennukset. Tallimiehen asuinrakennus, kalustovaja sekä tiiliset talli ja navetta ovat Tikkurilantien (Kuninkaantie) varrella. Alueeseen kuuluu lisäksi kaksi arkkitehti K.A. Wreden suunnittelemaa **assistenttien asuinrakennusta** vuodelta 1913, 1920-luvun koelaitos, arkkitehti Jalmari Peltosen suunnittelema

j4, 1



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MM/10

Pohjakartta: aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MM/10

1:20 000 1 KM

punatiilinen asuinrakennus ja **professorin asunto** 1930-luvun puolivälistä sekä arkkitehti Erkki Huttusen suunnittelema tutkimuskeskuksen **laitosrakennus** vuodelta 1938. Alue muodostaa valtakunnallisesti merkittävän, yhtenäisen kokonaisuuden. Nykyisin alueella toimii mm. **metsäntutkimuslaitos**.

Mikkolan hautaröykkiöt j5 (katso Kerava) Mikkolan röykkiöt sijaitsivat itä-länsi-linjassa n. 200 metriä Lahdenväylän ja Sipoontien risteyksestä etelälounaaseen. Mahdollisesti esiroomalaiselta rautakaudelta peräisin olevia hautoja on ollut kolme. Niistä parhaiten säilynyt on heti tieleikkauksen länsipuolella sijaitseva itäisin röykkiö.

Korson rautatieasema j5 (katso Kerava) Korso oli Helsinki–Hämeenlinna –radan seisake aina 1910-luvulle asti, jolloin sen luokitus muuttui. Uusi asemarakennus valmistui 1918 arkkitehti Thure Hellströmin Seinäjoen–Kristiinankaupungin–Kaskisten rataa varten laatimien V luokan aseman tyyppipiirustusten pohjalta. Punainen asemarakennus on tyyliältään yksinkertaisen jugendhenkinen. Valtakunnallisesti merkittäväksi luokitellussa puistomaisessa asemamiljöössä on lisäksi korkean kallion reunalla sijaitseva, arkkitehti Bruno Granholmien suunnittelema asuinkasarmi vuodelta 1901 sekä talousrakennus.

Sottungsbyn (Sotungin) kylämaisema k4; j4, 2 Sotunki on Helsingin seudun vanhimpia ja Vantaan parhaiten säilyneitä kyläympäristöjä. Sen taloryhmät sijaitsivat perinteiseen tapaan laakson keskeltä nousevilla kukkuloilla. Eteläosaltaan maisemakokonaisuus rajautuu Håkansbölen kartanomaisemaan. Kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti tärkeimmät tilakeskukset kylässä ovat **Nygård**, jonka pääarakennus on 1700-luvulta, viereinen **Nygårds**, jonka päärakennuksen runko on myös 1700-luvulta, **Kullobacka**, jonka vuonna 1799 rakennettu päärakennus on uusittu 1905 sekä **Kuppis**, jonka päärakennus on 1850-luvulta ja kaksi luhtiaitaa 1700-luvulta. Sotunki muodostaa valtakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden yhdessä Håkansbölen kartanon kanssa.

Sotungin kalkkilouhos k4; j4, 2 Sotungin kalkkilouhos edustaa hyvin pienimittakaavaista luonnonvarojen hyväksikäyttöä Helsingin ympäristössä. Metsässä, Bisa- ja Marieberg-nimisten tilojen päärakennusten välissä sijaitseva louhos mainitaan kartoissa ensimmäisen kerran vasta 1880-luvulla, mutta todennäköisesti esiintymä tunnettiin jo saman vuosisadan alkupuolella. Kalkkilouhos ja sen lähellä sijainnut kalkinpolttouuni lienee palvellut mm. Vantaan ruukin tarpeita. Louhos on osa Sotunginlaakson kulttuurimaisemaa.

Västersundomin (Länsisalmen) kylä j4, 3 Kehä III erottaa toisistaan historiallisesti yhteenkuuluvat Westerkullan kartanoalueen ja Länsisalmen kylän. Kylämaisemalle ovat luonteenomaisia pitkät, kapeat peltolaaksot, joita rajaavat jyrkkäreunaiset selänteet. Osin uusiutuneet rakennukset sijaitsivat erikoisesti selänteiden risteyksessä. Arkkitehti Theodor Höijerin suunnittelema **koulu** vuodelta 1899 on säilyttänyt pääpiirteissään perinteisen ilmeensä. **Kärrasin** jugendtyylinen päärakennus on rakennettu 1905. **Åbergin kaupan** rakennukset, asuinrakennus ja entinen varasto, nykyinen autotalli, ovat 1700-luvulta. **Sofiaron** päärakennuksen runko on vuodelta 1787 ja jatko-osa vuodelta 1878. **Rönnkullan** ja **Vårbackan** tilojen 1800-luvun päärakennukset sijaitsivat kyläkeskuksen etelälaidalla. Itäväylän ja Kehä III:n länsipuolisella maellä sijaitsee Länsisalmen kylän 1500-luvulla autioitunut paikka (Gubbacka).

Kasakallion (Kasaberget) hautaröykkiö k4 Helsingin kaupungin puolella Kasakallion korkeimmalla kohdalla sijaitseva, pyöreistä luonnonkivistä koottu pronssikautinen röykkiö on läpimitaltaan 7–9 metriä, ja sen keskellä on kuoppa. Nykyinen merenranta on n. kilometrin päässä.

Keimolan kylämaisema h5 (katso Nurmijärvi) Keimolan (Käinby) kylän rakennukset, Vanha Nurmijärventie, Vantaanjoki, sitä ympäröivä laakea peltomaisema ja Luhtaanmäen (Luhtabacka) kukkula muodostavat yhdessä pohjoisen päätepisteen Vantaanjokilaakson kulttuurimaisemalle. Alueen nykyisen asutuksen juuret ulottuvat jo keskiajalle. Säilyneistä maatilakokonaisuuksista merkittävimmät ovat Backas, Westergård, jonka päärakennuksen runko on 1830-luvulta, **Stambo**, jonka päärakennus on n. vuodelta 1850 sekä viereinen **Petas**, jonka klassistinen päärakennus on vuodelta 1936, työväenasunto ja luhti 1800-luvun alusta. Hämeenlinnanväylän länsipuolella sijaitsee korkea Luhtaanmäen kukkula. Sen rinteellä on **Gripsin** sotilasvirkatalo,

jonka 1850-luvulla rakennettu, 1862 pidennetty runko on poikkeuksellisen leveä. Kukkulan eteläpuolella on 1895 valmistunut yksiaukkoinen kiviholvisilta.

Linnan kartano (Linna gård) (katso Nurmijärvi h5) Linnan kartano syntyi 1600-luvun alkupuolella. Sen päärakennuksen runko on ilmeisesti 1700-luvulta, mutta nykyisen empirehenkisen ulkoasunsa rakennus sai 1843. Päärakennuksen itäpuolella oleva tilanhoitajan asunto on todennäköisesti myös 1700-luvun lopulta. Pihapiirissä on lisäksi kaksi vanhaa työväenasuntoa, kolmiosainen luhtiaitta 1800-luvun alkupuolelta sekä kivinavetta. Kartanoa ympäröi laaja englantilaisytylinen maisemapuisto, joka on aikaisemmin ollut osittain yhteinen Königstedtin puiston kanssa. Kylätielle näkyvä kartano kuuluu Vantaanjoen kulttuurimaisemaan.

Königstedtin kartano h5 (katso Nurmijärvi) Königstedtin kartano syntyi 1600-luvun alkupuolella. Sen nykyisen empiretyylinen päärakennuksen on rakennuttanut todellinen valtioneuvos J.W. Hisinger 1816. Arkkitehtina toimi todennäköisesti Pehr Granstedt. Nykyasunsa rakennus on saanut pääasiassa arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelemissa korjauksissa 1916 ja 1938, mutta myös myöhemmät korjaukset ovat vaikuttaneet rakennuksen ulkoasuun ja sisätiloihin. Komean puiston ympäröimän kartanon pihapiirissä on mm. tilanhoitajan asuinrakennus vuodelta 1865. Valtio osti Königstedtin edustuskäyttöön vuonna 1961. Kartanon koillispuolella on vapaakirkollisille rakennettu pieni **puukappeli** sekä entinen **kansakoulurakennus**, molemmat vuodelta 1925. Kartano on osa Vantaanjoen kulttuurimaisemaa.



Katrinebergin kartano, Mejlbj ja Hannula h5; i5 Seutulan kylän keskukseen sijainnut **Katrinebergin** kartano (ent. Knapbacka) periytyy 1500-luvun keskivaiheilta. Sen nykyinen päärakennus on valmistunut 1800-luvun alussa. Kaksikerroksinen, empiretyylinen rakennus muistuttaa suuresti mm. Espoon Vanhassakartanossa (Gammalgård) sijaitsevaa, jokseenkin samanikäistä Juvan päärakennusta. Siipirakennuksista on säilynyt vain läntinen, mansardikattoinen aittarivi. Suuri kivinavetta on vuodelta 1932. Kartanomäkeä reunustaa osittain villiintynyt vanha puisto. Helsingin maalaiskunta osti kartanon 1949, ja vuonna 1955 päärakennus muutettiin lastenkodiksi, myöhemmin se on toiminut sairaalan henkilökunnan asuntolana.

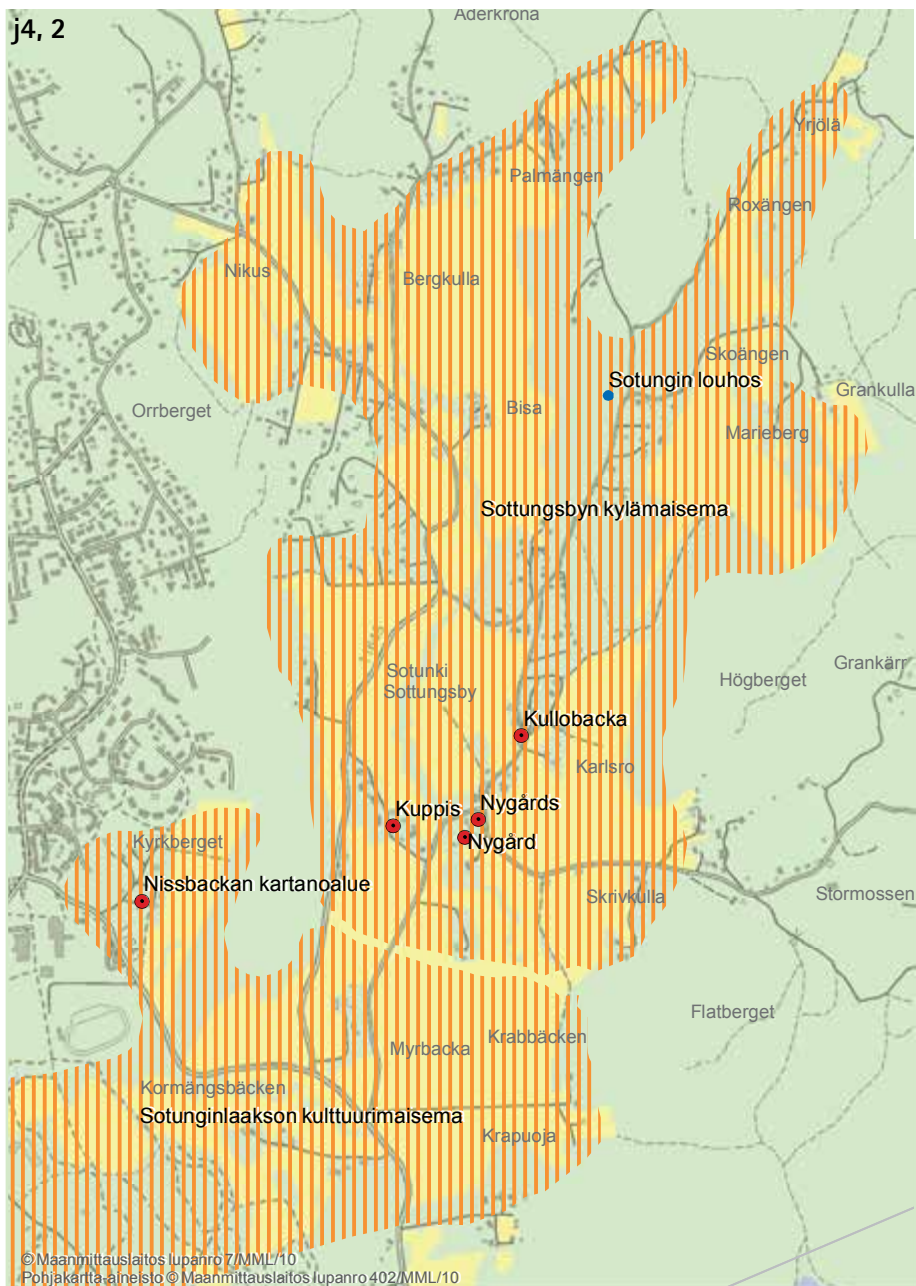
Viereinen **Mejlby** (Sjöskog) oli majurin virkatalo vuodesta 1683. Nykyinen keskeissalittyypinen, mansardikattoinen päärakennus on n. vuodelta 1805, kenraali C.J. Adlercreutzin ajalta. Vanhan virkatalorakennuksen lähellä on uusi päärakennus vuodelta 1934 ja luonnonkivinavetta 1800-luvulta. **Hannulan** edustava rakennusryhmä sijaitsee Vantaanjoen vastarannalla, maisemallisesti tärkeällä paikalla sillan kupeessa. Empiretyylinen päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta, luhti vuodelta 1844 ja navetta vuodelta 1890.

Rakennukset kuuluvat Vantaanjoen kulttuurimaisemaan.

Westerkullan (Västerkulla) kartano j4, 3 Westerkullan (Västerkulla) kartano muodostui 1600-luvulla, ja se kukoisti erityisesti 1800-luvun vaihteessa. Nykyinen päärakennus valmistui 1827. Sen itäpuolelle nousi 1875 uusi asuinrakennus, joka yhdistettiin päärakennukseen 1915. Rakennus sai tuolloin arkkitehti Jarl Eklundin suunnitteleman yhtenäisen, klassistisen asun. Rakennusta korjattiin 1938 arkkitehti Gösta Juslénin suunnitelmin. Pihan reunalla on tilanhoitajan ja työväen asuinrakennus sekä navetan ja tallin rajaama karjapiha. Rakennusten ryhmittelyssä on yhä havaittavissa 1700-luvun kartanolle tyypillinen sijoittelu. Päärakennuksen ohella yksittäisistä rakennuksista mielenkiintoisimmat ovat hirsinen viinanpolttimo 1830-luvulta ja kahdeksankulmainen käymälä vuodelta 1800. Suuri hedelmäpuutarha on säilynyt osittain. Rakennuksia ympäröi puisto sekä laaja, vanhaan Porvoontiehen rajautuva viljelymaisema. Westerkulla on Helsingin ympäristön parhaiten säilyneitä kartanoympäristöjä Degerön ja Tuomarinkylän rinnalla.

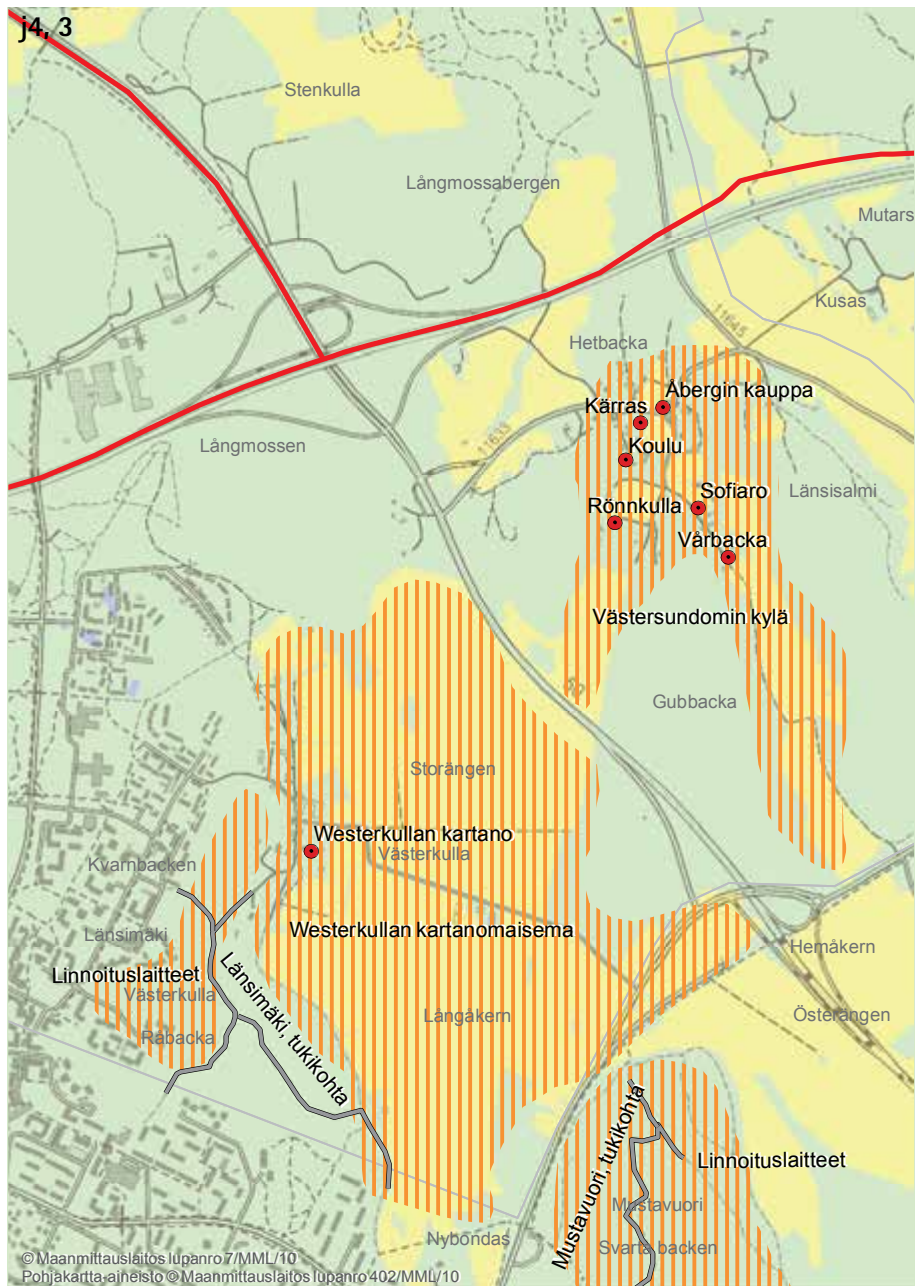


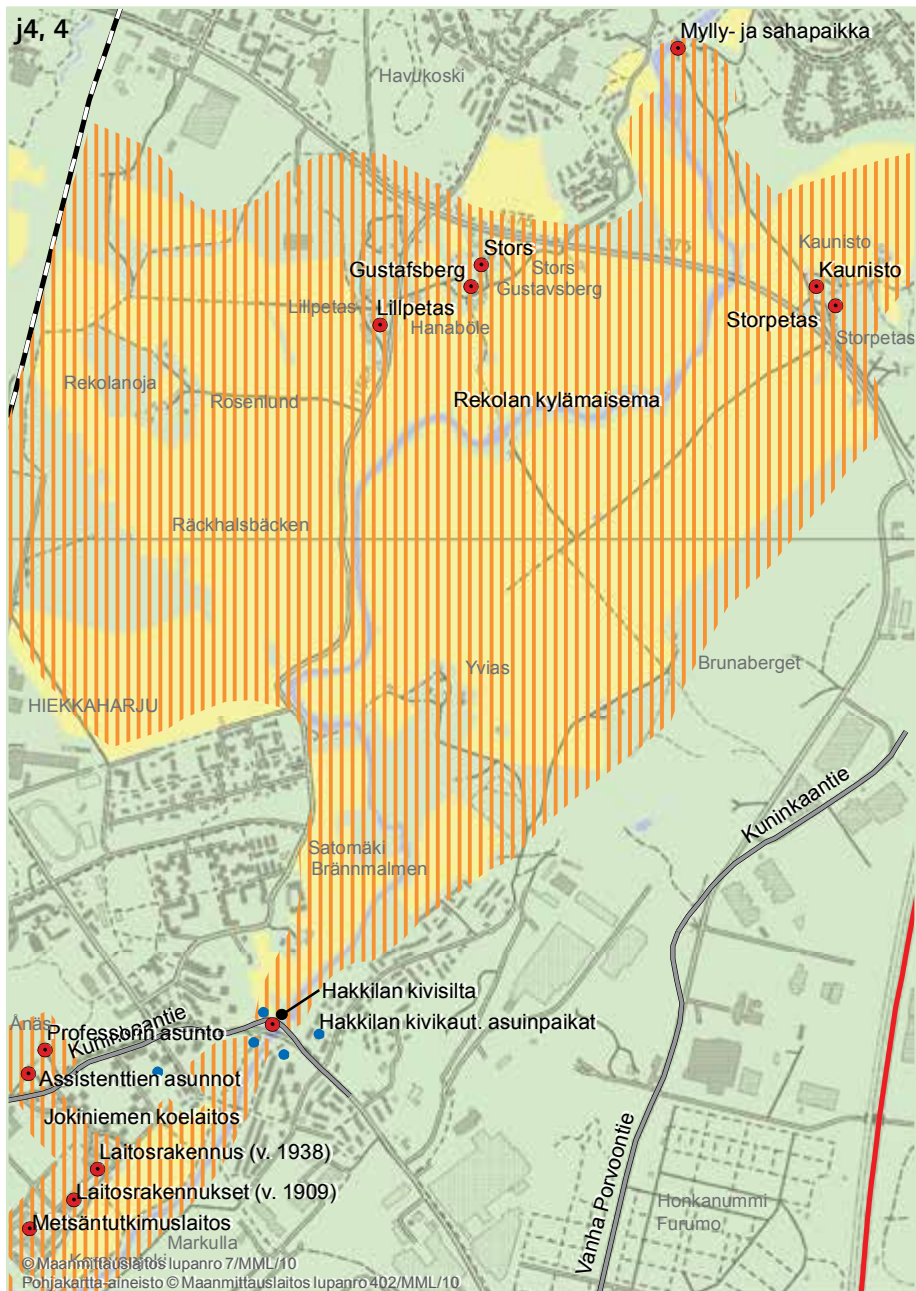
j4, 2



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta: aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:20 000 1 KM

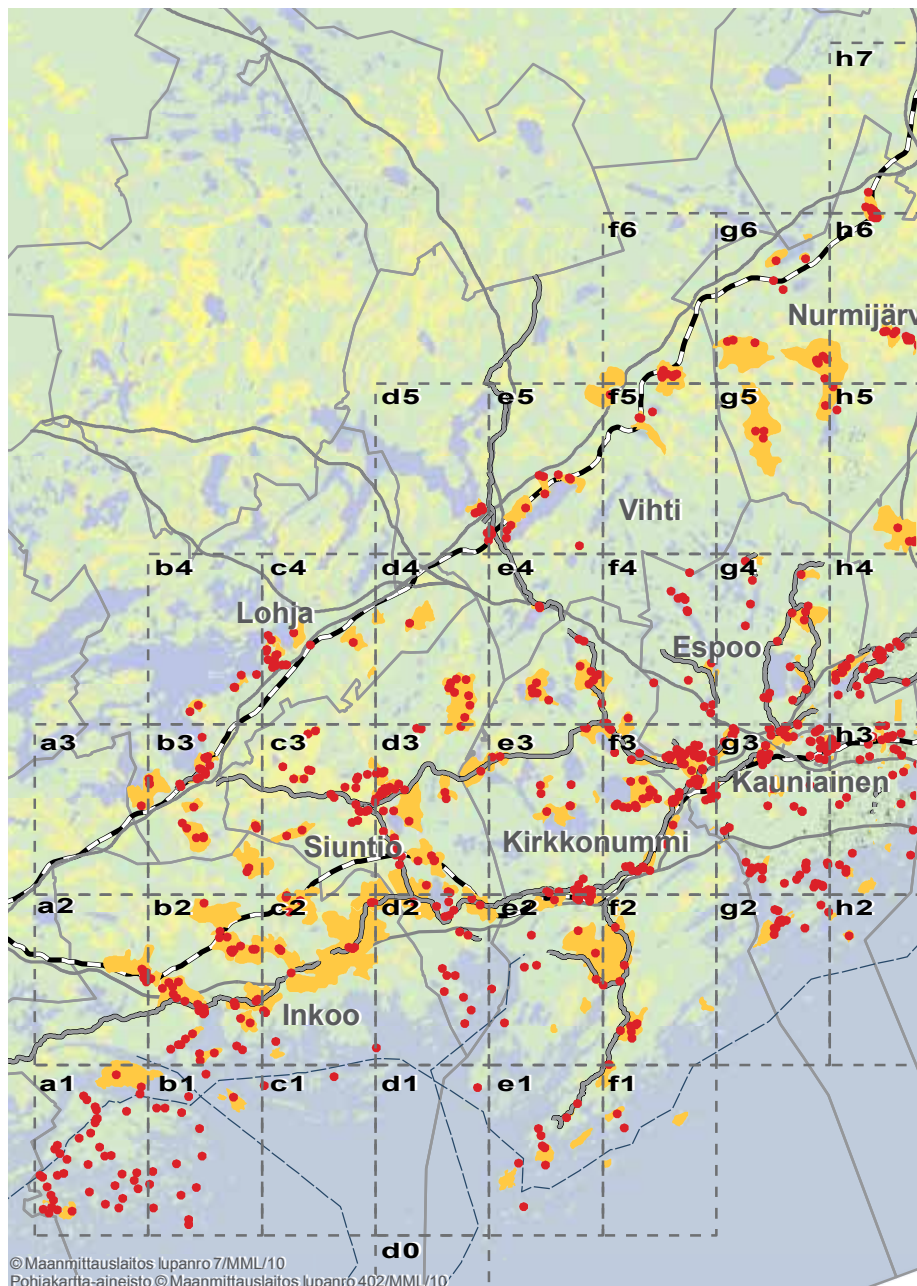




Kuninkaantie ja tiestö Vantaalla i4; j4; j5 Kerava) Kuninkaantie on säilyttänyt Vantaalla pääpiirteis-
sään perinteisen linjauksensa, ja sen merkitys osana kulttuurimaisemaa on merkittävä. Tie kierteli Espoosta
Pitkäjärven itärantaa suunnilleen nykyisen Jupperintien ja Ainontien paikkeilla. Sieltä se koukkasi nykyisen
Kehä III:n pohjoispuolelle Petikon teollisuusalueen kohdalla. Eteläisempi linja kulki Linnaisten ja Hämevaaran
pohjoisosien kautta Myyrmäkeen. Nykyisen Martinlaakson voimalan kohdalta tie kulki kohti Vantaankoskea,
jossa oli silta joen yli. Nykyinen puusilta on vuodelta 1876. Viinikkalan kylän jälkeen tie kaartui etelään ja kulki
joen rantaa. Tämä tieosuus on nykyisinkin nimeltään Kuninkaantie, ja se lienee parhaiten Vantaan alueella
säilynyt alkuperäinen tielinja. Tie kulki nykyisen Ylästöntien suunnassa itään Helsingin pitäjän kirkolle asti,
jossa se ristei Helsingistä Hämeen linnaan johtavan tien kanssa. Kirkonkylästä tie jatkui ilmeisesti nykyisen
Kuriiritien ja Tikkurilantien tienoita Tikkurilaan ja Hakkilaan, jossa se yhtyi Helsingistä Porvooseen johtavaan
tiehen. Tie kulki todennäköisesti nykyisen Vanhan Porvoontien suunnassa aluksi pohjoiseen ja sitten lounais-
koillis-suunnassa nykyisen Lahdenväylän ja Koivukylänväylän liittymän tienoilta. Siitä tie jatkoi koilliseen
nykyisen **Vanhan Porvoontien** suunnassa kulkien Kuninkaanmäen ohi Kuusijärven itäpuolelta ja siitä edel-
leen nykyisen Nikinmäen asuinalueen itälaitaa kohti Sipoon kirkkoa. Helsingin pitäjän merkitys liikenteellisenä
risteyspaikkana korostui Helsingin kaupungin perustamisen jälkeen 1550. Tuolloin tarvittiin yhteys sekä Viikin
kuninkaankartanoon että Vantaanjoen suulle perustettuun uuteen kaupunkiin.

Talvitienä käytettiin Vantaanjoen päähaaraa. Joki oli monine latvahaaroineen tärkeä yhdysside Hämeen
keskuseuduilta rannikon lukuisiin luonnonsatamiin aina 1800-luvulle asti. Martinkylään saakka lienee päästy
merialuksillakin ja tästä eteenpäin veneillä. Koskipaikat kierrettiin maitse. Jokivarsia ja jokilaaksoja seurailivat
vanhat Hämeestä tulevat jalkapolut.

1. Maailmansodan linnoituslaitteet Vantaalla (ks. Helsingin maa- ja merilinnoitus)



© Maanmittauslaitos lupanro 7/MML/10
 Pohjakartta-aineisto © Maanmittauslaitos lupanro 402/MML/10

1:500 000 10 KM



VIHTI

Palojärven Pohjatalon kulttuurimaisema katso Kirkkonummi e4 Palojärven (Palajärven) kylän kahdesta 1600-luvulla perustetusta ratsutilasta käytettiin nimiä Norrgård ja Södergård. Entisen Norrgårdin, nykyisen **Pohjatalon**, kaksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1850. Sen poikkisiipi on lisätty myöhemmin. Siipirakennus on ilmeisesti 1780-luvulta. Vanha savesta ja kanervista rakennettu navetta on 1700-luvun lopulta, uusi vuodelta 1927. Tilan vanhaan rakennuskantaan kuuluu lisäksi meijeri 1850-luvulta sekä renkitupa ja pakarirakennus. Asuinrakennuksia ympäröi vanha puisto. Pohjatalossa toimi 1800-luvun alkupuoliskolla yksityinen tyttökoulu pitäjän säätyläisten tyttärille. Entisen Södergårdin, nykyisen **Meritalon**, päärakennus on valmistunut 1914. Vuonna 1841 rakennettu siipirakennus on siirretty Palojärven rannalle. Luhti on 1700-luvun lopulta, vilja-makasiini, hirsitali ja savi-kanervanavetta 1820–60-luvulta. Läheisen Laakosken rannalla sijaitsevan myllyn vanhin osa on 1750-luvulta. Samalla paikalla mainitaan olleen myös hienotakomo.



Kopun kartano sekä täysihoitolat Luontola ja Päivölä d5, 1 Jalo-puuston ympäröimän **Kopun kartanon** päärakennuksen, entisen pehtorin talon, runko on mahdollisesti 1700-luvulta. Kaksikerroksinen rakennus sai nykyasunsa 1933 arkkitehti Erkki Huttusen suunnittelemassa korjauksessa. Moderni siipi on 1970-luvulta. Kartanossa toimii nykyisin koulu. Talouspi-haa reunustavat vanhat ulkorakennukset.



Kartanon itäpuolen puistomaisessa harjumetsikössä on kaksi kulttuurihistoriallisesti arvokasta, jugendtyylistä parantola- ja täysihoitola-rakennusta. **Luontolan** kylpylän perustivat vuonna 1931 Adolf ja Lydia Wolzenburg Kirvun kartanosta tuomiensa Louis Kuhnén oppien mukaan. Kopun talvikartanoksi alunperin rakennettu Joutsela toimi kylpylän pää-rakennuksena ja Wolzenburgien asuntona. Alueeseen kuului lisäksi Puisto-la- ja Muistola -nimiset rakennukset sekä pieniä torppamökkejä. Sotien jälkeen Luontola oli lääkintöhallituksen alainen yksityissairaala, ja nykyisin kylpylärakennuksessa toimii vanhusten hoitokoti. Puistolassa toimii lasten päiväkotia.



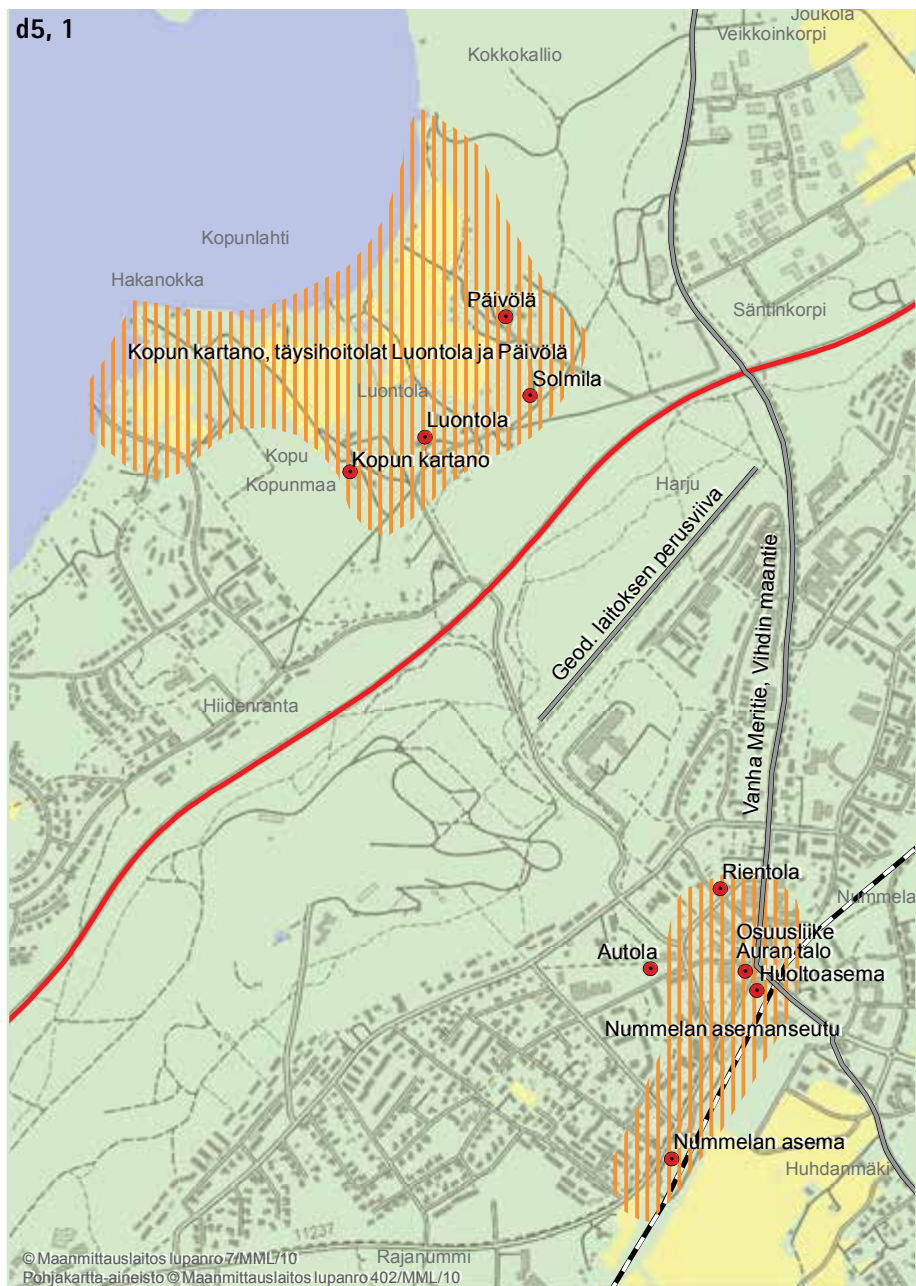
Päivölän täysihoitalan perusti Vuorelan kasvatuslaitoksen johtaja ja Länsi-Uudenmaan kansanopiston perustaja Hanna Hernberg. Arkkitehti Hugo Lindbergin suunnittelema Päivölän Virkistyskoti vuodelta 1904 on yhä alkuperäisessä käytössä. Sen kylpyläsiipi paloi 1987, ja paikalle tehtiin uudisrakennus. Hernberg asui **Solmilassa**, jota uudistettiin mahdollisesti myös Lindbergin piirustuksiin. Päivölän pihapiirissä on siihen liittyvä Tirkkulan puutarhatilan pieni, jugendtyylinen huvila vuodelta 1911 sekä vuonna 1917 rakennettu Solbacka, jonka piirsi Päivölän tuolloin omistanut arkkitehti A.W. Rancken.

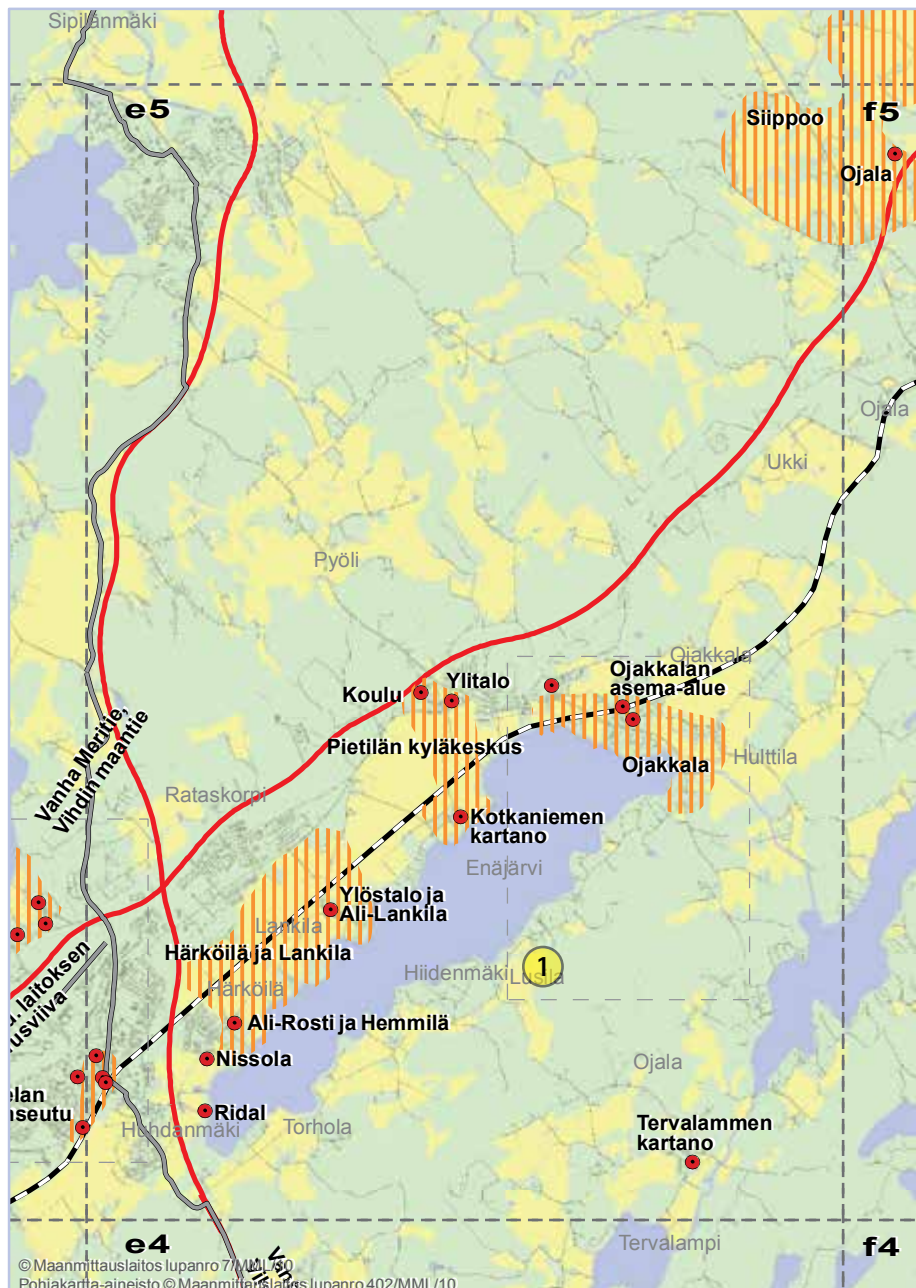
Nummela asemaseutu d5, 1 Nummela on omaleimainen radanvarsitaajama, jonka varhaisvaiheet liittyvät Hyvinkää–Hanko -radan valmistumiseen 1873. Vuonna 1917 valmistunut **asemarakennus** on arkkitehti Bruno Granholmin suunnittelema, ja se edustaa tyyllisesti siirtymävaihetta jugendista 1920-luvun klassismiin. Sen lähellä on asemamiesten asuinrakennuksia ulkorakennuksineen sekä joitain vanhoja liikera-kennuksia.

Aseman lähistölle kasvoi 1900-luvun vaihteessa tiivis yhdyskunta. Kaupallinen keskusta siirtyi vähitellen nykyiseen paikkaansa, jonne valmistui 1937 **Osuuskauppa Auran** funktionalistinen liiketalo. SOK:n arki-tehdin Erkki Huttusen suunnittelema rakennus on hyvä esimerkki paikallisiin oloihin sopeutetusta uudenlai-sesta kaupparakennustyylistä. Se on lähellä sijaitsevan **huoltoaseman** ja 1920-luvun lopulla valmistuneen autokorjaamo **Autolan** lisäksi yksi harvoista Nummela keskustassa säilyneistä merkittävistä rakennuksista.



d5, 1





Komea työväenyhdistyksen talo **Rientola** valmistui 1908, ja sitä jatkettiin 1916 rakennusmestari Edvard Helteen suunnitelmien mukaan.

Nummelassa on säilynyt venäläisten 1914–17 rakentamia linnoituslaitteita mm. Kalkkimäellä ja Nummelanharjulla. Nummelanharjulla kulkee myös **geodeettisen laitoksen perusviiva (d5)**, joka on antanut yhtenäisen mittakaavan koko Suomen kartoitukselle kolmiomittauksilla. Vuonna 1947 mitattu viiva on kilometrin pituinen.

Härköilä ja Lankila e5 Vihdin vanhimpiin ja vauraimpiin lukeutuvan historiallisen Härköilän kylän kylämaisema on kutistunut uudisrakentamisen alla. Alueen eteläosassa sijaitsevan **Ridalin** tilan päärakennus on 1850-luvulta ja pehtorin asunto, entinen päärakennus, mahdollisesti 1700-luvulta. Hieman pohjoisempana sijaitsevan **Nissolan** päärakennus on valmistunut 1911 ja tilanhoitajan asunto 1800-luvun alussa. **Hemmilän** asuinrakennus on peräisin 1800-luvun vaihteesta ja talousrakennukset 1800–1900-luvulta. Sen luoteispuolella sijaitsevan **Ali-Rostin** (Toimela) päärakennus on 1800-luvulta.

Alueen pohjoisosan Lankilassa **Ylöstalo** (Yli-Lankila) ja **Ali-Lankila** muodostavat yhtenäisen maisemakokonaisuuden Enäjärven länsirannalle. Molempien tilojen päärakennukset ovat kaksikerroksisia hirsitaloja. Pohjoisemman Ylöstalon 1840-luvulta peräisin oleva päärakennus on ilmeisesti valtiopäivämies A.G. Tolpon rakennuttama. Sen lähellä on luhti 1870-luvulta sekä hirsinen viljamakasiini. Ali-Lankilan komea, nurkkarustikoitu päärakennus on sekin 1800-luvun alkupuolelta.

Kotkaniemen kartano ja Pietilän kyläkeskus e5 Kotkaniemen kartano syntyi läänitustoiminnan tuloksena 1600-luvun puolivälissä. Nykyinen ristikeskuksella varustettu empiretyylinen päärakennus on valmistunut 1836. Arkkitehti Aarne Ervi suunnitteli sen saneerauksen 1962. Rakennusta ympäröi suurehko puisto.

Kotkaniemen pohjoispuolella sijaitseva Pietilän taloryhmä täydentää mielenkiintoisella tavalla kartanomaisemaa, sillä useimmat rakennuksista ovat kartanon entisiä torppia ja mäkitupia. **Ylitalon** (Pietilän Ylöstalon) empiretyylinen päärakennus on 1830-luvulta, pihapiirissä on lisäksi kaksi aittaa 1700-luvun lopulta. Koristeellinen **kansakoulurakennus** on valmistunut 1873. Se on Vihdin vanhin kansakoulu, alkujaan poikakoulu.



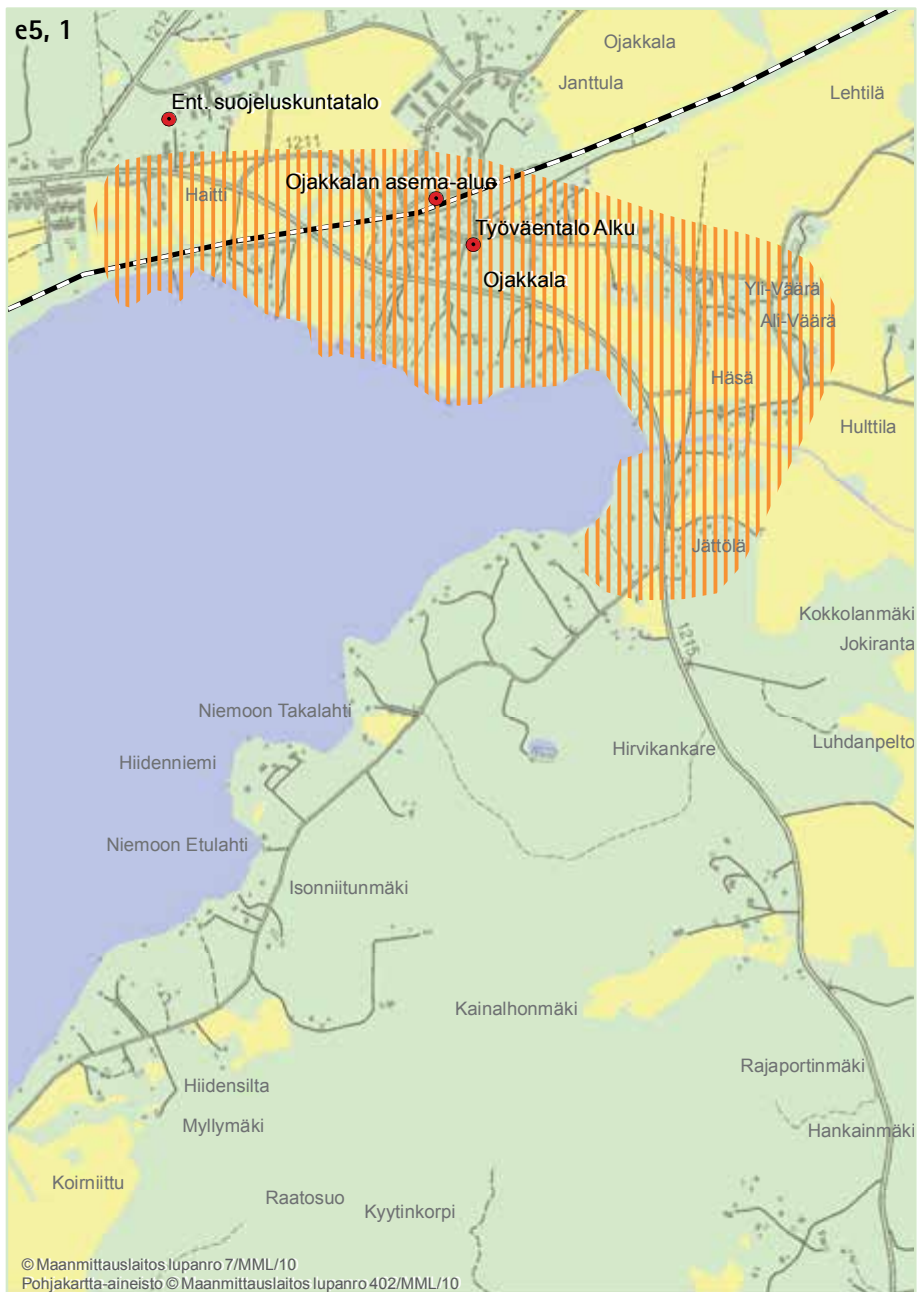
Ojakkalan asemanseutu e5, 1 Ojakkalan asemanseudun rakennuskanta muodostaa hajanaisen, mutta mielenkiintoisen kokonaisuuden, johon sisältyy maatalouteen, liikenteeseen, kauppaan, teollisuuteen sekä järjestötyöhön liittyviä rakennuksia. Ratamestarin asunto on valmistunut 1800-luvun lopulla. Yksinkertainen asemarakennus vuodelta 1922 on purettu ja siirretty muualle. Vuonna 1907 valmistunut **työväentalo** Alku on rakennettu 1800-luvulla toimineen lasitehtaan paikalle. **Entinen suojeluskuntatalo**, nykyinen seurantalotalo valmistui 1932.

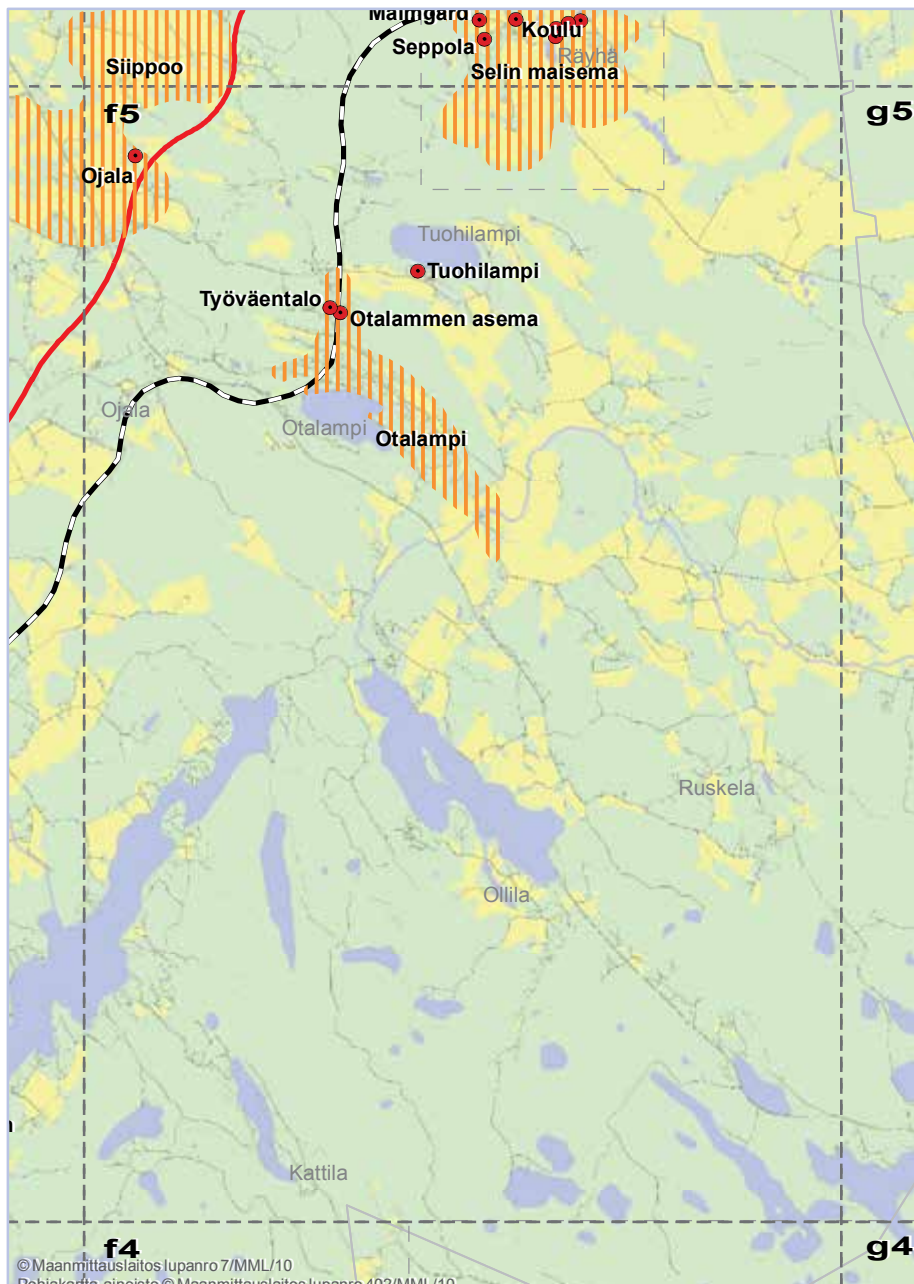
Tervalammen kartano e5 Tervalammen kartano muodostui 1660-luvulla neljästä lahjoitustilasta. Päärakennuksen rakennutti tukkukauppias F.I. Broberg vuonna 1830. Yksikerroksinen, empiretyylinen kartano on säilyttänyt hyvin alkuperäisen ulkoarkkitehtuurinsa. Kaksikerroksinen siipirakennus, entinen päärakennus, on mahdollisesti vuodelta 1812. Rakennuksia ympäröi puisto lehmuskujineen. Kartano on toiminut 1930-luvulta Helsingin kaupungin työlaitoksena ja kuntoutuskeskuksena.

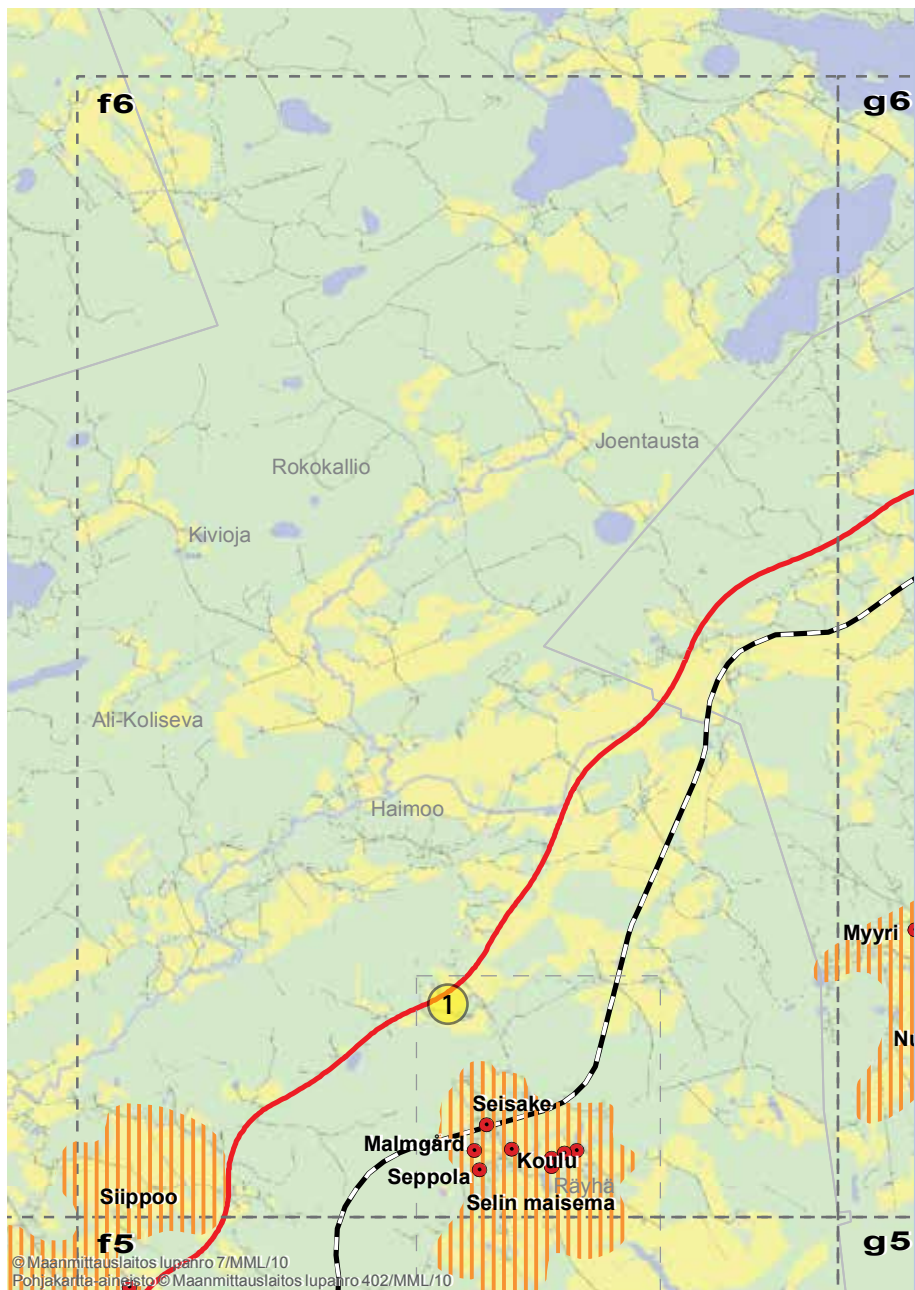
Tuohilampi f5 Tuohilampi on entinen kruunun ratsutila, jonka omistajat tunnetaan vuodesta 1550. Nykyinen klassistinen päärakennus vuodelta 1921 on todennäköisesti rakennusmestari Roution suunnittelema. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnittelema pengerretty puutarha on samalta ajalta. Sivurakennus on mahdollisesti 1800-luvun vaihteesta, ja sitä on uusittu 1923.

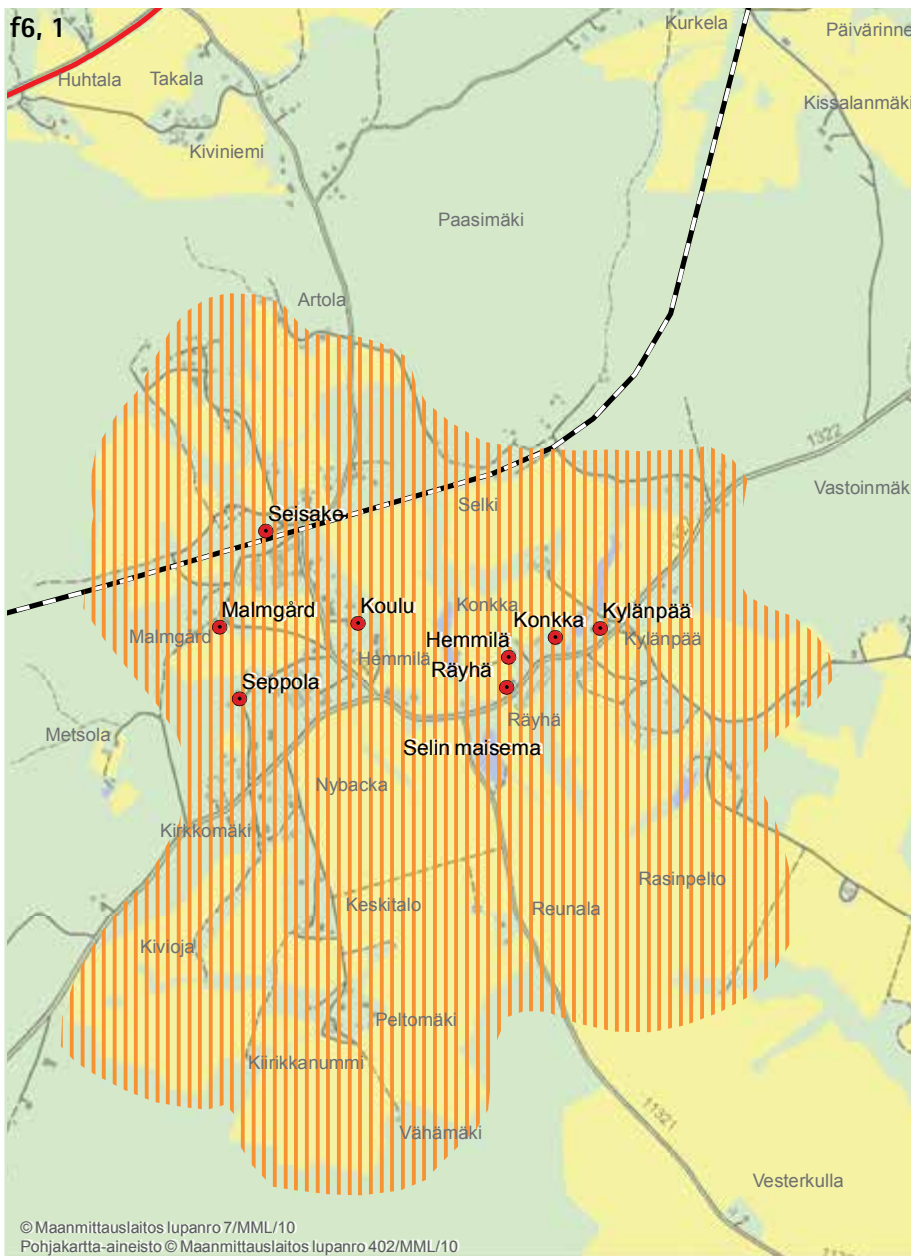
Otalammen asemanseutu f5 Vuonna 1873 avatun Hyvinkää–Hanko -rautatien varrella sijaitseva Otalammen asema valmistui 1899, ja sitä laajennettiin 1908 edelleen arkkitehti Bruno Granholmin suunnitelmien mukaan. Tyyliiltään kansallisromanttisen asemarakennuksen ulkoasu on säilynyt laajennuksen jälkeen pääosin muuttumattomana ja aluekokonaisuus poikkeuksellisen täydellisenä. Asema ja tavaramakasiini sijaitsevat

e5, 1









radan varressa. Asemarakennuksen pohjoispäädyssä on puisto ja siellä harvinainen yleisökäymälä. Tien toisella puolella on kaksoisvahtitupa ja asemapäällikön jugendtyylinen asuinrakennus ulkorakennuksineen vuodelta 1908. Hirsinen sauna-leivintupa on koko asema-alueen talouksille yhteinen. Taajaman 1900-luvun vaihteen voimakkaaseen kasvuun liittyvä tiivis asutus täydentää valtakunnallisesti merkittävää kokonaisuutta. Punaiseksi maalattu **työväentalo** valmistui 1934.

Siippoo e5; f5 Siippoon kylän asutus periytyy pääasiassa 1700-luvun torppamuodostuksesta. Asutus tiihentyi 1800-luvun kuluessa ja sijoittui 1920-luvulla maanteiden varsille. Vaihtelevassa viljelymaisemassa on vanhoja pihapiirejä. Vanhaa rakennuskantaa on mm. **Ojalan** tilalla, jonka päärakennus on 1800-luvun lopulta.

Selin kylämaisema ja rautatievahtitupa f6 Selin väljän maisemakokonaisuuden rungon muodostavat kylän länsiosassa sijaitsevat **Räyhän, Konkan, Kylänpään** ja **Hemmilän** tilat. Niiden talouskeskukset rakennuksineen ja puutarhoineen sijaitsivat vanhan maantien molemmin puolin. Tilojen rakennuskanta on enimmäkseen 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Lähellä Selin **seisaketta** sijaitsevan **Malmgårdin** päärakennus on 1700-luvulta, ja muutkin pihapiirin rakennukset ovat vanhoja. Entinen **kansakoulurakennus** on vuodelta 1905 ja laajennettu 1927. Nuorisoseuratalo **Seppola** valmistui 1914. Maisemakokonaisuus kuvastaa hyvin vihtiläistä 1900-luvun alun maatalousyhteisöä.

Selin seisake ja vahtitupa kuuluvat Hyvinkää–Hanko-radan täydentävään rakennusvaiheeseen 1900-luvun alussa. Seisake palveli mm. paikallista maidonmyyntiosuuskuntaa, jonka tuotanto oli vihtiläisittäin huomattava. Poikkeuksellisesti jugendtyylinen vahtitupa vuodelta 1906 on tyyppinsä toinen tunnettu edustaja. Valtakunnallisesti merkittävään asemamiljööseen kuuluu lisäksi sauna-leivintupa ja piharakennus navettoineen.

Vanha Meritie e5 Keskiaikaisperäinen Meritie on yksi eteläisen Suomen vanhimmista tielinjoista. Se yhdisti kaksi merkittävää länsi–itä -suuntaista maantietä, Kuninkaantien ja Ylisen Viipurintien. Meritie johti Hämeenlinnasta Janakkalan ja Lopen kautta Vihtiin ja sieltä edelleen Nummelan ja Kirkkonummen Lapinkylän kautta Luomaan, jossa se yhtyi Kuninkaantiehen. Historiallisen tien päälinjat ovat säilyneet Vihdissä hyvin, ja vaikka itse tie on useimmissa kohdin nykyisin uudenaikainen valtaväylä, tarjoaa se silti monipuoliset näkymät seudun keskiajalta asti asuttujen kylien maisemaan.

KOHDEHAKEMISTOT

Muinaisjäännökset, linnoitukset

Andersholmenin jatulintarha 221
 Asplandetin jatulintarha 256
 Asplandetin rökkiö 256
 Bastioni Bielke 79
 Bastioni Hyve 77
 Bastioni Kunnia 77
 Bastioni Palmstierna 77
 Bastubacka 106
 Bastuhamn 226
 Bastvikin hautaröykkiö 27
 Bembölen kivikaut. asuinpaikkoja 27
 Björnträskin kivikaut. asuinpaikkoja 301
 Brunnibergetin hautaröykkiö 142
 Espoon terveyslähde 28
 Etelä-Tapiolan tukikohta, vallit ja tykkitie 82
 Finnsin kivikaut. asuinpaikkoja 22
 Friisinmäen linnoituslaitteet ja tykkitie (tukikohta 30) 82
 Glosolmen 223
 Granlandetin ryssänuunit 256
 Gransinmäen varustukset 31, **82**
 Gumbölen (Mynt) kivikaut. asuinpaikkoja 23
 Hagnäs (Porvoo) 226
 Hakkilan kivikaut. asuinpaikat 331
 Hanikan hautaröykkiöt 28
 Haukilahti - Westendin tukikohtia 82
 Heimängin kivikaut. asuinpaikka 301
 Herttoniemen hautaröykkiöt 61
 Herttoniemen linnoitusalue 83
 Hotton Storkärbackenin rökkiöt 241
 Husholmenin muinaislinna 247
 Hyljelahden hautaröykkiöt 28
 Hyrylän ent. esikuntarakennus 309
 Hyrylän kasarmialueen upseerikerho 309
 Hyrylän paraatikenttä 309
 Hyrylän puuvaruskunta 309
 Hyrylän tiilivaruskunta 309

Isosaaren rannikotykkipatteri 79
 Jakobramsjön varustus 97
 Jerusalemergetin muinaisjäännös 240
 Juusjärven kalliomaalaus 153
 Jäniskallion kalliomaalaus 35
 Kalkbergetin rökkiöt 289
 Kalvön rökkiöt 288
 Kalvösendetin kivilatomus 288
 Kanonudden ryssänuunit 226
 Kapellbackenin kirkkorakennuksen jäänteet 300
 Kaponieeri Coyet 79
 Kasabergetin rökkiö 288
 Kasakallion (Kasaberget) hautaröykkiö 333
 Katajaluodon rannikotykkipatteri 79
 Kerämäen kolerahautausmaa 189
 Kivikon tukikohta 83
 Knipholmenin pronssikautinen rökkiö 108
 Korsnäsän hautaröykkiöt (Helsinki) 76
 Krejansbergetin rökkiöt 298
 Kruunulinna Ehrensärd 79
 Kuivasaaren rannikotykkipatteri 79
 Kulosaaren Puistotien hautaröykkiö 61
 Kuninkaanportti 77
 Kuninkaansaaren tykkipatterit 68
 Kurtiinitalo 79
 Kustaanmiekkä 77
 Kyrkogårdsön 139
 Laajalahden linnoitusalueet 82
 Laajalahden tykkipatteri 82
 Ladusvedängenin hautaröykkiö 28
 Lapilan kivikaut. asuinpaikka 133
 Laturinkallion linnoitukset 82
 Laurinlahden hautaröykkiöt 28
 Lauttasaaren linnoituslaitteet **48, 83**
 Lehtisaaren hautaröykkiöt 48
 Leppävaaran (Albergan) kaivos 31
 Lilla Svartö 142
 Linnamäki 244
 Linnoitusmalli (Svidja) 297

- Länsimäen linnoituslaitteet 83
 Länsilapanniemen linnoituslaitteet 48
 Maren 244
 Marsbackenin röykkiöt 289
 Meilahden hautaröykkiöt 53
 Melkki 48, 79
 Miessaari 15, 18, 79
 Mikkolan hautaröykkiöt 333
 Munkkulla 152
 Munkkullabergetin hautaröykkiö 143
 Mustan Hevosen röykkiö 258
 Mustavuoren linnoituslaitteet 83
 Mäkkylän linnoitusalueet 82
 Mätäjoenlaakson esihist. asuinpaikat (Helsinki) 53
 Mätäjoenlaakson esihist. asuinpaikat (Vantaa) 53
 Nooakin arkki 79
 Nummenkylän reservikomppanian alue 122
 Nuottaniemen hautaröykkiö 30
 Nuottasaari 74
 Nupukivenkallion tukikohta 82
 Nupurin kivikaut. asuinpaikka 33
 Oittaa esihist. asuinpaikkoja 39
 Olympiakasarmi 309
 Ormbergetin hautaröykkiöt 33
 Otaniemen hautaröykkiö 33
 Otaniemi - Tapiolan varustus, vallit ja tykkitie 82
 Pedarsändan röykkiö 230
 Pikkulinnamäen kalmisto 244
 Pirkkolan linnoitusalue 82
 Pohjois-Tapiolan tukikohta 82
 Puolarmetsän hautaröykkiöt 30
 Päivölän kivikaut. asuinpaikka 113
 Radioniemi 68
 Rajakylän tukikohdat 83
 Ravelliini Hyvä Omatunto 77
 Rukkilan röykkiö 53
 Ruukinrannan tukikohta 82
 Rågskärin jatulintarha 223
 Råfsön röykkiöt 142
 Rövars Nedergården hautaröykkiöt 138
 Rövars Övergården hautaröykkiöt 138
 Sandfjärdenin kivilatomus 288
 Santahamin juhlasali-ruokalarakennus 68
 Santahamin kadettikoulun asuntola 68
 Santahamin kadettikoulun päärakennus 68
 Santahamin tiilinen kasarmialue 68
 Sarvilinna Hessenstein 79
 Saunaniemen röykkiöt 288
 Sibbesborgin muinaislinna 271
 Skallerhamnin jatulintarha 223
 Skansfjärdenin tykkipatterit 139, 142
 Skällbergetin muinaislinna 298, 299, 301
 Sperringsin kivikaut. asuinpaikkoja 22
 Stenskybergetin röykkiöt 271
 Stora Fagerön kivilatomus 101
 Stora Mickelskären 139
 Stora Svartö 142
 Storhemtin röykkiöt 30
 Storholmenin röykkiö 230
 Strömsbyn Kasabergetin hautaröykkiö 142
 Suitian kivikaut. asuinpaikat 297
 Suitian röykkiöt 297
 Suomenlinnan kasarmit Länsi-Mustasaaressa 79
 Suomenlinnan kauppiastalot 79
 Suomenlinnan rantakasarmi 79
 Suomenlinnan sairaalat 79
 Suomenlinnan telakka 77
 Suomenlinnan Tykistöpiha 79
 Suomenlinnan upseeripaviljonki 79
 Suomenlinnan varusteluhalli 79
 Suomenlinnan venäl. kasarmi Susisaaressa 77
 Suomenlinnan vesiallas 79
 Svartbäckfjärdenin hautaröykkiöt 232
 Svinön röykkiöt 288
 Särkiniemen linnoituslaitteet 48
 Söderveckosken pronssikaut. röykkiöt 238
 Tenalji von Fersen 77
 Tjusterbybergin röykkiöt 301

Tjusträskin röykkiöt 299
 Trappbergetin röykkiö 287
 Träskbyn kivikaut. asuinpaikkoja 23
 Träskön (Storlandet) linnoituslaitteet 139
 Tullandetin hautaröykkiö 139
 Vallisaaren linnoituslaitteet 68, 79
 Vartiokylän linnavuori 68, 71, 83
 Vaskiniemen linnoituslaitteet 48
 Veijarivuoren linnoituslaitteet 48
 Vikträskin röykkiö 287
 Vitträskin kalliomaalaus 160
 Vårdön röykkiöt 288
 Västerängenin kiviröykkiöt 42
 Älgsjön taistelun maisema 92, 97

Kansanomainen rakennusperintö

Airikkala 197
 Alahovi 268
 Aleksis Kiven kuolinmökki 309
 Aleksis Kiven syntymäkoti 201
 Alestalo 198
 Ali-Hannula 289
 Ali-Kottu 313
 Ali-Labbart 203
 Ali-Lankila 346
 Ali-Rosti 346
 Ali-Takkula 41
 Alsund 218
 Alviken 261
 Andby 301
 Andersböle (Anttila) 237
 Andersholmenin kalastajatila 221
 Anderssons 230
 Andön kalastajatila 92
 Anta (Siuntio, Karskog) 298
 Anta (Siuntio, Svartbäck) 297
 Antberga 272
 Anttila (Kirkkonummi) 166
 Aspnäs 269

Backan kylätontti 301
 Backas (Porvoo) 230
 Backas (Vantaa) 333
 Bak-Vesterby 308
 Bastuåker 279
 Bastviken tila 27
 Bastön tila 96, 97, 101
 Bell (nyk. Bembölen kahvitupa) 27
 Bembölen kylä 27
 Bembölen myllypaikka 27
 Bergbo 271
 Bergnäs 264
 Bergsta 240
 Bertils 289
 Bisa 92
 Bjurböle-Antman 237
 Bjurs 92
 Bjurvik 237
 Björkbacka 218
 Björkberga (Sipoo, Gumbostrand) 269
 Björkholmen (Loviisa, Rabbas) 230
 Björkholmenin torpat 260
 Björkkulla (Lohja) 176
 Björkkulla (Sipoo) 260
 Björknäs 96
 Björkstrand (Loviisa, Rabbas) 230
 Björkudd (Sipoo, Bärgholmen) 269
 Björkudden 229
 Björntorp 76
 Bläsaby 301, 303
 Bollstadin kylämäki 298
 Borgby (Linnanpelto) 279
 Borgsin vanha ratsutila 71
 Boxbacka 269
 Boxberg 256
 Boxby (Box) 269
 Brasaksen tila 240
 Buus 41
 Byagården (Sipoo) 268

By-Backas 269
 Bys-Bertas 268
 Bytars 289
 Båskis 277
 Bäckåker 176
 Bärgholmen 269
 Bökars (Inkoo) 113
 Danis 329
 Delholmenin kalastajatorppa 223
 Domargård 245
 Domsin talo 27
 Edelfeltin ateljee 241
 Ekornholm 95
 Erikas 147
 Erkulla 23
 Ers 27
 Estlotan (Eestiluoto) 256
 Fabergés 218
 Fallbacka 71
 Fanjunkars 300
 Fasa 160
 Fasars 247
 Filpus 57
 Finnes 109
 Finnäs (Siuntio, Bollstad) 298
 Finnäs (Siuntio, Karskog) 298
 Fiskars 261
 Fram-Vesterby 308
 Fransbacka 269
 Franti 208
 Frantsila 197
 Fridhem (Kirkkonummi) 152
 Fridhem (Porvoo, Tullandet) 230
 Fräsars 143
 Fågelns 282
 Gamla Svenskas 109
 Gammelgård (Vanhamoisio) 249
 Gammelorp 256
 Gjutars 331

Glims 27
 Gloholm 96
 Granbacka (Nurmijärvi) 198
 Granbacka (Sipoo) 279
 Granholmen 261
 Grankulla (Inkoo) 95
 Grejs 238
 Grenaberg 261
 Grevas 287
 Grips (Inkoo) 113
 Grips (Vantaa) 333
 Grotas 113
 Grundsö 95
 Grönaberg 258
 Grönings 247
 Grönkulla (Porvoo, Bengtsby) 232
 Grönkulla (Porvoo, Gammelgård) 249
 Grönkulla (Porvoo, Portö) 221
 Gunnarsbyn Ängsdal 143
 Guss (Kirkkonummi) 153
 Guss (Vantaa) 324
 Gustafsberg (Vantaa) 331
 Gästgivars 238
 Haapajärven Malmgård 166
 Hafsvik 221
 Haga (Helsinki) 57
 Haga (Inkoo) 104
 Hagalund 96
 Hagnäs (Kirkkonummi) 153
 Halsörn 256
 Haltiala (Tomtbacka) 54
 Hankelö 95
 Hannelind 270
 Hannula (Porvoo) 249
 Hannula (Vantaa) 334
 Hannusas (Porvoo) 237
 Hannusas (Vantaa) 329
 Haraudden 233
 Harvsin kylämäki 301

- Hasselbacka 272
 Heicka 287
 Hellbergs 218
 Helso 214
 Hemisviken 272
 Hemmilä (Vihti, Härköilä) 346
 Hemmilä (Vihti, Selki) 351
 Hemmingsberg 272
 Hemmingsnäs 272
 Henriksdal 229
 Hermansö (Hermanninsaari) 232
 Herrla 165
 Hertsby (Herrala) 279
 Hertsbyn kylämäki 279
 Hevonselkä 209
 Hevonselänmäen mäkituvat 209
 Hilabäck 143
 Hinders 108
 Holsti 249
 Hommanskielsudd 226
 Hommas (Porvoo) 249
 Hommas (Vantaa) 327
 Hongas 245
 Houberga 272
 Hovgård (Sipoo) 268
 Hummelholmin luotsitorppa 223
 Husholmen 226
 Häggas 282
 Hällebo (Sipoo, Musta Hevonen) 258
 Hättö 92
 Högbäck 221
 Höjtervik 226
 Hörbergstugan 229
 Iivari 198
 Illans 166
 Immulan kylämaisema 183
 Impas 279
 Ingvast 153
 Jeppas 308
 Jeppers 298
 Jofs 153
 Johannisberg 92
 Jokela 209
 Jolkbyn tila 152
 Jonnas 238
 Jotunin huvila 119
 Jouhikaisen huvila 119
 Jukolan pääarakennus 134
 Jupper 42
 Juppini tila 23
 Jussila 197
 Jutans 96
 Juuns 329
 Juus 42
 Juvan tila 42
 Jylhä 209
 Järvenpään kartanon puutarhurin asunto 122
 Järvenpään tataariasutus 119
 Jönis 108
 Kaarla 197
 Kala(r)s 104
 Kalkullan tila 106
 Kallio (Lohja) 176
 Kallola 241
 Kalvratan 260
 Kalvö 95
 Kalvön 223
 Kamsholm 258
 Kanala 303
 Karlberg 143
 Karlsberg 261
 Karvasbackan kylä 27
 Katila 308
 Katriholm 268
 Kattrons 238
 Kattslätt 232
 Kaunisto 331
 Kaura 308

- Kesäkumpu 272
 Kittelä 314
 Kitö 264
 Kivimäki (Hepomäki) 209
 Kiviniemi 182
 Klaavo 309
 Klaradal 96
 Klemets 327
 Klobbskogin kylä 33
 Knuters 268
 Knuts (Sipoo, Spjutsund) 272
 Kokinkylä 33
 Komsalö 270
 Komsalön kalastajatorppa 'Viljelä' 270
 Konkka 351
 Konungs 329
 Kopula 301
 Korpis (Siuntio, Flyt) 288
 Korpis (Siuntio, Hollsten) 289
 Korsnäs (Porvoo) 236
 Korsvik 232
 Kotiseutumuseo Falkberget 298
 Kotiseutumuseo Gammelgården 104
 Koukku 313
 Kreppelby 245
 Kråkas 109
 Kråkö (Porvoo) 236
 Kråkö (Sipoo) 260
 Kullobacka 333
 Kuppis 333
 Kupsenkylä 209
 Kurböle 236
 Kvarnbacka 218
 Kvarnvik 232
 Kylä-Heikkaa 208
 Kylä-Hemmilä 190
 Kylä-Kalkki 214
 Kylä-Kippari 208
 Kylänpää (Tuusula) 314
 Kylänpää (Vihti) 351
 Kynnar gård 301
 Käikö 95
 Kärras (Porvoo) 233
 Kärras (Vantaa) 333
 Käsä 277
 Laavi 208
 Labba 113
 Labbas 289
 Laggarholm 229
 Lammaskallio 314
 Lampetas 277
 Langis 152
 Langlö 101
 Lassas (Inkoo) 113
 Lassas (Porvoo) 245
 Laurilanmäki ja Tapulimäki 208
 Lavers 303
 Lempansin kylä 289
 Lervik 218
 Liljeberg 256
 Lilla Nätiholmen 226
 Lill-Breds 104
 Lill-Guss 23
 Lillklockars 97
 Lill-Kroksnäs 233
 Lill-Ollas (Porvoo, Seitlax) 236
 Lill-Orras (Porvoo, Orrby) 232
 Lillpetas 331
 Lindkulla 277
 Londböle 236
 Lukin tila 249
 Lustigkulla 221
 Lågholmin torppa 95
 Långholmen 221
 Långstrand (Inkoo) 92
 Långstrand (Kirkkonummi) 143
 Långviken (Porvoo, Kalvön) 223
 Långviken (Porvoo, Kardrag) 237

Lästholmenin vanhin rakennus 1700-luvulta 221
 Löfbergin talo 119
 Löfkulla 230
 Löfnäs 221
 Lökön 226
 Lökören 270
 Lönnbacka 264
 Lövä 101
 Maantienkylän Jussila 317
 Majholmen 223
 Malmgård (Inkoo) 108
 Malmgård (Vihti) 351
 Malmsbacka 147
 Mangrund 101
 Markusas 331
 Marthastugan 236
 Martins 260
 Martis 272
 Massby 271
 Matildebo 261
 Mattas (Porvoo, Norrveckoski) 238
 Mattas (Porvoo, Ylike) 248
 Mattas (Siuntio, Flyt) 288
 Mattila 209
 Maula (Kirkkonummi) 166
 Maula (Tuusula) 308
 Meilis 277
 Mejby 334
 Mellängård (Inkoo, Dali) 104
 Mellängård (Inkoo, Älgsjölandet) 97
 Mellängård (Kirkkonummi, Storkanskog) 138
 Meritalo 342
 Metsä-Nikula 209
 Mjåviken 233
 Myllymaa 203
 Myntbölen tila 22
 Myras 268
 Myyri 197
 Måsvik 260

Mäkelä (Nurmijärvi) 198
 Mäkelä (Tuusula) 308
 Mäntylä (Costianderin talo) 198
 Mäyrylän tila 122
 Nedergård 104
 Nedre Antas 249
 Nedre Gloms 28
 Nedre Gummi 308
 Nedre Jussila 165
 Nedre Juun 42
 Nedre Kärras 236
 Nedre Labbas 324
 Nedre Lövkulla 28
 Nedre Månsas 327
 Nedre Nybacka 324
 Nedre Rutars 329
 Nedre Röös 42
 Nedre Thors 327
 Nedre-Fadders 232
 Neppers (Espoo, Gammelgård) 42
 Neppers (Espoo, Rödslog) 41
 Niku 327
 Nikus 298
 Nilsas (Inkoo) 104
 Nilsas (Porvoo) 233
 Niskala (Nackböle) 54
 Nissala 160
 Nissas 249
 Nissola 346
 Norra Paipis (Pohjois-Paippinen) 282
 Norrgård (Porvoo) 221
 Norrgård (Siuntio) 288
 Norrkulla 327
 Norrveckosken (Yli-Vekkoski) kylä 238
 Nothusviken 272
 Nothusvikenin torppa (Kesäranta) 272
 Nukarin Pirtti 201
 Nummenpään kylämaisema 197
 Nummis 165

- Nybacka 238
 Nybaggas 236
 Nygrann (Porvoo, Andersböle) 237
 Nygrann (Porvoo, Bengtsby) 232
 Nygrannas (Inkoo) 109
 Nygrannas (Vantaa) 329
 Nygranni 208
 Nygård (Porvoo, Bengtsby) 232
 Nygård (Porvoo, Nygård) 236
 Nygård (Sipoo, Hindsby) 268
 Nygård (Vantaa, Sottungsby) 333
 Nygårds 333
 Nyknapas 333
 Nykulla 249
 Nystuga 327
 Nyviken 226
 Näckels 147
 Näsis 279
 Nötterdal 97
 Ohkolan kylä 189
 Ojakkalan talo 198
 Ojala 351
 Ollas (Kirkkonummi) 147
 Ollas (Porvoo) 233
 Ollas (Sipoo) 279
 Ollas (Siuntio) 289
 Olofs (Sipoo) 269
 Olofs (Vantaa) 329
 Orrby 232
 Orrholmen 106
 Ors 95
 Orädders 329
 Pakin talo 54
 Paljok 268
 Paunin raittikylä 183
 Peders 146
 Pehrs 57
 Pellas (Espoo) 30
 Pellas (Siuntio) 298
 Pentalan kalastajamökki 12
 Perttilä 308
 Perttula 197
 Petas (Porvoo, Ylike) 249
 Petas (Vantaa, Keimola) 333
 Petas (Vantaa, Ylästö) 327
 Pettersberg 197
 Pietarinmäki 209
 Pikku Niinisaari 74
 Pirlaxin (Piirilahti) kylä 237
 Pirttisaaren 1880-luvun rakennusryhmä 218
 Pohjatalo 342
 Postimäki 247
 Postlar (Mattila) 133
 Poteri 209
 Prasi 166
 Prijuutti 314
 Prusila 190
 Pruuninmäki 209
 Prästbacka 238
 Pukkilan kylä 198
 Purnusin tila 300
 Pussila 166
 Pâkas 331
 Påvals (Porvoo) 237
 Påvals (Vantaa) 327
 Päivölä (Tuusula) 308
 Pörtö (Pirttisaari) 218
 Rabbas (Loviisa) 230
 Ragnvalds 109
 Ragvalds 143
 Rajamäen tila 201
 Ramsholmen 237
 Ramsjö gård 96
 Ramsön kalastajatalo 106
 Rauhala (Kirkkonummi) 160
 Rauhala (Pornainen) 208
 Rejören (Rejsören) 226
 Ridal 346

- Riddars I 329
 Riddars II 329
 Risholm 95
 Rosbacka 282
 Runebergin talo 233
 Ruxas 277
 Råbäck 301
 Rågskär 221, **223**
 Räfsö 142
 Räyhä 351
 Rödholmen 226
 Rödje-Fants 76
 Rönnkullan tila 333
 Rörstrand 282
 Saarela 314
 Saksanniemi 241
 Salas 327
 Sandvik 96
 Sandviken 218
 Santamäki 214
 Seitlax 236
 Seppälä 166
 Sibbesgården 264
 Siggas 153
 Siivola 208
 Sillböle Grufva 329
 Sillsundet 96
 Simoinen 214
 Simsalön renkitupa 261
 Sjöholmin kalastajatila 106
 Sjöhaga 229
 Sjökulla (Kirkkonummi) 166
 Sjökulla (Porvoo) 221
 Sjökullan torppa (Helsinki) 72
 Skansen 96
 Skatan kruunutila 74
 Skatanniemen kalastajamökit 15
 Skavarböle 236
 Skeppars (Porvoo, Brattnäs) 233
 Skeppars (Porvoo, Sundby) 236
 Skeppars (Siuntio, Svartbäck) 297
 Skeppö 101
 Skraflas 270
 Skrifvars 269
 Skrobb 42
 Skräddarbyn (Joensuu) tila 271
 Skämmö 106
 Smedjetorpet 272
 Smeds (Inkoo) 109
 Smeds (Lohja) 176
 Smeds (Porvoo) 236
 Smeds (Sipoo) 272
 Smeds (Vantaa) 324
 Smidistugan 271
 Snettans 41
 Sofiamäki 272
 Sofiaron tila 333
 Solhem (Porvoo) 218
 Solhälla 230
 Solkulla 97
 Soltti 197
 Solvik (Porvoo, Portö) 218
 Soläng II 230
 Sommarnäs 229
 Sonasund 108
 Sundby 236
 Sperringsin tila 22
 Stadsviken 272
 Staffas (Porvoo) 245
 Staffas (Sipoo) 268
 Stambo 333
 Stenbacka 324
 Stennäs 237
 Stenudd 92
 Stor Ramsjö 92, **96**, 97
 Stora Bjurholmenin kalastajatorppa 223
 Stora Fagerö 101
 Stora Knappsholm 106

- Stora Svedjeholmen 260
 Storbondas 238
 Stor-Breds 104
 Storgård (Inkoo) 106
 Storgård (Porvoo) 236
 Storgård (Sipoo) 268
 Storhagen 272
 Stormuncks 289
 Stor-Ollas (Porvoo, Seitlax) 236
 Stor-Orras (Porvoo, Orrby) 232
 Storpetas 331
 Stors 331
 Storön kauppa 96
 Strandas 230
 Ströms 57
 Strömsund 229
 Stuguviken 269
 Styrmanholmenin suutarin torppa 230
 Styrvik 232
 Sundsbergin pehtoorin talo 160
 Sundön 226
 Svartbäckin kylä 230
 Svartbäckin kylämäki 297
 Svartviken 268
 Syndersvik 92
 Sägars 23
 Sääksjärven kylä 190
 Söderbacka 260
 Söder-Bertas 268
 Söderby 229
 Södergård (Porvoo) 221
 Södergård (Siuntio, Hästböle) 288
 Söder-Martis 268
 Söderskogin tila 30
 Söderveckosken (Ali-Vekkoski) kylä 238
 Södervik 95
 Södra Käringen 106
 Taaborinvuori 201
 Talludden (Porvoo) 221
 Tegelvik 256
 Teir 152
 Teira 109
 Tengo 165
 Tillmans 229
 Timmerviken 223
 Timmerö 101
 Tjudas 92
 Tomtbacka 277
 Torpet 68
 Torrbacka 268
 Trollholmin torppa 95
 Trutlandet 256
 Träskviken 260
 Tullandet 229
 Tullandetin kauppa 230
 Tunfall 23
 Tuusulanjärven länsirannan
 käsityöläisrakennuksia 313
 Tyris 153
 Tyskas 147
 Uddas 261
 Uddebo 229
 Ulas 277
 Uotila 197
 Uusi-Krouvari 208
 Valkjärvi 197
 Vanha Apteekkitalo 119
 Vanha-Krouvari 208
 Vanhankylän maakellarit 120
 Vanhankylän muonamiesten asuntoja 120
 Vanhankylän sepän asunto 120
 Varisludon kalastajatorppa 62
 Varlax 232
 Vars 97
 Veckjärvi 245
 Veljesmaja 120
 Westerby gård 109
 Viksberg 314
 Wilhelmsbergin alue 327

Vilppula 249
 Vuorela 209
 Vålö 106
 Vårbackan tila 333
 Vårdön torppa 61
 Väfvars 308
 Vällans 176
 Värans 147
 Västergård (Inkoo, Barölandet) 96
 Västergård (Inkoo, Ritomten) 109
 Västerudden 96
 Västerörarna (Loviisa, Västerörarna) 230
 Yli-Halla 209
 Yli-Hannula 289
 Yli-Korpi 197
 Yli-Labbart 203
 Ylitälo 346
 Yläpytinki 120
 Ylöstalo (Nurmijärvi) 198
 Ylöstalo (Vihti) 346
 Åberg 256
 Åby 327
 Äddas 229
 Äminne (Kirkkonummi) 147
 Äminnen tila (Espoo) 23
 Äminsby 238
 Ängesholm 230
 Österby 229
 Östergård (Inkoo, Barö) 92
 Östergård (Inkoo, Skämmö) 106
 Österkullan Västergård 109
 Österkullan Östergård 108
 Österudd (Porvoo) 230
 Österudd (Sipoo) 258
 Östervik (Inkoo, Kälkö) 95
 Östervik (Inkoo, Älgsjölandet) 97
 Österäng 256
 Överby 143
 Övergård (Kirkkonummi, Bergstad) 147

Övik 261
 Övitsby 301
 Övre Gummi 308
 Övre Jussila 165
 Övre Juun 42
 Övre Labbas 324
 Övre Lövkulla 28
 Övre Nybacka 324
 Övre Röö 42
 Övre Thors 327
 Övre-Fadders 232

Kartanot, pappilat

Albergan kartano 31, **33**, 42
 Alikartano (Frugård) 190
 Anttila (Tuusula) **313**, 314
 Backaksen kartano 327
 Backbyn (Pakankylän) kartano 35
 Biskopsbölen kartano 146
 Bodomin kartano 35
 Boen kartano (Högvallan kotisisarkoulu) 238
 Bosgårdin kartano 247
 Brännbollstad **104**, 106
 Drägsbyn kartano 240
 Emsalön kartano 232
 Eriksdalin (Eerola) kartano 245
 Eriksgård (Eerikinkartano) **165**, 166
 Eriksnäsin kartano 256, **269**
 Espoonkartano **22**, 23, 27, 43, 153, 160, 163, 165, 166
 Fallkullan kartano 57
 Gumbölen kartano **22**, **23**
 Haarajoen kartano 120
 Hagalundin kartano 31
 Haikon kartano **241**, 271
 Helsingin pitäjän pappila 329
 Herttoniemen kartano 59, **61**
 Hindhår gård 238
 Hirvihaaran kartano 189
 Histan kartano 33

- Hitån kartano 270
 Hommanäsin kartano (Löfvings) 236
 Hummelsundin kartano 236
 Husön kartano 76, 258
 Håkansbölen kartano 329
 Illby gård 247
 Ingasin tila 30
 Iso-Pappila 180
 Iso-Teutarin kartano 176, 183
 Johannisbergin kartano 308
 Jollaksen kartano 62, 66
 Kardragin kartano 237
 Karlebyn (Kaarlela) kartano 240
 Katrinebergin kartano 334
 Keravan (Wanha) Pappila (Huvila Solbacken) 133
 Keravan kartano 134
 Kiialan (Kiala) kartano 240, 241
 Kilon kartano 31
 Kirkkonummen pappila 152
 Kirkniemen kartano 172
 Knuts (Sipoo, Kirkkokylä) 277
 Kopun kartano 342
 Kotkaniemen kartano 346
 Kotojärven kartano 208
 Kullo gård 230
 Kulosaaren kartano 59, 61
 Kumpulan kartano 57
 Kurkin kartano 152
 Kvarnbyn kartano 299
 Kyrkstadin kartano 172
 Kälan (Kelan) kartano 298
 Königstedtin kartano 334
 Lahan kartano 209
 Lapilan kartano 133
 Latokartanon päärakennus 54
 Laukkosken kartano 208
 Lauttasaaren kartano (Punainen Huvila) 48
 Laxpojon kartano 180
 Linnais gård (Linnaisten kartano) (Vantaa) 324
 Linnan kartano (Linna gård) 334
 Lohjan kappalaisen pappila 180
 Luukin kartanon päärakennus 39
 Löparön kartano 264
 Malminkartano (Malmgård) 53
 Margretebergin päärakennus 39
 Marieforsin kartano 315
 Meilahden kartano 51
 Munkkiniemen kartano 51
 Myransin kartano 297
 Mäntsälän kartano (Karlsberg) 189
 Mäntsälän pappila (Koivumäki) 189
 Navalan kartano 165
 Nevaksen kartano 270, 272
 Nikkilän kartano 277, 279
 Nissbackan kartanoalue 329
 Nordbon kartano 190
 Nordsjön (Vuosaaren) kartano 71, 72, 74
 Norrkullan kartano 264
 Numlahden kartano 197
 Nurmijärven pappila 198
 Näsin kartano 244
 Oitbackan kartano 160, 163
 Oittaaan kartano 39
 Ojamon kartano 176
 Pikkalan kartano 287
 Pirlaxin kartano 237
 Pornaisten kirkkokylän pappila 214
 Pukinmäen (Bocksbacka) kartano 57
 Puontilan kappalaispappila 198
 Puotinkylän (Botby) kartano 71
 Raalan kartano 201
 Rastilan (Rastböle) kartano 72
 Sannäsin kartano 245
 Savijärven kartano 279
 Sipoon kirkkoherranpappila 277
 Siuntion pappila 300
 Sjunbyn kartano 300
 Soderkullan kartano 269, 271

Stansvikin kartano 62
 Stensbölen kartano 245
 Strömsbergin kartano 245
 Strömsbyn kartano 143
 Strömsin (Kreijans) kartano 61
 Störsvikin kartano 288
 Suitian kartano 288, **297**, 298, 299, 300, 301
 Svartvikin kartano 163
 Talin kartano 51
 Tallmon (Talma) kartano (Sipoo) 277
 Tampajan kartano 166
 Tavastkullan kartano 324
 Tervalammen kartano 346
 Tjusterbyn kartano 301
 Tuomarinkylän (Domarby) kartano 54
 Tuusulan pappila 313
 Uusikartano (nyk. Tammela) 208
 Vanhankylän kartano 120
 Westerkullan (Västerkulla) kartano 334
 Villingin kartano 66
 Virvikin kartano 249
 Vohloisten kartano 180
 Volsin kartano 152
 Västerkullan kartano 163
 Ylikartano 190
 Åbyn kartano 237
 Östersundomin kartano **76**, 256, 258, 268

Kartanomaiset tilat

Ali-Klaavo 208
 Bergstad 146
 Brorsbacka 172
 Bökers (Porvoo) 237
 Eriksnäs 264
 Gustavsberg (Lohja) 172
 Gårdskullan tila 288
 Hovgård (Espoo) 41
 Korkkullan tila 146
 Krapa 313

Nedergård (Espoo, Sökö) 30
 Nordanå 303
 Nukarin ratsutila 201
 Nupurin tila 33
 Rilax gård 143
 Sarfvikin tila 165
 Sevals 143
 Sköldvik 303
 Staffans (Inkoo) 113
 Stor-Kroksnäs 233
 Tuohilampi 346
 Velskolan (Vällskog) kartano 41
 Villa Anneberg (Annala) 58
 Övergård (Espoo, Sökö) 30

Kulttuurimaisemat

Ali-Lepsämä 203
 Barön kylä 92
 Bengtsby 232
 Bergstadin kulttuurimaisema 146
 Billskog (Siuntio) 303
 Billskogin kylämaisema (Inkoo) 113
 Bjurböle 237
 Björnträskin kulttuurimaisema 301
 Bodom Smedsin talomäki 39
 Bosgårdin kylä 247
 Brattnäs 233
 Brobölen joenvarsiasiatus 277
 Bölen kylä 287
 Dalin kylä 104
 Degerbyn kirkonkylä 113
 Degerön (Holmgård) kartanoalue 62
 Ebbo (Espoo) 249
 Eestinkylän ja Saltfjärdenin kulttuurimaisema 143
 Espoonjokilaakso Espoon kirkon kohdalla 27
 Espoonkartanon maisemakokonaisuus 22
 Evitskogin kylän viljelymaisema 147
 Fallkullan kartanomaisema 57
 Finnby (Suomenkylä) 240

- Flyt 288
 Gallträskin huvila- ja omakotiasutus 127
 Gammelgårdin kylä 42
 Gerknäsin (Kirkniemi) kartanomaisema 172
 Granö 256
 Gumbostrand 269
 Gumbölen kartanomaisema 23
 Gästerbyn viljelymaisema 264
 Haapajärven kylämaisema 166
 Halkia 208
 Hangelbyn viljelylaakso 269
 Helsingin pitäjän kirkonkylä 329
 Hilan rannikkokylä 143
 Hindsby 268
 Hirsalan kartano 146
 Hirvihaaran koskimaisema 189
 Hollstensin kylä 289
 Hyrylän kirkonmäki 309
 Hyökkälän kylämaisema 309
 Härköilä 346
 Hästböle 288
 Iivarin kylämaisema 198
 Illby (Ilola) 247
 Ilolanjoen kulttuurimaisema 247
 Immersby 268
 Inkoon kirkonkylä 101
 Inkoonjoen kulttuurimaisema 101
 Jorvaksen kulttuuriympäristö 153
 Järvenpään kartano- ja opistoalue 122
 Järvö 142
 Kallbäck 270
 Karsby (Kaarenkylä) 249
 Karskog 298
 Kaunissaari (Fagerö) (Sipoo) 258
 Keimolan kylämaisema 333
 Kelan (Kälan) kartanomaisema 298
 Keravanjoen itärannan viljelymaisema 54
 Keravanjokilaakson maisemakokonaisuus 133
 Kilon kartanomaisema 31
 Kuninkaalan (Fastböle) kylämaisema 329
 Kurkin kartanon viljelymaisema 152
 Kvarnbyn kylämaisema 30
 Kymälän kulttuurimaisema 166
 Lahela 308
 Lankila 346
 Lapinkylä (Lappböle) rantapeltointeen 165
 Laukkoski 208
 Laxpojon (Laakspohja) kartanon kulttuurimaisema 180
 Lemmenlaakso 120
 Lieviön kylämaisema 183
 Lill-Tötarin (Vähä-Teutari) kulttuurimaisema 176
 Lohjan kirkon ympäristö 180
 Longinojan varret 57
 Luoman (Bobäckin) kylä 153
 Luukin kartanomaisema 39
 Lågnäsin kylän viljelymaisema 109
 Långösundet 226
 Löparön kulttuurimaisema 264
 Lövkullan kylämaisema 28
 Margretebergin maisemakokonaisuus 39
 Martinkylän (Mårtensby) kylämaisema 324
 Muijalan kylämaisema 183
 Munksin kylät 289
 Mustijoen kulttuurimaisema 212, 240, 275
 Myllymäen (Kvarnbacka) kylämaisema 324
 Mågsholmen 268
 Mårtensbyn (Martinkylä) kulttuurimaisema 272
 Mäntsälän kirkon miljö 189
 Nahkela 308
 Nevasjoen viljelymaisema 272
 Nordanvik 303
 Nordsjön (Vuosaaren) kartanoalue 71
 Nukarin kylämaisema 201
 Nummisten kulttuurimaisema 190
 Nurmijärven kirkonmäki 198
 Nuuskion kylämaisema 35
 Näsinmäki hautausmaineen 244
 Oitbackan kulttuurimaisema 163

Onasvikenin perinnemaisema 221
 Orsin kyläkeskus 95
 Palojoen kylämaisema 198
 Palojärven Pohjatalon kulttuurimaisema 342
 Pentalan saari 12
 Pietilän kyläkeskus 346
 Pitkäjärven kulttuurimaisema 42
 Pornaisten kirkonkylä (Kirveskoski) 209
 Porvoonjokilaakson kansallismaisema 240, 241, 244
 Puontilan kylämaisema 198
 Päivölän (Solbergin) kylämaisema 113
 Raalan kulttuurimaisema 201
 Rankilan kylämaisema 109
 Rekolan (Hanaböle) kylämaisema 331
 Ruotsinkylä 308
 Rusutjärvi 308
 Räfsösundet 142
 Saxby (Saksala) 241
 Selin kylämaisema 351
 Siippoo (Tuusula) 308
 Siippoo (Vihti) 351
 Simsalö 261
 Sipoon kirkonkylä 277
 Siuntion kirkonkylän kulttuurimaisema 291, 296
 Sjunbyn viljelymaisema 300
 Skatanniemen kärki 15
 Skämmön ja Välön kulttuurimaisema 106
 Snettans - Rödskogin kylä- ja viljelymaisema 39
 Sottungsbyn (Sotunki) kylämaisema 333
 Sotunginlaakson kulttuurimaisema 330, 333, 335
 Sperringsin maisemakokonaisuus 22
 Spjutsundin viljelymaisema 272
 Storkanskogin peltoaukea 138
 Stor-Tötarin (Iso-Teutari) kartanoympäristö 176
 Suitian (Svidja) kartanon ympäristö 297
 Sundsin viljelymaisema 138
 Sunnarvik 303
 Söderskogin maisemakokonaisuus 30
 Södra Paipis (Etelä-Paippinen) 277

Sökön kylämaisema 30
 Takkulan (Tackskog) kylämaisema 41
 Teollisuuden kulttuurimaisema Keravanjoen varrella 331
 Tjusträskin koillisrannan kulttuurimaisema 301
 Träskbyn (Järvikylä) kylä- ja viljelymaisema 23
 Träskändan (Järvenperän) kartanoympäristö 41
 Tullsundetin kulttuurimaisema 139
 Tuomalan kylämaisema 314
 Tuomarinkylän (Domarby) viljelymaisema 54
 Tuusulan kirkonseutu 312
 Tuusulan pappila ympäristöineen 313
 Tuusulan Rantatien (Tuusulanjärven) kulttuurimaisema 116, 316
 Tuusulanjokilaakson viljelymaisema 308
 Tuusulanjärven kulttuurimaisema 116, 118, 121
 Tuusulanjärven länsiranta 313
 Tuusulanjärven taiteilijahuvilat 307, 316
 Tähtelän (Täakterin) kylä 109
 Uutelan kulttuurimaisema 74
 Vanha Heikkiläntien ympäristö 147
 Vanhakaupunki 58
 Vantaanjoen etelärannan viljelymaisema 54
 Varsin kulttuurimaisema 97
 Vassbölen kylämaisema 113
 Veikkola 166
 Westerkillan kartanomaisema 334
 Viikin Latokartano 54
 Viinikkalan (Vinikby) kylämaisema 327
 Volsin kulttuurimaisema 152
 Voutilan (Brutuby) kylämaisema 327
 Vålax (Voolahti) 237
 Vähä-Laukkosken kulttuurimaisema 214
 Västerkullan (Kauhalan) viljelymaisema 163
 Västersundomin (Länsisalmi) kylä 333
 Yliken kylämaisema 249
 Yli-Lepsämä 203
 Ålön salmen maisema 106
 Änäs (Jokiniemen koelaitos) 331
 Österkullabäckenin viljelymaisema 99, 103, 109

Östersundomin kartanomaisema 76

Överbyn kulttuurimaisema 143

Huvilat, mökit

Ahola 120

Ahtola 268

Ainola 120

Albusken 72

Alppimaja 62

Ateljee Liipola 128

Ateljee Lybeck 127

Ateljee Nylund 128

Bergkulla 261

Björkberga (Sipoo, Stora Bergholmen) 269

Björkudd (Sipoo, Mågsholmen) 268

Björnudd 160

Blå-Hägern 127

Bläsudd 271

Bokvillan 58

Brobergs ("Oxholmsvillan") 261

Bränsleudden 108

Båtstad I ja II 160

Davidsnäs 232

Dronningen 74

Ekbacken 270

Erkkola 309

Erä-Mattila 35

Espoonlahden huvilat 160

Fåfängholmen 268

Georgineholm 270

Gränholmenin huvilat 18

Granliden 268

Granudd 272

Gripans 108

Grönkulla (Sipoo) 260

Gula Villan 18

Gåsö 101

Gäddviksudden 261

Halosenniemi 314

Hanabäck 39

Harjula (Kirkkonummi) 160

Harjuvaaran talot 120

Havsudden (Meriniemi) 223

Havulinna 313

Helkavuori 128

Hevossalmen huvila-alue 66

Holma 204

Honkaniemi 160

Huvila Björknäs 232

Huvila Fridhem 12

Huvila Frosterus 12

Huvila Hanell 12

Huvila 'Holmgård' (Funkishuvila) 270

Huvila Huttunen 35

Huvila Kaisko 119

Huvila Luther 183

Huvila Lönnroth 35

Huvila Nannela 12

Huvila Orrören 270

Huvila Rahkonieniemi (Drakudden) 61

Huvila 'Ratan' ja rantapaviljonki 260

Huvila Toiviainen 35

Huvila Uusikylä 68

Hvittorp 160

Hvitträsk 160

Hyddan 268

Hällebo (Sipoo, Sandholmen) 271

Härligön huvilat 108

Hättvik 96

Högholm 96

Iloniemi 313

Iltala 72

Iso Leikosaari 68

Iso Vasikkasaari 15

Iso Villasaaren rakennukset 71

Jokelan kartano ("Ruukinkartano") 317

Jollaksen huvilat 66

Järvenpään Taidetalo 120

- Kallahdenniemen huvilat 72
 Kallahdenrannan huvilat 72
 Kallio-Kuninkala (Järvenpää) 122
 Kallioniemi 268
 Kannas 268
 Kaptensuddenin huvila 270
 Karhusaaren (Björnholm) huvila 18
 Katinpaasin huvilarakennus 62
 Kavallintien eteläpuoliset huvilat 127
 Kesäranta 51
 Kiekkoniemen huvilat 61
 Kilon huvila-asutus 30
 Kivinokan mökkialue 59
 Kivisaaren huvilarakennus 71
 Klovharun 223
 Koivulahden huvila 312
 Kortnäs 72
 Kortvik 72
 Kotiluodon huvilarakennus 71
 Krylbo (Brobergs) 270
 Kråkören 260
 Kungshamn, Pellinki 226
 Kyrkfjärdenin länsirannan huvilat 108
 Källvik 72
 Kässä 176
 Lammassaaren kesäsiirtola 59
 Landsend 272
 Laxsand 264
 Lehtisaaret 12
 Lepopirtti 299
 Leppävaaran palstoitusalueet ja vanhat huvilat 42
 Lilla Bodön huvila 12
 Lilla Fagerö 101
 Lilla Ängsholmen 18
 Lindudden 272
 Linnais (Inkoo) 108
 Linnäsudd 272
 Linudd 33
 Luoman talo 180
 Lökudden 237
 Maininki 72
 Maja Aarne Ervi 35
 Maja Reenpää 35
 Majvik (Kirkkonummi) 160
 Majvik (Sipoo) 268
 Marene 12
 Margareteberg 264
 Matosaari 66
 Mattsas 264
 Metelimäki 176
 Metsäpirtti 268
 Morgonsol 269
 Mustasaaren vapaa-ajan keskus 48
 Mäntysaaren huvilat 48
 Möholmen 270
 Mölandetin huvilat 1920-luvulta 258
 Mölandetin kansallisromanttistyylliset huvilat 258
 Mölandetin keltainen huvila (Reitz) 258
 Mölandetin punavalkoinen huvila (Reitz) 258
 Mölandetin punavalkoinen huvila (v. 1938) 258
 Möudden 258
 Nissvik 160
 Onnela 309
 Paciuksen huvila 39
 Paloluodon huvilat 61
 Palo-Wasse 72
 Parkvillan 31
 Pellavaniementien huvilat 42
 Pihlajaniemi 313
 Pihlajasaaret 48
 Pipsilä 268
 Poukama 268
 Ramsinniemen (Ramsöudden) huvilat 72
 Ramsinrannan huvilat 72
 Rannankoukku 314
 Rantala 176
 Rantatörmä (Sjötorp) 160
 Rauhamäki (Rauhanmäki) 313

Robert Kajanuksen sauna 138
 Rosavilla 22
 Sandbacka 72
 Satamasaaren huvilarakennus 71
 Sauna Lavisto 35
 Schaumanin huvila 62
 Sjötorp 108
 Skräckisudd 229
 Skyttenskar 261
 Snäckhamn 97
 Soldis II 72
 Solhem (Sipoo, Simsalö) 261
 Solhem (Sipoo, Stora Korsholmen) 261
 Soludden 226
 Solvallen urheilumaja 35
 Solvik (Helsinki, Kallahdenniemi) 72
 Solvik (Helsinki, Ramsinniemi) 72
 Solvik (Loviisa, Rabbas) 230
 Sommarbo 160
 Sommarudd 264
 Sommarvila 268
 Stansvikin kaivoshuvila 62
 Stentorp 218
 Stenvallin huvila 104
 Stora Bodö 12
 Stora Ängsholmen 18
 Suviranta (Järvenpää) 122
 Suviranta (Pornainen) 214
 Svartviksudden 264
 Sveden 260
 Svedjeholmen 261
 Syvälahti 309
 Syväranta 309
 Sällvik 95
 Tallholmen 12
 Tallmo (Helsinki) 72
 Talludden (Helsinki) 74
 Talludden (Sipoo) 264
 Tallvik 72

Tamminiemi 51
 Taraudden 260
 Tarvaspää 33
 Tiftö 101
 Tiilikanoja 312
 Tiirasaaren huvilat 48
 Tingsholmen 101
 Tobben 258
 Tostholm 95, 96
 Tvijäl 15
 Urheilumaja Alenius 35
 Uusi huvila 317
 Vallmogård 127
 Vantala (Sirenius) 201
 Varpudden 261
 Varpviken 226
 Vartiosaaren huvilat 61
 Waseniuksen huvila 61
 Viksund (Sävelniemi) 269
 Vikudden 237
 Vilhelmsro 97
 Villa Abbas 66
 Villa Achille 72
 Villa Aftonsol 68
 Villa Amanda Falin 74
 Villa Appelqvist 12
 Villa Barrdoft 72
 Villa Bensow 129
 Villa Berga 232
 Villa Bergsund 66
 Villa Bergvik 66
 Villa Bias 66
 Villa Björkgården 129
 Villa Björkstrand 15
 Villa Björkudden 76
 Villa Bromsnäs 15
 Villa Carlstedt 18
 Villa Clarudden 226
 Villa Cooper (Enckell) 119

- Villa Dalby 39
 Villa Dalkulla 30
 Villa Dannebrog 153
 Villa Dennisoffka 314
 Villa Edelfelt 241
 Villa Ehrström 271
 Villa Ejas 66
 Villa Eka 30
 Villa Ekblom 233
 Villa Eklöf 226
 Villa Elfvik 33
 Villa Ersta 261
 Villa Falkenberg 152
 Villa Fallström 260
 Villa Flinckenberg 260
 Villa Furuborg 72
 Villa Furugård 127
 Villa Furuhielm 66
 Villa Furuvik 66
 Villa Gahmberga 127
 Villa Gluschkoff 12
 Villa Granagård 127
 Villa Granmora 127
 Villa Granudd 68
 Villa Gumbo 269
 Villa Gunnarsberg 127
 Villa Haga 289
 Villa Haikari 180
 Villa Harbo 72
 Villa Heikel 18
 Villa Honkasyrjä 66
 Villa Ivan Falin 74
 Villa Jaatinen 233
 Villa Janneberg 61
 Villa Junghans 129
 Villa Klampen 12
 Villa Koli 18
 Villa Korsnäs 28
 Villa Koskull 128
 Villa Kreuger 92
 Villa Kuntsi 258
 Villa Larsvik 28
 Villa Lavinko 260
 Villa Lill-Gahmberga 127
 Villa Lindstedt 127
 Villa Löparö 264
 Villa Majholmen 270
 Villa Majniemi 66
 Villa Marjaranta 15
 Villa Marstrand 12
 Villa Meriharju 74
 Villa Miniato 15
 Villa Nordbo 269
 Villa Notsund 74
 Villa Oivala 68
 Villa Olgino 15
 Villa Palmgren 233
 Villa Pelander (Työväen Akatemia)
 ympäristöineen 128
 Villa Pentry 15
 Villa Procopé 72
 Villa Ramshyttan 72
 Villa Rastlösa 153
 Villa Reire 127
 Villa Reitz 258
 Villa Rosvik (Rospiggen) 269
 Villa Rulludden 15
 Villa Runeberg 127
 Villa Råbäck 23
 Villa Sainio 258
 Villa Sjökölla 241
 Villa Sjötorp 15
 Villa Skogshyddan 127
 Villa Solbacka 66
 Villa Solhem 260
 Villa Solkulla 27
 Villa Solvik (Helsinki) 74
 Villa Solvik (Sipoo) 261
 Villa Sommarro 66

Villa Stakeudd 12
 Villa Strandbo 66
 Villa Strandby 269
 Villa Svalbo 72
 Villa Söderhjelm 232
 Villa Tallbo 30
 Villa Tallholmen 12
 Villa Tallmo 72
 Villa Tirrebo 61
 Villa Toivola 51
 Villa Tomtebo 51
 Villa Tusculum 127
 Villa Twilling 270
 Villa Ullas 72
 Villa Wallgren 226
 Villa Vestarvik 22
 Villa Widablick 68
 Villa Wulff (Villa Thurman) 129
 Villa Wuorio 66
 Villa Vuosanta 74
 Villa Värvik 261
 Villa Zilliacus 12
 Villa Åberg 260
 Villa Åsa 72
 Villingin huvilat 66
 Villingin Punainen huvila 66
 Vintergården 147
 Vita Villan 271
 Vitträskin huvilat 160
 Vähä-Kiljavan kesäsiirtola 87
 Ånga 268

Puistot ja puutarhat

Dalsvik 42
 Gammelbackan kartanopuisto 241
 Grummerin kauppapuutarha 153
 Herttoniemen kartanon puutarha ja puisto 61
 Herttoniemen siirtolapuutarha 59
 Kumpulan siirtolapuutarha 57

Kuntähdän kenttä 58
 Kyrkstadin kartanon ympäristö 172
 Nummelan parantolan puutarha 197
 Oulunkylän siirtolapuutarha 53
 Piperin puisto 77
 Ruskeasuon siirtolapuutarha 53
 Suomenlinnan linnanpiha 77
 Talin siirtolapuutarha 51
 Tullisaaren (Turholm) kartanoalue 62
 Vallilan siirtolapuutarha 57

Kirkot, kappelit

Degerbyn kirkko 113
 Espoon keskiaik. kirkko 27
 Haapajärven kappelikirkko 166
 Helsingin pitäjän kirkko 329
 Karmel 152
 Kellokosken pieni kappeli 315
 Kirkkonummen kirkko 152
 Klippan 264
 Königstedtin kappeli 334
 Lohjan keskiaikainen kivikirkko 180
 Marieforsin kirkko 315
 Mäntsälän kirkko 189
 Norra Paipisin rukoushuone 282
 Nummentien Rukoushuone 182
 Nurmijärven kirkko 198
 Nurmijärven siunauskappeli 198
 Pornaisten kirkko 209
 Porvoon tuomiokirkko 244
 Pyhän Nikolauksen kirkko ja pappila 104
 Rukoushuone (Sipoo) 261
 Rukoushuone Betel (Porvoo) 230
 Rukoushuone Klippan (Sipoo) 277
 Rukoushuone Tabor (Inkoo) 97
 Sipoon Uusi kirkko 277
 Sipoon Vanha kirkko (Pyhän Sigfridin kirkko) 277
 Siuntion Pyhän Pietarin kirkko 299
 Suomenlinnan kirkko 79

Suomenlinnan kirkko 77
 Svartbäckin kappeli 230
 Tuusulan kirkko 312
 Varlaxin kappeli 232
 Östersundomin kappelikirkko 76

Teollisuus ympäristöineen

Alikoski 208
 Arabian tehdas 58
 Arabian tehdasympäristö 58
 Arabian tehtaan isännöitsijöiden huvilat 58
 Arabian tehtaan työväen asuintalot 58
 Boxbyn tuulimylly 269
 Boxbyn vesimylly 269
 Espoonkartanon vanha mylly 22
 Granön uunikummut ja savenottokuopat 256
 Haaraajoen mylly 120
 Halkiankosken myllymaisema ja sähkölaitos 208
 Hamari 241
 Helsingin pitäjän kirkonkylän mylly 329
 Hiidensalmen pientaloalue 182
 Hiidensalmen sahan johtajan asunto ja konttori 182
 Hiidensalmen sahan työntekijöiden asunto 182
 Hirvihaaran Invalidikylä 189
 Hirvihaaran tulitikkutehdas 189
 Jokelan laatikkotehdas 317
 Jokelan tiilitehdas 317
 Jokelan vanha teollisuusympäristö 317
 Järvenpään ent. kumitehdas 119
 Järvenpään ent. sähkölaitos 119
 Järvenpään ent. valssimylly 119
 Järvenpään ent. Westermarckin meijeri 119
 Kalkkirannan tehdasalue 270
 Kalkkirannan tehtaan asuinalue 270
 Karhu-Titanin rakennukset 251
 Kaukasten teollisuusympäristö 87
 Kauklahden lasitehdas 27
 Kaunissaari (Porvoo) 241
 Keravanjoen itäraannan tehdasrakennus Siltämaässä 54

Kuhakosken myllymaisema 204
 Kukkumäen asuntoalue 172
 Kuninkaankartanonsaari 58
 Kupsenkylän meijeri 209
 Kvarnbyn kosken tuotantolaitokset 299
 Kvarnvillat 153
 Kälän (Kelan) pato ja mylly 298
 Kässänhaan 10:n asunnon rivitalo 176
 Kässänhaan asuntoalue 176
 Lahankosken mylly 209
 Lampisen suksitehdas 251
 Laukkosken Myllykoski 208
 Magasinsudden 22
 Marieforsin (Kellokoski) ruukinalue 315
 Marieforsin Juhlatalo 317
 Marieforsin Lasipalatsi 317
 Marieforsin ruukin tuotantorakennukset 317
 Marieforsin ruukin työväen asuntoja 315
 Marieforsin ruukinomistajan talot 315
 Marieforsin säännöstelypato ja patoallas 317
 Muuntarakennus Pajalassa 119
 Muuntamotorit Tuusulassa 317
 Myllykoski (Myllymäenkoski) 203
 Myllykylä 309
 Männistö 317
 Norrveckosken mylly 238
 Nukarinkoski 201
 Pajalan teollisuusympäristö 119
 Plyysi- ja mattotehdas Pajalassa 119
 Porlan kalanviljelylaitoksen hoitajan asuinrakennus 183
 Rajamäen 1930-luvun tyyppitalot (Huttunen) 201
 Rajamäen 1940-luvun tyyppitalot (Ervi) 201
 Rajamäen 50-luvun pienkerrostalo (Pernaja) 201
 Rajamäen teollisuusympäristö 201
 Rauhavilla 315
 Rekolan mylly- ja sahapaikka 331
 Ruukinranta 33
 Rönnäsin teollisuusrakennus 269
 Savion kumitehdas (Klondyke) 134

Savion teollisuusympäristö 134
 Savion vanha keskusta radan länsipuolella 134
 Störsbyn mylly 297
 Suurmylly Jorvaksessa 153
 Söderlingin mylly 331
 Tikkurilan Silkki 331
 Tikkurilan Vernissatehdas 331
 Tjusterby (Tyysteri) 240
 Tjusterbyn sähkölaitos 240
 Tolkkisten teollisuusympäristö 233
 Tulitikkutehdas Jokelassa 317
 Tullandetin ent. kalasäilyketehtas 139
 Tykkitorinmäki 201
 Tytyri 182
 Tähtelän meijeri 109
 Tähtelän teollisuusrakennukset 109
 Ural 23
 Vanhankaupungin höyryturbiinilaitos 58
 Vanhankaupungin myllyrakennus 58
 Vanhankaupungin turbiinipumppaamo 58
 Vanhankylän meijeri 120
 Vanhankylän paja 120
 Vantaankoski (Kvarnbacka) 327
 Westermarckin konttorirakennus 119
 Westermarckin laitos 119
 Virkkala 176
 Virkkalan kalkkitehtaan klubirakennus 176
 Virkkalan kalkkitehtaan pääkonttori 172
 Virkkalan Nuorisotie 4:n asuinrakennus 176
 Virkkalan vanha kalkkiuuni 172

Kaivokset ja louhokset

Gransinmäen kaivos 31
 Hämeenkyän louhokset kaivo 324
 Juppinkaivos 43
 Kalkbergskogen 277
 Kalkkisaari (Kalkholmen) 74
 Laaksoalahden kaivokset 42
 Ojamon rautakaivos 176

Pedarsändan kivilouhos 230
 Porvarinlahden louhokset 74
 Santinen (Sandholm) 74
 Silvolan kaivos 329
 Sotungin kalkkilouhos 333
 Stansvikin kaivos 62
 Tullisaaren louhos 62
 Veinin - Sveinsin kaivos 42
 Vessön (Vessö) sorakuopat 233
 Viinikkalan louhos 327
 Vohloisten rautakaivos 180

Seurojen talot

Ahjola 198
 Bergåsa 147
 Borgvik 287
 Byagården (Porvoo) 230
 Bygdebo 249
 Fridhem (Porvoo, Hamari) 241
 Furuborg 113
 Gammelgårdin seuratalo 249
 Hagaborg 245
 Halkian työväentalo 208
 Hansas 271
 Harjula (Lohja) 182
 Helsinggård 331
 Hemgård 277
 Hevonselän maamiesseuran talo 209
 Hindåsa 238
 Ingbohed 109
 Jokelan työväentalo 317
 Kivistö 208
 Kuntokallio 76
 Kuusisto 214
 Laukkosken nuorisoseuratalo 208
 Laukkosken työväentalo 208
 Lieviön seuratalo 183
 Ljungheda 147
 Lohjan työväentalo 182

Louhilinna 190
 Marthagården (Stor-Raula) 165
 Martinkylän seuratalo 272
 Marttatupa 176
 Midgård 232
 Mäntsälän suojeluskuntatalo 189
 Ojakkalan seuratalo (ent. suojeluskuntatalo) 346
 Ojakkalan työväentalo 346
 Otalammen työväentalo 351
 Palojoen työväentalo 201
 Paven 12
 Pohjois-Lohjan Suojeluskuntatalo 182
 Rannikko 23
 Rientola (Nurmijärvi) 197
 Rientola (Vihti) 346
 Rigårdsnäs 138
 Seppola 351
 Skattåkersberg 269
 Solbacken 308
 Sommardal 247
 Svensborg 236
 Tallåsa 237
 Thorstörpin nuorisoseurantalo 31
 Tietokumpu 113
 Toivola 251
 Walhalla 95
 Viljan 279
 Väinölä 313
 Åsvalla 182
 Övidsborg 147

Museot

Alisgårdensin museo 165
 Gesterbyn museotalue 152
 Heikkilänmäen museotalue 133
 Nukarin koulumuseo 201
 Rajamäen tehdasmuseo 201
 Saksa 309
 Sepänmäen museotalue 189

Seurasaaren ulkomuseo 51

Opetusrakennukset, tutkimuslaitokset

Alikervan koulu 133
 Andersbölen koulu 238
 Anttilan koulu 180
 Assistenttien asunnot Jokiniemessä 331
 Barösundin koulut 95
 Bembölen koulu 27
 Bengtsbyn koulu 232
 Bjurbölen kansakoulu 237
 Borghyn kansakoulu 279
 Bålan 277
 Bäcksin koulu 297
 Ebbon kansakoulu 249
 Evitskogin koulu 147
 Finnby kansakoulut 240
 Finns 22
 Finnsinmäki 22
 Geodeettisen laitoksen perusviiva 346
 Grankulla Samskola (Kauniainen) 128
 Gråmarbölen koulu 109
 Gumbostrandin koulu 269
 Halkian vanha kansakoulu 209
 Hamarin koulurakennukset 241
 Helsingin pitäjän kirkonkylän koulu 329
 Henriksbergin koulu 300
 Immulan koulu 183
 Ingarskilan kansakoulun rakennukset 108
 Karsby kansakoulu 249
 Kerkkoon koulu 251
 Kirkniemen (Lohja) ruotsinkielinen koulu 172
 Kirkniemen kartanon koulu 172
 Kokinkylän koulut 33
 Kungsgårdskolan 23
 Kyrölän mallitila 122
 Königstedtin koulu 334
 Lagstadin ent. koulu 27
 Lepsamän kansakoulu 203

Martinkylän suomal. kansakoulu 272

Massbyn koulu 271

Mataskärin koulu 15

Metsäntutkimuslaitos 333

Metsätieteellinen koelaitos 308

Nahkelan koulu 308

Norra Paipisin koulu 282

Nukarin kansakoulu 201

Nummisten kansakoulu 190

Nygårdin kansakoulu 236

Näsbyn koulu 303

Oitbackan koulu 163

Paatela 122

Paijalan koulu 313

Palojoen koulu 201

Peltola 122

Pietilän koulu 346

Pikkalan koulu 287

Pikku-Ainon koti 119

Pirttisaaren koulurakennus 221

Porkkalan koulu 138

Pornaisten kirkonkylän alakoulu 214

Pornaisten kirkonkylän kansakoulu 214

Professorin asunto Jokiniemessä 333

Riihenkulman koulu 57

Ruotsalainen kansakoulu 133

Ruotsinkylän ruotsink. koulut 308

Rusutjärven koulu 308

Sahan koulu 122

Saksanniemen koulu 241

Sannäsän kansakoulu 245

Selin kansakoulu 351

Simsalön kansakoulu 261

Själön koulu 96

Skolbacken 264

Smedsin koulu 272

Solvallan urheiluopisto 35

Sonasundin koulu 109

Svartbäcin koulu 297

Svenska Folkakademin 57

Sääksjärven kansakoulu 190

Södra Paipisin koulu 277

Taistelulukoulu 312

Träskbyn (Järvikylän) koulu 23

Tullandetin koulu 230

Tuoman koulu 314

Tutkimuskeskuksen laitosrakennus Jokiniemessä 333

Tutkimuslaitosrakennukset Jokiniemessä 331

Tuusulan kansanopisto 314

Tuusulan Kirkonkylän koulu 313

Uotilan kansakoulu 197

Veikkolan ent. koulu 166

Viinikkalan alakoulu 327

Viinikkalan kansakoulu 327

Virkkalan vanha kansakoulu 176

Västersundomin koulu 333

Muut julkiset rakennukset

"Kina"-talot 282

Bad Grankulla (Kauniala) 128

Barnens by 237

Borgbyn palokunnantalo 279

Espoon ent. kunnantalo 28

Grönkulla (Siuntio) 289

Gårdsböle 289

Helsingin maalaiskunnan (nyk. Siltamäen)
kunnalliskoti 54

Impilinna 315

Kellokosken sairaala 314

Keravan nuorisovankila 134

Kiljavan parantola 197

Kirkkonummen ent. sairastupa, vanha kunnantalo 147

Luoman paloasema 153

Luontola 342

Muuralan sairaala 30

Mäntsälän pitäjätupa 189

Mäntsälän seurakuntakoti 189

Mäntsälän vanha kunnantalo 189

Nikkilän sairaala-alue (Itäinen Jokipuisto) 279

Nikkilän sairaalan vanha hallintorakennus 279
 Nurmijärven pitäjänmakasiini 198
 Paavalinlinna 315
 Päivölä (Vihti) 342
 Rosenberg 113
 Röykän sairaala 197
 Siuntion ent. kunnanlääkärin talo 300
 Solmila 342
 Toimela 315
 Tuuskoto 313
 Tuusulan ent. kunnantalo 313
 Tuusulan pitäjänmakasiinit 312
 Veikkolan ent. parantola 166
 Ylistalo 62
 Ävalla (Sipoo) 277
 Ävalla (Siuntio) 298

Liikerakennukset

Autola (ent. Lånströmin autokorjaamo) 342
 Barösundin kauppa 95
 Haga (Kirkkonummi) 147
 Köpmans 104
 Lohjan vanha liikekeskusta 182
 Löfdala 153
 Norrkullan turistihotelli 260
 Nummelan huoltoasema 342
 Osuuskauppa Auran talo 342
 Pornaisten kirkonkylän liikerakennuksia 214
 Siuntion säästöpankki 300
 Sjundeå Andelslag 300
 Solhem (Kirkkonummi) 147
 Solhem (Lohja) 182
 Urbacka 147
 Virkkalan vanha keskusta 176
 Åbergin kauppa 333

Historialliset tiet ja väylät

Barösundin luotsiasema 92
 Bensulsintie 20, 43

Björkholmin luotsiasema 232
 Bodomin kartanon ja Hanabäckin välinen tie 36, 38, 43
 Brobackantie 32, 34, 43
 Edesudden 226
 Espoonkartanon vanha kiviholvisilta 22
 Gråskär 258
 Gräsörenin luotsin kesähuilu 230
 Götstenen 282
 Hakkilan kivisilta 331
 Halujärventie 14, 16, 43
 Harmajan majakka 76
 Heinästä 32, 34, 43
 Hylkysaaren luotsiasema 77
 Hämeentie Helsingissä 77
 Hämeentie Nurmijärvellä 201
 Hämeentie Tuusulassa 319
 Inkoonjoen kivisilta 104
 Kabanovin tykkitie (Kirkkonummi) 146
 Kabanovin tykkitie (Siuntio) 287
 Kallbådan majakka 138
 Katajanokanluodon luotsivartiotupa 77
 Kivenlahden sillat 28
 Kräklanin kummeli 142
 Kuninkaantie Espoossa 43
 Kuninkaantie Inkoossa 108
 Kuninkaantie Kirkkonummella 166
 Kuninkaantie Lohjalla 183
 Kuninkaantie Porvoossa 251
 Kuninkaantie Sipoossa 282
 Kuninkaantie Siuntiossa 303
 Kuninkaantie Vantaalla 338
 Kunnarlantie 24, 36, 38, 43
 Kustaanmiekan loisto 77
 Kyrkogårdsön kummeli 139
 Laajasalon (Degerön) avokanava 62
 Luukintie 36, 43
 Maantie 1130 Kirkkonummella 166
 Maantie 1130 Siuntiossa 303
 Meriväylä Helsinkiin 76

Ohkolan maantie 1456 189
 Pirttisaaren luotsitupa Bastössä 221
 Pirttisaaren tullitarkastajan talo Svartvikenissä 218
 Pirttisaaren vuorovenelaituri ja odotuspaviljonki 218
 Porkkalantie 138
 Raaseporin linnatie Lohjalla 183
 Riemukaaari 288
 Rönnskärin majakka 139
 Röyläntie 36, 43
 Siltamäen kivihoivisilta 329
 Snettansintie 36, 43
 Svartbådan kummeli 76
 Söderskärin majakka 218
 Takkulantie 34, 36, 43
 Tallören 258
 Tullandetin tulliasema 230
 Tuusulan Kirkkotie 319
 Tuusulan Koskensilta 319
 Tuusulan Rantatie 319
 Vallisaaren luotsiasunnot 77
 Vanha Luukintie 36, 43
 Vanha Meritie Vihdissä 351
 Vanha Myntintie 23, 43
 Vanha Porvoontie Vantaalla 330, 338
 Vanha Rantatie Järvenpäässä 123
 Vanha Saunalahdentie 19, 20, 43
 Vanha Vanttilantie 20, 43
 Vanhankartanontie 37, 40, 43
 Vasikkasaaren loisto 77
 Vihdin maantie 1131 Kirkkonummen Haapajärvellä 166
 Vihdin maantie 1131 Oitbackassa 163
 Vihdintie 351
 Värnäsinsilta 146
 Ylikosken vanha silta 208
 Äggskärin luotsitupa 223

Rautatieasemat ja -miljööt

Andersbölen seisake 238
 Espoon rautatieasema 28

Hinthaaan seisake 238
 Huopalahden rautatieasema 53
 Inkoon asema 97
 Jokelan rautatieasema 317
 Järvenpään rautatieasema 119
 Kauklahten asema 23
 Kauniaisten rautatieasema 127
 Kelan (Käla) pysäkki 287
 Keravan asemanseutu 133
 Keravan rautatieasema 133
 Kirkkonummen rautatieasema 147
 Kirkniemen (Lohja) rautatieasema 172
 Korson rautatieasema 333
 Lohjan rautatieasema 182
 Malmin vanha rautatieasema 57
 Nikkilän rautatieasema 277
 Norrveckosken rautatieasema 238
 Nummelan asema 342
 Ojakkalan rautatieasema 346
 Otalammen rautatieasema 346
 Oulunkylän rautatieasema 53
 Pitäjänmäen rautatieasema 53
 Porvoon rautatieasema 245
 Päivölän vanha asema 113
 Rajamäen rautatieasema 201
 Ratavartijan mökki Jorvaksessa 153
 Röykän rautatieasema 197
 Selin rautatievahtitupa 351
 Selin seisake 351
 Siuntion rautatieasema 299
 Tikkurilan vanha rautatieasema 331
 Tähtelän rautatieasema 109

Kohdetta ei luokitella

Hyrylän kasarmialue 309
 Kauklahti 23
 Kerkkoo (Kerko) 249
 Käringsholmen 270
 Mölandet 258

Norrkullalandet	260
Nummelan asemanseutu	342
Ojakkalan asemanseutu	346
Opanholmen	261
Otalammen asemanseutu	346
Oxholmen	261
Ryssholmen	270
Sandholmen	270
Siuntion asemanseutu	299
Soukanniemen kärjen muistomerkki	12
Stora Bergholmen	269
Stora Korpholmen	261
Söderkullalandet	260
Takvedaholmen	271

HENKILÖHAKEMISTO

Aalto, Alvar, arkkitehti 31, 72
Aalto, Arvo, arkkitehti 260
Aaltonen, Emil, tehtailija 190
Aarnio, J.A., rakennusmestari 308
Achilles, Bertha, kauppias 72
Achilles, Fritz, kauppias 72
Ackté, Aino, opperalaulaja 62
Adlercreutz, Carl Johan, kenraali 241, 334
Adlercreutz, Henrik, kartanonomistaja 238
Adlercreutz, Carl Henrik, laamanni 300
Adolf Fredrik, kuningas 226
Adolphsson, Gustaf, rakennusmestari 104
Ahlgren, C., insinööriluutnantti 58
Ahlman, Einar, toimitusjohtaja 237
Aho, Juhani, kirjailija 120, 142, 214
Ahrenberg, Johan Jakob (Jac.), arkkitehti 51
Albrecht Mecklenburgilainen, kuningas 244, 271
Aleksanteri I, keisari 189
Aleksanteri II, keisari 41, 79
Aleksanteri III, keisari 12
Almark, Ivar, arkkitehti 113
Aminoff, Berndt, arkkitehti 303
Anderson, Amos, vuorineuvos 51
Andersson, K.F., rakennusmestari 15
Appelberg, Karl, intendentti 160
arkkitehtitoimisto Borg-Sirén-Åberg 27
arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenberg 152, 303
arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarinen 15, 41, 66, 74, 160
arkkitehtitoimisto Jung & Fabritius 35, 68
arkkitehtitoimisto Kiseleff & Heikel 269
arkkitehtitoimisto Malmström & Tikkanen 12
arkkitehtitoimisto Nyström-Petrelus-Penttilä 66
arkkitehtitoimisto Paatela & Paatela 182
arkkitehtitoimisto Taucher & Cajanus 22
Armfelt, Carl, arkkitehti 208
Aspelin, Bruno, taiteilija 268
Aspelin, Gunnar, arkkitehti 317

Aspelin, Waldemar, arkkitehti 15, 22, 41, 66, 71, 76, 128, 129, 146, 163, 245, 287, 312
Backmann, J.C., johtajaopettaja 176
Baumgartner, Leonard, vuorineuvos 237
Bengts, Carl, taidemaalari 128
Bensow, Wilhelm, kauppaneuvos 129
Bergroth, Edvin Leonard, vuorineuvos 18
Berner, Samuel, arkkitehti 152
Bjelastotsky, Karl Mihael, everstiluutnantti 313
Björk, Paavo, rakennusmestari 152
Björkenheim, Håkon, arkkitehti 268
Björkenheim, Lars Magnus, vuorineuvos 314
Björkenheim, Robert, ruukinpatruuna 87
Björklund, Uno, konsuli 66
Björkman, Bertel, johtaja 28
Björnberg, Ricardo, arkkitehti 160, 245
Blom, Berndt, arkkitehti 42
Blomstedt, Aulis, arkkitehti 122
Blomstedt, Rafael, arkkitehti 198
Blomstedt, Väinö, taidemaalari 160
Boije, Constantin, maallikkosaarnaaja 247
Boman, August, arkkitehti 180
Bonsdorff von, Johan Garbriel, vapaaherra 57
Borg, H., metsänhoitaja 147
Borgström, Georg, agronomi 76
Borgström, Henrik, kauppaneuvos 62
Borgström, Johan nuorempi, tilanomistaja 233
Borgström, Johan, lehtori 233
Borgström, Leonard, professori 268
Born von, Johan August, senaattori 241
Bremer, Victor Zebor, ruukinpatruuna 324
Broberg, F.I., tukkukauppias 346
Broberg, K.T., pastori 270
Bruce de, Anders, maaherra 317
Brunila, Birger, arkkitehti 51, 57, 182, 240, 324
Bryggman, Erik, arkkitehti 233
Bäck, O.B., panimomestari 108
Cajanus, Gösta, arkkitehti 108, 172
Calonius, Frans Ludvig, arkkitehti 51
Carlstedt, Birger, taidemaalari 18

- Carlstedt, Johan Wilhelm, johtaja 18
 Carsten, Konstantin, arkkitehti 240
 Cawén, Alfred, arkkitehti 247
 Chiewitz, Gerg Theodor Policron, arkkitehti 41
 Chmielewski, Paul, tehtailija 317
 Clasen, F.L., taidemaalari 33
 Clason, Isak Gustaf, arkkitehti 41
 Collan, Karl, säveltäjä 39
 Cooper, Edward, insinööri 119
 Costiander, Malakias, opettaja 198
 Cronstedt, Carl Olof, amiraali 61
 Dahl, Eva 120
 Dahl, Nils, johtaja 120
 Dahlberg, K.A.S., kartanonomistaja 172
 Dalström, Anders Hampus, arkkitehti 41
 Decker, Theodor, arkkitehti 62, 76, 277
 Degerth, J.S., tilanomistaja 289, 297
 Durchman, Oskar Viktor, apteekkari 165
 Edelfelt, Albert, taidemaalari 30, 241, 244
 Edelfelt, Carl Albert, arkkitehti 119, 331
 Edlund, Gustaf Wilhelm, kirjakauppias 58
 Ehrensvärd, Augustin, sotamarsalkka 59, 61, 77, 79, 172
 Ekelund, Hilding, arkkitehti 128, 237, 282
 Ekholm, J.W., puutarhamestari 97
 Eklund, Jarl, arkkitehti 28, 35, 41, 74, 143, 146, 163, 189, 271, 334
 Eklund, Runar, arkkitehti 95
 Eklöf, August, kauppaneuvos 209, 233, 241
 Elfving, Hemming Alarik, tehtailija 153
 Elo, Arvo, rakennusmestari 308
 Enckell, Carl, ministeri 269
 Enckell, Gösta, taidemaalari 119
 Enckell, Magnus, taidemaalari 30
 Engel, Carl Ludvig, arkkitehti 41, 61, 218, 240, 245, 301, 313, 324
 Eriksson, Arnold, arkkitehti 315
 Erko, Juhana Heikki, runoilija 309
 Ervi, Aarne, arkkitehti 35, 61, 180, 201, 313, 346
 Eskilson Hannula, Erik 312
 Essen von, Georg Didrik, eversti 72
 Etter von, Sebastian Albrekt, kenraali 241
 Fabritius, J., arkkitehti 331
 Fersen von, Fredrik Axel, sotamarsalkka 209
 Finell, Matti, arkkitehti 12, 331
 Finnilä, Runar, arkkitehti 53
 Fleming, Claes, amiraali 287
 Fleming, Erik, valtaneuvos 297, 299
 Flinckenberg, Einar, arkkitehti 260
 Forselles af, Arthur Edvard, professori 160
 Forsius, Johannes Martini, kirkkoherra 289
 Forsström, Karl, merikapteeni 172
 Frankenhaeuser, Carl, arkkitehti 230
 Franzén, G.A., ruukkutehtailija 109
 Fredriksson, F.W., pastori 298
 Frelander, Max, arkkitehti 61,
 Freymann von, Ernst, insinööri 35
 Frosterus, Sigurd, arkkitehti 12, 51, 233
 Frölander-Ulf, David, arkkitehti 15, 68, 129
 Furuhielm, Enok Hjalmar, vuori-intendentti 66
 Gabrielsson, A., kauppias 147
 Gallen-Kallela, Akseli, taidemaalari 31, 33, 133
 Gauffin, Arhur, arkkitehti 129, 260
 Geitlin, Gabriel, kirkkoherra 12
 Geitlin, Johan (Nanne), rehtori 12
 Gesellius, Herman, arkkitehti 160, 163
 Gessler, F. T., insinööri 58
 Gottkamp, Walter Fredrik, arkkitehti 308
 Granholm, Bruno, arkkitehti 23, 28, 53, 97, 108, 109, 128, 133, 147, 197, 201, 287, 299, 317, 333, 342, 346
 Granholm, Florentin, arkkitehti 48, 134, 146
 Granstedt, Anders Fredrick, arkkitehti 51, 287, 329
 Granstedt, Pehr, arkkitehti 27, 51, 59, 61, 245, 334
 Gripenberg, Mauritz, arkkitehti 33
 Gripenberg, Ole, arkkitehti 104, 108, 269
 Gripenberg, Sebastian, arkkitehti 66, 197, 314
 Grummer, Franz, puutarhuri 153
 Grönbärj, Herman, rakennusmestari 180
 Grönroos, Johan, saventalaja 309, 312
 Gutofsky von, Gustav, everstilutnantti 62

- Gyldén, Carl Wilhelm, valtioneuvos 48
 Gyldenär, Johan, majuri 31
 Haga, August, rakennusmestari 289
 Halonen, Antti, taiteilija 309
 Halonen, Pekka, taiteilija 309, 312, 314
 Hammar, Josef, kaivosmies 31, 42
 Hanell, Edvard, tullinhoitaja 12
 Hansson, Olof, arkkitehti 27, 152, 297
 Hanstén, Lauri Erik, arkkitehti 134, 277
 Harjuvaara, Tyyne Walfrid, sahanomistaja 120
 Harmia, Hugo, arkkitehti 87
 Hartwall, Erik, insinööri 269
 Hausen von, Werner, taiteilija 127
 Heikel, Axel Olai, kansatieteilijä 51
 Heikel, Elia, rakennusmestari 51, 127, 317
 Heikel, Ivar August, professori 18
 Heimbürger, Walter, raatimies 261
 Helander, Vilhelm, arkkitehti 271
 Helin, Henrik, arkkitehti 327, 331
 Helle, Edvard, rakennusmestari 346
 Hellström, Thure, arkkitehti 57, 333
 Helsingius, Gustaf Adolf, hovineuvos 183
 Henrikinpoika (Hästesko), Jaakko 300
 Hernberg, Hanna, kansanopiston perustaja 342
 Hisinger, Johan Wilhelm, valtioneuvos 334
 Hjelt, K.J.K., rakennusmestari 297
 Hjelt, Otto, viinikauppias 133
 Holm, Karl, tohtori 261
 Holmberg, Herman, tulitikkutehtailija 189
 Holsti, Hugo, professori 261
 Hornborg, Axel, sahanomistaja 172
 Hougberg, Sven, kartanonomistaja 240
 Huttunen, Erkki, arkkitehti 35, 201, 270, 333, 342
 Härleman, Carl, arkkitehti 79
 Höijer, Karl Theodor, arkkitehti 18, 58, 241, 329, 333
 Härö, Merja, arkkitehti 297
 Ignatius, Carl Robert, kassanhoitaja 51
 Jansson, Tove, kirjailija 223, 226
 Johansson, Johan, rakennusmestari 297
 Julin von, Jacob, vuorineuvos 268
 Jung, Bertel, arkkitehti 127
 Junghans, Constantin, liikemies 129
 Juselius, Allan, pankinjohtaja 233
 Juslén, Gösta, arkkitehti 66, 334
 Juslin, A.W., johtaja 101
 Jägerhorn, Carl Johan, valtioneuvos 298
 Jägerroos, Georg, arkkitehti 128
 Jägerskjöld, Karl Johan, kenraalimajuri 35
 Jäntti, Toivo, arkkitehti 315
 Järnefelt, Arvid, kirjailija 176
 Järnefelt, Eero, taidemaalari 122
 Kaartinen, Heikki, rakennusmestari 39
 Kabanov, Sergei, varuskunnan päällikkö 146, 288
 Kairamo, Erkki, arkkitehti 309
 Kaisko, Paul, johtaja 119
 Kajanus, Gösta, arkkitehti 270
 Kajanus, Robert, säveltäjä 138
 Kallio, Oiva, arkkitehti 35, 68, 153, 180, 258
 Kallio, Veikko, arkkitehti 190
 Karamzin, Aurora, yhteiskunnallinen vaikuttaja 41
 Karstén, Walter, apteekkari 74
 Karvonen, Juho Jaakko, tohtori 18
 Kavaleff, Jacob, maanviljelysneuvos 54
 Kihlman (myöh. Kairamo), Oswald, professori 15
 Kihlman, Alfred, koulu-, liike- ja valtiopäivämies 15
 Kihlman, Lorenzo, lakimies 15
 Kiseleff, Constantin, arkkitehti 31, 77, 163
 Kiseleff, Feodor, kauppaneuvos 31, 163
 Kiseleff, Nikolai, kauppaneuvos 163
 Kivi, Aleksis, kirjailija 198, 201, 203, 299, 300, 301, 312
 Kjell, K.M., pormestari 298
 Kjöllnerfeldt (o.s. Sinebrychoff), Anna 208
 Kjöllnerfeldt, E.A., kollegioasessori 208
 Koch, Elisabeth, puutarhasuunnittelija 51, 57, 61
 Kokko, Niilo, arkkitehti 260
 Kolster, Rudolf, insinööri 58
 Korkman, Åge, insinööri 153
 Kraemer von, Oscar, amiraali 12

- Kranck, Ernst Albin, arkkitehti 279, 312, 313, 314
 Kreuger, Ragnar, teollisuusneuvos 92
 Krogius, Paul, piispa 245
 Krohn, Ilmari, säveltäjä 214
 Kronqvist, Jacob, sahan omistaja 176
 Krook, K.F., kapteeni 240
 Kråkström, Erik, arkkitehti 35, 277
 Kustaa III, kuningas 92, 97, 142, 329
 Kustaa Vaasa, kuningas 54, 58, 287
 Lagerborg-Stenius, Signe, arkkitehti 53, 264
 Lagus, Hugo, biologi 183
 Lagus, Jacob Johan Wilhelm, professori 180
 Laiho, Ola, arkkitehti 180
 Laine, Edvin, ohjaaja 272
 Laine, Yrjö, arkkitehti 33, 122
 Landen, Abel, pankinjohtaja 15, 18
 Lanner, C.J., sotakamreeri 299
 Larsson Mälare, Anders, linnoitusarkkitehti 300
 Launis, Ilmari, arkkitehti 209
 Leidenius, Albert, arkkitehti 180, 182, 287
 Leistén, Veikko, arkkitehti 35, 160
 Lekman, Vilho, rakennusmestari 127, 160
 Lemström, Carl Johan, nimismies 109
 Leppälä, A.J., lasitehtailija 312
 Lewin, Carl Axel, tehtailija 240, 244
 Liipola, Yrjö, kuvanveistäjä 128
 Lilius, Hugo, insinööri 22
 Liljelund, puutarhuri 153
 Liljequist, Bertel, arkkitehti 41, 95, 113, 237
 Lindahl, Karl, arkkitehti 12, 15, 127, 128, 143, 233, 271, 317
 Lindberg, Björn, taimiston omistaja 182
 Lindberg, Carolus, arkkitehti 129
 Lindberg, Hugo, arkkitehti 134, 342
 Lindberg, Sextus Otto, professori 182
 Linder, Magnus, ruukinpatruuna 180, 329
 Lindfors, A.I., kauppaneuvos 23
 Lindfors, Antoinette 76
 Lindfors, Eva, lastenkodin perustaja 237
 Lindgren, Armas, arkkitehti 27, 41, 160, 163, 233, 241, 269, 329
 Lindh, Daniel, lehtori 233
 Lindqvist, Selim Arvid, arkkitehti 72, 74
 Lindqvist, Felix, rakennusmestari 133
 Lindroos, Elma, arkkitehti 35, 58, 317
 Lindroos, Erik, arkkitehti 35
 Lindroos, Hjalmar, rakennusmestari 163
 Lindstedt, Emil, rakennusmestari 127
 Linsén, Wilhelm, Intendentinkonttorin sihteerä 76
 Lohrmann, Ernst Berhard, arkkitehti 189, 218
 Luoma, Uno, johtaja 180
 Luther, E.V., kauppias 96
 Lybeck, Marita, keraamikko 127
 Lybeck, Mikael, kirjailija 127
 Lüscher, Fritz, arkkitehti 72
 Löfberg (Taiga), Martti (Marton), kirjailija 119
 Löfving, Stefan (Tapani), sissipäällikkö 236
 Lönn, Wivi, arkkitehti 18
 Lönnqvist, A., rakennusmestari 245
 Lönnqvist, Charlotta 300
 Maller, L., arkkitehti 226
 Malmström, Karl, arkkitehti 58
 Mannerheim, Carl Gustaf Emil, marsalkka 172
 Matrosov, Nikolai, kauppaneuvos 15
 Mellin, Axel Gustaf, vapaaherra 245
 Michelsson, Niilo, rakennusmestari 127
 Mickwitz, Alexander, insinööri 270
 Mieritz, Frithiof, arkkitehti 18, 51, 313
 Mitranoff, Roman, kauppias 104
 Mittrofanow, Georg, insinööri 258
 Munsterhjelm, Anders Lorentz, everstiluutnantti 331
 Muoniovaara, Eliel, arkkitehti 261
 Muoniovaara, Manne, insinööri, rakennusneuvos 261
 Myrberg, Arthur, kartanonomistaja 22
 Möllersvärd, Carl Alexander, maaherra 189
 Möllersvärd, Ulrika (Ulla) 189
 Mörne, Arvid, runoilija 127
 Mörne, Axel, arkkitehti 152, 313
 Mörne, Signe 127

- Nandelstadth von, Oscar, hammaslääkäri 261
Nandelstadth von, Rupert, insinööri 260
Neuman, Hugo, ratainsinööri 68
Nieminen, Merja, arkkitehti 271
Nissin, Alex, kauppias 48
Nordberg, August, arkkitehti 269
Nordberg (Nordenskiöld), Magnus Otto, kartanonomistaja 258
Nordenskiöld, Adof Erik, tutkimusmatkailija 190
Nordenskiöld, Adolf Gustaf, linnoitusupseeri 190
Nordenskiöld, Carl Fredrik, eversti 271
Nordman, Petrus, tohtori 269
Nordqvist, E., rakennusmestari 166
Nordström, G., rakennusmestari 260
Noschis, Wilhelm, ravintoloitsija 129
Nyberg, Albert, arkkitehti 15, 152
Nyberg, Alfred, salaneuvos 15
Nyberg, Bernt, lehtori 223
Nyberg, Carl Peter, sotaneuvos 120
Nyberg, G.G., eversti 313
Nübuhr, Carsten, rakennusmestari 244
Nylander, Knut, arkkitehti 317
Nylund, Felix, kuvanveistäjä 128
Nystén, Alarik, pankinjohtaja 261
Nystén, Lars Olof, sotakomissaari 315
Nyström, Gustaf, arkkitehti 41, 51, 244, 261
Nyström, Usko, arkkitehti 122
Nyykrä, Matilda 208
Olander, Erik, kartanonomistaja 314
Olin, Naemi, puheenjohtaja 182
Olsson, Paul, puutarha- ja maisema-arkkitehti 18, 22, 23, 27, 31, 41, 66, 68, 71, 74, 129, 143, 237, 245, 282, 308, 312
Olsson, Svante, puutarha- ja maisema-arkkitehti 180, 197, 329
Ottelin, Carl Gustaf, piispa 247
Paalanen, Martti, arkkitehti 312
Paasikivi, Annikki, arkkitehti 182
Paasikivi, Juho Kusti, presidentti 134
Paatela, Jussi, arkkitehti 120, 122, 198
Paatela, Toivo, arkkitehti 122
Paatela, Veli, arkkitehti 57
Pacius, Fredrik, säveltäjä 39
Palmqvist, Wäinö Gustaf, arkkitehti 22, 23, 122, 134
Paloheimo, Karl Alfred, vuorineuvos 122, 313
Paqvalén, Bertil 127
Pankakoski, Jorma, arkkitehti 309
Pelander, Alexander, tehtailija 128
Peltonen, Jalmari, arkkitehti 122, 331
Penttilä, Vilho, arkkitehti 59,
Pernaja, Antero, arkkitehti 57, 76, 201, 327
Pietilä, Raili, arkkitehti 223
Pietilä, Reima, arkkitehti 223
Pietilä, Tuulikki, taidegraafikko 223
Pont de, G.V., luutnantti 163
Qvanten von, Hugo, kartanonomistaja 190
Ramsay, Anders Henrik, maaherra 22
Rancken, Arne Wilhelm, arkkitehti 277, 342
Ratia, Armi, yrittäjä 237
Ratia, Viljo, yrittäjä 237
Reiman, Mathias, puuseppä 299
Reitz, Lauri, rakennusmestari 258
Renqvist, Alvar, johtaja 160
Reuter, Jonatan, professori 142
Reuterholm, Esbjörn Christian, hovimarsalkka 297
Rinne, Juhani, arkeologi 139
Roos, Rafael, valokuvaaja 270
Rosenberg, A., rakennusmestari 104
Rosenlew, Walter, pankinjohtaja 72
Rosvall, Fabian Casimir, majuri 62
Routio, rakennusmestari 346
Ruin, Hans, professori 108
Ruin, Waldemar, rehtori 108
Runeberg, Björn, insinööri 71
Runeberg, Johan Ludvig, runoilija 233
Saarema, Pekka, arkkitehti 317
Saarinen, Eliel, arkkitehti 15, 30, 71, 74, 127, 138, 147, 160
Saarinen, Loja, taiteilija 127
Sadeniemi (Sadenius), Yrjö, arkkitehti 198, 201, 308, 314

- Sailo, Alpo, kuvanveistäjä 128
 Salervo, Toivo, arkkitehti 203
 Salmio-Toiviainen, Tarja, arkkitehti 35, 71
 Salo, Oskar, näyttelijä 42
 Saurén, Konstantin, valtioneuvos 28
 Schalin, Bengt, puutarha-arkkitehti 35, 39, 48, 53, 68, 122, 143, 152, 153, 160, 245, 346
 Schauman, Eugen, fennomaani 261
 Schauman, Ossian, professori 39, 269
 Schjerfbeck, Magnus, arkkitehti 72, 197, 201
 Schnitt, Gustav, lääkintäeversti 204
 Schroderus, Eino, arkkitehti 74, 272
 Schroderus, Lauri, apteekkari 74
 Schulten af, August, vapaaherra 71
 Schultén af, Marius, arkkitehti 61, 143, 244
 Schultz, J.F., rakennusmestari 104, 180
 Schwalbe, Arthur, tilanomistaja 104
 Schybergson, Emil, pankinjohtaja 260, 270
 Schybergson, Magnus Gottfrid, professori 269
 Sederholm, Johan, kauppaneuvos 61, 329
 Sederholm, Theodor, senaatin virkamies 313
 Segerstråle, Ellen, arkkitehti 12
 Selin, Knut, insinööri 15, 23
 Settergren, John, arkkitehti 30, 68
 Sibelius, Aino 122
 Sibelius, Jean, säveltäjä 120, 133, 160 314
 Siikonen, Heikki, rakennusmestari 87, 119, 182, 198, 208, 237, 249, 308, 313, 314
 Siikonen, Väinö, rakennusmestari 189
 Sik, Isak, kaivosmies 31
 Silfverhjelm, Erik, kenraali 287
 Sillanpää, Miina, ministeri 268, 299
 Silvius, E.J., kauppias 165
 Simberg, Kurt, arkkitehti 35, 260
 Sinebrychoff, Nicolas, panimon omistaja 18
 Sirén, Johan Sigfrid, arkkitehti 97, 215,
 Sirenus, Sigfrid, teologi 201
 Sittow, Michael, taidemaalari 299
 Sjöström, Einar, arkkitehti 79
 Sjöström, Frans Anatole, arkkitehti 48
 Skogström, Johan Walfrid, puutarhuri 23, 39, 68, 163
 Soinne, Sakari, lukkari 313
 Soldan-Brofeldt, Venny, taidemaalari 120, 142, 214
 Sonck, Lars, arkkitehti 18, 30, 31, 42, 72, 92, 119, 120, 122, 127, 128, 260, 264, 317
 Sortta, Olavi, arkkitehti 68
 Sourander, Gustaf, valtioneuvos 313
 Spoo, Axel, agronomi 146
 Standertskjöld, Elvira, vapaaherratar 33
 Stenbäck, Josef, arkkitehti 223
 Stenius, Gunnar, arkkitehti 39, 246
 Stenvall, Albert, räätäli 309
 Stenvall, Ernst Johan, räätälimestari 201
 Stenvall, Juhani 203
 Stierncreutz, Alexis, arkkitehti 35, 72
 Stigell, Anna-Lisa, arkkitehti 97, 236
 Stockmann, Frans Georg, apulaisjohtaja 128
 Stockmann, Karl, kauppaneuvos 72
 Strandberg, G., rakennusmestari 238
 Strengell, Gustaf, arkkitehti 51, 128, 260
 Strömberg, Gottfrid, insinööri 269, 272
 Ståhlberg, Kaarlo Juho, presidentti 68
 Succo, Alfred, muusikko 42
 Sundberg, Alexander, kauppias 264
 Sundberg, H.V., kartanonomistaja 152
 Sundberg, K., rakennusmestari 133
 Suurla, Maija, arkkitehti 260, 261
 Svensson, Emil, rakennusmestari 331
 Swertschkoff, Dimitri, everstiluutnantti 176
 Talas, Onni, ministeri 39
 Tallgren, Henrik, insinöörikapteeni 264
 Taucher, Gunnar, arkkitehti 51, 53, 57, 58, 279
 Tavaststjerna, Alarik, arkkitehti 127, 128
 Tersmeden, Karl, amiraali 22
 Teräsvirta, Einari, arkkitehti 201
 Thomé, Ivar, arkkitehti 180
 Thomé, John Kristian, pankkiiri 261
 Thomé, Valter, arkkitehti 18, 160, 180, 308
 Thurman, Janne, pankinjohtaja 129
 Tikkanen, Robert, arkkitehti 66, 71

- Tirkkonen, Theodor, tehtailija 143
 Tobiesen von, Fredrik Paul Johannes, eversti 72
 Toiviainen, Esko, arkkitehti 35
 Toivio, Väinö, arkkitehti 27
 Tolpo, Axel Gabriel, valtiopäivämies 346
 Tolpo, Axel Magnus, kirkonrakentaja 313
 Tolpo, Mårten (Martti), kirkonrakentaja 104, 152, 198
 Tomasson, Tomas, kivenhakkaaja 297, 299
 Topelius, Zachris (Sakari), kirjailija 76, 223, 270
 Tott, Åke, sotapäällikkö 172
 Tuukkanen, Väinö, arkkitehti 57
 Törnroos, Knut, toimitusjohtaja 27
 Ullberg, Uno, arkkitehti 27
 Ungern-Sternberg von, E., paroni 182
 Uschkoff, Konstantin, nimineuvos 309
 Uusikylä, Aarne, johtaja 68
 Waenerberg, Carl, merikapteeni 270
 Wahlberg von, Ferdinand, valtioneuvos 165
 Wallberg, Hugo, konsuli 96
 Walléen, Carl Johan, senaattori 41
 Wallenius, Gösta, palomestari 72
 Wallin, Gustaf, apteekkari 72
 Waltari, Mika, kirjailija 208
 Wasastjerna, Georg, arkkitehti 77
 Wasastjerna, Helena 160
 Wasastjerna, Ivar 160
 Wasastjerna, Knut, arkkitehti 30
 Wasenius, Gustaf Otto, kauppaneuvos 58
 Vaskinen, Eero, arkkitehti 48
 Westerlund, J., rakennusmestari 312
 Westerlund, R.E., kauppias 160
 Westermarck, Bjarne, maanviljelysneuvos 119, 122
 Wiik, Jean, arkkitehti 12, 27, 152, 180, 189, 312
 Wiksten, Anders Ismael, pankinjohtaja 39
 Vilamo, Oskari, rakennusmestari 268
 Vilén, Albert, konsuli 260
 Wilkuna, Kyösti, kirjailija 153
 Willberg, Waldemar (Atte), arkkitehti 97, 129
 Winberg, Arved, kompassintekijä 258
 Virta, F.A., rakennusmestari 182
 Virtanen, Artturi Ilmari, professori 269, 271
 Wolzenburg, Adolf, kylpylän omistaja 342
 Wolzenburg, Lydia, kylpylän omistaja 342
 Wrangel, Carl Henrik, sotamarsalkka 297
 Wrede, August, vapaaherra 297
 Wrede, Karl August, arkkitehti 18, 66, 331
 Wright von, veljekset Ferdinand, Magnus ja Wilhelm, taiteilijoita 208
 Wuorio, Salomo, koristemaalari 66
 Vähäkallio-Hirvelä, Heidi, arkkitehti 309
 Vähäkallio, Väinö, arkkitehti 35, 41, 87, 128, 313
 Välikangas, Ilmari, professori 261
 Välikangas, Martti, arkkitehti 68
 Zilliacus, Konni, kirjailija 314
 Zilliacus, Arvid, liikemies 12
 Åberg, Hjalmar, arkkitehti 15, 39, 197
 Åberg, Urho, arkkitehti 329
 Åkerblom, Matti, mestarirakentaja 198
 Åström, J.H., kapteeni 120
 Öfverlund, Albin, sellisti 261

KUVALUETTELO

Espoo

Villa Carlstedt. Kuva Arkkitehtuurimuseo. 18

Vasikkasaari (Kalvholmen), Heikelin huvila. Kuva Espoon kaupunginmuseo / Erkki Härö. 18

Villa Koli. Kuva Arkkitehtuurimuseo. 18

Korsnäs. Kuva Espoon kaupunginmuseo / Erkki Härö. 5.28

Kilon kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 31

Histan kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 33

Villa Dalby (Dahlby). Kuva Museovirasto. 39

Hanabäck. Kuva Espoon kaupunginmuseo / Daniel Nyblin. 39

Helsinki

Haltialan kartano, vanha päärakennus. Kuva Helsingin kaupunginmuseo. 54

Villingin kartano. Kuva Helsingin kaupunginmuseo / Kari Hakli. 66

Oivala. Kuva Suomen Arkkitehtiliitto / Pirjo Pekkarinen-Kanerva. 68

Santahamina, Kadettikoulun päärakennus. Kuva Puolustusvoimat / Jarno Riipinen. 68

Inkoo

Gripans. Kuva Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo / Mikko Härö. 108.

Järvenpää

Harjuvaaran huvila. Kuva Järvenpään kaupunki, kaavoitus ja mittaus. 120

Haarajoen mylly ja Lemmenlaakso, Villa Betania. Kuva Järvenpään kaupunki, kaavoitus ja mittaus. 120

Kauniainen

Villa Reire, Kuva Kauniaisten kaupunki. 127

Helkavuori. Kuva Kauniaisten kaupunki. 128

Yrjö Liipolan ateljee, Kuva Kauniaisten kaupunki. 128

Kerava

Keravan nuorisovankila: Kuva Lauri Putkonen. 134

Kirkkonummi

Robert Kajanuksen sauna. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 138

Robert Kajanuksen huvila. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 5.138

Strömsbyn kartano. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 143

Rilax gård. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 143

Hirsalan kartano, vanha päärakennus. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 146

Biskopsbölen kartano. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 146

Bergstadin kulttuurimaisema ja Värbyn kylä, Bergstadin vanha rakennus. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 146

Volsin kartano, vanha päärakennus. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 152

Kurkin kartano. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 152

Hvittorp. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 160

Västerkullan kartano. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 163

Tampajan kartano. Kuva Kirkkonummen kunta, kulttuuripalvelut, kotiseutuarkisto. 166

Lohja

Kyrkstadin kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 172

Gerknäsén (Kirkniemen) kartano. Kuva Arkkitehtuurimuseo. 172

Ojamon kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 176

Mäntsälä

Mäntsälän kartano (Karlsberg). Kuva Emil Aaltosen museo. 189

Ylikartano. Kuva Marjut Jokinen/Kartanomatkat. 190

Pornainen

Laukkosen kartano. Kuva Anne Malve. 208

Lahan kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 209

Suvirannta. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 214

Porvoo

Tolkkisten teollisuusympäristö. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 233

Åbyn kartano. Kuva Porvoon museo / Hjalmar Lindfors. 237

Drägsbyn (Treksilä) kartano. Kuva Museovirasto. 240

Villa Sjököulla. Kuva Porvoon museo. 241

Stensbölen kartano. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 245

Illby gård (Ilolan kartano). Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 247

Sipoo

Östersundomin kartano. Kuva Sipoon kunta. 76

Hitän kartano, palanut päärakennus. Kuva Museovirasto. 270

Norrkullan kartano. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 264

Löparön kartano. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 264

Nevaksen kartano. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 272

Tuusula

Johannisbergin kartano. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 308

Vantaa

Nissbackan kartano, palanut päärakennus. Kuva Vantaan kaupunginmuseo. 329,

Linnaishärd (Linnaisten kartano). Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 324

Königstedtin kartano. Kuva Lehtikuva Oy/Valtioneuvoston kanslia. 334

Westerkullan (Västerkulla) kartano ja Länsimäen linnoituslaitteet. Kuva Uudenmaan ELY-keskus / Petri Kangassalo. 334

Vihti

Palojärven Pohjatalo. Kuva Museovirasto / Gabriel Nikander, Karl-Gustav Hedberg, Heikki Sysimetsä, Ragna Nikander-Ahlbäck, Antti Rantanen. 342

Kopun kartano. Kuva Museovirasto. 342

Täysihoitola Luontola. Kuva Museovirasto. 342

Kotkaniemen kartano. Kuva Museovirasto, Pekka Kyytiäinen. 346

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut julkaisut

Alanen, Timo. Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805. *Konungens kartverk från Finland*. SKS 1989.

Alanko, Marja. Hyvinkään kulttuuriympäristön historiallinen kuvaus. Hyvinkään kaupunki 1985.

Arabia: keramiikka, taide, teollisuus. Päätoim. Marianne Aav, toim. Eeva Viljanen. Designmuseo 2009.

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö 2. Ympäristöministeriö 1993.

Backman, Sigbritt. Kirkkonummen rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. *Byggnadskultur och kulturlandskap i Kyrkslätt*. Kirkkonummi 1992.

Enbom, Sten. Sipoon historian vaiheita: entisajoista nykypäivään. *Sibbo hembygdsforskningförening* 2005.

Eskola, Amanda. Vantaan moderni rakennuskulttuuri 1930–1979: inventointiraportti. Vantaan kaupunginmuseo 2002.

Espoon historiallinen tieverkko: arkisto- ja kirjallisuus-selvitys. Toim. Mikko Härö. Espoon kaupunkisuunnitteluvirasto 1983.

Espoon kaupunkipolut: Espoon keskus. Toim. Pauli Saloranta. Espoon kaupunki 2005.

Espoon kaupunkipolut: Espoonlahti. Toim. Pauli Saloranta. Espoon kaupunki 2005.

Espoon kaupunkipolut: Leppävaara. Toim. Pauli Saloranta. Espoon kaupunki 2005.

Espoon kaupunkipolut: Matinkylä–Olari. Toim. Pauli Saloranta. Espoon kaupunki 2005.

Espoon kaupunkipolut: Tapiola. Toim. Pauli Saloranta. Espoon kaupunki 2006.

Espoon muinaismuistot 1: Esihistoriallisen ajan muinaisjäännökset. Espoon kaupunginmuseo 1986.

Espoon muinaismuistot 2: Historiallisen ajan muinaisjäännökset. Espoon kaupunginmuseo 1986.

Fillariopas: Kuninkaantie. Genimap 2003.

Gardberg, C.J. Suomen kartanoita. Otava 1989.

Hautamäki, Ranja. Espoon kartanopuistot: historian ja nykytilan inventointi vuodelta 2000.

Espoon kaupunki 2001.

Hautamäki, Ranja. Träskända: historiallinen selvitys ja kunnostuksen yleissuunnitelma. Espoon kaupunki 2002.

Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön. Toim. Tuuli Kivi. Helsingin kaupunki 1995

Helsingin saariston ja merialueen osayleiskaava, liite 1.9: Helsingin saariston rakennetun ympäristön suojelu. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1989.

Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. Helsingin seutukaavaliitto 1986.

Helsingin seudun vanhat kaivokset ja louhokset. Toim. B. Saltikoff, I. Laitakari, K. A. Kinnunen ja P. Oivanen. Geologian tutkimuskeskus 1994.

Helsingin yleiskaava 1992: luonnos. Lähtökohdat: rakennetun ympäristön suojelu. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1990.

Helsinki, esikaupunkialueiden yleiskaava, rakennetun ympäristön suojelu. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1978.

Helsinki, yleiskaavaehdotus 1972, suojelukohteet. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1972.

Helsinki ympäristöineen. Toim. Jussi Ilanen, Geodata 2000.

Holmroos, Antti. Väylien varsilta. Ulkosaariyhdistys 2003.

Hortus Fennicus: Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry. Helsinki 2001.

Hovi-Wasastjerna, Päivi. Vitträskin villat: huvilakulttuuria ja taiteilijaelämää 1900-luvun alussa. Vammalan kirjapaino 2005

Hurri, Olavi. Työn ja aatteen talot: Työväentalojen historiaa Uudellamaalla. Uudenmaan Sosialidemokraattinen piiri 1997.

Härö, Erkki. Espoon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. *Byggnadskulturen och kulturlandskapet i Esbo*. Espoon kaupunginmuseo, täydennetty painos 1991.

Härö, Mikko. Lätisen Uudenmaan rakennusten ja maiseman kulttuurihistoriallinen inventointi. Lätisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1993. Härö, Mikko. Kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö. Tuusulan kunta 1988.

Ilonen, Arvi. Arkkitehtuuriopas: Helsinki, Espoo, Kauniaisten, Vantaa. 3. uud. p. Otava, 2009.

Itä-Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys (RAKU). Toim. Katariina Ockenström. Porvoo 2007.

Jansson Henrik, Raatikainen Katja. Vallisaaren ja Kaunissaaren alueen hoitosuunnitelma. Metsähallitus 2008.

Jäppinen, Jussi. Järvenpää: kartanosta kaupungiksi. Järvenpään kaupunki 1991.

Järvenpään kulttuuriympäristön hoitosuunnitelma (I vaihe). Järvenpään kaupunki 2001.

Järvenpään maisemaselvitys. MA-arkkitehdit. Järvenpään kaupunki 2001.

Kaipia, Jouni; Putkonen, Lauri. Suomen arkkitehtuuriopas. Otava 1997.

Kartanomatka Vantaalla. Toim. Jukka Hako, Senja Hako, Pia Lillbroända. Vantaan kaupunginmuseo, Kellastupa 2005.

Kauniaisten luonto- ja kulttuuriopas. Toim. Teuvo Karstinen et al. Kauniaisten kaupunki 1996.

Keski-Uudenmaan ympäristöpolku. Helsingin seutukaavaliitto 1987.

Kervinen, Ulla. Rakennuskulttuurin ja kulttuurimaiseman tausta ja säilyminen Järvenpäässä. Järvenpään kaupunki 1988.

Kivikaudesta keskiaikaan. Från stenåldern till medeltid: Porvoon seudun esihistoria. Förhistoria i Borgåtrakten. Porvoon museoyhdistys 1985.

Kivikäs, Pekka. Kalliomaalaukset: muinainen kuvaarkisto. Atena 1995.

Kokkonen, Jüri. Muinaisaikojen Espoo. Espoon kaupunginmuseo 1990.

Kokkonen, Pirkko. Siuntion kulttuuriympäristöohjelma. Kulturmiljöprogrammet för Sjundeå.. Ympäristöministeriö 1999.

Kultuuristoriska miljöer i Borgå landskommun. Toim. Pekka Korvenmaa. Borgå landskommun 1980.

Kulttuurimaisemaselvitys (Vantaa). Toim. Laura Muukka, Anne Mäkyänen. Vantaan kaupunkisuunnittelu 2005.

Kurtto, Arto. Kulttuurimaisemainventointi. Läntisen Uudenmaan seutukaavaliitto 1992.

Laine, Sirkku. Ensimmäisen maailmansodan aikainen maalinnoitus Helsingissä. Helsingin kaupunki 1996.

Laine, Sirkku. Ensimmäisen maailmansodan aikainen maalinnoitus Espoossa. Espoon kaupunki 1998.

Lagerstedt, John. Ensimmäisen maailmansodan aikaiset Vantaan Länsimäen linnoitukset: inventointikertomus 2003. Vantaan kaupunki 2004.

Laurell, Seppo. Majakat. Luotsiliitto 1989.

Lautasaaren rakennettu ympäristö. Lautasaari-Seura 1983.

Lohjan kunnan rakennetun ympäristön inventointiluettelo. Lohjan museo 1992.

Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo 2002. 2. p. Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus ja Lohjan Museo 2007.

Läntisen pääkaupunkiseudun ympäristöpolku. Helsingin seutukaavaliitto 1993.

Lönnqvist, Bo. Kartanot ja rustholliit Helsingin seudulla. Schildt 2009.

Lönnqvist, Bo. Vanhoja kartanoita Helsingin seudulla: kulttuurihistoriallisia ajankuvia. Schildt 1995.

Makkinen, Leena; Yoshizaki-Tyrkkö, Keiko: Kallahdenniemi, osa 2 – Rakennusperinnön arvot. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2005.

Maiseman muisti: valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännot. Museovirasto 2001.

Monografi över Pörtö ögrupp från äldsta kända tid fram till utgången av år 1962. Pro Pörtö r.f., Lovisa 1972.

Nurmijärven kulttuurimaisema. Toim. Erkki Härö, Kristiina Jokinen, Heikki Rouvinen, Nurmijärven kunta 1985.

Nygård, Stefan. Villinki – saariston huvilayhteisö. Helsingin kaupunginmuseo 2003.

Nyman, Harri. Meriväylien rakennusperintö. Toim. Marja-Leena Ikkala. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 21. Museovirasto 2009.

Pellingeboken 1: en samling uppsatser och berättelser om Pellinge. Pellinge Hembygdsförening 1977.

Pellingeboken 2: en samling uppsatser och berättelser om Pellinge. Pellinge Hembygdsförening 1987.

Pellingeboken 3: en samling uppsatser och berättelser om Pellinge. Pellinge Hembygdsförening 1992.

Pellingeboken 4: en samling uppsatser och berättelser om Pellinge. Pellinge Hembygdsförening 1996.

Permanto, Timo. Helsingin edustan saaristoselvitys osa 2: Eräiden Helsingin edustan saarten inventointi. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto 1986.

Piipponen, Mervi. Vihtin kirkonkylän opas: rakennushistoriallinen opas. Vihtin rakennuskulttuurisäätiö 1993.

Puistot ja puutarhat: suomalainen puutarhaperinne. Parker och trädgårdar: finländsk trädgårdstradition. Toim. Anna-Maija Halme. Suomen kotiseutuliitto 2005.

Putkonen, Lauri. Rakennettu kulttuuriympäristö: valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto 1993.

Pykälä, Juha. Uudenmaan perinnemaisemat. Ängar, hagmarker och skogsbeten i Nyland. Suomen ympäristökeskus ja Uudenmaan ympäristökeskus 2000.

Rakennuskulttuuri Vantaalla: inventointi 1981. Byggnadskulturen i Vanda: inventering 1981. Vantaan kaupunki 1982.

Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja. Toim. Irma Lounatvuori, Lauri Putkonen. Ympäristöministeriö ja Museovirasto, Rakennustieto 2001.

Rantala, Kaija. Helsingin kartanoympäristöt: katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnostustarpeisiin. Helsingin kaupunki 1991.

Rantanen, Arja. Sipoon pitäjän historia, osa 1: vuoteen 1868. Sipoon kunta 1994.

Rantojen ja saariston yleissuunnitelma: Vartiosaari: Virkistyskäytön edellytykset, inventointi. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1986.

Ruoff, Eeva. Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Otava 2001.

Saarten rakennusinventointi. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1986.

Saaristo-Espoo. Toim. Sirkka Paikkala. Espoon kaupunkisuunnittelukeskus, nimistöryhmä 1996.

Salminen, Tapio, Suuri Rantatie. Stora Strandvägen. Tiemuseon julkaisuja 7, Helsinki 1993.

Salokorpi, Asko. Matkailijan Suomea: arkkitehtuurinähtävyyksiä 30 matkailureitin varrella. Otava 1979.

Santahamina, sotilassaaren luontoaarteet. Toim. Jarmo Nieminen. Maanpuolustuskorkeakoulu 2009.

Selen, Göran. Porvoon pitää kautta aikojen 1. Porvoon maalaiskunta 1996.

Sibbo skärgård: villor, liv, folk. Eva Packalén, Thure Malmberg, Per Schybergson, Yrsa Lindqvist, Hans Jern (toim.). Sibbo Hembygdsföreningsförening 2003.

Sillanpää, Pirkko. Kartanoita ja huviloita Keski-Espoossa. Keski-Espoo seura ry. 2003.

Suomen kartanot ja suurtilat, I. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Helsinki 1939.

Suomen kartanot ja suurtilat, II. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Helsinki 1941.

Suomen kartanot ja suurtilat, III. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Helsinki 1945.

Suomen maatilat 1: Uudenmaan lääni. WSOY 1931.

Helsingin esikaupunkialueiden yleiskaava.

Sädevirta, Sirkka. Laajasalon, Villingin ja Santahaminan historiaa. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1994.

Tahvanainen, Päivi. Länsi-Uudenmaan kulttuurimaismainventointi. Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto 1990.

Tie yhdistää. Toim. Jaakko Heinonen, Leena Sälejoki-Hiekanen, Rismo Virpimaa. Tiemuseon julkaisuja 2. Tie- ja vesirakennuslaitos 1986.

Tiirasaaren esite. Tapiola-ryhmä.

Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 1: Maata, jäätä, kulkijoita. Toim. Tapani Mauranen. Tielaitos, Edita 1999.

Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2: Soraa, työtä, hevosia. Toim. Jaakko Masonen et al. Tielaitos, Edita 1999.

Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta. Inventointi- ja tiraportin luonnos. Tuusulan kunta 2005.

Uutelan Rakennetun ympäristön arvot. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Ympäristötoimisto, 2003.

Vantaan kiinteät esihistorialliset muinaisjäänneet. Vantaan kaupunki 1981.

Vantaanjokilaakson ympäristöpolku. Miljöstigen i Vanda ådal. Helsingin seutukaavaliitto 1988.

Vartiosaari: kaupungin omistamien rakennusten inventointi. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 1983.

Vihdin kulttuurihistorialliset rakennukset ja alueet. Vihdin kunta 1982.

Yoshizaki-Tyrkkö, Keiko. Ramsinniemen rakennukset. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2007.

Muut lähteet

Kulturlandskapet i Barösund 1982–83. Ympäristötoimisto–Miljöbyrån Oy

Kurki, Pia. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi, kahdeksan kartanoa ja yksi pappila. Museovirasto 1997.

Muinaisjäänneosrekisteri, Museovirasto.

Onaksen saaristo ja Kalvö. Selvitys Porvoon läntisen ulkosaariston kulttuuriympäristöistä. Museovirasto 2006.

Pellingin saariston kulttuuriympäristöselvitys. Porvoon kaupunki 2008.

Putkonen, Lauri. Rakennettu Uusimaa. Selvitys Uudenmaan rakennetuista kulttuuriympäristöistä. Uudenmaan liitto 2007.

Putkonen, Lauri. Yhteenveto Sipoon saariston ja rannikon osayleiskaava-alueen kulttuurihistoriallisista arvoista. Raportti 2.3.2008.

Rakennus- ja huoneistorekisteri, Väestörekisterikeskus.

Sipoon kunnan kulttuuriympäristö- ja rakennusperintöselvitys 25.1.2006. Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy, Ympäristötoimisto–Miljöbyrån Oy 2006.

Välkepinta, Nina. Rajamäen tehdasdyhdyskunnan asuinalue: inventointi- ja arvotusraportti 1.9.2003. Ympäristöpalvelualue, maankäyttö. Nurmijärvi 2003.

Sähköiset julkaisut, verkkosivut

Järvenpään kaupunkipolku

<http://www.jarvenpaa.fi/sivustot/kaupunkipolku/>

Kauniaisten rakennusinventointi <http://www.kauniainen.fi/1/kaupunkiymparisto/raportti/sivut/main.htm>

Kartanopuistot

<http://www.hel.fi>

Kaupunkipolut

<http://www.kaupunkipolut.fi/>

Kulttuurisillat

<http://www.kulttuurisillat.fi>

Laajasalon ennen vuotta 1940 käyttöön otetut rakennukset. Hilla Tarjanne 2007–2008.

<http://www.hel2.fi/kaumuseo/rakennusinventoinnit/laajasalo/aloitastasta.htm>

Merellinen perintömme. Vårt maritima arv. Helsingin yliopisto 2005. Cd-rom

Muinainen Espoo. Espoon kaupungin museo. <http://weegee.espoo.fi/museot/verkko/muinainen/muinaine.htm>

Museoviraston rekisteriportaali

<http://kulttuuriymparisto.nba.fi>

Mustasaaren toimintakeskus

<http://www.mustasaarentoimintakeskus.fi>

Mäntsälän kotiseutupolut

<http://www.mantsalaseura.fi/kotiseutupolut.htm>

Nyländska sätes- och kungsgårdar från medeltid och 1500-tal. Grundutredning och inventering. Rosendahl, Ulrika. Museovirasto 2003.

<http://www.nba.fi/tiedostot/4d109593.pdf>

Pornaisten rakennusinventointi. Anne Malve. Pornainen 2003.

<http://www.pornainen.fi>

Seurantalot.fi

<http://www.seurantalot.fi>

Siirtolapuutarhat

<http://www.hel2.fi/kaumuseo/siirtola/>

Suomenlinna

<http://www.suomenlinna.fi>

Tuusulan kotiseutupolut

<http://www.tuusula.fi/museot/kotiseutupolut/>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

<http://www.rky.fi>

Vähä-Meilähdén huvilat

<http://kaupunginosat.net/lillmejlans/>

Väylienselä - Suomen historialliset merimerkit ja luotsipaikat. Verkkosivutuotanto Helsingin yliopisto, Merenkululaitos, Museovirasto 2001.

<http://www.helsinki.fi/hum/meh/merimerkit/>

Suulliset tiedot

Eero Ahtela, Lohjan museo

Tuomas Autere, Sipoon kunta, Uudenmaan ELY-keskus

Sirkku Dölle, Museovirasto

Maaret Eloranta, Kirkkonummen kunta

Päivi Hovi-Wasastjerna

Pirjo Huvila, VR-Yhtymä

Hiikka Jokela, Porvoon kaupunki

Leena Järnfors, Keravan museo

Maija-Riitta Kontio, Porvoon kaupunki

Leena Koskela, Nurmijärven museo

Kaisa Lepistö-Salojärvi, Tuusulan museo

Leena Makkonen, Helsingin kaupunki

Anne Mäkynen, Vantaan kaupunki

Mikael Pettersson, Kirkkonummen kunta

Helena Ranta, Museovirasto

Anne Rihtniemi-Rauh, Porvoon kaupunki

Riitta Salastie, Helsingin kaupunki

Suvi Siivola, Vihdin kunta

Hiikka Toivonen, Siuntion kunta

Anne K. Vähätalo

Henrik Wager, Porvoon museo, Uudenmaan ELY-keskus

Terttu-Elina Wainio, Järvenpään kaupunki



RAKENNUSTAITEEN SEURAN JÄSENEKSI

voit liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 euroa (opiskelijajäsen 10 euroa) seuran tilille

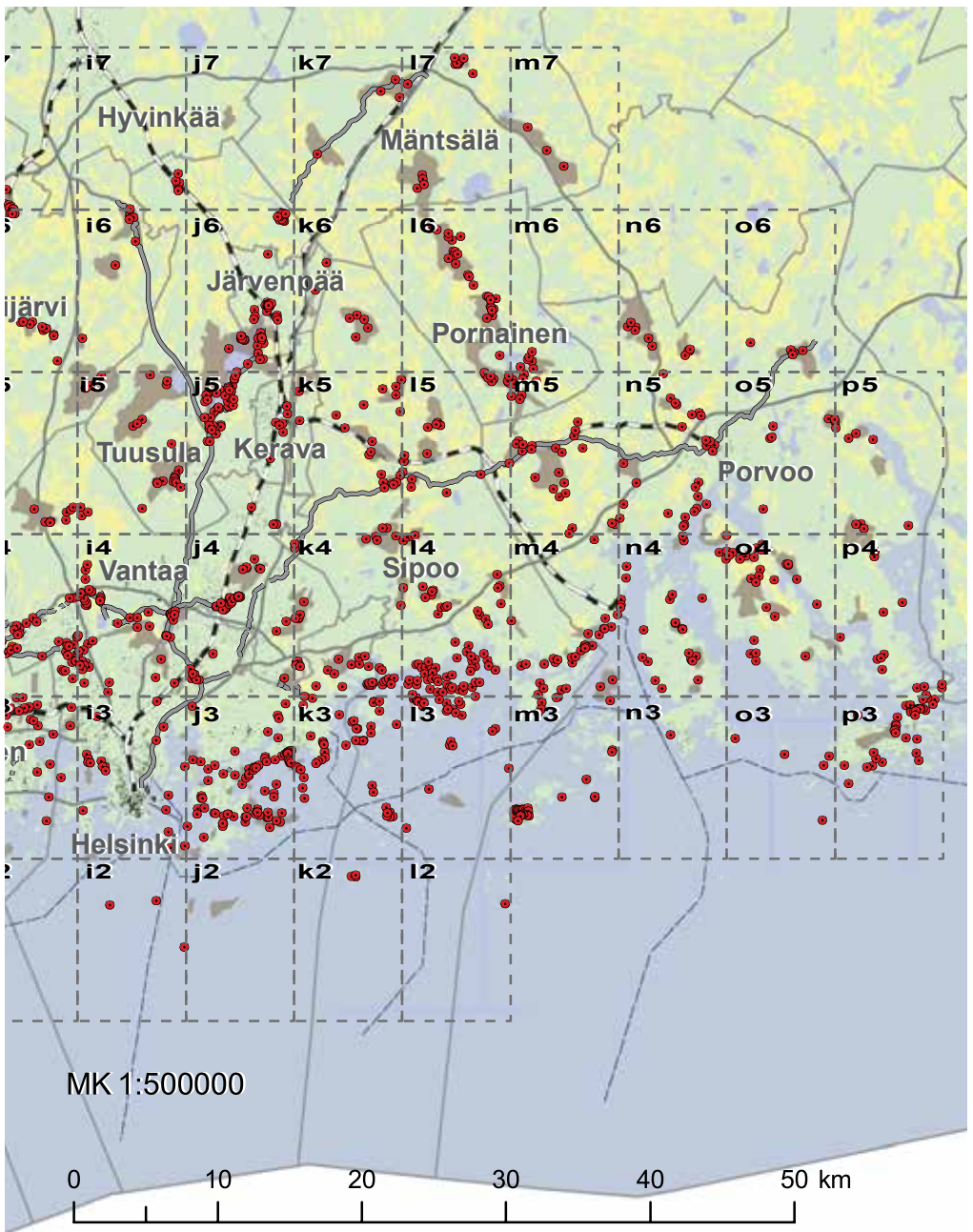
SAMPO pankki 800016-251558

IBAN: FI60 8000 1600 2515 58

BIC: DABAFIHH

viestinä on ehdottomasti mainittava maksajan nimi ja osoite !

TERVETULOA JÄSENEKSI



Helsingin ympäristön rakennuskulttuuria on tutkittu pitkään. Kunnalliset ja maakunnalliset museot, museovirasto ja kaupunkisuunnitteluviranomaiset ja monet tutkijat ovat tehneet perusteellista työtä. Nyt nämä tiedot on yhtenäistetty ja koottu yksiin kansiin.

Rakennuskulttuuria on tarkasteltu tiheästi rakennettujen kaupunkiympäristöjen ulkopuolella. Olemme keskittyneet maaseudun vanhoihin, arvokkaisiin ja mielenkiintoisiin kohteisiin. Viisikymmentä vuotta nuorempia kohteita ei yleensä ole mukana. Alue käsittää puoliympyrän, jonka säde on runsaat 50 km Helsingin keskustasta mitattuna.

Rakennuskulttuuriin kuuluu tässä kaikki se mitä ihminen on muokannut maaseutumaisemassa. Muinaismuistot, vanhat tiet, meriväylät ja viljelymaisemat kuuluvat rakennuskulttuuriin yhtä hyvin kuin kylät, kartanot, talonpoikaistalot ja torpat. Olemme käsitelleet kesähuviloita ja urheilumajoja yhtä hyvin kuin teollisuuden ja kaupan ympäristöjä ja julkisten laitosten alueita. Puistot ja puutarhat ovat mukana ensisijaisesti rakennusten ympäristöinä. Tältä osin inventoinnit eivät ole vielä aivan täydellisiä. Kohteita on kaikkiaan 2000 kpl kahdeksassatoista kunnassa ulkosaaristosta kansallispuiston syviin metsiin asti.

Denna guide över byggnadskulturen på landet täcker Helsingforsregionen i vid bemärkelse. På en radie av 50 km från huvudstaden redovisas 2000 objekt. Landsbygdens byggnadskultur omfattar allt av kulturhistoriskt intresse som är äldre än 50 år. Det är fornminnen, historiska vägar och kulturlandkap. Det är byar, gårdar, fisketorp och sommarvillor. Det gäller också industri och handel utanför städerna. Den gamla landsbygden i våra städer finns också med. Herrgårdar, sommarvillor och fornminnen har plockats fram ur sitt nuvarande urbana sammanhang.

Texten är på finska. Men objektens namn är ofta svenska. Varje namn i **halvfet** text har en kod efter namnet. **c1** betyder att man går till karta **c1**, det efterföljande numret avser en detaljerad karta 1:20 000 som finns i närheten. Så hittas objekten som redaktionen bedömt som intressanta. Registren i slutet är omfattande och noggranna. Men fel kan inte helt elimineras.



Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

ISBN 978-951-98331-5-6

